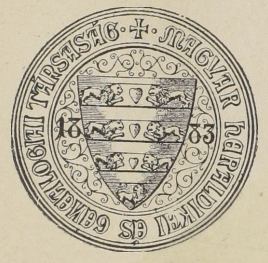
TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ
TITKÁR

NYOLCZADIK KÖTET.

1890-DIK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MDCCCXC.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

TARTALOM.

1. Értekezések és önálló czikkek.

		Lap
Id. Bay Ferencz	A ludányi Bay-család leszármazásához	79
Csergheő Géza	Az Apaffyak, Rhédeiek és Wesselényiek legrégibb ismert czímerei *(két czímerrajzzal)*	83
— —	Régi magyar sírkövek. Lazó János sírköve Rómában *(egy sírkő rajzával)*	129
Csoma József	Tarczay Tamás sírköve *(egy rajzzal)*	39
— —	A «Guthay»-család czímere *(egy czímerrajzzal)*	46
— —	Vajday György czímerlevele és a Hunt-Pázmán nemzetség czímere *(színes czímermelléklettel és hét czímerrajzzal)*	112
Doby Antal	Egy genealogiai tévedés helyreigazítása	86
Dudás Gyula	Bács-Bodrog vármegye czímere	212
Fejérpataky László	Berekszói Péter czímeres-levele 1448. évből *(színes czímerrajzzal)*	41
H. G. D.	A Rathold nemzetség czímere *(egy táblamelléklettel és egy czímerrajzzal)*	24
— —	A Divék-nemzetség leszármazási és czímer kérdéséhez	214
Dr. Karácsonyi János	Az Árpádház második elágazása	49
— —	Mese-e vagy valóság?	120
Majláth Béla	Liptómegyei törzsökös családok 1526. évig:	
	I. Sepere törzs (a Rásztokay és Szalay családok)	1
	II. Bogomér nemzetsége (Szmrecsányi, Szentiványi és Baán családok)	7
	III. Hauk Polku ivadékai (A Dettrich, Luby, Horánszky és Andreánszky családok)	54
	IV. Zalók utódai (A Podhorányi család)	61
	V. Serefel leszármazói:	
	1. A szentmiklósi és óvári Pongrácz család	97
	2. A pottornyai és csáthi Pottornyay család	200
Nagy Gyula	Lazói János czímere *(egy czímerrajzzal)*	208
Nagy Imre	Kis-Károly király egy oklevele *(egy melléklettel)*	82
Noszlopy Tivadar	Az egyházas-nagyberzsenyi Berzsenyi család nemzedékrendi táblája 1559. évtől	210
Pór Antal	Az Osl-nemzetség története a XIII. és XIV. században *(egy tábla melléklettel)*	153
Dr. Schönherr Gyula	Nagybányai czímeres levelek	92
Soós Elemér	Micz bán eredete	43
Sváby Frigyes	XII. Lajos franczia király czímer adománya a Telegdiek részére *(színes czímerrajzzal)*	63
Dr. Szendrei János	Czímeres nemesi levelek Borsodvármegye levéltárában	86
— —	Wesselényi Ferencz pecsétgyűrűje *(egy rajzzal)*	213
Szerémi	Régi magyar sírkövek. Tapolcsányi János sírköve Kis-Tapolcsányban *(egy sírkő rajzával)*	131
Dr. Szombathy Ignácz	A nagy-emőkei és a győri Török család	73
Thaly Kálmán	Családtörténeti és genealogiai kalászatok. I. Gróf [illegible]nyi család. II. Báró Heölgyi család	148
Dr. Wertner Mór	A fejedelmi Brankovicsok	31
— —	Nemzetségisménk helyreigazításához. I. Genus So[illegible] Genus Bouch bani	47
— —	Álmos királyfi és családja	65
— —	Szent László királynak orosz veje	125

2. Könyvismertetések.

Lap

Palásthyak. I. kötet. Kiadja PALÁSTHY PÁL. Budapest, 1890. Ismerteti dr. KOMÁROMY ANDRÁS --- --- --- 132

Okmányok a Melczer család levéltárából. XIII. XIV. XV. század. Közli és kiadja Kellemesi MELCZER ISTVÁN Budapest, 1890. Ismerteti dr. SCHÖNHERR GYULA --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 138

A nagy-besenyői Bessenyey-család története. Irta és oklevéltárral ellátta SZÉLL FARKAS Budapest, 1890. Ism. dr. SCHÖNHERR GYULA --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 114

3. Kisebb rovatok.

TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései --- --- --- --- --- --- 48, 89, 151, 215, 217

Részletes kimutatás a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság alaptőkéjéről --- --- --- --- 92

Szakirodalom. A Siebmacher-féle magyar czímereskönyv XVIII., XIX., XX., XXI. füzetei 48, 95, 223

Emlék a Lónyay család multjából --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 94

L'art héraldique par H. Gourdon de Genuillac (—rr) --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 95

Oesterreichisch-ungarische Wappenrolle, ALTENBURGER GUSZTÁV-tól --- --- --- --- --- --- 96

Magyarország történelmi földrajza a Hunyadyak korában, irta dr. CSÁNKI DEZSŐ I. köt. --- 152

Régi magyar sírkövek (—rr) --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 221

A Deutscher Herold Dürer Albert származásáról (o) --- --- --- --- --- --- --- --- --- 223

Glossen zur Bosnischen Genealogie, dr. WERTNER MÓR-tól --- --- --- --- --- --- --- --- 224

A Czillei grófok birodalmi fejedelemsége (—rr) --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 224

LIPTÓMEGYEI TÖRZSÖKÖS CSALÁDOK 1526. ÉVIG.

Három század múlt el a honfoglalás immár ezer évre szóló munkája után, s a magyar felföld északi határrészein a megszállás, a letelepedés, a benépesítés még befejezve nem volt. A rengeteg erdőséggel borított területi viszonyok is akadályozták a gyors benépesítés haladását. S míg Szepesmegye gyarmatosítása csak a XII. század második felében vette kezdetét, a mai Liptómegye területe még a XII. század végén, sőt a XIII. század legelején is csaknem lakatlan erdőség vala, s mint királyi prædium Liptóvár fegyvereseinek, a királyi vadászok és halászok telepeinek gyér nyomai azok, melyek a telepítés első korszakát jelezik. S ha ide sorozzuk még a templomosok kolostorát, melynek építési ideje legkorábban az 1198. évre tehető, midőn is t. i. már positive bebizonyítható a templomosoknak hazánkban való létezése Imre királynak leveléből,[1] akkor kimerítettük mind azt, mi Liptómegyének a XIII. század elejéig való benépesítését illeti. Ama történetileg számba nem vehető állításokra nézve, melyek Liptómegyét, s abban Liptóvárt már szent István alatt 1018-ban szerepeltetik, a jelen dolgozat czéljánál fogva még csak czáfolólag sem terjeszkedhetünk ki, s csak a történelem és a levéltárak okiratos adataira támaszkodva helyezkedünk azon álláspontra, a melyről a megye benépesítésének érdemleges munkáját tekintenünk kell. S ez azon időpont, a midőn Liptó mint egységes királyi birtok, az egymást követő adományozás által, kisebb-nagyobb birtoktestekre daraboltatik, s magok után vonva a községek, faluk, ülések, telepek keletkezését, a culturális élet szükségképeni fejlesztését eredményezi.

Korántsem zárkózunk el mi annak tudatától, hogy egy-egy bizonyos, még a természet védő övével elhatárolt területen is, a mívelődés kezdetének csírája megvolt, meg kellett lennie az okiratokkal bizonyítható telepítéseket megelőzőleg sok évtizedekkel, mert hiszen a terület, a hegyek, a folyók, patakok, erdők, birtokrészek stb. nevei bizonyára nem akkor keletkeztek, mikor azok szétadományoztattak, de már meg kellett lenniök, s elnevezésük csakis olyanoktól származhatott, a kik a helyszínét ismerték, ott laktak, s életviszonyaik között a lét fentartása kényszeríti őket a megélhetés egyik vagy másik módját elsajátítani, a mely mindenképen a mivelődés bizonyos fokát feltételezi.

E hasábokon azonban csak az okiratos adatok szövétneke mellett óhajtván haladni, elhagyjuk mindazt, a mit a honalkotás első három századából Liptómegyét illetőleg mondhatnánk, s kezdjük ott a hol állításunk minden tételét hitelesen támogató levelekkel indokolni tudjuk; s Liptómegye társadalmi és culturális életének első korszakával a birtokadományozások kezdetével beszámolunk le[illegible].

Ez irányban[illegible] területeken, a hol sem püspökségek, sem szabad királyi városok, sem közös történeti nagyobb események színhelye nem volt, ott a történet Liptómegyében, csak négy csapáson haladt: az a monumentális épít-

[1] Czinár-Fuxhoffer Monasteriologia Regni Hungariæ II. köt. 161. lap.

kezés, a várak és templomok keletkezése, a községi élet mozzanatai, a helynevek időnkénti változása és az adományos birtokos családok története.

Mellőzve itt mindazt, a mi a régen elmúlt századok feldolgozható anyagául szolgálna, szorítkozom csupán csak a családok történetére, a melyek különben is Liptómegye mívelődési epocháinak első s főtényezői valának, s a melyek a megye kevéssé ismert vagy részben ismeretlen birtokviszonyait, benépesítését megvilágítják, s midőn a jelen dolgozat hivatva van kitűzött czéljánál fogva, a legtöbb családból kihalt tudatát a közös törzsből való eredetnek felébreszteni, iparkodni fogunk a leszármazás történetének hézagait forrástanulmányi adatokkal kitölteni oly rendszer keretében, a mint azt az adománylevelek évrendi sora és az egy közös törzsből eredett családok csoportja követeli.

I.

Sepere törzs.

(A Rásztokay és Szalay családok.)

Liptómegyét illető történeti tanulmányaim egy része vonatkozik részben a már kiadott oklevelek búvárlatára, nagyobbrészt pedig eredeti forráskutatásokra, a megyebeli családok, községek levéltáraiban és leveles ládáiban. S bár ha a megye területén 45 kisebb-nagyobb levéltárnak és leveles ládának közel 1300 oklevelét lemásoltam évtizedek során, mégis számos olyan család van, melyeknek archivumaiba bepillantást nem nyerhettem. Természetes tehát, hogy e birtokadományozások évsorát csak ott lehet megkezdenem, a hol arról biztos okleveles adattal bírok, a mi egyáltalában nem zárja ki létezhetését régibb keletű adományleveleknek is, melyeket nem láttam, mint azok, a melyek az illetők szívessége által kezemben voltak, s általam lemásoltattak.

A megye helyrajza, t[illegible]énél fogva is oda utal, hogy a várispá[illegible]k mint királyi prædiumnak kisebb birt[illegible]tekre való szétosztását, illetőleg adomán[illegible] a megye középső részén keressük, ho[illegible]g völgye Rózsahegytől Liptó-Újvárig [illegible]délesebb s úgy a településre, mint a m[illegible]azdálkodásra nézve sokkal alkalmasabb val[illegible]mint ennek akár nyugoti, délnyugoti, vagy [illegible]pen keleti része.

Az első, előttem ismeretes adománylevél még az 1731. évi nemesi összeíráskor[1] a felső és alsó rásztokai *Rásztokay* és *Szalay* a *de genere Sepere* törzsből származó család birtokában volt.

Ezen oklevél 1229. évben kelt, s azt a Rásztokay család a nemesi vizsgálat alkalmával 1731-ben bemutatta a jegyzőkönyv szavai szerint: ... super possessione Rásztoka adhuc anno 1229. emanatam, occasione prioris quoque investigationis exhibitam donationem ....[2] Ma azonban ezen oklevél már nem létezik, s kérésemre a Rásztokay családnak egyik tagja sem tudja bemutatni, valamint nem a Szalay család sem. Volt ezenfelül a Sepere törzsnek adományos birtoka még Lipche földén is, a mely birtokrészt még mielőtt a német-lipcsei szász telepítvényesek megszállották, IV. Béla királytól adományul kapták, s a később 1260. évben szabadalmat kapott kis mezőváros területének első birtokosa a Szalay és Rásztokay család törzsatyja Seper volt. Ugyanis a túróczi convent 1290. évben, Bezerken fia Szaniszló kértére, átírja Myke comes és liptói várnagynak év nélkül kelt patenslevelét,[3] a melyben Bezerken Aladár fia, Sepere fia, Theodor és Zetkou pörbe fogván Pál fiait Bodont és Demetert, állítván, hogy a Béla király által nekik adott csereoklevelet, mely szerint Lipche földeért cserébe kapták Bobrouch földét, maguknak visszatartották.[4] Bodon és Demeter beismerik, hogy az említett csere-oklevél náluk volt ugyan, de midőn őket a kúnok foglyúl ejtették, azt tőlük elvették.[5] Eziránt a két vádlott esküt ajánlván fel, azt e szent-máriai templomban magukhoz hasonló 12 nemessel együtt letenni ígérkeztek. Midőn a határidő megérkezett, az ott levő bírák u. m. Miklós fia Péter comes, Beke fia Pál, Seraphin fia András comes, Mikus comes, Bertalan comes, Mikus a szentmáriai pap jelenlétében, a letett eskü által magukat a vád alól tisztázván felmentettek, s a jelenlevő bírák tanácsára

[1] Liptómegye levéltárában: Acta Deputationis pro revisione gremialis nobilitatis ordinatæ. Anno 1731. Fasc. III. No. 19.

[2] U. o.

[3] Rásztokay László leveles ládájában őrzött eredeti.

[4] Super concambio descensuali terre eorum Lipche vocate, pro terra Bobrouch. U. o.

[5] Per Cumanos captivando ablatum fuisse dictum privilegium. U. o.

egyességre léptek, s mindazon okleveleket, melyek Bodon és Demeternél voltak s Bobrouch földére vonatkoztak, érvényteleneknek nyilatkoztatták, s kötelezték egymást, hogy ha a Demeter által eltulajdonított Bobrouch földét tőle visszaszerezhetik, azt egymás között öt részre felosztandják.

Ezen egyesség talán a kérdéses Bobrouch nevű birtokrésznek hiányos elhatárolása következtében újabb viszályra szolgáltatott alkalmat az elszaporodott utódoknak; mert a Bobrouch nevű birtokrész, habár a Sepere törzs Rosztoka nevű eredeti megszálló helyének határában volt,[1] azt később Béla királytól kapták, mintegy ötödrészét tevén az ősi megszálló helynek, a birtokosztály alkalmával ezen ötödrész a törzs öt nemzetségi ága Aladár, Theodor, Zetkou, Bodon és Demeter között volt megosztandó. Hogy ez megtörténhessék, a fentebb említett 1290. évi oklevélnek alaphatározata, t. i. a Bobrouch földének megszerzése Bodon és Demetertől meg kellett történnie, a mi okvetlenül maga után vonta az elhatárolást. Ez 1336.[2] évben meg is történt, a mely tény iránt a túróczi convent ugyanazon év deczember 31-én (feria tertia proxima post festum nativitatis domini) kelt függő pecsétes bizonyságlevelét ki is adta.

Ugyanis, a túróczi convent prépostja Pál előtt a most érintett oklevél szövege szerint, a Sepere generatio tagjai részint a saját maguk, részint a meg nem jelenhetett tagok képviseletében, kiket az oklevél egyenként felsorol, megjelentek Domitka vagy Demeter fiai: Fábián, Hypolit, Miklós; Márk fia: Dénes; Badon fiai: Pál és Beke; Tamás fiai: Balázs és Lőrincz; saját és még két testvérük nevében; továbbá Teodor fiai: Márton és Laczk; István fiai: János, Miklós, Pál; Teodor fia Péter fiai: Mihály és János; és Zechk vagy Zetkou fia: Gergely egy részről; más részről pedig Aladár fiai: Pál és Mikó; Sepere fia: Márton; Selen fiai: Szaniszló és Pál; Serefel fiai: Surch, Bethlen és Máthé; Bend fiai: Tamás, István, Máthé, Márk és János. Kijelentették Badon és Demeter fiai a convent előtt, hogy Liptómegyében levő birtokaiknak azon ötöd része, melyet Béla királytól adományul kaptak, jogosan és öröklés útján megilleti a Sepere nemzetségből származó többi ágazatokat is, Aladár, Sepere, Selen, Bethlen, Serephel és Bend fiait, unokáit és azok leszármazóit; azt tehát átadják és a határjárását eszközöltetni óhajtják. Ez megtörténvén, kötelezik magokat a felek 10 márka kifizetésére, ha bármelyikök is az osztályt megváltoztatni vagy visszavonni akarná.

Négy évvel később Aladár fia Pál és Selen vagy Szalai fia Szaniszló kérelmére a szepesi káptalan az 1336. évi osztálylevelet 1340. évi augusztus 25-én (in crastino festi sancti Bartholomei apostoli) hitelesen átírja.[1] Az 1336. évi osztálylevelet ugyancsak kértére a szepesi káptalan 1360. évben még egyszer átírja.[2]

A Sepere nemzetségnek Bend ágán leszármazott Szaniszló gyermekei, anyjuk halála után az ingóságok osztozása alkalmával viszályba elegyedtek és Mihály Szaniszló fia, testvérét Krisztiánt, ki először neveztetik Rásztokainak, Sándor liptói alispán előtt bepanaszlá, hogy az anyjuk után fenmaradt és a Mihályt illető ingatlanok részét eltulajdonítva magánál tartotta. Ezen pörös ügyben Krisztián megidéztetvén, eskütételre fogatott, s 1368. évi április 19-ére (feria quarta proxima post octavas festi pasce) határoztatott az eskületétel napja a boldogaszszonyfalvi[3] templomban. A bepanaszolt Krisztián a kitűzött határidőben megjelenvén, az alispán embere előtt és három nemes társával az esküt letette arra, hogy azon tárgyakat, melyek anyja után maradtak, ő vissza nem tartotta, és hogy Mihály testvérének tárgyai ő nála nem maradtak, de azokat Mihály testvére mind magával elvitte; s ezen eskü alapján Krisztiánt az alispán, Sándor fia János, úgy Mihály mint Miklós testvére ellenében a vád alól fölmentette. Ezen tényről Sándor fia János alispán és a négy szolgabíró 1368. évben kiadták a bíráskodás helyén — in sede nostra iudiciaria — Boldogaszszonyfalván [illegible] anazon napon kelt bizonyságlevelüket.[4]

A Rásztok[illegible] családnak két tagja ez időtáj-

[1] Manapság is a Felső-Rásztoka határában levő Bobrouch földrész «Bobrovcsek»-nek hivatik.

[2] Az eredeti oklevelet Szalay Gáspár Felső-Rásztokon őrzi leveles ládájában.

[1] Rásztokay L[illegible]ál Rásztokon őrzött eredeti oklevél.

[2] Szalay Gáspa[illegible] Felső-Rásztokon az eredeti oklevelet.

[3] Szent-Mária mos[illegible]neve.

[4] Szalay Gáspár fa[illegible]sztoki leveles ládájában az eredeti oklevél.

ban, a mint azt a túróczi conventnek egy, 1372. szept. 6-án (feria secunda proxima ante festum nativitatis beate Marie virginis) kelt határújítási jelentésére vonatkozó oklevelében följegyezve találjuk,[1] Máthé és Brictius, Beke fiai, Lajos király udvarában mint nemes apródok — aule nostre juvenes — tartózkodtak, s velük együtt Tamás dictus Thóth Márkus fia rásztokai birtokukon Lajos királytól határújítást kérnek. Lajos király a határújítást Rásztoka és Eleu-Rásztoka két birtok. iránt, Bubek György liptói comesnek elrendeli olyformán: hogy a László király által — tehát 1272—1290. évek között — kiadott patenslevélben felsorolt határjeleket fölkeresve, azokat megújítsák a túróczi convent hites személyének jelenlétében; s így azt Márkus fia Tamásnak, s Beke fiai Máthé és Brictiusnak átadják. Lajos királynak eme rendelete kelt augusztus 14-én (in vigilia festi assumptionis beate virginis) s a határújítás 24 napra rá szept. 7-ig már megtörtént, s e napon a túróczi convent jelentését a királyhoz ki is adta.

A keresztülvitt határújítás rövid idő alatt villongásra nyújtott okot, melyből pör keletkezvén, az ügyet Jakab szepesi comes és országbíró 1374. évi október 21-én (16. die octavarum festi beati Michaelis archangeli)[2] bírói ítélettel döntötte el. Ugyanis Miklós és Tamás, Szaniszló fiai, Szelen fiai, Rásztokay Márton és Péter 1374. évi szept. 9-én (sabbato proximo post festum nativitatis b. virginis) Jakab országbíró előtt panaszképen előadták, hogy Beke fia Márk, és Márk fia Tamás de Rásztoka, őket a rásztokai határban lévő s őket jogosan illető birtokrészből kizárni akarják, megkárosították és nagyszámú jogtalanságot követtek el rajtuk. A panaszosok kinyilatkoztatván, hogy jogaikat az említett birtokrészekre azonnal adománylevelek által bebizonyítják; a vádlottak a bizonyítékok kimutatására más határidőt kértek, minthogy okleveleiket magukkal nem hozták: a kitűzött határidőre, Szent Mihály napjára megjelen[illegible] Tamás Szaniszló fia, bemutatta a túróczi [illegible]nventnek fentebb említett 1290. és az 1[illegible]6. évi oklevelét, továbbá László királynak [illegible], Mikó zólyomi comesnek 1283. és Lajos k[illegible]ak két oklevelét 1371. évből. S mert Péter és Miklós sem meg nem jelentek, sem magokat nem képviseltették, Márkus fia Tamás pedig, a törzs-okleveleket eltulajdonítani akarta, az 1374. évi okt. 21-én (16. die octavarum festi beati Michaelis archangeli) kelt bírói ítélet[1] a pört Szaniszló fia Tamás részére döntötte el.

A következő 1375. évben Bereczk Rásztokay Beke fia egyrészt, másrészt Péter Márton fia a túróczi convent előtt megjelenve, kinyilatkoztatta Bereczk, hogy az említett Péter és Mártonnak valamint Jánosnak, az eddig kezénél volt ötödrész rásztoki birtoknak egész negyedrészét átadja; s ugyancsak az akkor ott megjelent Márkus és György, Hypolit fiai és Dienes Márton fia, Márton fiainak Péternek és Jánosnak összes birtokrészeiket átengedik. Az erre vonatkozó birtokátadási oklevelet, a túróczi convent 1375. évi julius 6-án (octavo die festi beatorum Petri et Pauli apostolorum) kiadta.[2]

Liptómegyén kívül a Rásztokay népes család egyik ága Hontmegyében Lissón is birtokszerző volt. Vajjon mikor és mi módon szerezték azt, arról tudomásunk nincsen, csak annyi bizonyos előttünk, hogy 1377-ben ott Rásztokay Pál fia Mihály, Mikó fiai Márton és János részbirtokosok voltak, minthogy az említett évben a most nevezettek, a túróczi convent előtt megjelenvén kinyilatkoztatták, hogy mivel Egyed fiát Balázst és Iván fiát Lőrinczet a leánynegyed a közeli vérrokonság jogán megilleti, ők úgy Liptómegyében levő rásztokai, mint a Hontmegyébe kebelezett Lisso nevű birtokukból a törvényes szokás szerint a negyedrészt adni kívánják és át is adják. A conventnek erről kelt oklevele kiadatott 1377. évi január 17-én (in festo beati Anthonii confessoris).[3]

Egy sajátságos tényked[illegible] találjuk Rásztokay Szaniszló fiának Tamásnak az 1379. évben, melynek indító oka előttünk ismeretlen. Az említett Tamás ugyanis, László a túróczi convent prépostja előtt megjelenvén, a convent által ugyanazon év október 28-án (feria sexta videlicet in festo beatorum Simonis et Jude aposto-

[1] Eredetije saját gyűjt.

[2] Rásztokay Lászlónál R[illegible]on az eredetije, másolatban kiadta Liptó vármegy[illegible]5. márczius 2-án tartott közgyűléséből.

[1] Rásztokay Lászlónál Felső-Rásztokon az eredeti oklevél.

[2] Rásztokay Sándornál az eredeti oklevél Alsó-Rásztokon.

[3] Eredetije Szalay Gáspár leveles ládájában Felső-Rásztokon.

lorum) kiadott oklevél szerint, de genere videlicet *Sepere*, kijelenté az okirat szavai szerint ép észszel és saját akaratából, hogy habár a Jakab országbíró által 1374-ben hozott ítéletben Pálnak fia Mihály, Mikó fiai Márton és János, név szerint megemlítve nincsenek is a rásztokai birtok visszaszerzése ügyében, de minthogy ezeket mint a Seperebeliek vérrokonait illető birtok — que videlicet cognationis Sepere fore dignoscitur — azokat is jogosan illeti, Tamás azon rásztokai birtoknak negyed részét átengedi Mihály, Márton és Jánosnak.

Birtokosok voltak még a Rásztokayak a liptómegyei Dubraván is. Erre vonatkozólag az 1391. évi birtokjogi vizsgálat alkalmával, Bubek Imre országbíró előtt, Tamás Márkus fia bemutatta Béla királynak 1264. évben kelt oklevelét, mely által a Seremne patakok között levő Dubravát, Pál fiának Demeternek adományozza. Ezen birtokrész, egy század lefolyása alatt jogtalan elfoglalás útján idegen kézre kerülvén, annak visszaszerzése iránt Márkus fia Tamás pört indított a jogtalan elfoglalók ellen; s fáradalmas munkálkodása eredményeképen, Lajos király 1372-ben ugyanazon dubravai birtokot, Márkus fia Tamásnak, és Beke fia Brictiusnak visszaadatni rendelte.[1]

Hogy ezen birtokvisszaszerzés nem csekély munkájába és fáradságába került Tamásnak, s annak kellő elismerését adni kívánták az érdekelt közbirtokos felek, az világosan kiderül a hálálkodás ama tényéből, a melylyel Tamás fáradozásait megjutalmazták.

Ez azon ajándékozási oklevél, a mely 1381. évi szept. 4-én (feria quarta proxima ante festum nativitatis beate Marie virginis) kelt és Egyed fia János liptói alispán által kiadatott.[2] Megjelentek ugyanis az alispán előtt Fábián fiai Laczk és Detrik; Márkus fia Lőrincz; János fia András; Beke fiai Brictius, Lőrincz és Pál; Hipolit fiai György és Márk; másik Márkus fia Dénes egyrészről, más részről pedig Márkus fia Tamás. Ez alkalommal kijelentették Laczk, Demeter és Hipolit a magok és társaik nevében, hogy Márkus fia Tamásnak, az ő érdekükben és pöreikben tanusított munkálkodásáért, az Alsó-Dubraván levő közös malmukat neki ajándékozni szándékoznak, s ezennel oda is ajándékozzák; oly megjegyzéssel azonban, hogy ha bárki is közülök e tényt visszavonni akarná, párbaj vívásában elmarasztaltassék.

A most említett Tamás birtokában volt még bizonyos Bensefya-Andrásfelde, másképen Bethlenfelde nevű részbirtoknak, a mely iránt Lajos királynak 1360. évben kiadott oklevelét Bubek országbíró előtt 1391. évben előmutatta. Az oklevelek alapján összeállított leszármazási tábla érdekes adalékat nyújt ezen birtokrész keletkezésének és hollétének meghatározására, s teljesen megvilágítja a liptói regestrumnak[1] erre vonatkozó tételét.

Ez ugyanis nem egyéb mint a rásztoki törzsbirtoknak osztálya alkalmával Bense fiának Andrásnak, a ki egyszersmind Bethlennek is neveztetett, osztályúl jutott része, a mely az ő neve után Andrásfeldének vagy Bethlenfeldének hivatott. Az osztály után — mit az osztályosok közötti perpatvar követett — következett be a statutio és a határjárás, a mint azt maga az okirat mondja «super legitima statutione ac metarum erectione possessionis seu terre Bensefyandreasfelde alio nomine Bethlenfelde».[2] Ez a Bethlen az alább következő leszármazási táblázaton csakugyan előfordúl 1336. évben, kinek nagyatyja Bend volt. Valószínűleg a regestrumban említett Bensével azonos, s valószinű, hogy neve a regestrumban hibásan íratott le; de az sem lehetetlen hogy Bensének, Bendnek is nevezték, a mint ez gyakran előfordúlt az akkori időben, így tapasztalható ez a Sepere törzs neveinél is, például: Selen dictus Szalai, Tamás dictus Tóth, Demeter seu Domitka, Andreas seu Bethlen.

Ez időtől kezdve, egy századon keresztűl 1492. évig a Sepere nemzetség családtörténeti és birtokjogi viszonyaira vonatkozólag, a Rásztokay és Szalay család levéltára adatokat nem nyújt, s csak a most említett évből, midőn is Gálóvani Ben[illegible] Almanfalvi Bóz liptómegyei alispán előtt nyilatkozik, hogy nővérének Rásztokay András [illegible]nek Katharinának, az anyja révén neki jutott Rásztokon levő negyedét, a Gergely-féle nem[illegible] curiának felével adomá-

[1] Liptói Regestrum közli Erdy János: Magy. tört. tár IV. köt. 14. lap.

[2] Bobrovnyiczky László rózsahegyi levéltárában őrzi az eredeti oklevelet.

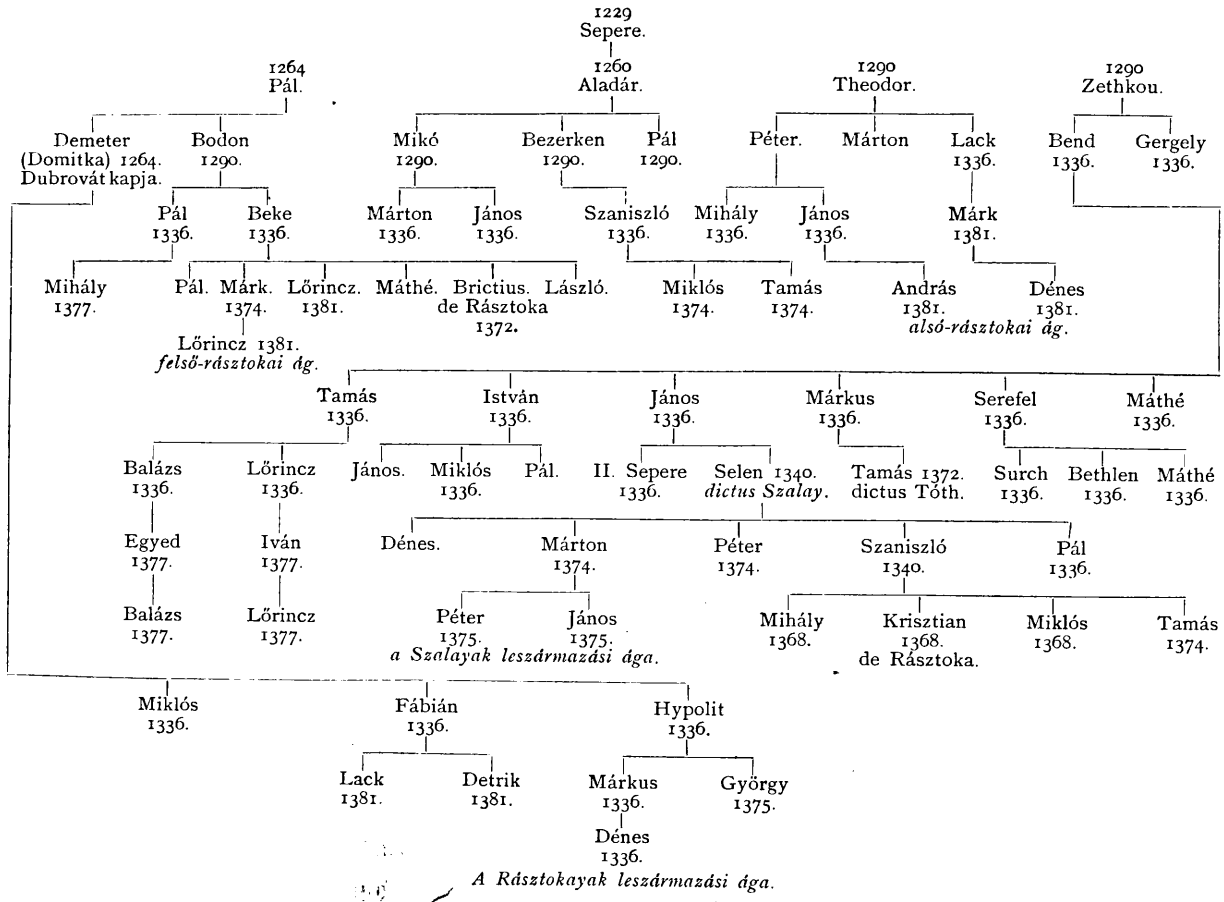
[1] Magy. tört. tár IV. [illegible] 13. lap.

[2] U. o.

nyozza. Az alispán ezen nyilatkozatot 1492. évi május 30-án (feria quarta ante ascensionem domini) kiadta.[1] Rásztokay Andrásnak, Gálováni Katharinától született fia Márton, ezen adománylevelet 1506. évi okt. 6-án[2] (feria tertia proxima post festum beati Francisci confessoris) a túróczi convent által hitelesen átiratja.[3]

Egy 1523. évben folyt zálogpör alkalmával, midőn is Rásztokay Márton egy birtokrészét kiváltani nem tudván, azt Dedinszky János árvamegyei lakosnak örök áron eladni akarta, e miatt Szalay Gáspár Rásztokay Mártont, mint vérbeli osztályos rokonát ettől eltiltja s az eladás ellen óvást emel. Kimutatta ugyanis, hogy a Szalayak a közös törzsből eredő Szelen ágán, s annak egyenes leszármazói útján neveztetnek Szalaynak s a pörös birtokrész megvételénél, mint vérrokonok elsőbbséggel bírnak.[1] Innét s az 1731. évi nemesi összeírásból[2] látni való, hogy a *Rásztokayak* és *Szalayaknak* egy törzsatyjuk volt, s ezek Zettchou fia Bend ágán közös névvel származtak le Szelenig; a Pál, Aladár és Theodor ágbeliek pedig a birtokuk utáni Rásztokay nevet viselték s viselik mai napság is.

A Rásztokay és Szalay családok leszármazása.

[1] Eredetije Rásztokay János le[illegible]es ládájában Rásztokon.

[2] U. o.

[3] A közbeeső egy egész szá[illegible]ból hiányzó adatok miatt, a legutóbb nevezett R[illegible]kay Andrást és fiát Mártont, kihagynunk kellett [illegible]eszármazási tábláról, minthogy a hézag miatt a család többi tagjaival összekötni nem lehetett.

[1] Szalay Gáspár leveles ládájában Rásztokon van az eredeti pörkivonat.

[2] Habent simultanea documenta cum Rasztokayanis: Acta Deputationis.

II.

Bogomér nemzetsége.

(Szmrecsányi, Szentiványi és Baán családok.)

Liptómegyének keleti részén, a Vágvölgy baloldalán fölfelé Szent-Miklóstól egészen a szepesi határszélig az alacsony Tátra tövében, alig találunk a községi életnek némi mozzanataira azon időben, midőn a Sepere nemzetség 1229-ben már Lipcsét megszállotta, s e helyett csere fejében Rásztokot adományúl kapta.

Kietlen vadonság, őserdők fenyvesei borították a Vág folyamnak, hova feljebb mindinkább szűkülő völgyeit s a hófödte havasok sötétlő erdősége, a culturának vajmi gyér jelenségeit csak sejtetni engedé ama helyeken, hol a királyi vadászok a rengeteg fenyvesek lankásaiban tanyát ütöttek.

A liptói várispánság eme részének benépesítése, a községi élet megszilárdítása, úgy látszik nem csekély nehézségekkel járt, s az ismételve is megkíséreltetett; s mielőtt az adomány útján a Bogomér nemzetség föltételes birtokává lett, már nyomát találjuk annak, hogy ott egy község létezett mint telepítvény, s az Mogorfalu, mely minden valószinűség szerint neve után ítélve magyarok által megszállva lőn; de a letelepültek bármi oknál fogva azt már az 1230. év előtt elhagyták s az ismét puszta lakatlan helylyé vált. Ugyanis 1230. évben [1] András király Beucha és Hauck Polku híveinek szolgálataik jutalmazásául, Liptó területén levő üres földet, mely valaha Mogiorfalué volt, s melyet a Beuchna és Fejérpatak nevű hegyi folyóvízek választottak el Liptó földjétől, az erdőkkel és rétekkel együtt nekik és ivadékaiknak adományozza, s őket a birtokba, Symk fia Detrik zólyomi comes által bevezetteti, s minden adótól fölmenti birtokukat, oly feltétel alatt azonban, hogy mind az adományosok, mind pedig örököseik tartozzanak a királynak és örököseinek szolgálni.

Ki volt Beucha és Hauck Polku? azt az általam ismert kiadott és kiadatlan oklevelekből megtudni nem lehet; annyi azonban az előbb említett 1230. évi királyi adománylevélből kiviláglik, hogy a nevezettek külföldi idegenek nem voltak, minthogy a *fidelibus suis* kifejezéssel csak s a belföldi kötelékben álló szolgáit, jobbágyait, híveit illethették a királynak, mert ellenkező esetben azon kifejezés helyett mindig, de legalább rendesen ott találjuk a *hospitibus nostris* kitételt. S még is sajátságos logikai összefűzése a genealogiai deductióknak az, midőn a liptói Bogomér nemzetség leszármazottjainak ismert első törzseül Hauck Polku állíttatik, holott nyilvánvaló s oklevelileg bebizonyított tény Bogomérnak cseh nemesektől eredett származása. Azon körülmény, hogy Bogomér comes részére a Beucha és Hauck Polkunak adott Mogiorfaluról szóló donatio 1283-ban László király által átiratott, s ennek birtokában már előbb is volt, azon következtetésre adott némi jogosúltságot, hogy ezen Hauck Polku talán nagyapja lehetett Bogomér comesnek, minthogy Bogomér apja Lőrincz ismeretes volt. Ámde az 1230. évi oklevél alapján, ép oly jogosúltsággal bír arra Beucha mint Polku; bár ha nézetem szerint az egyikről és másikról is csak állítani, de bizonyítani nem lehet.

András királynak egy későbbi, talán uralkodásának utolsó éveiből kelt adománylevelében, mely azonban az érdeklett közös törzsből eredő családok levéltárának egyikében sincs meg, Hauck Polkunak, *Polku de villa Mogorfalu*, a Hiba községéhez tartozó földeket adományozza, hogy annak sokféle szolgálatait megjutalmazza. Ezen adományozást Béla király felemlíti egy 1239. évben [1] kiadott oklevelében, midőn is t. i. Béla király 1236-ban az ország tanácsával egyetemben elrendelé a fölös adományok visszavételét, ezen rendeletének szigorú végrehajtását még 1239-ben is folytatta; s ez indokból adta ki azon oklevelet 1239-ben, melyben felemlíti, hogy mogorfalvi Polkutól, ki András királytól a Mogorfalu és Hiba községhez tartozó földeket adományul kapta, a hibai földeket visszaveszi, «*ad usum nostrum recepimus*», Magyarfalut pedig Polkunak meghagyja «villam vero Mogorfalu predicto Polku duximus relinquendam», s a Miko comes által ki is assignáltatja.

Későbbi ok[illegible] többé sem Beucháról, sem Hauck Polkuról [illegible]tést nem tesznek, a felhozottakban pedig [illegible]inemű vonatkozás Polku és Lőrincz Bogomér [illegible]ja között nem található,

[1] Szentiványi csal. szentiványi levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 3. László királynak 1283. évi átiratában.

[1] Detrich Antal benev[illegible]falvi levélt. Robert Károlynak 1340. évi átiratában.

a miből Bogomér és Polku között a vérségi összeköttetés következtethető lenne, s csak annyi bizonyos, hogy a mogorfalvi és hibai birtoknak első adományos tulajdonosa Beucha és Hauck Polku voltak, mely később Lőrincz fiáé Bogoméré lett. Vajjon mikor és minő okoknál fogva szállott Mogorfalu Bogomérra? erre nézve okleveles adatok nincsenek, magszakadás, csere, foglalás vagy eladás, vagy királyi adományozás, öröklés által, ma már tudni nem lehet; de hogy annak tényleges birtokában voltak Lőrincz fiai Bogomér és Seraphin már hosszú évek során, az kiviláglik a László király által 1283. évben kiadott oklevélből, melyben László az említett két testvér kértére a Mogorfaluról szóló s 1230-ban András király által Hauck Polku és Beucha részére kiadott adományozást szóról szóra átírja s részükre megerősíti. Mindezek fonalán megállapítható: hogy Mogorfalu és Hiba első birtokosai és Bogomér comes között vérségi összeköttetés nem volt, s Bogomér ősei közül csak ennek atyját Lőrinczet ismerjük, a felemlített oklevelek alapján.

Bogomér comes nevével oklevelekben először 1263-ban találkozunk,[1] a melyben mint Lőrincz fia említve van, midőn is állandó hűséggel tanusított szolgálatai jutalmazásául, az általa kérelmezett Vezveres sík földet, mely körülbelül egy ekényi terjedelmű volt, Béla király neki adományozza, s abba őt Dobak comes által bevezettetni rendeli. Ezen Vezveres ugyanazon síkföld, a melyen később de már a XIV. században Szent-Iván helység keletkezett, s melynek határa a Poloschin — Plostyin — és Schewnichatew — mai Stavnyicza — folyók között terült el, s melynek határában sokkal később Vág-Poruba község alakúlt.

Ezen Vezveres Liptómegye történetében két nevezetes mozzanattal bír, melyeket habár röviden, de mégis felemlítenem kell. Itt lakott ugyan is az adományozást megelőző időkben egy igricz, énekes vagy hegedűs [illegible] — ubi cuiusdam joculatoris filius dicebatur [illegible]dere — kinek valószínűleg a nevétől k[illegible]lnevezését ezen hely, a másik érdekes do[illegible]az, hogy a mostani Szentiván községtől d[illegible] a mai napig is Hradek — váracska — [illegible]vű dombon volt Bogomér comesnek Vezveres nevű vára, a mely 1264—87. évek között épülhetett, s a melyben László király, mint azt alább kimutatni fogjuk, gyakrabban megszállott és Bogomér comesnek vendége volt.

A fenmaradt s Bogomér comesről szóló írott emlékek nyomán constatálható, hogy Bogomér a királyi udvarban tartózkodván, ott úgy esze, mint katonai vitézsége által előkelő és kitűnő helyet biztosított magának. Így emlékezik meg róla Béla királynak 1267-ben kelt oklevele,[1] mely által neki ama rengeteg lakatlan erdőséget adományozza, a mely a Fehér-Vág, a Fekete-Vág, a Bocza folyó, a Vazuch patak területét foglalja magában, a Hernád folyó forrásáig terjed, és Szepesmegyétől a Poprád vizének legfelső folyása határolja el. Felsorolja itt Béla király említett oklevelében, hogy az Ausztria[2] és Csehország[3] elleni hadjárataiban minő tisztességgel és hűséggel szolgálta őt — in omni exercitu nostro generali tam in Austria quam in Bochemia nobiscum exercituando — s midőn Lengyelországba és Rutheniába ünnepélyes követséggel küldötte, — in nostris legationibus solempnibus tam in Polonia quam in Ruthenia nobis perfecte fidelitatis debitum exhibuit.[4]

A kietlen rengeteg erdőterület Bogomér birtokában immár benépesítésre várt, s ez talán a gyér lakosság miatt nem oly könnyen volt eszközölhető, de lehet hogy a telepítvények megalkotásával maga Bogomér sem gondolt sokat, mert az még egyideig lakatlan maradt; s csak azon újabb adományozás után vette kezdetét, melylyel Béla Bogomért ismételten királyi kegyében részesíté, de a melyben már határozott rendelete foglaltatik a királynak az iránt, hogy az adományúl kapott lakatlan erdőket kiirtsa, s ott a községek megtelepítéséről gondoskodjék.

[1] Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 8. András királynak 1293. [illegible]en kelt átiratában.

[1] Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 1. a szepesi káptalannak 1318. évi átiratában.

[2] Béla király 1249-ben betört Ausztriába és Hermann híveit magyarjaival szétverte, a miért Hermann a magyar végeket pusztítá, de Péla viszonzásul 1250. Ausztriát és Stiriát egész Mária-Czellig földúlta.

[3] 1253-ban Venczel cseh király ellen viselt hadat.

[4] Valószínüleg akkor járt Bogomér követségben Lengyelországban, midőn Béla királynak Anna nevű leánya 1244 körül a halicsi Rasztislávval, macsói bánnal és 1247-ben Ilona leánya áhítatos Boleslávval házasságra lépett.

Ezen adománylevél 1269. évben kelt,[1] s vonatkozik azon birtoktestre, mely a Hiba vize és Szepesmegye határa között terjedt el egészen a szepesi apát birtokának határáig. Itt felsorolja az adománylevél név szerint a birtoktest egyes részeit, mint a melyek között van Turopola, Vichodna rét és a Vasuch folyó. Meghatározza ez oklevél az adományozás czélját, t. i. hogy az erdőség kiirtandó, a terület szántóföldekké átalakítandó lészen, s ugyanott községi telepítvények eszközlendők; — ad exstirpandam eandem, et in terram arabilem redigendam ac etiam pro villa super eadem congreganda. — Legrégibb nyoma ez egyszersmind a liptómegyei scultetialis telepítésnek, a mely szerint minden szabad állású vagy költözködésű emberek, bárhonnan valók legyenek, ha ott letelepedni akarnak, hogy ott megszállhassanak, biztonságban élhessenek, s őket ott senki sem háborgassa, tíz évig minden adótól mentek legyenek, ennek elteltével azonban, az adót és más egyéb járulékot szokás szerint Bogomér comesnek fizetni tartozzanak.

Béla király halála után Bogomér comes, az 1269. évben okt. 25-én kelt királyi adományt Turopola, Vichodna rétek és Wasuch folyó iránt, László király által megerősítteti 1273. évi máj. 27.,[2] mely oklevélben nem íratik át Béla király donatiója, csak hivatkozásképen felemlíttetik; s a szöveg fonalán kiderül, hogy a benépesítés még akkor sem történt meg, minthogy azon föltevésnek ad helyet: ha netalán ott bárki is lakás végett letelepedni óhajtana, úgy a letelepülők tizedet nem a királynak, de a saját papjoknak tartoznak adni, decimas etiam populorum ipsius Bogomerii si qui super sylva et terra memoratis residere voluerint, sacerdoti ipsorum et non nobis dare, et solvere teneantur.

Ezen birtoknak első adományozása óta 1267-től immár hét év telt le, s az még sem elhatárolva nem volt, sem Bogomér comesnek nem statuáltatott. Nagyon is érezte annak szükségét, hogy a birtoktest, kiváltképen a szepesi apát birtokától elhatároltassék, s abba ünnepélyesen bevezetve legyen. Ez iránt végre László király 1274. évi május 12-én[1] meghagyta a szepesi káptalannak, hogy Lőrincz[2] fia Bogomér comes birtokán határjárást eszközöljön Zólyomi Miklós fia Lőrincz jelenlétében, s azt neki statuálja. A reambulatio és statuálás megtörténvén, erről a szepesi káptalan László királynak ugyanazon évben a reambulatio és statutio nyolczadik napján jelentést teszen.

A birtokba igtatás után 1280. évben telepítette meg Bogomér comes a Vazsecz folyó mentén a mai Vazsecz és a szepesi határon Chirbans — mai Csorba — nevű scultetiális helységeket. Hogy ez később nem történhetett, bebizonyúl abból is, mert Bogomér 1286. évben már nem volt az élők sorában, s mert Bogomér comes fiai: Bodó, Miklós, János, Lőrincz mester, Dienes és Bogomér azon igen érdekes oklevélben, melyet 1290. évben a chirbansi scultetusnak Hatthónak kiadtak,[2] hivatkoznak azon patenslevélre, melyet megboldogúlt atyjuk Bogomér comes Hatthónak a scultetiára vonatkozólag kézbesített s melyet ugyanaz előttük be is mutatott.

Ezen érdekes oklevélben olvassuk, hogy a bemutatáskor 1290. évben a telepítvényesek tíz évi szabadalma lejárván, azt még hat évvel megtoldják, s az eddig minden curia után fizetett két nehezék finom ezüstön kívül, tekintve az adó csekély voltát, s hogy a már velök határos telepítvényekkel szemben magukat ne szégyeneljék, ezentúl minden laneus[4] után egy fertót, vagyis egy nehezék finom ezüstnek negyedrészét fizetendik évenként; különben pedig az egyházi tizedtől szabadok lesznek, szabad őrlést és serfőzést élvezhetnek, s az adó minden harmadik denárja a telepítőt — scultetus — és azok örököseit illesse, a pénz feletti bírói ítéleteket pedig a scultetus hozza, s háromszor évenként, karácsonykor, husvétkor és keresztelő sz.

[1] Szentiványi család Szentiványban: Lit. A. Fasc. I. No. 1. eredeti okl.

[2] U. o. Lit. A. Fasc. I. No. 2. Eredeti.

[1] Fejér Cod ol. tom. V. 2. pag. 179.

[2] A Wagner ik óvich féle analectákból másolva, s hibásan írva O mert az «Lauren»-nek olvasandó, a mint ez így g ban előfordúl.

[3] Eredetije Szn yi Emil tereskei levéltár. Kiadta Nagy Iván a Hazai ánytár 7-ik köt. 214. lap.

[4] A laneus a ületeknél alkalmazott hosszasági mérték, melyben 1 virgula volt, s minden virgulában 16 rőf és 1 teny hát körülbelül 300 láb hosszaság. Lásd Czinárnál cod. dipl. 258. lap.

János napján hozzájuk méltó ajándékkal járúljanak s végre ha a királyi táborba kellene menniök: az esetben minden laneus után segítségűl egy nehezék finom ezüstöt kötelesek adni.

Az 1274-ben eszközölt határjárás gyakori viszályt zúdított a szepesi oldalról szomszédos birtokosokra s az ismétlődő birtokháborítást kölcsönösen megsokallották, úgy a Bogomér comes fiai, mint a schawniki cisterciták monostorának apátja János, mint a kinek Alsó-Sunyaván volt erdőbirtoka, míg Bogomér comes fiai annak tőszomszédságában Felső-Sunyavát bírták. A pörösködés, a bírósági ítéletek nem vezettek czélhoz, s királyi parancs következtében — mandato mediante regio — a fenállott pöröket mind a két részről be kellvén szüntetniök, bizalmi férfiak közvetítése mellett, a szepesi káptalan előtt, barátságos kiegyezésre utasíttattak. A megkötött egyességre vonatkozó oklevelet a szepesi káptalan 1298. évi november 11-én kiadta.[1] Bogomér comes fiai részéről jelen volt Bodo és Miklós többi testvérei nevében is, a schawniki cisterciták nevében János apát és Miklós barát, az egyeztető bírák voltak Mika és Lőrincz comes Liptóból, Henrik és Hekebárd barátok Szepességből, 40 ezüst márkát tartozván fizetni azon fél a másiknak, a melyik az egyességet felbontaná, vagy a közbenjáró bírák által megjelölt határjeleket megmásítaná.

Csirbancz község keletkezésével egyidejűleg alapította Bogomér comes Vazsuch scultetiális helységet is, a mi legkésőbb 1281-ben történhetett; a minek teljes bizonyítékát nyújtja a Pál szepesi prépost által 1306. évben okt. 1-én Bogomér comes fiai részére kiadott s a vazsuchi szent András apostol nevéről czímzett kápolna ügyében kelt oklevél,[2] melyben felemlíti, hogy Muthmer szepesi prépost által Vazsuchon építeni engedélyezett kápolna — de licentia Muthmery prepositi bone memorie pr[illegible]decessoris nostri capella in honorem beati [illegible]i Andree est edificata. Muthmerus még mint [illegible]epost 1281-ben előfordúl, de már 1282. évben [illegible]pesi prépostúl Lukács említtetik.

[1] Szentiványi csal. levélt. [illegible]6. évi átiratából a szepesi kápt.

[2] Szentiványi csal. levéltár. A. Fasc. I. No. 13. eredeti.

Vazsuch — most Vazsecz — községet az első scultetus Gerard ugyanolyan föltételek, illetőleg szabadalmak mellett telepítette meg, mint Hattho Csirbonczot.

Mig azonban Csorba scultetiális viszonyainak további fejlődéséről az okleveles adatok hiányzanak, Vazsecz községi életéről egy igen fontos okirattal bírunk, mely bepillantani enged a község municipális életébe, a jogviszonyokba s Bogomér comes három fiának Bodo, Miklós és II. Bogomérnak további leszármazóit velünk megismerteti. Ez egy 1343. évben julius 24-én kelt[1] oklevél, melyet Bogomér comesnek említett három fia a vazseczi scultetusnak a scultetiális község jogainak és terheinek meghatározása iránt kiadott. Ugyanis Bodó comes fiai: István és László fiával; Miklós, Márton, István, Péter és Pál fiaival; és II. Bogomér, Tamás, Péter, Pál és András fiaival kinyilatkoztatják: hogy miután Gerardtól Vazsecz község első telepítőjétől — antiquo scultheto nostro locatore — Valcun fia Leuchmann velicai[2] polgár a scultetiális jognak két harmadát, s ugyancsak Gerard fiától Innocenttől a harmadik harmadot is megvette, az ő, összes gyermekeik és rokonaik beleegyezésével 18 márkáért és egy fertóért, s ezen vételösszeg fejében Leuchmann a velicai malmot átadta és készpénzben még 11 márkát előttök Gerard Innocencznek fizetett; a Gerard részére kiállított régi scultetiális szerződést, néhány pontja kivételével megsemmisítik, s mert azon szerződés a scultetusra nézve idők múltával immár terhessé vált, az új scultetusnak Lunchmannak a következő privilegiális levelet állították ki: a földnek minden egyes laneusa után, az azon időszerinti folyó és szepesi értékű fertókban egy-egy nehezék szerint fizetik minden év szent András napján; ezen adónak hatodrésze a scultetus Leuchmannt és annak örököseit illetendi minden időben; meghagyják továbbá is az évi háromszori ajándékadást, és a segélypénz nyújtását, mint azt a csorbai telepítvényeseknél tapasztaltuk, továbbá adományoznak neki két laneus földet, melyet valamelyik telepítvényestől hat márkáért vásárolt és egy belső curiális telket egy márkáért minden adó

[1] Szmrecsányi Emil tereskei levélt. eredeti.

[2] A mostani Felka.

és taxa nélkül, úgyszintén az őrlési és serfőzési jogot, valamint a nagyobb bűntények, mint emberölés, lopás, gyilkolás, rablás, gyújtogatás, hamis pénzverés után járó bírságpénzek egy harmadát, a mely esetekben velök együtt a scultetus mond ítéletet, a kisebb ügyekben való bírságolást a scultetus maga szabadon ítélvén meg s az abból eredő összes jövedelmet húzza; senki a lakosok közül a scultetus kárára malmot és serfőző házat nem építhet, a községbeliek mindenikének pedig, kik azon időben adót fizettek, a 18 laneus földön felől, a földek keskeny volta miatt még 12 holdat adományoznak s minden községbeli lakos szabadon űzhette az italmérést és húsvágást, szabadon halászhattak és vadászhattak a király által nem tiltott vadakra; ha az uraságok közül valamelyik harmad magával a községbe jön, egyszer a scultetus vendégeli meg; de ha huzamosabban ott maradna, vagy többed magával jönne, az esetben, a község kötelessége őket megvendégelni; a papi tizedet a községbeli plébános élvezi egészben; továbbá a községben levő épületeket, az uraság és a scultetus engedélye nélkül más községbe senki el nem adhatja; s végre Leuchmann scultétust és ivadékait, minden adó, taxa, és collectáktól felszabadítja s a scultetus elleni minden panaszszal urok elé kell járulniok.

Tökéletes képét nyújtja ezen oklevél az akkori községek jogviszonyainak s a tovább fejlődés feltételei, ha egyrészt korlátolták is a haladást, másrészt meg volt adva a lehetőség a földbirtokosok jogaival szemben, különböző irányú munkálkodás és szorgalom által a földmívelés mellett az ipar egyes ágait is mívelni.

A mi sajátságosnak látszik ezen oklevélben, az: hogy az adóbeli készpénzfizetéseket szepesi értékű pénznemekkel kötelezték fizetni; továbbá az oklevélnek ezen utolsó pontja: «ide igtatjuk végre, hogy kétség ne támadjon, hogy az említett községnek, minden ítéletben és jogban a szepesi föld jogához kell tartoznia.» Sajátságosnak mondottuk ezt a jelenséget azon ismert ténynél fogva, hogy Liptómegye a XIII. században sőt még a XIV. század elején is Zólyommegyéhez tartozott, mint várispánság és királyi prædium, 1318. után pedig mint vármegye önállóvá válván, Szepesmegyéhez sem akkor, sem később nem tartozott, s itt e nagy birtoktestet a szepesi földjog köréhez tartozónak rendeli Ennek természetes magyarázatát csak a következőkben véljük föltalálni. Azon nagy terület, mely Turopolya és Vichodna rétet, Vazsuch és Chirbanczot magában foglalta, a Vazsecz folyónak a fekete Vággal való összefolyásától kezdve egészen Alsó-Sunyaváig a schavniki cisterciták apátjának birtokáig 1343. évben még Szepesmegyéhez tartozott s nem képezte Liptómegye álladékát. Ezen állításnak bizonyítására szolgál az, hogy Liptómegye területe a legrégibb időktől kezdve egyházi szempontból az esztergomi érseki megyéhez tartozott, egészen a szepesi püspökség legújabb megalapítási idejéig, s így az egyházak építési engedélyét csak a megyei püspök adhatta meg, a mint 1340-ben a liptói kalandosok társaságának az alakulási engedélyt Csanád esztergomi érsek adta meg, ha tehát Vazsecz a megye területéhez tartozott volna, akkor annak egyházi ügyeibe a szepesi prépost nem avatkozhatik vala; de mert Vazsecz és Csorba környékén a templomépítési engedélyt Muthmerus szepesi prépost adta meg, a területnek Szepesmegyéhez kellett tartoznia, annál is inkább, minthogy Pál szepesi prépost a két említett község plébániájára nézve az 1306. október 1-én kiadott oklevelében határozottan mondja: hogy ha pedig az illető községek szabadalma lejár, az ott levő összes kápolnák papjai, a cathedraticumot[1] is megadni, a megszállás és minden jogainknak méltányos időben, a Szepesmegyében létező más privilegiált plébánusok szokása szerint nekünk és örököseinknek kellő engedelmességgel megfelelni tartoznak, — post exspirationem autem libertatis populorum dictorum possessionum omnium sacerdotis capellarum in ipsis possessionibus existentium in cathedratico et descensu ac omni iure temporibus opportunis more aliorum plebanorum privilegiatorum in territorio Scypisiensi existentium nobis et nostris succe[illegible]ribus cum debita obedientia respondere te[illegible]tur; s végre András királynak Mogiorfalu fel[illegible]ucha és Hauck Polku részére[2]

[1] A cathedratic[illegible] Püspöki adó volt, a tisztelet és hódolat elismeréséül[illegible]ek Sándor: Egyházjogtan 282. lap. A cathedraticum [illegible] arany forint volt. Lásd Kolb Gerard: Examen juris [illegible]onici 733. lapon.

[2] Szentiványi csal[illegible]vélt. Lit. A. Fasc. II. No. 3, egy 1792. évi hit. más.

1230. évben kiadott donátiója világosan mondja, hogy Liptó földjének határa Beuchna és Fejérpatak: «quam dividit a terra Liptou torrens nomine Beuchna et torrens nomine qui vulgo dicitur Feierpatak qui in fluvium Vág cadunt», ez pedig nem egyéb mint a Bocza és a Fejér Vág vize, mint a mely két folyó közti földterület már Liptómegye határán kívül esett s Szepesmegyéhez tartozott.

A vazseczi, csorbai és sunyavai nagy birtoktest a scultetialis települések megszilárdítása után változáson ment keresztül, a mennyiben annak complexuma tekintélyesen megcsökkent. Bogomér fiai közül ugyanis három az egyházi pályát választván, János esztergomi, Lőrincz szepesi olvasó kanonok és Dienes a menedékkövi — lapis refugii — karthausi szerzetesek rendébe lépett 1320. évben. Ekkor azonban már János esztergomi kanonok nem élt, s annak birtokrésze az élő öt testvér között maradt. Dienes alig volt még egy évig a karthausi szerzetes rendnek novitiusa, testvéreivel a vazseczcsorba-sunyavai birtokra nézve osztozkodni kívánt, s a reá eső részt a menedékkövi karthausiaknak 1321. évi szept. 23-án örök tulajdonként oda ajándékozá. Az erre vonatkozó okiratot a szepesi káptalan adta ki; midőn is a káptalanban megjelenvén egyrészről Bodó, Miklós, Lőrincz mester szepesi olvasó kanonok és Bogomér testvérek, másrészről Márton karthausi prior és János karthausi szerzetes; Dienes testvérüknek az apai örökségből, valamint János végrendelete szerint őt illető részt, Sunyavát mint Dienes osztályrészét a jelenlevő rend tagjainak átadták; s még ugyanazon napról keltezve [1] a szepesi káptalan által kiadott oklevélben nyugtatványozzák Márton és János karthausi barátok a négy testvért, a most említett Dienes részének átadása illetőleg átvétele iránt. Dienesnek ezen tényével a nagy birtoktest egy ötöd részszel kisebbedett.

De térjünk most vissza I. gomér comeshez, ki mint a törzsbirtokok ője, Liptómegyében még másfelé is et és jószágadományozásokat kapott mindazo emek elismeréseül, melyeket IV. Béla és ő királyok irányában hűséges szolgálatai á megszerezni tudott.

[1] Árpádkori új okmánytá IX. köt. 16. lap.

Így kapta a Nagy- és Kis-Palugya határai között, a Lubella folyó mentében délre Albert fia András házának tőszomszédságában, egész a kispalugyai határig, Chaban fiai szomszédságában fekvő akkori üres földrészt 1273. évben, Salamon földét, mely ezelőtt Borz fiáé Salamoné volt. Az adományozási levelet eziránt László király kiadta ugyanazon év május 27-én.[1]

Egy fölmerült sajátságos körülmény Bogomér comesnek alapúl szolgált arra, hogy máris nagy kiterjedésű [2] szerzeményeit egygyel ismét szaporíthassa, s a királyi kegynek újabb elismerő nyilatkozatával találkozzék. Bobrouch községe ugyanis a vele szomszédos Bogomér comessel gyakori villongásban volt a nádasdi és bobróczi földek határai miatt. Ehhez járult még az is, hogy László király Bogomér comesnek 1273-ban Salamonföldét s valószínüleg ugyanakkor Lipcsét és Cheremnét — a mostani Crmno — adományozván, ezen birtokokat 1283-ban [3] visszaveszi, s ezért cserébe Bogomér comesnek Bobróczot adományozza. Ennek Bobrócz községe elleneszegűlt, bemutatni ajánlkozván Lőrincz liptói várispán előtt a királynő patenslevelét, mely a nekik adományozott Bobrócz földére vonatkozott. Demeter zólyomi comes és a királynő tárnokmestere, kitűzvén a bemutatás határidejét, Bobrócz községe Lőrincz comes s több hites személy előtt megjelenvén, előadták a királyné levelét, melyet hamisítottnak ismertek föl. Erről Demeter comes 1285. évben ki is adta az elmarasztaló oklevelet, Bobrouchot Bogomér comesnek oda ítéli, átadja oly kijelentéssel, hogy azon földet a bobrouchi nép soha többé vissza nem követelheti.

Az 1267. évet megelőzőleg Bogomér comes birtokolta még Szepesmegyében Polocha és Zsigra földét is; a most említett évben azonban Béla király Polocha és Zsigra földét visszavevén, helyette cserébe adta Nádasdot, s ezen cserét István király 1270-ben,[4] László király 1285. szept. 8-án megerősíti,[5] s 1293-ban András király átírja. [6]

Az alacsony Tátra hegycsoportja, mely a

[1] Sexto kalendas Junii.
[2] Liptói regestrum. Magy. tört. tár, IV. köt. 25. lap.
[3] Árpádkori új okm. IV. köt. 281. lap.
[4] Magy. tört. tár, IV. köt. 24. lap.
[5] Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 4.
[6] Magy. tört. tár. IV. köt. 24. lap.

Poludniczától keletnek a Vág folyó balpartján a Királyhegyig húzódik, Bogomér comes nagyterjedelmű birtokát képezvén, a bányamívelés minden feltételével bírván, ezen körülmény nem kerülhette el a tulajdonos figyelmét, s itt Liptómegye felső részén a Bacha — mai Bocza — folyóban az aranymosás nyomaival találkozunk. Az aranymosás rávezetett az arany telepek keresésére. A kutatás illetéktelenül vonzotta Bogomér comes hegyei közé az idegeneket, s a gyakori birtokháborítás megérlelte a birtokos comesben az elhatározást, jogait megóvni s az aranykeresést és bányászatot kizárólagosan saját maga részére biztosítani. Ezt Bogomér comes el is érte, mert László király egy Jakab apostol ünnepe octávájának 3-ik napján, augusztus 3-án év nélkül kelt oklevelében elrendeli,[1] hogy Bogomér comes birtokain sehol, de kivált a Bacha folyóban senkinek aranyat mosni vagy keresni nem szabad. Ezen év nélkül kelt szabadalmi levél minden valószínűség szerint az 1286. év előtt adatott ki, minthogy az Bogomér comes személyének szól, ez pedig 1286. évben már nem élt; a boczai bányászoknak, mint szász telepeseknek 1271. évben[2] szabadalmai bővíttetvén, ezek az aranybányászatot Király-Boczán a Bogomér tőszomszédságában már régen űzték.

Az árpádházi királyok kegyének bőséges nyilatkozása Bogomér comes érdemeinek jutalmazásában, Kún László királynál még oly speciális jelekben is nyilatkozott, melyek oklevelés adataink sorában nem épen gyakoriak. Tudvalevőleg László király uralkodása alatt az országban fel s alá sokat utazgatván, s a magyar felföldön is gyakran megfordúlván, Liptómegyében is több ízben tartózkodott, s ilyenkor mindég Bogomér comes vendége volt vezveresi várában.

Alkalmúl szolgált ez mindannyiszor Bogomér comesnek, hogy királyi vendége iránti hűségének jeleit egy királyhoz méltó vendéglátásban manifestálja. László királyi kegyességgel vette azt nem csak, de leereszkedő és hálás megemlékezéssel fogadta azon nagybecsű ajándéktárgyakat is tőle, melyeket Bogomér comes neki, alkalom adtán átnyújtott.

[1] Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. Nr. 7. eredeti. Árpádkori új okm. tár. IX. köt. 553. lapon közli hibásan.

[2] Szepesi kápt. az eredeti hiteles másolata Boczabánya levéltárában.

Hálás is volt László király hű emberének sokoldalú érdemei iránt, mert egy, évnélkül Szepességben kelt s húsvét 15-ik napján kiadott oklevelében[1] Bogomér comes iránti elismerését kifejezve, abban királyi kegyének oly speciális tényével találkozunk, mely az akkori időben nagyjelentőségű és kiváló értékű vala. Az eredeti latin oklevél tartalmának magyar fordítása ím a következő:

«Mi László isten kegyelméből Magyarország királya jelen levelünk tartalma által tudtára adjuk mindeneknek, a kiket illet, hogy mert a mi hívünk liptai Bogomér comes, a mi különböző és sokféle jövet és menetbeli megszállásunk által terhelve van, és mert a mi királyi felségünkhöz méltó különféle clenodiumokkal megajándékozott, őt azon speciális kegyelmünkben részesítjük: hogy négy atyafia Detrik fiai: Benedek és Tamás; Zolok fiai: Márton és Máthé a tartomány adójától mentek és szabadok legyenek úgy, hogy mindazon adóval, melyet tőlük követelni szoktak, Bogomér comest segítsék. Akarjuk ezenfelül, hogy Bogomér comesnek ugyanazon négy atyafia vele együtt más nemesek szokásához képest, a mi hadainkba lépjenek, s ha mi közöttük megjelennénk, hogy minket láthassanak, Bogomér comessel együtt előnkbe járúljanak.»

Ezen okiratnak tartalma hozzávetést enged az oklevél évének relativ meghatározására, s azon körülményre, hogy Bogomér comes idegen származása létére még a magyar nemesek sorában helyt nem foglalt, de azoknak már előjogait gyakorolta, négy rokona azonban, kik mint nem nemesek adót fizettek, a király különös kegyéből ez alkalommal részesültek először azon kitűntetésben, hogy a királyi hadseregben szolgálhattak egyenlően más magyar nemesekhez képest. Azon oknál fogva pedig, hogy itt az élő Bogomér comesról van szó, — ad videndum nos veniant cum comite Bogomero prenotato — az oklevél legkésőbb 1285-ben keletkezhetett, mert a mint látni fogjuk, már 1286. évben nem volt az élők sorában.

Mindezen jutalmazásoknak és kitűntetéseknek méltó betetőzését képezte László királynak azon 1286. május 8-án[2] Szepességben kelt oklevele, mely által liptói Bogomér comesnek fiait II. Bogomert, Bodót, Miklóst, Jánost, Lőrinczet és Dienest valamint Serefelnek Bogo-

[1] Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 6. eredeti.

[2] Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 5. eredeti.

mér comes testvérének fiait Andrást és Miklóst, az idegenek sorából kiemelvén, a valódi magyar nemesek és királyi szolgák közé sorozza, mindazon nemesi előjogok élvezetével, mint a minővel az ország valóságos és a király zászlója alatt katonáskodó nemesek éltek. Az oklevél szövege szerint, az ilyenek közül való kivételét és a magyar nemesek közé sorozását Bogomér, András és Miklós Serefel fiai kérték; s az oklevél határozottan mondja: «quorum progenitores originem de nobilibus regni Bohemie traxerant.» Hogy ezen Bogomér comes II. e nevű volt, kiviláglik abból, mert az oklevél szövegében a névszerinti felsorolásnál külön első Bogomér elő nem fordúl s csak hivatkozás történik I. Bogomér comesre: «eundem comitem Bogomirum, Bodon, Nicolaum, Johannem, Laurencium et Dionysium filios eiusdem comitis Bogomerii et predictos Andream et Nicolaum filios Serephel, de numero eorundem hospitum exemimus etc.» Világos ebből, hogy akkor, a midőn ez oklevél kelt, I. Bogomér nem élt, mert ha még életben van, s ha az ő érdemeiért fiait a nemesek sorába László király felveszi; annál inkább felveszi vala atyjokat, a ki az érdemeket szerezte, s akkor az oklevélben őt magát is — comitem Bogomerum — és fiait is — et filios eiusdem comitis Bogomeri — felemlítette volna. Kétségtelennek tartjuk tehát ezek alapján, hogy 1286. évi május 8-án I. Bogomér comes, fiainak a magyar nemesek sorába lett felvétele alkalmával már földi pályáját befejezte.

A koronás fő iránti hűség, melylyel I. Bogomér comes, Béla, István és László királyok irányában viseltetett s a katonai vitézség, melylyel az uralkodót jogaiban védelmezni mindenkor kész volt: átszármazott kiváltképen Bodó és Miklós fiaira. Nyomait találjuk ennek azon oklevélben, melyet Endre király 1293. évi márczius 21-én[1] I. Bogomér fiai kérelmére — átírván abban Béla királynak Vezveres iránti 1263. év donatióját, — kiadott. Ugyanis III. Endre , midőn az országos rendeket 1291. évi fel havára összehívta, a most említett é 22-én kiadott szabadságlevelében, illető pedig törvénykönyvben, arról is biztosí rendeket, hogy a birtokjogi viszonyokat me sgáltatja, s László királynak helytelen adományait visszaveszi. Ennek alapján még Báldi kamara- és szepesi grófot megbízta, hogy a birtokviszonyokat az egész Szepességen megvizsgálja, maga pedig személyesen beutazta Zólyom, Liptó és Túrócz vármegyét meggyőződést szerzendő a birtokjogi állapotokról. Ez alkalomból átírja és megerősíti Béla király adománylevelét 1263-ból Vezveres iránt; s ez oklevél szövegéből megtudjuk, hogy midőn Habsburgi Rudolf 1290-ben Magyarországot fia Albert osztrák herczegnek hűbérül adományozta s ez az országot Endrétől elfoglalandó 1291. év nyarán az országba tört, Pozsony s Nagyszombat vidékét elfoglalta, Endre hadseregével egyenesen Ausztriába rontott, s már Bécs ostromlására készült. Bodó és Miklós a király hadseregében Bécs közelében harczoltak Albert vitézei ellen és hűségüket vérző sebeikkel tanusították — cum hominibus ipsius ducis Austriæ prope Viennam dimicarunt, et suas fidelitates propriis cruoribus demonstrarunt, — s midőn László krakói herczeg Endre király rokonának segélyére, néhányat a bárók és ország nemesei közül küldött, Bodó és Miklós Prodatin várának megvívásakor halálos sebekből vérezve mint vitéz katonák bizonyították be hűségüket, mint ezt Endrének — a mint az okirat mondja — maga László herczeg élő szóval is elmondotta: cum nos in subsidium Ladislai ducis Cracovie karissimi cognati nostri quosdam barones et nobiles regni transmissemus in expugnatione castri Prodatin tamquam strenui milites suas ad huc fidelitates lethalia vulnera supportando, pro fidelitate nostre majestati debita, commendabiliter studuerunt declarare.

A sok helyen volt birtoktestek kellemetlen oldala a szomszédok részéről nyilatkozott, s hol itt, hol amott kitört az leginkább a jogtalan foglalásokból eredett határvillongásokban, mi a pöröknek végtelen sorát idézte elő. Igy történt az Bogomér fiainak birtokával is, midőn Botyz testvére Miklós comes elfoglalta tőlük Nádasd, Zemerchen[1] és Dománylise nevű birtokukat, míg végre ezen foglalás iránti pör 1299. évben a szepesi káptalan előtt egyezkedés útján beszűntetve lőn, s a mely iránt a káptalan ugyanazon évi május 10-én — in dominica proxima

[1] Szentiványi csal. levélt. A. Fasc. I. No. 8. eredeti.

[1] Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 10.

post festum beati Stanislay martyris — az oklevelet ki is adta.[1] Tanúlmányunk szempontjából ezen okirat több érdekes mozzanattal bír. Itt találkozunk legelőször a Zemerchen — mai Szmrecsán és Dománylise nevű birtokokkal, bár ha valószinűnek tartjuk, hogy azon időtájban, midőn Béla király Palocsa és Zsigra földeért cserébe adta, már akkor Zemerchen is birtokában lehetett a családnak, ez azonban nem donationális, de szerzett birtok vala; Dománylise pedig, a verbichei határ mellett a szentiváni nagy birtoktesthez tartozó rész volt, a Vág folyó balpartján, mert ez a donationális oklevelekben sehol elő nem fordúl.

Az eset következő: Botyz testvére Miklós comes, Demeter zólyomi főispán előtt panaszt indított Rechke fia Pál, Bogomér fiai: Bodó, Miklós és János; Seraphin fiai: András és Miklós ellen Szentmiklós, Nádasd, Zemerchen és Dománylise nevű, Verbiche birtokhoz tartozó birtokok miatt, melyeket Miklós comes, egy László király által kiadott oklevél alapján a magáénak, Pál comes azonban, Bogomér és Seraphin fiai, az említett birtokokat, atyjoktól öröklött jószágoknak állították. Demeter comes ez ügyet András király elé vivén, az erre vonatkozó oklevelet 1299. évi április 12-én[2] kiadta Endre király, mely szerint a pörös felek a király előtt megjelenvén, Botyz testvére Miklós kijelenté, hogy habár ő László királynak oklevele szerint a kérdéses birtokokat Verbichéhez tartozónak vallja, s ezeknek jogszerű birtokosa; de a közbenjáró bírák tanácsára beleegyezett abba, hogy ha Rechke fia Pál, Bogomér fiai, és Seraphin fiai, magukhoz hasonló 60 nemes, az esztergomi káptalan, a túróczi convent embereinek jelenlétében, a szepesi káptalan előtt leteszik az esküt arra, hogy azon jószágok, az ő öröklött vagyonuk és azok soha Verbichéhez nem tartoztak, akkor igényeiről lemond, azokat mint örökölt vagyonukat birhatják és László király privilegiumát semmisnek jelenti ki. Időközben azonban Botyz testvére Miklós és az érdekelt felek a szepesi káptalan előtt megjelenvén, kijelentette Miklós comes, hogy igényéről az említett birtokok iránt lemond, okleveleit semmiseknek nyilvánítja, az eskü letételét nem kívánja s a jószágokat Pál Rechke fia és Bogomér fiai öröklött birtokainak nyilatkoztatja.

1310. évi junius 23-án kelt szabadalmi oklevelében[1] Károly király Bogomér comes fiainak vásárjogot adományozott Bobroch helységére.

A birtokháborítás kellemetlenségeit Bogomér comes fiai egy hatalmas ellenfelök részéről ismételve érezték Donch mester személyében, ki a Bobroch községgel határos nádasdi jószáguknak egy nagy részét elfoglalta, új határdombokat állított s az elfoglalt részt a maga birtokába kebelezte. Ez ellen Miklós, és II. Bogomér a szepesi káptalan előtt ünnepélyes óvást emelvén kinyilatkoztatták, hogy habár annak idejében Donch mesternek ellentmondani nem merészeltek, mert féltek az ellenségeskedéseitől — quod inimicitias eiusdem magistri formidantes, illo tempore sibi contradicere nullatenus presumsissent — de hogy azt kellő helyen és időben visszakövetelni szándékoznak. Ezen óvásra vonatkozó oklevelét a szepesi káptalan, Miklós és Bogomérnak 1318. évi augusztus 12-én kiadta.[2]

Volt még Bogomér comesnek László királytól egy adománylevele bizonyos Arwazada nevű jószág felől is, de a mely I. Bogomér halála után elveszett, s arra vonatkozó egyéb adatok, a Szentiványi család levéltárában nem találhatók s így azt sem tudjuk constatálni, vajjon ezen jószág Liptómegyében feküdt-e, vagy máshol? Egyetlen adat van csak, a mely ezen donatiónak emlékét fentartotta, s az egy eseményhez fűződik, a mely érdekes culturális mozzanattal bír. Ugyanis 1322-ben a birtokukon — Szent-Iványban — levő keresztelő szent János tiszteletére épült templomukba, az éjjeli sötétségben latrok és tolvajok betörvén, a templom kincseit megrabolták, elvitték a kelyheket, könyveket, a papi öltözeteket és a László király által Arwazada jószágra vonatkozó okleveleket. Öt évvel később 1327-[illegible]n ezen ügy iránt Bodó, Miklós és Bogomér [illegible]st tettek Károly király előtt, ki ugyanazon [illegible]jus 23-án kelt[3] királyi rendeletével megh[illegible] a túróczi conventnek, hogy ezen ügyet Thec[illegible]fia Balázs, vagy Ontpech

[1] Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 10.
[2] U. o.

[1] Liptói regest. Törtr. [illegible]r. IV. 25. lap.
[2] Szentiványi csal. l[illegible]. Lit. A. Fasc. II. No. 2.
[3] Szentiványi csal. leve[illegible] Lit. A. Fasc. II. No. 6.

fia Balázs, mint királyi ember jelenlétében hiteles emberük által megvizsgálja, az igazat megtudja, és az eredményt hűségesen megírja. Vajjon mit eredményezett a túróczi convent vizsgálata? erre nézve az adatok hiányzanak.

Nem ok nélkül jelentették ki 1318. évi augusztus 12-én kelt óvásukban Miklós és II. Bogomér, hogy a Bobrochi jószágukat elfoglaló Donch mester zólyomi comes ellenségeskedésétől félnek, mert a hatalmas úr bobróczi occupált jószágukat még mindig visszatartotta, s ezen erőszakoskodás ellen, István Bodó fia 1331. évben is hiába emelt óvást a szepesi káptalan előtt, a mely az erről szóló bizonyságlevelet ugyanazon év április 7-én kiadta,[1] minthogy az ellen az említett István 1339. évi junius 3-án ismét protestált,[2] míg végre Pál országbíró az ügy elbírálására, a felek megjelenését 1341. évi január 15-ikére (in quindenis residentie Karoli regis ad diem Strennarum) határozta meg. Bodó fia István saját, Benedek pedig a győri káptalan által kiállított megbízó levéllel Donch mester helyett megjelenvén, kinyilatkoztatta, hogy Károly király oklevele által őt, Bobroch birtokában mindenki ellenében biztosította s ezen oklevelet kész egy kitűzendő határidőben felmutatni. Ezen nyilatkozat után Pál országbíró új határidőt tűzvén, elrendelte: hogy Donch mester az említett királyi okiratokat a kitűzött határnapon felmutatni köteleztetik, hogy azoknak alapján igazságot tehessen a felek között. A határhalasztási oklevél kelt 1341. évi január 24-én.[3]

E közben Magyarfalvi Benedek fia Mikó, saját és testvérei Pál, Márk, Simon és Péter, valamint Tamás fiai János, András, Bogomér és Lőrincz fiai Pál és András rokonai nevében, Károly királyhoz azon kérelemmel járult, hogy Béla királynak 1239. évben kelt, s Mogorfalu adományozására vonatkozó okiratát részükre megerősítse, helyben hagyja; midőn is a király Mikó kérelmét meghallgatva, [illegible] adománylevelet megerősíti és átírja, 1340. évi [illegible]ember 6-án.[4]

I. Bogomér comes halá[illegible]n, a nagy terjedelmű birtokokat, annak [illegible]közösben tartották s osztatlan állapotb[illegible]ministrálták, mint azt azon nevezetes pecsétlenyomat az 1290. évi oklevelen[1] mutatja, melynek rajza az Archæologiai Értesítőben[2] közölve van, s melynek kétségtelenül eredeti pecsétnyomója ma is megvan[3] s körirata Bogomér comes hat fiának nevének kezdőbetűjét tűnteti fel; valószinűleg ezen pecsétnyomót használták még az 1343. évi julius 24-én kelt oklevelen[4] is, melyet Bogomér fiai, mint már fentebb említők, a vazseczi új scultetusnak Leuchmannak scultetiális szerződésére nézve kiadtak. Osztatlan volt a birtok, — természetesen leszámításával Dienes osztályrészének, ki részbirtokát a látókövi karthausiaknak adományozá — még 1345-ben is; minthogy Mihály liptói alispán és a négy szolgabiró csak 1346. évben[5] adták ki azon határidőhalasztási végzést, melyben felemlítik, hogy a január 27-re kitűzött határidőt, a midőn is Bogomér fiai Miklós és István, úgy Bogo fiai Tamás és Pál, Bodó fia István mester ellen, birtokosztási határidőt kérnek kitűzetni, azon határidőt az osztályos felek közös megegyezésével elnapolja és kitűzi ugyanazon év junius 9-ére.

Felette sajnálatos dolog, hogy maga az osztálylevél sem eredetiben, sem hiteles másolatban nincs meg, s így nem ismerjük teljesen az osztozkodás tárgyát képezett birtokok névsorát, s nem tudjuk positive meghatározni az időpontot, mikor az osztozkodás végbement s végre, nem az osztály formáját, vajjon az barátságos egyesség, bírói itélet, vagy arbitrális egyeztetés által létesült-e? Annyi azonban bizonyos, hogy az osztály 1346—48. évek között megtörtént, minthogy I. Bogomér fiának Jánosnak leányai Klára és Erzsébet, I. Lajos király előtt panaszt emeltek Bodó fiai: István és László, Bogomér fia: Miklós, ezen Miklós fiai: István, Péter, Pál és Bogo fiai: Tamás, Péter, Pál és András ellen, hogy liptómegyei birtokaikkal örökös osztályt eszközölvén, most immár régi lakóhelyeiket, az osztozkodás szerint megváltoztatni szándékoznak, s az osztozkodás tárgyát képező

[1] Szentiványi csal. levélt[illegible] A. Fasc. II. No. 7.
[2] U. o. Lit. A. Fasc. II. [illegible]o. 9. Eredeti.
[3] U. o.
[4] Dettrich Antal bened[illegible]falvi levélt. Eredeti.

[1] Eredetije Szmrecsányi Emil tereskei levélt. Közölte Nagy Iván: Hazai okm. VII. köt. 173. szám.
[2] Archæol. Értesítő 1878. évf. 147. lap.
[3] Szentiványi Márton liptómegyei főispán birtokában.
[4] Szmrecsányi Emil levélt.
[5] Saját gyűjteményemben Palugyay Imre kir. tan. hagyatékából.

jószágok után. őket megillető rész jövedelmeket nekik kiadni nem akarják s magoknak visszatartják. I. Lajos király ezen panasz következtében 1348. évi márczius 9-én Budáról kelt oklevelében[1] elrendeli a szepesi káptalannak, hogy András fia Pongrácz, vagy Damián fia Miklós mint homo regius jelenlétében, küldjön ki kebeléből egy hites embert, a ki a bepanaszoltakat, addig míg panaszló Klára és Erzsébetnek az osztály alá került birtokból az őket megillető részt ki nem adják, a végleges osztozkodástól eltiltsa s mindaddig régi szállásaikon maradjanak, onnan el ne költözködjenek, nehogy a megszokott lakásaik az elköltözködés által üresen és elhagyatva maradjanak. Tíz évvel később, 1358-ban jelenti a szepesi káptalan, hogy Klára és Erzsébet teljesen kielégíttettek a birtokból.

Néhány nap múlva ezen okirat kelte után Bogomér fia Miklós, Bogó fiai Tamás, Péter, Pál és András jelentést tesznek Lajos király előtt arról, hogy úgy egymás között, mint pedig Bodó fiai István és László között, másrészt a liptómegyei alispán és négy szolgabíró által kiadott okirat alapján a Liptómegyében és bárhol más megyében levő összes birtokaikban és részjószágaikban az ország törvényei szerint, hitelesen és örökösen megosztozkodtak, de minthogy az osztozkodás idejében nekik pergamenjük nem volt, ezért és e miatt nem a saját maguk akaratából, de a szükség által kényszerítve, ez osztálylevelet papirosra iratták. Lajos király ezen jelentés alkalmából 1348. évi márczius 15-én[2] az eset felsorolása mellett, elrendeli a túróczi conventnek, hogy az említettek közötti osztályt, — minthogy a papir s nem eléggé biztos anyag arra, hogy az örökös osztozkodás iránt létrejött meghatározásokat fentartsa — egy hites emberükkel s mint homo regius Damianfalvi Damiánnak fia Miklós, vagy Miklós fia Pál, vagy Prezeki Péter jelenlétében, a megye alispánjánál és négy szolgabírónál megjelenve, a már papirosra írt osztálylevelet, abból semmit ki nem hagyva, semmit hozzá nem adva, pergamenre átirassa és a convent pecsétjével hitelesítse.

Bogomér comes nemzetségének közös törzsbeli ivadékai az 1346—48. között végrehajtott vagyonfelosztás után, a közösségből kilépvén, az osztályúl kapott javadalmak főhelyei után külön családokat alapítottak. I. Bogomér comes fiai közűl Bodónak két fia István és László osztályrészűl kapták Szentivánt a hozzátartozó birtokokkal, midőn is ezeknek gyermekei: István ágán Lampert, kinek, neje Roskováni Erzsébet volt, és II. Miklós, és László gyermekei: Sebestyén és Péter már 1380-ban «de Zent Jan» írják magukat. Miklós öt fia: Benedek, Márton, II. István, Péter és Pál közűl, a négy utolsó Zemerchent és Zjárt kapták meg, s ezek közűl II. István fiai: Jakab, György és III. István 1371. körűl «de Zemerchen»-nek hivatnak; II. Bogomér gyermekeinek: István, Tamás, Péter, Pál és Andrásnak, a nádasdi jószág tartozékaival jutván osztályrészűl, «de Nádasd» neveztettek, a mely család ivadékai még a XV. században is igen soká így s csak később hivattak: Baan de Nádasd. A vazseczi és csorbai nagy erdőtest nem képezvén osztály tárgyát, az minden tartozandóságával az osztályos testvérek közös birtoka maradt. Ime a közös leszármazást a következő táblázat mutatja.

Lőrincz 1242.
(Közös törzse a Pongrácz, Pottornyai, Szentiványi, Szmrecsányi és Nádasdi Baán családoknak.)

Serefel 1244.

I. Bogomér 1244—86.

András (*Pongrácz csal. ősc.*)	Miklós (*Pottornyai csal. ősc.*)	Bodó 1286—1343. (*Szentiványi csal ősc*) l. folytatását alább.	Miklós 1286—1348. (*Szmrecsányi csal. ősc*) l. folytatását alább.	II. Bogomér 1286—1343. (*Nádasdi Baán csal. ősc*) l. folytatását alább.	[illegible]nos [illegible]–1321. eszter-[illegible]nok, [illegible]nem	Lőrincz 1286–1343 (szepesi kanonok.)	Dénes 1286—1321. (karthausi barát.)

[1] Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. II. No. 10. Eredeti. — [2] Szmrecsányi Bogo[illegible]r szmrecsányi levélt. Eredeti.

Ezen osztozkodásnak családtörténeti szempontból egyik fontos és nevezetes ténye az, hogy a mint fentebb említém I. Bogomér comes fiának, Miklósnak öt gyermeke közül csak négy volt osztályos a birtoktestekben, az ötödik pedig Benedek, nagyapja I. Bogomér comes szerzeményeiben nem részesült, sem pedig később mint érdekelt fél, a három családra szétágazott vérbeli rokonainak, illetve testvéreinek ügyében okiratilag nem említtetik. Az osztályt megelőzőleg azonban két adat áll rendelkezésünkre, a melyek egyikéből megtudjuk azt, hogy Miklósnak volt Benedek fia is, s hogy ezen Benedek a fejérmegyei Szentiványiak első őse volt; a másikból bebizonyúl az, hogy Benedek I. Bogomér comes fiának Miklósnak volt fia, ugyanaz, a ki a fejérmegyei birtokokat szerezte, s ott családot alapított.

Már ezelőtt 10 évvel egyik dolgozatomban[1] nyilvánítottam az iránt való nézetemet, hogy a Fejérmegyében elterjedt Szentiványi család közös törzsből ered a liptómegyei Szentiványiakkal, de még akkor azt csak valószínűnek tartottam azon indok alapján, hogy a fejérmegyei családnak törzsoklevelei a liptói család levéltárában őriztetnek 1325—1585-ig, most ezen okiratok áttanúlmányozása után határozottan állíthatom, és okiratilag bebizonyíthatom teljes hitelű és kétségbevonhatlan adatokkal, a két családnak egy közös törzsből való származását. Ugyanis Benedek fia György, Fülöp nádor, szepesi és újvári comes azon ténye ellen, hogy egy bírói ítélet alapján a csorbai határban levő birtokrészt elfoglalván, azt más szepesi birtokhoz csatolni szándékozott, — legközelebbi rokonai, Bogomér comes és fiainak tanácsára és megegyezéséből «*habito consilio et tractatu cum proximis suis filiis Bogomerii antedictis*»: a szepesi káptalan előtt 1325-ben[2] a hozott ítélet és Fülöp nádor szándéka ellen ünnepélye óvást emelt.

1326. évben ugyanazon Gy[illegible]gy megjelenvén a budai káptalan előtt Fejérm[illegible]ből — Georgius filius Benedicti de Ze[illegible]van de eadem comitatu Albensi — egyrészr[illegible] másrészről pedig Nemel fia Máthé szintén [illegible]negyéből, utóbbi kinyilatkoztatta a megbízott tanúk jelenlétében, hogy három részbirtokát Weth, Katul és Zerk nevű helységek határaiban, Benedek fiának Györgynek s ugyancsak akkor Urdus János Zunyogi részbirtokát Miklós fiának Benedeknek 15 ezüst márkáért örök áron eladta; — item Johannes dictus Urdus portionem in possessione Zunyog Benedicti, filii Nicolay . . . pro quindecim marcis argenti . . . vendidisset, tradidisset ac contulisset. Kiadta az erre vonatkozó oklevelet a budai káptalan ugyanazon évben.[1] Mindezen tények határozott álláspontot engednek elfoglalni, azon most már megokolt állítás mellett, hogy a fejérmegyei elterjedt Szentiványi család első őse Benedek, I. Bogomér comes fiának Miklósnak fia volt, ki Liptómegyéből elszakadván s az ottani birtokból testvérei által valószínűleg készpénzzel kifizettetvén, mint birtokszerző és családalapító Fejérmegyében megtelepedett s innen már ennek fia György, mint érdekelt családtag emelhetett csak óvást, a fentebb említett csorbai jószágra vonatkozó ítélet és foglalás miatt Fülöp comes ellen, holott ezt, mint idegen, vérbeliség nélkül s mint nem osztályos, semmi indokból sem tehette volna.

Nem levén kitűzött célom a Liptómegyén kívül elterjedt család minden ágazatának okiratos leszármazását tárgyalni, itt csak a vérségi és közös törzsbeli eredetet kívántam jelezni a fent előadott okiratok alapján.

Visszatérve I. Bogomér comes fiainak osztozkodására, e Miklós ágán, kivált István a Szmrecsányi család alapítója Zemerchen birtokának főhelyén, a vallás cultusának nagy akadályát látta abban, hogy a községnek kőből épült temploma nincsen, s ezen segítendő, Bodó fiát Lászlót és Istvánt, valamint Bogomér fiait Tamást, Pétert és Andrást, megidéztette Miklós mester honti archidiaconus elé; midőn is a nevezettek a kitűzött határnapra, 1349. évi október 6-ára (ad octavas beati Michaelis archangeli) a következő egyességre léptek: minthogy Zemerchen együttes szerzeményük levén s az Miklós fiának Istvánnak jutott osztályrészül, a hol lakik s ott nincsen kőből épített templom — in quo ipse Stephanus filius Nicolai residet ecclesia careret lapidea — kívánta, hogy megidézett

[1] Tört. Tár. 1879. évf. 725. l.: Liptóvármegyei levéltári kutatások eredményei.

[2] Szentiványi csal. levé[illegible] Szentiványban. Lit. A. Fasc. I.

[1] U. o Lit. A. Fasc. No. 4.

unokatestvérei őt a templom építésénél egyenlő részben segítsék; s egyességet kötöttek, hogy a szerint a mint három ágra oszolnak, mindenik ág a kőműveseknek a munka harmadrészét fizesse, akkor midőn István a maga harmadrészét már teljesen kifizette. A mi pedig a faanyagot és az épületkövet illeti, azt, Miklós fia István, zemercheni és saári — mai Zsjár — jobbágyaival tartozik oda fuvaroztatni; a mész elkészítését azonban István maga köteles végeztetni. Ennek következtében végzést hozott a honti főesperes vicáriusa Miklós, hogyha Bodó fiai, a szentiványi keresztelő szent Jánosról czímzett templomukat bővíteni, vagy ha Bogomér fiai a Nádasdon levő Mária Magdolna nevű templom repedéseit javítani akarnák, akkor kölcsönösen tartoznak egymást, szintén egy-egy harmadrészben a kőfaragó munkájának fizetésében segíteni. Ez iránti oklevelét a honti főesperes vicáriusa Miklós, kiadta ugyanazon év október 9-én (septimo idus Octobris).[1]

Érdekes családtani és nemzedékrendi kérdést vet föl egy, a szepesi káptalan által 1352. évben november 21-én (feria tertia proxima post octavas festi beati Martini confessoris) kiadott oklevél,[2] melyben az említett káptalan mondja, hogy megjelentek előtte Benedek fiai: Simon, Márk, Pál és István; Tamás fiai: János és Bogou; Sándor András fia, Tamás fiai; Lőrincz fia András; és másik András Pál fia, Lőrincz fiai, liptómegyei nemesek, kik felmutatván Béla királynak 1239. évben kelt és Hauk Palko részére Mogorfalu felől kiadott, s kettős hiteles pecsétjével ellátott adománylevelét: a káptalantól ezen okirat hiteles pecsét alatti átírását kérelmezték, s azt a káptalan jogaik védelmére, a fent említett napon hiteles alakban ki is adta.

Ezen kérdés megoldása: vajjon kik voltak ezen megnevezett liptói nemesek, azért fontos, mert azok határozottan nem I. Bogomér comes ivadékai, sem Bodo, sem Miklós, sem II. Bogomér fiai, sem pedig unokái nem voltak, daczára annak, hogy I. Bogomér comes birtokosa volt Mogorfalunak, daczára annak, hogy a fent említett liptómegyei nemesek Béla király 1239. évi eredeti adománylevelének Mogorfalu felől, birtokában voltak. Ezen érdekes kérdésnek megfejtését positiv adatok és hiteles okiratok alapján, minthogy ez alkalommal csak I. Bogomér comes nemzetségével foglalkozunk, legközelebbi részében jelen dolgozatunknak eszközöljük, most azonban visszatérünk a Bogomér nemzetségének további leszármazási történetére.

Széchi Miklós nádornak egy 1357.[1] évi ítéletében Zemercheni Miklós, Mike fia Jakab fiai nevében, a ki az akalichnai — most Okolicsna — határban egy birtokrészt, mint az anyját illetett negyedet, melyre igényt támasztott, s azon határjárást eszközöltetni s magának törvényszerűleg statuáltatni akart, ettől azonban Akalichnai Péter özvegye eltiltotta — a határjárást eszközölő szepesi káptalan és Magyarfalvi András fia Sándor, mint homo regius előtt óvást emelt.

Nemzedékrendi szempontból fontos és felette érdekes a szepesi káptalannak 1380. évi deczember 20-án[2] (in vigilia beati Thome apostoli) kelt beigtatási és határjárási oklevele, mely szerint Lajos király, Magyarfalvi Mikó fia Egid kérelmére elrendeli, ugyanazon év nov. 9-én (feria quinta proxima post festum beati Emerici ducis et confessoris) Visegrádon kelt parancsa által, a szepesi káptalannak, hogy a kérelmezőt a magyarfalvi birtokba bevezesse. A káptalan kiküldvén a maga hiteles emberét Miklóst, Widefalvi János homo regius s az összes szomszédok jelenlétében, a kitűzött határnapon decz. 14-én (feria quinta proxima preterita videlicet in crastino festi beate Lucie virginis et martyris) a statutiót és határjárást megejtette.

Az érdekelt határos szomszédok közűl jelen voltak: Pongrácz fiai: András és Péter; Serefel fia: Jakab; Sándor fia: Miklós; Nádasdy Bogomér fiai: Tamás, András és Péter; Miklós fia: Pál; Zemercheni István fiai: Jakab és György; István fia: Lampert; Zentiványi László fiai: Sebestyén és Péter; s Magyarfalvi Egidet azon egyesség alapján, mely a detrichfalvi osztályosok, és a Nádasdi, zemercheni és zentiványi nemesek között a káptalan előtt köttetett, minden ellentmondás nélkül bevezette, a mely szerint a magyarfalvi határnak déli oldala a Bo-

[1] Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. Másolata Baán Bertalan levélt. Nádasdon.

[2] Saját gyűjteményemben: Pottornyay Ede levélt.

[1] Vitális Péter szentiványi levélt. Eredeti.

[2] Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. II. No. 13.

gomér nemzetségének és osztályosainak, északi része pedig Mikou fia Egidnek és osztályos atyafiainak jutott örök birtokúl, lekötelezvén magokat Egid, testvérei és osztályos atyafiai a detrichfalvi és szent-andrási egyrészt, másrészt pedig a nádasdi, zemercheni és zentiváni birtokosok, a magyarfalvi határt meg nem másítani, az iránt pört nem emelni, párviadal terhe s a pör kezdete előtt öt márka ezüst fizetésének büntetése alatt.

A túróczi conventnek egy 1388. évi kiadványából[1] megtudjuk, hogy Szentiványi Istvánnak Lampert, Sebestyén és Miklós fián kívül még egy leánya is volt, a ki Divéki János neje; s ugyancsak Szentiványi István testvére Lászlónak leánya Bossányi András özvegye volt; minthogy az említett convent előtt Lampertet és Sebestyént és László fiát Pétert a tőlük megkapott negyed iránt nyugtatják.

1401-ben[2] a Vág folyónak a magyarfalvi határon való folyását a tornalyai — mai Pottornya — birtokosok más mederbe szorítván, ez határsértési okot szolgáltatott a magyarfalvi birtokosoknak, kik az ellen óvást emeltek és ennek folytán Zsigmond király által a szepesi káptalan megbízatott, hogy Detrichfalvi Egyed fia Imre, András fia: Sándor, András fiai: Bálint és Gergely, Bogomér fiai: Lampert és János; nemkülönben Szentiványi István fia: Lampert és László fiai: Sebestyén és Pál kérelmére a vizsgálatot megejtse s ez iránti jelentését megírja. Sajnos, hogy a vizsgálat eredményéről tudomásunk nincsen, minthogy a káptalannak erre vonatkozó jelentése a családi levéltárban már fel nem található s csak egy 1665. évben készült levéltári regestrumban fordúl elő bejegyezve a káptalani jelentés.

Ámde ha a Bogomér nemzetség ivadékai, a szomszédság kellemetlen háborgatásainak ki voltak téve, ők is majd egymás között, majd határos szomszédaik között bőséges viszályokat okoztak hol foglalás, hol jogháb[illegible]atás által. Így történt ez 1411. évben is, mi[illegible] menedékkövi karthausi szerzetesek Zsigmo[illegible]ályhoz voltak kénytelenek folyamodni, h[illegible]ket a szomszéd birtokosok jogtalanságaitó[illegible]gmentse. Ugyanis mint részbirtokosok, a csorbai erdőtestben Nádasdi Péter fia Miklós, Nádasdi Tamás fia István, Zemercsényi István fia Lampert és Zemercheni Benedek fia Pál, a birtokukkal határos Sunyavai lakosokat, a karthausi szerzetesek jobbágyait az erdők használatában folytonosan háborgatták, nem engedték nekik a szükséges tüzelő- és épületfa kihordását. Zsigmond király e panasz ügyében Liptó vármegyére parancslevelet írt 1411. évi április 1-én (feria quarta proxima post dominicam Judica),[1] melyben szigorúan meghagyja, hogy a karthausi szerzeteseket és azoknak sunyavai jobbágyait védjék meg a bepanaszlottak jogtalanságaitól, sérelmes eljárásuktól, és igazságot szolgáltassanak nekik az őket elnyomók ellenében.

1415-ben[2] Zemerchényi Pál fia Benedek panaszt emel Zemerchényi István fia Lajos ellen, a ki zemerchényi és más egyéb birtokain szántóföldeinek nagy részét elfoglalta. Eziránt királyi parancs következtében, az alispán és négy szolgabíró vizsgálatot rendel s a kihallgatásra kiküldi Rásztokai Jánost Miklós fiát, a ki a megjelenési határidőt julius 15-ére tűzi ki s az eredményről a királynak jelentést tesz.

1419. évben Sigrai György leánya Klára, Görgői Péter neje és ennek fia György, a liptómegyei Kis-Gybe vagy Uj-Gybe nevű jószágba magát bevezettetni óhajtván, Zsigmond király az említett év május 24-én elrendeli[3] a túróczi conventnek, hogy Görgői Péter nejét Klárát és fiát Györgyöt a Kis- vagy Uj-Gybei jószágba bevezesse s azt neki átadja. A julius 2-ára (in festo visitationis beate Marie virginis) kitűzött határidőben, megjelenvén a helyszínén Bencheházi Lőrincz fia Miklós, a bevezetés és birtokátadás ellen Zemerchényi Pál fia Benedek, Nádasdi Tamás fia István, Szentiványi Lampert, Szentiványi Sebestyén fia Miklós és Szentiványi Péter fia János nevében óvást emelt; midőn is az óvás indokainak előadására, az óvást tevők okt. 6-ára megidéztettek s ez iránt a káptalan oklevelét ugyanazon év okt. 9-ére (octava die diei evocationis) kiadta.

Időközben azonban a Bogomér nemzetség

[1] Szentiványi csal. levélt.
[2] Szentiványi csal. levélt

[1] Szmrecsányi Bogomér szmrecsányi levélt.
[2] U. o.
[3] Szentiványi csal. levélt.

Szentiványi ágának meggyűlt a baja a szomszédos király-lehotai birtokosokkal, kik közül Király-Lehotai Egyed még 1410. évben[1] foglalásokat tett a Szentiványiak erdőbirtokából, a mi ellen Szentiványi Lampert fia Péter, Sebestyén fia Miklós, Péter fia János ünnepélyesen tiltakoztak a szepesi káptalan előtt. Az ellenségeskedés azonban ezzel nem szűnt meg, sőt inkább növekvőben volt, míglen az 1422-ben[2] tettleges hatalmaskodásban tört ki közöttük; s e miatt Királylehotai Gergely fia Gergely ellen, Szentiványi Lampert fia Benedek és Sebestyén fia Miklós panaszt emelvén, országbírói rendelet adatott ki a túróczi conventnek, hogy a bepanaszlottak hatalmaskodása ügyében szigorú vizsgálatot indítson s a vizsgálat eredményéről annak idejében jelentést tegyen.

Hosszas viszály és pörlekedés tárgyát képezte a csorbai scultetia ügye a Bogomér comes ivadékai és a scultétusok között, a mely 1422—1436-ig tartott. Scultetiális jogait ugyanis a scultetus egy Péter nevezetűnek eladta; ez iránt a család nehézségeket támasztott; és a szabadalmakat az illetőnek megadni vonakodott; mire a szepesi káptalan 1426. évben megidézte[3] Zemerchényi Pál fiát Benedeket és Sebestyén fiát Miklóst. Az ügy, úgy látszik, nem vezetett a kívánt sikerhez, mert 1429-ben Zsigmond király parancslevelet írt[4] a szepesi káptalanhoz, mire a káptalan Péternek bizonyságlevelet adott ki 1430-ban a csorbai scultetia eladása tárgyában;[5] s a prépost 1431-ben levelet írt[6] Szentiványi Tamás fia Istvánhoz, Benedek fia Lőrinczhez és Benedekhez, hogy Pétert a csorbai scultetiában megtartsák. Mindezen intézkedések foganat nélkül maradtak, míg végre a csorbai jogos scultetus Péter 1436-ban meghalt[7] s még ugyanazon évben, a viszályos ügyet új eladás által, Nádasdi István fia Tamás, Zemercsényi Lőrincz és Benedek, Szentiványi Benedek, Miklós és János elintézték.[8]

[1] Szentiványi csal. levélt.
[2] U. o.
[3] U. o.
[4] U. o.
[5] U. o.
[6] U. o.
[7] A scultétus végrendelete. U. o.
[8] Szentiványi csal. levélt.

Szentiványi Sebestyén fia Miklós nőül vevén Andrásfalvi (Pongrácz család) Jakabnak leányát; sógora András a női hozomány és jegyajándék ügyét elintézni vonakodott, a miért is 1440-ben a túróczi convent előtt[1] sógora Andrásfalvi András ellen óvást emelt.

Ugyanez évben még Királylehotai Egid, új adomány czímén elfoglalta Király-Lehotát, ez ellen mint közvetlenül érdekelt szomszédok, Szentiványi Péter fiai Lampert és Benedek; Miklós fia Sebestyén és Péter fia János ünnepélyes óvást emeltek.[2]

A Szentiványi család nemzedékrendének egyik legfontosabb és érdekesebb okirata azon bizonyságlevél, melyet a túróczi convent 1443. évi január 19-én (feria sexta proxima ante festum conversionis Sancti Pauli apostoli) kiadott.[3] Ugyanis Sebestyénnek fiát Miklóst — kinek neje Szentiványi János fiának Jánosnak Katalin nevű leánya volt — a mint azt az említett okirat mondja, Lampertnek fia Benedek véletlenségből megölte — per eundem Benedictum filium Lamperti casualiter interempti — s úgy e miatt mint a női hozomány és jegyajándék miatt, Miklós fiai: János, István, Péter, András, Balázs és Lampert fiai Benedek és Péter között folytonos súrlódások, egyenetlenségek és minduntalan pörök támadtak. A viszálykodásoknak valahára véget vetendők; megjelentek a túróczi convent előtt Miklósnak fentebb említett fiai: Péter fia János egyrészről, másrészről pedig Lampert fia Benedek, s általa anyja Lampert neje Roskoványi Erzsébet, s Miklós fiának Benedeknek neje, Ujfalvy Antal leánya Margit; kijelentvén a convent előtt, hogy minden gyűlölséget és pört, ellenségeskedést megszüntetvén, Miklósnak halála, valamint a jegyajándék és női hozomány tekintetében, hogyha bár Lampert fia Benedek gyermektelen volta miatt Péter fiát Jánost, Miklós fiait: Jánost, Istvánt, Pétert, Dienest és Balázst illetné is meg Benedek és Lampert [illegible] ályrésze, de mégis a békesség kedvéért, köz[illegible]yezés alapján a nekik fizetett készpénz által, [illegible]y Miklós halála, valamint a jegyajándék és [illegible] hozomány tárgyában magu-

[1] Szentiványi csal[illegible]evélt.
[2] U. o.
[3] U. o. Lit. A. Fasc. II. No. 10. Eredeti.

kat kielégítetteknek tekintik, s a felől az illetőket nyugtatják.

1461. évben [1] Szentiványi Miklós fiai: István és Balázs, kiknek leánytestvérük Stavnyiczai György neje volt, a női hozományt és jegyajándékot kifizetik Stavnyiczai Györgynek.

1464-ben [2] Szentiványi János fia Gáspár, Miklós fiai a magtalanúl elhalt Szentiványi Lampert fia Benedek után maradt birtokot megosztják.

1464-ben Zemerchényi Lőrincz fia László, Komorovszky Péter főispán előtt bepanaszolja Szentiványi Miklós fiát Istvánt, hogy Német-Porubán lakó jobbágyait, midőn azok a szentiványi templomba mentek, letartóztatta, s neki húsz arany forintnyi kárt csinált. Ezen ügyben Komorovszky eskületételre ítélte Szentiványi Istvánt, a ki a kitűzött határidőben, magához hasonló három nemes ember jelenlétében letette az esküt az iránt, hogy a vád tárgyában teljesen ártatlan; mire Komorovszky főispán őt a vád alól fölmentette, s erről szóló bizonyságlevelét ki is adta.[3]

A Liptómegyében pusztító husziták féktelenségeit Bogomér nemzetségének ivadékai is megérezték, s valami Pastuh István nevű martalócz, zsoldosaival, elpusztította Szentiványi Miklós fiai János, Dénes és Balázsnak; János fiai László és Gáspárnak; Nádasdi Bán Miklós és Lőrinczcznek; Zemerchényi Lőrincz fiainak László, János és Mihálynak, Szentivány és Porubán birtokait; a mi végett a károsúltak Mátyás király előtt panaszt emeltek.[4]

1477. évi julius 26-ik napján Trenchénben kelt oklevelével [5] Mátyás király Zemerchényi Simon és Péternek, Mihály és Lászlónak, Nádasdi Bán Tamás és Pálnak Zemerchent és Szaart, Nádasdot és Jalóczot, hűséges szolgálataik jutalmául, új adományozás czímén oda ajándékozza, s a bevezetést és beigtatást, a szepesi káptalannak elrendeli Benedekfalvi György vagy Salamon homo regius s a meghívott felek és szomszédok jelenlétében. Min[d] ellentmondás nélkül a kitűzött határnapo[n] ...sztus 14-én (dominico die proximo ante ... tum assumptionis gloriosissime virginis Marie) a káptalan a birtokokba bevezette és átadta. A többiek között jelen voltak Andrásfalvi Jakab, Pongrácz és István; Okolicsnai Ferencz, Bernát és Leonard, Szentiványi Balázs és Dettrichfalvai György. A káptalannak az átadási tényről szóló oklevele kelt aug. 30-án [1] (sedecimo die diei introductionis et statutionis) 1474-ben.

A három család osztályos vérrokonai között folytonos perpatvar, súrlódás, foglalás és birtokháborgatás nyomait találjuk az okiratokban. Igy foglalták el 1479. évben [2] Nádasdi Bán Lőrincz fiai Péter, Tamás és Pál, Szentiványi Sebestyén fia, Miklós fiainak István és Balázsnak velük közösben maradt birtokait, mi iránt panaszt emeltek, s a foglalók ellen nádori rendelettel kieszközölték a vizsgálatot; s még ez évben Szentiványi Simon és Péter óvást emeltek Mátyás király új adományozása ellen,[3] mit Zemerchényi László és Mihály, Nádasdi Bán Tamás és Pál részére Zemercseny, Szaar, Nádasd és Jalócz felől kiadott.

1481. évben [4] Hliniki György özvegye Szentiványi Péter leánya és testvérei István és Balázs között egyesség köttetik, az anyjuk után reájuk maradt ingók és ingatlanok kiadása tárgyában.

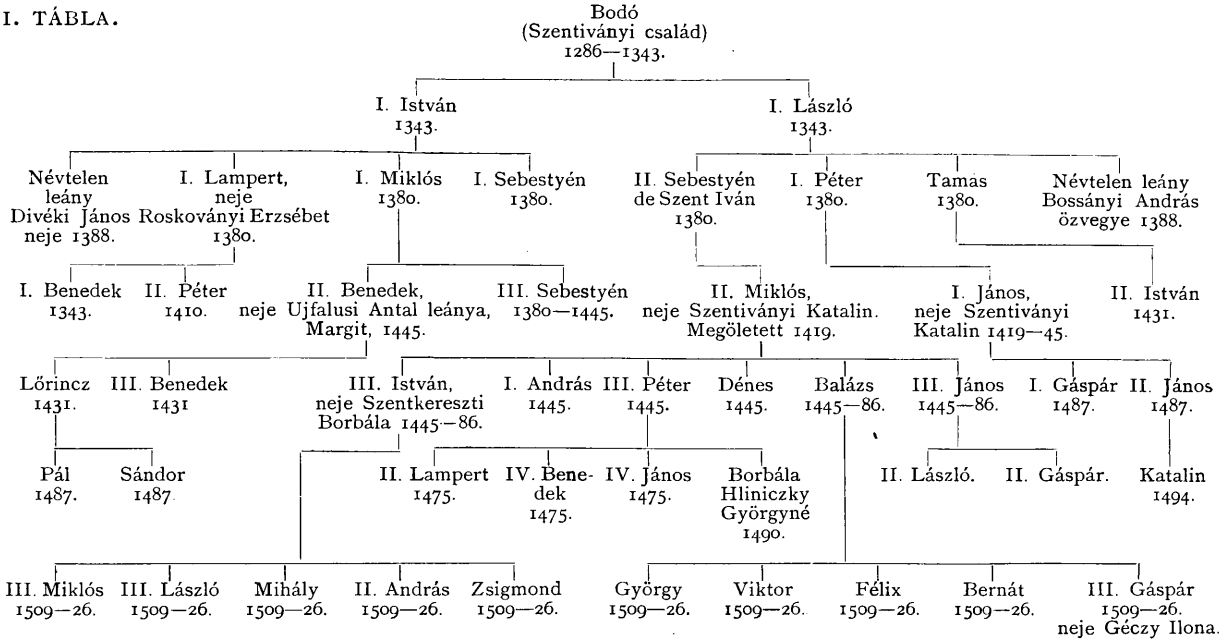
1483-ban [5] Szentiványi István fiai: Miklós, László, Mihály, András és Zsigmond óvást emelnek Szepesmegyében Olsovicze, Alsó- és Felső-Répáson levő részbirtokainak elfoglalása ellen.

Keresztúri Pál fia Imre magtalanúl elhalván, ennek egész birtokát liptómegyei Keresztúron — mai Szentkereszt — 1481. január 3-án [6] (feria tertia proxima post festum circumcisionis domini) Kis-Palugyai Liptai Bálintnak, és testvére Mártonnak és Szentiványi Balázsnak adományozta.

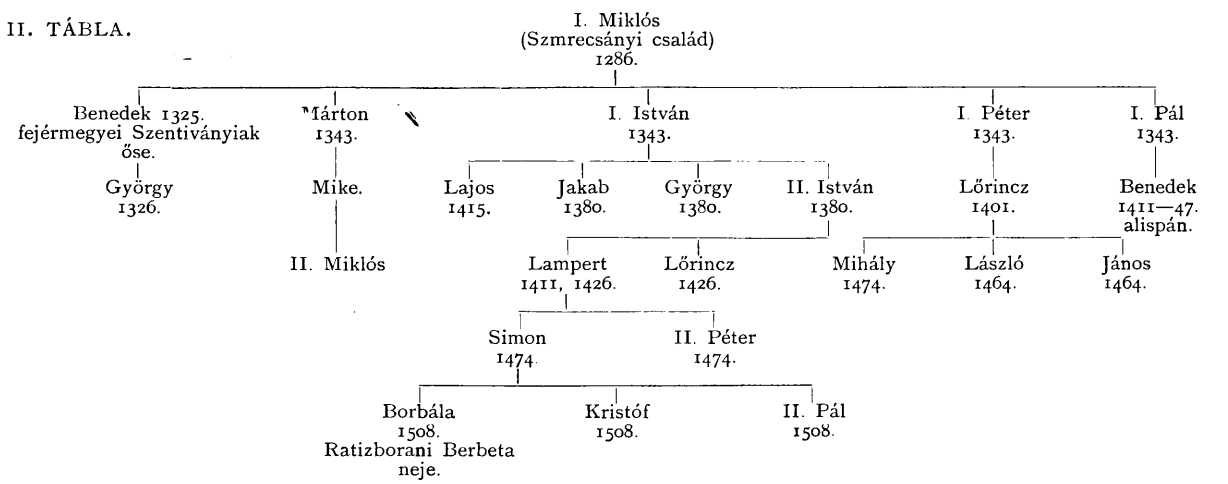
1484. évi január 26-án [7] (feria tertia proxima post festum conversionis beati Pauli apostoli) a túróczi convent előtt nyugtatja Szentkereszti István leánya Hlyniki György neje Szentkereszti

[1] Szentiványi csal. levélt. j... oen.
[2] U. o.
[3] Szentiványi csal. levélt. I ... B. Fasc. I. No. 1.
[4] U. o. Levélt. jegyzék.
[5] Szmrecsányi Bogomér le... Szmrecsányban.
[1] Szmrecsányi Emil tereskei levélt.
[2] Szentiványi levélt. jegyzék.
[3] U. o.
[4] Szentiványi csal. levélt. jegyzék.
[5] U. o.
[6] Loksánszky Béla ügyvéd liptó-szentmiklósi levélt.
[7] Szmrecsányi Bogomér szmrecsányi levélt.

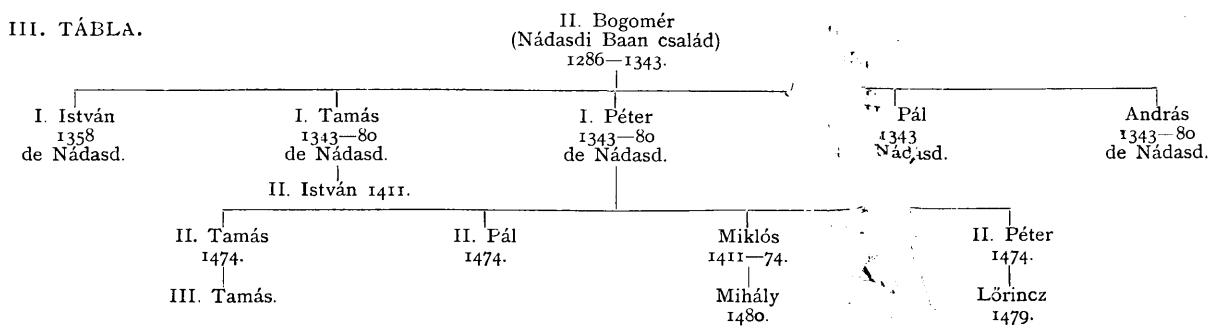
I. TÁBLA.

II. TÁBLA.

III. TÁBLA.

István leánya Zentiványi Péter unokája Zentiványi Istvánt és Balázst, hogy a nagyanyja, Szentiványi Katarina Szentiványi Miklósné után őket illető részt, Zentivány, Magyarfalu, Németfalu, Poruba, Krizsán-Poruba, Vazsecz és Csorba birtokokból megkapta.

1485. évi okt. 20-án (feria quinta proxima post festum sancti Luce evangeliste) Kispalugyai Liptai Bálintot, Mártont és Zentiványi Balázst a szepesi káptalan az 1481. évben Mátyás király által adományozott keresztúri birtokba bevezeti s erről szóló bizonyságlevelét 1485. évi nov. 4-én[1] (sexto decimo die diei introductionis et statutionis) kiadta.

A Szentiványiak Boczabánya nevű jószága, határos levén Király-Boczával; a tőszomszédság foglalásokra és határsértésekre igen bő alkalmat szolgáltatott; a mi a Szentiványiak részéről gyakran meg is kíséreltetett, míg végre Király-Bocza községe megérezvén a perpatvarkodást, Mátyás királytól új határjárást kért. E kérelemre a parancsot Mátyás király 1487. évi márcz. 26-án (feria secunda proxima post dominicam Letare) kiadta, elrendelvén a szepesi káptalannak, hogy a határjárást eszközöltesse. A határidőt a káptalan ápril 9-ére (feria secunda proxima ante festum b. Tiburtii et Valeriani martyrum) kitűzvén, ott mint közvetlen érdekelt fél és tőszomszéd jelen volt Szentiványi János, Gáspár, Pál és Sándor. Ezen határjárásról szóló bizonyságlevele a káptalannak kelt ugyanaz évi ápril 24-én.[2]

[1] Loksánszky Béla levélt.

[2] Boczabánya levélt. hiteles levélt. másolat 1819. évi máj. 4.

1489. évi augusztus 13-án (idibus Augusti) Mátyás király Zemerchényi Simon és Péter, Zemerchényi Mihály és László, Nádasdi (Baan) Miklós, Tamás és Pál kérelmére a Zemerchen Szaar, Nádasd és Jalóczra vonatkozó új adományát és a káptalan beigtatási levelét átírja.[1]

Ratisborani Berbetha János özvegye Zemerchényi Simon leánya Borbála, 1508. évi január 26-án nyugtatja testvéreit Zemerchényi Kristófot és Pált a felől, hogy a jegyajándékot, a női hozományt és a negyedet atyja birtokai után neki teljesen kifizették.

1509. évi nov. 21-én Nádasdi Baan Tamás megjelenvén Zentiványi György alispán előtt, általa minden osztályos vérbeli rokonát és atyafiát felszólíttatja, ha valaki közülök vele az ő ősi és öröklött birtokait elcserélni óhajtaná-e? s ha senkisem találkozik, felszólítja összes szomszédait a cserére, miről a fenti kelettel az alispán kiadta bizonyságlevelét.

Bogomér comes ivadékainak leszármazását, három családra szétválva, a maig élő Szentiványi, Szmrecsányi és Baan családban, a felhozott levéltári okiratokkal megvilágítva; ezek nemzedékrendjét 1526-ig oklevelek alapján a következő táblázatok tűntetik fel, midőn a további leszármazásra nézve, jelen dolgozatunk kitűzött czéljával és czíménél fogva, e szakfolyóirat szűk határain belül tovább terjeszkednünk nem lehetett.

(A családfát lásd a megelőző lapon.)

MAJLÁTH BÉLA.

[1] Szmrecsányi Emil tereskei levélt.

A RATHOLD NEMZETSÉG CZÍMERE.

(Egy tábla melléklettel és egy czímerrajzzal.)

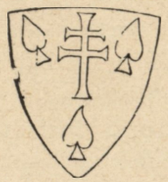
Ki figyelemmel kisérte a h[illegible]kai és sphragistikai mozgalmakat hazánkban az utóbbi hét év alatt, be kell ösmernie, hogy azok ez idő alatt váratlanúl fontos eredményeket értek el. — Százados mulasztások hiánye pótoltattak, az eddigi kritikátlan kiadványok salakjaiktól megtisztultak, használható anyaggá váltak, kihalt s élő nemességünk czímerei oly nagy számban tétettek közzé, hogy ma elégtétellel elmondhatjuk, hogy e téren, — ha nem mindent is, — de a legfontosabb s legnagyobb dolgokat befejeztük.

Ez eredmények létrehozásában az elismerés elsősorban a heraldikai és genealogiai társulat közlönyét illeti, mely a szakférfiak és szakkedvelők gyűlpontját képezve terjedelménél fogva

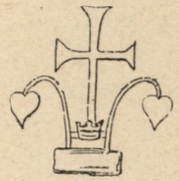
1. sz.

1238. Miklós alországbiró. (Nyáry Herald. III. tábla 20.)

2. sz.

1255. I. Roland nádor. (Orsz. ltár dipl. 214.)

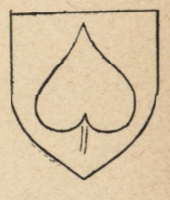
3. sz.

1299. II. Roland nádor. (Orsz. ltár dipl. 1880.)

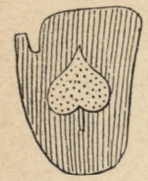
4. sz.

1321. Roland nádor fiai: Dezső mester, Leustách, Roland és István. (Orsz. ltár dipl. 2064.)

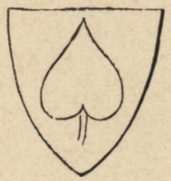
5. sz.

1347. Oliverius f. Mathiae de g. Ratold tárnokmester. (Rajcsányi gyűjt.)

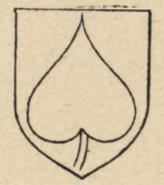
6. sz.

1358. Generatio Oliveri et Ratoldi. (Bécsi képes krónika.)

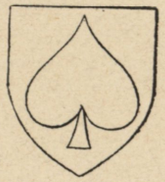
7. sz.

1361. István budai prépost. (Orsz. ltár dipl. 5076.)

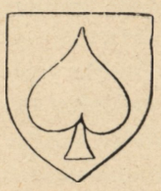
8. sz.

1380. Kazai Kakas László. (Századok, 1880. 484.)

9. sz.

1392. 1394. Kaplai János országbiró. (Orsz. ltár dipl. 7731 és 7001.)

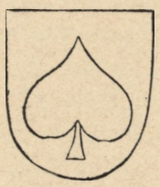
10. sz.

1393. Thary. (Orsz. ltár dipl. 26571.)

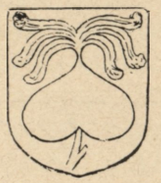
11. sz.

1393. 1396. Ilsvai Leustách nádor. (Országos levéltár.)

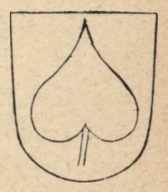
12. sz.

1395. Pásztóhi János országbiró. (Nagy Iván.)

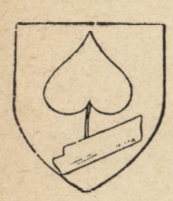
13. sz.

1395. 1396. Pásztóhi János országbiró. (Orsz. levéltár 8138.)

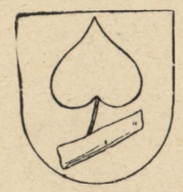
14. sz.

1440. Feledi Bencze fia János. (Orsz. ltár 13602.)

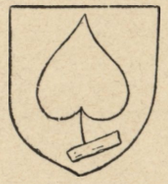
15. sz.

1466. Serkei Lorántfi György. (Orsz. ltár 16342.)

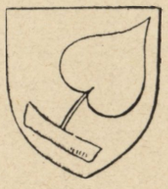
16. sz.

1477. Kazai Kakas György. (Orsz. ltár 28859.)

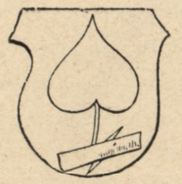
17. sz.

1491. Rátóthi Gyulafi László özvegye vagy fia István. (Orsz. ltár 19741.)

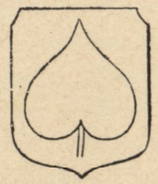
18. sz.

1512. Putnoki János. (Orsz. ltár 22333.)

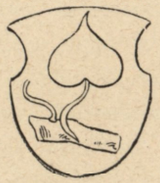
19. sz.

1525. Paxy Balázs győri püspök. (Országos levéltár.)

20. sz.

1530. Feledi Eustach. (Lónyay ltár Deregnyőn.)

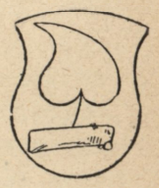
21. sz.

1568. Paksy Jób. (Rajcsányi gyűjt.)

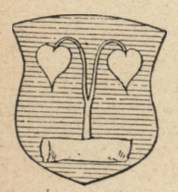
22. sz.

1588. Rátóthi Gyulafi György (pecsét).

23. sz.

1614. Lorántfi Mihály.

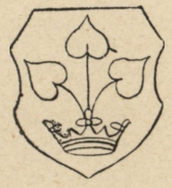
24. sz.

1617. Lorántfi Zsuzsánna. (Ibrányi levéltár.)

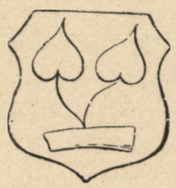
25. sz.

XVII. száz. Lorántfi czímer a sárospataki várban.

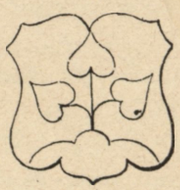
26. sz.

1685. Gyulafi György.

27. sz.

XVII. száz. Paksy György.

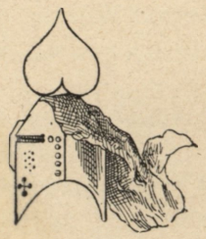
28. sz.

1694. Paksy György.

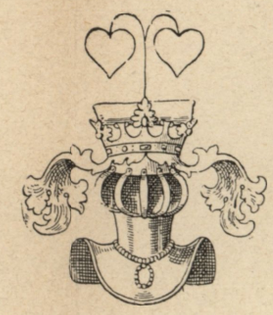
29. sz.

1347. Olivér tárnok[illegible] mester czímer-pajzsához.

30. sz.

1392. 1394. Kaplai János czímer-pajzsához.

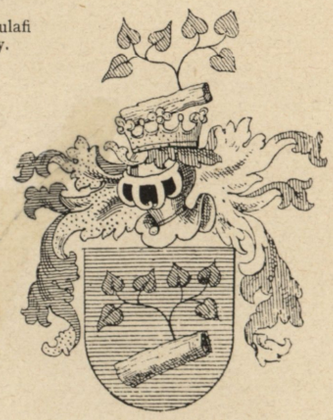
31. sz.

1617. Lorántfi Zsuzsánna czímer-pajzsához.

32. sz.

1685. Gy[illegible] György czímer-pe[illegible]

33. sz.

Putnoky család czímere.

gazdag kincses bányáját képezte a kutatóknak, s a benne összegyűjtött adatok ösztönül szolgáltak a további kutatásra és munkálkodásra.

Fontos mozzanatot képez e fejlődési processusban B. Nyáry Albertnek 1886-ban megjelent «A Heraldika Vezérfonala» című műve. — Ki ezen terjedelmes, nagy tudományos apparatussal készült művet valódi értéke szerint akarja megbírálni, el kell ösmernie, hogy az nagy mértékben tanúságos, hogy az temérdek fontos adatot tartalmaz különösen hazai heraldikánk s sphragistikánk történetéhez, hogy annak jó oldalai messze túl haladják a gyengébbeket, egyedüli hátránya az, hogy tekintetbe véve nemzeti heraldikánk rohamos fejlődését és haladását az utóbbi években, megjelenése egy évtizeddel korai volt. — A ritka pontossággal szerkesztett «Nemzetségi zsebkönyv» a régibb és újabb nemességre és címerekre vonatkozó értékes adataival; Tagányi lajstroma az országos levéltárban levő czímer-adományozásokról (kiegészítve Karagyena és Pettko által); Dr. Csánki jeles pecsét lajstroma, az országos levéltár mohácsi vész előtti pecséteiről, mindmegannyi nélkülözhetetlen tanácsadók s egyszersmind lényegesen megkönnyítik a további kutatásokat.

Ezen becses forrásmunkákat e rövid pár év alatt is gyakran használták fel újabb kutatásoknál, fökép en a «Neuer grosser Siebmacher» egyetemes nagyszabású czímerkönyv Magyarországra vonatkozó részénél, melynek szerkesztésénél fő irányelv, hogy az a magyar három-egykirályság lehetőleg teljes czímerkönyve legyen.

Azonban mindezen fényes eredmények mellett hiányzik még egy, a legfontosabb, a nemzeti heraldika épületének alapkövei: az ősczímer tipusok, a nemzetségi czímerek ismerete. — Ezek ismerete nélkül, hiányzik az épülethez az alap s magyar heraldika fejlődési története zárt könyvvé leszen.

Elérkezettnek látszik az idő, hogy e téren is komoly munkához lássunk.

Hogy a nemzetségi czímerek csak kis részének meghatározásáról lehet szó — még pedig nem csak most, hanem jövendőben is — ezt tudjuk, valamint azt is tudjuk, hogy ezen csekély rész kikutatása, tisztázása, meghatározása, hosszas utánjárást és tanulmányt igényel, de teljesen ismerjük azon segédforrásokat is, melyek e téren rendelkezésünkre állanak, s ezek teljes kihasználásával, segédül véve a classicus heraldika történetének és szabályainak teljes ismereteit, képesek leszünk sok oly feledésbe ment adat felujítására, melyeknek segítségbe vételével egynémely ősi czímerünket régi díszében helyreállíthatjuk s azt mint drága s egyszersmind tanúságos emléket, az utókor számára megörökíthetjük.

Azt, hogy ezen reconstruált nemzetségi czímerek az egykorival minden kis részletig teljesen egyezők lesznek, nem állíthatjuk, de hogy a lényegesebb főtypusokra nézve nem lesz eltérés s a mellékesekre is meg lesz a hasonlóság, ez már abból is következtethető, mert csak olyan nemzetségi czímer reconstruálását kisérthetjük meg, melynek meghatározására nézve kellő mennyiségű adattal bírunk.

A XIII. századból kevés számú jól fenntartott pecsétünk van, a XIV. századból már több, s ezek számát még nehány sírkő-czímer is szaporítja, a XV. században, már minden irányban növekszik heraldikai adataink száma. Ezen korszakok kútfőiből meríthetjük adatainkat nemzetségi czímereink meghatározásához, különösen azok pajzsalakját és sisakdíszét illetőleg. — Sokkal nehezebb feladat, a talán így összeállított czímerek színeinek meghatározása, minthogy sem régi czímertekercseink, sem tornakönyveink, sem olyan codexeink nincsenek, melyek bennünket ez oldalról felvilágosítanának. Az ilyen ősi czímerek színeinek ismerete ránk nézve örökre elveszett, ha csak azoknak utódai napjainkig nem élnek, vagy czímerük valamely külföldi czímerkodexben külföldi czímerek között ismeretlenül nem lappang.

Kivételt képez ez alól azon néhány nemzetség czímere, melyeket színeivel együtt a bécsi képes krónika őrzött meg számunkra, de ezen különben felette érdekes hártya kézirat hátránya az, hogy heraldikai tekintetben nem feltétlenül megbízható.

Társulatunk Közlönye egész sorozatát tette már közzé a XV. századbeli eredeti czímerleveleknek, s [illegible] es sorozatot még mindig folytatja. Azonban [illegible] en becses heraldikai adalékok specialis tanulmányunkat csakis annyiban segítik elő, a mennyiben ezen ezek egyikének vagy másikának szövegébe világosan fel van tün-

tetve, hogy az adományozott czímer a genus ősi czímerével egyezik, vagy csak bővíti (Nagy-Mihályiaké, Soósoké) vagy pedig ha az adományozott czímer, bár ha a szöveg nem is említi, a családra vonatkozó korábbi pecsétekkel teljesen egyezik, ez esetben jogosan feltételezhető, hogy az új czímerlevél átvevén a régi czímeralakokat, átvette egyszersmind a czímer régi színét is (péld. Garay).

Fontos források azon czímeradományozó oklevelek is, eredetiben és hiteles másolatokban, melyekben valamely család czímere valamely — többnyire kihalt genus czímerével megbővíttetik. Ez oklevelek leginkább a XVI. századból származnak s a czímerszíneket illetőleg eléggé hitelesek. Hasonló czímerbővítések a későbbi korból a czímerszínekre nézve nem megbízhatók.

Forrásaink közé sorozhatók még az utóbbi években a Turulban publikált czímer-albumok, noha ezek túlnyomó része már a XVII. századból származva nem sok adatot nyújt; a kolostorok, templomok s várakban levő üvegfestmények, de az ezeken levő czímereket elébb pontosan meg kell határoznunk, hogy hiteles adatúl szolgáljanak, s ez nem mindig sikerül.

Legfontosabb forrásunk azonban a kihalt nemzetségek czímerszineinek meghatározásánál az élő heraldika szigorú szabályai, melyek gyakran biztosabban vezetnek, mint a későbbi korszakok mesterkélt művei.

Nem tagadjuk, hogy a Rathold nemzetség czímerére vonatkozó dolgozatunk csak nyert volna az által, ha abban az ismert történelmi s genealogiai adatokat is bele vonjuk. Hogy ezt nem tettük, annak oka következő: *Hazánkban a heraldika és sphragistika mint tudomány oly fiatal, hogy mind addig, míg a megérdemelt, s őt illető méltánylást ki nem nyerte, önállóságát féltékenyen kell őriznie s megragadnia minden alkalmat, mely kínálkozik, hogy megmutassa, mit és mennyit képes elérni, saját erejéből!*

* * *

Szerencsés heraldikai [illegible]nek tekinthető, hogy a Rathold nemzetség czímer fő alkatrészei — melyek e czímer [illegible]határozásánál fejtegetésünk alapjául szolgálnak — a heraldika legjobb korából származ[illegible]k.

A pajzs az egyes hárslevéllel 1238-ból, a heraldika bölcsőkorából, a sisakdísz 1347-ből, azon időszakból, midőn a sisakdíszek állandókká lesznek s átöröklötetnek, a pajzs szinei (fájdalom nem az egész czímer) ugyancsak közvetlen a sisakdísz korát követő időkből származnak.

Minthogy a pajzsalak, sisakdísz, takarók, csak a XIV. század folyamán kezdenek állandókká, maradandókká lenni, természetes, hogy a XIV. század második fele az, mely érdeklődésünket leginkább leköti, s hogy egyik vagy másik nemzetségi czímer végleges meghatározásánál főképen ezen kort tartandjuk szemeink előtt.

Ezzel nem azt akarjuk jelezni, hogy a tárgyunkra vonatkozó ezen kort megelőző heraldikai s sphragistikai anyagot nem becsülnők teljes értéke szerint, de nem czélunk a heraldika történetét megírni, hanem csak adalékkal járúlni a heraldika történetéhez azon korból, midőn a fiú apjának már teljes czímerét örökli. Azért teljes értéke szerint tudjuk becsülni a kezdet s a fejlődés korát is.

Állandóság jellemzi a Rathold nemzetség czímerét kezdetétől fogva a legújabb időkig. A mint az első ismert czímerben, Miklós alországbiró 1238-ik évi pecsétén (1. ábra) a felfelé álló száras *egyes* hárslevelet látjuk, ilyen egyesnek találjuk e hárslevelet folytonosan három századon keresztül, s e főtypus a heraldika hanyatló korában is fenntartotta magát, csakis az ezen korban uralkodó naturalistikus jellegnek kellett engednie. Ez állandóság külföldön is ritka, nálunk példátlan.[1]

Az eltérés, mely I. Roland nádor 1255. évi (2. ábra) valamint fia Mátyás comes 1281-iki[2] lovaspecsétén látható, nem is említve II. Roland nádor 1299. évi pecsétét (3. ábra), mely kérdéses, hogy valóban pajzsalak-e? csak látszólagos, mert itt a hárslevelek elhelyezésének módja olyan, hogy azokat csak mint kétszer, illetve háromszor alkalmazott egyes hárslleveleket kell tekintenünk s nem mondhatjuk, hogy: Roland nádor *három*, Mátyás comes *két* hárslevelet viselt czímerében.[3]

[1] Az ábrákat l. külön mellékleten.

[2] Arch. ért. XIII. 396. Fejér. Cod. dipl. V. 3. 104. Katona: Hist. critica. VI. 852.

[3] Ezen egyes theoria mellett bizonyít az is, hogy Oliverius, ezen Mátyás fia, 1347-ben (5. ábra), valamint

Ezekből kifolyólag kijelenthetjük, hogy a Rathold nemzetség címere, már a XIII. század folyamán az egyes hárs l :vél volt.

* * *

A XIV. századból, hét, illetve kilencz pecsét s egy festett címerpajzs maradt reánk, melyek nekünk a Rathold nemzetség, s az azokból elágazott egyes családok czímereinek pajzsalakját híven és világosan kivehetően megőrzötték. Mindezeken kivétel nélkül az egyes, álló, kifogástalanúl stilizált hárslevelet látjuk, ellentétben a középkori heraldika, külföldön annyira kedvelt «függő» vagy «húlló» hárslevelével.[1]

E hárslevelek mindenikének vékony, rövid szára van, kettőn még letört felfelé álló rövid ágacska is látható (11. és 13. ábra). Ez eltérések szigorú jelzése ugyan teljesen felesleges, minthogy azok csakis a vésnök szeszélyéből s pillanatnyi hangulatából származnak, s a heraldikai hárslevél mindig az marad, akár vékony, akár vastag szárral, akár egyátalán szárral, vagy a nélkül ábrázoljuk is.

Feltűnő azonban e pecsétsorozatban az, hogy a Rathold nemzetség egy törzsből származó, de külön nevet viselő két ágazata, ugyanazon időben, a nemzetségi czímer typikus főalakját, az egyes hárslevelet, reá illesztett tollforgóval viseli. Így látjuk ezt Ilsvai Leustách 1393 és 1396-iki (11. ábra), s Pásztóhi János 1395-iki (köriratos) pecsétein (13. ábra).

Ilsvai Leusták pecsétje kétségtelenűl ugyanegy typariummal nyomva — nem új előttünk, már elébb közzé tette azt Nagy Iván[2] s közölve volt a Turulban[3] is. Nagy a hárslevélre illesztett tárgyat koronának (királyi vagy császári koronának) nézte, ugyanezen hibába esett Rajcsányi is, az országos levéltárban levő pecsét-tollrajzaiban, a Turulban közlött czikk írója azonban ezen combinatiót határozottan elvetette s a hárslevélre illesztett tárgyat tollforgónak, még pedig pávatoll-forgónak határozta meg. Valamint jelezte azt is, hogy ez esetben el nem dönthető, hogy a pecsét az Ilsvaiak pajzsalakját vagy sisakdíszét ábrázolja-e, hogy az egy mellékjegygyel ellátott czímeralak-e? vagy önkéntes összevonása az Ilsvaiak pajzsalakjának s akkor még ismeretlen sisakdíszének?

Rajcsányi kézirati gyüjteményének két pecsétmása igazolja, hogy e feltevések nem voltak alaptalanok. Ezek szerint Oliverius (Mátyás fia a Rathold nemből 1347-ben) pajzsalakja hársfalevél (5. ábra), sisakdísze hársfalevél reá illesztett pávatoll-forgóval (29. ábra), tehát teljesen egyezik a Ilsvai pecséttel, továbbá János comes, Pászthói Domokos fia, 1395 és 1396-ból származó pecsétjének pajzsalakja hárslevél reá illesztett tollforgóval,[1] tehát teljesen egyező az Oliverius pecsétjének sisakdíszével.

Siebmacherben az Ilsvay czímernél a pajzsalak az egyes hárslevél, a sisakdísz hársfalevél reá illesztett pávatoll-forgóval. E czímert a nevezett gyüjtemény annyival inkább jogosítva volt így adni, mert mint czímergyüjtemény a pecsét keretébe foglalt alakot «lebegően» nem közölhette s beosztotta azt pajzsalakká és sisakdíszszé, s minthogy a Pásztohi család ugyanazon tagja, ugyan egy évben, egyszer az egyszerű hárslevéllel, (12. ábra) máskor a hárslevélre illesztett tollforgóval (13. ábra) pecsétel, valószínű, hogy a tollforgó — bár a Rathold nemzetség egyes tagjainál kedvelt dísz volt, — nem volt e nem-

Desew, Leusták, Lorand és István, II. Roland nádor fiai 1321-ben (4. ábra), ismét az egyes hárslevéllel pecsételnek.

[1] A hárslevél a Rathold nembeliek czímerében, Turul 1886. IV. pag. 175.

[2] Magyarország Családai. V. 235.

[3] A Turul 1886. 175. l. Hogy e pecsét közlőit a pávatollforgó félrevezette, oka az, hogy ezen Ilsvay pecsét reánk maradt példányai legnagyobbrészt a tollforgó alsó részénél romladozottak. — Ilyen romladozott példány állott szerző rendelkezésére is fennemlített tanulmányának megírásánál, ez levén annak oka, hogy e pecsétnél a tollforgó létezését csak felvetette, de határozottan nem állíthatta. — Időközben a Turul szerkesztője egy hibátlan pecsétnek jutott birtokába s ezt mellékelte a szöveg illustratiojául, a nélkül, hogy a szöveg is ez értelemben kiigazíttatott volna, innen van, hogy a szöveg a rajzzal, ha nem is ellenkezik, de teljesen nem egyezik. — Ennyit tartottam szükségesnek e tekintetben — habár megkésve — a t. olvasóközönségnek tudomására hozni.

[1] E tollforgót n. nelyek eddig nem tartották annak, mások kakasto nak tartották, az eredeti rongált pecsétnek nagyító el való megnézése után azt nem tarthatjuk egyébnek, nt természetes, rosszúl stilizált pávatoll-forgónak. K stoll-forgó már csak azért sem lehet, mert a tollak v ei nem hegyesek, hanem kör alakban kiszélesednek.

zetség czímerének elmaradhatatlan kelléke. De ha Siebmacher e czímer reconstructiojánál nem követett is el szembeötlő lényeges hibát, el kell ismernünk, hogy az Ilsvaiak czímerpajzsába a pávatoll forgót is be kellett volna vonnia, mert azon jelleg, a mely ezen egykorú Pásztóhi és Ilsvai czímereknél közös, t. i. hogy a hárslevél *szára hajlott*, azon feltevésre enged következtetnünk, hogy ezek pajzsalakok, a mennyiben ezen hárslevelek a heraldika ezen virágzó korszakában mint sisakdíszek, kizárólag vagy egyenes szárral, vagy szár nélkül ábrázoltattak. Végül megjegyezhetjük, hogy a sisakdísz-pecsétek korában mind azon czímeralakokkal, melyek foglalat nélkül vésettek pecsétekre, pajzsalakokat jeleztek, sisakdíszeket, csak sisakkal összeköttetésben használtak.

Az Ilsvaiak *pajzsalakja* tehát hárslevél volt reátűzött pávatoll-forgóval, s ez Siebmacherben is így javítandó ki.

Ezzel bevégeztük a Rathold nemzetség s egyes ágazatai által a XIV. században használt czímer meghatározását, mely a heraldika ezen fontos korszakában is egyes álló hárslevél volt, vékony rövid szárral. Így látjuk az a kazai Kakasok (8. ábra) 1380-iki; a Kaplaiak 1392-iki (9. ábra); a Tharyak 1393-iki (10. ábra); a Pásztóhiak 1395-iki (12. ábra); az Ilsvaiak 1393, és 1396-iki (11 ábra) pecsétein.

A XV. századból csak négy pecsét maradt ránk. Feledy Jánosé 1440-ből (14. ábra); Lorántffy Györgyé 1466-ből (15 ábra); Kakas Györgyé 1471-ből (16. ábra); Gyulaffy László özvegyeé 1491-ből (17. ábra).

Hogy mennyire conservativek voltak a Rathold ivadékok czímerük kérdésében, mutatja az, hogy az egy újabb század leforgása alatt, bár ezzel a heraldika fénykora is letünt, lényegében semmit sem változott. Változatlannak kell azt jeleznünk, daczára a három utóbbi pecséten mutatkozó naturalisticus iránynak, melyeken az egyes hárslevél balharánt fekvő fatörzsre van illesztve. Hogy a Feledy pecsét az újabb ízlés daczára is a XIV. század mo[illegible]ához hű maradt, világos bizonysága annak, mis[illegible]t bár a heraldikai stil a műépítészeti [illegible] szerint fejlett és változott, de ettől egyes e[illegible]ekben évtizedekkel vissza maradt. Ez állításun[illegible]illustrálására tanúlságos példákat látunk [illegible] Rathold nemzetség elágazásainak XVI. és XVII. századbeli czímereinél.

Míg Putnoky János 1512-ben (18. ábra) a fatörzsre illesztett egyes hárslevéllel pecsétel[1] épen miként Serkei Loránd 1466-ban, mint Kakas György 1477-ben, kiknek pecsétein a fatörzs is, a hárslevél is stilizáltak, addig Paksy Balázs püspök 1525-iki (19. ábra), Paksy Jób 1568-iki (21. ábra), Ráthoti Gyulaffy György 1588-iki (22. ábra) pecsétein a hárslevél egyes ugyan, de annak szárán s különösen a fatörzsön már feltűnő a naturalistikus alakítás. Gyulaffyén egy eddig még elő nem fordult bővítést is látunk: a koronát, mely a hárslevél feltünő hosszú, felül lehajló szárán van áthúzva, Feledy Eustach pecséte 1430-ból (20. ábra) olyan e sorozatban mint fehér holló, megtarva nemzetségi czímerének ősi jellegét egész XIV. századi tisztaságában.

A XVII. századból a pecsétek sorát Lorántffy Mihályé nyitja meg 1614-ből (23. ábra). Ezen pecsétnél is némi mult századi reminiscenciát látunk, a mennyiben itt fatörzs s részben a hárslevél is stilizáltak. Itt látjuk *utoljára* a Ratholdok ivadékainak czímerében az *egyes* hárslevelet. Lorántffy Zsuzsánna 1617-ből származó pecsétén (24. ábra) a fatörzsre már két hosszú szár, s ezekre egy-egy hárslevél van illesztve. Lorántffy Zsuzsánna haláláig ezen czímert használja. Teljesen hasonló ehhez Paksy György pecséte (27. ábra), ki azonban 1694-ben (28 ábra) már hármas halomból emelkedő háromleveles hársfaággal pecsétel, mint Ráthóti Gyulaffy György 1685-ben (26. ábra), kinek pecsétjén a hármas levelű hársfaág koronából nő ki.

Az elmondottakban figyelemmel kisértük a Rathold ivadékok, a kazai Kakasok, Kaplaiak, Tharyak, Pásztóhyak, Ilsvayak, Feledyek, Putnokyak, Lorántffyak, Paksyak, és Gyulaffyak czímerfejlődését a XIII. illetve XIV. s XV. századtól hihalásukig — minthogy az említett ágakból manap csak a Putnokyak élnek — s a számos heraldikai bizonyítékok alapján meggyőződhettünk, hogy mindezen ágazatok az egyes hárslevelet használták századokon keresztül közös czímerül s azt csak a Gyulaffyak, Paksyak s Lorántffyak s csakis a későbbi idők-

[1] Mind kettő rézsút helyzetben, mi azonban lényegtelen.

ben cserélték fel a kettős- illetve hármas hárslevéllel.

A Rathold nemzetségből származó családokat tehát azok közé sorozhatjuk, melyek kihalásukig, vagy ha ez még be nem következett, napjainkig híven fentartották ősi címerüket, — s ebből folyólag — már csak a címeralak ritka s idegenszerű volta következtében azon merésznek látszó állítást is koczkáztatjuk, *hogy mindazon ősi családok, melyek címerükben hárslevelet viselnek, a Rathold nemzetségből származnak.*[1]

Következik a *sisakdísz* meghatározása, milyen volt az eredetileg? s mint alakult át az idők folyamában? A legrégibb eddig általunk ismert a Rathold nemzetségre vonatkozó sisakdísz az, melyet Rajcsányi mentett meg a feledéstől tollrajzai között. Ez Olivér, Mátyás fia 1347-ből származó, köriratos pecsétjén látható, mely száras hárslevelet ábrázol reá illesztett szépen stilizált pávatollforgóval (29. ábra). Ezen teljes pecsét megörökítésével Rajcsányi nagy szolgálatot tett nekünk, mert az ezen látható sisakdísz az egyetlen, mely a Rathold nemzetséget illetőleg azon korból maradt reánk, midőn még az egyes ágazatok állandó tulajdonneveket nem használtak s így jogosítva, de kényszerítve is vagyunk ezen sisakdíszt, ha nem is mint általánosan használtat, a Rathold nemzetség sisakdíszének elfogadni. S ezt annyival szívesebben tesszük, mert az így összeállított sisakdísz, a legszebb heraldikai díszek egyike.

De ha nem is ismernők ezen a XIV. század első feléből származó sisakdíszt, több alapos okaink volnának arra, hogy a Rathold nemzetség czímerének sisakdíszeül a hárslevelet fogadjuk el.

a) A heraldika fénykorában, azon czímereknél, hol a pajzsalakot, hárslevél, ág, vagy fa képezi, a sisakdísz, a pajzsalak ismétlése szokott lenni.

b) Alig negyven évvel Olivér fent ismertetett sisakdísze után, a Rathold nemzetség egy másik tagja: Kaplyai János országbíró 1392. és 1394. évből (30. ábra) származó pecsétjén a sisakdísz, szintén hárslevél (tollforgó nélkül).

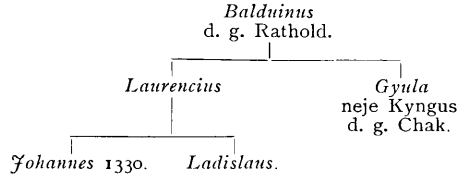
c) A Lorántffyak, Gyulaffyak s a Rathold ivadékok bármelyike hűségesen megtartotta sisakdíszénél a hárslevél typust,[1] sőt még a Rádayaknak is, kiknek a bárói s grófi rang elnyerése alkalmával történt czímerbővítéseiknél (régi czímerüket nem ismerjük) az ősi czímertypus a felismerhetetlenségig összezavarodott, sisakdíszüknél a harmadik sisakon, habár borostyán-levelek kiséretében, feltűnik az ősi hárslevél.

A másik most is élő ágazata a Rathold nemzetségnek, az Abauj s Borsod megyében elterjedt Putnoky család. E család is több századig az egyes hárslevelet használta czímerében (18. ábra), ez is állandó maradt az ősi typushoz úgy pajzsalakjánál, mint sisakdíszénél, s noha mai czímerében a czimeralak stilusa (33. ábra) naturalistikusabb is, mint a többi kihalt ágaza-

[1] Így soroztuk ez alkalommal először a Rathold nemzetségből eredő családok közé:

1. A kihalt *pákosi Paksyakat*, kiknek törzse Olivér, talán I. Roland nádor unokája volt,

2. A *Ráthoti Gyulaffy*akat, kik hihetőleg a Ratholdok dunántúli ágából származnak, melynek egy töredékét az Anj. Okm. I. 377. számú s IV. kt. 100. számú oklevelei mutatják.

3. Ide sorozhatjuk Tagányi Károly úr felfedezései szerént, a nyitravármegyei kihalt elefánti Elefánthyakat is — E szerint az Arch. Értesítőben s Fejérváry kéziratában levő elefántos czímer, nem ezen családra vonatkozik.

4. Hogy az általunk ismert Rathold nembeliek sorozatát e helyen teljessé tegyük, felemlítjük a Kazai Gyulaffyakat, kik a Kazaiak egyik XV-ik században élő, Gyula nevű ivadékától vették fel a Gyulaffy nevet, de e nevet már csak két, illetve három ízen át használták, azután kihaltak.

[1] E részben látszólagos eltérést a Feledyek sisakdísze mutat, mely három strucztoll, melyet Nagy Iván egy 1530. évi a Lónyay levéltárban levő pecsét után közöl. Itt az a kérdés, hogy nincs-e itt elnézésből eredő tévedés egy hárslevélre tűzött vagy hárslevél nélküli pávatoll-forgó helyett? Mert a Feledyekről, kik oly szívósan ragaszkodtak ősi pajzsalakjuk tisztaságához, még azon korban is, midőn az már a nemzetség többi ágazatai, kisebb-nagyobb rész-ben naturalizálták — alig tételezhető fel, hogy ré[illegible]kdíszüket oly könnyen felcserélték mással, de feltéve, [illegible]y tévedés nem fordúl elő s a sisakdísz csakugyan [illegible] strucztoll, — ez esetben is — minthogy a strucztoll a [illegible]raldikában csak a XV. században lép fel, ezt megelőző[illegible]g a Feledyek is a hárslevelet használták sisakdíszül p[illegible]toll forgóval vagy a nélkül.

tainak, a Lorántffyak, Paksyak, Gyulaffyak czímerében, mégis ma az egyetlen élő, melynek czímerében a Rathold ősi czímer typusa felismerhető.

Hátra van még a Rathold nemzetség czímerszíneinek kifürkészése és meghatározása a czímer oly alakjában, mint az Olivér 1347-ik évi pecsétjén látható. E meghatározásnál segítségünkre lesznek:

1. A bécsi kronikában látható festett Rathold czímerpajzs.

2. A Rathold nemből származó serkei Lorántffy, rátóthi Gyulaffy, gr. Ráday és Putnoky családok festett czímerei.

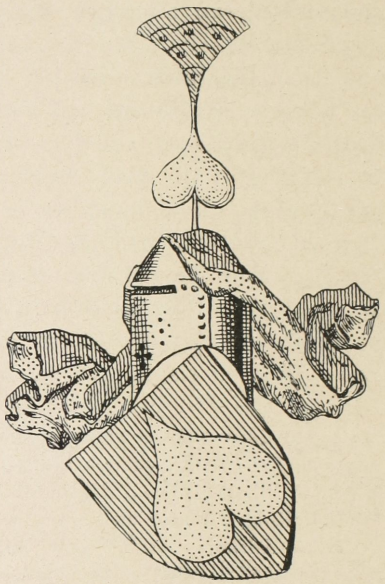
3. Külföldi szines czímerpajzsok hárslevéllel, vagy hársággal.

4. A XIV. századi heraldika nehány szigorún megállapított szabálya.

Ha ez értekezésünk elején alapos okoktól indíttatva, ki nem jelentettük volna, hogy a bécsi krónikát heraldikai tekintetben nem tartjuk eléggé megbízhatónak, gyorsan megoldottnak tekinthettük volna feladatunkat, egyszerűen elfogadva az ott előforduló czímerszineket. E krónika szerint a Rathold czímerpajzs veres, benne arany hárslevél, miként tudjuk, a sisakdísz szintén hárslevél volt pávatoll-forgóval. A sisakdísznek a középkorban, ha az a pajzsalak ismétlése volt, azzal szineire nézve is teljesen egyeznie kellett; a pávatoll-forgók szabály szerint, természetes alakjukban és szinükben festettek, többé kevésbbé aranyos ragyogással, a takarók ezen korban csak kétszinűek lehettek s ezek megfeleltek a pajzs főszíneinek.

De ha nem adunk is feltétlen hitelt a bécsi krónika festett czímerpajzsának, vagy ha azt egyátalán nem is ismernők, a Rathold czímer szineit a következő alapon is meghatározhatjuk. A középkori heraldikában különösen a németeknél a hárslevél s egyátalán a hárs-typus igen kedvelt czímer alak volt, s daczára a gyakori alkalmazásnak, e hárslevelek, ágak s fák szine vagy természetes *zöld* volt, vagy *arany*, fehér hárslevelek ritkák, veresek még ritkábbak, kékek vagy feketék úgy szólva sohasem alkalmaztattak. Hasonlóképen a hárslevelek czímerpajzsai e korban vagy veresek, vagy aranyszinűek voltak, más szinek csak szórványosan fordulnak elő. A Rathold czímer szinei tehát a heraldika középkori szabályai szerint (minthogy inkább a szabályokhoz tartjuk magunkat mint a kivételekhez) következők volnának: a pajzs veres vagy arany, a hárslevél arany vagy zöld, s a pávatoll-forgó természetes szinű. E tollforgó határozza meg jelen esetben a hárslevél szineit, úgy a pajzsban mint a sisakdísznél s egyszersmind a pajzs szinét is.

Az Olivér teljes czímerének klassikus heraldikai korból való származása s e czímer korrekt stilizálása elég kezesség nekünk arra nézve, hogy kékes-zöldbe játszó pávatollforgót e czímernél zöld hárslevélre nem tűztek. E hárslevélnek tehát más szinűnek kellett lennie, t. i. aranynak, s a sisakdísz a pajzsalaknak ismétlése levén, a pajzsbeli hárslevél szine is arany volt s ebből kifolyólag a pajzs: veres. — Még élénkebben megvilágítja e feltevésünket az Ilsvay és Pásztóhy czímer pajzsalakja: az arany hárslevél reá illesztett természetes szinű pávatoll forgóval. Itt az arany hárslevél kizárja a pajzsra nézve az ércszineket, a kékes-zöld forgó, a kéket, zöldet és feketét, s elfogadható színnek egyedül a veres marad.[1]

A teljes Rathold czímer leírása tehát következő: Veres pajzsban arany hárslevél, sisakdísz: arany hárslevél, reá tűzött természetes pávatollforgóval; takaró k: veres-arany.

H. G. D.

[1] A Lorántffyak, Gyulaffyak, Puthnokyak, Rádayak czímerpajzsának kék szine egyátalán semmi jelentőséggel nem bír. E szín a XVII. század naturalistikus irányával jött használatba s a hanyatlás e korszakában napjainkig, hol a pajzsnak szine feledésbe ment, ott a kéket vették használatba, miként az elfeledett czímeralakok helyett az oroszlánt vagy a kart karddal.

A FEJEDELMI BRANKOVICSOK.

A Brankovics fejedelmek felette érdekes genealogiáját *mai napig* még mindig elmult századok krónikásainak tudósításai alapján, mesékkel telve szokták közölni. Ezen család genealogiáját a már e helyütt is felhalmozott új chronistikus és *okirati* anyag alapján a mai idők biráló történetirása követelményei szerint kidolgozni, ezen értekezés feladata.

* * *

Tudvalévő dolog, hogy Mária, I. Lázár fejedelem leánya, Branko fiához, Vuk-hoz ment nőül. Vuk nagyatyja Raics szerb történetíró szerint Plakid; (némelyek e nevet Mladen névvel azonosítják). — Plakid Laonikos byzánczi író szerint, Dusán császár halálakor Ochrida és Prilisbæ kormányzója volt.

A mai okirati kutatás e család kezdetéről a következőket tudja.

Első őse *Rassisaglics Mladen vajda* 1354. előtt halt meg. Három fiúgyermek maradt utána: *Brajko* 1354, *Radoszav* 1351—1354. és *Jekpal Branko*, — kik közül az utolsóról a család későbbi neve származik. Jekpal Branko 1365 óta Ochrida és Prilep szebastokrátora.

Neje *Dragina*, más néven *Vitoslava*, Nenadakja Ugljesának s *Olivér szerb despota nővérének*[1] *leánya*; † 1374. január 31-én.

Fiuk: *István Vuk.*[2]

Vuk ipja trónralépése után megkapta Ochridát és Prilisbæát illető nagyatyai részét, később Trikka és Kastoria kormányzója is lett. 1371. aug. 15-én[3] a chilandári kolostornak két falut adományoz. 1387. jan. 20. a raguzaiaknak adott szabadalmakat erősíti meg.[4] Orbini raguzai történetíró szerint a rigómezei ütközet alatt (1389.) a törökkel egyezkedni akart. 1390. máj. 3-án[5] tanusítják a raguzaiak, hogy az ő, nejének és fiainak letéteit átvették és hogy az egész családot a városukba felveszik.

1392. nov. 21-én megigéri Vuk, hogy a chilandári kolostor saját (t. i. Vuk) területén fekvő birtokai után a töröknek adót fog fizetni.[1] Ugyanazon napon kiállított okiratban következőleg írja magát alá: «Brankovics Vlk, a szerbek és a Dunavidék (po dunájo) ura».[2] 1394. apr. 9-én megkapja a «magnificus ac potens dominus Volchus de Brancho, Dominus Rassie, Slavonie . . . carissimus et intimus amicus nostri Dominii . . . cum suis filiis» a velenczei polgárjogot.[3]

A rigómezei csata után rövid ideig birtokain tartózkodott; midőn azonban Lázár özvegye, Milicza, felderítette, hogy Lázár családja ellen fondorkodik, Bajazet szultán 1398. okt. 6-án megmérgeztete. Orbini szerint Balsa fejedelem, kihez Philippopolisból menekült, mint árulót lefejeztette.

Az egyedüli haláláról szóló okiratos tudósítás[4] egészen szárazan közli, hogy Brankovics Vuk 1398. okt. 6-án halt meg. Miután 1392. óta okiratilag mint szerb hospodár és bán fordul elő, minden esetre sokkal hosszabb ideig volt kormányzó, mint a régibb krónikások hiszik.

Neje *Mária* (Mara) I. Lázár fejedelem és Milicza leánya. Régibb adatok szerint már 1363-ban ment volna férjhez, mi, ha György nevű fiának 1367-ben történt születését tekintetbe vesszük, nem éppen valószínűtlen.

1390. május 9-én[5] férjével és fiaival együtt fordúl elő. 1405. decz. 29-én fiaival együtt a raguzaiak szabadalmait erősíti meg. Azonkívül okíratok még 1413. okt. 3-án is említik.[6] Halála éve: 1425.

István Vuknak Máriával kötött házasságából csak három fiút ismerjük: Gergely Istvánt, Györgyöt és Lázárt.

[1] Miklosich, Monumenta serbica 1858, 184. «Dragina zovomi Vitoslava disi Uglese Nenadakij, i *sestricna Olivere despota*, a zena Vranka Jekpala».

[2] I. h. 223. «Vlki sini sevastokratora Vanka, *unuki Mladena vojvode.*»

[3] I. h. 181.

[4] I. h. 207.

[5] I. h. 215.

[1] I. h. 222.

[2] I. h. 224.

[3] Diplom. emlék. az [illegible]jokorból III. 749.

[4] Miklosich 231.

[5] I. h. 215.

[6] I. h. 269. 277. 279.

Gergely István, először az 1390 május 9-én kiállított, előttünk már ismeretes raguzai okiratban fordul elő.

1405 decemb. 29-én anyjával és Lázár öcscsével a raguzaiak szabadalmait erősíti meg. 1413 okt. 3-án György és Lázár testvéreivel és anyjával együtt az áthosi Pál-zárdának egynéhány falut adományozván, egyuttal igéri, hogy a nevezett zárdának évenként húsz font ezüstöt fog adományozni.

1413 után már nem akadunk nyomára.

Neje ismeretlen. Gyermekei közül csak *Györgyöt* és *Jánost* ismerjük; az utóbbi 1419-ben mint *despota fordul elő.*[1]

Lázárról ugyanazon adatok szólnak; őt is csak az 1390-től 1513-ig terjedő okiratok ismerik; felesége és netáni utódai teljesen ismeretlenek.[2]

Brankovics György. Gergely és György fivéreknek Vuk halála után a török hadseregbe kellett lépniök. Az angorai csatában György Konstantinápolyba menekült, Gergely azonban Timur katonáinak kezébe esett, a kitől később kiváltották. Lazarevics István szerb fejedelem gyanusítása alapján II. Manuel császár Györgyöt Konstantinápolyban börtönbe vetette. György megvesztegette a börtönőrt és Soliman szultánhoz menekült. Midőn a szerbek a szultánt megtámadták, ez Györgyre egy csapat vezérletét bízta; György azonban Vuk herczegtől megverette magát s újra István fejedelemhez ment (1403. nov. 21.), a kivel ezután valószínűleg ki is békült. 1410-ben György ujra átpártolt Solimanhoz, de Musa kezébe esett, a ki életben hagyta, hogy ellent állítson fel benne Istvánnal szemben. 1412-ben kibékült Istvánnal, úgy hogy az utóbb trónörökösének kinevezte.[3] Midőn György trónra lépett (1427.), 60 éves volt; ennélfogva 1367-ben született. Az okiratok értelmében szüleinek második fia volt.

1430 ban II. Muraddal békét kötvén, ennek országa egy részét engedte át s adófizetésre kötelezte magát. Daczára annak, hogy nemsokára Magyarország barátságát megnyerte, mégis Mária nevű leányát és Gergely és István nevű fiait a szultánnak ki kellett szolgáltatnia.

1435-ben elnyerte a velenczei patriciatust. Midőn a szultán 1437-ben fegyveres kézzel megtámadta, Györgynek szöknie kellett s ámbár magyar segítség által, tartományait 1444-ben visszakapta, mégis mindig a török felé hajlott.

Midőn őt Szilágyi Mihály, Mátyás király nagybátyja, lesben megtámadta s jobb kezét megsértette, György 1456. deczember 24-én e sérülés következtében meg is halt.

Neje **Irén**,[1] Kantakuzenos Emanuel, Morea protostrátorának (1420—1429.) és Kantakuzenos János császár egyik sarjának leánya.[2]

Hopf[3] azt állítja, hogy Irén 1435-ben férjhez ment. Ezen évszám — ha sajtóhibát kizárunk és Györgynek Irénen kívül más feleséget nem tulajdonítunk — éppenséggel **lehetetlen**, mert Irénnek — egészen eltekintve attól, hogy György 1435 ben már 68 éves volt — 15 évvel férjhezmenetele után már is tiz éves unokájának kellett volna lennie, a mint ezt okiratilag tudjuk. Ha pedig 1435 a helyes évszám, akkor Irén Györgynek második neje és György fiai s Katalin nevű leánya minden bizonnyal csak György első nejétől származhatnának.

Ismerünk különben egy Zicsán 1429. sept. 11-én kiállított okiratot,[4] mely György feleségének, Irénnek festett arczképét tartalmazza.

Halálos ágyán elrendelte György, hogy özvegye Irén, a három herczeg segélyével a kormány gyeplőjét átvegye. Midőn Irén ebbeli szándékában Gergelynek, a legöregebb (meg-

[1] Hopf. Gesch. Griechenlands im Mittelalter (az Ersch-Gruber-féle encyklopaedia 85. és 86-ik kötetében) 85/458.

[2] Arra, hogy e két testvér még 1413. után is szerepelt, következő, Engel «Gesch. v. Serwien» cz. művének 348. oldalán előforduló évnélküli chilandári okirat nyújt némi támpontot: «Volkovics Gergely, fivéreim, György és Lázár s anyánk Mara a chilandari kolostornak, melyet a törökök minden szomszédbirtokától megfosztottak, Orachovicza falvat a hozzátartozókkal együtt adományozzuk.» Aláírás: «Krisztus Istenben hivő Gergely úr (gospodin) és György s Lázár [illegible], valamint anyjuk, Mara úrnő.»

[3] Zsigmond király s I[illegible]n közt e trónörökösödési ügyben létrejött okiratot, Tata 1426. kelettel, l. Engel 370. s köv.

[1] Okiratban — de csak tollhiba következtében — mint Ferina is fordul elő.

[2] Musachi, Hist. della casa Musachia (ap. Hopf. Chron. gréco-romanes pag. 332.) szerint «Catarina Catacusina alias Erina» lett volna a neve.

[3] Chr. gr. rom. 536.

[4] Miklosich 3 9.

vakított) herczeg társuralkodását pártolta, 1457 május 2-án Lázár, legifjabb fia Rudnikban megmérgezte.

György gyermekei. Ezek közül öt leányt és három fiút ismerünk.

a) *Mária.* Valószínűleg György fejedelem legöregebb leánya. Neve legelőször az 1429. szept. 11-én kiállított, előttünk már ismeretes okiraton fordul elő. Midőn II. Murad szultán 1436-ban Szerbiába betört és több várost elpusztított, György csak azáltal tudott segíteni a bajon, hogy fejedelmi pompával felékesített leányát, Máriát, a szultánnak kiszolgáltatta.[1]

Férjének 1451-ben bekövetkezett halála után hazájába tért vissza, innen pedig — Lázár öcscsének ármányaitól félvén — 1457-ben Gergely bátyjával együtt II. Mohamed szultánhoz ment, ki a vendégeket barátságosan fogadván, néhány földbirtokkal ajándékozta meg.

1470. nov. 4-én[2] tanúsítja «carica Mara», hogy a raguzaiaktól 500 hyperperát vett fel.

1473. decz. 8-án[3] (Konstantinápoly) a raguzaiaknak barátságot igér.

1479. apr. 15-én[4] elrendeli, hogy a raguzaiak az áthosi Chilandár — és Pálkolostornak évenként 1000 hyperperát fizessenek.

Márczius 12-én (év nélkül)[5] a raguzaiak jelentésére, hogy követeiket bizonyos okból hozzá nem küldhették, válaszol.

Április 8-án és más helyen (minden kelet nélkül)[6] «carica Mária asszony» két hitelesítő levele fordul elő.

Máriáról szóló tudósítások 1487. szept. 17-éig terjednek.

b) *Kantakuzena.* Az 1429. szept. 11-én kiállított okíraton György, Irén, a három herczeg és Mária herczegnő mellett még György második leányának «gospoga Katakuzináné»-nak arczképe is előfordul. Vajjon e megjelölés alatt a herczegnő keresztneve, vagy ez alatt Györgynek más néven ismert valamely más leánya értendő-e, és hogy mi volt a herczegnő sorsa: nem tudjuk.

c) *Katalin.* Születési évét nem ismerjük. 1451. aug. 7-én már mint hosszabb idő óta férjes nő fordul elő és minthogy akkor már 10 éves leánya is volt, férjhezmenetele mindenesetre az 1440 előtti időre esik.

Férje, *III. Ulrik, Cilly* grófja, az 1454-ben meghalt II. Frigyes fia.[1]

Ulrik, nőrokonának, Borbálának, Zsigmond királylyal való egybekelése és korábbi családi összeköttetések következtében azt hitte, hogy Magyarország vezetésére neki kizárólagos joga van. Cselszövő létére a Várna utáni korszak és V. László kiskorúsága elég alkalmat nyujtottak arra, hogy az általa gyűlölt Hunyadyak családját kiirtsa. Daczára annak, hogy (a mint ezt az előbbi okiratból tudjuk) Erzsébet leányát a fiatal Hunyady Mátyással eljegyezték, Ulrik a

[1] Musachi 306. e herczegnőt Ilonának nevezi; szerinte Mohamed szultán anyja, 329. lapon pedig azt mondja: «Amurad császár nőül vette György szerb despota leányát, Máriát.» 337. lapon megint másképp nevezi «Maumed, Herinának, György szerb despota leányának fia.»

[2] Miklosich 514.

[3] I. h. 516.

[4] I. h. 520.

[5] I, h. 535.

[6] I. h. 536.

[1] Musachi 332: «l'altra (t. i. György szerb despotának másik leánya) fu maritata al' Imperador Federico de casa d'Austria conte de Cilo». Elbeszélésének folytatásában azt mondja «de Catarina seconda (György első leánya Mária volt) remase una figliola *che fù la prima moglie ch' havesse Mattias Rè d'Ungaria*». 1451. aug. 7-én Szendrőn kiállított békeszerződés György despota és Hunyady János, Magyarország kormányzója között (Teleki, Hunyadyak kora X, 305.): «Quod illustris princeps *dominus Georgius dei gracia regni Rascie dezpotus Albanie* dominus personaliter pro se ac pro inclitis et generosis *dominabus Katherina consorte illustris principis domini Vlrici Cilie,* Ortenburge et Zagorie comitis *ac* **Margaretha** vocatis **filiabus suis,** nec non *puellis Elisabeth, filia eiusdem comitis Vlrici et* **Margareta** *appellata* **filia** *illustris* **Lazari filii sui** *neptibus scilicet suis* . . . presentibus etiam et audientibus generosa domina *Ferina vocata consorte* nec non illustribus dominis *Gregorio, Stephano et prefato Lazaro filiis eiusdem domini Georgii despoti* . . . . illustrem et generosam puellam Elizabet neptem suam, nunc in decimo anno constitutam, filiam videlicet . . . Vlrici . . . Cilie . . . *ex predicta domina Katherina filia ipsius scilicet domini dezpoti progenitam,* que scilicet puella ex annuencia et concessione eorumdem parentum ipsius puelle sub conservacione procuracione disposicione et potestate ipsius utputa domini dezpoti existeret, egregio Mathie filio . . . Johannis gubernatoris . . . sacri matrimonii federe, dare assumpsisset . . . in consortem . . . Ipso . . . domino . . . interim e seculo migrante prefata domina Ferina . . . sors nec non Gregorius, Stephanus et Lazarus fi . . . i seu alter eorum qui ex eis superstes remanebit, . . . m ipsam dicto Mathie . . . reddent».

Hunyadyak ellen még tovább is ármánykodott, minek az lett a vége, hogy Hunyady László emberei Nándorfehérvártt 1456-ban Ulrikot felkonczolták.

Özvegye «Katharina von Gottes Gnaden, weiland des Hochgebornen Fürsten Graf Ulrichs, Grafen zu Cili cze Ortenburg und in dem Seger sel Wittib» czímet viseli. 1457. jan. 1-én a regensburgi városi tanácsot arra kéri, hogy a török háborúban részt vett katonáit és kapitányait, férjének Nándor-Fehérvárott történt meggyilkoltatása tárgyában kihallgatván, ezeknek vallomásait, bizonyítékok czéljából, vele közölje.[1] A tanács erre válaszolja, hogy felvilágosítással nem szolgálhat.

Ulrik fiai még atyjuk előtt haltak el: György † 1434, Hermann † 1452.

d) *Margit.* A szendrői oklevél róla mint György leányáról tesz említést. Ellentétben a férjes nőnek nevezett Katalinnal, Margit az okiratban hajadonként fordul elő. Valószínűleg még fiatal korában mint hajadon halt meg.

e) *Erzsébet.* E herczegnőnek eredetileg Milicza neve lehetett,[2] melyet valószínűleg csak férjhez menetele után változtattak át Erzsébetre.

Férje (Magnifico) *Elek*, a Span-ok házából származó Mihály, Drivasto nagy hűbéresének († 1442.) fia. Elek tartományait 1442 óta kormányozta és meghalt 1495-ben. Erzsébettel kötött házasságából következő gyermekek származnak:

1. Márk, 1495. Neje Briani Nikolæa.
2. Biagio; neje: Contarini Katalin.
3. Sándor; neje: Moloria Erzsébet Paduából.
4. Lucia 1470—1478; férje Angelo Péter Drivastóból.
5. Demetria: férje *magyar úr.*
6. Angelina, férje Ducagin István, Polog ura.
7. Adrianna, férje Michieli János.

E család férfiága Sándor unokája, Elek személyében halt ki.

f) *Gergely.* György legöregebb fia. Midőn Murad szultán 1437-ben Szerbiába betört és Nándorfejérvár erélyesen ellenállt, a szultán az által vélte haragját csillapítani, hogy az egy évvel azelőtt túszokul neki átadott Gergely és István nevű herczegeket megvakította és Ázsiába internáltatta.[1]

Szerbiában 1445. szept. 17.[2] akkor találkozunk vele okiratban, midőn atyja vele, István és Lázár öcscsével a raguzaiak szabadalmait helyben hagyja.

Ugyanazok helyreállítják fennebbi napon (Smederevo)[3] a raguzaiaknak Srbrnicáról szóló szabadalmát.

1457. aug. 12-én[4] elismerik Lázár és István fivérek, hogy György atyjuk által Raguzában letett pénzösszegnek őket illető részét felvették, úgy hogy csak Gergely része maradt ott.

1457. deczember 14-én[5] Smederevoban elismeri István herczeg, hogy atyja által Raguzában elhelyezett összegnek Gergelyt illető része is fel van véve, úgy hogy ez összegből Raguzában már semmisem található.

Ugyanez évben[6] említi egy okirat Gergely követeit: Ephrosim Hegument és Zachiics Istvánt.

György despota végrendeletének értelmében Irénnek kellett volna három fiával együtt a kormányt átvennie. De midőn Lázár az anyát azért, mert Gergely főhatalmát pártolta, megmérgezte, tanácsosnak találta Gergely, hogy életének biztosítása czéljából István öcscsével, Mária volt szultánnéval és anyjuk fivérével, Kantakuzenos Tamással (1431—1458.) együtt Konstantinápolyba meneküljön.

Gergely utóbb Germanus szerzetes neve alatt Chilandárba húzódván, itt 1460-ban meg is halt.

Neje gyanánt a régibb irodalom *Theodorát* (Theklát), Kantakuzenos Máté, Kantakuzenos

[1] I. h. 535.

[2] Musachi 306.: «dal qua[illegible] i. György herczegtől) fù generato . . . Lisabet altra[illegible] Miliza, la quale hebbe per moglio il Signor Alesio[illegible]n . . .»

[1] Musachi 329: «L' Imperadore Amurat . . . privó della luce dell'occhi lidne suo (t. i. Máriának) cognati, *l' uno de quindici e l'altro de sedici anni* erano andati a visitar la sorella in Andronopoli e trovandosi alla carria questi predetti fanciulli con Amurat, cacciato un cervo, ambidue ad un tempo fecire il cervo; visto questo Amurat al' hora del mangiare li fe' abacinare l'occ[illegible]i e rimandolli ambi al padre, e poi mosse guerre al socero suo Despoto Jurgo e cacciolo dal stato e figlio tutta Rassia e Servia». — Musachi szerint *Gergely tehát 1421-ben, István 1422-ben született volna.*

[2] Miklosich 433.

[3] I. h. 437.

[4] I. h. 476.

[5] I. h. 478.

[6] I. h. 479.

János unokahugát említi; — *ez oly állítás, mely a Kantakuzénok okiratok nyomán összeállított, nemzetségfája alapján be nem bizonyítható.*

György gyermekei közül csak két fiát ismerjük:

a) Az egyik házasságon kívül született. Nevére nem akadtam. Tudjuk, hogy nagybátyjának, Lázárnak 1458. jan. 20-án bekövetkezett halála után szerb trónkövetelőül lépett fel és 1458. febr. vége és aprilis 21-e között Smederevót hatalmába ejtette.[1] További történelme ismeretlen.

b) Vuk «Zmaj». A fejedelmi Brankovicsok e sarjáról különböző genealogiai adataink vannak. A régibb irodalom tulnyomó része szerint azon Gergely fia volna, ki mint Germanus szerzetes a chilandári zárdában 1460-ban halt meg. Ducange szerint Gergely Erzsébetet, Beatrix magyar királyné nővérét bírta volna feleségül, kitől gyermekei nem születtek; természetes fia pedig, János, Magyarországban halt volna meg. A későbbi írók nagy része Gergelynek Vuk nevű fiút tulajdonít, ki bátorsága és merészsége következtében a «Zmáj» (= sárkány) nevet kapta.[2]

E Vuk történeti személy. Törökországból 1465 táján Magyarországba kerülvén, 1471-ben a Szerémségben letelepedett szerbek által despotának proclamáltatott, mire a királytól Szerémségben székhelyet is kapott. Mint a naszádosok parancsnoka 1485-ben bekövetkezett haláláig Mátyás királynak s az országnak lényeges szolgálatokat tett a törökök ellen.

Minthogy Orbini, Ducange és napjainkban még *Hopf* is e Vukot István herczeg fiának, tehát Gergely unokaöcscsének tartják, szükséges, hogy Vuk genealogiájára nézve a következőket állapítsuk meg:

a) Gergely házassága okiratilag ki nem mutatható. Beatrix királynénak Gergelyhez nőül ment nővéréről még a kevésbbé megbízható genealógusok sem tudnak semmit.

b) Hogy Gergelynek természetes fia volt, azt fennt láttuk; vajjon Jánosnak hítták-e és vajjon Magyarországon végezte-e be életét, ki nem puhatolhatjuk.

c) A mint még meggyőződünk, István herczegnek Vuk nevű fiáról sem Musachi, sem a rendelkezésünkre álló okirati anyag nem tud semmit. István életében csakis György és János nevű két fiáról tesz említést; — úgy családjáról halála után tanuskodó okiratok szintén csak két fiát, Györgyöt és Jánost ismerik. Hozzá még az is járul, hogy Vuk oly korszakban vonult Magyarországba s oly időben lett despota, midőn, még ha István első gyermeke lett volna is, legjobb esetben csak ifjú korban lehetett.

Ha tehát az eddig mondottakat összegezzük, következő eredményre jutunk:

Hogy Vuk Istvánnak törvényes fia nem lehetett, ezt az okiratok és az időszámítás minden kétséget kizáró módon bizonyítják. De mivel őt a Brankovicsok nemzetségfáján sem okiratilag, sem másként nem tudjuk kellőleg elhelyezni, az okirati bizonyítékok minden hiánya daczára *azon írók állításait kell elfogadnunk, kik őt Gergely fiának és György unokájának tartják.* Gergelynek a krónikások által általánosságban elfogadott házassága s az időszámítási viszonyok (Gergely már 1440-ben nős lehetett) e genealogiai feltételezést nagyon is támogatják.

Vuk Zmaj a jajczai Brankovicsok állítólagos ősatyja; néhány meg nem bizható genealogus szerint t. i. Danicát, István bosnyák király nővérét, bírta volna feleségül. Hogy Vuk Zmáj sem testvéreket, sem gyermekeket nem hagyott maga után, kitünik azon körülményből, hogy Mátyás király Vuk halála után, annak Valkómegyei birtokát: Berekszó várát Brankovics Gergely öcscse, István fiainak («illustri Georgio principi et magnifico Johannis despotæ») adományozta.

Az okirat (Teleki, Hunyady akkor a XII. 303. do. 1486. deczember 12.) különben határozottan mondja: «quod alias fidelis noster illustris *quondam Wok* con[illegible]iliter despotus ex nostra donatione et inscriptione tenuit et possedit, *sed per mortem* et defectu[illegible] seminis eiusdem ad Maiestatem nostram [illegible]it devolutum.»

Vuk nejéről a következőket tudjuk: 1489. nov. 10-én (i. h. 4[illegible] Frangepán Zsigmond özvegye, Ilona, *Bo*[illegible] leányának «quondam illustris domini Wo[illegible] despothi» özvegyének

[1] Klaić Gesch. Bosniens 404.

[2] Musachi 332. szerint Gergely Lázár elől Magyarországba menekült, hol törvényes fiak hátrahagyása nélkül meg is halt volna.

Fenyérkő nevü birtokán végrendelkezvén, Lupsicz, Triblyana, Zryana és Kosicze nevü birtokait Borbála és Dorottya (Blagay István neje) leányainak egyenlő részekben hagyományozza. Dorottyának vannak gyermekei; Borbálának nincsenek.

g) *István*. György despotának ez ifjabb fiáról a Gergely alatti idézetteken kívül még a következő okiratok is tesznek említést:

a) 1445. Novo Brdo keltűben «István Knéz».[1]

b) 1457. nov. 29-én[2] elismeri Zunjevics Dámián, hogy Lázár despota és «István úr» számára Brankovics György despota letétének egy részét a raguzaiaktól felvette.

c) 1476. okt. 1-én[3] nejét és *két fiát, Györgyöt* és *Jánost*, a raguzaiak kegyébe ajánlván, arra kéri a köztársaságot, hogy családját halála után el ne hagyja.

István t. i. Lázár elől Magyarországba menekült, hol kisérete által Szerbia despotájának kiáltatott ki. De midőn a Szerbiában nyerendő valódi hatalom elérésére czélzó kisérletei meghiusultak, vándorbothoz nyult újra, Albániába jutott, hol megnősült s Olaszországban halt meg.

Halála évét az összes tudósítók igen tág értelemben az «1481. körüli» időre teszik.

Pedig az 1476. okt. 1-én kiállított okirat (melyben családját a raguzaiak oltalmába ajánlja) hátlapján következő szövegre akadunk: «1477. die 2. aprilis «*De olim Stefano despota*». Ha már most szemügyre veszszük, hogy a régibb irodalom értelmében élete 56-ik évében halt meg s hogy Musachi szerint megvakíttatásakor 15 éves volt — akkor azon bizonyára nem mindennapi jelenségre akadunk, hogy a krónikás, a hagyomány és az okirat ez esetben feltünő egyetértéssel egészítik ki egymást: Musachi szerint István 1422-ben született; a többiek szerint 56-ik évében halt meg; az okirat szerint 1476. okt. 1-én még életben van, de 1477. április 2-án már mint «olim» fordul elő. Ha tehát 1422-ben született, 56-ik évében meghalt: apja István halálának az 1477-ik évben kellett bekövetkeznie.

István családja. István Albániában — az évszámot nem lehet megállapí de minden-esetre az 1466. előtti időre esik — **Angelinát** vette nőül.

Atyja «nagy» Comneno Golem Thopia Arianiti *György;* 1443-ban Cermintza, Catafigo, Mochino és Spatennia ura, 1448-ban velenczei kapitány Albániában, † 1461. Anyja: ennek első neje Musachi Mária.[1]

Midőn a család a törökök betörései következtében Albániában már nem érezte magát biztosnak, István Olaszországba vonult, hol az 1476-ban kiállított, előttünk már ismeretes okiratban Angelina feleségét a raguzaiak oltalmába ajánlja.

1495. nov. 3-án[2] «V grade Kupinnom» keltettel megigéri a «gospoga despoticza Aggelina» György és János fiaival egyetemben, hogy az áthosi Pálzárdának évenként 500 db. aranyat fog adományozni. Pecsétjén olvasható: «gospo despoča Agglina.» A következő felirat ismeretlen évből származik: «Sveti Jodne milostivi, pomilui rabu si despinu Aggelinu i ne dare . . .[3]

A kortársaitól áhitatosnak és erényesnek neveztetett Angelina 1516-ban halt meg.[4]

Istvánnal kötött házasságából Mária leányát, s György és János nevű fiait ismerjük:

a) *Mária*, 1466-ban született; férje 1485-ben *III. Bonifácz*, Montferrat őrgrófja,[5] ki 1494. jan. 31-én halt meg.

Mária 1495. aug. 27-én követte férjét.

b) *György* (mint szerzetes *Maxim*), István és Angelina öregebb fia.[6] Előfordul az 1476. okt.

[1] Miklosich 438.
[2] I. h. 478.
[3] I. h. 518.

[1] Musachi 285. 307. 332.
[2] Miklosich 539.
[3] I. h. 572.
[4] Hopf, Chron. 535. e keletet minden határozottsággal idézi. Angelina, ki férje halála után előbb Erdélybe, aztán (1485.) Szerémségbe tért vissza, áhitatossága s jótettei által annyira kitüntette magát, hogy a szerbek «Angelina anya» állandó dísznévvel tisztelték meg. Egy kézirat értelmében az 1516 kezdetén elhalt Maxim nevű fiát csak pár nappal élte volna túl. Teste, férje és fiai testével együtt 1716-ig a krusedoli zárdában nyugodott, mindaddig, míg a törökök e zárdát ki nem rabolták s a szentek hulláit meg nem semmisítették. Angelina nemcsak áhitatos, de egyuttal irástudó és tanult nő is volt. Több a szerémségi zárdákban előforduló kézirat az ő gyüjteményéből származik; nagy részük saját kezű jegyzeteivel van ellátva (Safarik, Gesch. des südslav. Literatur III. 122.)
[5] Musachi 285, 306, 333. Miklosich 518.
[6] Musachi 333.

1-én kiállított, már ismeretes okiratban. Egy időig János öcscsével együttesen viselte a despota címet, melyről, hogy szerzetesként élhessen, lemondott. *Hogy ezt már 1486-ban megtette volna, annak az 1495. nov. 3-án kiállított oklevél ellene mond*, mert pecsétjén itt határozottan a «gospo despoti Georgie» nevet viseli.[1]

Miután Levita, sophiai metropolita, Györgyöt püspöknek felszentelé, ez János öcscse halála után († 1503.) a törökök elől való félelmében szerémi székhelyét, Kuppinikot elhagyván, 1503-ban Oláhországba vonult, hol Radul fejedelem kegyesen fogadta s a jövevényt az oláh metropolita halála után érsekké kikiáltották. Radul utódja, Michna alatt érseki méltóságáról lemondván, a szerémségi, Krusedol nevű zárdába vonult vissza.

Nagul fejedelem innen ismételve Oláhországba hívta, hol Maxim (ez volt szerzetesi neve) utóbb két zárdát alapított. Szerémségben maradt honfitársai után vágyakozván, Oláhországban mást szentelt fel metropolitának, visszatért Szerémségbe s az ottani, Krusedol nevű zárdában meg is halt. — Az anyja Angelina által kiállított okiraton kívül még a következők szólnak róla:

a) 1496. máj. 4-én (Berkasovo)[2] János despota bátyját, Maxim metropolitát «fenséges»-nek említi.

b) 1514. mint «Vladike Maxime .... despota» fordul elő.[3]

Halála 1516. jan. 18-án következett be. Az erre vonatkozó felirat róla mint «Maxim despota úr»-ról tesz említést.[4]

c) *János despota*, István és Angelina ifjabb fia.[5]

Angelina, mint tudjuk, férje halála után fiaival előbb Erdélybe, aztán Szerémségbe vonult, hol az ifjabb fiú, János, az akkor már nagyra nőtt szerb gyarmat által despotának kiáltatott ki. Ez utolsó címzetes despota élete többnyire csak ájtatosság és jótettek lánczolata lévén, a politikai történelemnek róla nem sok a közölni valója.

1476. okt. 1-én és 1495. nov. 3-án kívül még a következő okiratokban fordul elő:

[1] Miklosich 539.
[2] I. h. 541.
[3] I. h. 549.
[4] I. h. 549.
[5] Musachi 306, 307, 333.

a) 1496. máj. 4-én[1] a krusedoli zárdának egynéhány telket adományoz.

b) 1499. jul. 23-án[2] (Kupinnik) megigéri, hogy — miután Szerbia despotájának proclamálták — az Esphigmeni zárdának ugyanazt fogja ajándékozni, a mit nagyatyja, György despota, nevezett zárdának adományozott.

Ez okirat szerint *János tehát 1499-ben despotának kiáltatott ki.* Az okmányt Angelina is aláírta.

János despota 1502. decz. 10-én[3] halt meg.

Neje, *Jaksics Ilona*, egészen 1521-ig a despota czímmel élt. Következő okiratokban fordul elő:

a) 1502. jun. 11-én[4] (Budim) kötelezi magát, hogy a chilandári zárdának évenként 100 db. aranyat adományoz. Aláírása következőleg hangzik: «Bi Christa boga blagoverna gospogja Elena, milostio bozieio Srblemi».

b) (1502. után) jun. 11-én (Budim) ugyanazon aláírással.

János despotának Jaksics Ilonával kötött házasságából csak egy névtelen leányát, Frangepán Ferdinand gróf feleségét ismerjük.[5]

II. Lázár fejedelem. György fejedelem és Irén legifjabb fia. Trónralépte előtt következő okiratokban fordul elő:

a) (kétszer) 1445. szept. 17. (Smederevo), atyjával és bátyjaival együtt. *b)* 1456. decz. 7-én (Smederevo).[6]

Midőn atyja halála után Lázár sehogy sem akarta anyjával és bátyjaival a kormányt megosztani, anyját megmérgezé és testvéreit elűzte. Az erőszakosan nyert uralomnak nem sokáig örvendhetett, mert már 1458. január 20-án meghalt.[7]

1446. októberben Lázár görög császári herczegnőt vett nőül; e házasságban az ez évben szerbek és görögök között a törökök ellen kötött szövetség kifolyását látjuk.

E herczegnő neve *Ilona*. Atyja Tamás, II. Ma-

[1] Miklosich 541.
[2] I. h. 543.
[3] I. h. 548.
[4] I. h. 546.
[5] Musachi 306.
[6] Miklosich 433, 437.
[7] Atyja halála után [illegible] aug. 12-én, nov. 23-án és decz. 14-én fordul elő Miklosichnál 476, 478.

nuel császár és Dragasa Ilonának fia, 1428—1432. Morea despotája Kalavrytán, 1432—1460. Achája fejedelme Clarentzán; 1460-ban a törökök által elűzetett; † 1465. máj. 12-én.

Anyja Zaccaria Katalin, Achája örököse, 1430-ban ment férjhez és 1462. aug. 12-én halt meg. Ilona szüleinek első gyermeke; 1430 végén vagy 1431 kezdetén születhetett.

Férje halála után az özvegy Smederevóban tartózkodván, a bosnyák dynastiával kötendő házasság által az uralmat családjának fenntartani iparkodott. Szerbiának a törökök által okozott bukása után két leányával Magyarországba, később Mária öregebb leányához Boszniába, 1461-ben Anconába s ezután Olaszországban tartózkodó atyjához, Tamáshoz menekült. 1462. augusztusban Tamás despota a velenczei köztársaságtól többi között azt is kéri, hogy Korfuban lévő szolgáit és legöregebb leányát, Ilonát, rangjához képest tisztelje. 1469-ben Ilonának a Korfuban tőle elrabolt kincsek tárgyában Velenczében pöre volt; erre *Hypomene* név alatt apácza lett s mint ilyen 1477. nov. 7-én egy leukádiai zárdában halt meg.[1]

Lázár házasságából következő négy leány ismeretes:

1. *Ilona* (Jelača); férje 1459. apr. 1-én *István*, bosnyák királyfi. Ilona 1461. novemberben *Mária* nevet vesz fel; meghalt Magyarországban 1466 után.[2]

2. (Palaiologa) *Irén*. Férje *János*, a «Kastrioták» családjából származott Skanderbeg György († 1468. jan. 14-én) és Komnena Arianita Andronika fia. János már 1463-ban fordul elő; 1468-ban Croja ura, 1474-ben átengedi ezt a velenczeieknek, mire Nápolyba megy; 1485-ben St. Petro (Galatinában) herczege és Soleto marquisja.

E házasságból csak két fiút ismerünk határozottan: Konstantint, Isernia püspökét (1498—1500.) és Ferdinandot, St. Pietro herczegét, kinek hat fia fiatal korban halt meg. János és Irén harmadik fia, György († 1540.) határozottsággal ki nem mutatható.

3. *Milicza* (némelyeknél Mária)[1] Férje 1463-ban *III. Lénárt*, a *Tocco*-családból való zantei gróf, II. Károly († 1448. okt.) és Ventimiglia Giracii János gróf leányának fia. Lénárt 1448-tól 1479-ig despota; 1479-től csak Kephalonia, Zante, Leukadia, Angelokastron, Vonizza és Varnazza ura; 1460-ban elveszti Angelokastront és Varnazzát; 1479-ben megfosztják őt a törökök Vonizzától s a többi szigetektől, mire Nápolyba menekül; itt megkapja Calimera és Briatico nevű hűbéreket és VIII. Károly franczia királytól Monopoli hűbérségét; 1494. végrendelkezik s meghal 1499-ben.

Milicza 1464-ben fiának, III. Károly születése után halt meg, mire férje Marzano Francziskával (Arragóniából) 1477-ben második házasságra lépett.

Miután Milicza és Lénárt utódai még ma is léteznek, ennélfogva a fejedelmi Brankovicsok e mai utódainak egyenes leszármazását nő csak egyetlen egyszer szakítja meg.

4. *Margit*. Ezt nővérei sorrendjében voltaképen legöregebb gyanánt kellett volna felvennünk. A szendrői okiratban Margit határozottan Lázár leányának és György fejedelem unokájának neveztetik. Akkor valószínűleg Lázár legöregebb gyermeke lehetett és minthogy róla több tudomásunk nincsen, kétséget nem szenved, hogy mint hajadon, fiatal korában halt meg.

* * *

A Brankovics fejedelmek Maxim személyében haltak ki. Meg kell még említenem, hogy a XVII. század folyamán két különböző, utóbb grófi rangra is emelt, hasonló nevű család kötötte össze koholt leszármazás alapján családfáját a fejedelmi Brankovicsokkal.[2]

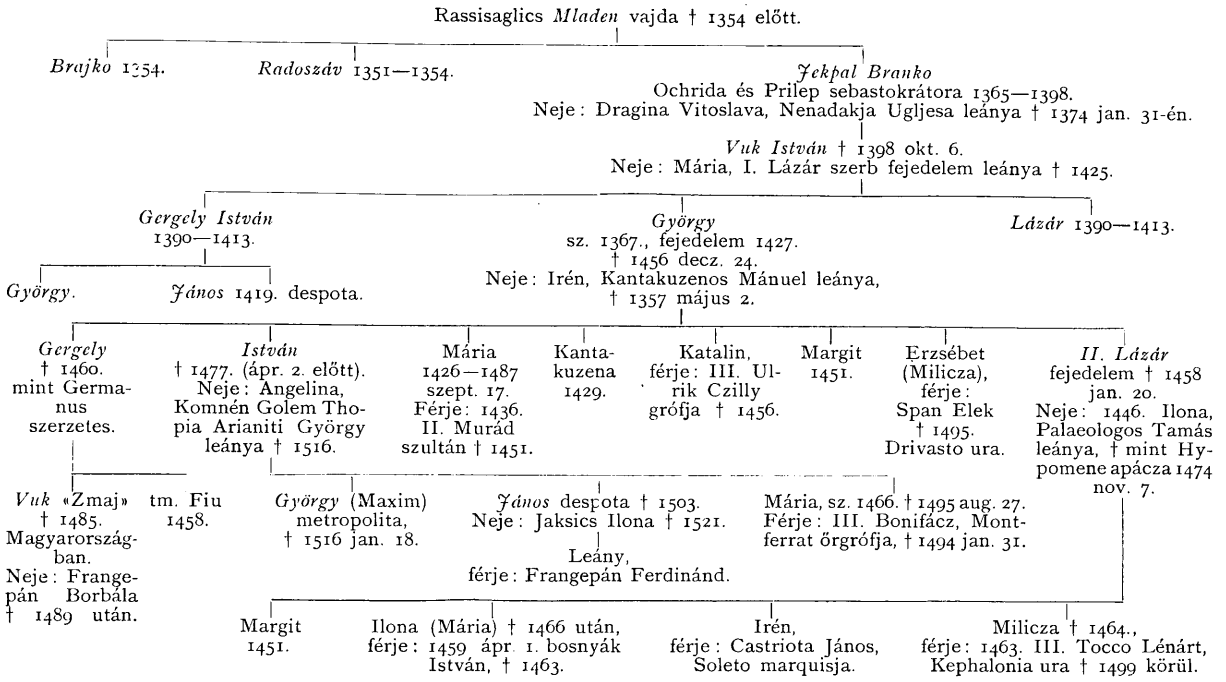
[1] Ilona Musachi 303. szerint 1474-ben «Patientia» név alatt Santa-Maurában lett volna apáczza. Lázárral kötött házasságát 1447-re teszi, mely alkalommal Lázár Palæologos János által «szerb despota» czímmel ruháztatott fel (i. h. 303, 332).

[2] Közelebbi adatokat más alkalommal fogok nyujtani. Musachi 303. Lázár leányai közt Miliczát, orsz király nejét említi; ő ezt valószínűleg Máriával cseréli fel, mert 333-ik lapján Máriát határozottan szerb Lázár leányának s bosnyák István hitvestársának nevezi.

[1] Musachi 303 Máriának, 335 Miliczának nevezi. Nicolo Serra («Storia di Zante») ap. Hopf, Chron. 343 Miliczának mondja.

[2] Ezekkel bőven foglalkozik Thallóczy Lajos czikke a Századok-ban 1888. évf. 689—713.

Záradékul álljon itt a fejedelmi család nemzedék rendje:

Dr. WERTNER MÓR.

TARCZAY TAMÁS SÍRKÖVE.

(Egy rajzzal.)

A Tarczayak fényes nemzetségének a mai nap már csak csekély romokban heverő tarkői sziklavár volt ősi fészke, de a család elhunyt tagjait, a nem messze délre fekvő Héthárs mezőváros templomának sírboltjába helyezték. E csúcsíves templom sírboltjában nyugszik Tarczay Tamás, Mátyás király jeles hadvezére is, kinek sírköve ma a templom déli kápolnájának, keleti falába álló helyzetben van beillesztve. E sírkő anyaga veres márvány, magassága 1·90, szélessége 1 méter, keretén a lapidaris betűkkel vésett legenda következő:

HIC SEPULTUS EST
GENEROSUS ET STRENUUS MILES DOMINUS
THOMAS TARCZAY
ANNO MILESIMO CCCC NONAGESIMO TERTIO.

E sírkő egyike legszebb, legplasztikusabb alakos sírköveinknek, mely a legkedvezőbb hatást gyakorolja reánk s mely úgy egészben, mint részleteiben a legszigorúbb gothikának hódol.[1] A kereten belől, a bemélyített képesmezőből, erőteljes, emelt plastikával domborodik ki a pánczélos alak, álló (nem fekvő) helyzetben, mi azt mutatja, hogy e sírkő eredetileg sem volt sírláda (tumba) fedeleül szánva, hanem a templom falába befalazva, kikerülte az idő romboló hatását s teljes épségben maradt reánk. Az alak plastikája kifogástalan, erőteljes, zömök, középtermetet mutat, a művész ügyesen töltötte be véle a képes mezőt, a mennyiben csak a két könyökvas s a két vassaru csúcsos vége nyulik ki a kereten, de az erőteljes dombormű itt is erősen kiemelkedik a kereten felül.

Az alak a férfias, fiatalos, bajusz és szakálltalan, mi az azon korban szokásos volt, mint ezt több azon korbeli alakos síremlékeinken látjuk, ezzel hó[illegible]a mintegy a Mátyás királyunk által szokásnak, kit reánk

renaissance hatásának találunk példát reá, hogy sírkövekre ilyen lebegő gyalok, már a XIV. század második felében — tehát gothika virágzó korában — vésettek. Landschaden h[illegible] Steinachi templomban sírkövén († 1369) a Neckarnyugszik, két lebegő ernát, melyen a lovag feje rtja.

[1] A köpenyt s az azt tartó angyalokat sem tarthatjuk — a hazánkban e korban mindinkább tért foglaló —

maradt nagyszámú arczképei, szintén bajusz és szakáll nélkül ábrázolnak. Fejét a vértre erősített szakállvédővel (Barthaube) ellátott vassipka (Schale, Salade) fedi, rajta az ötszörös liliomékítéssel (melyből csak három látszik) díszített vizirről a szokásos látó hasíték hiányzik. A lovag termetét teljes gothikus vértezet takarja,

mely mintája az ezen [illegible]egszebb vértezeteknek. Ezek tekinthető [illegible]z első — teljes síma lapokból álló vértezete[illegible], melyek az egész testet vasba burkolták, [illegible]rt ezeket megelőzőleg azok egy részét a síma [illegible]sak mellett, sodrony és bőr részletek képe[illegible]. A vállvédők símák, a felső karvédek lem[illegible], az alsók bordázottak, a könyökvasak hegyesek, a kezek fedetlenek. A mellvért, két lemezből áll s az alsó, mely a felsőt részben takarja, felső karimáján, középen csúcsívben kimagasló ékítést mutat, felül egy gyűrűvel egybefoglalt hármas liliommal. A lándzsa támpontjául egy a mellvért jobb oldalára erősített hatszögű vaspánt szolgál. A derékvédő lemezes, alján csipkés nyujtványokkal (tuiles), az ágyékvédőt vassodrony képezi. A lemezes térdvasak felett és alatt a lábszárvasak símák, alól a lábakat lemezes vassaruk takarják s a reájuk erősített hosszú, egyenes nyakú csillagos tarajú sarkantyúk egymást keresztezik.

A lovag derekára hatalmas egyenes pallos van csatolva, melynek markolatán balkeze nyugszik, jobbjában zászlónyelet tart, melynek lándzsás vége, a feliratos keretbe nyulik, maga a zászló, a lovag feje megett kecses hajlásban a hátteret tölti ki. A természetes s nem túlterhelt redőzetekben lecsüngő köpenyt a sírkő két felső sarkában ügyesen alkalmazott, két lebegő angyal tartja.

E sírkő kétségtelenül német mester műve. E mellett bizonyít szívós ragaszkodása a gothikához, mely az egész művön feltünő, sőt szembe szökő, holott ugyanezen korból olasz mesterektől már nem ritkák az átmeneti, sőt tiszta renaissance alkotások, de mutatja a jobb kézt alúl levő czímer is. E czímer szabatos stilja, a pajzs és csörsisak kifogástalan alakja, a sisakdísz helyes aránya a pajzsalakhoz, a lombszerű, izlésesen alkalmazott takarók, mind heraldikai érzékkel bíró német mesterre vallanak, de arra vall különösen a czímerképben alkalmazott párna, mely a magyar heraldikában ismeretlen, de a németben sisakdíszeknél gyakrabban előfordúl. E czímerrészlet itt teljesen felesleges s úgy látszik, hogy azt a művész önkényesen alkalmazta, minthogy a Tarczayak egyéb ránk maradt czímerein, a párnát sehol sem találjuk. De ezen felesleges czímerrészlet alkalmazásánál is helyes tapintattal járt el a művész, a mennyiben szem előtt tartotta a heraldika azon szigorú szabályát, hogy a pajzsban semminemű czímerrészlet perspectivszerűen nem ábrázolható, s így a párnát álló helyzetben véste, holott annak különben feküdni kellene, mint a tulajdonképeni czímerkép alapzatának. Ezért a külföld klasszikus heraldikájában párna, a czímerpajzsban — mondhatnók — sohasem fordúl elő, de igenis a sisakdíszeknél, czímer állatok, vagy más közönséges czímeralakok alapjául gyakran, s perspektiv helyzetben, s e helyzetet a heraldika nemcsak megengedi, de sőt követeli. A sisakdísznél művészünk e szabály ellenében hibát követ el, de e hibájával a heraldika egy másik szabályának hódol, t. i. hogy a pajzsalakkal egyenlő sisakdíszeknek amazzal, minden kis részleteikben egyezniök kell.

Ullmann J. Budapesten.

BEREKSZÓI PÉTERNEK HUNYADI JÁNOS KORMÁNYZÓTÓL KAPOTT CZÍMERE

1448.

A sírkövünkön levő czímert következőleg irhatjuk le: két lombos fa között, négy sarkán bojttal ékített párnán, evet (mókus) háttal áll, kiterjesztett első lábaival a fák lombjaiba kapaszkodva. Sisakdísz a pajzsalak. Ez a kihalt tarkői Tarczay család czímere.

Ha fentebb kiemeltem is a művész helyes heraldikai érzékét, a teljes czímer compositióját illetőleg, viszont nem hallgathatom el a czímerállat, heraldikátlan, hibás alkotását. Az evet a heraldikában mindig természetes alakjában ábrázoltatik, s e czímerben levő állatról voltaképen azt sem tudjuk mi? s mind azok, kik e sírkövet tekintették kútfőül a Tarczayak czímerére nézve, hibás eredményre jutottak, medvének nézve a czímerállatot.[1] E feltevéstől csakis bozontos farka menti meg, melylyel medvét ábrázolni a heraldikában nem szokás.

A Tarczay család czímerállatáról felvilágosítanak régibb sphragistikai emlékeink. Ilyenek. Tarkői Rikalf pecséte 1453-ból,[2] hol az egész pajzsot, egy szökő helyzetben, igen jellemzően ábrázolt evet foglalja el, szájában hihetőleg diót tartva; ilyen Tarczay Anna pecsétje 1562-ből, melyen két fa között a földön, jobbra fordúlt evet áll.[3]

A kihalt tarkői Tarczay család[4] egyike Sáros vármegye legrégibb nemzetségeinek. Törzse Rutker (Rüdiger) comes, ki a XIII. század első éveiben költözött Tyrolból Magyarországba. Ezen Rüdiger utódai két különböző családot alkottak, az idősbik ág Berzeviczy név alatt ma is él és kiterjedt, czímerében a szepesi Kárpátok szikláin tartózkodó kőszáli kecskét viseli, az ifjabbik ág Tarkó várától, ősi fészkétől előbb a Tarkői, majd a Tarczay nevet vette fel s czímerét a tarkői újvári erdők evetje képezi. A család fénykorát a XV. században érte el. Ekkor élt Tarczay György erdélyi alvajda és Tarczay Tamás Mátyás király jeles hadvezére, sírkövünk páncélos lovagja.

Tarczay Tamás mint «aulæ familiaris» kezdte pályáját Mátyás udvarában. 1474-ben 6000 főnyi csapattal Lengyelország pusztitására küldé őt a király, hol Zmigrod városát éjjel megrohanva hatalmába keríté. Innen megostromolta a várat is s azt elfoglalva, portyázásainak központjává tette, felpusztítván innen közel kétszáz falut, s nagyszámú rabokkal tért vissza Magyarországba. 1478-ban ismét rablóhadjáratra küldte őt a király s ismét Lengyelország ellen, de a lengyel királylyal kötött fegyverszünet ezt félbe szakította. Tarczay Tamás más hadjárataiban is hűségesen kísérte a királyt Ausztriába, Karinthiába; 1480-ban bevette Radkersburgot s ostromolta Gráczot.

Tamás ez érdemeit a király adományokkal jutalmazta s mivel a Tarczayak kihalt ágainak birtokai is az ő kezében összpontosultak, családját anyagi téren is fényre emelte. Meghalt 1483-ban. Fia Miklós már az ország bárói sorába emelkedett, II. Ulászlónak főkamarása volt, Mohácsnál mint a magyar lovasság vezére hősi halált halt. Egyetlen fia a kalandos életű György 1557-ben Nagy-Szőllősnél esett el s vele az ősrégi tarkői Tarczay nemzetség, fiú ágon sírba szállott.

E sírkő egyike azoknak hazánkban, melyről a nép ajkán monda él. E monda szerint, a köpenyt tartó két angyal Tarczay Tamás két ikerfia, kik apjok féltékenységből eredő dühének áldozataivá lettek.

CSOMA JÓZSEF.

[1] Nagy. Magyarország Családai XI. 46. Reichenau Siebenbürger Adel 20 tb.
[2] Orsz. ltár 30,315.
[3] Széll Farkas levéltára.
[4] Berzeviczy E.: Tarkő és a Tarczayak, Vas. Ujs. 1864. 214; Budai F. Lexikon. III. 269; A történelmi társulat kirándulása.

BEREKSZÓI PÉTER CZÍMERES LEVELE 1448. ÉVBŐL.

(Színes czímerképpel.)

Alig egy esztendeje annak, hogy czímeres leveleink legritkábbjaiból, a Hunyadi János kormányzó által kiadottakból egyet, Pogány Miklósét közzétettük.[1] Most újból alkalmunk nyílik egynek közlésére, melyet a kormányzó 1448. febr. 29-én adott a szerencsétlen várnai csatában és a Frigyes császár ellen viselt harczokban kitűnt Berekszói Péter részére.

A nagyérdekű oklevél az Erdélyi Múzeum-egylet tulajdona, hová az néhai gr. Kemény József gyűjteményével került. Szövege a következő:

Nos Johannes de Hwnyad regni Hungarie gubernator etc. memoriæ commendamus tenore presentium significantes, quibus incumbit universis, suadet ratio virtutibus equare premia, laudifluam quoque meritorum copiam paribus ornamentis constipare. Rebus etenim humanis id magis offertur consentaneum, ut si et virtus ipsa digne extimabitur precio, et dulcorata patentibus comodi opera discretione donifera metientur. Sanc igitur onsideratis et in nemoriam nostri revocatis multimodis fidelitatibus et fidelium

[1] Turul 1889. 78.

servitiorum gratuitis meritis, sinceris complacentiis atque virtuosis gestis nobilis magistri Petri filii condam Jacobi de Berekzow, quibus ipse sacre regni Hungarie corone demumque nobis, primo videlicet cum nos cum serenissimo principe domino Wladislao Hungarie, Polonie etc. rege, domino nostro gratioso levato valido suo exercitu contra sevissimos Turcos crucis Cristi persecutores processissemus et penes nigrum mare in quodam loco Warna vocato castramentati cum nefandissimo Turco Omorath, domino scilicet Turcorum, ac ipsius visui hominum orrenda potentia letale prelium commisissemus, idem magister Petrus tamquam fidelis athleta patrie ac defensor hostes ipsos irruit et plurima animositate roboratus non modica militaria opera exhibet et ostentat, et dum nesciretur, cui parti victoria e celis donaretur, quosdam pedites vulgo Janchaar penes nostrum latus aggreditur et eorum turmas segregare cupienti grave vulnus ibidem fuit propinatum. Sed an ex tam gravi vulnere eius virtus tepuerit, absit, quin maiora fidelitatis opera exercere desiderat et procurat; secundo enim dum post alios nostros exercitus, in quibus nobiscum aderat, contra serenissimum dominum Fridericum regem Romanorum pro recuperatione sacre corone nostrum exercitum movissemus, regnaque Austrie et Stirie preda, gladio et igne vastassemus, prefatus magister Petrus in nostris servitiis ibidem viriliter certando, similiter gravis sagitte pertulit vulnus et grata servitia studuit cum sui sanguinis effusione exhibere. Et licet multoplura fecerit genera servitiorum, hec tamen premissa duntaxat ceu quoddam speculum insigne futurorum recordio duximus censeunda Intuitu quorum volentes sibi nostram exhibere benivolentiam favorosam, hec arma seu nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium arte pictoria figurata sunt ac latius expressata, eidem magistro Petro suisque heredibus et posteritatibus nec non fratribus universis animo deliberato ac ex certa scientia nec non auctoritate nostre gubernationis, qua fungimur, dedimus, donamus et contulimus, ymo damus, donamus et conferimus concedimusque et presentibus elargimur, ut ipse suique fratres et posteritates universi predicta arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium similiter armis utentium a modo in antea et imposterum ubique locorum, videlicet in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus atque singulis exercitiis nobilibus videlicet et militaribus nec non sigillis, annulis, torquis, velis, papilionibus sive tentoriis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et nobilitatis sincere titulo, quali ipsos a quibuslibet conditionis et dignitatis hominibus dici, nominari, appellari ac reputari, gerere, gestare ac omnibus et singulis generis honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobiles et clientes regni predicti similiter armis utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavisi, frui valeat atque gaudere possint, harum nostrarum, quibus sigillum nostrum est appensum, vigore et testimonio literarum. Datum Torde, feria quinta proxima ante dominicam Reminiscere, anno domini millesimo quadringentesimo quadragesimo octavo.

Eredetije hártyán — függő pecsét nélkül — az Erdélyi Múzeum-egylet gyűjteményében Kolozsvártt.

A jelen oklevél és az egy évvel korábban Pogány Miklós részére adott közt lényeges különbség van. Pogány Miklós tordai *polgár* volt, az oklevélben a hadi érdemekről, melyek a középkorban a legtöbb jutalmazás rúgói, semmi szó sincs; kétségtelen, hogy a kormányzó kitűntetése ez esetben olyant ért, ki érdemeit békés úton, a közgazdaság terén szerezte. Ennek az az adományozott czímer is megfelel, a koronából kinövő pelikán-fej, melyből minden hadi vagy harczi motivum hiányzik. Pogány Miklós polgárt a czímeres nemes levél egyúttal a nemesek sorába is emelte; vagy legalább az 1447. okt. 13-án kelt czímeres levél megerősítette, díszesebbé tette azt a nemességet, melyet Pogány Miklós egy nappal előbb okt. 12-én Tatárlaka adományoztatásával nyert a kormányzótól.

Berekszói Péter már czímere nyerésekor nemes volt. Vitézségét a czímereslevél bő szavakkal beszéli el. Az 1444. évi várnai ütközetben, melynek I. Ulászló király áldozatúl esett s a hol Hunyadi János maga is jelen volt, tűntette ki legelőször magát; mikor kétségessé vált, ki viszi el abból a győzelem babérját, a Hunyadit szorongató janicsárok közé csap s ezek halálos sebet ejtenek rajta. Ezután is többször harczol Hunyadi oldala mellett; kivált azon érdemeit emeli ki az oklevél, melyeket a Hunyadi által 1446. évben Frigyes császár ellen a nála lévő gyermek László király és a szent korona kiszabadítása és visszanyerése czéljából viselt hadban szerzett. Ausztria és Stiria pusztítása közben ismét sebet kap; s e vér, melyet a kormányzó jelenlétében többször ontott — a középkorban a legbiztosabb jutalom-szerző — szerzi meg számára azon díszes czímert, melyet jelenleg bemutatunk.

A czímer adományozás a kormányzó jogköréből (auctoritate nostre gubernationis) folyik, mely nem sokkal volt kisebb a királyi hatalomnál.

A czímer, mely nem annyira kivitele, mint inkább compositiója által a szebbek közé tartozik, mint costumekép a legérdekesebbek közűl való. Kék mezőben arany leveles koronából kinövő pánczélos vitézt ábrázol, vörös váll- és arczvédővel, fején kalapszerű sisak, felemelt jobbjában hosszú egyenes pallost vágásra emel, baljában a kornak megfelelő formájú vörös pajzst (négyszögletes, középen felső szélétől az alsóig kiemelkedő fél hengerszerű dudorodással) tart maga elé; nyakát jobbról kéktollas nyílvessző szúrja át. Sisakdísz: arany koronából kiemelkedő kék mezű, karnélküli török törzse, hosszú szakállal, fején fehér turbánnal. Takaró: fehérrel béllelt kék palást. — Az egész ábrázolás balra történik.

A pajzsban látható vitéz kétségtelenűl a czímerszerzőt tűnteti föl, hadi öltözetében, a

nyakába fúródó nyíl a Frigyes ellen viselt harczban szerzett sebének emléke. A kiemelkedő török a czímerszerzőnek a várnai ütközetben tanusított vitézségét hirdeti, s talán éppen Murad (Omorath) szultánt akarja feltűntetni, kit az oklevél névszerint fel is említ. Mint costumekép kivált a pajzsban látható vitéz képe bír különös érdekkel, mert az azon korbeli gyalogság viseletét ábrázolja. A lőfegyverek mellett a nyílnak is jutott szerep ebben a korban, mely ellen a pánczél még elég védelmet nyújtott; a tűzfegyverek általános divata azonban háttérbe szorította a pánczélt, s mint egy czímeren már volt alkalmunk bemutatni, a XVI. századi magyar vitéz öltözetéből már eltűnik a pánczél.[1]

Feltünő a sisaktakarónak palástszerű volta, mely azt minden hasítás, tagozás és foszlányok nélkül eredeti ősi formájában, a hogy XIII—XIV. századi sisakokon látjuk, tűnteti föl. A sisaktakaró régies formája nem igen egyezik meg a pajzséval, mely annak a tárcsa-fomához közeledő XV. századi alakjában van ábrázolva.

A czímer sárga lombszerű díszítéssel ellátott arany táblán foglal helyet, melyet váltakozó sárga és sötétebb zöld vonalakkal ellátott világos zöld keret foglal be. A sárga díszítésnek alkalmazása arany alapon a festő részéről nem a legszerencsésebb színválasztásra vall.

[1] Turul 1889. 193.

Ha a Hunyadi Jánostól reánk maradt két czímerképet összevetjük, rögtön látjuk, hogy mind a kettő egy ugyanazon festő műve. A pajzsforma ugyanaz, az ábrázolás mindkettőnél balra történik; a világos zöld keret, aranyalapon sárga arabeskek jellemző sajátságok és ugyanazon festő kezére vallanak, ki hosszabb ideig lehetett a kormányzó kanczelláriájában alkalmazva. Minthogy mindkét czímeres levél hazánkban kelt, az egyik Temesvárott, a másik Tordán, valószinűleg magyar festő művével van dolgunk; s ez esetben ez volna az első czímerfestő, kinek magyar volta legalább is igen valószínű, mert Zsigmond királynak legnagyobbrészt külföldön kiadott czímeres levelei, mindig azon hely vagy ország ízlését tűntetik föl, hol a király oklevele kelt. Míg Hunyadi Jánosnak eddig ismert két czímeres levelét nemcsak tervezet, hanem kivitel szempontjából is hazai terméknek kell tekintenünk.

A Berekszói családról adataink nincsenek. A czímeres levél a kitűntetett Péternek mindössze atyját Jakabot nevezi meg, ezt is mint «néhai»-t, leszármazóit és oldalrokonait csak általánosságban említi (ipse suique fratres et posteritates universi); s így nem vagyunk azon helyzetben, hogy a családról bővebb felvilágosítást adhassunk.

F.

MICZ-BÁN EREDETE.

A történetírók egyező véleménye szerint egy Simon nevű vitéz II. Endre magyar király (1205—1235) viszontagságos uralkodásának végén, a lovagok hazájából Spanyolországból (Aragóniából) került hazánkba.

Fessler[1] említi, hogy ezen Simon az a Miczbán volt, ki 1241-ben IV. Béla király idejében Esztergom várának védelmével megbízva a várost lakosaival egyetemben megmenté a bizonyos haláltól és az elpusztulástól.

Fessler állításának alapjául Túróczi és Rogerius szolgált; ez utóbbi még azt is hozzá teszi, hogy Esztergom várának férfias megvédése miatt Ruktukeur földjét adományul nyerte, s azért mert Esztergom várát Bathu mongol fővezér ellen derekasan megvédé, 20 ekényi földet (egy ekényi 150 hold) nyert adományban.

Szirmay még Simon fiairól is megemlékszik: Simonról és Mihályról, kiket IV. László király 1277-ben Czenk föld birtokában megerősít.[2] Különben vitézsége által Simon már a Sajó melletti csatában is kitüntette magát[3] és vezénylete alatt nem csak magyar, de franczia és olasz (lombard) katonák is harczoltak (1241. április 1-én a Muhi csatában).

Horányi és Cornides írják, hogy egy Simon 1277-ben macsói bán volt, és Wagner Károly hozzá fűzi, hogy ezen Simonnak 6 fia és egy leánya volt — kiket névleg egy 1299. évi egri káptalani oklevél elősorol.

Hogy ez a leány csakugyan létezett, tanúságot tesz úgy ez az oklevél, mint egy 1323-ból való Károly királytól, melyben egy 1317. évi oklevelét átírja. Ezekből[1] kivehető, hogy György comes nővérének és Sebessy Tamásnak fia Synka mester volt.

Egy 1574. évben kelt, a Soós és Zritthey (Szürthey) csal[illegible]okat illető s a kövesdi várra vonatkozó birói oklevél s az ahhoz mellékelt cserelevél ismét Simon comes hat fiát említi. E szerint 1280-ban Mátyás és fivére Ratold (Roland nádor fia) Miczbán Simon fiával elcseréli a Tisza és Bodr[illegible]hnál fekvő Zemlény (Zemplén m.) és Holár (Szaboles m.) birtokokat a Boxa comes és fivére[illegible] Tamás, Detre, György,

[1] Gesch. v. Ung. II. 539.
[2] Ludovika akad. közl. XI. 1883. 890.
[3] Fejér Cod. dipl. IV. 2. 214.

[1] Soós cs. ltára a Nemz[illegible]uzeumban.

Simon és Dienes, a Makra hegységnél fekvő Bakan s Diovég nevű birtokaival.[1]

Ezzel megegyezően szól egy a Soós család levéltárában őrzött 1321. évi febr. 4-én kelt és 1323. aug. 14-én megerősített cserelevele Károly királynak Patak (Sáros-Patak) és Purustján várak (Borostyánkő a Dargón) iránt. Ezen oklevélben a hat ág így soroltatik elő: László és Donch — Tamás fiai (Chapy) Miklós és Ferencz — Baxa fiai (Zerdahelyi) Miklós, István és Simon, Detrik fiai (Gál-Széchi Széchi) János és Péter — György fiai (sóvári Soós), Gergely a Dénes fia (Bochkay), Tamás Simonnak fia (Zritthey) stb. . . stb. . . stb. . .

Ugyan e nemzetségből eredő Demeter «Kövesdy» név alatt ismeretes 1274—1280-ig mint a leleszi convent őre (custos ordinis); 1280. évben elhalt s a convent sírboltjában temettetett el.[2]

Tehát a mesét kiegészítő 7-ik ág már akkor nem élt, miért is az 1280. évi eredeti cserelevélben, melyet Szirmay idéz s a nemzeti Múzeumban megtekinthető, nem fordulhat elő, s ezzel hivatkozva az 1323-ban kelt oklevélre, a Turul 1883. évi első füzetének 2-ik oldalán felhozott érvelés alaposan el van döntve.[3]

Van Beregmegyében még most is egy Micz nevű patak; ez a beregszászi hegyekből ered, Surányig délnek, innét nyugatnak, majdnem Csarodáig folyik, itt folyása éjszaknak fordúl, majd tekervényes útját folytatva, Kaszonynál éjszaknyugati irányt vesz; Haranglábnál a Szipa vizével egyesül s Micz név alatt a Szernyébe ömlik. A feltevést, hogy Micz-bán után nyerte nevét, külömben még az a feltevés is igazolja, hogy a terület, melyen a Micz-patak folyik, «Micz-köznek» neveztetik, és mint ilyen már XIII. századi oklevelekben is említtetik.

Ez a patak tartja fen emlékét a mesésen hangzó Simon Micz-bán egyszerre hét gyermeket szülő nejének.

Simonnak egyik fia Tamás (az eszenyi Chapy család őse) Eszeny faluját kapván 1355-ben osztályrészül, ott megtelepedett, vár-kastélyt s később zárdát építtetett s azt származásának emlékeül eszenyi Micz-bán kastélynak nevezte el.[4]

[1] Századok 1882. 50.

[2] Jászó és azzal összekötött leleszi prépostság le írása *Nátafalusy Kornél és Le ier Ferdinandtól.* 43. lap.

[3] Fejér Cod. Dipl. és Nagy Imre X. köt. 304. lap, hol a Michbán Simon utódai Boxa vagy Baksa nemből eredőknek mondatnak.

[4] Eszeny előbbi birtokosai említtetnek Lehoczky Tiv. Beregh m. monogr. III. köt. 4[illegible]. lapján. 1283-ban megvették a Beche-Gregur nemzet[illegible]ből származott Apa fiai Gergely és Jakab, Tamás é[illegible] Boxa comesektől Simon fiaitól (lásd Fejér Cod. dip. V[illegible]. 185.) 1290-ben azonban IV. László király ismét Sim[illegible] fiainak adta vissza Patakon kelt oklevele szerint [illegible]jér Cod. Dipl. 3. 516.

Az eszenyi nép a letarolt földön képzeletében most is látja a Miczbán-kastélyt, s a való ismeretének hiányában a hozzáfűződő mesét, az ősi-dicsőség tündéri világát, mert sejti, hogy egykoron fényes napjai voltak Eszenynek, melyeknek forrása a fényes kastélyban lakozó földes úr és családja volt.

Mich avagy Micz-bán, másként «Mych-pan» (mi magyarul «Földes-urat» jelent, lásd Fessler I. köt. mellékleteit) is visszavezethető ős eredetére, ha tekintetbe vesszük, hogy a magyar által meghódított szlávok Ungh, Beregh s Máramaros vidékein, tehát a Micz-közön is szórványosan lakva Simont vagy talán atyját Mych-pannak, földesúrnak nevezték.

Így keletkezett aztán Micz — avagy régi irás szerint Mich-bán, mely név viselője a név hasonlóságánál fogva az egykorú spanyol eredetű Nagy-Martoni Simon comessel évszázadokon keresztül történelmi adatok hiánya következtében összetévesztetett.

Egy 1596-ik évből eredő tiltakozásból[1] a Zritthey Miklós, valamint Bochkay és Soós családok részéről a néhai Chapy Kristóf-javainak királyi fiskus által történt lefoglalása ellen — úgyszintén ugyanez évben néhai Chapy Kristóf birtokainak határjárása, összeszámlálása, kihasítása és kijelöléséből[2] világosan kitünik a leszármazás kilencz ágon keresztül.[3]

Ezen két hiteles oklevél szerint Simon atyja Miczbán volt, és így a meggyökerezett mese megfejtését leli abban, hogy a «Baxa genust» alapító Simon comes másként Miczbánnak is neveztetett.

A hagyomány, mely Kisfaludy Sándor regéiben is kifejezést nyer, Simon (Miczbán) nejének a Gertrud királynő elleni merényletből ismeretes Bánk bán (Bor Benedek) leányát tartja.

Ha e regének valami alapja van, nagy valószínűség rejlik abban, hogy az említett Micz-köz akkoriban juthatott Miczbán birtokába, a midőn Simon Bánk-bán leányát nőül vette (1214) és ez csudálatos módon összefügg a rege eme szavaival:

«Hét tél — hét nyár áldás nélkül
Jött ment házas éltében,
És gyermek nem fogantaték
Micz-bán nője méhében;»

a hét családot alapítóknak születési évével: 1222. (lásd a leszármazási táblát a család levéltárában Múzeum.)

[1] Leleszi levéltár Nr. 32.

[2] U. o. Nr. 20.

[3] Christophori Chapy, pro parte Nobilium Nicolai Bochkay filii quondam Andreæ filii olim Georgii, filii Dionysii, filii Joannis, filii Ladislai, filii Demetri, filii Gregorii, filii Dionysii, filii quondam Simonis Miczbán dicti, stb. stb. stb. . . . .

Simon comes,
másként Micz bán,
neje
Bánk bán leánya?
1222.

Tamás	Boxa	Detre	György	Dénes	Simon	Demeter	Leány
fiai László, Donch.	fiai Miklós, Ferencz.	fiai Miklós, István, Simon.	fiai János, Péter.	fia Gergely.	fia Tamás.	1274—1280. custos ordinis.	Sebessi Synka Tamás neje 1317.
1323. ettől a *Chapyak* Csap ungmegyei falu, Polyánka zemplén- és Eszeny ungmegyei helységek után.	1323. ettől a *Zerdahelyiek* a zemplénmegyei Szerdahely után.	1323. ettől a *Széchyek* a zemplénmegyei Gál-Széch után.	1323. ettől a *sóvári Soósok* a sárosmegyei Sóvár után.	1323. ettől a *Bochkayak* a zemplénmegyei Bochkó után és Kismarja biharmegyei mezőváros után.	1323. ettől a *Zrittheyek* ungmegyei Szürthe nevű falu után Csap mellett.	† Leleszen a sírboltban van eltemetve.	

Igen érdekes felfedezés történt legújabb időben Kis-Marján (Biharmegye), hol e század elején a templom építése alkalmával a mély sírboltban márvány darabokat ástak ki, ezeknek egyikén *Miczbán* – másikán *Uxor* tisztán olvasható.[1]

Hogy pedig ez valóban temetkezési helye volt a családnak, bizonyítja Bochkay István fejedelem szabadalom levele, melyet halála előtt három hónappal 1606. évi szeptember 22-én Kassán kiadott.

Az eredeti okmány ide vágó része így szól:

«Nem kell megfeledkeznünk azon helyről, azon közönségesen Kis-Marjának neveztetett Biharmegyében levő rokonaink előtt igen kedves hazánkról, melyről a mi eleink, őseink, ősapáink és nagyapáink — mivel onnan származtak — magukat elnevezték és hivatták és a hol az égi hajlékukba visszatértük után testüket eltemettették, csendes nyugalomra tétették és emlékeiket és sírboltjaikat felépítették. stb. . . . . .
(Az eredeti szabadalom-levél Kis-Marja város levéltárában.)

S így mindent elmondtam, mi Miczbán mesés alakjának magyarázatára vonatkozhatik, még csak a Turul 1889. évi. I. füzetében e czímen megjelent czikkre óhajtok pár szóval reflectálni.

Az hogy egy apának, t. i. Simonnak, kit máskülönben Miczbánnak is neveztek, nem hét, hanem hat fia volt: annak ellene mond az a tény, hogy a hetedik fiú az 1280-ban elhalt (Kövesdi) Demeter volt, ki bár convent tag létére családot nem hagyhatott hátra, a hetedik ágat képviseli.

Hogy a zemplénmegyei Kövesd- vagy Purustyán-várában — vagy az erdélyi Egeresen születtek-e Simon fiai és vajjon a kérdéses fiak egyszerre láttak-e napvilágot — az mindegy; de hogy mind a hét fiú Simon fia volt, ez a felhozott adatok alapján eléggé világos.

[1] A márvány darabok a városházánál vannak, lásd Biharország, írta K. Nagy Sándor. 17. lap.

Arra, hogy valaki egyszerre ily bő családi áldásban részesüljön, szintén van példa a történelemben. Ott van br. Rauber András esete, kinek neje a XVI. század második felében *nyolcz* ikergyermeket szült, négy fiút és négy leányt. Sőt nem rég napjainkban is (1889. jun. 27.) hasonló bő áldásról, egyszerre öt fiúgyermek születéséről hoztak hírt a fővárosi lapok.

Hogy Soós György 1617. évi sírirata a hét fiágról hallgat, ez még nem bizonyítja az ellenkezőt; és ha a kérdéses monda Bochkay István fejedelem korában az ő nevével kapcsolatosan tünik fel — ezt csak természetesnek lehet találni.

A szép költői történetet megzavarja egy új prózai mese, mely többet ugyan nem mond, csak hogy egy antipendium költött hirét hozza felszínre, mi egyébként az eredeti felfogást nem birja megingatni, sőt erősbíti; — mert csakugyan létezett valami ereklye, mely a mesésen hangzó Michbánnénak ha nem is egyivásu fiaira vonatkozik.

Soós Miklós 1418. évi czímeres levelének képlete tehát nagyon elfogadható azon felfogással, hogy ez a törzsanyát ábrázolja, s a hölgyalak szarvai nem más, mint a bőség jelképe, mit a heraldika hanyatlása korában Soós Istvánnak 1569-ben szerzett czímere (vad asszony) oly rútul eltorzít; azonban ennek is meg van a maga oka s magyarázata.[1]

Regéknek általában történeti becsre vajmi kevés igényük van, azonban a népmondák, a hitregék történetére és a mivelődés történelem szempontjából nagyon érdekteleneknek, úgy szintén a czímer-tant is éppen itik, a mennyiben ösztönzést kölcsönöznek csodálatos alakok magyarázatára és sokszor téves felfogások helyesbbítésére vezetnek.[2]

Soós Elemér.

[1] L. Turul 1885. évf.
[2] Turul 1883 48., 1884 67.

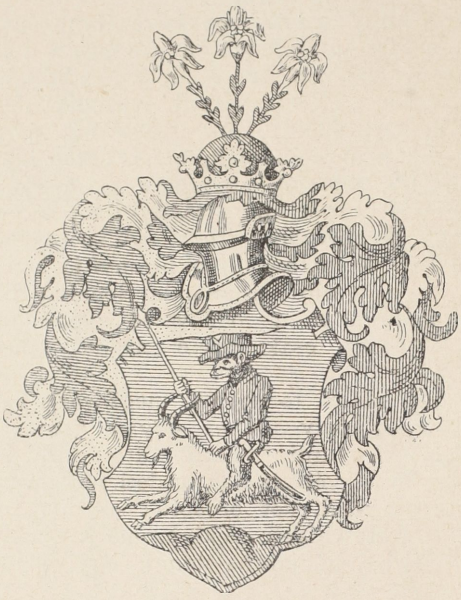
VEGYES.

√ A «Gutthay» család czímere.

(Egy czímerrajzzal.)

Hevesmegye levéltárában van egy czímerlevél, melyet Rudolf király, *Gutthay Mátyásnak* s általa atyjának Andrásnak, valamint testvéreinek: Ferencz-, György-, Mihály- és Gáspárnak 1582-ben Pozsonyban adományozott.

Az adományozott czímer leírása következő: kék pajzsban zöld hármas halom felett szaladó *kos*, melyen veres föveges veres ruhás természetes majom ül, oldalán görbe kard, markai-

ban keskeny arany-színű zászló; sisakdísz: zöld dombon három természetes, száras leveles liliom; takarók: kék-arany, veres-ezüst.

A festett czímerben a pajzsban határozottan *fehér kecskét* látunk, de az eredeti diploma ide vonatkozó szavai következők: «cuius fundum triiugis viridis monticulus occupat, supra quem simia naturalis rubeo amicta habitu, framea præcincta, et rubra capa Turcica caput tecta, anterioribus utribusque pedibus hastam cum vexillo aurei coloris tenere *arretique* naturali insidens, veloci concitatoque cursu in dextrum scutilatus tendere cernitur.»

Ezen czímer, a legnagyobb heraldikai ritkaságok közé tartozik, sőt azt az eddigi heraldikai nyomozásokat tekintve — még pedig, nem csak hazánk határain b[illegible]ül — valódi unikumnak mondhatjuk.

A heraldika említ: szégyen, gúny és tréfás czímereket, melyek mindannyian a heraldika különlegességei közé tartoznak.

Szégyen czímerekről (Schandwappen) gyakran emlékezik a heraldika s egyes művekből összeszedve egész sorozatát ismerjük a czímertöréseknek, melyekkel bizonyos vétkek, minők gyávaság, szószegés, kötelesség mulasztás, kicsapongás, árulás stb. elkövetése alkalmával, a a vétkes czímerét megbélyegezték. A valóságban ez másként áll. Gyakran találjuk különösen külföldön okleveles nyomait annak, hogy egyes bűnösöket nemességük elvesztésével büntettek, de szégyenítő czímertörések és büntetésül adományozott czímerek viselése ez ideig hitelesen be nem bizonyíthatók s miként Seyler «Geschichte der Heraldik» című legújabban megjelent nagyszabású munkájában (445. l.) megjegyzi «a szégyen czímerek s czímertörések egyes esetei, melyek régibb irodalmunkban elősoroltatnak, általában mind csak hibás czímermagyarázat eredményei.» Ez alól csakis a törvénytelen születés jelzése (Bastardzeichen) — a balharánt pólya — tesz kivételt, mely mellett okleveles adatok is bizonyítanak.[1]

A gúnyczímer (Spottwappen) adományozása, már lényegében nem egyéb, mint a czímeradományozás fogalmának satyrája, — hogy úgy szóljunk — arczúl ütése. A czímer adományozás, magasabb elismerés jele, melylyel a koronás fő hű alattvalóját jutalmazni, mintegy megtisztelni akarja, hogy ez által további hűségre serkentse és érdemei elismerésével őt a nemesség sorába emelve, önbecsérzetét nevelje. A gúnyczímer adományozással az uralkodó egyszerre emel és gúnyol s a mennyire összeférhetetlen e két fogalom, annyira lehetetlennek tartatott, koronás fő által oly czímer adományozása, melylyel az adományost, a kitüntetés mellett meg is bélyegzi s kinek még utódai is e czímert, mely megnemesített ősük talán nem dicsekvésre méltó pályájának megörökítését képezi, inkább szégyenleni kénytelenek, semmint hogy azzal a többi nemesek módjára kérkedjenek. Németországban a gúnyczímerek közé sorozható egyetlen czímert ösmerünk: Gundling Jakab Pál bárói czímerét, de itt sem a tulajdonképeni czímert tekinthetjük annak, mert többszörösen osztott és hasított pajzsában egészen rendes czímeralakok vannak, hanem az 1724-ben Frigyes Vilmos porosz király által

[1] A «Greif» múlt évi évkönyvében, Curt Warnecke erre vonatkozólag egy érdekes esetet említ. V. Károly császár 1545-ben egy oklevélben Welser Jakab nürnbergi polgár két törvénytelen gyermekét, Jakabot és Jakobinát törvényesíti, egyidejűleg megengedi nekik atyjok czímerének, az ezüst-veressel hasított pajzsban látható liliomnak viselését, de úgy, hogy e czímerpajzs egy kék balharánt-pólya mellékjegygyel szaporíttassék. Monatsblatt. II. 50

kiállított diploma szövegét s az abban foglalt czímerleírást.

A tréfás czímerek a heraldika humorát — s nem ritkán vastag humorát — képezik. Ezeket egyes testületek önként veszik fel, vagy egyik testület adományozza a másiknak vagy végre testület, valamelyik tagjának, kigúnyolva s megörökítve véle annak valamely gyenge oldalát. Hogy ilyen czímer egyeseknél állandó családi jelvénynyé vált volna, az a legritkább esetek közé tartozik. Ide sorolhatjuk a kremsi Simandlbruderschaft (papucshősök egyletének) czímerét, melynek ezüst s kékkel hasított pajzsában, középen hármas halmon bohócz kinézésű alak áll változó szinű sapka s ruhában, kezében szarvas agancsot tartva.[1] Az ilyen tréfás czímereket sohasem adományozta az uralkodó. Gyakoriak voltak a középkorban a tréfás sisakdíszek is, ezeket a lovagok bizonyos tornajátékok alkalmával önként vették fel, a mint szeszélyük hozta magával s valódi czímerükkel semmi összeköttetésben nem állottak.

A Gutthay czímerlevél tehát mint egy még a heraldika jó korszakából származó, koronás főtől adományozott *gúnyczímer* valódi unicum levén, úgy a heraldikára, mint a kulturtörténetre nézve kiváló fontosságú.

Hogy e czímerlevél, mi alkalommal s mi okból adományoztatott? erre nézve maga a czímerlevél — ha nem is annak szövege, mely teljesen chablonszerű — igazít némileg útba. A diploma nagy arany betűkkel irott kezdő szavai «NOS RVDOLFVS»-nál a «D» betű felett, egy másik, püspöksüveggel s pásztorbottal ékített czímer van festve, melynek veres s kékkel hasított pajzsában elől egy keskeny ezüst pólya felett és alatt, egy egy álló arany búzakéve látható, hátul egy hosszú aranyhajú rózsaszin ruhába öltözött női alak, emelt jobbjában napot tart, jobb lábával sziklára lép. A czímer négy sarkán S. R. E. A. betűk jelentése: Stephanus Radetius, Episcopus, Agriensis.[2]

Radeczy István az akkori egri püspök czímerének szokatlan elhelyezése e pajzson arra enged következtetnünk, hogy ő ezen czímer adományozásnál a közvetítő s patronus szerepét játszotta, s hogy az adományos Gutthay Mátyás valószinűleg a püspök udvari bohócza volt.

Cs. J.

Nemzetségisménk helyreigazításához.

I. *Genus Sol.*

1257. körül[3] a veszprémi káptalan tanusítja, hogy Péter, a *Sol* nemzetségbeli Péternek fia, a veszprémi püspök itélete alapján bizonyos eskü letételére köteleztetett. Arról volt szó, hogy Margit, az Örs nemzetségbeli Miska gróf felesége az örsi Mária Magdolna templomban oltárt építtetett s hogy Péternek ez oltár szolgálata ára Buhna nevű szolgálóját oda igérte volna. Péter a kitűzött határnapon meg nem jelenvén, az esküt le sem tette.

Hogy Péter fia Péter mily viszonyban állt Miska gróf nejéhez, azt a következő okiratból tudjuk meg: 1258-ban[4] megjelennek a veszprémi káptalan előtt Gergely, Péter fia s előadja saját, valamint *Péter*, *Feldrik*, *Súr* és *András* nevű testvérei nevében, hogy *Miska* comes fiaival, Ábrahám és Rénolddal, anyjuk, *Margit*, *fennnevezett Péter leányának*, *Gergely*, *Péter*, *Súr*, *Feldryk és András nővérének* hitbére iránt kiegyezett.

A «Sol» nembeli Pétert, Péter fiát, tehát bátran vehetjük az Örs nembeli Miska comes sógorának, illetőleg Margit nevű neje fivérének.

Sol nevű nemzetségre a rendelkezésemre álló kútfőkben eddig ezenkívül még nem akadtam; de az idézett okiratok alapján azt merem állítani, *hogy Sol nemzetség nem létezik s ha létezik, akkor Miska comes sógora, Péter és testvérei, e nemzetséghez nem tartoznak.*

Okiratilag be van bizonyítva,[2] hogy *Péter fiai: Gergely*, *Péter*, *Súr*, *András* (Feldryk korán meghalhatott) az *Osl* nemzetségből valók; valószínű tehát, *hogy vagy az eredeti okiratban, vagy annak másolatában Osl helyett Sol került tollhibából.*

II. *Genus Bouch Bani.*

1248-ban[3] IV. Béla király helybenhagyja, hogy *Bouch* fiai *Odola*, *Chelk* és *Bouch* «de genere Bouch Bani» *Golgoa* és *Pethna* nevű, pozsegamegyei birtokaikat Loránt nádornak eladják.

1258-ban[4] ellenben tanúsítja a székesfehérvári káptalan, hogy a *Borich bán nemzetségéből* való Detmar grófnak özvegye, Róza, *Golgoha* nevű birtokát valamikor *Borich* fiaitól: *Odola*, *Chalk* és *Borich*-tól cseréként megkapta.

Az idézett oklevelekből kitűnik, *hogy Bouch nemzetség csak a Borics nemzetségnek elferdített írásbeli alakja s hogy Bouch bán soha sem létezett.*

A Horvát István által említett Bouch és Borych nemzetsége csak az egy genus Borychra vezetendők vissza

Megjegyzem, hogy az itt említett Borics bán

[1] Zeitschr. Adler III. 200

[2] Egy másik hasznunk e czímerlevélből, hogy megismertük belőle a Radéczi czímer eddig ismeretlen szineit.

[3] Wenzel, Árp. új okmánytár II. 293.

[1] Wenzel VII. 496.

[2] Wenzel IX. 427 l. 85, 312 l. 1281. Fejér VII. 2, 254. VIII. 1. 470. Sopron megyei oklevéltár 23. l., 1256. jun. 24. stb. stb.

[3] Wenzel VII. 260.

[4] Wenzel XI. 453.

azon boszniai bánnal azonos, ki II. Géza király halála után szerepel s hogy *az ő nemzetségét eddig még nem ismerjük.* Utódait az okiratok csak «Borich bán nemzetségéből valók»-nak tüntetik fel; ebből pedig egy «Borich genus-t» még nem állíthatunk föl. WERTNER.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi január hó 30-án br. Radvánszky Béla elnöklete alatt igazgató választmányi ülést tartott.

Az előadások sorát *Széll Farkas* vál. tagnak élő szóval előadott értekezése nyitotta meg: «Kihalt-e a telekesi Török család?» címmel, s ezzel kapcsolatban bemutatta a kihaltnak tartott család egy most is virágzó ágának okleveleit. Ezután Dr. *Szombathy Ignácz* tartott felolvasást a nagyeműkei Török család genealogiájáról, bemutatván a családnak egy XVII. századi leszármazási tábláját és czímeres levelét. — *Nagy Imre* másodelnök bemutatja Kis Károly királynak egy 1386. évi oklevelét; e diplomatikai ritkaságot a Kisfaludy család sümegi ágának levéltárában találta. Ez oklevél, valamint az említett értekezések a társulat folyóiratában fognak közöltetni. — Dr. *Szádeczky Lajos* vál. tag a gr. Teleki család marosvásárhelyi levéltárából négy czímeres-nemeslevelet mutatott be, köztük egyet Zsigmond királytól 1415. évből, melyet a Somkúthi családnak ád. Végül a titkár bemutatta a Komjáthy családnak 1415. évben Zsigmond királytól kapott czímeres-levelét, mely jelenleg Komjáthy Béla orsz. képviselő tulajdonában van; ugyan ő bemutatta a néhai Paur Iván hagyatékából a társaság részére megszerzett kilencz drb. mohácsi vész előtti czímerrajzot; kérvén ezek megszerzése iránt a választmány utólagos jóváhagyását, mit az készségesen meg is adott.

A folyó ügyek során a titkár bemutatja a következő tagajánlásokat: Alapító tagokúl 100 frtnyi alapítványnyal: *Bay Ilona* úrnő Debreczenben (eddig évdíjas tag), *Szilassy Aladár* pénzügyi közigazg. biró Budapesten (aj. br. Radvánszky Béla.) Pártoló tagokúl: gr. *Schmidegg Ferencz* Gmundenben (aj. a titkár), herczeg *Hohenlohe Chlodvig* Saágon (aj. Majláth Béla), Sipeki *Balás Iván* Budapesten (aj. Szent-Iványi Zoltán). Évdíjas tagokúl: *Gedeon Gellért* Nádasdon (aj. Csoma József) Gräfl. Breunner'sche Fidei-Commiss Bibliothek Grafeneggben, dr. *Békefy Remig* tanár Pécsett, Pauker Dániel könyvkereskedése Nagyváradon (aj. a titkár). Az ajánlottak a társaság tagjaiúl megválasztattak.

Titkár jelentést tesz a társaság pénztárának állapotáról az 1889. év végén; e szerint

Bevétel volt 1889. jan. 1-étől	4293 frt	95 kr.
Kiadás volt 1889. jan. 1-étől	3430 «	86 «
Pénztári maradvány	863 frt	09 kr.

Vagyonállás.

Értékpapirosokban	7500 frt	— kr.
Alapító levelekben	2800 «	— «
Alapító levelek nélkül fizetett kamatok tőkéje	1200 «	— «
Összesen	11500 frt	— kr.
Ehhez a pénztári maradvány	863 «	09 «
Összes vagyon	12363 frt	09 kr.

A részletes pénztári kimutatás a pénztárnok betegsége miatt el nem készülhetvén, a választmány elrendelte, hogy az alkalmas időben vizsgáltassék meg a kiküldött vál. tagok által, miről a legközelebbi vál. ülésen jelentés teendő.

Thaly Kálmán vál. tag indítványozza, hogy a társaság a heraldikai anyagon kívül egyes családi levéltárakban, kivált a vörösvári levéltárban lévő genealogiai anyagra, leszármazási táblákra is figyelemmel legyen és azokat összegyűjteni iparkodjék. A választmány helyesli az eszmét és egyes tagjai kutatásaik alkalmával erre figyelmet fognak fordítani.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Széll Farkas* és *Szinnyei József* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

SZAKIRODALOM.

A Siebmacher-féle magyar czímergyűjtemény 18-ik füzete a *Megyessy—Nagy de Pél* családokat foglalja magában, köztük több igen nevezetes, kiváló családot, melyekről a szöveg bővebb adatokat is közöl. Ilyenek: a *Melczer*, *Melith*, *Meskó*, *Migazzi*, *Mikes*, *Monoki* stb. családok. A gyűjtemény szerkesztője több genealogiai kérdést is tisztáz: így a széplaki és enyiczkei Meskó és felső-kubinyi Meskó családokról kimutatja, hogy itt két teljesen különböző családról van szó, melyek a név hasonlóságánál fogva nem egyszer összezavartattak. — A nemzetségi czímerek közül a *Miskócz* nemével találkozunk. 1526 előtti czímeres-levélről négy ízben történik említés. A *Mocholay* családnál, mely czímeres-levelét a Hazagi Farkas és Delnei Kakas-okkal együtt 1418-ban nyerte; az eredetije Jászón van. A *Moghi*-féle armális szintén 1418-ból való; rajzát folyóiratunk a Nemz. Múzeum eredetijéről közölte is. Szintén folyóiratunkban látott napvilágot *Nagy Demeter* 1466-iki czímere, melynek főszerzője Nagyrédei János volt; nem különben a *Mérey* családnak 1474-ben Mátyás királytól kapott és jelenleg néhai Szalay Ágoston gyűjteményében őrzött czímeres-levele. — A czímer-gyűjtemény gazdagságát mutatja, hogy a *Nagy* nevű különböző családokból e füzet már 18 czímert közöl, s a sorozat még nincs befejezve. Figyelmeztetjük t. tagtársainkat, hogy a vállalat füzetei egyenként is kaphatók, s így kiki megszerezheti azt, a mi iránt érdeklődik.

AZ ÁRPÁDHÁZ MÁSODIK ELÁGAZÁSA.

A magyar nemzet fájának legékesebb, legkiválóbb hajtása melyik volt? Melyik más, mint a melynek első tagja őseinket e hazába vezérlé? melyik más, mint a mely négy századig ült e nemzet fejedelmi székén? melyik más, mint a melynek utolsó aranyos ágacskája 1301 január 14-ikén tört le, s letörtével a nemzet szemei könnybe borúltak, a legjobb, leghívebb fiai a keserűségtől lelkükben megrendültek?[1]

Az Árpád-ház volt eme négy századon át virágzó királyi hajtás az ő hőseivel, államférfiaival, szenteivel! S mennyivel nagyobb büszkeséggel gondolhatunk e kitűnő hajtásra, ha meggondoljuk, hogy egészen a mienk volt; nem beleoltott, hanem a nemzet törzsökéből nőtt hajtás vala!

Épen azért a magyar genealógia legfontosabb, legelső föladatának tartom e királyi család ágazatainak pontos meghatározását, földerítését, hogy ismerhessük annak minden ágacskáját.

Ne higyjük, ne gondoljuk, hogy ezen a föladaton már rég túl vagyunk! Sok hiány, sok hézag vagy tévedés fordúl elő az Árpád-ház eddig ismert családfáján. Hogy csak egyet említsünk, ott van pl. az Árpád-ház összeköttetése az orosz fejedelmi családdal. Ez már Szent-László idejében kezdődött, mert a somogyvári apátság 1091-iki alapítólevelében egy orosz fejedelem Gerosclavus, azaz Jaroszló, Szent-László vejének (gener regis) neveztetik;[1] ámde ezen összeköttetés az Árpád-házi családfákon mindeddig nincs föltüntetve.

Az ilyen apró hiányoknál sokkal jelentősebb, régtől fogva vitás kérdése az Árpádok családfájának, annak második elágazása. Az előadottak nyomán pedig a magyar genealógia egyik főfeladata e vitás kérdésnek eldöntése, s épen azért nem az egyes hiányok pótolása, hanem e második elágazás ügyének megbeszélése, vagy, ha szabad magamat azon reménynyel kecsegtetnem, eldöntése teszi eme soraimnak czélját. Lehet, hogy a bonyolódott csomót én nem oldom meg, de legalább útmutatót nyújtok másnak arra, hogy a megoldást mily úton érheti el.

Az Árpád-ház első elágazását, a mint magától Árpádtól kiindult, részletesen elbeszéli Biborban-született Konstantin császár. Az ő előadásán megnyugodhatunk, mert a Konstantinápolyban megjelent magyar főuraktól, kivált Árpád egyik unokájától bő tudomást szerezhetett a dolog állapotáról.

Egészen másképp van a dolog az Árpád-ház második elágazával. Erre nézve egykorú, a dologgal ismerős tanú nélkül szűkölködünk.

Kézai Simon és a többi hazai krónikásaink úgy adják elő a dolgot, hogy Taksonynak két fia volt: Gecse (Gyula) és Mihály; Gecse fia volt Szent-István s ezé Szent-Imre. Ez utóbbiban ezen

[1] Anjoukori okmt. I. k. 51. l.

[1] Fejér. Cod. Dip. I. k. 469. l.

oldalág mihamar kihalt. Mihálynak két fia volt: Vászoly és Szár-László. Vászoly maradék nélkül halt el, de Szár-László három fiában az Árpádház tovább virágzott.[1]

Mielőtt tovább mennék, köteles vagyok számot adni, miért írom én Mihály egyik fiát Vászolynak? Ki ez a Vászoly? Senki más, mint a szerencsétlenségéről annyira ismeretes Vazul. Történetíróink eddigelé mindig csak a régi írásmód szerint Vazulnak írták és hívták e balsorsú Árpádfit, de nézetem szerint helytelenül. Mert vagy azért írják azt úgy, mert a régi kéziratokban is ekkép olvasható, vagy azért, mert a Basilius görög névből idők folytán alakult Vazul névvel egynek veszik. Az első el nem fogadható, mert a régi nevek kiírásmódjának alkalmazkodnia kell ahhoz, a mint azt a nevet kiejtették, különben még mindig Toksunt, Obát, Zobolsut kellene írnunk, pedig a fenmaradt helynevek világosan bizonyítják, hogy e neveket Taksony-nak, Aba-nak, Szabolcs-nak ejtették őseink, vagy legalább, ha mindig közhasználatban maradtak volna, ezen alakra idomúltak volna.

A második föltevés még helytelenebb. Mert, hogy a magyar nép ajkán a Basilius név Vazullá változzék, ahhoz századok kellettek. Emlékezzünk csak rá, mennyi idő folyt el, míg a Henrikből Imre lett! Basiliust a Névtelen jegyző «Wacili»-nak írja, de még a XVII. században is csak «Vaszil»-nak mondták.[2] Anachronismus tehát azt állítani, hogy Basiliust a magyarok már Szent-István korában Vazul-nak ejtették, vagy hogy krónikásaink e szó alatt Vazul, Basiliust értették volna. Magyar személynév volt az, és valamint «Almus»-t ma Álmos-nak mondjuk és írjuk, épen úgy «Vazul»-t «Vászoly»-nak kell kiejtenünk és írnunk. Ezen okoskodásunkat fényesen igazolja az, hogy Veszprémtől és a Balatontól nem messze egy kis falu ma is Vászoly nevet visel, azt pedig tudjuk, hogy helyneveink nagyobbrészt a régi személynevek emlékét őrizik.

Már most menjünk tovább.

A váradi és zágrábi krónikák máskép adják elő e leszármazást. Szerintök Endre, Béla és Levente[1] nem Szár-Lászlónak, hanem Vászolynak fiai voltak, és Szár-László fiául valami «Bomizló»-t mondanak.[2]

Melyiknek van már most igaza?

Vizsgáljuk meg mind a két vélemény mellett vagy ellen harczoló bizonyítékokat!

Kézai és többi krónikásaink véleménye mellett nem bizonyít semmi és senki. Ők bizonykodnak ugyan maguk mellett, de ez tekintetbe nem vehető, mert önmaga mellett senki sem tanuskodhatik.

Ellene bizonyítanak az altaichi évkönyvek. Már pedig ezeket egykorú és a magyar ügyekkel ismerős férfiú írta. Ezen évkönyvek ugyanis a magyarországi zavarok okául ezt adják: «István, (Péter király) jó emlékezetű nagybátyja, midőn saját fia még az ő életében meghalt, őt (Pétert) fiául fogadta és országának örökösévé tette. Atyjafiának (frater) az országlásra méltóbb fiát, mivel ebbe belé nem egyezett, megvakíttatta és *kisded fiait* száműzte.»[3]

Kézai és társai, a mint tudjuk, a megvakított Árpádfit Vászolynak mondják, a számüzetést pedig Szár-László fiaira vonatkoztatják. Ez azonban az altaichi évkönyvek fent adott előadásával össze nem egyeztethető. S mivel az egykorú tanú bizonyságát többre kell becsülnünk a később korúénál, azt kell mondanunk: krónikásaink előadásában vagy az nem igaz, hogy a megvakított Árpádfit Vászolynak hívták, vagy az, hogy a Lengyelországba menekült Endre, Béla és Levente Szár-László fiai voltak.

De továbbá az altaichi évkönyvek III. Henrik német császár 1043-iki hadjáratának leírásánál említést tesznek Szent-Istvánnak egy unokaöcscséről (fratruelis), a ki Bretiszló cseh fejedelem udvarában tartózkodott s akkor Bretiszlóval együtt a császár seregéhez csatlakozott. Elbeszélik az említett évkönyvek még azt is, hogy a német császár a hazánk észak-nyugati részén elfoglalt kilencz várost Bretiszló kéré-

[1] Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 77, 78, 148. ll.

[2] Történelmi Tár 1890. évf. 38—39. ll. Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 35, 50. ll.

[1] Valószinűnek tartom, hogy ezen pogány vallású, és pogány vallásban elhaló Árpádfi nem a szláv eredetű Levente, hanem a magyar «Lövéte» nevet viselte, de ennek igazolása nagyon eltérítene kitűzött tárgyamtól, s azért egyelőre ezt használom.

[2] A váradi káptalan legrégibb statutumai: 9. l. Hist. H. Fontes D. 251. l.

[3] Pertz. Monum. Germ. SS. XX. k. 794. l.

sére ennek a névszerint eddig ismeretlen Árpádfinak adta.[1]

Az altaichi évkönyvek ezen elbeszélését Hermannus Contractus is megerősíti[2] és így annak hitelességéhez kétség nem fér.

Ámde krónikásaink véleményének elfogadása esetén megfejtetlen marad, ki volt ezen Árpádfi, ezen unokaöcscs? Mert szerintök Endre, Béla és Levente mindjárt Lengyelországba menekültek, majd onnan (Bélát kivéve) Oroszországba vonultak s csak 1046-ban tértek vissza.

Azonkívül II. Gecse király 1158-ban kelt s a pécsváradi apátság számára adott kiváltságlevelében egy Damaszló vagy Domoszló nevű, Szent-László király előtt élő Árpádfiról emlékezik meg kegyeletesen.[3] De ki volt ezen Domoszló? arról krónikásaink bölcsen hallgatnak.

E dolgokból csak azt a következtetést vonjuk, a mely a legszigorúbb logikai szabályok szerint is levonható, hogy t. i. Kézainak és társainak ismeretei az Árpádház második elágazásáról fogyatékosak valának s így tudósításuk nem zár ki minden kétséget.

Térjünk át a váradi és zágrábi krónikák véleményére.

Ez ellen bizonyítanak Kézainak és társainak fennhéjázó szavai. Mert ők is ismerik azon véleményt, hogy Endre, Béla és Levente Vászoly és nem Szár-László fiai voltak, de azt egészen fitymálva a következő megjegyzéssel akarják tönkre tenni: «Némelyek állítják, hogy ezen testvéreket Vászoly herczeg egy Tátony nemzetségbeli leánynyal törvénytelen ágyból nemzette és a Tátony-ok ezen ágyasság révén jutottak a nemességhez. Bizonyos, hogy ez hazugság és nagyon helytelenül adják elő. Mert a nélkül is nemesek és Szittyiából származnak; mert (másutt tehát) ezek Szár-László fiai».[4] Ugyanezt írja a bécsi képes krónika is; de hozzá teszi, hogy, a mint beszélik, Szár-László Oroszországból nősült meg és ezen orosz nővel nemzette Endre, Béla és Levente testvéreket.[5]

Az első pillanatban szinte meghökken az ember eme bátor szavakra és vakmerőségnek tartja azok birálat alá vételét. Ámde, ha az első meglepetésből fölocsúdva és az igazság keresésétől kényszerítve, mégis csak jól fontolóra veszi a szavakat, úgy találja, hogy Kézai és társai a kancsal mészáros módjára nem oda néznek, a hova ütnek; megczáfolják az ellentétes véleményből levont következtetést, de magát az állítást nem, megczáfolják a Tátonyok nemességre emelését, de Endre, Béla és Levente származtatását nem. Már pedig a következtetés megczáfolásával nincs kimutatva a fő- vagy altétel hamis volta. Például vegyük föl azt a híres, tulzó állítást: «A magyar hadsereg Várnánál nagy csatát vesztett, és azért Magyarország a törökök uralma alá került». Már most mily könnyű kimutatni, hogy a következtetés szörnyen valótlan, ám de a mondat első része, maga a főtétel igaz marad, pedig Kézaiék logikája szerint az is elesnék.

Ellene bizonyít látszólag még az, hogy épen Szent-István uralkodásának leírásakor a váradi és zágrábi krónika két chronológiai hibát követ el. Egyik az, hogy Szent-István halálától I. Endre trónra léptéig 11 év $4^1/_2$ hónap telt el, pedig addig csak 8 év folyt le. Másik, hogy Szent-István koronázatlanúl 8 évig uralkodott; már pedig ez többi íróink tudósításával összeegyeztethetetlen. Csakhogy ezen kettős tévedésnek olyan egyszerű oka van, hogy ezek a krónikák írójának jól értesültségét épen nem rontják le. Ugyanis Szent-István életiratai közül több Szent-István halálát 1034. évre teszi.[1] Ilyen életirat forgott a krónikák írójának kezében is, s innen mindkét tévedése. Mert 1034 aug. 15-től I. Endrének királylyá választatásáig csakugyan 11 év, $4^1/_2$ hónap telt el. És viszont Szent-Istvánnak uralkodási éveit (41 év, 7 hónap, 14 nap) 1034-től visszafelé számítva a 993-ik esztendő jön ki, ettől pedig Szent-István megkoronáztatásáig csakugyan 8 év telt el. Ebből világos, hogy másrészről a váradi és zágrábi krónikák szerzőjének nagyon is biztos tudomása volt mind Szent-István megkoronáztatásának, mind I. Endre trónralépténck idejéről; és ha hibátlan Szent-István-legenda kerül kezébe, eme kronológiai tévedéseket el nem követi.

Ellenben mellett bizonyít először is az,

[1] Pertz. SS. XX. k. 798. l.
[2] U. o. V. k. 124. l.
[3] Monumenta Vaticana. Ser. I. T. IV. 578. l.
[4] Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 83—84. ll.
[5] U. o. II. k. 159. l.

[1] Hist. Hung. Fontes. . 61. l.

hogy egyedül a váradi és zágrábi krónika jegyzi fel Szent-Istvánnak uralkodási éveit: 41 év, 7 hónap, 14 nap. És pedig egészen helyesen, mert ha ezt 1038 aug. 15-ből levonjuk, kijő 997 febr. 1-e, mint Szent-István uralkodásának a kezdete; ez pedig egyéb hiteles kútforrásokkal tökéletesen egybevág.

A váradi és zágrábi krónika állítása mellett bizonyít Szent-Gellért életirata, mert ez is világosan Vászoly fiainak mondja Endre, Béla és Leventét. Már pedig ez életiratot 1073 után, de még a XI. században élő és Szent-Gellértet ismerő egykorú szerző írta,[1] és így bizonysága elfogadható.

De legjobban bizonyít a váradi és zágrábi krónika szerzője mellett a külföldi egykorú kútforrásokkal és a pécsváradi kiváltságlevéllel való teljes megegyezése. Így már értjük, hogy beszélhetnek az altaichi évkönyvek a megvakított Árpádfinak kisded fiáról, mert e szerint Vászolynak valóban három fia volt. Így megfejthetjük, ki volt az az 1042-ben a cseh fejedelemnél bujdosó és hazánk kilencz városának uralkodóúl adott Árpádfi? megfejthetjük, ki volt az a II. Gecse 1058-iki levelében emlegetett Damaslaus dux? Senki más, mint Szár-Lászlónak fia: a hibásan írt «Bomizló». Mert változtassuk e névnek első betűjét «D»-re, s mindjárt kijön a «Domizló» név; hogy pedig ez egyenlő Damaszló-val, az csak olyan előtt lehet feltűnő, a ki nem tapasztalta a középkori helyesírás ingadozó voltát, a ki nem tudja, hogy Bogyiszló és Boleslaus mind egy név változatai, hogy Komáromot régen «Kamarum»-nak, Komárt Kamarnak, Domokost Damokos-nak, Lodomért Ladamérnak írták és alkalmasint ejtették is. Ez Árpádfinak a cseh fejedelemnél való bujdosása megfejti azt is, miért visel «Domoszló» szláv nevet, sőt azt is, miért kapott atyja a keresztségben Vladislaus, László, tehát szintén szláv nevet.

Röviden összefoglalva tehát így áll a dolog: Kézai és társainak állítása mellett nem bizonyít semmi, ellene az egykorú külföldi írók adatai. A váradi és zágrábi krónika előadása ellen nem bizonyít semmi, mellette Szent-Gellért nagyobb életirata és a külföldi kútforrások. A következtetést maga a józan ész diktálja. Itt az ideje, hogy az Árpád-ház második elágazásának történetében fogyatékos ismeretű Kézait és társait elhagyjuk, az ő fennhéjázó, de alaptalan állításaikat elvessük, adjuk vissza az atyának a tőle eltagadott derék fiúkat, és I. Endre, I. Béla, Levente testvéreket Vászoly fiainak mondjuk, hirdessük.

De még evvel nincs vége a dolognak. Van még egy igen fontos, megoldandó kérdés az Árpád-ház második elágazásán.

Krónikáink Taksony második fiát és Gecse királyunk testvérét egyhangúlag mind Mihálynak nevezik. De ez a Mihály név Gecse testvérének csak keresztény neve volt, mi volt vajjon a pogány neve? Mert olyannak lennie kellett, hisz ő maga nagyon sokáig pogány volt; s hogy a keresztény buzgóságban nem sokra vitte, jogosan következtethetjük abból, hogy egyik unokája, Levente, mindvégig pogány maradt s pogány módon halt is meg; s igen furcsa volna, hogy míg a teljesen kereszténynyé lett Gecse fejedelemnek csak pogány nevét tudjuk biztosan,[1] ellenben a félkeresztény Mihálynak csak keresztény neve volna ismeretes?!

Mi volt tehát pogány neve Gecse fejedelem testvérének?

Megfelelünk erre, ha előbb meghatározzuk azt, ki volt Szent-Istvánnak édes anyja?

Tudjuk, hogy krónikáink Gyula leányát, Saroltát nevezik Szent-István édes anyjának. De másrészről az is bizonyos, hogy a külföldi kútforrások, nevezetesen a kamenzi, a sziléziai és a heinrikowi évkönyvek azt írják, hogy Szent-István anyja Etelka, Miczisláv lengyel fejedelem nővére vala.[2] A külföldi írók tudósítá-

[1] Így módosítom a Szent-Gellért legenda iratásáról való nézetemet. De csakis módosítom, mert már «Szent-Gellért élete és művei» cz. munkám ban is megengedhetőnek tartottam, hogy a kérdéses legendát csak 1075. körül írták. De hogy a mű csakugyan a XI. századból való és szerzője Szent-Gellért egyik tettének szemtanúja vala, azt annál inkább bizonyosnak tartom, mert a velenczei Szent-Márk könyvtár classis IX. cod. XXVIII. számú kéziratában egy Szent-Gellért ezen nagyobb legendájából készült kisebb legenda olvasható, s ez mindenesetre a XII. századból való.

[1] Egy kétes hitelű író (Ademar) szerint Gecse keresztneve István volt. Pertz. SS. IV. k. 130. l.

[2] Pertz. SS. XIX. k. 581, 537, 544. ll.

sai már azért is hitelesebbek hazai krónikánknál, mert sokkal régiebbek, mint a mieink. Teljesen hitelesekké teszi pedig azokat Szent-István kortársának, a lengyel fejedelmi ház családi viszonyaival ismerős Thietmar merseburgi püspöknek bizonysága. Ez írja könyvének 8. fejezetében a 3. pontban 1018. évnél a következőket: «Bolesló-nak volt egy az ő országa és a magyarok határán fekvő városa; ennek őrzője volt a magyar királynak nagybátyja (avunculus regis Pannonici) Procui (Prokop?) úr. Ez, mivel nem birta nejét a fogságból kiszabadítani, az ő ellenséges unokaöcscsének ajándékából ingyen kapta őt vissza. Sohasem hallottam másról, hogy annyira kímélte volna a legyőzötteket, mint ez, és ezért az említett városban valamint másutt is gyakran diadalt adott neki az Isten. Ennek Dewix nevű atyja szerfölött kegyetlen volt és hirtelen haragjában sokakat megölt; midőn pedig keresztény lett, ezen vallás megerősítése végett sokat küzdött a fellázadó alattvalók ellen és Istenért való buzgóságával régi bűnét letörölte. Midőn a főpapja feddette őt, hogy miért áldozik mind a mindenható Istennek, mind az Istenek különféle incselkedéseinek, azt mondta rá: elég hatalmas és gazdag ő ezekre. Szlávúl (lengyelül) Belekneginek, azaz szép asszonynak nevezett neje pedig szerfölött ivott, katona módra lóháton utazott és szörnyű haragjában egy férfit megölt. Jobb lett volna, ha ez a vérrel fertőztetett kéz orsót pörgetett volna és a mérges indulatot a türelem megfékezte volna.» [1]

Thietmárnak itt egész terjedelmében idézett helyét történetíróink legnagyobb részt félre értették; mert a 3. mondattól kezdve végig azt részint Sz.-Istvánra, részint atyjára Gecse fejedelemre vonatkoztatták és azt hirdették, hogy a Dewix név Gecsének elferdítése. De ez tévedés.

Mert Thiethmár, midőn a 3. mondatban azt írja, hogy «az említett városban» (in civitate superius memorata) adott Isten annak, a kiről ő beszél, diadalt, világosan értésünkre adja, hogy ő ottan Procuiról, a következő mondatokban pedig Procui atyjáról és anyjáról beszél; és a Dewix név nem Gecsének, hanem Procui atyja nevének Zenomislnek vagy rövidítve Zemislnek elferdítése.[1]

A mint látjuk, Thiethmár e helyen Procui lengyel herczeget a magyar király, Szent-István nagybátyjának (avunculus) írja. Lengyel herczeg pedig csak úgy lehetett Szent-István nagybátyja, ha anyja, lengyel herczegnő, Procuinak és I. Miczislávnak nővére, Etelka volt. Ennélfogva a magyar krónikák azon tudósítását, hogy Sarolta lett volna, mesének kell tartanunk és az egykorúak abbeli tudósítását, hogy Etelka lengyel herczegnő volt Szent-István anyja, valónak kell elfogadnunk.

Igen ám, de a hildesheimi évkönyvek szerint Szent-Istvánnak volt egy másik nagybátyja is, a ki Magyarországban lakott, s a ki ellen Szent-István 1003-ban hadjáratot indított.[2] Igaz, hogy a hildesheimi évkönyvek ezt a Gyulát Szent-István «avunculus»-ának írják, ez pedig a classicus latinság szerint anyai nagybátyát jelent, de a középkori latinságban épen úgy jelenthet anyai, mint atyai nagybátyát, a mint a belőle származott német Onkel mind a kettőt egyaránt jelenti. És a classicusokat idéző Thiethmárról föl kell tennünk, hogy az avunculus szót ő annak classicus értelmében használta s azért az ő avunculusa csak anyai nagybátyát jelent, de a hildesheimi évkönyvek szerzőjéről ép oly joggal feltehetjük azt, hogy középkori latinságában az ő avunculusa atyai nagybátyát is jelent.

Ha már most Szent-István anyai nagybátyja Procui lengyel herczeg volt, akkor Gyula nem lehetett más, mint atyai nagybátyja és így Gyula nem egyéb, mint Gecse fejedelmünk testvérének Mihálynak pogány neve és az 1003-ban legyőzött Gyula teljesen egy személy Mihállyal. Ezt a következtetést csak megerősíti az, hogy a hildesheimi évkönyvek szerint Gyulának is két fia volt, épen úgy, mint a krónikáinkban emlegetett Mihálynak.

[1] Pertz. SS. IV. 862. l.

[1] A családi összeköttetést mutatja a következő családfa töredék:

Zenomisl v. Zemisl
neje Beleknegini

I. Miczislá[illegible] Etelka, Procui
Dobromirka f. Gecse

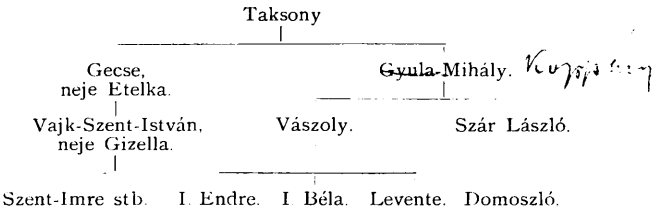
I. Boleszláv. Szent-István.

[2] Pertz. SS. III. k. 92. l.

Merész, hallatlan állítás! Ezt elismerem. De nem alaptalan, s hozzá még az ország köztörténetére is fölötte hasznos. Midőn az összekuszált családi összeköttetések kiigazításához hozzá fogtam, még eszem ágában sem volt, s csak most, a midőn értekezésemnek végére jutottam, akkor veszem azt észre, hogy ezen igazság (vagy mondjuk vélemény) kimondásával két, hazánk történetében annyiszor emlegetett ellenmondást szüntethetek meg. Nemzetünk monarchiai szervezetével, s az Árpád-ház uralkodói jogával ellentétben állott az, hogy az ország egy részét egy, az Árpád-háztól egész különböző család bírja, de azért történetíróink a magyar krónikák tekintélyén indulva, azt valónak hirdették. De az én véleményem elfogadása által az ellenmondás megszűnik, mert az a Gyula, ki az ország egy részét bírta, az Árpád-háznak tagja és Gecse fejedelem testvére vala.

A másik ellenmondás hazánk napról-napra jobban fejlődő ethnológiája és krónikáink azon állítása közt merült föl, hogy e Gyula Erdélyben lakott, azt bírta, és annak népét hadra vezérelte. Ethnológiánk Erdélyt Szent-István korában csaknem néptelen tájéknak tünteti föl, krónikáink pedig népes, külön fejedelemségnek. Ez ellenmondás is megszűnik, mert semmi sem követeli, hogy e Gyula-Mihály lakóhelyét Erdélyben keressük, épen úgy lakhatott ő lenn Baranyában, mint a Tisza mentén.

Mindent összevéve, az Árpád-ház második elágazása a következő családfát alkotja.

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

LIPTÓMEGYEI TÖRZSÖKÖS CSALÁDOK 1526. ÉVIG.

III.

Hauk Polku ivadékai.

(A Dettrich, Luby, Horánszky és Andreánszky családok.)

Bonyolúlt és érdekes birtokjogi és családtani kérdés kívánatos megoldását foglalja magában a liptómegyei Mogorfalunak 1230.[1] és 1239-ik évi[2] első adományozási ténye s azon ki nem derített körülmény, melynélfogva Mogorfalu első adományosáról, Hauk Polkuról, ezen birtoktest 1283-ik évben oklevelileg már Bogomér comesre átszállott,[3] de a melyre a magyarfalvi nemesek is jogigényt formáltak s abból osztályrészüket meg is kapták.[4]

Ámbár igen gyérek azon adatok, melyeket ezen érdekes ügy megvilágí[illegible]ra vagy megközelítő felderítésére nézve : családi oklevéltárak irataiból kiböngésznem lehetett; de mégis nyújtanak némi támpontokat, melyekből kiindúlva, biztos irányban haladni lehet azon czél felé, mely a jelen dolgozat tárgyául kitűzve, felderíteni engedi ezen törzsökös liptómegyei családok eredetét és leszármazását, melyek Bogomér comessel rokonságban állottak, s a mi által egyúttal beváltjuk tett igéretünket, kimutatni igyekezvén azt: hogy kik voltak azon liptói nemesek, kitől származtak s mi alapon formáltak birtokjogi igényt azon donatióra, melyet András király 1230-ban, IV. Béla király 1239-ben Mogorfalura nézve Hauk Polkunak tett; azt I. Bogomér comes tényleg birtokolta, s a magyarfalvi nemesek arra igényt tartva, jogaik védelmére az első adományozó oklevél szövegét maguknak 1352-ik évben november 21-én a szepesi káptalan által hiteles átiratban kiadatták.[1]

Megelőző dolgozatunkban kimerítő indokok alapján bizonyítottuk Hauk Polkunak magyar nemes voltát, a kit András király 1230., és Béla király 1239-ik évi oklevelei adományos társá-

[1] Turul 1890-ik évfolyam 1 füzet 7. lap.
[2] Ugyanott.
[3] Ugyanott.
[4] Ugyanott.

[1] Turul 1890. évf. I. füzet 19. l.

val, Beuchaval együtt «fidelibus suis ... de villa Mogorfalu» neveznek; Bogomér comesnek pedig cseh származását László királynak 1286-ik évi május 8-án kelt oklevele bizonyítja.[1] Sajátságos és ellentétes dolognak látszik, midőn a vérrokonságot Hauk Polku mint magyarfalvi nemes és Bogomér comes, mint cseh eredetű indigena között tagadtuk, s ime most azt leszünk bizonyítandók a birtokjogi igények, birtok osztályok alapján, hogy a minden valószinűség szerint Hauk Polkutól leszármazó magyarfalvi nemesek I. Bogomér comes rokonai, osztályos atyafiai voltak, s a kik később a XIV. században községek telepítése által Liptómegye négy törzsökös családjának, a Dettrich, Luby, Horánszky és Andreánszky családoknak őseiül bizonyúlnak.

* * *

Előbbeni czikkünkben közöltük László király azon oklevelének magyar fordítását, melyet év nélkül «datum in Scepus» a húsvét 15-ik napján adott ki Bogomér comesnek, s melyben megengedi, hogy Bogomér comes *négy rokonát*, Detrik fiait: Benedeket és Tamást, Zalok fiait: Mártont és Mátét, neki bemutathassa, a kiket ugyanakkor a nemesi előjogokban is részesít, t. i. birtokaikat az adótól fölmenti s jogot ad nekik más nemesek szokásai szerint, a király zászlója alatt harczolhatni.

Szoros és szigorú meghatározása ama vérrokonság fokának, a mely Detrik és Zalok fiait Bogomér comeshez kötötte, most már a lehetetlenségek sorába tartozik, mert sem Bogomér comesnek, sem atyjának Lőrinczcnek nejét nem ismerjük, sem azt nem tudjuk, vajjon Lőrinczcnek voltak-e még fiú vagy leánytestvérei, a kiktől amazok leszármazhattak volna; csak annyi bizonyos, hogy Detrik a Hauk Polku által 1230. és 1239. évben birtokolt Mogorfaluban Bogomér comessel részbirtokos volt, a mint hogy ezeknek fiai és unokái, a XIV. században a végleges osztályt ezen birtoktestre nézve, Bogomér comes fiaival és unokáival meg is ejtették.

Ama körülmény azonban, hogy a mogorfalvi birtoktest adományozása csak Hauk Polku részére történt 1239-ben, a ki «fidelis noster de villa Mogorfalu» neveztetik, s utána ugyanazon birtok sem Bogomér comesnek, sem Detrik fiainak nem adományoztatott, s mindezek mégis annak jogos tulajdonában valának: ama legvalószinűbb föltevésnek enged helyet, hogy Mogorfalu öröklés útján származott át Hauk Polku halála után úgy Bogomér comesre, mint Detrik fiaira.

László király fentebb említett okiratának ama kifejezése tehát: «*quod quatuor cognati eiusdem Bogomeri*» a tágasb értelemben vett vérrokonságnak csak ama fokát jelentheti, a mely beházasodás útján Bogomér apja, Lőrincz, vagy talán ennek apja és Hauk Polku között keletkezett, a mely legalább is harmadízű atyafisággá vált Bogomér comes és Detrik fiai között. Hogy pedig a beházasodás Bogomér comes elődei részéről történhetett Hauk Polku családjába, azt egy pregnans körülmény határozottan támogatja, és ez az: hogy a mogorfalvi birtoktestnek ama része, a mely Lőrinczről örökség útján ment át Bogomér comes birtokába, talán egy huszadrészét sem teszi az egész birtoknak, a mely Detrik fiainak mint Hauk Polkuról maradt örökség jutott. Ez tehát, minthogy Bogomér comesnek Mogorfalura sem donatiója, sem szerzeményi oklevele nem volt, akár apja Lőrincz, akár nagyapja után csak mint női hozomány juthatott, a mely rész Bogomér comes illető ősének saját birtoka, a vezveresi földbirtok közvetlen tőszomszédságában lett természetben kiszolgáltatva és tényleg átadva; holott ha a beházasodás Hauk Polku részéről történt volna, akkor ennek épen ellenkezőjét tapasztalnók, de a mi már azért sem történhetett meg, mert hiszen a mogorfalvi birtoknak első tulajdonosa 1230-ban s újabb donatió alakjában 1239-ben Hauk Polku volt, nem pedig Bogomér comes valamelyik őse, a ki cseh származású, holott Hauk Polku mogorfalvi nemes «*fidelis noster de villa Mogorfalu*» iratik.

Bogomér comesnek Detrik fiaival való rokonsága tehát anyai ágon vezethető vissza Hauk Polkuig, a kinek hogy leszármazottjai voltak Detrik és fiai, azt két fontos körülmény bizonyítja előttünk. Az egyik az, hogy ezek a mogorfalvi adományozottak birtokában voltak, s magát az adományozott területet tizenkilencz huszadrészben birták, míg annak talán csak egy

[1] Turul 1890. I. füzet 13. l.

huszad része volt Bogomér kezén. A másik körülmény pedig az: hogy Hauk Polku, az 1239-ik évi szept. 29-én Béla király által kiadott adománylevélben:[1] «de villa Mogorfalu» neveztetik; Detrik utódai, az 1340 decz. 6-án Károly király oklevelében, melyben átírja részükre az 1239-ik évi adományt, szintén «de villa Mogorfalu» írja a kérelmezőket.

Kétségtelen ezek alapján előttünk az, hogy mert Mogorfalu «per defectum seminis» fiscalitást nem képezett, másnak nem adományoztatott, de arra Detrik sem birt új birtok-adománylevelet, az csak mint öröklött vagyon szállott reájuk; Hauk Polku ivadékai ezek voltak, s elnevezésük is «nobiles de villa Mogorfalu» a birtokkal együtt jure hæreditario maradt reájuk s Magyarfalviaknak neveztettek mindaddig, míg újabb vagy más birtokadományok révén, s az egymás közötti osztozkodás új községek keletkezésére adván szükségszerűleg okot, a telepítések nevei után különböző családi neveket vettek fel s maig élő családokat alkottak.

De lássuk immár ezen családok ivadékainak leszármazási, nemzedékrendi, birtokjogi és szétoszlásuk történetét.

Detriket és két fiát, Benedeket és Tamást, immár ismerjük azon oklevélből, melyet László Szepességen év nélkül húsvét 15-ik napján Bogomér comesnek kiadott, s melyben Detriknek említett két fia mint Bogomér rokonai «cognati eiusdem Bogomerii comitis» neveztetnek. Egy 1309-ik évi oklevélből,[2] melyet Donch mester zólyomi comes adott ki, megtudjuk, hogy Detriknek még más két fia is volt, t. i. Lőrincz és Tivadar. A négy testvér ugyanis azon kérelemmel járult Donch mesterhez, hogy Tivadar testvérük részét engedné meg rokonuk Egidnek visszaváltani, a mit Donch mester nem ellenezvén, beleegyezett, hogy a nevezett részbirtokot Egid 10 ezüst márkáért visszaválthassa, s ugyanazt neki statuálta is, Detrik fiainak, Benedek, Tamás, Lőrincz és Tivadar hozzájárulásával. Egidnek ezen szerzeményére vonatkozólag a túróczi convent 1310-ik évben jan. 16-án kelt oklevelében bizonyítja, hogy Detrik fiai Egidnek, Ponyk fiának, Benedek vejének, a kérdéses birtokrészt Raden kivételével 10 márka ezüstért átengedték és átadták.

A magyarfalvi birtok iránt Bogomér comes fiai és a Detrik ivadékai között vitás kérdések támadván, és ez utóbbiak a foglalás veszélyének levén kitéve, pörlekedés esetén, — bár ha a Hauk Polkunak adott 1239-ik évi donationalis oklevél birtokukban volt, — jogaik megóvása czéljából Magyarfalvi Benedek fia Mykó, úgy a saját, mint testvérei Pál, Márk, Simon és Péter; nemkülönben Tamás fiai: János, András, Bogo; és Lőrincz fiai: Pál és András, Károly királytól a Mogorfalura vonatkozó s Hauk Polkunak adott 1239-ik évi adománylevelet átíratni és megerősíttetni kérték. A kérelemnek Károly király eleget téve, azt 1340-ik évi deczember 6-án Visegrádról keltezve nekik kiadta.[1]

Azonban az érdekelt magyarfalviak a kiadott királyi átirattal sem látták még magukat kellőleg biztosítva birtoklási jogaikban, nem kivált azok, a kik mint jogigénynyel birók az 1340-ik évi decz. 6-án kiadott királyi okiratban megnevezve nem voltak. Hogy tehát az összes magyarfalviak jogai védve legyenek, a szepesi káptalanban megjelentek 1352-ik évben személyesen Benedek fiai: Simon, Márk, Pál és István, Tamás fiai: János és Bogo, András fia: Sándor, Lőrincz fia; András; és Pál fia: András, kérvén a káptalant, hogy az 1239-ik évi adománylevelet nekik hiteles másolatban adja ki. A káptalan ebbeli kiadványa kelt ugyanazon évi nov. 19-én.[2]

Röviddel erre a birtokpör Bogomér és Detrik ivadékai között Magyarfalu miatt csakugyan megindúlt, mely szerint a magyarfalvi határban volt, de már akkor községek telepítése által külön határokká vált öt rendbeli jószágot, u. m. Magyarfalut, Dettrichfalvát alias Benedekfalvát, Szent-Andrást, Tornochfewt, most Hora, és Raden földét — mai Konszka — a Szentiványiak elfoglalni, illetőleg maguknak statuáltatni kívánták. Sajnos, hogy ezen pörös tárgyra vonatkozó országbirói ítélet előttünk ismeretlen, s csak annyit tudunk róla a szepesi káptalannak 1353-ik évi julius 12-én kelt kiadványából,[3] hogy Tamás

[1] Dettrich Antal levélt. Benedekfalván Károly király átiratában 1340. évi deczember 6-án.

[2] Magy. tört. tár IV. 35 lap.

[1] Dettrich Antal levélt. ered. Benedekfalván.

[2] Saját gyűjteményem eredije után.

[3] Szentiványi csal. levélt. A. fasc. II. nro. 10.

országbiró, a pörben hozott ítéletének végrehajtását elrendeli. Erről a nevezett káptalan jelenti, hogy Magyarfalván a király embere Miklós fia János, és a káptalan megbizottja Miklós kanonok megjelentek s Pál, Benedek fia, érdektársaival együtt kinyilatkoztatá, hogy az említett jószágoknak jogos birtokosai, igazaikat oklevelekkel bizonyították s ünnepélyesen óvást emeltek birtokuknak bárminemű elfoglalása ellen.

Mint homo regiussal találkozunk 1356-ik évben Magyarfalvi András fiával, Sándorral, a ki Zeéchi Miklós országbiró megidéző és határjárási rendeletében Akalichnai Péter özvegye ügyében, a túróczi convent megbízott embere mellett jelen volt, s az erre vonatkozó oklevelet az országbiró kiadta ugyanazon év szept. 15-én.[1] Ezen ügynek újabb tárgyalása, az első ízben emelt óvás miatt, 1357-ik évi aug. 5-ére tűzetvén ki, ott már királyi emberekül Benedekfalvi Benedek fia István és Szent-Andrási Lőrincz fia András vannak megnevezve.[2]

Alig hogy 1353-ban a mogorfalvi birtok iránti kérdés tisztázva lett, az említett birtokkal a nyugot felől határos akalichnai birtokosok között a határvillongás a magyarfalviakkal pörös útra terelte az ügyet, s Lajos király secretarius cancellariusának, László cházmai prépost levele alapján, a szepesi káptalan 1357-ik évben, az akalichnai és mogorfalvi birtokpör tárgyában a határjárást megejti. Az itt érdekelt magyarfalviak a következők voltak: Dettrichfalvi Benedek fiai: Pál, Simon, Márk, István; András fia Sándor; Lőrincz fia András; Pál fia András; Tamás fia János és Bogo. Az Akalichnától keletre eső birtokrész, tehát azon terület, a mely az első adományozott mogorfalvi birtok fogalmával azonos, a XIV. század első felének vége felé, a már benépesített négy község s a mostani Benedekfalva, Szent-András, Hora és Konszka, a fent említett magyarfalvi nemzetségnek jutott; az innét nyugotnak eső birtokrész pedig: az akkori Akalichna, a mostani Okolicsna, az Akalichnai családnak, kellően elhatárolva adatott ki. A káptalannak határjárási és birtokátadási oklevele kelt 1357-ik évi junius 16-án.[3]

[1] Vitális Péter megyei ügyész szentmiklósi levélt.
[2] Ugyanott.
[3] Dettrich Antal benedekfalvi levélt.

1374-ik évben a szepesi káptalan előtt Mikó fia Egid, és Pál fia Bertalan között Brezina nevű jószágrész megosztása iránt, a mely Detrikfalva és Szent-András határán feküdt, egyesség köttetik.[1]

1375-ben decz. Benedekfalvi István fiai: László, Miklós és Pál, Katarina és Lucia nővéreiknek a hajadoni negyedet kiadják birtokaikból, a mely tény iránt a túróczi convent ugyanazon évben elismerő és bizonyító oklevelét kiadta.[2]

Az 1375-ik év volt körülbelől azon időpont, midőn a magyarfalvi nemesek, Hauk Polku ivadékai a magyarfalvi birtokot egymás között felosztván, az annak határában keletkezett községeket megtelepítvén, az alapítók keresztnevei után a községeket elnevezték, s a birtok ennek alapján családneveket vevén fel, a négy felé szakadt ágak négy külön nemzetséget alapítottak. Így keletkezett Detrik vagy Detre után — ki a család első őse — Detrikfalva, a mely helynév állandóan megmaradt 1414-ik évig, s csak egyszer, 1375-ik évi deczember 20-án kelt túróczi káptalani kiadványban mondatik Benedukfalvának,[3] s még 1407-ben augusztus 16-án kelt s a túróczi convent által *Dettrikfalvi* Bogov fia János, neje Fejérpataky Klára női hozománya iránt kiadott oklevélben:[4] «*de Detrichfalva*» előfordúl, már 1419-ik évtől kezdve többé e helynévvel nem találkozunk, s az Benedekfalvára változik s megmaradt a jelen időkig.

Az 1272—90 között élt Detriknek Benedek fiától s ennek ágán Benedekfalvi Istvántól, ki még 1357-ben élt, származtak le a Lubyak s ezen családnevöket csak 1500 körül vették fel. Tamástól, Mikó, András és Bogó fiaitól, a Dettrich család most is virágzó tagjai.

Dettrichnek harmadik fia Lőrincz, a ki már 1309-ben a Veres Mihály fia házát kapta osztályrészül, mely már akkor *Tarnochfew*-nek hivatott, későbbi idők folytán átváltozott *Hora* névre; s hogy ez ugyanazonos *Tarnochfew*-vel, bizonyítja az, hogy a Tarnocz vize vagyis forrása alatt épült a község, s onnét nyerte elnevezését a Horai

[1] Dettrich Antal benedekfalvi levélt.
[2] Magy. tört. tár I. köt. 40. lap.
[3] Ugyanott.
[4] Magy. nemz. múz. könyvtára. Máriássy csal. levélt.

Horánszky család, de még a XV. században is Veresházának hivatik, mert egy 1485-ik évben november 4-én kelt[1] s a szepesi káptalan által, Mátyás király rendeletére kiadott statutionális jelentésben, mint homo regius Ladislaus de *Veresháza* szerepel; s minthogy sem a Huora helység, sem a Horánszky családnévvel nem találkozunk a XV. században, a névváltoztatás csak a XVI. század elején történt meg. Ugyanezen Lőrincznek Lőrincz fia lett ősatyjává a szentandrási Andreánszky nemzetségnek, midőn is II. Lőrincznek fia András 1340-ik évben még «nobilis de Magyarfalu» iratik.[2] 1357-ik évi junius 9-én kelt s a szepesi káptalan által kiadott oklevélben már «*Andreas et Paulus filii Laurencii de Zent András*» iratnak.

Azon érdekes és fontos határjárási és beiktatási okirat, mely a szepesi káptalan által 1380-ik évi deczember 20-án kiadatott s részben a magyarfalvi birtoktest leírását, részben pedig az ezen birtoktestnek elhatárolását s magyarfalvi Egidnek abba való bevezetését foglalja magában,[3] családtani s nemzedékrendi fontosságát abban találja, hogy ezen okirat egy másik oklevél keletkezését vonta maga után, a melyben a Szentiványiakkal osztozkodó magyarfalvi, illetőleg pedig a detrikfalvi nemesek egyenkint olyanokúl vannak felsorolva, mint a kik nevében magyarfalvi Mikov fia Egid a határjárást és a Szentiványiaktól való elkülönítést Lajos királytól kérelmezte.

Ezen oklevél 1380-ik évi decz. 20-án kelt[4] ugyanazon napon, a midőn t. i. a szepesi káptalan királyi rendelet alapján a határjárást eszközölte. Az okirat kölcsönös szerződést foglal magában, mely egyrészt dettrichfalvi Mikov fiai István és Egid, András fia Sándor, Simon fia György, István fia Miklós, János fia Lőrincz, Bertalan fia János, Bogo fia Miklós, Lőrincz fia András és Pál fia András osztályos atyafiak; másrészt pedig a Szentiványi, Nádasdi, Szmrecsány családok érdeklettjei k[illegible] köttetett az iránt, hogy ha bármelyikük a h[illegible]árjárásra és birtokosztályra nézve kötött egyességet, a mely ugyanazon napon érvényesíttetett, meg nem tartaná, vagy azt pörrel megtámadná, vagy a határdombokat és jeleket megmásítaná: az, a hatalmaskodás bűnébe essék s pör esetén, annak megkezdése előtt öt ezüst márkát lesz köteles fizetni a birói részen kívül a békés feleknek.

1391-ik évben tartott általános birtokvizsgálat alkalmával Bubek Imre országbíró előtt, a magyarfalvi adományozásról szóló törzs-okleveleket 1239., 1340., 1353. és 1380-ik évből, Magyarfalvi András fia Sándor mutatta be,[1] mint a Dettrich családnak negyedik őse; a Veres Mihály fia házára, akkor már Tornochfew s később Hora, mint osztályrészre vonatkozó birtok-osztálylevelet 1309. és 1310-ik évből Tornochfewi Mihálynak fiai László és Miklós produkálták ugyan akkor,[2] s végre Benedekfalvi György fia Lukács mutatta fel a túróczi convent által 1375-ik évben kiadott azon oklevelet, mely szerint István fiai: László, Miklós és Pál, Katalin és Lucia nővéröknek a benedekfalvi osztályrészükből a hajadoni negyedet kiadták.[3]

Ama pörben, melyet a Tornallyay család ellen a Vág folyásának önhatalmú megmásítása ügyében a Szentiványiak emeltek, mint érdekelt magyarfalvi birtokosok, a szepesi káptalannak 1401. évben kiadott jelentésében előfordulnak Egid fia Imre, András fia Sándor, András fiai Bálint és György, Dettrichfalvi Bogo fiai Lampert és János.[4]

1419-ik évi julius 9-én a turóczi convent által kiadott oklevélben,[5] melyben jelentést tesz a Zsigmond király által elrendelt beiktatásról Kisvagy Új-Gibe liptómegyei birtokba, Gargói Péter neje Zsigray Klára és fia György részére, a tényleges bevezetésnél Benedekfalvi György fia Benedekkel és Benedekfalvi Egyd fia Dominik nevével mint homo regiuséval találkozunk.

Azon 1380-ik évi deczember 20-án kelt márkális egyezséget, melyet az osztozkodó felek egymás közt kötöttek, 1463-ik évben a szepesi káptalan által hitelesen átíratták András fiai Miko és István, Imre fiai Egid, Ferencz és Sándor.[6]

[1] Loksánszky Béla levélt[illegible]ent-Miklóson.
[2] Dettrich Antal benedekf[illegible]vi levélt.
[3] Turul 1890-ik évf. 19. l.
[4] Dettrich Antal benedekf[illegible]lvi levélt.

[1] Magy. tört. tár IV. évf. 15. lap.
[2] U. o. 35. lap.
[3] U. o. 40. lap.
[4] Turul VIII. 20. lap.
[5] Szentiványi csal. levéltárában Szentivánban.
[6] Dettrich Antal benedekfalvi levéltárában.

1474-ik évben augusztus 30-ról kelt okirata[1] a szepesi káptalannak megemlékezik Benedekfalvai Dominik fiai György és Salamonról, kiket Mátyás király Trencsénben ugyanazon évi julius 26-án kiadott s a nevezett káptalanhoz intézett beiktatási rendeletében Zemercheni Simon és Péter, Nádasdi Miklós, Tamás és Pál részére, mint homo regiust megjelöl.[2]

Dettrichfalvi Detrik, Liptómegye alispánja a négy szolgabiróval 1477-ik évi julius 16-án keltezett bizonyítványt ad ki a felől, hogy Kis-Selmeczi Miklós Nagy-Selmeczen levő másfél sessióját Thehy Jánosnak hat aranyforintért zálogba vetette.[3]

1485-ik évben Párisfalvi István Liptómegye alispánja Dettrichfalvi Eugent és Detriket, mint tanúkat hallgatja ki, Revisnyei János és fia Ottmár közötti pörös ügyben.[4] A most említett Detriket 1492-ik évben Benedekfalvi Benedek fia Mihály, Dettrichfalvi György fia Detrikkel, akkori liptói alispánnal, egy nemesi curia és két zsellérje miatt pörben állván, őket Detrik testvére Eugen választott bíróság előtt kiegyezteti, melynek alapján a fél curia és egy zsellér Mihály birtokába ment át.[5] Ugyanezen Mihály és két fia György és Gáspár 1500-ban Dettrichfalvára, illetőleg Benedekfalvára új adománylevelet nyer, a ki röviddel erre a Luby nevet a Benedekfalvi előnévvel fölveszi.[6] 1498-ik évben ismét Liptómegye alispáni székében találjuk, ki az említett év decz. 5-én mint alispán bizonylatot ad ki[7] a felől, hogy Kispalugyai Gáspárnak Bakfalvi Imre elleni ügyében Benyiczki Istvánt kihallgatta.

[1] Szmrecsányi Emil tereskei levélt.
[2] Ugyanott.
[3] Dettrich Antal benedekfalvi levéltárában.
[4] Loksánszky Béla szentmiklósi levélt.
[5] Dettrich Antal benedekf. levélt.
[6] Siebmacher Wappenbuch. Band IV. Heft 15. pag. 381.
[7] Dettrich Antal benedekf. levélt.

Volt-e a magyarfalvi nemeseknek Magyarfalván kívül is adományos törzsbirtokuk, ez iránt oklevelek, melyek útba igazítanának, nincsenek; de ha tekintjük a megye benépesedésének viszonyait, a mely a XIII. század első feléből eredő s egymást követő adományozások által mindinkább a megye nyugoti része felé húzódik, ez azon határozott állítás koczkáztatására bátorít, hogy Hauk Polku utódai, Dettrich ivadékai, máshol nem, csak Magyarfalván birtak adományos törzsvagyonnal. Detrik ivadékainak, a névben is fennmaradt Dettrich családnak lubellai részbirtoka későbbi szerzemény, a mely beházasodás, női hozomány vagy egyéb uton került kezükre. Úgy szintén Hosszúrét birtoknak ama felerésze is, a melybe magát Benedekfalvi Péter bevezettetni kérte s mely kérelme iránt Ulászló király 1514-ik évi 26-án kelt rendeletével meghagyja a szepesi káptalannak, hogy a kérelmezőnek, a ki már a régebben megtörtént statutióról szóló oklevelet a káptalantól ki nem vette, azt most neki jogainak sürgős védelme érdekéből hiteles alakban kiadja.[1] Benedekfalvi Péterrel még egyszer találkozunk az 1520. évi szept. 2-án kelt[2] egyességi oklevélben, mely szerint Kussavi és Neczpáli Menyhért, Benedekfalvi Péterrel barátságot köt s minden egymás között fennforgott viszályt, pörlekedést, villongást megszüntetnek.

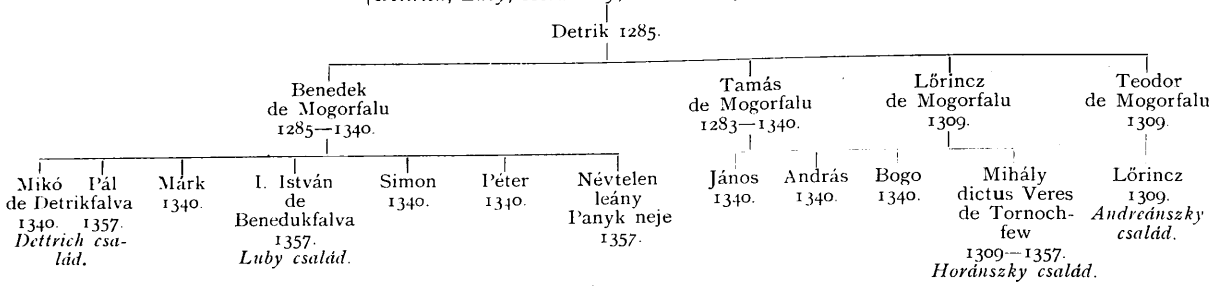
Kimerítettük mindazt, a mi tudtunkra volt, s az illető családi levéltárakban rendelkezésünkre állott; s ezen okiratos vizsgálódások alapján összeállítva Hauk Polku ivadékainak, Detriknek, az ettől származott magyarfalvi nemeseknek, s végre az ezektől szétágazott Dettrich, Luby, Horánszky és Andreánszky családoknak nemzedékrendét 1520-ig, a következő táblázaton tüntetjük fel.

[1] Özv. Joob Adolfné Madocsányi Klementina prúszéki levéltárában.
[2] Bobrovnyic[illegible] László rózsahegyi levéltárában.

I.

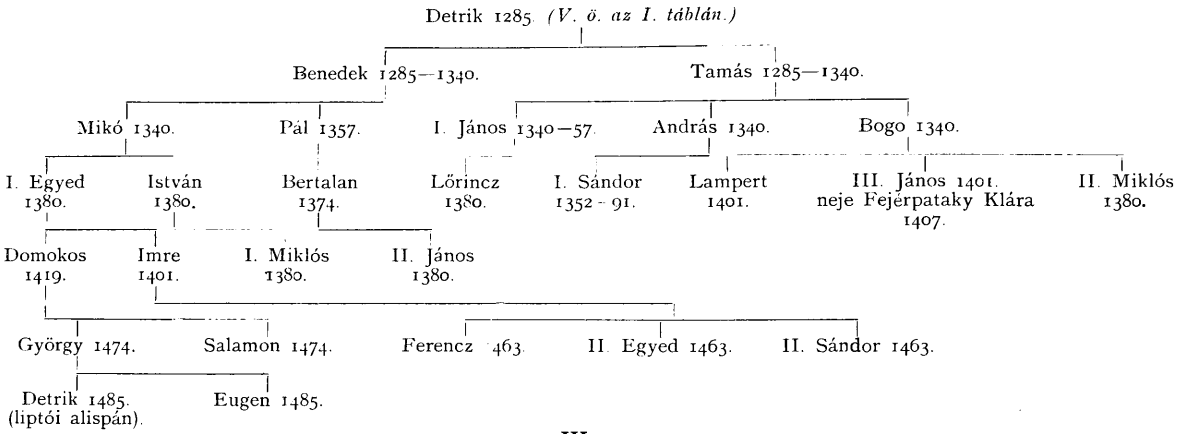
Hauk Polku de villa Mogorfalu 1230—39.

(Dettrich, Luby, Horánszky, Andreánszky családok.)

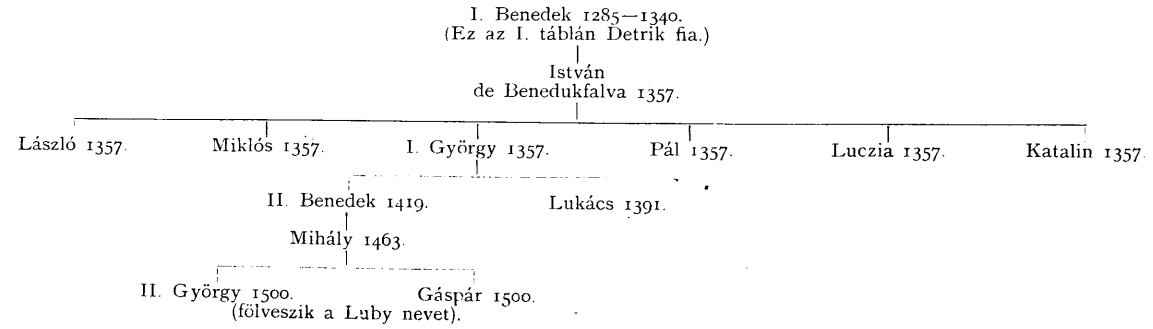
II.

(Dettrich család.)

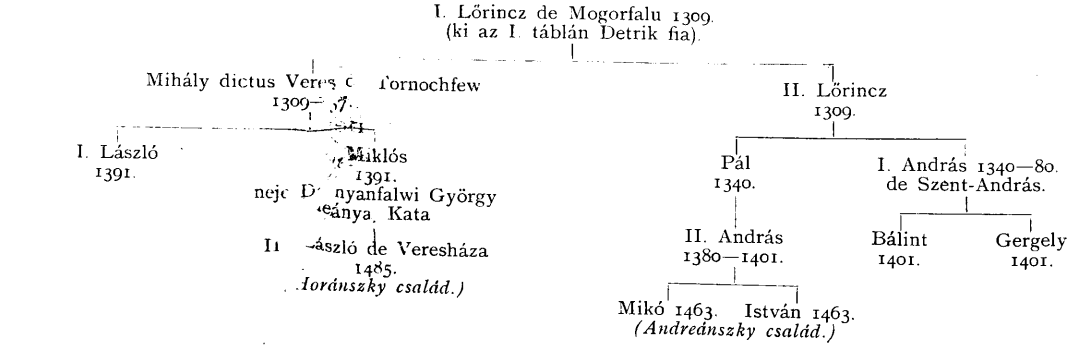
III.

(Luby család.)

IV.

(Horánszky és Andreánszky család.)

IV.

Zalók utódai.

(A Podhorányi család.)

Említettük már jelen dolgozatunk sorozatának II.[1] és III. czikkében[2] azon tényt, hogy liptai Bogomér comes László királytól 1272—1286-ik évek között engedelmet nyert, érdemei elismeréseül, rokonait Zalók fiait: Mártont és Mátét a király elé vezethetni. Itt már a lehetetlenségek sorába tartozik a rokonsági köteléket akár a vérség, akár a birtoklási viszonyok vagy közösségi jogok alapján megállapítani; sőt az csak megközelítőleg sem határozható meg. A vérségi kötelék révén nem, mert a fenntemlített egyetlen adaton kívül semminemű okiratos bizonyítékot nem ismerünk a vérségbeli atyafiság támogatására; a birtokviszonyokból szintén nem, minthogy Zalók és fiai sem birtokos társai, sem osztályosai nem voltak Bogomér comesnek és utódainak s ellenkezőleg Bogomér comes amazok jószágrészeinek élvezetében mint osztályos rokon soha nem állott. Elhagyjuk tehát a meddő kisérletet, s a rendelkezésünkre álló okiratok alapján előadjuk Zalók utódainak: a Podhorányi családnak nemzedékrendi történetét.

László király uralkodása alatt 1272—1290 közötti évek valamelyikében azon Zalok, — néha Zalouk és Zoluchnak is írva, — a ki László királynak egyik év nélküli, Szepességen húsvét utáni 15-ik napról keltezett oklevelében, mint Mártonnak apja s Bogomér comesnek rokona van említve,[3] Magyarfalu tőszomszédságában nyugot felé, a mostani okolicsnai határban Miklóstól, Demeter fiától, Jutah fiaitól, az Akalichna Pataka mentén «iuxta fluvium Akalichna Pataka», mint akalichnai királyi jobbágy egy földrészt kapott adományúl, a mely adomány királyi megerősítést is nyert. Az így adományúl nyert birtokrészen Zalók fia, Márton, községet alapítván, azt nevéről Martinkfalunak — mostani prædium Podhorán — keresztelte el. Történt azonban, hogy midőn III. Endre király a liptó-, árva- és túróczmegyei birtokjogi viszonyokat az említett megyékben személyesen vizsgálná, ez alkalommal Péter, Márton fia, a ki Zalók fia volt, megidéztetvén, ide-oda utazása közben, az akkor már Martinkfalvának nevezett birtokról szóló oklevele elveszett. A birtoklási jognak eme legfőbb bizonyítéka, a donationális levélnek hiánya miatt veszélyeztetve volt a birtoklás, lehetetlen a jogos bizonyítás. Gondoskodni kelletett tehát az illető tulajdonosoknak arról, hogy a törzsökös adománylevélnek királyi átíratát megszerezzék igaz jogaiknak védelmére, a jogtalan elfoglalás ellenében.

Ilyen viszonyok között Martinkfalvi Péter fia Bálint úgy a saját, mint legközelebbi rokonai: Demeter fia Balázs, Pál fia János, Miklós fia Bertalan, Mihály fia Mátyás nevében Károly király elé járult 1344-ben, hogy az apja Péter által a Martinkfalvi birtokra vonatkozó királyi megerősítési oklevelet nekik átíratban kiadják, nehogy birtoklási jogaikban bárki által is megtámadtassanak, s hogy azt védelmezni tudják. Károly a királyi könyveket megvizsgáltatván, feltaláltatott abban, hogy említett jószágot Jutach fia Demeter fiától, Miklóstól, adományúl kapta Zalók, s az királyi megerősítést is nyert.

Az erre vonatkozó oklevelet Lajos király kiadta 1344-ik évi deczember 27-én.[1] Ezen oklevél sorolja fel azon érdekletteket, kiknek nevében Péter fia Bálint a királyi átírást kérte. Ezen oklevelet Lajos király 1365-ik évben ugyancsak Martinkfalvi Péter fia Bálint kértére még egyszer átírta.[2]

Minthogy a Martinkfalvi birtok Akalichna határából lett kihasítva, a birtok terjedelmére nézve controversiák, villongások merültek fel a martinkfalvi nemesek és az akalichnai birtokosok között, s égető szükséggé vált az új határjárás és új határdombok emelése, mit Márton fia Péter, feljebb említett atyjafiai és birtokos társai és Márkus fia Pous nevében Lajos királytól kért. Ezen kérelmet Lajos király teljesíté is, elrendelvén 13[illegible]-ik évi május 25-én kelt oklevelében[3] a szepesi káptalannak, hogy Damian fia Miklós, vagy [illegible]nedek fia Pál, vagy Tamás fia János mint királyi tanú jelenlétében a határ-

[1] Turul VIII. évf. 14. lap.
[2] U. o. 55. lapon.
[3] Turul VIII. évf. I. füzet 13. lap.

[1] Dr. Podhorányi Gyu[illegible] kir. táblai biró levélt.
[2] Saját levéltáram eredetije után.
[3] Ugyanott kápt. hiteles másolat.

járást megejtse. A szepesi káptalannak ezen határjárásról szóló oklevelét Martinkfalvi Péter fia Bálint kértére Lajos király 1364-ik évi november 19-én[1] új pecsétjével meg is erősítette.

Midőn Martinkfalvi Péter fia Bálint kértére Lajos király 1344-ik évi deczember 27-én kiadta azon oklevelet, melyben tanúsítja, hogy az Akalichna Pataka melletti birtokrészt Bálint elődei Márton és Zalók adományképen kapták Jutach fia Demeter fiától, Miklóstól, ezt mint akalichnai királyi jobbágyok vették birtokukba,[2] tehát csak conditiatus nemesek voltak s feltételesen, bizonyos kötelezettségek teljesítése mellett élvezték a magyar nemesség előnyeit és kedvezményeit, a mint ez kifejezést is talál László királynak ama többször említett oklevelében, a mely szerint Detrik és Zalók fiai, különös királyi kegyből, kiváltságosan nemesi előjogokat élvezhettek;[3] Detrik fiai ugyan már a XIV. század első tizedében mint «nobiles de Mogorfalu» említtetnek, Zalók fiait és unokáit azonban 1377-ik évig még mindig mint királyi jobbágyokat találjuk martinkfalvi jószágukon; de a most említett évben Balázs fia, Miklós, érdemeinek jutalmául a martinkfalvi és a királyi jobbágyságból kivétetvén, az országos nemesek közé soroztattak. Ezen oklevelet kiadta Lajos király 1377-ik évi szeptember 8-án,[4] melyben elősorolja, hogy Martinkfalvi Balázs fia Miklós «filius iobbagionum nostrorum» már zsenge korától fogva a király hadjárataiban hű szolgálatokat tett, s különösen beszarabiai hadjáratában a Duna mentében, midőn Galan testvére Lajko ellen hadat viselt,[5] lándzsával karját keresztül döfték, halálos sebből vérezett, azután pedig a lithvánok elleni háborújában Belz vára ostrománál és elfoglalásánál halálmegvetéssel harczolván, kövek és nyílak által okozott sebekből vérezett,[6] s erről a királynak János esztergomi érsek különös jelentést is tett.

Midőn 1391-ik évben Bubek J[illegible]re országbíró Liptómegyében Bódogazonfalván birtokvizsgálati gyűlést tartott, ugyanakkor a Mártonfalvi — előbb Martinkfalva — birtokrészre vonatkozó családi okleveleket 1347-ik és 1364-ik évekből Gergely fia Lőrincz és Bertalan fia László mutatta be.[1] A felmutatott okiratokra nézve két megjegyzésre szolgáló esetet találunk a Bubek-féle instrumentumban, illetőleg a liptói regestrumban,[2] melyet itt felemlíteni szükségesnek vélünk. Az egyik az, hogy míg a László király által év nélkül a Szepességen husvét 15-ik napján kiadott oklevélben[3] Zalók fiai Márton és Máténak íratnak: «Martinus et *Matheus* filii Zalok», a liptói regestrumban Máthé Mátyásnak: «Martini filii Zolok et *Mathie* filii Zalok» van írva; a másik pedig az, hogy az 1344-ik évi decz. 27-én Lajos király által kiadott oklevél[4] az Akalichna pataka melletti földrész adományozóját, annak apját és nagyapját említi: «quod Nicolaus filius Demetrii, filii Jutah filiorum *iobbagionum regalium* de Akalichna . . . perpetuo possidendum assignasset», de azt nem mondja, hogy Miklós ki volt, a liptói regestrum ellenben megmondja,[5] hogy Miklós, Demeter fia, zólyomi comes volt: «quod Nicolaus filius Demetrii comes de Zolio» etc. Demeter apját azonban elhagyja. E két okirat egymást érdekesen egészíti ki, minthogy ezáltal Miklós zólyomi comes nemzedékrendét egygyel följebb vihetjük; s tudván azt, hogy Miklós zólyomi comes volt, hozzávetőleg meghatározhatjuk, hogy Zalók fiai Márton és Mátyás részére az adományozás mikor történt. Ugyanis 1277-ik évben[6] még Byter volt zólyomi comes, 1285-ben már Demetert találjuk,[7] Miklós 1279—83-ban levén zólyomi comes, az adományozásnak is ezen évek valamelyikében kellett történnie.

Még 1391-ik évben a XIII. századi névtelen birtokrészt az Akalichna Pataka mentén «iuxta fluvium Akalichna Pataka» — a mely először Martinkfalva volt — Mártonfalvának nevezték, s birtokosai Martinkfalviak, az emlí-

[1] Saját levéltáram eredetije ut[illegible].
[2] Dr. Podhorányi Gyula lev[illegible]
[3] Turul VIII. évf. 13. lap.
[4] Dr. Podhorányi Gyula levé[illegible].
[5] Lajos király hadjárata M[illegible]ko ellen 1368-ik évben volt.
[6] Belz vára ostroma 13[illegible]ben Keistut lithván fejedelemnek Szandomirba törté[illegible] betörése alkalmából.

[1] Magy. tört. tár IV. köt. 10. lap.
[2] Ugyanott.
[3] Turul VIII. évf. 13. lap.
[4] Dr. Podhorányi Gyula levéltára.
[5] Tört. tár IV. köt. 10. lap.
[6] Wenzel. XII. 195., 295.
[7] Ugyanott IV. 281.

A TELEGDIEK FRANCZIA CZÍMERE
1502. ÉVBŐL.

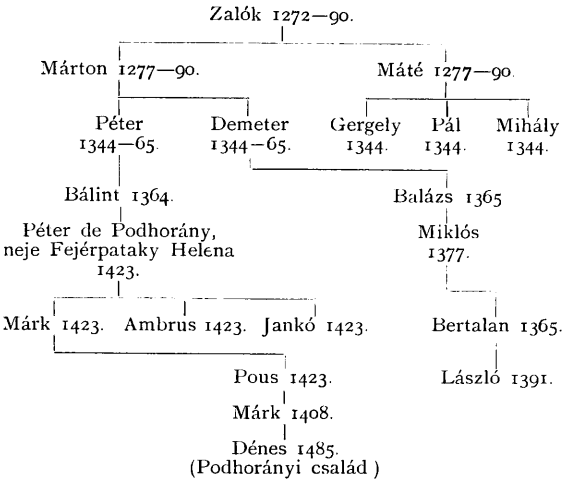
tett évben Mártonfalva; de már 1423-ban Podhoránnak íratik s tulajdonosaik Podhorányiaknak hivatnak; a mint ezt egy, a túróczi convent által 1423-ik évi november 15-én kiadott oklevélben találjuk, melyben Podhorányi Bálint fia Péter a saját és fiai Pál, Ambrosius és Jankó nevében, a nejének, született Fejérpataki Helénának kiadott női hozomány és kelengye felől neje testvéreit nyugtatványozza.[1]

Ezen időn túl az elhagyott Mártonfalvi név állandóan Podhoránná változik.

1438-ik évben előfordul Podhorányi Márk neve egy ügyvédet valló okiratban, a melyben Vidaföldi Márton, György fia, az esztergomi egyházmegye nyilvános jegyzője előtt, Kyssel Benedek, említett Podhorányi Márkot egyik ügyvédeül vallja.[2] Mátyás király a szepesi káptalannak elrendelvén, hogy Kispalugyai Lipthay Bálintot és ennek testvérét Mártont, és Szentiványi Balázst a keresztúri — mostani Szent-Kereszt Liptómegyében — birtokba bevezesse, mint homo regius Podhorányi Dénes is megneveztetik, a ki a statutionál 1485-ik évben jelen volt, s melyről a beiktatási jelentést a szepesi káptalan nov. 4-én ki is adta.[3]

A Zalóktól leszármazott Martinkfalvi, Mártonfalvi s végre Podhorányivá lett máig élő családra vonatkozó adatok 1485-ik évvel megszűnnek; s ezen családnak, mint a Bogomér comes családjával rokonságban volt nemzetségnek személy- és a birtokuk helynevére vonatkozó változásokat és azonosságot csak még az 1718—26-ik évi nemesi összeírás constatálja,[1] melyben a Podhorán birtokrész Martinfalvának ismertetik ezen szavakkal: «Familia Dominorum Podhorány ab innumerabili temporis defluxu in pacifico usu et possessione in *Podhorány* seu *Martinfalva* extiterint . . .»

Az elősorolt oklevelek alapján a Zalóktól mint törzsapától leszármazott Podhorányi család nemzedékrendje im ez:

MAJLÁTH BÉLA.

[1] Fejérpataky csal. kelecséni levélt.
[2] Bobrovniczky László levéltárában Rózsahegyen.
[3] Lokcsánszky Béla ügyvéd levélt. Szent-Miklóson.

[1] Acta publ. conv. Liptó 1718—26. jegyzők. 567. lapon.

XII. LAJOS FRANCZIA KIRÁLY CZÍMER-ADOMÁNYA A TELEGDIEK RÉSZÉRE.

(Színes czímerrajzzal.)

Már régen szándékoztam a gróf Csákyaknak őrizetemre bízott lőcsei levéltárából egy czímeradományozó oklevelet, mely sok tekintetben és egyes részleteiben ritka érdekkel bír, a Turul olvasóival megismertetni. De szándékom hova tovább, csak — szándék maradt. Egyszer nem volt a ki lefesse az ösmertetésemhez szükséges czímert, máskor meg nem volt időm; míg végre Csergheő Géza t. barátomnak a Turul 1889. évi I. füzetében, Telegdy István sírkövéről írt tanúlságos czikke, mintegy alkalomszerűvé tette az ott felvetett kérdések egynémelyikére feleletet adó oklevél közzétételét.

Az alaposan kutató Csergheő figyelmét nem kerülte ki, hogy a Telegdyek különféle czímert, különféle paizsalakokkal és különféle sisakdíszt használtak. Helyesen jegyzi meg, hogy e különbségek alkalmasint a család különböző ágait jelzik. Az alább közlött oklevélből látható, hogy a kacsát — anatem — tartó sólymot csakis a franczia követségben járó István, vele családja (et omnes de familia tua) és utána származott-

jai nyerték XII. Lajos franczia királytól. És habár az egész család nyerte István révén ez új czímert, úgy látszik, nem használták azt a Telegdyek valamennyien és egy részök ezentúl is megmaradt a koronát tartó oroszlány mellett.

A mily ritka eset az, hogy egy főúri családnak valamely tagja, *idegen* uralkodótól nyer *új* czímert, ép oly érdekes más heraldikai tekintetben is az okmány, és annak czímere is. Első tekintetre feltűnik, hogy az oklevélbe festett czímernek nincs semmi sisakdísze; hogy a szöveg *sárga* paizsmezőről szól, míg a festő *kékre* festette azt; és hogy a czímernél a sisak híjja következtében a takaró is hiányzik, de helyette körülveszi a paizsot a Szent-Mihály-rendnek díszláncza, melyet nem csak az armalis szövege említ, de azáltal is fölismerhetővé lesz, hogy magán a láncz alján ott csüng a szentnek kis képe, mely a Csergheő által ösmertetett sírkövön, már sisakdísz helyett van használva.

Valószínű, ha az oklevél szövegéből nem is tűnik ki, hogy Telegdi Istvánt, midőn Bácskai Miklós nyitrai püspökkel 1502-ben Franczia-országban járt, hogy Candalei Annával, XII. Lajos rokonával II. Ulászló király nevében jegyet váltson, a franczia király, e magas és előkelő rendjel adományozásával tüntette ki. Ezért kerülhetett e rend jelvénye a czímeres levélbe, ezért később az Szent-Mihály alakjával a sírkőre is.

Az oklevelet kiállító királyi írnoknak, egy nem mindennapi, s majdnem hihetetlennek látszó tollhibája is feltűnik az oklevélnek végén. Az t. i., hogy az évszámot épen csak *száz esztendővel* hibázta el, mert 1502 helyett világosan ott áll: hogy az Bloisban *millesimo quadrigentesimo secundo* kelt. Az oly könnyelmű lapsus calami talán csak úgy magyarázható, hogy az oklevél írója keveset írt még a nem régen kezdődött században, oly keveset, hogy jóformán tollában volt még a *quadrigentesimo*, és gondolkodás nélkül oda írta az új XVI. században is kelt oklevélre is, a megszokott *czernégyszáz* számot.

Ily kelettel van különben az oklevél a levéltár valamennyi elenchusában is registrálva, külsején pedig, a tizenhetedik században élt gróf Nyáry István írásával reá van írva «*Telegdiek Czímere Fellől Irá. Telegdi Anna Húgom Irása volt. Ennek a Lezajnek Májusban Múlt Két száz Harminez Három Esztendeje Hogy Kelt.*» *Comes Steph. Niary. m. p.* Látni való, hogy a «levél» igazi keltétől nem is oly nagyon távol álló Nyáry István, szintén elfogadta a hibás datumot, és úgy számította a «levél» korát kétszázharminczhárom esztendőre, épen száz esztendővel többre, mint a mennyi megillette volna.

De álljon itt az érdekes oklevél maga teljes szószerinti szövegében, lehet, hogy szép rajzával együtt a Turul nem egy olvasóját talán érdekelni fogja. Az oklevél teljesen ép, s jól föntartott hártyára van írva. Rajta függ a a zöld viaszra nyomott szintén ép, egyik oldalán a Valois-k három liliomját mutató királyi pecsét, melynek másik oldalán a trónusán ülő király alakját látjuk, következő körirattal:

Lodovicus Dei Gratia Francorum Rex Duodecimus.

A szöveg a következő:

Lodovicus dei gratia Francorum, Neapolis et Jherusalem Rex, dux Mediolani etc. Nobili et magnifico viro Stephano de Thelegd serenissimi domini Wladislai Hungarie ac Bohemie regis consanguinei nostri consiliario dignissimo, gratiam nostram et dilectionem. Cum nihil maius in principe, aut quod magis ad veram gloriam spectat et conducat esse possit, quam prestantissimos viros non extollere solum, verum etiam iuxta ipsorum merita omni laudis et demonstrationis genere exornare; ut virtus magis atque magis commendata in dies augeatur, et huiusmodi exemplo ceteri ad promerendam principum gratiam excitentur. Idcirco cum superioribus mensibus ab prefato rege consanguineo nostro orator ad nos et serenissimum Anglie regem pro maximis, et arduis negotiis, que utriusque nostrorum statum, ac etiam christiane rei publice dignitatis conservationem concernebant, destinatus extiteris; in quibus omnibus ita prudenter et graviter te gesseris, ut non solum cum prefato rege consanguineo nostro omnia fœdera, que antea cum predecessoribus suis regibus Hungarie percussa fuerant, confirmaverimus, verum etiam cum eodem rege pristinum et amicitie et benevolentie fœdus et affinitatem inierimus; nec minus et uti christianissimum regem decet, que ad salutem christiane rei publice pertinebant, curaverimus. Sane volentes nos te singulari quadam gratia et speciali dono prosequi et afficere, ut posteritas tua intelligat, quanti propter tua merita et virtutes faciendus extiteris; sicque huiusmodi exemplo ad tua emulanda vestigia inflammetur, tenore presentium de certa nostra scientia, mera et spontanea voluntate ac motu

proprio nostro, et uti prefertur, ut propter merita tua hac speciali gratia prosequamur: tibi magnifico viro Stephano de Thelegd ac intuitu tui omnibus simul de familia tua, eorumque posteris et descendentibus in perpetuum damus, permittimus et gratiose concedimus, ac de singulari nostra gratia elargimur, ut tu ac omnes alii de familia tua, eorumque posteri et descendentes in perpetuum arma vel insignia, videlicet in quibus in flavi coloris campo naturalis et proprii coloris falco est, qui subiectam sibi anatem rostro et pedibus prestringit, uti in fronte presentis privilegii nostri suis depicta coloribus cernuntur, conchilibusque tamen singula singulis liliis distinguantur, que conchilia sunt insignia militie ordinis Sancti Michaellis de regno Francie, et quibus milites predicti ordinis rite instituti et ordinati a nobis et predecessoribus nostris regibus pro insigni utuntur, circumdare, atque armis et insignibus predictis tali modo ornatis et circumdatis tam in sigillis, quam in aliis locis et picturis, domi, forisque ac ubi magis honorificum duxeritis, veluti in scutis, galeis et rebus et locis aliis quibuscumque gratia et permissione nostra speciali possitis et valeatis, absque alicuius persone contradictione vel impedimento. Volentes pariter et concedentes, ut predicitur, ut gratia et concessio hec nostra tam tibi quam omnibus posteris de familia in perpetuum sit firma, stabilis et inconcussa, a nulloque unquam tibi vel ipsis infringi vel alterari possit. Quod ut sit, tibi ac tuis perpetuis temporibus valiturum, in eius ac premissorum omnium fidem, robur maius et testimonium presens hoc privilegium nostro pendenti ac consueto sigillo comunitum iussimus expediri. Datum Blesiis, die vigesima quarta mensis Maii, anno gratie millesimo quadrigentesimo secundo *(így)*

Per Regem: Robertet. m. p. Viard: m. p.

Eredetije: a gróf Csákyak lőcsei levéltárában, Fasc. 24. Nro. 1.

Közli: SVÁBY FRIGYES.

ÁLMOS KIRÁLYFI ÉS CSALÁDJA.*

(Genealogiai tanulmány)

Származása és születése. E királyfi atyjáról a régibb irodalomban ellentétes nézetekkel találkozunk.

Kinnamos I. László fiának tartja.

Dlugoss[1] Kálmán király egyik rokonának mondja.

Lucius[2] szerint, Lambert vezérnek fia lett volna.

E tévedés Pray és Katona nyomán még Broemmel tábláiba is átment.

Ellenben *Turóczi*, *Ranzanus*[3] és más tekintélyes írók abban egyeztek meg, hogy Álmos I. Gézának fia volt; ez mai napság elvitázhatlan állítás.

Születési évét 1075 körül helyezem, tehát oly időre, midőn atyja, Turóczival (II. 48.) egyetértőleg még csak vezér volt.

Életírása. Minthogy ilyformán I. Géza halálakor († 1077) még *csak csecsemő* volt,[1] valószínű, hogy László nagybátyja gyámsága alá került.

Midőn László Horvátországot 1091-ben hatalma alá ejté, a hadjáratban részt vett Álmos királyfit Horvátország kormányzójává nevezte ki.[2] 1097-ben Kálmán bátyja felhatalmazta, hogy

* Mutatvány szerzőnek «Az Árpádok történelmi kritikai genealogiája» című munkájából.

[1] Lib. IV. ad ann. 1114: «consanguineus propinquus».

[2] De regno Dalm. et Croat. Lib. II. cap. 1. (Cod. MSS. Chron. Ung.) «In cujus (Kálmán) temporibus multa mala sunt perpetrata, ipse enim Belam, filium Almus ducis, filii Lamperti ducis, filii Belæ regis. . . .»

[3] *Turóczi* II. 48., illetve a Képes Krónika mondja: «. . . Dux autem Geyza genuit . . . Almum». II. 59.: «Habebat Rex (Ladislaus) secum fratres (=nepotes) suos filios Geyzæ Regis Colomanum et Almum» «qui (Almus) . . . honoravit fratrem suum Colomanum». II. 64.: «Almi filii Geyzæ».

[1] A krónikások e két királyfi zsenge korát következő helyeken erősen hangsúlyozzák:

Turóczi II. 60., Képes Krónika c. 65.: «Hoc autem audientes ambo juvenes et lascivi, congregaverunt exercitum».

Ranzanus, Ind. XII.: «Huic regi (Ladislao) nulli . . . liberi fuere; at Geyza ejus frater, duos reliquerat filios, Colimanum et Almum; eos moriens, parvuli namque tum erant, Ladislai commisérat fidei.»

[2] «Anno . . . 1091. . . . tempore quo Uladislaus Pannoniorum Rex, Croatie invadens Regnum, domnum Almum suum nepotem in illo statuit Regem» (a zárai városi hatóság ítélete, ap. Wenzel XI. 13. sz. a.).

Roger szicziliai fejedelem leányával, Buzillával kötendő házassága ügyében Roger küldötteivel tárgyaljon.

1102-ben Kálmán elvette tőle Horvátország kormányzását s helyette a nagybátyjok, Lambert által kormányzott tiszáninneni területet adta át neki. Nem tudjuk, vajjon azért-e, mert László király helyette Kálmánt kinevezte trónörökösének, vagy Horvátország elvesztése miatt történt-e ez? elég az hozzá, hogy mostantól kezdve a két fivér között viszályok törtek ki. Álmos mindjárt Horvátország elvesztése után bátyja ellen fellázadt, de csakhamar megadta magát.[1] 1106 körül Passauba menekült, V. Henrik császártól segélyt keresendő; ezt nem nyerhetvén, bűnbánatot színlelve, visszatért az országba. Nemsokára Lengyelországba szökött s onnan némi segélyhaddal visszatért, de látván, hogy nem boldogul, önként meghódolt, mire a dömösi klastromba visszavonúlt. A kolostor magánya őt ki nem elégítvén, trónvágyának támogatását 1107-ben újolag Henrik császárnál kereste. Testvérével kibékülvén, 1109-ben Konstantinápolyba utazott; innen visszatérve, egy ideig ugyan békében élt a királylyal, de midőn újabb fondorlatokon törte a fejét, 1113-ban végzete vesztére vezette; az ideges király parancsára őt és fiát megvakították; meggyilkoltatását csak a dömösi szerzetesek akadályozták meg.

További sorsa 1127-ig ismeretlen. Ez évben Görögországba szökött. Részese volt-e a II. István ellen akkor tervezett, de meghiusult összeesküvésnek s az ellenkirályok felléptetésének, avagy a görög diplomatia fondorlatai voltak-e szökésének indító okai? ezt nem tudjuk.

Általános vélemény az, hogy azért szökött Görögországba, mert Piroska unokahúga Komnenos Jánosnak, az akkor uralkodó görög császárnak felesége volt. Lehet, hogy e körülmény némileg döntő lehetett, de azért nem szabad elfelednünk, hogy Álmos anyja, Synadenos Theodul leánya, görög születésű nő volt, s hogy Álmosnak Görögországban anyai részről is rokonai lehettek. Új hazájában Konstantin nevet vevén fel, kiséretével együtt Konstantine makedón városban telepedett le, hol 1129-ben meg is halt. II. István nagybátyj nak holt tetemeit Fulbert kalocsai püspök által hazahozatván, Székesfehérvárott ősei mellé takaríttatta el; ez valószínűleg már 1130-ban történhetett. Cosmas Pragensis azon állítása, hogy ez csak 1137-ben történt, valószínűleg arra vezetendő vissza, hogy fia, II. Béla, atyjának akkor szebb síremléket állított.

Házassága. *Grebner*[1] a következőket mondja: «Ingo III. Philippi filius Suecicum cum laude moderatus regnum: ex Ragnilde, prima uxore, suscipit Christinam . . . et alteram *filiam, Almo, Hungarorum regi desponsatam.* Ex harum connubiis incliti reges, Sueciæ, Daniæ, Norvegiæ, Galliæ, Hungariæ et Poloniæ prognati sunt.»

Ludewig és *Langebeck*[2] a következő variaciókkal kombinált passzusokat adják: «Iste Kanutus Dux fuit Danorum et Rex Sclavorum, quos non hæreditario jure sed armis potenter obtinuit. Hic habuit uxorem nomine Ingiburgis, filiam Izizlavi potentissimi Ruthenorum Regis et Christinæ Reginæ: ex qua genuit Waldemarum gloriosum Danorum Regem qui pater extitit Kanuti Regis qui nunc (1190) regnat in Dania et Ingiburgis Reginæ Francorum. Supradicta autem Christina avia Waldemari Regis, filia fuit Ingonis Suevorum Regis et Helenæ Reginæ. Prædictæ autem Ingeburgis, matris Waldemari Regis, soror et filia Izislavi Regis alia, nupsit Regi Hungariæ qui sororem Regis Franciæ habuit uxorem. [Variáczió: «*Soror vero Christinae Ingelburgis nupsit regi Hungarorum quae genuit Belam, gloriosum regem eorum*».] — Unde patenter ostenditur, Waldemarum Danorum Regem patrem Ingeburgis Reginæ Franciæ et Belam Regem Hungariæ consobrinos esse.»[3]

[1] *Turóczi* II. 60.

[1] *Compend.* hist. univ. Tom. II. pag. 630.

[2] Ludewig János Péter, szül. 1670-ben; történettanár Halleban, † 1743., az idézet olvasható: Reliquiæ manuscriptorum omnis ævi diplomatum ac monumentorum inedit. című művének 9-ik köt. 591. lap stb. Frankfurt, 1720—1733. — Langebeck Jakab, szül. 1710-ben Jütlandban, † 1775 Kopenhágában; idézve: Scriptores rerum Danicarum medii ævi, Kopenh. 1772—1774. (halála után Suhm által folytatva 1776—1792.) Tom. II. pag. 154., 160. és köv. ll.

[3] Katona III. 562. következőleg adja e passzust: «Hic (t. i. Knut) duxit uxorem filiam Juzillani, regis Rutinorum, et Christinæ reginæ, nomine Engelburges, de qua genuit Waldemarum. Christina vero prædicta, avia Waldemari, filia fuit Ingonis, regis Suecorum, et

Minő következményeket vont maga után e passzus, ezt már abból is látjuk, hogy pl. Magyarországnak két nagy történetírója, *Fessler* és *Szalay* Álmos feleségét svéd Ingeburgnak nevezik.[1] Már pedig ha két ily tekintély ezt egyetértőleg állítja, akkor nem csoda, ha a többiek, tekintélyükre támaszkodva, az adatot elfogadják és tovább adják. De mily könnyelműséggel s mily kevés kritikai érzékkel ollózták ki Ludewig és Langebeck szövegéből Álmosnak e feleségét, Ingeburgot, ezt a következők fogják bebizonyítani:

II. Fülöp franczia király 1193-ban feleségét, Ingeburgot, I. Waldemár dán király leányát elbocsátotta. A házassági akadály, t. i. a házaspár közötti rokonságnak megvizsgálásával, a pápa Vilmos ebelholti apátot bízta meg, kinek kutatásai «Genealogia regum Daniæ» czím alatt Langebecknél (T. II. p. 154—163.) olvashatók. A hányszor tehát a szerző, t. i. Vilmos apát, saját korszakának személyeiről, kortársairól szól, szigorúan szemügyre veendő, hogy csak a röviddel 1193 előtti és utáni időt veszi tekintetbe.

A következő mondatot találjuk nála: «supradicta autem Christina, avia Waldemari Regis, filia fuit Ingonis Suevorum Regis et Helenæ Reginæ» (Langebeck II. 161.); az általam fennt idézett, Katona által folytatólag citált szöveg variációjában pedig a következőt találjuk: «Soror vero Christinæ Ingelburgis nupsit regi Hungarorum quæ genuit Belam, gloriosum regem eorum.»

E passzus a magyarázókat s az írókat egyáltalában csak azon feltevésre jogosíthatta fel, hogy Ingo svéd királynak, Krisztina nevű leányán kívül még egy Ingeburg nevű leánya volt. Kérdezhetjük tehát: mily joggal lehetett e szövegből kibetűzni, hogy Ingeburg, Ingo királynak e leánya, vak Béla királyunk anyja volt? Kézzelfogható dolog, hogy Vilmos apát ezen Fülöp királynak a vizsgálatkor életben volt Béla magyar királylyal való rokonságáról szól. 1193-ban pedig nem élt második Béla, hanem unokája III. Béla (ki csak 1196-ban halt meg és 1173 óta ült a trónon). E passzus tehát szembeszökőleg azt mondja, hogy Ingeburg svéd királyleány valamely magyar *királylyal* kötött házasságából a dicsőségesen uralkodó III. Béla királyt szülte. Ehhez járul még az is, hogy a másik variáczió (Langebecknél) határozottan mondja, hogy «Ingeburgnak, Waldemár dán király anyjának, egy másik nővére azon magyar királyhoz ment férjhez (kinek fia a franczia király nővérét vette nőül)». Habár ez utóbbi mondat az időt s a személyeket össze-vissza keveri, a franczia házassági összeköttetésre való hivatkozás mégis elegendő arra, hogy ama bizonyos királyleány anyaságát nem második, hanem harmadik Bélára alkalmazzuk, ki II. Fülöp franczia király nővérét birta feleségül.

De egészen eltekintve attól, hogy az ebelholti apátnak Ludewig-Langebecknél előforduló szavait teljesen félreértették, önkényesen magyarázták s azzal az Árpádok genealógiájában előforduló hézagot kitölteni vélték, Álmosnak e svéd Ingeburggal kötött házasságát még sokkal hathatósabban lehet valódi értékére visszavezetni.

I. Ingo svéd királynak (Stenkil fia, † 1110 körül) Ilonával, Blot-Szven király nővérével kötött házasságából három leánya lett.

a) Margit (Fredkolla), † 1130 nov. 4-én, eltemetve a Roskild-féle székesegyházban.

Férjei: 1. 1101. Magnus, norvég király, † 1103 aug. 24-én. 2. 1105 körül Miklós, dán király, † 1134 jun. 25-én;[1] a második házasságból született erős Magnus.

Helenæ reginæ. *Soror vero Christinae Ingelburgis nupsit regi Hungarorum, quae genuit Belam, gloriosum regem eorum* etc. (Ludewig, Rel. MSS. T. 9. p. 635.)

[1] *Fessler* I. 543. lapján ezeket mondja: «In gleicher Zeit (a dömösi klastrom felszentelésekor) überreichte ihm seine Gemahlin Ingelburge, Ingo des I., Königs von Schweden Tochter, einen Sohn; umso eifriger strebte er nun nach der Krone, dem künftigen Erbe des Neugeborenen.» Szalay pedig az Árpádok családfáján Álmos nejének nevét következőleg adja: «Ingelburg svéd királyleány».

[1] *Saxo Grammat.* lib. 13. p. 230.: «Duxerat autem (= Nicolaus) Margaretam, patre Ingone, Sveorum Rege, matre vero Helena natam.»

Snorre Sturleson. p. 397 ad 1100; p. 402 ad 1107; p. 414 ad 1122.

Fragm. Island. de regibus Daniæ ap. Langebeck II. 429.

Annal. Bartholin. ap. Langebeck I. 339.

Pet. Olai Annal. Dan. ap. Langebeck I. 175.

b) Katalin; férje Jernsida Björn, dán királyfi, † 1134.[1]

c) Krisztina, † Novgorodban 1120 jan. 28-án. Férje: 1095 körül Msztisló (Harald) novgorodi fejedelem, később Kiew nagyherczege, szül. 1076-ban, † 1132 ápr. 14.[2]

Miután Ingo királynak a megnevezetteken kívül több leányáról tudomásunk nincs, ennélfogva el nem hihetjük, hogy egy Ingeborg nevü leánya Álmos neje lett volna.

Kutassuk már most a régibb írók szerint Magyarországban férjhez ment svéd Ingeborg nyomait.

Krisztina, Ingo leánya, mint a kútfőkből kimutattuk, novgorodi (később kievi) I. Mstiszló fejedelemhez ment férjhez,[3] mely házasságból Ingeborg nevü leány származik.

[1] Klingspor Károly Arvid, svéd országos czímerésznek hozzám intézett levele (Stockholm, 1887. nov. 1.).

[2] *Knytlinga Saga* c. 88. pag. 179.: «Duxerat vero Haraldus (így nevezi Mstislót annak anyai nagyatyja, angol Harald szerint) Christinam, Ingonis Stenkillidæ, Svecorum regis filiam, sororem Margarethæ reginæ.»

Snorre Sturleson p. 410.: «Malmfrids moder var dronning Christina, K. Ingo Stenkieldsons dotter i Suerrig. Malmfrids syster var Ingeborg», pag. 475.: «Ingeborg K. Valdemars moder, oc Malfrid K. Magni moders moder (t. i. norvég V. Magnus († 1184) anyja, Krisztina, Malmfridnak és norvég I. Sigurdnak a leánya) vaare systre, K. Haralds dóttre aff Garderige.»

Knytlinga Saga c. 88., pag. 179.: «Duxerat vero Haraldus, Holmgardiæ (azaz Oroszország) rex, Christinam, Ingonis Stenkillidæ, Svecorum regis, filiam, sororem Margarethæ reginæ, quam tum in matrimonio habebat Nicolaus rex Danorum. Christina modo dicta, Haraldo peperit binam prolem fœmineam, Malmfridam, quæ nupserat Sigurdo Hierosolymitano, regi Norvegorum, atque Engilbergam.»

Vilmos ebelholti apát i. h.

Nagyhercz. könyvtár V. 128. tanusítja, hogy Krisztina, I. Mstisló neje, Nagy-Novgorodban 1120 jan. 28-án halt el. IV. 197. pedig tanusítja az 1095-ben történt egybekelését.

[3] Ezen 1076-ban született, Mstiszlónak, anyai nagyanyja után, Harald mellékneve is van; † 1132 ápr. 14-én. Születését tanusítja a nagyhercz. könyvtár (IV. 101.); trónralépését és halálát: Nestor (ap. Scherer). — Az orosz évkönyvek kivétel nélkül Mstiszló-nak, a lengyelek Mieczyszló-nak (Miseco-nak), a dánok Haroldnak hivják. «Holmgard» származik Holmtól = szigettől; Garderige (Gardarske) pedig telket elent, az egész tehát = szigeti vagy partvidék; így szo.táták az egész orosz birodalmat dél- és keletfelé (a svéd határok kivételével) megjelölni.

Ezen Ingeborg, svéd Ingo királynak nem leánya, hanem unokája, nem magyar Álmoshoz ment férjhez, hanem Knut Lawardhoz, Déljütország herczegéhez s az Obotriták királyához (1115-ben; Knut † 1131 jan. 7-én).[1]

De van ez Ingeborgnak egy mostoha nővére Fruzsina, Mstiszlónak második házasságából származott leánya, kitől II. Géza magyar királylyal kötött házasságából III. Béla király született

E körülményen nyugszik a Ludewig-Langebeck-féle szövegen alapuló összes tévedéseknek megvilágításához vezető kulcs és kiinduló pont.

A rektifikált tényállás tehát a következő:

1. *I. Ingo-nak, svéd királynak, nincs Ingeborg nevü leánya.*

2. *Krisztina leánya után egy Ingoborg nevü unokája van, ki Knut Lavarddal kötött házasságából I. Waldemárt, dán királyt szülte.*

3. *Ezen Ingeborgnak, I. Ingo unokájának nővére, Euphrosina, III. Bélát magyar királyt szülte.*

4. *Felcserélték tehát III. Bélát II. Bélával; anyját (Euphrosinát) pedig annak Ingeborg nevü nővérével, kit Ingo unokája helyett ennek leányául tartottak; e felcserélésnek pedig az volt a következménye, hogy Álmos herczeget Ingeborggal, svéd I. Ingo király leányával házasították össze.*

Miután ezen állítás tarthatatlanságát eléggé elemeztük s — remélem — be is bizonyítottuk, azon kérdés marad még hátra: hogy *ki volt tulajdonképen Álmos neje?* Mert hogy Álmosnak törvényes felesége volt, már abból is tudjuk, hogy az állítólagos törvénytelen szülöttet, Boris-t, annyira gyűlölő magyarok Álmos fiát, Bélát, királyuknak elismerték, s hogy Álmos két leánya uralkodókhoz ment férjhez.

Azon hazai kútforrások, melyek kérdésünk fejtegetésénél hitelt érdemelhetnének, e tekintetben hallgatnak. Álmos nejére vonatkozólag, csak Turócziban (II. 62.) találok gyenge jelzést, midőn a krónikás ezeket mondja: «quorum consilio Ducem (t. i. Álmost) et filium ejus (Bélát) *de gremio matris suae extractum*, excæcaverunt.»

[1] Knytlinga Saga c. 113. pag. 191.: «Verum quo tempore Cnutus Lavardus occubuit, Engilbiorga, ipsius conjux, uterum ferebat, eaque hyeme apud parentem suum Haraldum regem in Russia degebat. Ibidem septima post obitum mariti nocte filium peperit, cui Valdemaris nomen inditum.»

Hasonlóképen nyilatkozik erről a sokkal későbbi Lucius:[1] «Belyn, adhuc infantem . . . *extractum de sinu matris* etc.»

Ennek következtében nem marad más hátra, mint hogy a külföldi kútfőkhez forduljunk; ezek között természetes, hogy az oroszokat — mert tárgyunkra nézve legtöbb világítást szolgáltatnak — első sorban ki kell emelnünk.

Az orosz kútfők a következőket szolgáltatják:

1. II. Szvjetopolk (Mihály), kievi nagyherczegnek (sz. 1051-ben; nagyherczeg 1093 apr. óta, † Kievben 1113 ápr. 16-án) két leánya volt, kiknek elseje, Zbyslava, 1103-ban III. Boleszló lengyel fejedelemhez ment férjhez s 1108-ban halt el.[2]

2. Szvjetopolknak második leánya, Predszláva, 1104 aug. 11-én, magyar király fiának («Korolevics») adatott feleségül.[3]

3. Euphemia, II. Wladimir (Monomach) nagyherczeg leánya 1112-ben Kálmán magyar királyhoz ment férjhez; rövid idő mulva hazájába visszaküldetvén, itt 1138-ban halt el[4]

Zbyslavának III. Boleszlóval kötött házasságát az összes tudósítók egyetértőleg elvitázhatlan ténynek nyilvánítják. De máskép áll ez Predszláva férjhezmenetele tekintetében.

Az orosz ősforrásnak azon szövegezését, melynek értelmében Predszláva magyar király fiához ment férjhez, különböző időben különböző írók a legkülönfélébb módon magyarázták; de mindnyájan inkorrekt nyomon jártak.

Engel úgy fogja fel a dolgot, hogy Predszlávát eredetileg valamely magyar királyfinak igérték oda, de hogy Kálmán király ennek daczára Predszlávát, szicziliai felesége halála után, 1104-ben hitvestársul vette.

Fessler[5] figyelembe sem veszi Euphemiát s Predszlávával, Szvjetopolk leányával 1104. aug. 11-én Kálmán házasítja össze.

Karamsin[1] a magyar királyfit Kálmán fiának tartja, ki Predszlávát, lengyel Boleszló sógornéját veszi nőül.

Roepell[2] osztja e véleményt.

Strahl[3] az orosz kútfő adatát szintén akként magyarázza, hogy a magyar királyfi alatt Kálmánnak egyik fia értendő, míg maga Kálmán nem Predszlávát, Szvjetopolk második leányát, hanem magas korának daczára Euphemiát, Monomach leányát (1112-ben) veszi nőül. Ez utóbbi nő viselős állapotban haza tér Oroszországba, hol 1138-ban meg is hal.

Broemmel,[4] a ki mind a két orosz adatban némi valót sejt, Karamsinra támaszkodva, a csomót egyszerűen azáltal oldja fel, hogy Predszlávát és Euphemiát egy és ugyanazon személynek, II. Wladimir leányának tekinti, ki szerinte (1104 és 1112 között szabad választása lévén) 1112-ben Kálmánhoz ment férjhez és (1112 után történt) elbocsátása után Oroszországban 1138-ban meghalt.

Schiemann[5] Szvjetopolk második leányának házasságáról mit sem mond: ő csak Euphemiát ismeri, ki szerinte Monomach leánya, Kálmán felesége, kit férje — hűségében nem bízván — haza küldött.

A legmérvadóbb *magyar* történészek által mai napig elfogadott álláspont az, hogy Kálmán király 1104-ben Predszlávát, Szvjetopolk leányát vette nőül s azt nem sokára elbocsátotta. Euphemiáról, valamint Kálmán orosz házasságának szabatos megállapításáról mit sem szólnak.

Az által, hogy az ősforrás két adatának egyikét agyonhallgatjuk, hogy két egészen különböző hangzású nevet egy és ugyanazon személyre vonatkoztatunk, hogy két különböző atyától és különböző anyától származott nőt egy s ugyanazon személynek tartunk, s hogy két egymástól eltérő évszám között kényünk kedvünk szerint az egyik vagy a másik mellett ha-

[1] Cod. MSS. Chron. Hung. in Bibl. Vatic.

[2] *Dlugoss* ad 1086. p. 308., ad 1103. pag. 350. (az orosz évkönyvek szerint; *Schiemann*, Gesch. Russland's, p. 415. orosz kútfők szerint.

[3] Nestor-Scherer pag. 173. ad ann. 1104. *Puszkkin*-féle krónika (ap Karamsin) szerint: «ugyanazon évben — 1104-ben — ment Predszláva, Svjætopolk leánya, aug. 11-én Magyarországba, hogy ott a király fiához férjhez menjen.»

[4] Karamsin II. 119., a jegyzeteknek 59. l.

[5] I. 535.

[1] II. kötet 119; a jegyzetek 59. l.

[2] Gesch. Polens, I. 2[illegible].

[3] Gesch. Russland's, [illegible] 200., 201.

[4] Genealog. Tabellen, 59. és 61. tábl.

[5] Pag. 422., 423.

tározunk: az által nem lehet genealógiai hézagokat kitölteni.

Én azon eredményre jutottam, hogy az ősforrásnak mind a két adata jogosan igazat mond; hogy

1. *Predszláva, Szvjetopolk leánya, kit Kálmán nejéül tekintünk, 1104-ben Álmos herczeg felesége lett;*

2. *hogy Kálmán király Euphemiával, Monomach (II.) Wladimir leányával (1112-ben) lépett házassági frigyre.*

Állításomnak pedig ez az indokolása:[1]

a) Az ősforrás azt mondja, hogy Predszláva 1104 aug. 11-én magyar király fiához ment férjhez. Azok, kik daczára annak, hogy az írók túlnyomó része a királyfi helyett Kálmán királyt helyettesíti, itt mégis csak királyfit keresnek, máskép nem tudnak magukon segíteni, mint azáltal, hogy e királyfit Kálmán egyik fiával azonosítják. Ki lehet Kálmánnak e fia? Talán az akkor három éves István, vagy ennek ikerfivére, László, kiről nevén és születési évén kívül alig tudunk valamit?!

Hogy miért kelljen ezen Predszlávával összeházasított királyfit — ha a forrás állítását elfogadjuk — kizárólag csak Kálmán fiai között keresni, azt át nem látom. Nem volt-e talán Magyarországon más királyfi 1104-ben? Dehogy nem! Hisz Álmos, Kálmán király öcscse, szintén királyfi volt! még pedig I. Géza magyar királynak a fia! Nézzük tehát, vajjon az időszámítás s a többi megfontolandó mozzanat Predszlávával kötött házasságát valószínűvé teszik-e vagy nem?

Ha azon, nagyban és egészben véve csak elmosódott adatokat, melyeket az orosz kútfők az első Rurikoknak az Árpádokkal kötött házassági összeköttetéseit illetőleg reánk hagytak,[2] nem is akarnók szemügyre venni: mégis el kell ismernünk, hogy Szár László s I. András király orosz Rurik-házból származott nőkkel keltek egybe. 1104-ben tehát mindkét részről az ősök által adott kettős példa következtében új magyar-orosz házassági összeköttetésre elég indok volt adva; ehhez még az is járul, hogy már 1091-ben, tehát 13 évvel ezelőtt, orosz fejedelem fiát, László magyar király, Kálmán és Álmos nagybátyjának vejeként találjuk említve. Az 1104-ben történt házassági összeköttetés ez utóbbi körülmény által bővebb indokolást lel.

Azok, kik Kálmánnak Predszlávával 1104-ben történt egybekelését pártolják, arra szoktak leginkább hivatkozni, hogy Kálmán Predszlávának atyjával már 1099-ben szövetséget kötött, s hogy ennek következtében, Buzillának halála után, szövetségesének leányával (1104-ben) második házasságra lépett. De én azt kérdezem, vajjon a Kálmán és Szvjetopolk között 1099-ben kötött szövetség nem lehetett-e szintén elég indító oka annak, hogy Kálmán öcscse Szvjetopolk leányát nőül vegye? Hát ha Álmos az orosz hadjáratban talán részt is vett?!

Álmos Predszlávát 1104-ben azért vehette nőül, mert 1. ő maga akkor legalább 27 éves volt; 2. öregebb leánya, Adelhaid, csak 1123-ban ment férjhez (akkor, ha 1105-ben született, 18 éves lehetett); 3. fia, Béla csak 1108-ban született; 4. mert második leánya, Hedvig, csak 1132-ben ment férjhez. Ez oldalról tehát nem akadunk akadályra.

Nem szabad azon kifogást elfogadnunk, hogy Szvjetopolknak első, előttünk ismeretes felesége, Tugor-nak, a polovcziak (kúnok) khánjának, leánya csak 1094-ben ment férjhez, s hogy ennek következtében Predszláva 1104-ben csak 10 éves lehetett (hisz ez Kálmánnal való egybekelését kérdésessé tenné szintén). Hisz tudjuk, hogy Szvjetopolk, Jaroszló nevű fiát már 1099-ben Kálmánhoz küldte, hogy ezt szövetségre felhívja (Dlugoss szerint ez már 1094-ben történt volna); tudjuk továbbá, hogy Szvjetopolknak első leánya, Zbyslava, már 1103-ban III. Boleszló lengyel fejedelem hitvestársa volt, s hogy 1104-ben már fiút is szült. Ha Jaroszló és Zbyslava atyjuk polovczi nejének gyermekei voltak, akkor öt éves fiú ment volna Kálmánhoz segítségért s nyolcz-kilencz éves leány fiút szült volna! Ezzel pedig be van bizonyítva, hogy az 1094-ben már 43 éves Szvjetopolknak a polovczi khán leánya előtt vagy más felesége volt, vagy hogy gyermekeit házasságon kívül nemzette, mely utóbbi körülmény feltevésünket azért nem ingatja meg, mert mi csak azt akartuk bebizonyítani, hogy

[1] Ismétléseknek elkerülése végett szóljából legyen itt egyszer mindenkorra hangsúlyozva, hogy Predszláva alatt Szvjetopolknak, Euphemia alatt Wladimirnak (Monomach) leányát értjük.

[2] Strahl I., 150.

Predszláva úgy mint Jaroszló és Zbyslava, nem a polovczi nőtől, hanem *még 1094 előtt* jöttek a világra.

b) Mit közölnek Kálmán második feleségéről?

Turóczi (II. 61.) következőleg nyilatkozik: «Et Rex secundam duxit uxorem de Ruscia, quam in adulterio deprehensam peccantem, nec violenta temeritate dimisit. Sciebat enim, quia scriptum est: Deus quos conjunxit, homo non separet; scilicet sine lege et absque ratione. Ideo non ipse ab ea se separavit, sed lex ab ea eum separavit; quam reatus accusavit, culpa damnavit, maleficium coarctavit. Remisit ergo eam Rex in terram suam.» Turóczi ezeket *azon közlésének folytatásaként* adja elő, melyben Kálmán névtelen fiának 1112-ben történt elhunytát tudatja velünk. Vajjon 1112-ben Kálmánnak egyik fia meghalt-e vagy nem, ez itt mellékes dolog; elég, ha Turóczi Kálmánnak második házasságát 1112-ben megtörténtnek említi.

Ranzanus szerint (Ind. XII.) ... «duxit (Colomannus) alteram (conjugem) natione Ruthenam, quam cum deprehendisset in adulterio, remisit ad parentes.»

Freisingeni Ottó:[1] «Boritius, qui et ipse Colomanni (filius), sed ex alia quam Stephanus matre, Rutenorum seu Chios regis filia, natus dicebatur.»

E krónikások tehát abban megegyeznek, hogy Kálmánnak második felesége orosz nő volt (Freisingeni Ottó kievi származásunak nevezi); igaz, hogy sem nevét, sem atyját, sem egybekelésének vagy elhalálozásának évét nem közlik: de nem is lehet állítani, hogy a Predszláváról szóló forrásoknak bármelyike is Kálmán nejének tartaná, a mi Turóczi fennebbi előadásával egyetért.

Ellenben elismerik az összes régibb és újabb források, hogy az elbocsátott orosz nő hazájában fiút szült, s hogy ott mint apácza végezte be életét; számos tekintélyes író még azt is hozzáteszi, hogy Kálmán király az orosz leányt már előrehaladottabb korában vette nőül, s hogy ennek hazabocsátása után nemsokára meghalt; ez pedig Turóczinak «et Rex secundam»-féle előadásával teljes összhangzásban van! Ennek következtében a két tudósítás szerint tudomásunkra jött orosz herczegnők között csak az lehet Kálmán neje, *kire az imént felsorolt adatok az ősforrással egyetértőleg alkalmazhatók.* Hogy pedig Kálmán 1112-ben előhaladott korban (igaz ugyan, hogy ez túlzás; Kálmán akkor még csak 38—39 éves férfiú lehetett) orosz herczegnőt vett nőül (l. a fennebbi Kiev-féle krónikást), s hogy ez 1138-ban mint apácza Oroszországban meghalt: ez csakis Euphemiára, Monomach Wladimir leányára alkalmazható.[1] *Kálmán felesége tehát csak azon orosz nő lehet, kinek Magyarország határain kívül bekövetkezett haláláról biztos adataink vannak.*

c) Tudjuk, hogy Álmos 1106-ban lengyel III. Boleszlóhoz szökött, hogy onnan lengyel segélyhaddal visszatért, bátyját megtámadta, s hogy végre bátyja lábaihoz borulva, bocsánatért könyörgött. Tudjuk azt is, hogy Kálmán, mielőtt ezek történtek, Boleszlóval találkozott, s hogy a lengyel fejedelem a testvérek közt kitört viszályokat elsimítani iparkodott. Boleszlónak ebbeli szándékát pedig azon sógorsági kapocs kifolyásának tekintik, mely Kálmán fiának felesége által Boleszló és Kálmán között létezett, mert az illető írók feltételezése szerint Zbyslavának huga, Predszláva, Kálmán menye volt.[2]

Bennünket Roepell magyarázata sehogy sem elégíthet ki. Nem hihetjük el, hogy Álmos Boleszlótól oly támogatást kérhetett és kaphatott

[1] Chron. Lib. VII. cap. 21.

[1] Strahl I. p. 200; Schiemann 422, 423. Strahl a nő elbocsátását Turóczi és Pray szerint mondja el.

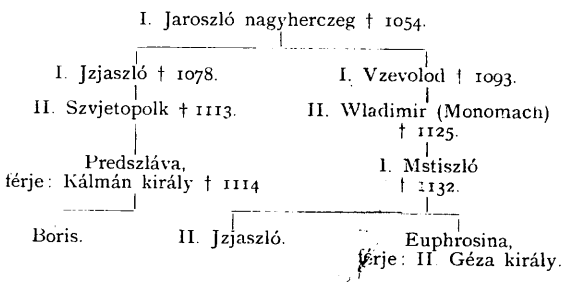
[2] *Roepell* I. 235.: «Boleslaw III. hatte sich nach den südlichen Landschaften seines Reiches begeben, um mit König Koloman von Ungarn eine Zusammenkunft zu halten, *dessen Sohn mit der Schwester seiner Gattin vermählt war* (Karamsin 2. Band. S. 59 der Anmerkungen). Diese Verwandtschaft mochte die beiden Fürsten nähern; der besondere Grund der Zusammenkunft war aber wahrscheinlich Boleslaws Absicht, die feindlichen Brüder Koloman und Álmos auszusöhnen. Álmos war nämlich nach mancherlei Streitigkeiten mit Koloman nach Polen geflohen und hatte hier am Hofe günstige Aufnahme gefunden. Aus diesem Grunde weigerte sich Koloman, Nachstellungen fürchtend, anfangs, die Zusammenkunft anzunehmen und willigte erst nach wiederholter Aufforderung ein. Álmos drang zwar dann mit polnischen Truppen in Ungarn ein, musste aber des Bruders Verzeihung suchen und Koloman schloss mit Boleslaw ein Freundschaftsbündniss gegen die Angriffe von Deutschland etc.»

volna, melynek éle Boleszló sógornéja s ennek ipája ellen irányulva lett volna. *De ezen eljárás igen is magyarázható, ha ama bizonyos sógorsági kapcsot a következőkben keressük:* t. i. Predszláva, Szvjetopolk leánya, Zbyslavának huga, nem Kálmán fiának, hanem Álmosnak volt neje! Zbyslava 1106-ban még élt († 1108). Ezért Álmosnak Lengyelországba sógornéjához s ennek férjéhez való menekülését igen természetesnek találjuk s Kálmán jogosan tehette fel, hogy öcscsének sógora ennek érdekeit komolyan szándékozott támogatni.

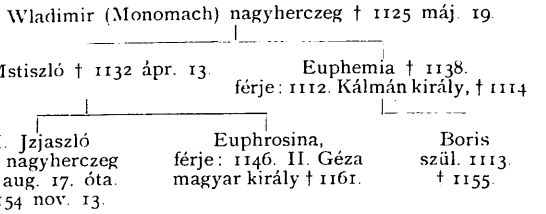
d) Tudjuk határozottan, hogy Belus, II. Bélának szláv születésű gyámja, vak Béla halála után, a Boris, Kálmán orosz nejének fia részéről II. Gézára háramlott veszélyeknek az által vélte elejét vehetni, hogy a fiatal királyt orosz herczegnővel eljegyezte.

Már pedig szembeszökő, hogy Belus csak oly orosz fejedelmet iparkodott védenczének érdekkörébe vonni, ki a visszautasított nőnek fiához való közel rokonságánál fogva leginkább hivatva lehetett arra, hogy részint az anyát megbosszulja, részint pedig a prætendens érdekeit képviselje.

Tudvalevő dolog, hogy Belus 1146-ban Euphrosinát, a 14 évvel ezelőtt elhunyt I. Mstiszló kievi nagyherczeg leányát s az 1146 aug. 17-ke óta uralkodó kievi nagyherczegnek, II. Izjaszlónak nővérét szemelte ki Géza menyasszonyául. Ha Szvjetopolk leánya, Predszláva, a trónkövetelő anyja lett volna, akkor Boris és Izjaszló, Euphrosinának bátyja között a következő rokonsági kapocs létezett volna:

A Rurikoknak rokonsági kapcsok adta érdekközössége és kölcsönös támogatásról való laza felfogásánál fogva, nem kellett volna attól tartania, hogy Izjaszló vagy fivéreinek egyike a velök csak negyedik ízben rokon Boris kedvéért valami túlságos áldozatot hozzanak; *de egészen más képet nyer a dolog, ha Boris Euphemiának a fia:*

Belus tehát igen helyesen cselekedett. A trónkövetelőnek Kievben uralkodó unokatestvére arra volt hivatva, hogy az atyja nővérén ejtett gyalázatot megbosszulja s nagynénje fiának trón követeléseit támogassa. De azon percztől kezdve, midőn hugának II. Gézával való egybekelése által Géza sógorává lett, az unokatestvér követelései hugának és sógorának közelebb érdekei által háttérbe szorultak; a nagyherczeg pedig az új sógor kedvéért már annál inkább föláldozhatta az unokatestvér érdekeit, mert 1146-ban sem ennek nagyatyja (Wladimir Monomach), sem nagybátyja (Mstiszló), sem anyja (Euphemia) már nem éltek.

Azon sejtelemre, hogy Álmosnak orosz származású neje lehetett, már egynéhány régibb írónál akadtunk ugyan; csakhogy ezek, attól tartván, hogy századokon át elfogadott nézettel szemben felségsértést követnének el, nem mertek határozott véleményt kimondani s ezáltal a zavart még növelték. Ez utóbbit leginkább *Schtscherbatoff* tette, ki genealogiai tábláiban Zsófiának, Monomach Wladimir, szmolenszki fejedelem leányának magyarországi Bélával kötött házasságát említi. *Engel* (Halics történelmében) úgy kommentálja ez állítást, hogy Zsófiát, Wladimir leányát, nem Béla, hanem Álmos vette volna nőül, s hogy az egybekelés valószínűleg akkor történhetett, midőn Kálmán (1104-ben) Predszlávával, Szvjetopolk leányával, második házasságra lépett. Valószínűnek tartja továbbá azt is, hogy Zsófia akkor, midőn Álmos, Kálmán bátyja által üldöztetett (1106—1108), Oroszországba menekült, hol (Schtscherbatoff szerint) mint apácza Eupraxia nevet vett fel.

Engelnek ez utóbbi nézetét azzal czáfoljuk, hogy Béla, Álmos fia, Magyarországban csak 1108-ban született s hogy Turóczi szerint Kálmán küldöttjei őt anyja öléből ragadták el.

Arról, hogy férjhezmenetele után mikép folyt

le Álmos nejének élete, egyáltalában mit sem tudunk. 1108-ban (az előbbiek szerint) még Magyarországban volt s miután Hedvig leánya valószínűleg csak 1108 után született, feltehetjük, hogy még 1108 után is itt tartózkodhatott.

Vajjon elkísérte-e férjét Görögországba, ott végezte-e be életét, vagy férjének Görögországba való menekülése előtt vagy után Oroszországba tért-e vissza?: ezt az erre vonatkozó kútfők hiánya következtében nem tudjuk. Előttem legvalószínűbbnek látszik, hogy leányainak nevelése miatt egész életét Magyarországban tölthette, s hogy II. István, a trónkövetelő nejét veszélyesnek nem tartván, ezt nem is bántotta. Ha pedig Magyarországot valamikor elhagyta, akkor sokkal valószínűbb, hogy nem Lengyelországba sógorához, Boleszlóhoz (mert nővére Zbyslava már 1108-ban halt meg), hanem leányához, Adelhaidhoz Csehországba menekülhetett.

Gyermekeinek sorrendje:

1. Adelhaid (1122/3-ban érett korban ment férjhez); férje: cseh I. Szobieszló. Mind a kettő 1140-ben halt meg.

2. Béla, szül. 1108, vakítva 1113-ban, király 1131—1141, † 1141.

3. Hedvig, szül. valószínűleg 1108 után, mert csak 1132-ben ment osztrák Adalberthoz férjhez.

Dr. WERTNER MÓR.

A NAGY-EMŐKEI ÉS A GYŐRI TÖRÖK CSALÁD.

Jelen dolgozatomban előre kell bocsátanom, hogy azt a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülésén f. é. január 30-án felolvasván, a végén ezen megjegyzést tettem:

«Miután a Győrött felfödözött családfát itt a tisztelt társaságnak bemutattam, újolag is kijelentem, hogy ezen nyomozásaimat csak a családfára, a történelemre és a győrmegyei adatokra alapítottam; a hiteles helyekről vagy bárhonnan érkező használható adatokat és tudományos ellenérveket mindenkor elfogadom és sajátaimmá is teszem, ha azok az általam felhozottaknál erősebbek lennének.»

A felolvasás óta csakugyan kaptam és újabb kutatásaimmal is szereztem új adatokat, melyek értekezésemet némely részben megvilágítják és így nézeteimet is módosítják, ezért az olvasó tapasztalni fogja, hogy a jelen czikk a felolvasottól sokban eltér; de az eltérés nem az igazság és tudomány kárára, hanem inkább azok javára történik.

A győri családfa a történelem és a levéltárak vonatkozó adataival összevág, Nagy Iván családtani levezetéseit megerősíti; de azokat ki is bővíti, és három új nemzedékkel megtoldván, a nagy-emőkei Török család genealogiáját II. József koráig kiegészíti.

A kibővítés először is a család nőtagjaira, illetőleg a nőági rokonságra hoz nagyobb világosságot, midőn a családfők feleségeinek neveit, sőt többször ezek származását is kimutatja, így: «Nicolaus Török cum consorte Dorothea filia Stephani de Appony genuit Joannem Török.» Ily módon megismerkedünk a Kereskényi, Radavics, karvai Végh, Elefánthy, Frang, Várkonyi, Turóczy, Csergheő, Lőrinczy, Tarnóczy, Balogh, Cseh, Farkas, Szvetenay, korponai Nagy, Gyürky, Nemess, Laszkaris, Nagyváthy, Banics, Bormastini, Mittermayer, Meszleny stb. családnevekkel, melyek azután az illető családok genealógiáját is érdekelhetik.

Másik jó oldala családfánknak az, hogy belőle megérthetjük, mikép széledt el a Török család 1663-ban Nagy-Emőke és Nyitra török kézre jutása után.

Végre egyik érdekességét képezi az is, hogy a levéltári kutatás a családfával együtt kitünteti a nagyszombati fiág kihalását, de a győrinek fönmaradását és továbbterjedését 1699 után a jelenkorig.

Előadásunkat két főszakaszra oszthatjuk: először Nagy Iván nyomozásait követjük a családfa adataival kiegészítve, ezután a történelem segélyével megvilágítjuk a család helyzetét 1663 es 1699 közti időben; másodszor szólunk a győrmegyei Török családról, mely egy 1613-ban kelt czímeres nemeslevélre alapítja leszármazását.

I.

Nagy Iván «Magyarország Családai» című munkájában a nagy-emőkei Török családról bevezetésül ezeket mondja:

«Nyitramegyei régi család, mely azon megyei Nagy-Emőke helységtől vette előnevét, és a Török név felvétele előtt valószínűleg csak *de Emőke* iratott. E szerint már őse lehetett azon *Emőkei János*, ki 1447-ben a budai országgyűlésre Nyitramegye követe volt. Ennek utóda (tán fia) *Nagy-Emőkei Miklós*, kinek Apponyi Dorától fia *János* már nagy-emőkei *Török*-nek iratott, 1520—35. évi időközben élt, és gyámja Belay Bálint volt.»

Ha ezen előadást a mi családfánkkal összehasonlítjuk, itt némi csekély eltérést találunk. A családfán rajzónnal az 1431. évszám van felírva és első névűl Nagy-Emőkei Török Bertalan áll Magdolna leányával. Ez az egyetlen eltérés a két leszármazás kezdetén.

Mindenesetre Nagy Iván kimutatását kell itt elfogadnunk; mert világos, hogy a győri családfa készítője nem ismerte az első ős nevét, az 1431. évet pedig annyiban tűzte fel, hogy Emőkei János akkor kezdett Nyitramegyében fellépni és csak tizenhat év mulva küldetett Budára követűl. De különben ezen első névtől nincs is az egyenes leszármazás kimutatva, Nagy Iván is zárjel közé teszi (tán fia) kételyét és *Miklóssal* kezdi az egyenes leszármazást.

Nagy Iván továbbá ezeket is mondja:

«I. Jánosnak gyermekei közől Márton, Lőrincz, Bora és II. János 1570-ben Miksa királytól új adományt vettek Emőke helységre.»

Tehát ezen új adomány évében az első fiú Bertalan és a harmadik fiú Dömötör, kik még 1542-ben éltek, már nem voltak életben.

Végül idézzük még Nagy Ivántól a következő szavakat:

«Fölösleges megemlítenünk, hogy a család neve *Teöreök* és *Therek* alakban fordul elő az okiratokban, valamint, hogy az itt közlött családfa nem teljes.»

Tehát bevallja, hogy a nagy-emőkei Török család 1699-ben nem halt ki, sőt a korábbi nemzedékek tagjai is többen voltak az általa kimutatott egyéneknél, és így a kibővítésnek még tág tere nyílik.

Ilyen bővítést kaptam Csergheő Géza tagtársunktól, ki az ő házi levéltárából vett adatokra támaszkodva, így szól:

Nemes-Thaskándi *Cheörgheö István* már 1594-ben kezdett szerepelni és 1632-ben halt meg; első neje volt *Catharina Therek de Nagy-Emyke*, kinek szülői valának Laurentius Therek de Emyke és Elisabetha Elefanthy de Alsó- et Felső-Elefánt, közörökös a nyitrai Szalakusz kastélyra és a sárosi Makovicza várra, ez utóbbira vonatkozó jogait 1612-ben eladta Rákóczy Zsigmond örököseinek. Birtokaik valának: Barsban Kis-Bellád és Vezekény, Nyitrában Beéd, Kórus és Lápos-Gyarmat, Hontban Palajta. Ezen nő 1620 előtt halt meg; utána férje Csergheő István nőül vette Ujfalussy Katalint tőkés-ujfalvi Ujfalussy Farkas és Poziár Anna (de Marczellháza) leányát. Minthogy a győri családfa szerint Török Katalin első férje Turóczy György volt, de atyjának Török Lőrinczneknek is két neje volt, Elefánthy Erzsébet (Csergheő Istvánné édesanyja) és Fiang Anna, megközelítőleg kiszámítható az 1570 és 1632 közti életkora Török Lőrincz családjának is, mire Nagy Iván nem ad felvilágosítást, valamint nem említi Török Katalin első nővérét Zsuzsát, Várkonyi Simonnét.»

A győri családfa kibővíti II. Török János családját is, ki az 1570-iki új adományban említtetik. Ezen János neje alsó-lelóczi Tarnóczy István leánya Judit, kitől születtek: III. János (Nagyváthy Anna férje), István (Kereskényi Anna férje), Krisztina (korponai Nagy János és utóbb Gyürky György neje) és Anna (Nemess Péter és utóbb Laszkary Boldizsár neje).

Ezen III. János és fivére István tartották fenn a család fiágát; mert ekkor a család többi ágai fiágon már kihaltak.

III. János egyik fia, Miklós, Nyitrán 1663-ban a törökök által lefejeztetett, mely szomorú esemény az egész családban catastrophát idézett elő. Az elhaltnak fivére András lett a győri, unokaöcscse pedig Sándor a nagyszombati fiág alapítója, kikről a következőkben bővebben szólunk.

* * *

Eljutottunk a nagy-emőkei Török család forduló pontjához, mely a hajdan virágzó család romlását idézte elő.

A győri családfán olvassuk, hogy az 1570-iki új adományban említett Török Bora elzálogosítá Kis-Keszit (Hæc oppignoravit Kis-Keszi). Ez özvegygyé lett 1585-ben; férje karvai Végh György a gyermektelenül elhalt nő vagyonát örökölte.

Továbbá Török Katalin, az előbbinek unokahúga 1612-ben eladta örökjogát Makovicza várára Rákóczy Zsigmond árváinak; néhány év mulva szintén gyermektelenül elhalván, vagyonát férje Csergheő István örökölte, ki második házasságra lépett Ujfalussy Katalinnal és 1632-ben halt meg. A Török család gazdagsága ilykép folyvást fogyott, végre Nagy-Emőke falu birtokára olvadt le.

Elérkezett Köprili török nagyvezér hatalmas hadjárata 1663-ban. Augusztus 18-án már Érsek-Újvárt kezdé Köprili 175 ágyúval vívni, mely szept. 25-ikén magát megadta. Erre egymás után következett Buják, Galgócz, Komjáti, Léva, Nógrád, Nyitra, Palánk és Szécsény török kézre kerülése.

A győri családfán olvassuk, hogy Török János és Nagyváthy Anna fia Miklós a törökök által Nyitrán lefejeztetett (a Turcis Nytriæ decapitatus). Tehát Nyitra sorsa minket közelebbről érdekel.

Kazy Ferencz «Historia Regni Hungariæ. Tyrnaviæ 1741.» című munkájában így szól:

«Érsek-Újvár sorsában (1663. szept. 25. után) más várak is osztoztak, leginkább Léva, Nyitra, Nógrád Galgócz. Nyitra magas hegyen épült vára hosszabb ostromot kiállván, a város elesése után mind a magyar, mind a német várparancsnok vétkéből az ellenséget bebocsátá. A nyitrai magyar parancsnok (Nyitray) árulásának büntetését a törökhöz menekülésével kikerülte; a német parancsnok 200 gyalogossal Pozsonyba vezettetvén, a felség kegyelmére bízta magát; de a gonosz példa istentelensége a szelídségnek nem

engedett helyet. Halálra ítéltetvén, gyávaságának kellő büntetését elvette.»

Láthatjuk ezekből, hogy Nagy-Emőke már Nyitra ostroma előtt a török hatalma alá került, mert annak délkeleti oldalán fekszik. A Török családból akkor három fiatal vagy középkorú férfi volt: András, Miklós és ezek unokaöcscse Sándor; nagyon valószínű, hogy ezek az ősi birtok védelmében a töröknek sok kárt okoztak és magukat az ellenségnek gyűlöletessé tették. Legvalószínűbb, hogy közülük Miklós a nyitrai vár védelmére adta magát; de midőn a vár az ellenséget bebocsátá, ő a többiekkel együtt benne maradt a török uralom elismerésével, mert Nyitray árulása után már nem tehetett egyebet.

A Török család többi tagjai Nyitra és Nagy-Emőke elveszése után dél-nyugatra Érsek-Újváron túl menekültek a töröktől ment területre; a legközelebbi időben már Nagy-Szombatban találjuk Török Sándort családjával együtt.

Féléven át nyugodtan birta a török Nyitrát és ezalatt kiélte a környékbeli falvakat; valószínűleg elpusztult Nagy-Emőke is, melynek földesura családostól elmenekült.

A következő 1664. évben április 14-én érkezett Souches Lajos osztrák hadvezér Nyitra alá, ki a városba könnyen birt benyomúlni, de a várat csak egy hónapi ostrom után birta bevenni. A három napi folytonos ágyúzás a vár falait leomlasztotta, mire a török várőrség segélyére Érsek-Újvárról török csapat érkezett, mely annyit birt kieszközölni, hogy a legyőzötteket Érsek-Újvárra átvezethette, de a várban hagyta a sok ágyút, fegyvert és lőport; az élelmi szerek elfogytak, csak a fölemésztett lovak kifőzött fehérlő csontjai hevertek ott.

Ezek szerint Török Miklós lefejezése Nyitra várában a törökök által 1663 október és 1664 május közötti nyolcz hónap valamelyik napján történhetett. Legvalószínűbb az, hogy Souches serege jelenlétekor folyt le a kivégzés. Török Miklós vagy levéllel, vagy a vár faláról jelek által akarta a magyar seregnek tudtára adni, hogy a várban végszükség állott be és a helyőrség könnyen kiéheztetik vagy a vár bizonyos helyen megrohanható. Ez a török parancsnok értésére esvén, Török Miklóst árulásaért, illetőleg hazaszereteteért, halálra ítélvén, lefejezteté.

Minthogy Nyitra visszavételével Nagy-Emőke sorsa nem változott; mert Souches hadjáratát folytatván, Nyitra várát romokban hagyta: másrészről a török tovább is folytatá hadjáratait, sőt egy év mulva a vasvári béke sem változtatott a török hatalmán; Nagy-Emőke továbbra is elhagyatva maradt, mert a török előtt gyűlöletes Török család nem tartá érdemesnek az elpusztult falut élete veszélyeztetésével újra birtokába venni.

Vagy haszonbérlők vagy foglalók kezére jutott ekkor Emőke; Nyitramegye hatósága is Nyitrától távol, többnyire Vág-Újhelyen tartotta közgyűléseit a török teljes kiűzéseig.

Néhány év után másik csapás érte a Török családot, mely annak nagyszombati fiágát törölte ki az élők sorából.

A győri családfán olvassuk, hogy Török Sándor és Cseh Anna gyermekei valának: Erzsébet Farkas Ferencz neje, György, István és Ilona, kik mind a hárman a nagyszombati tűzvészben megfulladtak (incendio Tyrnaviensi suffocati), végre Anna, Szvetenay Zsigmond neje.

Íme Sándornak két fia és egy leánya halt meg; csak két leánya maradt életben.

Mikor történt az említett tűzvész?

Erre a történelem két adattal felel.

Kazy szerint 1666. junius 24-én a nagy szárazság miatt a tűzvész Nagyszombat városának legnagyobb részét elpusztítá és nagy nyomort okozott. Kazy nem szól emberhalálról.

Ellenben Horváth Mihály az 1683-iki tűzvészt így írja le:

«Tököly julius 26-án Pozsony városát birtokába vevén, magát a várost is vívni készült; de harmadnapon Károly herczeg is oda robogott seregével s Tökölit Nagyszombatig s a Vágig visszanyomván, és Pozsony városát ismét Leopoldnak hódoltatván meg, visszatért eléhbi táborába. Nagyszombat augusztus 8-án majdnem egészen a tűz martalékává lett, melyet a város körül táborozó kuruczok és törökök által meggyújtott csűrről az erős szél a városba is átvitt. A zsákmányolástól félő polgárok még ekkor sem akarván megnyitni kapuikat, három-négyezeren közölök a lángtengerben vesztek el.»

Ekkor tehát nemcsak házak és élelmi szerek, hanem emberek is sokan égtek el. Legnagyobb valószínűség szerint Török Sándor gyermekei közől a három középső ezen tűzvészben fulladt meg. Az 1666-iki tűzvészkor Sándornak még aligha volt neje és gyermeke, Nyitra ostroma után két év mulva. Csak az első és utolsó leány maradt életben, kik utóbb férjhez is mentek.

Ugyanezen (1683) évben, de még a tűzvész előtt, április 6-án (feria 2-a post dominicam Jubilate) vett ki Török András, a lefejezett Miklós fivére és az elégett gyermekek nagybátyja nemesi bizonyságlevelet Nyitramegyének Vág-Ujhelyen tartott közgyűlésén; de ennek kezdetben nem sok hasznát vehette, mert julius 14-én Kara Mustafa török hadának Bécs alá érkezése, aug. 8-án a nagyszombati tűzvész, szeptemberben Tökölinek Bécs felszabadulása után Pozsonynál táborozása, Budának 1684-iki sikertelen ostroma, Érsek-Újvárnak 1685-iki sikeres ostrom általi bevétele, Budának 1686-iki ostroma és bevétele, az 1687-ben felállított eperjesi vértörvényszék és a pozsonyi országgyűlés, 1688-ban Székes-Fehérvár visszafoglalása, az 1689-iki octroyált köz-

igazgatás rendszere, 1690-ben Károly lotharingi herczeg halála és Tököli új mozgalmai, 1691-ben a nagy szerb telepedések és a szalánkemeni nagy ütközet, 1692-ben a kórvész pusztításai, 1693-ban Nándor-Fehérvárnál, 1694-ben Pétervárad nál folyt eredménytelen csatározások, 1695-ben Lippa elvesztése és Veterani elesése, 1696-ban a temesvári kudarczok, 1697-ben a katonai féktelenségek, 1698-ban a nagy adóemelések — mind oly körülmények valának, melyek Török Andrást valószínűleg fegyveres szolgálattevésekre kényszeríték, és így a békés letelepedésre és nemesi jogainak társadalmi élvezésére nem gondolhatott.

Csak a karlóczai békekötés után szánta el magát Török András a nyugalomra, midőn már Sándor unokaöcsese is meghalt és annak leányai férjhez mentek vala.

Nyitramegyében Nagy-Emőke birtokától már harminczöt év óta megfosztva levén és azt más kezeken látván; a neoacquistica commissio előtt pört vinni, még inkább a birtokban levő földesúr ellen győzni nehéz és költséges levén: Győrbe költözött át, hol véglegesen megtelepedvén, Nyitramegyétől hozott testimonialisát kihirdetteté, mi 1699. november 4-én a győri közgyűlésen meg is történt és a publicatio a testimonialison indorsáltatott. [1]

Így folyt le a nagy-emőkei Török család legsúlyosabb korszakának harminczhat éve (1663—1699) egyetlen férfi életben maradására leolvadva és ősi birtokukat is elvesztve.

II.

Midőn a jelen értekezés első szövegezése a nyomdában már kiszedve állt, jött kezemhez a győri Török András 1683-iki nyitramegyei testimonialisa, melyből kitűnik, hogy az armalissal biró család a nagy-emőkei birtokostól csakugyan különbözik; de a *győri családfa* úgy van összeállítva, hogy a kettő közös származását tünteti fel. Ez úgy történhetett, hogy Tarnóczy Miklós és István, mint Török András rokonai eszközölték ki Vágh-Ujhelyen a nemesi bizonyság-levél kiadását; a Tarnóczyak pedig az emőkei Török családdal is rokonságban állottak.

Most térjünk át a czímeres nemeslevélre hivatkozó *győrmegyei Török családra*.

Ez utóbbi családról ennyit mond Nagy Iván:

[1] A régi törvénykezésben jogelv volt: boldogok a birtokban levők (beati possidentes). A birtokból kiesett tulajdonos mindig bizonyított; a birtokban ülő birlaló mindig tagadott; az 1690-ben felállított neoacquistica commissio szabad belátása szerint ítélt: képzelhető Török András helyzete, kinek családi okmányai 1683-ban három rokonával együtt a nagyszombati tűzvészben megégtek.

«A nemességet Török Márton kapta 1613. évi márczius 19-én Prágában kelt czímerlevelében, II. Mátyás királytól». — De a család birtokában levő czímeres oklevél: «Datum per manus fidelis nostri dilecti Reverendi Valentini Leepes Episcopi Nitriensis Comitis perpetui, Consiliarii et Aulæ nostræ per Hungariam Cancellarii in Arce nostra Regia *Posoniensi* decima nona mensis Martii Anno Domini millesimo sexcentesimo decimo tertio» etc. Tehát hat nappal iratott alá Anna királyné koronázása előtt.

Ezen nemeslevél kihirdettetett Veszprémben, de a záradék sorai olvashatlanok. Ezt a huszonnégy évvel később kelt győrmegyei jegyzőkönyvből tudjuk meg, mely magyar fordításban így szól:

«1638. Nr. 311. Pag. 221. Ugyanez évben nemes Török János bemutatván néhai nemes Török Márton armalis levelét, ez minthogy Veszprém vármegyében is kihirdetve volt, uj kihirdetést nem igényel, hanem azt csak megnézvén, ő bevétetett a vármegye kebelébe Török Farkas és Miklós fivéreivel együtt.» [1]

Ezen kihirdetés után negyvennégy év múlva adta be Tarnóczy Miklós Török András folyamodványát Nyitramegye rendeihez Vágh-Ujhelyen 1682. ápr. 29-én, melyre a végzés csak egy év múlva hozatott, vagy talán csak ekkor adatott ki 1683. április 6-án, mely magyar fordításban így hangzik:

«Mi Nyitra vármegye urai, főpapjai, országnagyjai és nemesei közönsége emlékezetül adjuk, hogy nekünk Cantate vasárnap után legközelebbi szerdán 1682. évben itt Vág-Ujhelyen tartott közgyülésünkben, midőn megyénk közügyeinek tárgyalása és elhatározása végett együtt valánk: Akkor nemzetes Tarnóczy Miklós nemes Teöreök András nevében és személyében, ki most már Győrben tartózkodik, folyamodvány által előadta mind az ő, mind nagyontisztelendő Tarnóczy István Jézus-társasági atya kérelmét: miután nevezett Teöreök András az idők mostohasága miatt nemesi kiváltságait és armalis leveleit elvesztette és más vármegyében lakván, ügyei végett nem csak különféle helyeket összejárnia, hanem az ország jogai így kívánván, saját ügyeit is keresnie és védenie kell, mely alkalmakkor nem kevés kellemetlenséget és kényelmetlenséget nemesi jogainak kétségbe vonása miatt eltűrni kénytelen, neki az ő valódi és kétségtelen nemességéről szóló bizonyságlevelet kiadni és engedélyezni méltóztatnánk. Mely kérelmet mint igazságosat és törvényeset meghallgatván és elfogadván, elismerjük ezennel, hogy nevezett Teöreök András valóságos és kétségtelen nemese ezen Magyarországnak és ugyanazon nemesi mentességgel és előnynyel bír, melyekkel az ország más valódi nemesei. Miről ezen bizonyságlevelünket az ő

[1] Anno eodem nobilis Joannes Török, reproductis literis armalibus nobilis quondam Martini Török, eædem quia in Comitatu Veszprimiensi etiam publicatæ fuissent, nova publicatione non indigebant, sed iis solummodo visis, is receptus in medium Comitatus una cum fratribus suis Volfgango et Nicolao Török.

jogai és szabadabb mozoghatása végett jövő óvatossága és biztossága szükségére vármegyénk hiteles pecsétével megerősítve kiadtuk, a közigazság így kívánván. Kelt föntemlített Vág-Ujhely mezővárosban Jubilate vasárnap utáni kedden, közgyűlésünk tartásának napján, az úr 1683. esztendejében. (P. h.) Olvasta és kiadta Trenchiny István, Nyitra vármegye hites jegyzője s. k.»

Ezen nemesi bizonyságlevél 1699. nov. 4-én Győrött, 1728. június 7-én Veszprémben kihirdetési záradékkal lett ellátva.

Az eredeti után írt másolat hitelesítve lett Győrött május 14-én.

A Győrött lakó és ott nyitramegyei bizonyságlevelét kihirdető Török András neje nincs a győri családfán megnevezve; de valószínű, hogy az Fekete Anna volt, ki Török András nevű férjével élt házasságban és szintén Török András nevű fiát a győri székesegyházban kereszteltette meg 1691. május 8-án.

Ezen II. Török János azután nagykorúságában Veszprémben lakott, hol a nemesi investigatio alkalmával 1728 jun. 4. Veszprémmegye Pápa városában tartott közgyülésén nemességét atyja nyitramegyei nemesi bizonyságlevele és ennek Győrött történt kihirdetése alapján szintén kihirdetteté huszonkilencz évi időköz után, midőn már ő is családos volt, nőül vevén Barics vagy Banics Erzsébetet, kitől Sándor, András, Gáspár és József fiai születtek.

Ezen II. András az 1732-iki második nemességi nyomozó bizottság előtt Veszprémben ismét bemutatá nyitramegyei és győrmegyei bizonyságleveleit, melyekről a veszprémmegyei jegyzőkönyv magyar fordításban így szól:

«Az alsó járásban Veszprém mezőváros. Török András úr, másik Török András fia, ezen tek. vármegye táblabirája, bemutatta tek. Nyitra vármegye hiteles bizonyságlevelét 1683. évi Jubilate vasárnap utáni hétfőről, mely ugyanannak Vág-Ujhely mezővárosban tartott közgyűlésén a nevezettnek atyja számára adatott ki és ezután 1699. deczember hó 4-én Győr vármegye közgyűlésén bemutatva és elfogadva lett. Végre pedig az a jelen tek. vármegyében is 1728-ban a lefolyt nemesi nyomozás végzése alatt bemutattatott és szintén elfogadtatott, elődeinek és következésképpen a bemutató úrnak is nemességét elismerjük.»[1]

[1] Protocollum investigatæ I. Comitatus Veszprimiensis Nobilitatis authenticum Processus inferioris de anno 1732—1733. No. III. — In processu inferiori. Oppidum *Veszprim.* «Dominus Andreas filius alterius Andreæ Török, Tabulæ huiusce I. Cottus Judiciariæ Assessor, reproduxit authenticas I. Cottus Nitriensis testimoniales de anno adhuc 1683. feria 2-da proxima post Dominicam Jubilate e generali eiusdem Congregatione in Oppido Vágh-Ujhely celebrata, pro parte præfati Genitoris eiusdem emanatas ac tandem anno 1699. die 4-a mensis Novembris in congregatione generali Comitatus Jaurinensis productas et acceptatas, et post vero etiam in hocce I. Comitatu anno 1728. sub defluo Investigationis Nobilium eotum peractæ exhibitas ac pariter acceptatas.

Látjuk ebből, hogy ezen II. András a győrmegyei I. Andrástól származott át Veszprémmegyébe, hol táblabiróvá is lett, még 1741-ben ott lakott; de az 1755-iki harmadik investigatiokor nem lakott ott, hanem már korábban, talán atyja halála következtében, Győrbe költözött át, hol szintén a megye táblabirája lett és nemességét Győrött 1751-ben kihirdetteté, miről a jegyzőkönyv magyar fordításban így szól:

«1751. január 19-én. Török András úr, ezen vármegyének is táblabirája, bemutatván, tek. Nyitra vármegye hiteles és hitelreméltó bizonyságlevelét, mely 1683. évi Jubilate vasárnapra következő hétfőn Vág-Ujhely mezővárosban tartott közgyűlésén egykor itt Győrött lakott másik Török András, s nevezett esedezőnek atyja, számára kiadatott és ugyanazon vármegye hiteles pecsétjével megerősítve később ezen vármegye egyeteme előtt 1699 deczember 4-én tartott közgyűlésén itt kihirdettetett és ilykép hátiratoztatott, végre harmadszor is tek. Veszprém vármegyében ennek 1728 junius 4-én Pápa mezővárosban tartott közgyűlésén ünnepélyesen kihirdettetett, régebbi gyakorlattal is megerősített nemességét fölöslegésen is nyilván és bőségesen bebizonyítván, neki hiteles bizonyságlevél természetes és törvényes fiai Török Sándor, Gáspár, ifjabb András és József urak neveinek beiktatásával ezen vármegye hiteles pecsétje alatt kiadatni rendeltetik.»[1]

A győri családfán olvashatjuk, hogy ezen II. András fiai közől: Sándor nőül vette Meszleny Zsófiát, kitől Bora, Rozália, Judit, Ignácz és Benedek kapitány születtek; III. András nőül vette Bormastini Évát, kitől IV. András született; Gáspárról nevénél többet nem tudunk; József nőül vette Mittermayer Teréziát, kitől születtek János, József, Anna és Teréz.

Idáig terjed a győri családfa tartalma, melynek tételei a nyitrai káptalan, a győr- és veszprémmegyei és az országos levéltár adataival

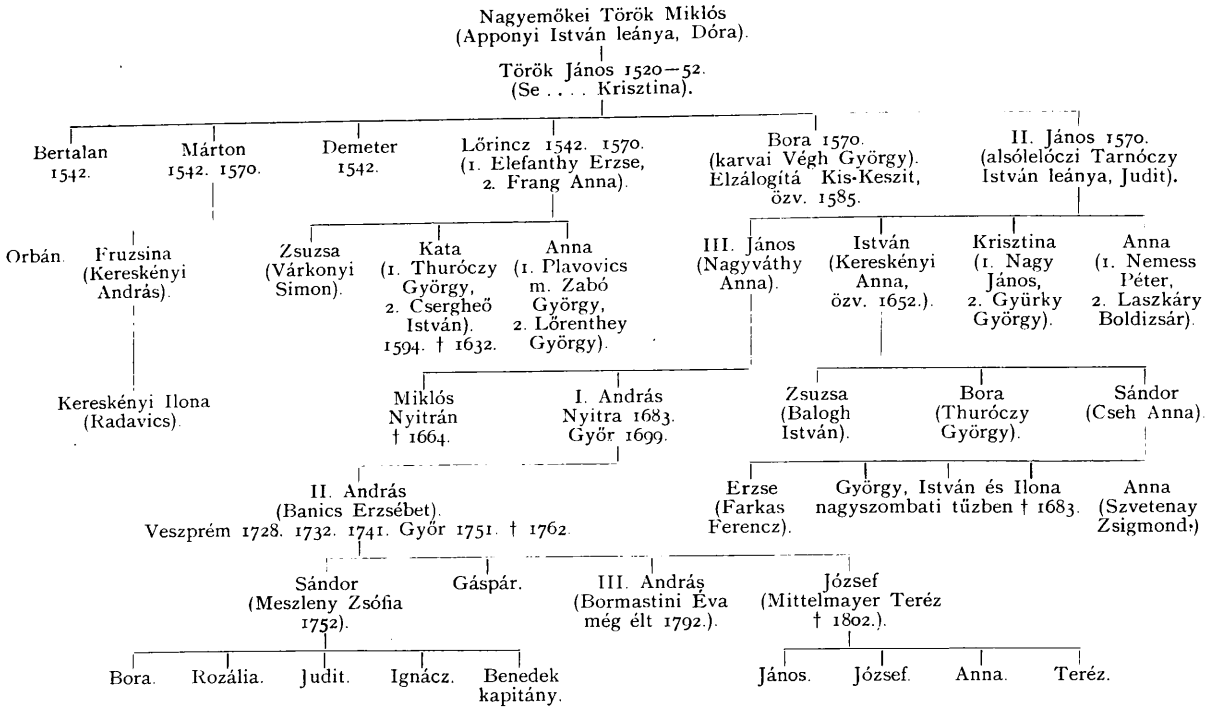
nobilitatem antenatorum et consequenter ipsius quoque Domini producentis cognoscentes.»

[1] Protocollum Cottus Jauriensis 1751. Nr. 45. P. 801. Anno 1751. die 19-a Januarii. «Dominus Andreas Török, Tabulæ Sedis Judiciariæ huius etiam Comitatus Assessor, authenticis et fidedignis Literis Testimonialibus Inclyti Cottus Nitriensis anno Dni 1683. feria 2-a post dominicam Jubilate ex generali congregatione in oppido Vág-Ujhely celebrata, hic Jaurini olim degenti alteri Andreæ Török præfati quippe Dni Instantis genitori elargitis et sub authentico eiusdem Cottus sigillo emanatis Testimonialibus, hisque successive coram altera universitate huiusce Cottus sub Generali Congregatione die 4-a mensis Novembris Anno 1699. istic publicatis taliterque indorsatis, tandem in tertio etiam Inclyti Cottus Veszprimiensis videlicet sub Generali Congregatione die 4-ta mensis Junii Anno 1728. in oppido Papa celebrata solenniter publicatis et vetustiori etiam usu roboratam Nobilitatem suam ex superabundanti palam et ubertim comprobatam remonstrando, eidem idcirco authenticæ Testimoniales, cum insertione nominum Dominorum eiusdem filiorum Alexandri quippe, Caspari, Andreæ junioris et Josephi omnium Török, sub authentico Comitatus huius sigillo expediendæ statuuntur.»

nyomról-nyomra megegyeznek és az általam felhozott okmányokon kívül a történelem és anyakönyvek által is bizonyíthatók.

A győri családfa bizonyítását Győrmegye 1751. január 19-ről kelt jegyzőkönyvi kivonatával bezárom.

A Török család győri családfája.

A mi ezután következik, már csak magánértesüléseim szerint adatik elő. Az illető családoktól függ, hogy a rájuk vonatkozó okmányokat maguknak megszerezzék és genealogiájukat más részletekkel is kibővítsék.

Török *Sándor* és Meszleny Zsófia gyermekei Borbála, Rozália, Judit, Ignácz és Benedek Győr belvárosában laktak, a további nyomozás ott végzendő.

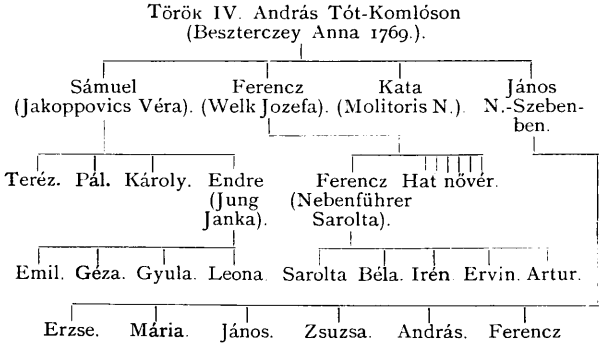
Török III. *András* és Bormastini Éva fia volt *IV. András*, ki valószínűleg még Veszprémmegyében 1744. körül született, 1761 után eltávozott Győrből szülei köréből a békésmegyei Tót-Komlósra, mely csak 1746-ban lett a szentandrási tótok által megtelepítve: akkor ott a földbirtok jutányosan volt kapható. Itt 1769. máj. 11-én nőül vette Beszterczey Annát, kitől Samu, Ferencz, Katalin és János születtek.

Török Sámuel és Jakoppovits Veronika gyermekei: Teréz, Pál, Károly és Endre, kinek neje Jung Janka, gyermekei: Emil, Géza, Gyula és Leona.

Török Ferencz és Welk Jozefa gyermekei: Teréz (Czerva Sándorné), Janka (Török Andrásné), Emilia (Natter Ferenczné), Mária (Czauner Alajosné), Anna (Horváth Imréné), Jozefa (Roszt Ottóné); Ferencz, a második gyermek, nőül vette Nebenführer Sarolta, kitől Sarolta, Béla, Irén, Ervin és Artur születtek.

Török Katalin Molitorisz férjével gyermektelenül halt el.

Török János Nagy-Szebenben vagyonos polgárrá lett, gyermekei: Erzse, Mária, János, Zsuzsa, András és Ferencz. Leszármazási táblájuk:

Török András veszprém- és győrmegyei táblabiró negyedik fia *József*, nőül vette Mittermayer Teréziát, kitől Győr-Szemerén születtek: János, József, Antal és Teréz. Ezek közől: János

nőül vette Györgyi Erzsébetet, kitől Sándor és Éva születtek. Ez férjhez ment gróf Sigray Lázárhoz és egyik leánya Goda Lajos neje lett, kinek fia Goda Béla országgyűlési képviselő.

József neje Schopper Anna, gyermekei Bálint és Róza.

Meg kell még említenem, hogy azon címeres nemeslevél, mely 1613. márczius 19-ikén, Anna királyné koronázása előtt hat nappal, Pozsonyban kelt és Teöreök Márton, Nagy Mátyás, Miklós, János, Péter és Beke Demeter nemesítését foglalja magában, a nagy-emőkei Török család leszármazásával össze nem egyeztethető és a győri családfához is csak a nyitramegyei 1683-iki nemesi bizonyságlevél közvetítésével alkalmazható.

Dr. Szombathy Ignácz.

A LUDÁNYI BAY CSALÁD LESZÁRMAZÁSÁHOZ.

A «Turul» 1889-ik évi hetedik kötete 4-ik füzetében Bay Ilonától egy közlemény jelent meg, melynek 174-ik lapján ez olvasható: «Szabolcs-, Győr-, Borsod-vármegyékben birtokos Bay család genealogiája ismeretlen előttem».

E hézagot pótolandó, hogy a család kiterjedt ágainak genealogiai összeköttetései felől a nézetek tisztuljanak, álljanak itt a következő adatok.

Az említett czikk a genealogiát helyesen viszi fel addig a Bay Istvánig, kinek neje Rády Zsuzsánna volt, (de nem Mádi Zsuzsánna, mert az utolsó Madainak nem egy, hanem három leánya volt, azonban Bay egyiket sem vette nőül) mivel a család beregmegyei ága ennek a házaspárnak Ferencz fiától származik le. — Ennek a Ferencznek testvéréről, a Nicomédiába kibujdosott Mihályról is helyesen emlékezik meg, valamint arról is, hogy ezen Mihálynak a maradékai fiu ágon kihaltak. De hallgat a harmadik testvérről Istvánról, kinek felesége Kölcsey Klára volt.

Ludányi Bay Istvánnak és nejének Kölcsey Klárának egyetlen fia volt L. Bay Ádám, ez feleségül vette Pazonyi Elek Borbálát, ennek a házaspárnak a nevei 1725-ből olvashatók a Nyir-Madai h. h. ref. egyház úrasztalához való készletein.

Ludányi Bay Ádámnak két fia maradt; az egyik Bay László, ki már idős korában nőül vette Szolnoki Jármy Juliánnát, maradékot nem hagyott maga után, a másik fia Ludányi Bay István pedig nőül vette Péli Nagy Eufrozinát.

Ebből a házasságból hatan származtak, u. m.: négyen fiúk és ketten leányok.

A legidősebb volt L. Bay *László*, ki Szatmáry-Király leányt vett nőül Borsodmegyéből Boldváról; maradt egy fia Ignácz; ezen Ignácznak feleségétől Mokcsay Rozáliától maradt fia L. Bay Miklós boldvai birtokos, ez is elhalt már, fiu maradékai azonban vannak: András és László.

A második fitestvér L. Bay *Ferencz* volt, kiről, mint volt szeptemvirről, Bay Ilona közleménye is megemlékezik, ennek feleségétől Fáy Ilonától fia nem maradt, hanem három leánya: ezek közül Judit Bárczay Pálné, Francziska Gyürky Pálné, Borbála Pázmándy Károlyné.

A harmadik fitestvér L. Bay *Sándor* volt, kinek sem első, sem második nejétől maradékai nem maradtak, és 79 éves korában, minden testvérei közt legutoljára halt el.

Negyedik fitestvér és mindnyájok közt legfiatalabb alulirott atyja L. Bay *István*, kiről a Bay Ilona közleménye is megemlékezik, mint királyi tanácsosról. — Bay István meghalt 1820-ban febr. 20-án Nyir-Madán, Szabolcsmegyében, a testvérbátyja Ferencz pedig Pesten, úgy, hogy a halálesetet jelentő gyászlevelek a postán keresztezték egymást.

Ludányi *Bay István* három izben nősült; első nejétől Rofi Borbély Annától született első gyermeke volt Bay Juliánna, ki Pestmegyében Pándon halt meg, mint néhai Szilassy László özvegye, ennek első szülött fiáról irta Fáy András az akkor hiressé vált «Pándi csoda» czím alatti versezetét; második gyermeke volt L. Bay József; ez nős volt, de nejétől, Hunyady Borbálától elvált, s maradék nélkül halt el; harmadik gyermek volt Bay Anna, ki 87 éves korában, mint özvegy Kenessey Zsigmondné halt meg Fehérvármegyében Nyéken.

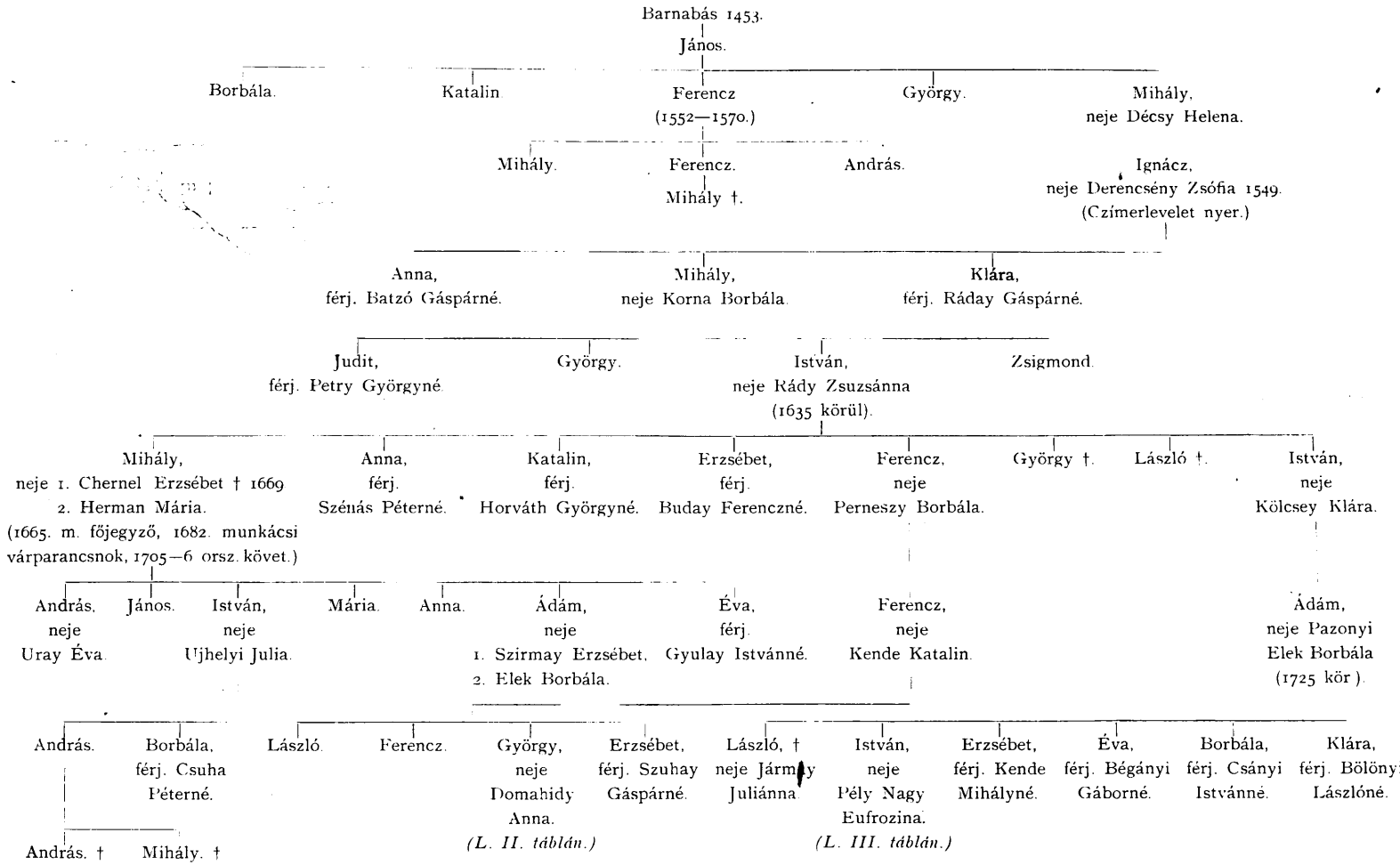
L. Bay István második neje volt Tolcsvai Bónis Katalin, kitől maradt két leánya: az idősbik L. Bay Borbála Szemere Péterhez Zemplénmegyébe, a fiatalabb L. Bay Katalin pedig Ungmegyébe Bernáth Zsigmondhoz ment férjhez, mindkettőjöknek vannak maradékai.

1812-ik évben Ludányi Bay István harmadszor is megnősült Biharmegyéből Sámsonból, néhai Budaházy Lajos volt főszolgabiró özvegyét Felsővályi Vincze Máriát vevén feleségül: ebből a házasságból alulirott maradt egyedül, — ki mint öt éves gyermek vesztette el atyját 1820-ban.

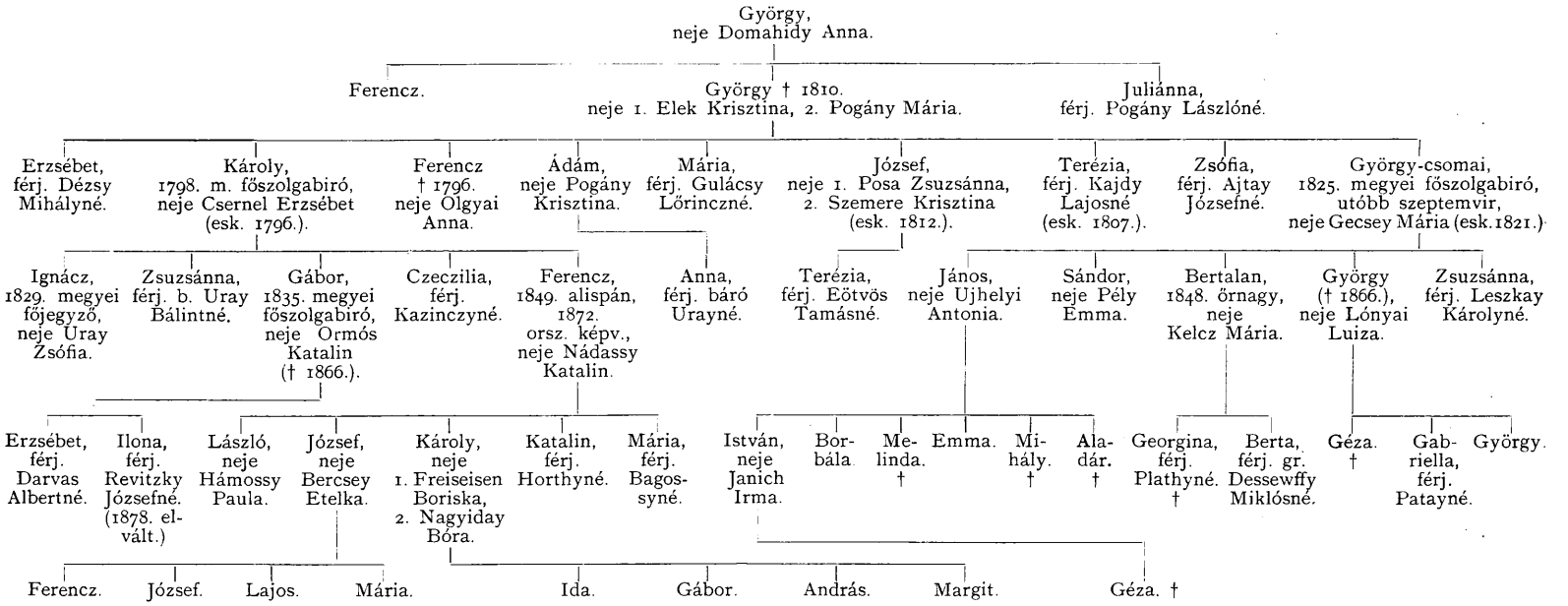
Bay István két leánytestvére közül, L. Bay Anna férjezett Hunyady Jánosné, L. Bay Erzsébet pedig Ilosvay Lászlóné volt, mindkettőjöknek számos maradékai élnek.

A ludányi Bay-család leszármazása.

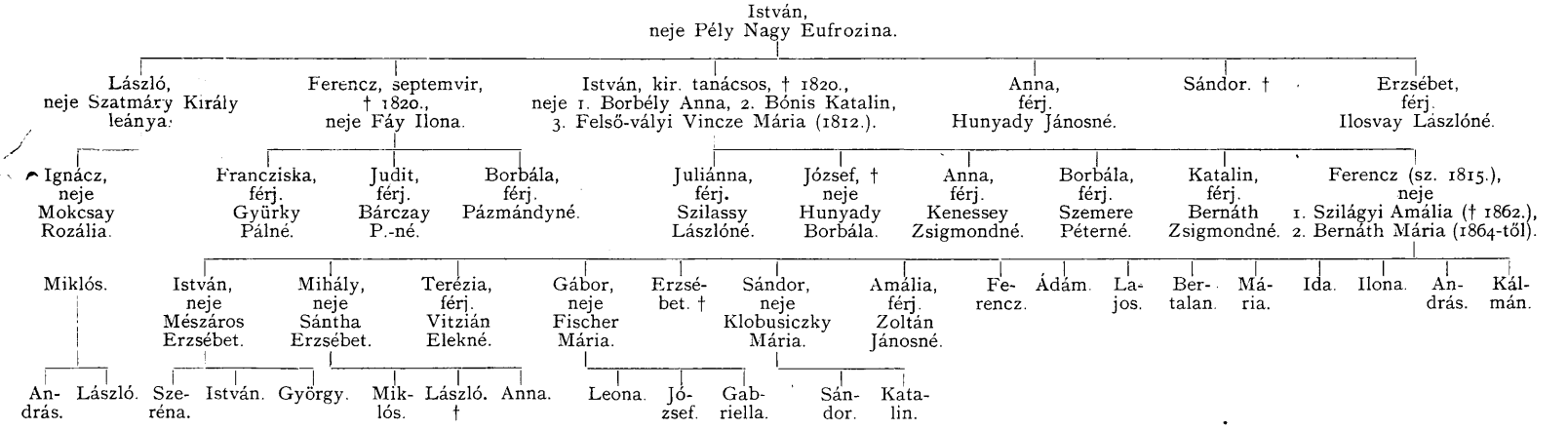
I.

II.

György, neje Domahidy Anna.
Ferencz.
György † 1810. neje 1. Elek Krisztina, 2. Pogány Mária.
Julianna, férj. Pogány Lászlóné.
Erzsébet, férj. Dézsy Mihályné.
Károly, 1798. m. főszolgabiró, neje Csernel Erzsébet (esk. 1796.).
Ferencz † 1796. neje Olgyai Anna.
Ádám, neje Pogány Krisztina.
Mária, férj. Gulácsy Lőrinczné.
József, neje 1. Posa Zsuzsánna, 2. Szemere Krisztina (esk. 1812.).
Terézia, férj. Kajdy Lajosné (esk. 1807.).
Zsófia, férj. Ajtay Józsefné.
György-csomai, 1825. megyei főszolgabiró, utóbb szeptemvir, neje Gecsey Mária (esk. 1821.).
Ignácz, 1829. megyei főjegyző, neje Uray Zsófia.
Zsuzsánna, férj. b. Uray Bálintné.
Gábor, 1835. megyei főszolgabiró, neje Ormós Katalin († 1866.).
Czeczilia, férj. Kazinczyné.
Ferencz, 1849. alispán, 1872. orsz. képv., neje Nádassy Katalin.
Anna, férj. báró Urayné.
Terézia, férj. Eötvös Tamásné.
János, neje Ujhelyi Antonia.
Sándor, neje Pély Emma.
Bertalan, 1848. őrnagy, neje Kelcz Mária.
György († 1866.), neje Lónyai Luiza.
Zsuzsánna, férj. Leszkay Károlyné.
Erzsébet, férj. Darvas Albertné.
Ilona, férj. Revitzky Józsefné. (1878. elvált.)
László, neje Hámossy Paula.
József, neje Bercsey Etelka.
Károly, neje 1. Freiseisen Boriska, 2. Nagyiday Bóra.
Katalin, férj. Horthyné.
Mária, férj. Bagossyné.
István, neje Janich Irma.
Borbála.
Melinda. †
Emma.
Mihály. †
Aladár. †
Georgina, férj. Plathyné. †
Berta, férj. gr. Dessewffy Miklósné.
Géza. †
Gabriella, férj. Patayné.
György.
Ferencz.
József.
Lajos.
Mária.
Ida.
Gábor.
András.
Margit.
Géza. †

III.

István, neje Pély Nagy Eufrozina.
László, neje Szatmáry Király leánya.
Ferencz, septemvir, † 1820., neje Fáy Ilona.
István, kir. tanácsos, † 1820., neje 1. Borbély Anna, 2. Bónis Katalin, 3. Felső-vályi Vincze Mária (1812.).
Anna, férj. Hunyady Jánosné.
Sándor. †
Erzsébet, férj. Ilosvay Lászlóné.
Ignácz, neje Mokcsay Rozália.
Franciska, férj. Gyürky Pálné.
Judit, férj. Bárczay P.-né.
Borbála, férj. Pázmándyné.
Julianna, férj. Szilassy Lászlóné.
József, † neje Hunyady Borbála.
Anna, férj. Kenessey Zsigmondné.
Borbála, férj. Szemere Péterné.
Katalin, férj. Bernáth Zsigmondné.
Ferencz (sz. 1815.), neje 1. Szilágyi Amália († 1862.), 2. Bernáth Mária (1864-től).
Miklós.
István, neje Mészáros Erzsébet.
Mihály, neje Sántha Erzsébet.
Terézia, férj. Vitzián Elekné.
Gábor, neje Fischer Mária.
Erzsébet. †
Sándor, neje Klobusiczky Mária.
Amália, férj. Zoltán Jánosné.
Ferencz.
Ádám.
Lajos.
Bertalan.
Mária.
Ida.
Ilona.
András.
Kálmán.
András.
László.
Szeréna.
István.
György.
Miklós.
László. †
Anna.
Leona.
József.
Gabriella.
Sándor.
Katalin.

Egyébként ez ág nemzedékeiről a mellékelt genealogiai táblázat bővebb felvilágosítást ad.

Bay Ilona közleménye kapcsán meg kell még emlékeznem Bay István és Rády Zsuzsánnának harmadik fiáról Bay Mihályról és maradékairól is.

Az 1685-ik évi V-ik t.-czikkelyben Tököly Imre és követői száműzettek, ezek közt Tökölyvel Bay Mihály is Kis-Ázsiába ment, de jószágai valószinűleg azért nem koboztattak el, mert testvéreivel megosztozkodva nem volt, vagy talán azért, mert még szülei is életben lehettek; midőn azonban — mint Bay Ilona helyesen közlötte — Rákóczy fejedelemnek a szolgálatába lépett, ugyanattól egy osztoztató parancsolatot Szabolcs vármegyéhez eszközlött ki (ez megvan a szabolcsmegyei levéltárban), melynek alapján testvéreivel meg lett osztoztatva, és osztályrészébe jutott: Beregmegyében Surányban egy curia és egy telek, Szabolcsmegyében Nyir-Madán egy curia és kilencz telek, P.-Doboson öt telek, Kis-Varsányban hat telek, Rádon két telek.

Már a szatmári békekötést megelőzött egyezkedéseknél, a confederatusok részéről tett előzetes pontozatok közt (Szalay L. «Történeti emlékek» czímű munkájában) meg van említve Bay Mihály jószága.

Ezen Bay Mihálynak egy fia és egy fi-unokája azon meggyőződésből indulhattak ki: hogy a szatmári béke amnestiája nem terjedhetett ki azokra, kik 1685-ben Tökölyvel együtt proscribáltattak, így jónak látták, a fentebb részletezett birtokaikra, gróf Pálfy Miklós nádortól nádori adománylevelet kieszközölni, mely nádori adománylevél eredeti példánya Nyir-Madán az én saját levéltáramban van.

Az így megerősített birtoklás után Bay Mihály fiutódai mindezen birtokaikat, örök vallás mellett, eladták a Báji Patay családnak, ők pedig, t. i. a Bay Mihály fiutódai, további fiumaradék nélkül elhaltak, mire Bay István 1808-ik évben, az akkori uralkodó Ferencz császár-királytól mindezen javakat a lehető — lappangó királyi jogokkal felkérte, s a kért donatiót meg is kapta, a leleszi conventből kiküldött tag, mint királyi megbizott által statuáltatta is magát, de a birtokban levők ellentmondása miatt arra lett utasítva, hogy ellenök úgynevezett contradictorius pert kezdjen a királyi itélő tábla előtt. — Ezen pert Bay István meg is kezdette, folytatta 1820-ban történt haláláig, s miután én magam is 1837-ik évben ügyvédi oklevelet nyertem, így e pert, mint az atyám egyedüli fiörököse, folytattam, és a per 1847-ik évben már abban a stádiumban volt, hogy alpereseim két prohibitója visszavettetett, az újra beiktatás elrendeltetett, — alperesek liquidatióra utasíttattak, — így érte ezt az ősiségi nyilt parancs, melynek folytán a Bécsben székelt semmitőszék, a herczeg Eszterházy ellen folyt híres Bossányi-perben épen akkortájt már megállapított elvek alapján, az én donátionális peremet is megszüntette.

Ebben a contradictorius perben használta fel okmányul boldogult édes atyám Ludányi Bay István, a most említett nádori adománylevelet, valamint azt a Rákóczy-féle csere-levelet, melyet Bay Ilona felemlít, hogy ő azt a történelmi társulatnak ajándékozta.

Végezetül álljon itt a család leszármazási táblája:

(A családfát lásd a megelőző lapon.)

Idősb Ludányi Bay Ferencz.

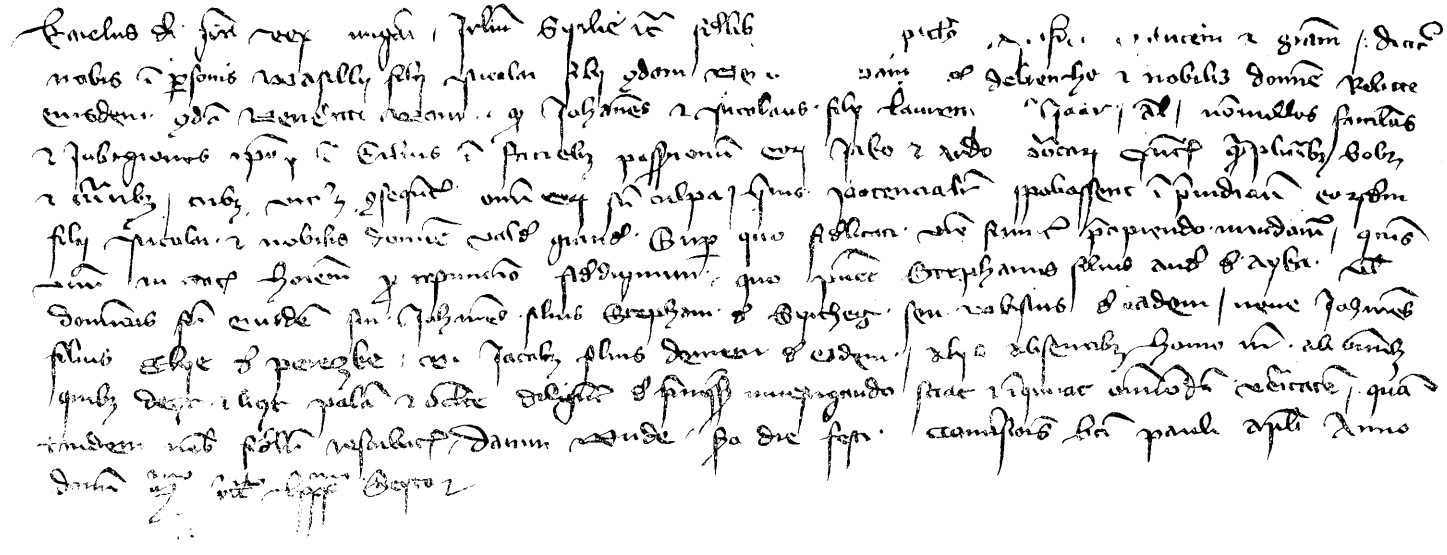
VEGYES.

Kis-Károly király egy oklevele.

(Egy melléklettel.)

Társulatunknak f. é. jan. 30-án tartott választmányi ülésén II. (Kis-) Károly király oklevelét volt szerencsém bemutatni; e gyászos véget ért királyunktól alig birunk nehán oklevélnél többet felmutatni, nemcsak azért, hogy uralkodása hónapokra volt szorítva, hanem még azon oknál fogva sem, mert Mária királyné hívei előtt gyanus volt minden, mi II. Károlytól származott, s így a király halála után az illető oklevelek birtokosai, nehogy gyanút keltsenek, iparkodtak azokat megsemmisíteni.

Alkalmam volt számos magánlevéltárai átkutatni, de II. Károly királytól oklevelet egyikben sem találtam, mígnem végre a volt kamarai levéltárban az úgynevezett Cista Reseratában II. Károly király idejéből három oklevelet sikerült fölfedeznem, ezek közül kettő magának a királynak kiadványa, a harmadik pedig egy jelentése a jászói conventnek a királyhoz, bizonyos birtokba iktatásról; mind a hármat közöltem a Hazai Okmánytár VII. kötetében 420—423. ll. Ezeken kívül az eddig megjelent oklevéltárakban II. Károly királytól több oklevelet közölve nem találunk, s miután e király után oly kevés írásbeli nyom maradt, annyival inkább örömömre

szolgált, midőn egy újabb oklevelet fölfedeznem sikerült.

A Kisfaludy család levéltárának egy részét Kisfaludy Árpád úr egyetemi tanár őrzi, ő volt szíves azt közlés végett átengedni, mit annyival inkább kész vagyok teljesíteni, hogy a család e nevezetes emlékének közzétételével a család levéltárának gazdagságát ekként is bebizonyítsam.

Eddigelé magánlevéltáraink között a Kisfaludy családé egyedül áll, mely II. Károly király által kiadott oklevelet tartalmaz.

A papirra írt s első soraiban már megromlott oklevelet ritkaságánál fogva hasonmásban is közöljük, tartalma a következő:

Karolus dei gratia rex Hungarie Jerosolimitani Sycilie etc. fidelibus suis capitulo ecclesie Castriferrei salutem et gratiam. Dicitur nobis in personis Basilly filii Nicolai filii condam Ben[edicti bani] de Debrenthe et nobilis domine relicte eiusdem condam Benedicti bani, quod Johannes et Nicolaus filii Laurentii de Jaar alias nonnullos famulos et iobagiones ipsorum in silvis in faciebus possessionum eorum Jako et Ardo vocatarum existentibus quampluribus bobus et curribus tribus vicibus consequenter omni eorum sine culpa imo potentialiter spoliassent in preiudicium eorumdem filii Nicolai et nobilis domine valde grande. Super quo fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Stephanus filius Andree de Ayka, vel Dominicus frater eiusdem, sin Johannes filius Stephani de Syrcheg, seu Blasius de eadem, neve Johannes filius Elie de Bereczke, ceu Jacobus filius Demetrii de eadem aliis absentibus homo noster ab omnibus quibus decet et licet palam et occulte diligenter de premissis investigando sciat et inquirat omnimodam veritatem, quam tandem nobis fideliter rescribatis. Datum Bude, secundo die festi conversionis beati Pauli apostoli, anno domini MCCCLXXX. sexto.

Kívül: Fidelibus suis capitulo ecclesie Castriferrei pro Basillio filio Nicolao filii condam Benedicti bani et nobili domina relicta eiusdem Benedicti bani.

Papíron veres viaszba nyomott 4 cm. átmérőjű pecsét maradványaival; a czímer már nem vehető ki, a körirathól csak S. . . . . HUNGARIE . . . . . SICILIE és egyes betűk látszanak.

Az oklevélben említett Debrentei Benedek bán özvegye és unokája Bazil, a király előtt az iránt emeltek panaszt, hogy a Jákó és Ardó nevű birtokaikhoz tartozó erdőkben jobbágyaikat Jári Lőrincz fiai, János és Miklós kifosztották s ökreiket és szekereiket elvették; mely hatalmaskodás megvizsgálására II. Károly király a vasvári káptalant küldte ki.

Debrentei Benedek bán alatt Heim vagy Him unokáját, az I. Lajos király alatt szerepelt bolgár bánt és utóbb Pozsony vármegye főispánját kell értenünk.

Benedek bán utódai később fölvették a Himfi nevet, I. Mátyás király idejében 1463—1480 Debrentei Himfi Tamás nyitrai püspök volt; őt Pray történetírónk Specimen Hierarchiæ Hungaricæ czímű munkájában egyszerűen Tamásnak nevezi, s családi származását nem említi; a nyitramegyei egyházi schematismusokban már családneve is ismeretes. A N. Múzeumban őriztetik a szegszárdi conventnek egy 1476-ban kelt oklevele, melyben ez áll: «Thomas de Debrenthe episcopus Nitriensis et gubernator abbatiarum Saxardiensis et de Zeek», hol egyszersmind rokonai Debrentei Himfi Lőrincz és Imre is említtetnek.

E nevezetes családról még alig van valami közölve; az kiválólag veszprémmegyei család volt, a föntebb közölt oklevélben előforduló birtokok Jákó, Arda, Jár, Perecske, Ajka stb., mindannyian ma is ismeretes Veszprém vármegyei helységek és puszták.

A család történetét megírni közülünk alig van más valaki hivatva, mint Véghely Dezső tagtársunk, ez okból a további ismertetést abban hagyva, csak azt említem még fel, hogy a Kisfaludyak leány-ágon a Himfiektől származván, Kisfaludy Sándor koszorús költőnk a családja levéltárában őrzött oklevelekben a Himfi nevet olvasva, költői ihletében az ősök iránt való kegyeletének adott akkor kifejezést, midőn a «Himfi szerelmeiben» ősének nevét megörökítette.

NAGY IMRE.

Az Apaffyak, Rhédeyek és Wesselényiek legrégibb ismert czímerei.

(Adalék Ercsey heraldikájához.)

Egyes czímer valódi értéke manapság a megállapított használat szerint ítélhető és határozható meg.

Történhetik ugyan, hogy egyes czímerek művészi és művelődéstörténeti szempontból felkölthetik figyelmünket a nélkül, hogy bebizonyítani tudnók: használta-e tulajdonosa vagy

nem? de az ily czímerek száma azokhoz képest, melyek ezen művészi momentumokat nélkülözik, oly elenyészőleg csekély, hogy azok csak az általános szabályok kivételeinek tekinthetők.

Hogy valamely család czímerében királyi adomány folytán pólyát vagy medvét volt-e jogosítva viselni, ez heraldika-történeti szempontból legtöbb esetben mellékes dolog, változik azonban a helyzet, ha bebizonyítható, hogy ezen adományozott czímer a család egy vagy több tagja által tényleg is használtatott.

Ezen megjegyzések előrebocsátása azért sem volt felesleges, mert sokan vannak, kik nem tudják, hogy sok oly adományozott czímer létezik, melyet sem az adományos, sem utódai nem használtak; de viszont tekintélyes azon czímerek száma is, melyeket oly családok, vagy azok egyes tagjai használtak, — állandóan vagy kivételesen, — melyek ennek használatára jogosítva nem voltak. Tévedés volna az újabb heraldikai kutatás szempontjából az első pont alá eső czímereknek kiváló fontosságot tulajdonítani, de még nagyobb tévedés volna az utóbbiaktól az őket megillető fontosságot megtagadni. Ezeket, valamint bárminő czímer-változatot akár jogosan, akár értelmetlenségből származott, megilleti a kellő figyelem, mert nem tudhatjuk előre, hogy talán épen azon czímer, mely valamely nagy horderejű állításunknál szolgálna bizonyítékul, nem csak *abusus* folytán használtatik-e?

Azonban a változatoknál való kutatásoknak is megvannak bizonyos határai, nehogy az anyagok felhalmozása által inkább zavart idézzünk elő, mint egyes kérdéseket tisztázzunk, gondos bírálat szerint kell válogatnunk azokat, tekintetbe véve a pecsételő személyiségét, a pecsét ismétlődését, az oklevél fontosságát, sőt a pecsét művészetét is, stb. stb.

Ha összehasonlítást akarunk tenni az újabb s a csak nehány évtizeddel ezelőtt kiadott czímer-könyvek között, meggyőződünk, hogy ez újabb kiadványoknál úgy nálunk mint külföldön, a fentebb kifejtett elvek szerint járnak el, ezekben sok oly czímereket találunk, melyeknek uralkodótól történt adományozása nem bizonyítható be, melyeknek színei ismeretlenek, sisakdísze hiányzik, s ezekre fektetik a fősúlyt, mert ezek többnyire a legrégiebbek s legérdekesebbek. Ez irány követése az «Alter Siebmacher» korában vagy sokkal később is lehetetlen volt, mert az ismeretlen színezetű sisakdísz nélküli czímerek, alapítványi helyek, egyházi lovagrendek s kamarási méltóság megnyerése végett összeállított ősi próbáknál, családi czímerkönyveknél, albumoknál nem voltak használhatók s így a gyűjteménybe fel nem vétettek. *A régibb czímerkönyvek magánérdekek, hiúságok kielégítése végett állíttattak össze, nem pedig a tudomány szolgálatára. Ez a különbség a régibb s újabb kiadványok között.*

A meddig tudomány és művészet fennállanak, addig a heraldika is mindig elfoglalja az őt megillető helyet s noha némelyek a heraldikát «holt tudománynak» tekintik, mely leélte magát, de akkor is ez oly halott, melynek még van ereje és hatalma éltetőleg és felvilágosítólag hatni és működni.

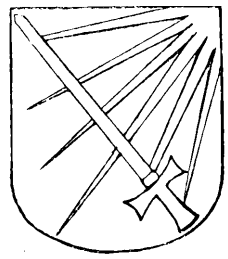
Az új heraldikai iskola Magyarországon mindenek előtt azon igyekszik, hogy a heraldikát — nem tekintve többé értéktelen játékszernek — valódi szabályaira és törvényeire visszavezesse s az így újjá alkotott tudományt öntudatos, tehetséges működésében, mint biztos tanácsadóját, munkatársát felhasználja. Ezen feladatot és czélt írta fel az új iskola zászlójára.

* * *

Az Apaffy czímer — *úgy* a mint azt Apaffy Mihály erdélyi fejedelem pecsétein és pénzein látjuk, — egyike azon kevéssé ízléses czímereknek, melyek az újabb származás bélyegét viselik magukon. E czímert használta a család kihaltáig.

Reichenau: «Siebenbürger Adel» című művében (Siebm. IV. kt. 12. füz. 15. tb.) nem mulasztotta el az alkalmat, hogy ezen ismert czímert, a pallossal átszúrt sisakot, a zöld alappal s gyümölcsös szőlőtőkével együtt, aranyszegélyzetű tojásdad paizsban, mint az Apaffyak ősi czímerét (1285-ből!) be ne mutassa.

Már egy korábbi alkalommal megjegyeztem, hogy az Apaffyak ezen czímere, ha nagyon korai, a XVI. század elejéről, legjobb esetben a XV. század végéről származhatik, e kort megelőzőleg az Apaffyak más czímert használhattak. E feltevésemet az «Országos levéltár»-ban történt legújabb kutatások igazolták, a mennyiben Nagyfalvai Apaffy Ferencz 1493. ápr. 6 án (D. o. 19989) következő czímerrel pecsétel: haránt he-

lyezett pallos, melynek pengéjét nyugvó[1] nap sugarai látszanak megvilágítani.

[1] A nap a paizs jobb felső sarkában «kelő»; közepén «déli»; balra «nyugvó». Ugy hiszem, hogy az Apaffy czímer szerkesztője előtt ezen finom megkülönböztetések ismeretesek lehettek.

Gyaníthatólag a nemzetség egy tagja e czímert valamely alkonyatkor elkövetett hőstettért nyerte.

A jelképes czímerek a korcs heraldika[1] termékei. Ezek külföldön a XV. század végén, de nálunk már ugyanezen század elején lépnek fel. Bármennyire ellenkezik is ezen jelképezés a klasszikus heraldika szellemével, de lételét nem tagadhatjuk, mert tényleg létezett s mint kedvelt irány, számban szaporodva, napjainkig fentartotta magát.

Ezen jelképzést idők folytán többé-kevésbbé jó eszmén alapulva legtöbb esetben ízléstelenül, gyakran nevetségesen alkalmazták, az Apaffyak ezen jelképes czímere eszme és kivitel tekintetében egyike a legsikerültebbeknek.

Azonban ezen czímer megismerésével az Apaffy czímerkérdés még nincs véglegesen megoldva, mert miként fentebb jeleztük, e czímer jellege a XV. századra utal, s ezt megelőzőleg más czímert kellett használniok.

Ki fáradságot vesz magának összehasonlítást tenni ezen 1493-ból származó legrégibb s az általánosan használt későbbi Apaffy czímer között, azonnal észre veszi, hogy az újabb a régiből fejlődött. A haránt helyezett pallos mindkettőben megvan, a sisak a nap sugaraiból képződött.

* * *

A «Turul» 1883. I. és 1886. II. füzeteiben két czímer van közölve. Az első egy lengyel czímerkönyv[2] után, másik hasonmása a Mátyás király által 1466-ban Nagyrhédey János stb., részére adományozott eredetinek. A kitűnő történeti nevek, az ábrázolás szokatlan újszerű volta, azonnal nagy mértékben fölköltötték a kutató figyelmét. Azonban ezen érdekeltség nem volt oly teljes, minő más körülmények között lehetett volna s nem elégítették ki teljesen. Miért? Mert e két czímerről még kevéssel ezelőtt az volt meggyőződésünk, hogy noha joggal illették az adományozottakat, ezek azokat sohasem használták. Most e két czímerre mint olyanokra hivom fel az olvasók figyelmét, melyek tulajdonosaik által tényleg is használtattak.

Szólok először a Rhédey czímerről, noha a Turul elébb a Wesselényi czímert közölte. Ennek leírása: kék paizsban két egymással szembeszökő veres oroszlán, melyek első karmaikkal közösen egy kosfejet tartanak. Ezen czímerrel pecsételt 1469. márczius 3-án Rhédey János erdélyi alvajda, kétségtelenül maga az adományos, az adományozás után alig három évvel. A Rhédey czímerkérdés — bármily becses legyen is különben ezen legújabb adat — ez által csak szövevényesebb lett, mert ennek következtében a család egyes tagjai által különböző időben használt czímerváltozatok száma hétre szaporodott.

A «Magyar nemzetségi zsebkönyv», mely a leghitelesebb források után dolgozott, a Wesselényi czímert következőleg írja le: «kék mezőben szemközt fordult koronás syrén, balra hajló hal-farkkal, jobbjában zöld száron három vörös rózsát tart, balját csípőjére teszi. Sisakdísz a kinövő paizsalak.»

Sajnálatunkra nem találjuk itt a forrást idézve arra nézve, hogy e czímer mikor s kitől adományoztatott? Miután azonban a Zsebkönyvben a jelmondat is idéztetik, a paizstartók is leiratnak, ez alig lehet más, mint azon bárói czímer, mely Wesselényi István hadadi bárónak († 1734. ápr. 28.) adományoztatott, erre utal a báró Wesselényiek mai napig használt czímere, melyben a paizsalak a fentebb leírt syrén.

A Wesselényiek azonban legalább a XVII. század első éveitől kezdve, koronás, haltestű, felkunkorodott farkú kutyát vagy oroszlányt használtak paizsalaknak, néha hullámzó paizsláb (folyó) fölött, mely első lábaival három, száras, leveles rózsát tart. Sisakdísz a paizsalak. Ezzel pecsétel W. Ferencz 1602-ben, ugyancsak W. Ferencz. a nádor 1642-ben. A Zichy Albumban[1] Wesselényi Ferencz czímere 1649-ből — tehát három évvel grófi rangra emelése után — kékben, a kutya koronás, balra fordult griff-fejjel, kék-arany és vörös-ezüst takarókkal.

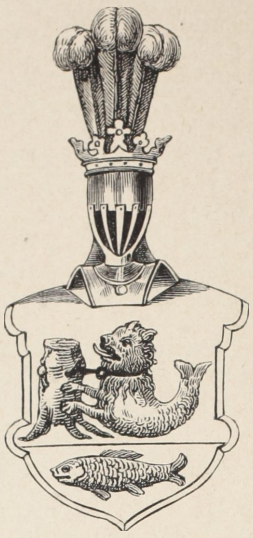
Annál meglepőbb volt reánk nézve, midőn a «Turul» említett számában Wesselényi Ferencznek 1576-ból következő czímerét találtuk: a paizsláb felett, melyben egy hal van, egy kutya felfelé kanyargó halfarkkal nyakánál fogva egy gyökértelen fatörzshöz van lánczolva. Sisakdísz: három strucztoll. A kétely melylyel e czímert fogadták, nem volt jogosított, mert hogy e czímert Wesselényi Ferencz erdélyi kincstárnok s 1590. ápr. 7-étől lengyel indigena valóban használta: bizonyítja a Tarnóczy-féle gyűrűgyűjtemény egy darabja, melynek saphirjában F. W. kezdőbetűkkel a lengyel czímerkönyvben levőhöz teljesen hasonló czímer művészi vésete látható, csupán a paizsláb a benne levő hallal maradt el, talán tér hiányból. (Mellékesen megjegyzem itt, hogy a hal elmaradása

[1] A korcs heraldika össze nem tévesztendő a «Zopf» heraldikával. A korcs jelző csak a valódi, a minta heraldikától való megkülönböztetésére szolgál s e korból nagyon sok szép czímer származik. A Grünenberg-féle hírneves czímerkönyv is részben a korcs heraldika termékének tekinthető.

[2] Bartosza Paprockiego Herby Rycerstva Polskiego etc.

[1] Wesselényi Ferencz 1663-ban ismét az előbb leírt czímerrel pecsétel; tehát grófi rangra emelése után is használta az 1649-ki régi pecsétnyomót. Hasonló esetek előkelő egyéneknél Magyarországon gyakoriak.

nem lényeges, mert oly címereknél, hol a víz kivételesen, nem hullámos, hanem *egyenes* vona-

lak által jeleztetik, a hal csak a víz szabatosabb feltüntetésére szolgál.)

A legrégibb eddig ismert Wesselényi czímer tehát az, melyet a «Turul» 1883-ki I. füzetében közölt. S miután az a lengyel czímerkönyvben 1576. évszámmal van jelölve, holott Wesselényi Ferencz a lengyel indigenatust csak 1590-ben nyerte, világos, hogy az nem az indigenatus következtében nyert, hanem az általunk eddig ismert legrégibb nemesi czímere volt, mely az 1582-ben bekövetkezett bárói rangemelés alkalmával javíttatott s melyet 1602. évtől okleveles bizonyítékok szerint használtak.

CSERGHEŐ GÉZA.

Egy genealogiai tévedés helyreigazítása.

«A Magyarországi bennszülött s beköltözött mágnás családok ismertetése» czímű szerény munkámmal a P. betűig haladtam, itt a nagymultú Perényi családnál gondolkozóba estem a felett, hogy Imre nádornak hogy lehetett atyja III. István, ki köztudomás szerint 1437-ben halt el, és Rudabányán (Borsodm.) az ottani ref. templomban van eltemetve, s díszes síremléke ma is fennáll, tehát itt kétségtelenné válik, hogy Nagy Iván alapvető munkájában, midőn Wagner után közzé tette a családfát, tévedett.

Azt tudjuk a történelemből, s Imre nádor életéből, hogy atyját 1471-ben Hunyady Mátyás király, mint a kivel ujjat húzott — jószágvesztésre ítélte, s hogy atyja elkobzott javait Imre nádor szerezte vissza. De ha tekintjük a nagy időközt, mely III. István és a nádor halála (1519) közt mutatkozik, még ha utószülött volna is, 82 év jön ki, pedig azt nem olvassuk a történelemből, hogy ily agg korban szállott volna sírjába, sőt ellenkezőleg legjobb férfi korában halt el, hisz fia, Ferencz váradi püspök, atyja halálakor alig volt 20 éves; tehát Imre nádor az említett III. István testvérének, Jánosnak, István fiától származik. Erről tudjuk, hogy hatalmas olygarcha és erőszakos férfiú volt, ki Sztropko várából a vidéket s az utasokat zsarolta, s azt is tudjuk, hogy a nagy király az 1471. évi rendeletének a hatalmas főúrral szemben nem tudott érvényt szerezni, mert ha akkor jószágát vesztette volna, nem kényszerül a király, mint ezt Kassa város tört. évkönyvében olvassuk, 1483-ban ellene vezérét, Lábatlan Andrást küldeni, hogy ez Kassa város segélyével tőle Sztropkó és Terebes várát elfoglalja, tehát szerény véleményem szerint bátran kiigazíthatjuk a családfát úgy, hogy IV. Istvánhoz helyezzük nejéül Ujlaki Orsolyát, fiául pedig Imre nádort.

Mielőtt e téves történeti adatot a Turul hasábjain közzé tettem, előbb két szaktudósunkkal, Bunyitay Vincze és Csoma József urakkal, mint a kik a Perényiek multjával behatóbban foglalkoztak, az első «A Váradi püspökség története» czímű nagyszabású művében épen Imre nádor és Ferencz fiáról közöl érdekes életrajzi adatokat, az utóbbi pedig a három Perényi (III. István, János, Imre) síremlékét érdekesen ismertette meg velünk, közöltem fentebbi érveimet, s mind a ketten elfogadták nézetemet, és szerencsésnek nyilvánítják a tévedés helyreigazítását.

Különben az Imre nádor esete nem magában áll, hosszú kutatásaim alatt több ily téves adatot igazítottam ki, legközelebb is a bedeghi Nyáryaknál fordult elő, itt is a kora történelmében jelentékeny szerepet játszott Nyáry Lőrincz atyjául eddig Péter volt feltüntetve, holott ő, mint az Eszterházyak naplója igazolja, a Ferencz fia volt.

DOBY ANTAL.

Czímeres nemesi levelek Borsod vármegye levéltárában.

Bene lásd *Szabó.*

Berczeli Albert és fia Márton czímereslevele III. Ferdinándtól. Pozsony, 1638. márcz. 20. Kihirdettetett Borsod vármegye közgyűlésén, Miskolczon, 1781. április 23-án.

Bonta l. *Petrák.*

§ *Borbély*, másként *Krasznay* Ádám czímereslevele III. Károlytól. Bécs, 1720. aug. 24. Kihirdettetett Zemplén vármegye közgyűlésén, Sátoralja-Ujhelyen, 1720. deczember 13-án.

Cékus András és testvérei Benedek, Pál, János és Miklós czímereslevele II. Ferdinándtól.

Bécs, 1629. január 12. Kihirdettetett Gömör vármegye közgyűlésén, Gömörben, 1629. febr. 11.

Csiszár l. *Kis.*

Csohán Mihály és testvérei György és András czímereslevele II. Ferdinándtól. Sopron, 1635. január 3. (Másolat.)

Csoszy István, testvérei János és Mihály, és *Tóth* (Thotth) Gergely czímereslevele III. Ferdinándtól. Ebersdorf, 1654. szeptember 1. Kihirdettetett Borsod vármegye közgyűlésén, Szendrőn, 1656. szeptember 6-án.

Czillik Sebestyén és testvérei István és János czímereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1636. ápr. 20.

Debreczeni l. *Sas.*

Décsy (Déczy) Tamás és rokonai Décsy István, János és Gergely, *Toekes* János, *Németh* Márton és *Kónya* (Konia) Míklós czímereslevele II. Ferdinándtól. Ebersdorf, 1631. szeptember 23.

Deső Márton s neje Lőkös Margit, *Kiss* (Kyss) István s neje Deső Katalin és gyermekeik István és Katalin, Kis János s neje Vithalis Zsófia és fiuk János, Kis András, Ferencz és Márton czímereslevele I. Lipóttól. Laxenburg, 1666. május 22. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Aszalón, 1666. szeptember 15-én.

Fejér l. *Inánczy.*

Fekete l. *Móra.*

Garadnay Pál és testvérei Márton és Mihály czímereslevele II. Ferdinándtól. Sopron, 1622. június 28. Kihirdettetett Borsod vármegye közgyűlésén, Szendrőn, 1620. június 10-én.

Garda Máté, fia István és testvérei András, Mihály és Mátyás czímereslevele III. Ferdinándtól. Pozsony, 1646. október 19. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Ónodon, 1655. január 20.

Gazda l. *Mogyorósy.*

Hajdu (Haydu) János, neje Kapossy Anna, fivérei István, Benedek és János, és *Kajtár* (Kaytár) Mihály czímereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1660. április 26. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén. Ónodon, 1663. február 9-én.

Hevesy (Hewesy) Mihály s gyermekei János, Dániel, Mihály, Judit és Zsuzsánna s mostohatestvére Tamás czímereslevele Rudolftól. Bécs, 1582. márczius 21. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén 1583. június 5-én, s másodszor Miskolczon 1756. szeptember 1-én.

Horács l. *Tasnády.*

Inánczy János, neje Nagy Anna, fiaik Gergely, István és János és mostohatestvére *Fejér* (Feier) Miklós czímereslevele III. Ferdinándtól. Pozsony, 1647. február 19. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Aszalón, 1647. junius 13-án.

Kajtár l. *Hajdu.*

Keövesdy Márton és *Nagy* István czímereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1652. január 25. Kihird. Sáros vármegye közgyűlésén, Eperjesen, 1653. november 12-én.

Kerekes l. *Szőcs.*

Kéri l. *Tauka.*

Kis (Kys) Pál, fiai Péter, Mihály, Márton, István, továbbá másik, harmadik és negyedik Kis István, Kis Mihály, Péter, András, Gergely, János és Demeter és *Oláh* (Olá) János czímereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1659. márczius 12. Kihirdettetett Borsod vármegye közgyűlésén, Ónodon, 1659. április 10-én.

Kis Gergely (Ónodi), neje Csiszár Dorottya, leányai Anna és Katalin és rokonai *Csiszár* András és György czímereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1666. márczius 30. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Aszalón, 1667. január 12-én.

Kiss (Kyss) Péter, testvérei György és Gergely s rokonai Máté, Benedek és Márton czímereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1634. márcz. 16. Kihird. Torna vármegye közgyűlésén, Tornán, 1635. deczember 12-én.

Kiss l. *Deső.*

Koncz István czímereslevele III. Ferdinándtól. Pozsony, 1638. márczius 15. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Szendrőn, 1639. május 18.

Kónya l. *Décsy.*

Korbely másként *Tóth* Jakab s testvérei János és Máté czímereslevele III. Ferdinándtól. Regensburg, 1653. április 21. Kihird. Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlésén, Füleken, 1654. szeptember 21-én.

Kovács (Kowach) másként *Literáti* Bertalan és Albert, valamint *Literáti* másként *Pesthy* Pál és *Ubresi* Imre czímereslevele Rudolftól. Prága, 1580. február 26. Kihird. Ung vármegye közgyűlésén 1580-ban s másodszor Borsodban, Miskolczon, 1761. június 16-án.

Kovács l. *Tasnády.*

Kozári Péter, neje Erzsébet, leánya Zsuzsánna s mostohatestvére Mátyás czímereslevele II. Mátyástól. Bécs, 161* április 3. Kihird. Hont vármegye közgyűlésén, Füleken, 1620. márcz. 9. s másodszor Borsodban, Miskolczon, 1765. október 22-én. (A vármegye levéltárába a család kihaltával került.)

Krasznay l. *Borbély.*

Lakatos György, (Czeglédi), czímereslevele Bocskay Istvántól. Kassa, 1606. szeptember 26. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Miskolczon, 1606. deczember 10-én.

Lánczos l. *Pogány.*

Lengyel (Lengiel) Kristóf és testvérei István és Anna czímereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1628. október 3. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Edelényben, 1629. január 12.

Literáti l. *Kovács.*

Literáti másként *Pesthy* l. ugyanott.

Magyari Péter (Gyéresi), neje Szabó Anna és fiuk Mihály czímereslevele Apafi Mihálytól, Radnóth, 1676. augusztus 28. Kihird. Bogáthon, 1677. január 27-én.

Makó Balázs, neje Keresztes Judit és gyer-

mekeik István és Erzsébet czímereslevele II. Ferdinándtól. Sopron, 1634. február 1. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Szendrőn, 1638. június 15.

Mazar l. *Tasnády.*

Mester András, neje Miklovich Anna, s gyermekeik András, Mihály és Katalin czímereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1667. november 14. Kihird. Hont vármegye közgyűlésén, Korponán, 1668. febr. 29-én, s másodszor Borsodban, Miskolczon, 1766. június 20 án.

Miskolczi l. *Szabó.*

Mogyorósy Mihály, neje Nagy Katalin, fiuk István és *Gazda* János, István és Mihály czímereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1642. szept. 18.

Molnár János, neje Szeczey Anna s gyermekeik János, Zsuzsánna és Anna czímereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1633. deczember 7. Kihird. Nógrád vármegye közgyűlésén. Losonczon, 1634. május 8.

Móra András (Szigethi), neje Fekete Ilona, fiuk Ferencz s rokonai *Fekete* György, *Oláh* János és ennek neje Fekete Erzsébet czímereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1668. június 27. Kihird. Nógrád vármegye közgyűlésén, Füleken, 1668. okt. 8.

Myro Miklós, anyja Katalin, neje Rácz Éva, leányuk Borbála, valamint testvére Fábián s ennek neje Kozovich Borbála és gyermekeik Miklós, János és Katalin czímereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1635. november 10. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Miskolczon, 1812. jan. 28.

Nagy Péter (Azari) és testvérei Tamás, János és Pál czímereslevele II. Mátyástól. Pozsony, 1609. deczember 12. Kihird. Zemplén vármegye közgyűlésén Zemplénben, 1610. május 18-án, s másodszor Borsodban, Miskolczon, 1801. június 17.

Nagy másként *Varga* (Wargha) Lukács, neje Bakó Dorottya s gyermekei János, György, Orsolya és Erzsébet czímereslevele Bethlen Gábortól. Kassa, 1624. április 9. Kihird. Abauj vármegye közgyűlésén, Garadnán, 1624. ápr. 17.

Nagy György, neje Katalin s gyermekeik Sebestyén, Fülöp, István, Péter és Mihály czímereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1637. november 9. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Szendrőn, 1638. június 24-én.

Nagy, másként *Némethi* Márton, neje Tóth Zsófia és gyermekeik János, András és Péter czímereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1638. június 19. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Szendrőn, 1638. november 29-én.

Nagy Mihály és testvérei György és Péter czímereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1642. szeptember 5. Kihird. Zemplén vármegye közgyűlésén, Zemplénben, 1643. márcz. 2-án.

Nagy l. *Keövesdy.*

Nagy, másként *Tody* János és Ferencz czímereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1654. szeptember 10. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Miskolczon, 1757. márcz. 23. (A levéltárba 1782. október 4-én a család kihalta következtében került.)

Némethy l. *Nagy.*

Oláh l. *Móra.*

Oláh l. *Kis.*

Pany Bálint, testvérei János (s ennek neje Deák Katalin s fiuk István), és István (s ennek fia Márton), valamint *Varga* Gergely czímereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1668. április 7-én. Kihird. Torna vármegye közgyűlésén, Tornán, 1668. szeptember 5-én.

Pap István (Miskolczi) és leányai Piroska és Ilona czímereslevele Rudolftól. Pozsony, 1582. február 21. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Miskolczon, 1582. október 3-án.

Pap Miklós, neje Jeney Anna, gyermekeik Miklós és Márk, testvére János s ennek fia Miklós és unokája György czímereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1690. október 25. Kihird. Szatmár vármegye közgyűlésén. Szamos-Becsen, 1691. deczember 27-én.

Pesthy l. *Kovács.*

Petrák György és testvérei Miklós és Gergely s rokonai *Bonta* István és Mihály czímereslevele II. Mátyástól. 1618. május 15. (A keltezés helye olvashatatlan.) Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Szendrőn, 1620. június 10-én.

Pock János (Fahendorfi), fiai János és Frigyes s testvérei Kristóf és Lőrincz czímereslevele II. Mátyástól. Prága, 1617. okt. 31. Kihird. Hont vármegye közgyűlésén, Németiben, 1618. október 10-én.

Poghány András, anyja Csontos Margit és *Lánczos* Barnabás czímereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1636. április 11. Kihird. Szabolcs vármegye közgyűlésén, Gyulaházán, 1637. június 13-án.

Polyk Mihály, neje Choó Ilona s fiaik János (s ennek neje Kis Anna s gyermekeik István és Zsuzsánna), Gáspár (s neje Katalin) és Tamás czímereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1651. márczius 14. Kihird. Borsod és Csongrád vármegyék közgyűlésén, Ónodon, 1651. aug. 23.

Révész (Reuess) István czímereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1639. november 2. Kihirdettetett Borsod vármegye közgyűlésén, Ónodon, 1654. július 1-én.

Réz l. *Szőcs.*

Sárkány Mihály, neje Fodor Zsuzsánna s gyermekeik Mihály, Dávid, Zsuzsánna és Anna czímereslevele Mária Teréziától. Bécs, 1756. szeptember 6. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Miskolczon, 1757. január 21-én.

Sas András, testvére Mihály és *Debreczeni* Péter czímereslevele I. Lipóttól. Pozsony, 1662. május 27. Kihird. Nógrád vármegye közgyűlésén Alsó-Sztregován, 1662. október 12-én s újból Borsodon, Miskolczon, 1741. márczius 14-én.

Steinicher Ferencz czímereslevele Mária Teréziától. Pozsony, 1741. október 28. Kihird. Zemp-

lén vármegye közgyűlésén, Sárospatakon, 1742. szeptember 26-án s másodszor Borsodban, Miskolczon, 1765. július 16-án.

Süveges Péter s neje Cathai Judit címeres levele Bethlen Gábortól. Gyulafejérvár, 1626. május 15-én. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén; a kihirdetés kelte olvashatatlan.

Szabó András, testvérei István, János és Mihály, *Bene* István, Péter és Pál, valamint *Miskolczi* Benedek czímereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1632. február 24. Kihird. Torna vármegye közgyűlésén, Tornán, 1633. november 16-án.

Szakacz (Szakács) Péter, fia Márton és testvérei Ferencz, István, Mihály és György czímereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1625. február 25. Kihirdettetett Borsod vármegye közgyűlésén, Bódván, 1626. január 21-én. (Hiteles másolat.)

Szalay Mihály s gyermekei István és Anna czímereslevele I. Lipóttól, Bécs, 1701. június 4.

Széles Péter czímereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1666. február 8. Kihird. Zemplén vármegye közgyűlésén, Zemplénben, 1666. június 8-án.

Szőcs (Szeőcz) másként *Kerekes* Mihály, neje Penczi Ilona, *Réz* Péter és András és *Tricz* János czímereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1640. április 20. Kihird. Abauj vármegye közgyűlésén, Garadnán, 1641. január 14-én.

Szőcs l. *Tasnády.*

Szőke Mihály (Erdélyi), neje Katalin és leánya Judit czímereslevele I. Lipóttól. Laxenburg, 1660. május 4.

Taekes l. *Décsy.*

Tamássy Ambrus és testvére Tamássy Gáspár czímereslevele Miksától. Pozsony, 1572. okt. 27. Kihird. Vas vármegye közgyűlésén, Vasváron, 1574. évben. (A kihirdetés napja olvashatatlan.)

Tasnády másként *Szőcs* (Szeőcs) András, neje Mészáros Katalin, *Horács* Márton és Mihály, *Mazar* Péter és fia s *Kovács* Pál czímereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1667. június 22. Kihird. Borsod és Csongrád vármegyék közgyűlésén, Szendrőn, 1668. június 13.

Tauka Péter (Máli), neje Dávid Dorottya és *Kéri* Miklós czímereslevele Bocskay Istvántól. Kassa, 1606. augusztus 23.

Tódy l. *Nagy.*

Tóth l. *Korbely.*

Tóth l. *Csoszy.*

Tóth (Thott) Miklós, fia Miklós és rokonai István, György Tamás és másik István czímereslevele III. Ferdinándtól. Pozsony, 1655. június 5. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Ónodon, 1655. szeptember 22-én.

Tricz l. *Szőcs.*

Ubresi l. *Kovács.*

Unghedey András és testvérei János és Albert czímereslevele Rudolftól. Prága, 1601. augusztus 24. Kihird. Abauj vármegye közgyűlésén, Nagy-Idán, 1602. november 20-án.

Váczy Márton s neje Szendrey Zsófia és gyermekeik György és Anna czímereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1626. február 1. Kihird. Borsod vármegye közgyűlésén, Aszalón, 1626. évben. (A kihirdetés napja olvashatatlan.)

Vadnay János, neje Anna, gyermekeik Anna, Péter és István s testvérei András, Lukács és Péter czímereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1629. márczius 30.

Varga l. *Nagy.*

Varga l. *Pany.*

Wassas János, neje Zsófia s fiuk Pál czímereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1642. január 6.

Összesen 62 czímereslevél.

BUTYKAY JÓZSEF másolatai alapján közli: Dr. SZENDREI JÁNOS.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi április hó 24-én *Nagy Imre* elnöklete alatt ig. vál. ülést tartott, melyen Dr. Schönherr Gyula felolvasta Dr. *Karácsonyi János*-nak «Az Árpádház második elágazása» czímű és folyóiratunk jelen füzetében közzé tett értekezését.

A folyó ügyekre kerülvén a sor, a titkár bemutatja a pénztárnoknak a társulati pénztár mult évi állapotáról és a Nemzetségi Zsebkönyv alapjáról szóló jelentését, mely a következő adatokat tartalmazza:

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság pénztári állása az 1889. év végén.

Bevétel.

1.	Pénztári maradvány 1888. év végén	275 frt	50 kr.
2.	Értékpapirok kamatai	354 «	— «
3.	Alapítványok befizetése	500 «	— «
4.	Alapítványi kamatok	220 «	— «
5.	Pártoló tagdíjak	1815 «	45 «
6.	Évdíjak	1074 «	50 «
7.	A Turul egyes füzeteinek eladásából befolyt	64 «	50 «
	Összes bevétel	4303 frt	95 kr.

Kiadás.

1. Személyi, irodai stb. költségek		663 frt 90 kr.
2. A Turul költségei:		
a) Nyomda	927 frt 64 kr.	
b) Metszetek, rajzok	596 « 16 «	
c) Expediálás	59 « 72 «	
d) Írói díjak, szerkesztés	687 « 03 «	
Együtt		2270 frt 55 kr.
3. Tőkésítés		486 « 41 «
4. A Turul két első folyamának visszavásárlása		10 « — «
Összes kiadás		3430 frt 86 kr.
Pénztári maradék		873 frt 09 kr.

A társulat vagyona az 1889. év végén:

1. 5% papirjáradék-kölcsön kötvényekben, névleges érték	7400 frt — kr.
2. 4% nyeremény-kölcsönkötvény	100 « — «
3. Alapító levelekben	2800 « — «
4. Alapító levelek nélküli alapítványok	1200 « — «
Összes alapítványok	11500 frt — kr.
Készpénz	873 « 09 «
Összes vagyon	12373 frt 09 kr.

Budapest, 1889 deczember hó 31-én.

Czanyuga József s. k.
társ. pénztárnok.

Számadás a Nemzetségi Zsebkönyv alapjáról.

Bevétel.

1. Az évi pénztári maradványokból a Nemz. Zsebkönyv czéljaira fordíttatott	1348 frt 21 kr.
2. Takarékpénztári időközi kamatok	99 « 11 «
3. 230 drb könyvárusi úton eladott példány ára	690 « — «
4. 21 drb a titkári hivatalnál eladott példány ára	103 « — «
Összesen	2240 frt 32 kr.

Kiadás.

1. Szerkesztés, írói tiszteletdíj	1130 frt — kr.
2. Kezelés, expediálás	146 « 24 «
3. Nyomda	924 « — «
Összesen	2200 frt 24 kr.
Maradék	40 « 08 «
Marad még fedezendő nyomdai tartozás	1156 86 «

Budapesten, 1889. márcz. 28.

Czanyuga József s. k.
társ. pénztárnok.

E kimutatások előterjesztetvén, *Nagy Gyula* biz. tag felolvasta a számadások megvizsgálására küldött bizottság jelentését, mely a következő:

Tisztelt választmány!

Alulirottak a M. Herald. és Geneal. Társ. múlt évi november hó 9-én tartott nagy-gyűléséből az 1889. évi pénztári számadások s a pénztári állás és vagyonkimutatás megvizsgálására küldetvén ki, folyó évi márcz. hó 29-én Dr. Fejérpataky László titkár úrral együtt, ki a netalán szükséges felvilágosítások megadása végett szintén jelen lenni szíveskedett, megjelentünk Czanyuga József pénztárnok lakásán, s ott feladatunkat szabályszerűen teljesítettük:

A pénztári könyvnek úgy bevételi, mint kiadási rovatát minden egyes tételében megvizsgálván s az utalványokkal, ellennyugtatványokkal, számlákkal és egyéb mellékletekkel, valamint a tagokról vezetett törzskönyvvel összehasonlítván, a számadásokat hibátlanoknak, a bevételeket és kiadásokat a megfelelő okiratokkal összevágóknak, általában a pénztári kezelést szabatosnak találtuk.

A pénztári állapot a '/. alatt ide csatolt részletes kimutatás szerint 1889 deczember 31-én

4303 frt 95 kr. bevételt,
3430 « 86 « kiadást,
és így 873 frt 99 kr. készpénz-maradványt

mutatott. A készpénzt a f. évi jan. 1-je óta a számvizsgálat napjáig befolyt bevételek hozzáadásával s az ugyanazon idő alatt történt kiadások levonásával megolvasván, hiány nélkül valónak találtuk.

A társaság vagyoni állapota 1889 decz. 31-én a következő volt:

Papirjáradékban	7400 frt — kr.
Egy jelz. hitelbank nyer. kötv.	100 « — «
Alapító levelekben	2800 « — «
Rendesen kamatozó igéretekben	1200 « — «
Készpénzben	873 « 09 «
Összesen	12373 frt 09 kr.

E vagyon-kimutatás helyességéről az 1888. évi vagyoni állás és az 1889-ben tőkésített összeg egybevetése s a pénztárnok úrnál tényleg őrizetben lévő értékpapirok és alapító levelek megszemlélése és számbavétele útján meggyőződést szereztünk.

Ezek után a Nemzetségi Zsebkönyv alapjára vonatkozó pénztárnoki számadást vetvén szabályszerű vizsgálat alá, azt is hibátlannak és szabatosnak találtuk; e szerint a Nemzetségi Zsebkönyv alapjának állása 1889. decz. 31-én

2240 frt 32 kr. bevétel és
2200 « 24 « kiadás mellett
40 frt 08 kr. készpénz-maradványt tüntet fel, mely maradvány megolvastatván, hiánytalannak találtatott. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a vállalat még ki nem egyenlített tartozásai 1156 frt 86 krt tévén, az alap 1116 frt 78 krral passiv állásban van.

Az ekként megejtett számvizsgálat alapján indítványozzuk, hogy Czanyuga József pénztárnok úrnak a szokásos felmentvény az 1889. évre megadassék; engedje meg azonban a t. választmány, hogy jövőre nézve a következő javaslatokat tehessük:

1. A bevételi rovat minden egyes tétele — a mennyiben valamely másnemű okirattal nem bizonyíttatnék — ellennyugtatványnyal lévén igazolandó, nyomattassanak kellő mennyiségben üres ellennyugtatvány-lapok, melyek a fizető fél által kitöltve és aláírva, a történt befizetések igazolásául szolgáljanak.

2. A postán érkező tagdíjak kellő ellenőrzése végett utasíttassék a pénztárnok, hogy a postai utalványok szelvényeit, esetleg pénzes levelek borítékait, az évi számadások lezárásáig, illetőleg a számvizsgálatok befejeztéig, a törzskönyv mellett tartsa és őrizze meg.

3. A törzskönyvben a tagokat illető minden változások körülményei, mint halálozás, kilépés stb. pontos bejegyzés által feltüntetendők.

4. A hátrálékosok száma évenkint kimutatandó legyen; s erre nézve fel is kértük a pénztárnok urat, hogy e kimutatást bezárólag 1888-ig, már a legközelebbi választmányi ülés alkalmával, ezen számvizsgálati jelentéssel egyidejűleg, előterjeszteni szíveskedjék.

5. Az alapítók, különösen azok, kik még csak gyűjtő íveken vagy szóval tett igérettel járultak a társaság alaptőkéjéhez, szólíttassanak fel alapítványaik befizetésére, vagy legalább a formaszerű kötelezvény aláírására.

Végül legyen szabad a titkár úr által a fönt írt napon nekünk bemutatott 1890. évi költségvetés tervezetét, mely 4367 frt 09 kr. bevétellel szemben 3766 frt kiadást tüntet fel, a t. választmánynak pártolólag ajánlanunk.

Budapesten, 1890 ápr. 24-én.

A t. választmány alázatos szolgái

Szinnyei József s. k. *Csontosi János* s. k.
Nagy Gyula s. k.

E jelentés tudomásul vétetett és ennek alapján a pénztárnok úrnak az 1889. évre szóló felmentés megadatott. A jelentésben foglalt pénztár-kezelési javaslatok helyesléssel fogadtatván, azok kapcsán több indítvány tétetett a jövő pénztári kezelést illetőleg; így, hogy a társulat alaptőkéje valamely budapesti pénzintézetnél helyeztessék el és ez által kezeltessék, a tagsági díjak a budapesti tagoktól szelvény-könyvi nyugtákkal szedessenek be stb. Mindezen elvben elfogadott javaslatok alapján egy pénztári kezelési szabályzat kidolgozására Majláth Béla, Szendrei János vál. tagokból, a titkárból és a pénztárnokból álló bizottság küldetett ki.

A titkár ezután előterjeszté a társulatnak a folyó 1890. évre szóló költségvetését, mely elfogadtatván, e szerint a társaság költségvetése a következő:

Előirányzott bevétel.

1.	Pénztári maradvány 1889. évről	873 frt 09 kr.
2.	A társaság tulajdonát képező 7400 frtnyi értékpapir 5% kamatja	370 « — «
3.	A társaság tulajdonát képező 100 frtos nyeremény kölcsön-kötvény 4% kamatja	4 « — «
4.	Alapítványok (4000 frtnyi, és pedig 2800 frt kötelezvényekben, 1200 frt azok nélkül) 5% kamatja	200 « — «
5.	182 pártoló tag tagdíja	1820 « — «
6.	215 évdíjas tag tagdíja	1075 « — «
	(A tagoknál az 1889. évi tényleges befizetést véve alapúl.)	
7.	A Turul egyes füzeteinek eladásából várható	25 « — «
	Előirányzott bevétel	4367 frt 09 kr.

Előirányzott kiadás.

1.	A Turul 1889. III. füzetének nyomtatásáért	250 frt — kr.
2.	A Nemzetségi Zsebkönyv alapjához csatolandó a nyomdai számla és egyéb kiadások törlesztésére	300 « — «
3.	Személyi járandóságok (titkár, pénztárnok)	500 « — «
4.	Írói tiszteletdíjak és szerkesztés	696 « — «
5.	Nyomdai költség	1200 « — «
6.	Színnyomatok készítése	300 « — «
7.	Metszetek, rajzok, zinkographiák	250 « — «
8.	Expeditio költségei (utánvétellel való expediálás)	80 « — «
9.	Irodai átalány a titkárnak	40 « — «
10.	Pénzbeszedési díjak, szolgák bére, újévi ajándékok, másolatok stb.	150 « — «
	Előirányzott kiadás	3766 frt — kr.
	Előirányzott maradvány	601 « 09 «

Ezután a titkár felolvasta a pénztárnok jelentését

a folyó évi pénztári állapotról, mely szerint f. évi január 1-étől ápr. 14-ig volt:

Bevétel	1453 frt 09 kr.
Kiadás	1050 « 05 «
Pénztári készlet	403 frt 04 kr.

Alaptőke:

1. Értékpapirokban	7600 frt
2. Alapító kötelezvényekben	3300 «
3. Alapító levelek nélküli alapítványok	700 «
Összesen	11,600 frt

A jelentés tudomásúl vétetvén, a titkár bemutatja a következő új tag-ajánlásokat:

Pártoló tagokúl: Bocsári *Mocsáry Sándor* Lapujtőn (ajánlja Szent-Iványi Zoltán), Ludányi *Bay István* Debreczenben és *Vigyázó Sándor* Budapesten (aj. a titkár). Évdíjas tagokúl: *Csobóth Miklós* Kucsulátán, *Budapesti kegyesr. főgymnasium, M. tisztviselők orsz. egyesülete* Budapesten, *Illéssy János* Budapesten (aj. a titkár), *Kelcz Jenő* Egerben (aj. Csoma József), *Barthodeiszky Gábor* Budapesten, *Ostffy Miklós* Ostffi-Asszonyfán (aj. Nagy Imre), *Pongrácz György* Balassa-Gyarmaton, *Baán Elemér* Körmöczbányán (aj. Majláth Béla), *Babics József* Zsombolyán (aj. Csontosi János), *Dániel Gábor* főispán Sz.-Udvarhelyen (aj. Soós Elemér), *Terstyánszky Gábor* (aj. Ipolyi György). Az ajánlottak megválasztattak.

Ezután zárt ülés következett, melyen a titkár felolvasta az 1888. év végéig való tagdíj-hátrálékokról a pénztárnok által összeállított kimutatást. E szerint e hátrálékok összege 815 frt. E tárgy javaslattétel végett a pénztári ügyrend kidolgozására kiküldött bizottsághoz utasíttatott.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Szinnyei József* és *Szendrei János* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

Részletes kimutatás.

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság alaptőkéjének állapotáról 1890. máj. 31-én.

Vagyon.

A) 5%-os m. kir. papirjáradék kölcsönkötvényekben:

500 frtos 1 darab (u. m. 07.164 sz.) ... 500 frt

100 frtos 70 darab (u. m. 01.624, 09.219, 11.814, 11.815, 16.851, 16.981, 16.982, 20.638, 20.639, 21.950, 23.866, 29.446, 30.235, 33.246, 34.547, 42.377, 42.378, 43.515, 69.403, 72.424, 75.154, 87.300, 87.764, 089.617, 089.996, 091.647, 091.650, 092.008, 092.827, 093.177, 096.797, 098.626, 098.627, 100.451, 100.452, 101.394, 101.395, 103.618, 103.619, 125.972, 126.379, 129.891, 131.595, 131.596, 145.428, 146.310, 152.536, 166.662, 166.881, 166.882, 169.612, 172.090, 172.498, 180.215, 180.386, 180.387, 181.162, 181.163, 216.676, 222.703, 232.322, 235.918, 235.919, 240.599, 240.638, 240.649, 240.650, 262.912, 272.742, 326.855) 7000 frt

B) Magyar jelzálog-hitelbank 4%-os nyeremény-kötvénye (u. m. 1537 sor. 037 sz.) 100 «

C) Alapítványok, rendesen kiállított kötelezvényekben (u. m. gr. Andrássy Manó 500 frt, gr. Batthyány Géza 500 frt, gr. Berchtold Richard 200 frt, gr. Csáky László 200 frt, gr. Esterházy Ferencz 200 frt, gr. Károlyi Tibor 200 frt, gr. Majláth György 200 frt, hg. Odescalchi Arthur 200 frt, hg. Odescalchi Gyuláné 200 frt, br. Radvánszky Béla 500 frt, br. Révay Gyula 200 frt, Sigmond Ákos 200 frt) ... 3300 «

D) Alapítványok, kötelezvények nélkül (u. m. † br. Bánffy Ádám 100 frt, Beőthy Ákos 100 frt, Bezerédj Pál 100 frt, Csapó Vilmos 100 frt, br. Nyáry Béla 200 frt, br. Nyáry Jenő 100 frt) ... 700 «

Összesen ... 11600 frt.

Budapesten, 1890 máj. 31-én.

Czanyuga József s. k.
társ. pénztárnok.

Nagybányai czímereslevelek. A Turul mult évi folyamában közöltem azoknak a czímeres nemesi leveleknek jegyzékét, melyek a Magyar Történelmi Társulat legutolsó kirándulása alkalmával a máramarosi levéltárakból kerültek napvilágra. Az itt alább ismertetendő 10 darab ármálist szintén alkalom hozta felszínre, Nagybánya városából és vidékéről: kettejét a nagybányai városi levéltárból, a többit magánosok leveles ládáiból, a hol tulajdonosaik által is alig ismerve lappangtak hosszú időn keresztül. A nagybányai bizottság működéséről adott jelentésben tér szűke miatt nem számolhatván be velük, teljesség okáért ezuttal ismertetem ez okleveleket. Bár szám tekintetében a máramarosi levéltárakból kikerült csoportnak jóval mögötte állanak, mint a magyar heraldika emlékei, joggal kérhetnek helyet azok a kirándulás tudományos eredményei közt.

1. *1582. márczius 21. Bécs.* Rudolf király *Chyzar* Benedek s neje Katalin, fia Péter és testvére Máté részére nemességet és czímert adományoz.

Címer: függőlegesen hasított pajzs jobb vörös mezejében daru, mely jobb lábában kődarabot tart; a bal kék mezőben hármas zöld halmon arany oroszlány ágaskodik. Sisakdísz: koronából kiemelkedő arany oroszlány, első lábaiban kivont kardot tartva. Címertakaró: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

A címerkép helye üres. Kihirdetési záradék nincs.

Eredetije Nagybánya város levéltárában.

2. *1606. szeptember 26. Kassa.* Bocskay István *Makray* Mihályt Fekete Péter mezei hajdukapitány oldala mellett szerzett érdemeiért testvéreivel Péterrel és Mátyással együtt megnemesíti.

Címer: vörös mezőben zöld talajon két sárgarigó; felettük (2, 3) három nyolczágú aranycsillag. Sisakdísz: koronából kiemelkedő, jobbra néző kétfarkú arany oroszlány, jobb lábában vörös markolatú kivont egyenes karddal. Címertakaró: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

Újkori hibás másolata a czímer színes képével özvegy Makray Bélánénál Nagybányán.

3. *1623. augusztus 9.* II. Ferdinánd *Rácz* Pálnak, nejének Nyíró Ilonának, fiának Andrásnak s testvéreinek Jánosnak és Mátyásnak nemességet és czímert adományoz.

Czímer: kék mezőben jobbra néző lovas alak jobbjában zászlót tart, (a zászló színei elmosódtak); sisakdísz: arany koronából kinövő (jobbról arany, balról vörös) sasszárny; a baloldali szárnyból páncélozott kar nyúl ki, mely egyenes kardot tart. Czímertakaró: jobbról vörös-ezüst, balról kék-arany.

A czímereslevél mely Rácz Pál nagybányai prépost-plébános tulajdona, csak foszlányokban maradt meg; keltét és az adományos-társak nevét későbbi nemességi bizonyítványok tartották fent. A családi irományok közt több ily nemességi és kihirdetési bizonyítvány található, melyek szerint a család 1624. febr. 8. Verebélyen és 1732. deczember 12-én a verebélyi és szentgyörgyi prædialis nemesek székén, 1769. jan. 30. Nyitrán, Nyitra vármegye közgyűlésén, 1769. decz. 11. Egerben, Heves és Külső-Szolnok vármegyék közgyűlésén, 1801. január 21-én Sátorallja-Ujhelyen, Zemplén vármegye közgyűlésén, s végül 1801. május 26-án Nagy-Károlyban, Szatmár vármegye közgyűlésén hirdettette ki nemességét.

4. *1631. április 29. Bécs.* II. Ferdinánd király a nemes Jeszenszky családból származó *Jeszenszky* Miklós, Menyhért és Lőrincz testvéreket, nagybátyjukat Dánielt és unokatestvérüket Jánost ujolag megnemesíti s nekik czímert adományoz.

Czímer: arany mezőben kőrösfa, s ez alatt fekete medve, melynek hátába a pajzs baloldalából felhőből kinyúló két vértezett kar meztelen kardokat szúr. Sisakdísz: a czímer medvéje, első lábaival kőrösfalombot tartva. Czímertakaró jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

A Jeszenszky család ez ármálisát, melynek czímere az első, 1563. május 7-én Innsbruckban adományozott czímertől pár apró részletben eltér, a magyar Siebmacher nem ismeri. Maga a czímereslevél lappang; egykoru másolata hártyán, a czímer képével, özvegy Riedl Ignáczné szül. Jeszenszky Paula tulajdona Felsőbányán. Kivonatban megvan a Magy. Nemz. Múzeum levéltárában is.

5. *1651. február 20. Gyulafejérvár.* I. Rákóczy György *Mikelaki* Gáspárnak és feleségének Pattantyus Klárának, István, Péter, János és Mihály fiaikkal együtt régi nemességük megújításával czímert adományoz.

Czímer: kék mezőben fekete lovon ülő pánczélos vitéz, jobbjában véres kardot tart. Czímertakaró: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

Kihirdettetett Bihar vármegye közgyűlésén, Váradon, 1653. augusztus 12-én, Edelényi Mihály jegyző által.

Eredetije Nagybánya város levéltárában.

6. *1664. augusztus 28. Radnót.* Apafi Mihály *Mátéfi* Mihálynak és Pál fiának nemességet és czímert adományoz.

Czímer: kék mezőben pánczélos férfi baljában ekevast, jobbjában kivont kardot tart. Czímertakaró: jobbról kék-ezüst, balról vörös-arany.

Eredetije Mátéfi Ferencz tulajdona Nagybányán.

7. *1665. szeptember 4. Bécs.* I. Lipót király *Nagy* másként *Pográny* Ferencznek és testvérének Jakabnak nemességet és czímert adományoz.

A czímert Siebmacher Wappenbuchjának legutóbb megjelent 19. füzete közli, az eredetitől annyiban térve el, hogy az oroszlány jobb lábában levő kardot görbének mondja, holott az a festett czímerkép szerint egyenes.

Eredetije megrongált állapotban Nagy János városi alorvos tulajdona Nagybányán.

8. *1668. szeptember 12. Ebersdorf.* I. Lipót király *Kőrösi* János, neje Pernesz Erzsébet s fiai István és János részére nemességet és czímert adományoz.

Czímer: kék mezőben kivont kardokkal viaskodó tigris és oroszlány; sisakdísz: koronából kiemelkedő oroszlány kivont karddal. Czímertakaró: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

Hiteles másolata Kőrösi (előbb Krizsán) Károly bányaigazgató tulajdona Nagybányán. Ugyancsak ő nála megvan Abauj vármegyének a Kőrösi család nemességéről 1773. deczember 18-án adott bizonyítványa s ennek 1842-iki hiteles átirata.

9. *1672. augusztus 12. Bécs.* I. Lipót király *Felsőbányai*, másként *Deák* (Literatus) Márton, felesége Szőke Anna, s gyermekeik Zsigmond, Ferencz, Judit

és Mária részére nemességet és czímert adományoz. Czímer: kék mezőben zöld talajon jobbra néző darú, jobb lábában arany gyűrűt tart. Sisakdísz: a czímeralakhoz hasonló darú. Czímertakaró: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

Kihirdettetett Szatmár vármegye közgyűlésén, Szatmáron 1673. április 5-én.

Másolat, Szatmár-Németi sz. kir. város második aljegyzője Papolczi József által 1789. márczius 12-én hitelesítve, s Zilah város tanácsában 1801. decz. 21. kihirdetve.

A család azóta a Felsőbányai nevet a *Bányai*val cserélte fel. A czímerlevél hiteles másolata Bányai Károly városi képviselő tulajdona, Nagybányán. Ugyanitt megvan a czímerkérő folyamodás is, melyen pártfogókul gróf Erdődy Miklós és gróf Kéry Ferencz vannak aláírva.

10. *1700. július 10. Bécs.* II. Lipót király sztojkafalvi *Antal* Lukácsnak, Szikszai György erdélyi jobbágyának és Antal, Gergely és Danila fiainak nemességet és czímert adományoz.

Czímer: kék mezőben zöld hármas halom felett vörös mezbe öltözött kar kivont kardot tart. A sisakdísz ugyanez alakot ismétli. Czímertakaró: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

Kihirdettetett az erdélyi országgyűlésen Gyulafejérváron, 1701. június 15-én, Henter Ferencz itélőmester által.

Eredetije az Antal család birtokában, Szatmáron; másolatát Sztáncsek János előbb nagybányai kincstári jogügyi tanácsos, jelenleg királyi táblai biró bírja, kinél a család történetére vonatkozó egyéb iratok is találhatók. Ezek közül említésre méltó Belső-Szolnok vármegyének 1774. nov. 25-én a megelőző nemességbizonyító eljárás alapján adott bizonyítványa, mely Szatmár vármegyének Szatmár-Németiben 1775. jan. 25. s köv. napjain megtartott közgyűlésén kihirdettetvén, a nemességszerző Lukács unokáinak: Tivadar és Páskuj (Gergely fiai) vámfalusi, Lupiás, Simon és Tivadar (Danila fiai) sztojkafalvi, rokii és vámfalusi birtokosoknak nemessége el lett ismerve.

Sch. Gy.

SZAKIRODALOM.

Emlék a Lónyai-család múltjából *s különösen a XVI. század második és a XVII. század első felében élt Lónyay Zsigmond leszármazásáról és életéről.* (Budapest, Pallas r. t. nyomdája, 1890. 8-r. 40 l. + 6 leszármazási tábla.)

A pár ívre terjedő füzetben, mely e czímet viseli, egy törzsökös magyar család, a nagylónyai és vásárosnaményi Lónyayak múltjából foglal írásba több érdekes feljegyzést a családnak ez idő szerint legidősebb tagja, *Lónyay Albert.* Nem a nagy közönség, hanem a családtagok szűk köre számára készült az, tehát kézirat jellegével bír; s e körülmény a kritikai hangtól felmentve bennünket, csupán az ismertető szerepére utal a kis dolgozattal szemben, melyből nem a családtörténet avatott búvára, hanem a nemzetsége hagyományait őrző agg családfő adja át a multakról való ismereteit gyermekeinek és unokáinak úgy a hogy apáitól reá maradtak. Ezzel a tudattal lapozgatva a füzetben, annak a szerző által is bevallott hézagosságát szívesen elfeledjük, s a történeti szabatosságért kárpótolva érezzük magunkat a nagy ősökre büszke unoka kegyeletének tiszta, a közvetlenség hangján nyilatkozó lelkesedése által.

Az emlékirat jobbára Lónyay Zsigmond életrajzával foglalkozik, bevezetésül adva a család legrégibb történetének vázlatos átnézetét. A XVII. századbeli híres államférfiú, a kit II. Ferdinánd 1627-ben a magyar mágnások sorába emelt, s ki 1647-ben a nádorjelöltek egyike volt, kétségkívül egész a legújabb korig legkimagaslóbb alakja nemzetségének, kinek élete folyását méltán választhatta ki az emlékirat szerzője, hogy a kilenczszázados családi múlt főbb eseményeit köréje csoportosítsa, s alakjában a család jelentőségének megszemélyesítőjét mutassa be a késő utódok előtt. Az életrajzot IV. Bélának Fejér Codexéből ismert 1245-iki oklevele követi, melyben a király Lónafia Lászlónak Bécsújhely alatt elesett apja és testvére György érdemeiért régi birtokait visszaadja; ugyanitt találjuk Lónyay Zsigmond 1627 január 16-iki bárói diplomáját, mindkét okiratot a latin eredeti szöveg mellett magyar fordításban is, s végül a Lónyay Menyhért grófságáról szóló, 1871 szeptember 3-án kelt adománylevelet.

Függelékül terjedelmes leszármazási táblázatok egészítik ki a dolgozatot, melyek tartalmát, a nélkül hogy adataik hitelességével foglalkoznánk, e helyütt röviden reprodukáljuk.

A család állítólagos első ismert őséül e táblázatok elseje a Keme nemzetségből való Csákfia *Györgyöt* említi, ki 1032-ben Béla herczeget Lengyelországba kísérte s ennek trónra lépte után 1061-ben jelentékeny jószágadományokat nyert. E jószágok birtokában erősítette meg IV. Béla 1245-ben Lónafia *Lászlót*, kinél a családnév első alakjával találkozunk. Egy későbbi *Lónai Jakab* 1285 körül comesi méltóságot visel s a Hunt-Pázmán nemzetségből való *Kozma* comes leányát bírja nőül. Ennek öt fia közül *Jakab* ága hét nemzedéken keresztül virágzik; ebből valók *Albert*, II. Ulászló velenczei követe, *Gergely*, János király kassai kapitánya, második *Albert*, 1585-től 1588-ig mára-

marosi főispán, *Farkas*, Báthory Gábor vezéreinek egyike és *Menyhért*, ki ugyane fejedelemnél és Bethlen Gábornál udvarnoki rangot viselt ; de a család e legidősb ága a XVII. század elején kihalt, s az öt testvér, Jakab fiai negyedikének, az 1285—1321 körül élt *Benczének* utódai folytatják a leszármazást. Ezek egyike, *István*, Zsigmond király alatt vitézségével tűnt ki, s a családi hagyomány azt őrízte meg felőle, hogy midőn Domahidy Katával lakodalmát ülte, a jelenlevő Domahidyak mindegyikét egy-egy ellenségtől elvett karddal ajándékozta meg. István vitéz kisunokája *András* az 1447-iki budai országgyűlésen Bereg vármegye követjeként szerepel, s 1462-ben ugyane vármegyében alispánkodik. Ennek harmadik fokon való utódától *István* szatmári kapitánytól és *Báthory Katától* lett a híres *Lónyay Zsigmond*, kinek fiugyermekei nem voltak ; testvérétől, *János* dévai kapitánytól származnak a most élő Lónyayak. János unokájának, *Gábornak*, *Guthy Erzsébettől* származó fiaiban két ágra szakad a család ; *Ferencztől*, a kurucz katonától származik az idősebbik ág, és *Istvántól* a fiatalabb, de számra is erőteljesebb hajtás, melyből *Menyhért* grófi koronát szerzett, s mely kívüle és az emlékirat szerzőjén kívül *János* máramarosi és *Sándor* beregi főispánokat adta a közéletnek.

A Lónyay család ide s tova múltjának kilenczedik századát tölti be, majdnem egykorú a királysággal. Az emlékirat szerzője önérzettel emeli ki ezt, s azzal a felszólítással fordúl családja tagjaihoz, hogy a ritka jubileumot majdan hazafias családi alapítvány létesítésével ünnepeljék meg. Ime a leghatásosabb védőszó a napjainkban annyiszor megtámadott, és kasztszellem terjesztésével vádolt családtörténeti tanulmányok mellett : midőn a genealogiák nyomán erősbödő családi öntudat hazafias tettekre serkenti az utódokat.

A Siebmacher-féle magyar czímergyűjteménynek legközelébb megjelent 19-ik füzete a *Nagy* de Tolcsva — *Orczy* családokat foglalja magában. A gyűjtemény gazdagságának illustrálására felemlítjük, hogy az nem kevesebb mint *negyvenhat Nagy* nevű család czímerét írja le ; s ezenfelül utalásaiban még *tizennégy* hasonnevű családról emlékezik meg ; ily nagy számnál valóban indokolt lett volna, ha a szerkesztő a családokat prædikátumaik szerint betűrendbe szedi. Érdekesebb és bővebb fejtegetésekkel a *Nagymartoni*, *Nagymihályi*, *Nedeczky*, *Niczky*, bedeghi *Nyáry*, *Ocskay*, *Okolicsányi*, *Oláh*, *Orczy* stb. családoknál találkozunk, hol a szerkesztő az irodalom legújabb termékeit is figyelemmel kíséri. Mohácsi vész előtti czímeres levelekről három családnál találunk említést ; a *Nagymihályi*-aknál, mely családnak 1418-ból való czímerét folyóiratunk is színes hasonmásban közzétette ; a bedeghi *Nyáry*-ak állítólag V. Lászlótól 1455-ben és Mátyás királytól 1485-ben kaptak czímert, ezeknek eredetije talán a család gbelláni levéltárában van. Az *Olsvai* családnak a Geraldfalvi és Engi családokkal közösen kapott 1418. évi czímereslevelét a jászói convent levéltára őrzi. A becses gyűjtemény füzetei oly gyorsan követik egymást, hogy a nagy mű befejezésétől immár alig egy két esztendő választ el.

L'art héraldique par H. Gourdon de Genouillac. (Páris, Maison Quantin ed., 1890. 8-r. 292 l.)

A franczia könyvpiaczon nemrég egy czímertani kézikönyv jelent meg *H. Gourdon de Genouillactól*, a ki a franczia heraldikusok közt igen előkelő helyet foglal el. *Gourdon de Genouillac* negyven év óta műveli e tudományágat, számos jeles munkát írt, s ezek egyike, a *Grammaire héraldique* 1853 óta több kiadást ért. Szóban forgó műve, a *L'art héraldique* a *Quantin*-féle *Bibliothèque de l'enseignement des beaux-arts* vállalatban látott napvilágot, mely hat évi fennállása alatt egész könyvtárt adott ki könnyed modorban írt kézikönyvekből a szépművészetek és azzal összefüggésben álló tudományszakok minden ágából. Mint a vállalat valamennyi kiadványa, e kötet is első sorban a szépművészetek érdekeit szolgálja, innen czíme : a heraldikai művészet ; s e czélt nem annyira tudományos, mint inkább gyakorlati igények szemmeltartása mellett oly módon iparkodik elérni, hogy a művészettel és műiparral foglalkozókon kívül a nagy közönség kezébe is alkalmas kézikönyvet adjon. Franczia országban, a hol a czímerek teljesen elvesztek értéküket s csak dekorativ szempontból bírnak jelentőséggel, e felfogás jogosúltsága kétségen kívül áll ; de azok, a kik a heraldikának a műtörténet mellék-tárgyául való tekintését szakuk lealacsonyításaként fogják fel, azok sem ignorálhatják ez irányt, mely a tudományág perspektíváját elvitázhatatlanúl óriási módon kiszélesíti.

A díszes kiállítású, rajzokkal bőven ellátott, terjedelmes kötet mindenekelőtt a czímertan alapelemeit ismerteti, röviden, de világosan és érthetően ; érdekes képét adja a czímeralakok fokozatos fejlődésének az egyszerű heroldfiguráktól kezdve addig a pontig, midőn a külvilág és a képzelet világának alakjai népesítették be a czímerpajzsokat ; betürendes jegyzékbe foglalja a czímerek alkatrészeinek nomenklatúráját, ismerteti a czímerek külső díszítéseit : a koronát, sisakot, sisakdíszeket, takarókat, rendjeleket stb. s a rang, méltóság, egyházi és világi állás és foglalkozás különböző jelvényeit, melyek a monarchikus Franciaország czímereinél nagy szerepet játszottak. A városi czíme-

rek, melyek az egymást felváltó államalkatok alatt folytonos változtatásoknak voltak kitéve, hasonló jelentőséggel bírván, ezeket is külön fejezetben ismerteti. Ez ez első négy fejezet tartalma, a munka szoros értelemben vett heraldikai része. A következő három fejezet összefüggő részt képez, s a heraldikának a művészetben való szerepével foglalkozik, a mint t. i. az a középkor építészeti emlékein, a ruházaton, a pecséteken, érmeken stb. gyakorlati alkalmazást nyert. A bevezetésben hangoztatott elvek és maga a vállalat jellege után ítélve e részben kellett volna a munka irányának kulminálni; de bár sok érdekes dolgot mond el benne a szerző, egészben véve meg kell vallanunk, hogy várakozásunkat nem elégíti ki teljesen; ahhoz a gazdag anyaghoz képest, melylyel a feudális Franciaország emlékei e szempontból kínálkoznak, kissé röviden talált ez érdekes műtörténeti kérdéssel végezni. Külön fejezet van szentelve Franciaország régi címerének a liliomnak, melynek fejlődési története szintén egyike a franczia heraldika legérdekesebb thémáinak; ugyanitt foglalkozik a sassal, az oroszlánnal és leopárddal, a kereszttel és a heraldika egyéb gyakoribb alakjaival. Ez utóbbiaknál már az összehasonlító czímertan mezejére csap át, de úgy ebben, mint az angol, német és többi nemzetek heraldikáját tárgyaló következő fejezetben meglehetős felületességet árul el. Ez utóbbi fejezetben tulajdonképpen csak az illető országok és uralkodóházak czímereit ismerteti. Hogy hazánknak itt nem jutott hely, azt annál inkább felróhatjuk, mert a japániakról megemlékezik, idézve a Bibliothéque Nationale-ban létező japáni czímergyűjteményt; sőt még a bosnyák czímerkérdést is eldönti, egy soha nem ismert czímerrel, (vörös mezőben ezüst félhold és nyolczágú csillag), ajándékozva meg az «új királyságot». E részznél többet ér az utolsó fejezet, mely a heraldika glossariumát adja s a függelékül csatolt bibliografiai repertorium.

Apróbb hibáitól eltekintve különben teljes elismeréssel nyilatkozhatunk e munkáról. Bár franczia adatok alapján s franczia közönség számára van írva, nálunk is hasznát veheti az, a ki hosszabb tanulmányok nélkül akar megismerkedni a heraldika alapelemeivel, s alkalmas rövid magyar kézikönyv hiányában, (mert báró Nyáry Albert nagy munkáját ilyennek nem tekinthetjük), a külföldi irodalomra van utalva.

—RR.

Oesterreichisch-ungarische Wappenrolle. Kiadja Schroll Antal és társa. Bécs, 1890. Tizenkét szinnyomatú tábla, rendezte és rajzolta Ströhl Hugó Gerárd.

Rövid idő óta ez a harmadik munka, mely a czímertan köréből Schroll Antal és társánál megjelent. Schrollnak, a ki arra törekszik, hogy a czímertani irodalmat jó munkákkal gyarapítsa, működési köre ugyan nem hazánk, de igyekszik, hogy Magyarországnak a közös monarchiában e téren államjogilag megillető helyét biztosítsa. Az előttünk fekvő újabbi munkával ismét azt tanusítja, hogy hazánkat a kellő figyelemben részesíti. A mű Magyarországra vonatkozólag az 1874. év óta használatban lévő magyar állami czímert igen jó alakban, továbbá az országos czímert, úgymint Dalmáczia, Horvátország, Szlavónia és Erdély, nemkülönben Budapest főváros czímerét sikerült színnyomatban tartalmazza. A munkának főczélja különben az, hogy az ő felsége a császár és király nagy czímében foglalt országok és tartományok czímereit hiteles alakban közölje.

A mű szerzője heraldikai tekintetben arra törekedett, hogy a czímereket minél díszesebb alakban állítsa elő. Lehetőség szerint azokat sisakdíszszel tünteti fel. Eljárását valóban helyeselni kell, mert a czímerek impozáns alakukkal jó hatást gyakorolnak reánk. Hosszú éveken át való buvárkodásom alapján tapasztaltam ugyan, hogy az itt ábrázolt osztrák tartományok sisakdíszei mind hitelesek, de Magyarországra vonatkozólag az ily előállítást nem helyeselhetem; mivel sem az ország, sem társországaink czímerei sisakdíszszel soha nem használtattak. Azután, hogy országunk Habsburg-házi uralkodót választott, megjelent Nürnbergben 1668. évben v. Fugger «Spiegel der Ehren des Erzhauses Oesterreich» czímű munkája, melyben ezen dynastia fényét dicsőiti, ugyanabban ábrázoltatnak a monarchia országainak és tartományainak czímerei sisakdíszszel, és úgylátszik, hogy Ströhl ezen müvet mint hiteles forrást használta fel.

Nem mondhatom azonban, hogy hivatkozása egészen alaptalan volna; mert a «Képes krónika» czímlapján valóban Nagy Lajos király családi czímerét sisakkal és abból növekedő strucz madárral találjuk. Ez azonban csak a király családi czímere volt, melynél használt szokás az országos czímerre soha át nem ruháztatott. A műben ábrázolt többi magyarországi czímernek hitelessége kifogástalan. A mi végül a rajzok előállítását és a műnek technikai kiállítását illeti, az a monarchiában minden eddig kiadott műveket felülmúlja. A műnek becsét nagyban emeli az, hogy a történelmi adatok szintén kifogástalanúl hitelesek és jó forrásokból vannak merítve.

ALTENBURGER GUSZTÁV.

LIPTÓMEGYEI TÖRZSÖKÖS CSALÁDOK 1526. ÉVIG.

V.

Serefel leszármazói.

(A Pongrácz és Pottornyay családok.)

Felderíteni óhajtván jelen dolgozatunk folyamában a liptómegyei Bogomér comessel vérségi rokonságban álló, közös törzsből eredők családtörténeti és nemzedékrendi viszonyait, a már előbbi czikksorozatunkban[1] ismertetett nyolcz családhoz sorozzuk ez alkalommal még a Pongráczokat és Pottornyayakat, a mely családok köztudomásúlag Bogomér comessel egy törzsből erednek.

Lőrincznek ugyanis két fia lévén, ezek egyike liptói Bogomér comes, a másik Serefel — néha Seraphin és Serephil is írva — volt. Megelőző czikkünkben előadtuk Bogomér comes nemzetségének és a tőle származott családoknak nemzedékrendi történetét, most ennek testvére Serefel ivadékaival kívánunk foglalkozni, legnagyobb részben ismeretlen, kiadatlan levéltári források alapján, mely adatok tévedések kiigazítását, hiányok pótlását vannak hivatva eszközölni, egyrészt az említett családok nemzedékrendében; másrészt pedig Liptómegye culturális történetének mozzanatait világítják meg, kivált a XV. századból, midőn is t. i. a cseh-hussiták harczai, harácsolásai, a felső-magyarországi olygarchák féktelen dúlásai megváltoztatják a társadalmi életet, községek és családok magyar nevei veszni indúlnak, a magyar és cseh hadak egymást űzve kergetve, pusztítják a megye területét. S míg a XII. században a királyi prædiumokon a benépesítés kezdetét veszi a várkatonaság, a királyi udvartartáshoz tartozó királyi jobbágyok, a vadászterületek őrei, a halászok, vadászok lakóhelyeinek állandósítása által; míg a XIII. században e culturelemek fejlődéseinek csíráit a templomok, a várak, kastélyok építéseiben, a prædiumok eladományozása által a nemzetségek keletkezését, a kiváltságos városok, a községek, a skultécziák megalkotását, a benépesítés rohamos haladását szemléljük: a XIV. században beállott birtokosztályok, új községek, családok támadásának alapfeltételeiűl szolgálva, új község- és családnevek tűnnek fel. A XV. század jellegének főbb vonásaiban Liptómegye területén az önkény, uratlanság, a pusztítás, a magyarság hanyatlásának jeleivel találkozunk a társadalmi és culturviszonyok minden rétegében.

A nagyszabású országos események, a török harczok, a hussita invásiók, a Hunyady-ház szerepkörének gyűrűzetes hullámzása, az ország északi határán fekvő Liptóvármegyét is érinté s fölszínre veté a vármegye törzsökös családjainak egynehányát, kikről, a Serefel törzséhez tartozván, jelen dolgozatunkban értekezni fogunk.

Lőrincz comes két fia, Serefel és Bogomér comes között az általam felkutatott liptómegyei

[1] Turul 1890. évf. I. és II. füzet.

levéltárakban sem vagyonközösségi, sem birtokosztályi okleveleknek nyomára nem akadtam, s úgy látszik ilyen okiratok nem is léteztek. Igazolja ezt azon körülmény, hogy a két testvér birtokairól szóló adománylevelek nem atyjuk, Lőrincz comesnek, hanem fiai, Serefel és Bogomér comesnek külön-külön adattak ki Béla, István, László és András királyok által azon birtokokra nézve, a melyekben őket a XIII. században találjuk. Csak a mogorfalvi birtok lehetne az, a mely osztály tárgyát képezheti vala a két testvér között, ha ez atyjuk Lőrincz után származott volna át Bogomér comesre. Ám de az bizonyos, hogy ezen birtoktestben Serefel utódainak résztulajdona nem volt, mert az most már meg nem határozható úton-módon 1248. évben egészen Bogomér birtokában volt. Ugyanis, midőn Béla király 1248. évben[1] liptói lakosok, Bosin és fiai Punak, Mylath, Bohuta és Bohuret részére a Verbicha és Akalichna közötti három ekényi földet adományozza és a statutióval Myko zólyomi comest megbízza, felemlíti Bogomér comest mint a szomszédos föld birtokosát «.... inde iuste tendendo ad metas comitis Boghumirii....» Határozottan kiviláglik ebből, hogy azon földrész, a mely az akkori Mogorfalu határában Akalichna és Verbicha birtokkal észak felé határos volt, egészben Bogomér birtokát képezte és abban Serefel részbirtokos nem volt. Azon körülmény, hogy Bogomér comessel egyidejűleg, annak testvére Serefel is kérte 1283. évben László királytól az 1230. évi donatiót átiratban kiadatni,[2] továbbá hogy István mester Bodó fia, Bogomér fia és I. Pongrácz, András fia együtt tiltakoztak Bobrouch birtoknak Donch comes által történt elfoglalása ellen 1339. évi május 27-én,[3] mindez Serefel utódainak nem egykori actualis birtokjogát, nem közös birtoklását bizonyítja Bogomér comes és utódainak birtokain, hanem csak azon virtualis igények megóvására szolgált, melyeket érvényesíteni, mint egy vérből származóknak előjogukban állott, midőn a beállhatott események folytán az ősi birtokokat elidegenítés, zálog, csere stb. útján magukhoz váltani elsőbbséggel bírtak.

[1] Árpádkori új okmt. VII. köt. 258. l.

[2] Szentiványi cs. levélt. Szentivánban Lit. A. Fasc. I. No. 3.

[3] U. o. Lit. A. Fasc. No. 8.

Levonható ezekből a következtetés, hogy mindazon birtoktestek, melyeket a XIII. században Serefel kezén találunk, a szerzett érdemekért külön adományozás tárgyát képezték, s azokat két fia András és Miklós között még életében, tehát 1283—86 évek között megosztotta, vagy mint örökséget a két testvér egymással megosztá. Hogy pedig ennek az említett évek alatt kellett megtörténnie, kitetszik onnét, hogy Serefel 1283. évben még élt, mert Bogomér comes testvérével a fentebb említett 1230. évi donatió átiratását kérte László királytól; 1286. évben pedig már nem élt, minthogy a magyar nemesek sorába való felvételüket II. Bogomérral együtt nem Serefel, de annak fiai, András és Miklós kérték László királytól, s vétettek fel birtokaikkal együtt a nemesek sorába:[1] «.... et prædictos Andream et Nicolaum filios Serephel cum terris et possessionibus ipsorum Zent Peter, Zent Miklós et Hákfalva vocatis.. de numero hospitum exemimus, et in cœtum, numerum et collegium nobilium et regalium servientium nostrorum duximus transferendos et agregandos....»

Az első birtokszerző Serefelnek sem személyi életviszonyait, sem szerzeményeinek természetét nem ismerjük. De a mennyire az aquisitió iránt azon oklevélből, melyet Fülöp fia, Péter az általános nemesi birtokvizsgálat alkalmával 1391. évben Bubek Imre országbíró előtt felmutatott,[2] s a mely szerint az egykori Máthéfelde, mely már 1286-ban Zent Miklósnak neveztetett,[3] de már 1268-ban úgy hivatott: «prope terram comitis Mathe, que nunc Zent Miklós vocatur,»[4] s az liptói Marcusnak és fia Miklósnak adományoztatván, kiderül: az királyi prædium volt, «apud manus regias habita» s mint ilyen, Béla király által Serefel kezébe jutott.

Ugyanazon időben, t. i. 1286. évben, midőn Serefelnek egyik fia, András, Zent Miklóst Béla király adományából bírta a hozzátartozó Jalochmelléke, más néven Hakylyse, a mostani Andrásfalva, Perbenecz, jelenleg Pribilina, Javor, most Jakabfalva, Haraduk, Traduk néven is, és Vitamfraylese birtoktestekkel; ugyanakkor Andrásnak testvére Miklós kezén találjuk Zenk Péter,

[1] U. o. Lit. A. Fasc. I. No. 3.

[2] U. o.

[3] Magyar tört. tár IV. köt. 36. l.

[4] U. o.

Tornalya, most Pottornya, Jamnik, Zent Lélek Chikkoteleke, Damsteleke, már elpusztult községek, és Vayrisou, most Wawriso birtokokat, és Vicarisylyse felét. A két testvérnek atyjukról, Serefelről reájuk háramlott birtokoknak közössége az 1286. év után megszűnt s annak megosztása valószínűleg az ezt követő években történhetett meg, mert az 1286. évi oklevélben, melyben Bogomér comes fiai és testvére Serefel comes fiai, András és Miklós az idegenek sorából kivétetvén, a magyar nemesek közé soroztatnak,[1] közösen említtetik fel András és Miklós birtoka: «et pædictos Andream et Nicolaum filios Serefel cum terris et possessionibus ipsorum Zent Péter, Zent Miklós et Hakfalva vocatis .... de numero eorumdem hospitum exemimus et in numerum, cœtum et collegium nobilium et regalium servientium nostrorum duximus transferendos et aggregandos.»

Annak nyoma, hogy a két testvér között a birtok feletti osztozkodás melyik évben történt, sem a Pongrácz, sem a Pottornyay család levéltárában nincsen, bár ha annak ezek valamelyikében lennie kelletett, minthogy Andrástól a későbbi Pongráczok igen elterjedett, s Miklóstól a Pottornyay, jelenleg is élő családok tagjai származtak le.

Hogy a birtokközösség azonban 1299. évben közöttük még fenállott, az világosan kitűnik azon birtokháborítási pörből, melyet a mondott években Miklós, Botyz testvére indított a Bogomér és Serefel comes fiai ellen, a Domanylyse nevű jószág miatt, melyhez tartozandónak állította azon birtokokat is, melyek András és Miklós kezén voltak, s ezek az említett birtokokat örökség útján a magukénak lenni bizonyították: «præfati vero Paulus et filii Bogomery et filii Seraphin ipsas terras eorum hæreditarias et non aquisitas referebant.»[2]

Az iránt azonban, hogy a testvérek öröklött birtokaikat a XIV. század első felében már megosztották, okiratos bizonyítékkal bírunk, a mennyiben Jakab a szentmihályi egyház rectora és liptómegyei vice-archidiaconus 1346. évben Liptó-Szent-Mihályon kiadott oklevelében felemlíti, hogy Tornalyai Sándor Chanád esztergomi érsek engedélyével Tornalján kápolnát épített: «quam (capellam) ex licentia et permissione venerabilis in Christo patris domini Chanadini dei et apostolica sedis gratia archiepiscopi Strigoniensis magister Alexander in Thornalja construxit.»[1] Kiderül ebből, hogy az építkezésnek 1331—1346. között, midőn t. i. Chanád már esztergomi érsek volt és a hivatott okirat kelt — kellett megtörténnie, s ha még ezen időszakban a két testvér birtoka osztatlan lett volna, akkor azt nem egyedül Sándor, I. Miklós fia, de építette volna András is, I. Miklós testvére, vagy annak fia I. Pongrácz is, mint közös birtokos. Ezen érdekes oklevél többi, fontos tartalmának ismertetését most elhagyjuk s a Pottornyay család történeténél tárgyalandjuk, most csak annyiban tartottuk szükségesnek felemlíteni, a mennyiben támpontúl szolgál legalább relativ meghatározására azon időpontnak, midőn már a két testvér legkésőbbi osztozkodásának múlhatlanúl be kellett következnie.

Feljebb említettük már a felett való sajnálkozásunkat, hogy a Serefel comes fiainak, András és Miklósnak öröklött birtokaikra vonatkozó XIII. századi törzsokiratait és osztálylevelét nem találhattuk meg az érdekelt családok levéltárában. Hozzá tehetjük még azt is, hogy általában onnan a XIII. századbeli összes oklevelek hiányoznak, melyeknek hiányát egy, a Szentiványi család levéltárában[2] őrzött eredeti oklevél világítja meg, s adja magyarázatát a hiány indító okának. Ezen fontos oklevelek ugyanis tűzvész által pusztúltak el 1355. évben. A felhozott oklevél szerint, mely az említett év okt. 27-én — in vigilia festi beatorum Simonis et Jude apostolorum — kelt; Bálint, Ádám fia, liptói Pongrácz mester íródiákja megjelenvén a szepesi káptalanban, kijelentette ura és a többi érdekeltek nevében, hogy a legközelebb elmúlt október 25-én — in octavis festi sancti Luce — hajnalhasadtáva' Pongrácz mester háza kigyuladt s a házban levő okiratok is elégtek; a lángok martalékává lettek Károly királynak

[1] Szentiványi csal. levélt. Liptó-Szentiványban Lit. A. Fasc. I. No. 5.

[2] Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 10.

[1] Eredeti, Pottornyay Eduard levéltárából, jelenleg saját gyűjteményemben.

[2] Lit. A. Fasc. II. No. 12. Szentiványi csal. levélt. Eredeti.

azon levelei is, melyeket a király a lengyelországi thintiai apáthoz írt Bogomér fiainak ügyeiben és dolgaiban, valamint az ezekre vonatkozó válaszlevelek is hamúvá lettek; s hogy Pongrácz ezen leveleknek újabbi kiadását kívánja szorgalmazni: «... quod dum domus prædicti magistri Pongracii .... diescente fuisset exusta, quædam litera quondam serenissimi domini nostri Karuli .... in Poloniam domini abbati de Thyntia directa et alia litera ipsius abbatis ad interrogato pro easdem literas regias responsionales domino regi prænotato super factis et negotiis filiorum Bogomerii de pædicta Liptovia essent in eadem domo magistri Pongracii concremate...»

Ezen körülményt bizonyítja Lajos királynak 1360. évi június 24-én — octavo kalendas Julii — kiadott új adománylevele, melyben a többi között felemlíti: hogy miután Béla király adománylevele Pongrácz birtokai felől véletlen tűzeset által elégett «.... quod privilegium quondam serenissimi principis domini Bele regis .... superveniente inopinati ignis incendio habeatur exustum ....» új adomány czímén birtokaiban megerősíti.[1] A jelen esettel összevágó azon körülmény pedig, hogy az András testvérét, Miklóst illető törzs-oklevelek is, liptói birtokait illetőleg elégtek, s azoknak megújítása 1360. évi június 24-én — tehát ugyanazon napon, melyen Pongrácz új adománylevele kelt — adatott ki Lajos király által, kétségtelenné teszi előttünk, hogy a két testvér András és Miklós törzs-oklevelei 1355-ig együtt őríztettek, s azok András házában együtt égtek el, s mert az egykor közös birtokról szólottak azon okiratok, azoknak újabbi kiadását a két testvér együtt kérelmezte Lajos királytól, mely a megosztott birtok tekintetéből külön-külön egy napon keltezve ki is adatott. Bizonyítja ezt az 1391. évi Bubek-féle regestrum[2] is, midőn följegyzi «.... privilegium pristinum ignis incendio exustum fore», s ez új adománylevelet kiállítja 1360. évi június 24-én: «... eisdem per ipsum dominum Ludovicum regem facta anno domini millesimo trecentesimo sexagesimo; octavo kalendas Julii...»

Ennyi az, a mit Serefel fiai András és Miklós eredetére és a XIII. században volt birtokközösségre a levéltárakban feltalálnom lehetett. Megszünésével a közös birtoklásnak, a XIV. század első felében megszűnt a két testvér leszármazóinak közös története is. Különböző szerepkörben, különböző birtokviszonyok között, sőt egyrészt más-más színtéren két különböző családnak vetették meg alapját, melyeknek politikai, culturális és társadalmi működése Liptómegye történetének fontos mozzanataival az elmúlt századokból szoros és szerves kapcsolatban áll; s míg Andrástól a szentmiklósi és óvári Pongrácz-család származott le; Miklós a Pottornyay család első ősét képezé.

A dolog természeténél fogva e két család története külön tárgyalást igényelvén, ismertetjük ez alkalommal előbb András ivadékainak 1526. évig terjedő történetét, midőn is utána Miklós leszármazóit mutatjuk be.

* * *

1. A szentmiklósi és óvári Pongrácz-család.

Míg Liptómegye keleti részén a Vág folyó baloldalán a hatalmas Bogomér comes fiai a XIII. század utolsó évtizedében terjesztették a társadalmi lét culturelemeit, azalatt Bogomér testvérének, Serefelnek idősebb fia András alapít két községet, melyek egyikéből, (Szent-Miklós) 1268. évben még csak a templom helye és a plébánia curiája volt meg,[1] a mely körül a XIII. század vége felé a mai Szentmiklós község keletkezett, s ott a Szent-Miklósnak felajánlott templom is felépült. Ezen községtől vette fel a Pongrácz-család első vezetéknevét, melylyel legelőször Lajos királynak egy 1360. évben kelt oklevelében találkozunk.[2] Ezen időig azonban, kivált a XIV. század első felének végéig, nem lévén általában használatos a vezetéknév, András és fiai is megkülönböztetésül eleinte az apjukról, később a megyéről s végre a birtok neve után hivattak Andrásfalviaknak, a mely község ma is meglevő nevét az első alapítónak, Andrásnak, Serefel fiának köszöni, a mely község megtelepítése bizonyára előbb történt mint Szentmiklósé, minthogy Szentmiklós az adományozás alkalmával földbirtoka volt Máthénak, «terra

[1] Pongrácz csal. Andrásfalvi levélt. Eredeti.
[2] Magyar Tört. tár. IV. köt. 27. lap.

[1] Magy. Tört. Tár. IV. köt. 27. l.
[2] Pongrácz-család levéltárában. Eredeti oklevél.

comitis Mathe», holott az ugyanakkor adományúl nyert Jaloch melléke alias Hákylyse mint terra descensualis Háknak ülésűl szolgált s ott lakván, már a megtelepítés kezdeteivel bírt; s a mint ezt András, Serefel fia birtokba vette, benépesíté s nevéről Andrásfalujának hivatott nemcsak, hanem utódai gyakran, — bár ha Zentmiklós is hasonlóan birtokukban volt, — de Andrásfalu neveztettek. Ez a megszokott elnevezés vezetéknévvé vált 1360-ig; s midőn ez időn túl Szentmiklósiaknak hivattak[1] 1459. évig, még kétszer fordúl elő oklevelekben az Andrásfalvi vezetéknév használata, 1424. évben[2] a vásárjog adományozása alkalmával és 1440-ben[3] egy női hozomány-ügyben a túróczi convent által kiadott oklevélben.

A Pongrácz családnév, mint ilyen, az oklevelek tanúsága szerint csak 1459. évben vétetett általános használatba Zentmiklósi Máthénak fia, István által,[4] ki a budai káptalan előtt az említett évben tiltakozik Mátyás király azon ténye ellen, hogy a liptómegyei Nagyvár, Ujvár és Likava várát eladományozá Komorovszky Péternek; ez ellen pedig óvást emel azon váraknak elfoglalása miatt. Előfordúl ugyan egy ízben a Pongrácz vezetéknév használata 1401. évi május 14-én a szepesi káptalan által kiadott oklevélben, melyben Péter, Máthé és Miklós szentmiklósi Pongráczoknak neveztetnek, ez azonban csak kivétel.[5]

Vegyük kezünkbe azonban az események fonalát, melynek nyomán az okleveles genealogiai momentumok felderítik előttünk az eddigi kételyeket, eloszlatják a homályt, kitöltik a hézagokat, s positiv meghatározásokkal a nemzedékrendi zűrzavarokat megszűntetni iparkodunk.

Mint már feljebb is említettük, I. Serefel fiának, András comesnek fia, I. Pongrácz, a ki Bodo comes fiával István mesterrel egyetemben 1339. évben tiltakozott Donch mester ellen Bobrouch elfoglalása miatt,[6] 1348. évi márczius 9-én kelt s Lajos király által Szentiványi Klára és Erzsébet részére kiadott oklevélben[1] mint homo regius lett kiküldve, hogy a szepesi káptalannal együtt működjék, «quo presente Pongraczius filius Andree aliis absentibus homo noster.»

Ugyanezen I. Pongrácz, I. Serefel fia volt az, a ki katonai vitézsége és egyéni bátorsága által Lajos király hadjárataiban nagy érdemeket szerzett magának, s a király ezen érdemeinek elismeréseűl kiadta az ő és fiai, I. János, II. András és I. Péter részére, továbbá I. Serefel fia, I. András fiai, Jakab és Fülöp részére 1360. évi junius 24-én, octavo kalendas Julii kelt oklevelét,[2] melyben új adományozás czímén megerősíti IV. Béla király donatióját a már előbb is felsorolt liptómegyei törzsökös birtokokra, «super collationibus possessionum Zent Miklós, Jalochmelleke alias Hakylyse, item Perbenecz, Javor, Haraduk nec non Vitamfrayylise,» s ugyancsak akkor megerősíti őt régi időktől fogva gyakorolt vásártartási jogában Zent Miklóson, «et specialiter foro ab antiquo in ipsa possessione Zent Miklós exigi et celebrari consueto.» A most említett oklevél felsorolván I. Pongrácznak érdemeit, a többi között mondja, hogy midőn isten kegyelméből a korona Lajos király fejére szállott, minden viszontagságaiban támogatta őt, különösen pedig *Sarat* vára alatt és Belcz városa ostrománál,[3] a hol a hűtlen ruthé-

[1] Pongrácz-család Andrásfalván. Eredeti.

[2] U. o. Eredeti.

[3] Szentiványi csal. levélt. Eredeti.

[4] Kosztolányi csal. levélt. Kosztolányban.

[5] Boczabánya levélt. hiteles más. Eredeti a szepesi kápt. levéltárában.

[6] Turul 1890. évfoly. 16. lap; eredetije Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. II. No. 8.

[1] Eredeti u. o. Lit. A. Fasc. II. No. 10.

[2] Pongrácz csal. levélt. Andrásfalván.

[3] Ezen oklevél felemlítését kiválóan szükségesnek tartottuk azon chronológiai tévedés kiigazítása miatt, mely annak keltére nézve mai napig is fenáll, s az a régibb és újabb genealógiai munkákba is hibásan vétetett fel. Ugyanis Lehoczky «Stemmatographiájában» s utána Nagy Iván a «Magyar családok»-ban ezen oklevél keltét 1368. évi július 1-ére teszi; holott ez hibás olvasása a «millesimo trecentesimo sexagesimo octavo kalendas Julii»-nak, minthogy az «octavo» szó nem az évszámhoz tartozik, de az a júliusi kalendák nyolczadikát jelezi, s e szerint így olvasandó: Millesimo trecentesimo sexagesimo; octavo kalendas Julii; a mint az a liptói regestrumban a Magyar Történelmi Tár IV. kötetének 27. lapján is helyesen elválasztva és írva van. Bizonyítja azt, hogy az oklevélnek okvetlenűl 1360, nem pedig 1368-ban kellett kiadatnia, épen a felhozott történeti tény s az, hogy a keltezés végén ki van fejezve világosan Lajos uralkodásának 19-ik éve «regni autem nostri anno decimo nono» s ez csak az 1360-ik év lehet, miután uralkodását 1342-ben

nek ellen harczolt, nem kímélvén magát, vérével és nagy sebekkel tetézve védelmezte királyát: «potissimum sub castello *Sarat* perveniendo et in expugnatione cuiusdam oppidi Belcz dicti, in quo quidem Rutheni nostri infideles convenerant laboribus et serviciis iuxta opportunitatem temporum et locorum se inmittere non formidans cum effusione sui sanguinis et grandium vulnerum supportacione utilem nobis pro suis principibus præstitit famulatum.»[1]

Néhány évvel később, hogy Szentmiklósi I. Pongrácz az új adománylevél birtokába jutott, a szomszédságukban már sokkal előbb megtelepített verbicziek, — kik már 1248. évben mint idegenek, valószinűleg szász kolonisták, községet alkottak — 1368. évben régi lakhelyüket elhagyták és I. Pongrácz tőszomszédságában Zentmiklós mellett, a mostani alsó hustákon telepedtek le. Ez a közvetlen közelség I. Pongrácz és II. Serefel utódainak sehogy sem tetszett, s mindent elkövettek, hogy onnét a verbiczieket via facti elűzzék; ez azonban nem sikerült; míg végre 1368. évben Lajos királyhoz folyamodtak a közeli megtelepedésből származott káraik megtérítése és jogaik további megóvása érdekében. A panasz következtében Lajos király kiadta az említett év julius 6-án Beszterczebányán kelt s a verbiczickhez intézett oklevelét,[2] melyben mondja a verbiczi vendégnépségnek «suis universis hospitibus et populis in Verbiche», hogy Pongrácz fia, János mester, csanádi kanonok és ennek testvérei András és Péter, továbbá Serefel fia, Jakab panaszt emeltek nála az iránt, hogy régi lakhelyüket elhagyván, minden dolgaikkal és házaikkal együtt az ő Zentmiklós nevű községük tőszomszédságában «in contigua vicinitate preatacte possessionis eorum Zent Miklós nuncupatæ» telepedtek le az illetők jogainak nagy kárára, s mert jogaikat a panaszosoknak érintetlenül fentartani kívánja, megparancsolta nekik, hogy előbbeni lakóhelyükre minden halogatás és kifogás nélkül azonnal visszatérjenek, máskülönben pedig meghagyta Márkus mester udvari katonájának «commisimus magistro Marcus aulæ nostre militi», hogy őket régi lakhelyükre Verbichére visszaűzze.

Ezen királyi rendeletnek úgy látszik nem lett meg kívánt teljes eredménye, mert az új települők egy része mégis ott maradt, s a Zentmiklóshoz épült néhány házból álló telepnek, mint jurisdictiónak jogai, a községi administratio szempontjából, a legújabb időkig fenmaradtak.

Ama névrokonság, mely Serefel utódait Bogomér comes ivadékaihoz kötötte, a birtokosztály jogainak igényeit költötte fel Zentmiklósi I. Pongrácz fia II. Andrásban,[1] és Thornaljai Sándor fia Miklósban azon birtokokra nézve, melyek iránt Bogomér comes fiai már régebben megosztoztak. A vérségi atyafiság indító oka meglevén, az ürügyet a törzsbirtokok megosztásában keresték és meg is találták. Ezen ürügy alatt a túróczi convent prépostja, Domonkos előtt 1377. évben meg is jelent Aladár fia, György, ki a feljebb említett András és Miklós nevében bepanaszolván Bogomér comes utódait: Nádasdi Bogonak fiait, Tamást, Pétert és Andrást; Zemerchényi Miklós fiait, Istvánt és Pált, végre Zentiványi István fiát, Lampertet és Zentiványi László fiát, Pétert, hogy Bocza, Krizsan- és Német-Poruba és Lazan nevű közös birtoknak az őket illető felerészét elfoglalták, s ezen jogtalan foglalás ellen óvást emelnek, s azok haszonvételétől őket ünnepélyesen eltiltatni kérték. Az erre vonatkozó oklevelet a túróczi convent ugyanazon év junius 29 én «datum sexto die festi nativitatis beati Johannis baptiste» kiadta.[2]

Láttuk már a szepesi káptalannak 1380. évi deczember 20-án kelt határjárási és beiktatási jelentéséből, midőn magyarfalvi Mikó fiát Egyedet a magyarfalvi birtokba bevezette, hogy ott mint határos szomszédok a jakabfalvi birtok jussán I. Pongrácz fiai, András és Péter, Serefel fia Jakab, Thornaljai Sándor fia Miklós is jelen

kezdette meg. További bizonysága ennek az akkori dignitariusok előszámlálása, melyek közül felemlítjük a következőket: Miklós esztergomi érsek 1357—1366; ugyan az királyi kanczellár 1359—1366; Miklós egri püspök 1331—61; Konth Miklós nádor 1357—67; Dénes erdélyi vajda 1360; Konia pozsonyi comes 1360 és 1362-ben.

[1] Lajos királynak a lithvánok lengyelek és ruthének, elleni hadjáratai 1345, 1351, 1354 és 1377-ben voltak. Világos az oklevél keltéből, hogy I. Pongrácz Belcz várának első ostrománál vett részt.

[2] Pongrácz csal. andrásfalvi levélt. eredetije.

[1] A Pongrácz-család levéltárában levő s női hozományról szóló oklevélben II. András neje Perényi Mártha volt.

[2] Pottornyay Eduard szentiványi levélt. Eredeti.

voltak, mit e helyen nemzedékrendi szempontból újolag röviden jelezni szükségesnek találtunk.

A most említett Zentmiklósi I. Pongrácz fiával, Andrással találkozunk a túróczi conventnek 1390. évi márczius 27-én[1] kiadott oklevelében, melyben Libelei Jákó fia Péternek visszahelyezési ügyében neveztetik meg mint homo regius.

Az 1391. évi liptómegyei általános nemesi birtokvizsgálat alkalmával a Szentmiklós, Jaloch melléke, másképen Hakylyse, de már akkor Andrásfalu, Perbenye — most Pribilina —; Javor, Thraduk, Haraduknak is írva és Vicariasylyse — akkor már Jakabfalu, — telepítette Jakab Serefel fia — iránti új adományleveleket 1360. évből bemutatták I. Pongrácznak fia II. András, Serefel fia Jakab[2] és Fülöp fia Péter. Hogy ezen Fülöp kinek fia volt, az iránt felvilágosít a liptói regestrum, melyben világosan mondatik, hogy Jakab és Fülöp II. Serefel fiai voltak: «Pongraczii Andræ, Johanni et Petri filiis suis» t. i. I. Pongrácz fiai s továbbá: «nec non Jacobo et Philippo filiis Serefel.»[3]

1401-ben a király, Bocha községben letelepített szász gyarmatosok egy a Vág és Bocha vize között elterülő erdő miatt a kincstárral pörbe keveredvén, a tulajdon megvizsgálása és a tanúk kihallgatása végett kiküldött szepesi káptalan ugyanazon évi május 14-én «datum sabbato post festum ascensionis» kelt jelentésében megemlíti, hogy a többi tanúk között kihallgatta Szentmiklósi Pongrácz Pétert, Máthét és Miklóst «eodem ibidem Petrus Matheus et Nicolaus Pongrácz de Szent-Miklós iurati et diligenter examinati fassi sunt....»[4]

Az ezen oklevélben megnevezett Máthé, minthogy ez Pongrácznak neveztetik, nem lehetett más, csak az akkor élt I. Pongrácz unokája, II. András fia, ki nagyapja birtoka és keresztneve után az első volt, a kit oklevelileg Szentmiklósi Pongrácznak irtak.

II. Andrásnak fiaiúl III. András és I. Miklós vannak megemlítve azon oklevélben, melyet Zsigmond király 1410. évi február 6-án «feria sexta proxima post festum beate Dorothee virginis et martyris» Budán kiadott,[1] midőn Thornallyay Miklós fia, Sándor kértére elrendeli, hogy az ez által László testvére ellen kért osztály megejtessék s ott III. András vagy I. Miklós, II. Andrásnak fiai közűl valamelyik mint homo regius jelen legyen a túróczi convent közbenjárása mellett: «aut Andreas filius Andree de Zent Miklós, aut Nicolaus frater eiusdem.... aliis absentibus homo noster....» stb.

A fentebb említett Jakabnak fia IV. András volt az, ki mint vitéz katona Zsigmond király hadjárataiban nem egyszer tűntette ki magát, ki szerzett érdemeinél fogva méltányos igénynyel bírt arra, hogy Zsigmond királytól Zentmiklósra vásárjogot kérhessen. Azt 1424. évi junius 23-án kelt[2] királyi oklevéllel meg is nyerte. Az oklevél érdemeinek felsorolása után elmondja, hogy Andrásfalvi Jakab fiának Andrásnak: «Egregii Andree filii Jacobi de Andrásfalu», s általa György, Miklós és János unokatestvéreinek: «ac Georgii, Nicolai et Johannis filiorum Johannis patruelium »és Miklósnak, Andrásfalvi András fiának: «ac altero Nicolao filio Andree de eadem Andrásfalu», az országos és heti vásártartási jogot Zentmiklóson[3] megadja minden, a pünkösd ünnepét megelőző vasárnapokon, s a Szent-Miklós napját megelőző és azt követő vasár- és ünnepnapokon... «ad possessionem ipsius Zentmiklós vocatam in comitatu Liptoviensi habitam, nundinas liberas seu forum annuale.... duximus annuere gratiose».... stb.

A szentmiklósi és óvári Pongrácz-család egyes tagjainak történelmi szereplését megelőzött időben, nemzedékrendi viszonyait a leszármazókra nézve még csak azzal egészíthetjük ki, hogy III. Miklósnak, egy előttünk ismeretlen nevű leánya is volt, a ki Szentiványi Miklós nejévé lett. Kiderül ez azon tiltakozási okiratból, melyet a túróczi convent Szentiványi Miklós kértére 1440. évben kiadott, melyben sógora Andrásfalvi II. Jakab, III. Miklós fia ellen óvást emel azon indokból, hogy a női hozomány és a jegyajándék ügyét elintézni vonakodik.[4]

[1] Fejérpataky csal. Kelecsényi levélt.
[2] Magy. Tört. Tár IV. köt. 27. lap.
[3] U. o.
[4] Boczabánya levélt., hiteles másol. Eredeti szepesi kápt. levélt.

[1] Pottornyay Eduard szentiványi levélt.
[2] Pongrácz-csal. andrásfalvi levélt. Eredeti.
[3] A Pongrácz-csal. andrásfalvi levélt.
[4] Szentiványi csal. levélt. Szentiványban.

Atmegyünk immár a család történetének ama korszakára, mely egyes tagjaira nézve történeti nevezetességűvé, az országos politikai és hadiesemények színterén pedig nagy fontosságúvá vált s mikor a birtokszerzés szempontjából a dúsgazdagság legmagasabb fokát érte el ezen, Felső-Magyarországban dynastikussá vált olygarcha család.

A csendes, majdnem zajtalan működést, mely a család egyes tagjainak culturális szerepkörét betölté, I. Máthé fiának, II. Pongrácznak fellépte teljesen megváltoztatá. Megváltoztatá részben a tért, részben a szereplést, mert II. Pongrácz szűknek találta Liptómegyét, szűknek a családi szereplést s hatalmát nyögte egész Felső-Magyarország, nyilvános élete mélyen belenyúlt a politikai események sodrába.[1] Ehhez járúltak a hussita hadjáratok, a török harczok, a Hunyady-ház fellépte, a trónváltozások, melyek mindmegannyi tápot nyújtottak az olygarchikus vágyak növelésére.

1415-ben II. Pongráczot a constanczi zsinaton megjelent magyar nemesek sorában találjuk Zsigmond király kíséretében.[2] 1435. évben találjuk első ízben II. Pongráczot Blatnicza várában Túróczmegyében, a hol február 25-én egy oklevelet adott ki,[3] «Nos Pongracius de Sancto Nicolao *Residens in Castro Blatnica*», mely szerint előtte a Bella községhez tartozó Ocskova-Lehota telepítvényes község és Bella anyaközség egyezséget kötnek, hogy egy bizonyos ügynek elbírálása után Bella község Dominik fiainak, Tamás és Máthénak 300—300 arany forintot lefizetni tartozik. Midőn a törökök Szerbiát megrohanták hadaikkal, Zsigmond király rendeletére Zentmiklósi Pongrácz, Brankovics György segítségére Szendrő váránál megjelent hadaival s a törökökön fényes diadalt vívott.[4]

Blatnicza vára, a hol a most említett oklevél kelt, ez idő szerint II. Pongrácz birtoka volt, s előttünk Túróczmegyében mint első szerzeménye ismeretes. Hogy ez szerzeményes birtoka volt és sajátjául ismerte, bizonyítja azon körülmény, melynek következtében azt 1441. évben, tehát hat évvel később a fenti oklevél kelte után Neczpáli László Szakolcza kapitányának átadta. Ugyanis az 1441. évi junius 22-én «Budæ octavo die festi sacratissimi Corporis Christi» Ulászló király által kiadott oklevél szerint[1] II. Pongrácz, ki már ekkor Berench várának is ura levén, Berenchi Pongrácznak is iratott: «Pongraczius de Berench alias de Lypto» Neczpáli Lászlónak, kinek Ulászló király kilenczezer aranyforinttal adósa volt, ezen adósság fejében Blatnicza várát a király helyett átadta. A királyi oklevél az átadást helybenhagyván, elismeri, hogy kilenczezer aranyforinttal Pongrácznak adósa: «ideo nos huiusmodi castri collationem ... per ipsum Pongraczium eidem Ladislao factam ... gratam habentes ... huiusmodi novem millia florenos auri quos ipsi Ladislao solvere debuimus, iam dicto Pongraczio in recompensam dicti castri solvere promisimus.» Elrendeli ezen okirat a visszafizetési módozatokat is, feljogosítván Pongráczot nem fizetés esetén, hogy a hátralevő hatezer aranyforintot bárhol Magyar- és Lengyelországban maga részére kizsarolhatja «... ex tunc ipse Pongraczius ... facultatem habebit super his in regnis tam Hungariæ scilicet quam Polonie ubicunque potuit huiusmodi sex millia florenos auri pro se extorquere.»

A módozat, melyet a most idézett oklevél a kilenczezer aranyforint visszafizetése iránt megállapított, változást szenvedett, s azt Ulászló király, minthogy a kikötött határidőre készpénzben vissza nem fizethette, oda módosította egy 1443. évi márczius 3-án «sabbato proximo ante dominicam Letare» kiadott oklevelében,[2] hogy a tizenkétezer forintra felszaporodott kölcsönösszeg fejében Szentmiklósi Pongrácznak, ki ekkor már Szakolcza kapitánya volt, s ezen várnak fentartására sokat költött: «Pongraczio de Zentmiklós de Liptovia capitaneo de Zakolcza» Strechno és Óvár királyi várakat átadta, a mely várak ezen átadást megelőzőleg Sárii Chepek János tapolcháni kapitány kezén voltak:

[1] Lásd életrajzát: Századok 1876. évfoly. 90. lapon.

[2] Wagner: Verzeichniss der Ungarn auf dem Costnicer Concilio. Ung. Magazin IV. k. 263. Fessler: Die Gesch. Ungarns IV. k. 304. l.

[3] Letopis Mat. Slov. XI. évf. II. füzet 72. lapon.

[4] Mars Moravicus Pessina p. 610; Szalay II. köt. 398; Horváth Mih. VIII. k. 312. lap.

[1] Eredetije a Justh-család levéltárában a m. n. múzeum könyvtárában. Közölve: Letopis Mat. Slov. XI. évf. II. füz. 73. l.

[2] Eredetije a Kosztolányi-csal. levélt. Kosztolányban.

«... pridem fideli nostro egregio Johanni Chepek de Sary capitaneo de Tapolchan pro sex millibus florenis auri pignori obligata» s mely várakat Ulászló király Pongrácznak a legközelebbi Jakab-napig kezéhez adni igérkezett.

Ekkor már s ezen inscriptiót megelőzőleg Zentmiklósi Pongrácz nagyon elhatalmaskodott, de tekintetbe véve a király irányában tanúsított szolgálatait,[1] az inscriptio után néhány hétre, 1443-ik évi márczius 30-án kegyelmet kapott Ulászlótól,[2] s megbocsátotta neki minden harácsolásait, rablásait és gyújtogatásait: «... ipsum Pongraczium cunctosque suos familiares de et super omnibus ... depredationibus combustionibus dampnis, incendiis et nocumentis ..... gratos esse commisimus ...»

Pongrácz azonban megszokott hajlamait tovább is követte, mire 1443-ik évi nov. 12. ismét egy újabb királyi kegyelmi levél következett,[3] a melyben azonban már királyi kegyének elvesztésével fenyegeti, ha régi bűneibe visszaesnék.

Mindez azonban nem nyújtott kellő biztosítékot Zentmiklósi Pongrácz kalózkodásai ellen, s Hunyady János jónak látta úgy zavargásainak megfékezése, mint Hunyady czélzatainak megnyerése végett gúti Ország Mihály királyi főkincstárnok és Lindvai Bánffy Pál közbenjárásával Zentmiklósi Pongráczczal véd- és daczszövetséget kötni, mely a Temesvárott 1444-ik évi augusztus 9-én kötött szerződés szerint[4] csakugyan életbe is lépett: «ipsum magistrum Pongraczium de Zentmiklós ... adoptamus, eligimus et assummimus nobis in verum ac fidum amicum nec non sincerum et cordialem fratrem ...»

1447-ik évben Zentmiklósi Mihálynak, I. Miklós fiának neje, Vidafeldi László leánya Katalin és Vidafeldi Miklós leányai Klára és Dorottya, a vidafeldi birtokba Liptómegyében magukat bevezettetni óhajtván, ez iránt Pálóczi László országbiró ugyanazon év június 29-én a bevezetést a túróczi conventnél elrendeli.[5] A túróczi convent a birtokba igtatásról szóló jelentését 1447-ik évi július 21-ik napján kiadta.[1]

Mennyire elhatalmaskodott Zentmiklósi Pongrácz, ennek nyílvánvaló bizonyítékát nyújtja László király azon levelében, melyet bánoviczi Kazzay János panasza folytán 1447-ik évi július 21-én: «Datum Wyenne feria sexta proxima ante festum beate Marie Magdalene» kiadott.[2] Írja neki a többi között: «megértettük Pongrácz elleni panaszodat ... s azt mondjuk neked, hogy tehetséged szerint ellentállj neki és védelmezd magadat ellene a mint eddig is tetted, míg mi Pozsonyba érkezünk, a hová az országgyűlést összehívtuk: «Intelleximus preterea querelam quam facis contra Pongrazium ... dicimus tibi quod iuxta possibilitatem tuam resistas Pongraczio et defendas te contra eum, quemadmodum hucusque fecisti, usque adventum nostrum in civitate Posoniensi, ad quem nos indiximus dietam et congregationem generalem» ... Értesíti továbbá, hogy ott majd elhatározzák, mitevők legyenek Pongráczczal: «... In quibus deliberabimus etiam quid cum Pongraczio ipso agere debeamus.»

Azon oklevél alapján, melyben 1443-ik évi márczius 30-án Ulászló király Zentmiklósi Pongrácznak tizenkétezer arany forintban Strechnót és Óvárt zálogba veti, az ezen birtokokba való bevezetés csak négy évvel később, 1447-ik évi nov. 8-án történt meg, midőn is t. i. az országos rendek ugyanazon évi szept. elsőjén kelt parancsára a nyitrai káptalan Pongráczot ünnepélyesen bevezeti, s arról szóló jelentését kiadta.[3]

Zentmiklósi Pongrácz 1448-ik évi augusztus 26-án Kotszeeban: «Geben en Kotszee am montag nach Sancd Bartolmes Tag» szerződést köt[4] a pápai legatus és Cillei Ulrik közvetítése által Fridrich császárral, hogy a Fridrich által hozzá írt leveleket visszaadja, valamint azon iratokat is, melyeket Pongrácz Cillei Ulriktól és Schaumberg János gróftól kapott.

E közben Pongrácz, midőn 1445-ik évi április végnapjaiban az országgyűlés Pesten megnyílt, s az ország hét kapitányságra felosztatott,

[1] A Hunyady János által 1440. évben kiadott hűséglevelet Pongrácz is aláírta.

[2] Eredetije a Pongrácz csal. andrásfalvi levéltárában.

[3] Ugyanott.

[4] Hiteles másolata a Pongrácz-család andrásfalvi levéltárában.

[5] Letopis Matice Szlovenskij. VII. évf. I. füzet.

[1] Ugyanott.

[2] Saját gyűjtem. eredetije után.

[3] Kosztolányi csal. levélt. eredeti.

[4] Teléky: Hunyadiak kora. X. kötet. 237. lap. XCII. oklevél.

a Mátyus földére, a Duna, Vág és Morva folyó közötti területre, Ország Mihálylyal együtt országos kapitánynyá neveztetett ki. Az ok, a miért Pongrácznak, mint feljebb említők, Strechno és Óvárba való bevezetése négy évig késett, abban találja magyarázatát, hogy a két várat a hozzátartozó javadalmakkal elfoglalni nem bírta, míg végre azokat Komorovszky Péter segédcsapataival kezére kerítette, s az 1446-ik évi székesfehérvári országgyűlés június 15-én kiadott végzésével Pongráczot az említett várnak birtokában megerősítette.[1]

1449-ik évi május 4-én brandeisi Giskra János Zentmiklósi Pongráczczal véd- és dacz-szövetséget köt, s a szerződési pontok meg nem tartása esetén tízezer forint bírságot köt ki.[2]

Hunyady Jánosnak Giskra ellen viselt szerencsétlen hadjáratait megelőzőleg, vagy talán közvetlen utána, Pongrácz egy 1451-ik évben kiadott oklevelében[3] magát liptói főispánnak «comes Liptoviensis»-nek czimezi. Bent az országban a törökök és Fridrik elleni hadjáratai Hunyadynak az országos pénztárt kirürítvén, Zentmiklósi Pongrácztól Hunyady 1452-ik évben hétezer arany forintot vett kölcsön, mely összegért neki Szakolczát és a zsolnai harminczadot újolag zálogba veti.[4] Alig hogy Hunyady János 1452-ik év vége felé az ország kormányzójává megválasztatván s 1453-ban januárban a pozsonyi országgyűlés megnyílt, Pongrácz rakonczátlanságait a rendek szóba hozták s februárban határozatba ment Pongrácznak, Giskra Jánosnak és Komorovszky Péternek proscriptiója, javaik elszedése és polgári jogaik felfüggesztése.

Az országgyűlés eme határozatával Pongrácz nem sokat gondolt. Befolyása Hunyadyra érvényesítette is magát, mert daczára az országgyűlés proscriptionális határozatának, Liptómegye főispánja maradt továbbra is, sőt most már 1453-ik évi szept. 24-én László király által kiadott donationális oklevél szerint[5] Berenchet, Ugrochot, Wyvárt, Likavát és Naghwár helyét «ac locum castri Naghvár» az összes hozzátartozandóságokkal együtt örök tulajdonúl kapta «damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter possidenda, tenenda pariter et habenda»; s egy másik ugyanazon napról kelt királyi oklevél a már 1443-ik évi márczius 30-án kilenczezer forinton zálogba vetett Strechnót és Óvárt most újolag tizennyolczezer arany forintért inscribálta,[1] hozzáadván még a zsolnai harminczad jövedelmét is: «quod nos castra Strechen et Óvár vocata cum tricesima in Zolna exigi solita pro illis decem et octo millibus florenorum auri . . . inscribimus tenenda possidenda pariter et habenda.»

Ez időben a most említett uradalmakon és a törzsbirtokokon kívül, tulajdonában volt több általa emelt rablóvárnak és pedig Liptómegyében a fehér Vág völgyében építette a Bjelanszko puszta háta mögötti várat, Wyrough erősséget — mind a kettőnek most már nyoma veszett; — Szent-Miklóst fallal bekerítve megerősítette; Nyitravármegyében Pichén várat emelt.[2] Erősségeire és váraira támaszkodva, rablókalandozásait folytatta. Hunyady János végre is kénytelen volt Pongráczczal a király nevében s annak utólagos jóváhagyása reményében egyességet kötni, a mely egyesség 1454-ik évi május 9-én aláiratott.[3] Ezen egyesség sokkal érdekesebb momentumokat tartalmaz, mintsem hogy ezek felsorolását, habár csak röviden is, fel ne említsük; minthogy azok II-ik Pongrácz birtokviszonyait is teljesen megvilágítják. Az oklevél bevezetésében azzal indokolja az egyesség megkötését, hogy tapasztalván a felvidék pusztulását, óhajtja a kormányzó a békét és nyugalmat helyreállítani; s e miatt a király beleegyezésének kikötése mellett Zentmiklósi Pongráczczal a többi között a következő egyességre lépett: Pongrácz Berench, Strechno és Zsolna várát a kormányzónak átadja, s ezért négyezer arany forintot kap; s a várakért cserébe adják neki Temesvármegyében Sidóvárt, Mező-Somlyót, Maxondot, Fruzsinkavárt és Sasvár mezővárost; Liptómegyében: Újvárt, Nagyvárt, Likavát a kamarai adóval, a liptói főispánságot; Árva-

[1] Tudománytár. Új foly. II. köt. 165. lap.

[2] Közölve: Letop. Maticze Slov. IX. évf. I. füz. 19. lap.

[3] Magy. Tört. Tár II. köt. 208. l.; Teleki: Hunyadiak kora. X. köt. 342. lap.

[4] Kosztolányi csal. levélt. Kosztolányban; eredeti.

[5] Eredetije a Kosztolányi-csal. levélt. Kosztolányban.

[1] Eredetije Kosztolányi csal. levélt.

[2] U. o.

[3] U. o. közölve a Letopis Mat. Slov. XI. évf. II. füzet 76. lapján.

megyében a Thurdosini harminczadot. [illegible] Újvárt és Likavát át nem veszi, Szentmiklós[illegible] épített erőssége fenállhat; továbbá, hogy Neboysza Miklós a túróczi prépostságot békében élvezhesse, a szomszédságában épített erősséget, a mint Sidóvár neki átadva lesz, alapjából szétbontani köteles; II. Pongrácz testvérének, Istvánnak adományoztatik Túróczban Szucsán vára, Liptómegyében Patak, Zaszkalicza, Besenyőfalu, valaha a magtalanúl elhalt Bessenyő Tamás birtoka; II. Pongrácz másik testvérének, Jánosnak birtokában hagyatik Wyrough vára minden tartozandóságaival. A zsolnai Foytság, melyet Pongrácz vétel útján szerzett, tovább is kezén marad, s végre II. Pongrácz és testvérei István, Jakab és János kijelentik, hogy ha netalán a király és az ország ellen bárminő szín alatt mozgalmat s háborút indítanának, akkor hűtlenségi bűnbe essenek és kegyelmet ne nyerhessenek.

Az egyezkedés mindezen pontjait László király 1454. évi június 2-án: «Prage die dominico proximo post festum ascensionis domini» kibocsátott oklevelében[1] elfogadja, helybenhagyja és megerősíti.

A megkötött egyesség után és Hunyady János halála előtt bizonyos meghasonlásnak kellett II. Pongrácz és a kormányzó között történnie, mely eredetét azon szerződés meg nem tartásából vehette, minthogy Hunyady János Pongrácznak Berenchet és Óvárt végrendeletileg visszaadatni kívánta.[2] A világhírű törökverő hadvezér özvegye Szilágyi Erzsébet és testvére Horogszegi Szilágyi Mihály törekedtek is Hunyady János kívánságának eleget tenni, mert még egy év sem telt le Hunyady János halála után, s kiadták Temesvárott az 1457. április 14-én keltezett oklevelet,[3] mely szerint Zentmiklósi Pongrácz és fiai Venczel és III. Pongrácz, nemkülönben István, Jakab és János II. Pongrácz testvéreivel a következő rendezkedésre léptek, hogy a közöttük és a Hunyady János és gyermekei között támadott minden egyenetlenséget, ellenségeskedést és viszályt elenyésztessenek: visszaadják II. Pongrácznak és érdektársainak Berench, Strechno és Óvár várát, Zsolnát a benne épített kastélylyal együtt, olyformán: hogy Berenchet és Zsolnát a kastélylyal keresztelő szent János napjakor, a másik két várat pedig Strechnót és Óvárt Egyed napjakor nekik kézhez adják; továbbá hogy II. Pongráczot és fiait Venczelt és III. Pongráczot, testvéreit Istvánt, Jakabot és Jánost minden egyes jogkövetelők és ellenségeik ellen minden tanácsukkal és segítségükkel védelmezni fogják és semminemű szükségükben őket el nem hagyják és mindezt Mátyás fiuk nevében is igérik és általa is megtartatják.

A Pongráczok még ezen rendezkedéssel sem érezték magokat és birtokaikat teljes biztonságban, másrészt pedig Hunyady János özvegyének és Szilágyi Mihálynak is érdekében állott az elhatalmaskodott Pongráczok teljes és feltétlen támogatását megnyerni, kiváltképen Mátyás részére. E törekvést mindkét részről siker követte, mert 1457. évi július 13-án Temesvárott Hunyady János özvegye, Szilágyi Erzsébet és Szilágyi Mihály a fentebb említett Pongráczokkal a véd- és dacz-szövetséget kölcsönösen megkötötték.[1]

Híven támogatta ezután II. Pongrácz fiaival és testvéreivel Hunyady Mátyásnak királylyá választatása ügyét. A Rákoson találjuk Pongráczot is dandáraival és azok között volt, kik Strasznicza siettek a megválasztott Mátyás király üdvözletére.[2]

Nem tudta Pongrácz megszokott viselkedésében kivetkőzni kalandos hajlamait, s a felvidéken hatalmaskodását folytatta. Mátyás király Pongráczot megfenyítendő, daczára az 1454-ik évi május 9-én Nagy-Szombatban kelt egyezménynek,[3] elvette tőle Liptómegyében Nagyvárt, Óvárt és Lykava várát, Komorovszky Péternek adományozván azokat. E miatt István, II. Pongrácz testvére Mátyás király ellen az említett várak eladományozása, Komorovszky Péter ellen pedig azok elfoglalása miatt 1459. május 10-én a budai káptalan előtt ünnepélyes óvást emelt.[4]

[1] Eredetije a Kosztolányi csal. levélt. Kosztolányban.

[2] Fejér: Genus et incun. Joh. Corvini 231. lapon.

[3] Ezen oklevél eredetije a báró Pongráczok levéltárában őriztetik, jelenleg hol van, arról nincs tudomásunk, s annak szövegét a múlt században Pongrácz Miklós által az eredetiből leírt másolat hitelesített példányából ismerjük.

[1] Révay: Mon. et Sacr. Cor. Cent. V. pag. 670; Schwandtner Script. Rer. Hung. II. köt.

[2] Pessina: Mars Morav. 688. lap.

[3] Kosztolányi csal. levélt.

[4] U. o.

Pongrácz István tiltakozásának nem lett eredménye, mert habár Mátyás király Zentmiklósi II. Pongráczot 1462-ik évben[1] Berencs, Strecsnó és Óvár birtokában megerősítette, liptómegyei várait és azok tartozékát Komorovszky tettleg elfoglalta.

Évrendi szempontból itt tartjuk helyén levőnek okiratilag támogatni azon állításunkat, hogy miért írtuk II. Pongráczot Máthétól I. Pongrácz fiától eredettnek? Kellő támpontot nyújt nekünk az iránt egy, Zentmiklóson 1466-ik évben október 28-án «datum ad Sanctum Nicolaum feria tertia in festo sanctorum Simonis et Jude apostolorum» kiadott oklevél Pongrácz Venczel, István, Jakab és János, mint a szentmiklósi egyház jogos patronusai és a plebánia adományozói — «patroni legitimi et collatores ecclesiæ Sancti Nicolai ad Sanctum Nicolaum» — által, kik is ezen okirat szerint akkori plebánusukat Jánost, s az utána következőt minden dolgaira, ingó és ingatlanaira nézve szabaddá teszik s ezen szabadságában őt fentartani igérkeznek: «Dominum Johannem plebanum ipsius ecclesiæ, nostrum capellanum et oratorem devotum et alium quemcunque successorem suum liberamus et libertatem asservamus et assecuramus vigore præsentium in omnibus rebus mobilibus et immobilibus . . .»[2] Ezen oklevél bekezdésében Venczel, Máté fia, Pongrácz fiának, — István, Jakab és János ugyanazon Pongrácz fia, Máté fiainak neveztetnek: «Nos Venceslaus filius Pongraczii, filii Mathei de Sancto Nicolao alias de Ovar, nec non Stephanus, Jacobus et Johannes filii eiusdem Mathei, filii ipsius Pongraczii . . .»

Liptómegyei várainak elvesztése miatt elkeseredett dulakodás folyt a Pongráczok és Komorovszky Péter között; míg végre István, II. Pongrácz testvére 1469. évi május 29-én a túróczi convent előtt három rendbeli tiltakozást nyújtott be liptómegyei birtokuknak Komorovszky Péter akkor már liptói főispán által történt elfoglalása és jogbitorlása miatt.[3] Ezen tiltakozó okiratokban István az óvást saját és Venczel testvérei: János és Jakab; továbbá Venczel fiai, [illegible]pár és Péter, végre a már említett János [illegible], Péter Venczel és András nevében emelte: «Stephanus Pongrácz de Sancto Nicolao in sua, ac magnificorum Johannis, Jacobi et Venceslai dicti de Sancto Nicolao nec non Gaspari et Petri filii iam fati domini Venceslai ac Petri, Venceslai et Andreæ filiorum præfati Johannis Pongrácz nominibus.» A három rendbeli tiltakozás egyenként szól a liptómegyei három várra és azoknak tartozékaira. A birtokok egyenkénti felsorolása teszi ezen okleveleket érdekessé s megvilágítják a birtokviszonyt, melyben a nagy terjedelmű községek az egyes várakhoz állottak. Az egyik tiltakozó oklevél szól Wyvárról — később Hradek, most ismét Újvár —, az ehhez tartozó birtokok és községek voltak: Wrbicze — a mai Verbicze, Kybys — most már nem létezik —, Dowaló, a vámjoggal — ezen jog régen megszünt —, Vichodna, Maly Doval és Hybicze — mind a két község eltünt —, végre Plostyin Illano és Bjelsko, az utóbbi prædium Bjelansko a vichodnai határban. A másik oklevélben tiltakozik Nagyvár — régebben Vasvár s a XIII. század közepén Liptó-Óvár — bitorlása ellen. Ehhez tartoztak: Lipcze, Tarnócz malomjoggal, Bobrovecz szintén malomjoggal, Pálfalu, Bobrowcsek és Bilincze ugyancsak malomjoggal és vámmal — ez utóbbi község most már nem létezik, — Jarkovicza, Matky Bozia — előbb Boldogasszonyfalva, most Szent-Mária, Tépla malomjoggal; Luczky, a mostani fürdőhely Lucska; Iwachnova, Király-Lubella, Szokolcz — a XIII. században Solymos — Trsztene és Ustie; ez utóbbi Árvában létezik. Végre a harmadik tiltakozó oklevél felsorolja Lykava várának tartozandóságait, u. m. Rózsahegy, Csernova, Zamrzla, Vlkolinecz, Rudolffalva — most Ludrova —, Fehérpatak, Medokys, Liszkfalva, Dubova — Liptó- és Árvamegye határán, most Árvamegyéhez tartozik.

Pongrácz Istvánnak Zsófia nevű leányát mint Neczpáli László nejét említi egy a nyitrai káptalan által az 1473-ik évi január 7-én kiadott oklevél,[1] mely szerint Neczpáli Balázs, Lászlónak testvére bizonyos női hozomány és hajadoni negyed kifizetése iránt nyilatkozik túrócz-,

[1] U. o.

[2] A Pongrácz-nemzetség csal. levélt. Andrásfalván. Eredeti.

[3] Mind a három oklevél eredetije a Kosztolányi-csal. levéltárában.

[1] Békésmegyei oklevéltár, kiadják Haan Lajos és Zsilinszky Mihály. 45 okmány 88 lapon.

liptó-, árva-, trencsén-, békés- és zarándmegyei birtokait illetőleg.

Midőn Mátyás király 1474-ik évi július 26-án Trencsében kelt oklevelével új adomány czímén a Zemerchényieknek Zemerchent, Szaart, Nádasdot és Jaloczot oda ajándékozá, a szepesi káptalannak a bevezetésre vonatkozó s augusztus 30-án kelt jelentésében a megidézett szomszédok között volt Jakab és István s ennek fia IV-ik Pongrácz is.[1]

Hogy nemcsak II. Pongrácz, de ennek testvérei István, Jakab és János is nagy szolgálatokat tettek a Hunyady-háznak; ezt fényesen bizonyítja a Mátyás király által 1479-ik évben az említettek részére kiadott kegyelmi oklevél,[2] mely szerint Mátyás király annak beismerése mellett, hogy mikor Mátyás neveltetése czéljából a cseh király kezében volt, akkor ők bátyja, Szilágyi Mihály és anyja Erzsébet szolgálatában, ellenségeiknek és a ellene lázadók némelyikének károkat okoztak és őket ezek pörbe fogták: Mátyás király hű szolgálatukat jutalmazni óhajtván, mindenkinek eltiltja, hogy Istvánt, Jakabot és Jánost azon tetteikért pörbe foghassák és minden, abból származott bepörléseket megsemmisít és az ország összes bíróságainak megtiltja, felettök azon ügyekből eredhető ítéletet mondani.

A most említett évben vleziczi Segetha Bálint, Slopna Lénárd neje Erzsébet, Hathna másképen Budiatin Raphael neje és Szentmiklósi Pongrácz, leánya Krisztina nevében, továbbá Szentmiklósi, másképen Óvári Pongrácz István fia, IV. Pongrácz és ugyanazon Istvánnak leánya Margit, tiltakoznak Mátyás király ellen az ugróczi várnak karhatalommal történt elfoglalása miatt 1479-ik évben.[3]

Zentmiklósi Pongrácz Jánosnak, úgy látszik, cselekedeteiben követendő példányképül szolgált testvére, II. Pongrácz; minthogy, mielőtt Mátyás király ugróczi várát büntettei következtében elfoglalta volna, az Pongrácz János kezén volt, rablásait s gyilkolásait onnét idézte az általa félelmessé vált vidékre. Ezt bizonyítja a már egyszer kegyelmet kapott s 1481. évi június 17-én kiadott,[1] neki újolag királyi kegyelmet adó oklevél, mondván a többi között: «super eo quod idem Johannes Pongrácz de Sancto Nicolao superioribus annis tam ex castro suo Ugrócz quam etiam alias, in regno nostro plures rapinas et latrocinia commisisset, gratiam et misericordiam duximus faciendi . . . ita tamen quod se de cetero ab huiusmodi rapinis et latrociniis immunem studeat conservare.»

Pongrácz Ferenczczel és Ádámmal ismerkedünk meg a király Bocza községének határjárási ügyében 1487-ből, midőn is Szentiván-Boczától magukat újólag elhatároltatni kívánják. Ez alkalommal mint beidézett tanúk szerepeltek Ferencz és Ádám, midőn is ezek a szepesi káptalan által ugyanazon év augusztus 26-án kiadott jelentésben felemlítve vannak.[2]

Zentmiklósi Pongrácz János 1489-ben már nem élt, minthogy egy a nyitrai káptalan által azon évben június 29-én kiadott oklevél szerint Pongrácz János özvegye Borbála: «Barbare relicte condam egregii Johannis Pongrácz de Zentmiklós» Wiskezy Chorba Tamástól kyskaapi jószágát tizennyolcz arany forinton zálogba veszi.[3]

Pongrácz Istvánnak egy Margit nevű leányát ismerjük meg ama tiltakozó oklevélből, melynek tartalma szerint 1496-ik évi márczius 12-én Zápolya István nádor előtt Maythyni Raphael, Zentmiklósi Pongrácz István fia Pongrácz és leánya Margit, Maythyni Jánosné s ezek gyermekei Uriel, Márton és Imre nevében ünnepélyes óvást emel Myslenovich Márkus és neje Benigna, néhai Kinizsi Pál özvegye ellen, a strechnói várnak, Zsolna városának Trencsénmegyében és a zucháni kastélynak bárminemű elfoglalása, visszatartása és elidegenítése miatt.[4]

1503-ban Péter szentgyörgyi és bazini gróf elrendeli a garam-szent-benedeki conventnek, hogy Zentmiklósi Pongráczot Strechnó és Zsolna; továbbá Teplicze, Cebelen, Razine és Thwr birtokokba bevezesse. A convent eme rendeletet 1504-ben végrehajtani akarván, a végrehajtásnak Horváth György strechnói várnagy, Kamisáci Mislenovich János, ennek testvére Márkus

[1] Eredetije a Pongrácz-csal. andrásfalvi levéltárában.
[2] U. o.
[3] Eredetije Kosztolányi csal. levélt. Közölte Let. Mat. Slov. XI. évf.

[1] Pongrácz csal. andrásfalvi levélt. Eredeti.
[2] Boczabánya levélt. a szepesi káptalan hiteles másolata 1819. évi máj. 4-én kiadva.
[3] Teleki: Hunyadiak kora. 12 köt. 790 okl. 458 lap.
[4] Eredetije Kosztolányi csal. levélt.

és neje Benigna, előbb özvegy Kinizsi Pálné nevében ellentmond.[1]

Ulászló király 1508-ik évi január 12-én Budán kelt oklevelében, Szentmiklósi Pongrácz Miklós és testvére Pongrácz kérelmére a szentmiklósi vásárjogot megújítja és abban a kérelmezőket megerősíti.[2] Azon körülmény, hogy a vásártartási jog Zentmiklóson a kizárólagos birtokokra nézve semmiféle jövedelemmel nem járt, arra indította Pongrácz Miklóst, hogy az adás-vevésre oda hozott tárgyak után a vásári helypénz-szedés jogát kérelmezze. Pongrácz Miklós ezen kérelmére Ulászló király 1514-ik évi május 16-án kiadta azon oklevelet,[3] melyben a többi között mondja: minthogy idáig az évi és heti vásárok után semmi jövedelmet nem húztak, «hucusque tamen nullum prorsus profectum, aut utilitatem ullam limitatam ex huiusmodi nundinis et foris percepissent» — megengedi, hogy az adásvevésre oda hozott minden tárgyaktól, más helyeken tartatni szokott vásárokhoz képest, helypénzt szedhessenek: «deinceps semper in præscriptis nundinis suis annualibus et foris ebdomadalibus . . . aliorum locorum instar tributum fori exigere exigique facere libere possint . . .»

IV-ik Pongrácz és Pongrácz János újra megkísérlették magukat és Pongrácz János leányát, Margitot a strechnói javadalmakba bevezettetni s midőn II. Lajos király rendeletére Uriel, a túróczi convent prépostja őket a birtoklásba 1520-ik évben bevezeté,[4] ennek ellentállva óvást tett Kereky Györgyné Podmanyiczky Benigna, Zápolya János és György. Az ebből származott torzsalkodás újra kitört közöttük s Nedeczi litteratus Márton, Szentmiklósi Pongrácz Miklós nevében a nyitrai káptalan előtt 1523-ik évi aug. 24-én erélyesen tiltakozott Kereky Györgyné, Podmaniczky Benigna előbb özvegy Kinizsi Pálné, később özvegy Mislenovich Márkusné ellen, a strechnói javadalmak eladása; Zápolya János ellen azok megvétele és II-ik Lajos ellen azok eladományozása miatt.[5] A fentemlített IV-ik Pongrácznak fia III-ik Máté 1526-ban mint jeles honfi a mohácsi vésznél veszett el.

[1] U. o.
[2] Pongrácz csal. levéltárában az eredeti.
[3] Eredetije a Pongrácz-csal. levélt.
[4] Kosztolányi csal. levélt. az eredeti.
[5] U. o.

Nem fejezhetjük be a szentmiklósi és óvári Pongrácz-család nemzedékrendi történetét a nélkül, hogy mindazon leszármazókat és birtokosokat fel ne említsük, a kik 1548-ik évben az összes birtokokon megosztoztak, de már 1526-ban is éltek s nagyrészt nyilvánosan szerepeltek.

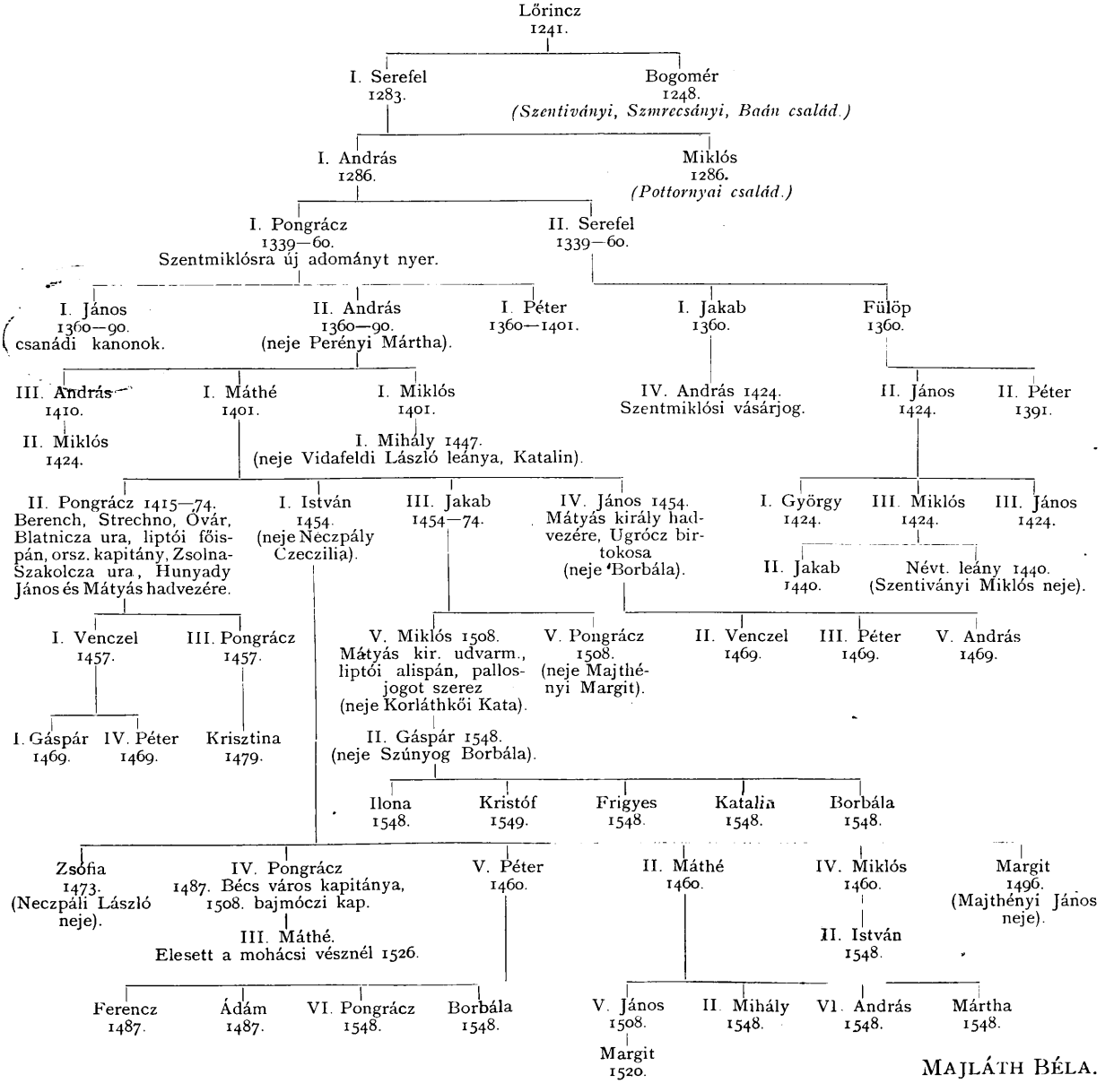
A XV-ik században I. Máthénak négy fia, II. Pongrácz, I. István, III. Jakab és IV. János terjesztették tovább a családot; ezek közül azonban II. Pongrácz ága második izében I. Gáspár és IV. Péterrel, IV. János pedig első izében III. Péter, II. Venczel és V. Andrásban kihalt; s így a XVI-ik században csak I. István és neje Neczpáli Czeczilia; s III. Jakab Mátyás király egyik hadvezérének ismeretlen nevű nejétől származott gyermekei és unokái szaporították a máig annyifelé elterjedt Pongrácz-család különböző ágazatait. I. Istvánnak gyermekei közül IV. Pongrácz ága, ki 1487-ban Bécs város kapitánya, 1508-ban bajmóczi kapitány volt, III. Máté fiában, ki 1526-ban Mohácsnál elesett, kihalt; V. Péter, II. Máthé és V. Miklós – neje Révay Erzsébet — gondoskodtak a család fentartásáról. III. Jakab ágát pedig csak az egyik fia IV. Miklós — neje Korláthkői Kata — tartotta fenn, mig másik fia, V. Pongrácz, kinek neje Majthényi Margit volt, magtalanul elhalt.

Ezek és gyermekeik voltak 1526-tól 1548-ig a trenchéni- és liptómegyei szerzett és ősi birtokok osztatlan élvezői; elesvén időközben a nyitrai, temesi és zarándi jószágoktól és a trencsénmegyei strechnói uradalom, nemkülönben a liptómegyei Lykava, Nagyvár és Újvárhoz tartozó jószágok birtokától is. Az osztozkodó testvérek és gyermekeik között a birtok osztatlan élvezetéből támadott viszályok kiegyenlítése czéljából osztályegyességre léptek és éles megkülönböztetése mellett a szerzett és ősi vagyonnak, a szepesi káptalan előtt az osztályt végrehajtották, az említett káptalannak ez iránt kiadott oklevele 1548-ik évi július 13-án kelt: «Datum die dominico proximo post festum beatæ Margarethæ virginis»[1] — s mig I. István ágának a liptómegyei ősi birtokok jutottak: II. Jakab leszármazói a trenchén-megyei szerzett jószágokat kapták osztályrészül.

[1] Pongrácz-csal. andrásfalvi levéltárában az eredeti oklevél.

Ezen okirat az akkor élt osztályosokat, érdekletteket a következőkben sorolja elő: egyrészről megjelentek a káptalan előtt Szentmiklósi Pongrácz István fiai: Péter, Máthé és Miklós; Gáspár, Miklós fia, Jakab fiai; továbbá Péter fiai Ferencz és Pongrácz és leánya Borbála; Mátyás pedig János, Mihály, András fiaival és Mártha leányával; végre Gáspár, Kristóf és Frigyes fiaival, Ilona, Kata és Borbála leányaival és a fentemlített Miklósnak István nevű fia. A trencsénmegyei óriási uradalomhoz tartozó birtoktestek: Varna, Lucska, Zastrany, Snezsnicza, Kotrzsina, Velka, Liszicze, Strázsa és Krásznány. A szentmiklósi uradalom állott: Zentmiklós, Andrásfalu, Pribilina és Jakabfalu jószágrészekből. Az itt feldolgozott s a rendelkezésünkre állott családi oklevelek alapján összeállított s az alább következő nemzedékrendi táblázat authentikus feltüntetése a Pongrácz nemzetség leszármazásának 1526-ig, a mely alaptételeire nézve változást nem, csak esetleges bővülést tűrhet el, a mennyiben a bárói ágnál általunk nem ismert helyen őrizett oklevelek új adatokat szolgáltathatnak, vagy teljes hitelű oklevelekkel támogathatják azon erős gyanakodásunkat, hogy a dengelegi Pongráczok is a zentmiklósi Pongráczoknak, a XIV. század végén vagy a XV. század elején elszármazott egyik ágát képezik.

A szentmiklósi és óvári Pongrácz-család leszármazási táblázata.

MAJLÁTH BÉLA.

VAJDAY GYÖRGY CZÍMERLEVELE ÉS A HUNT-PÁZMÁN NEMZETSÉG CZÍMERE.

(Színes czímermelléklettel és hét czímerrajzzal.)

I.

Zsigmond király Feldkirchenben 1431 nov. 1-én Vajday Györgynek s általa László testvérének; Jánoky Lászlónak, Mihálynak, Dersnek, a nevezett László fiának, valamint Jánoky Tamásnak és Pálnak, Vajday György unokatestvéreinek és osztályos atyjafiainak czímerlevelet adományozott.

Ezen czímerlevél tartalma következő:

Commissio propria domini regis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presentium notitiam habituris salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni cesaree aut regie claritatis velut e sole radii nobilitates legittimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia sic dependent serenitate, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree aut regie maiestatis. Sane ad universorum tam presentium, quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod nos consideratis fidelitatibus et fidelium servitiorum meritis fidelis nostri Georgii litterati filii Michaelis filii Bartholomei de Wayda, quibus ipse in diversis nostris expeditionibus iuxta sue possibilitatis exigentiam maiestati nostre studuit eoque diligentius in antea studebit complacere, quo se et suos singularibus honorum gratiis sentiet fore decoratos, hec arma seu nobilitatis insignia, in principio scilicet seu capite presentium litterarum nostrarum depicta et arte pictoria figurata ac distinctius expressata prefato Georgio litterato et per eum Ladislao carnali, necnon alteri Ladislao et Michaeli filiis Egidii filii predicti Bartholomei ac Ders filio Ladislai filii Egidii de Janok, item Thome et Paulo filiis Gregorii filii eiusdem Bartholomei de eadem Janok patruelibus et condivisionalibus fratribus s[illegible] ipsorumque heredibus et posteritatibus universis animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et donavimus, ymmo ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut ipsi cunctaque ipsorum posteritas predicta arma more aliorum armis huiusmodi utentium amodo in antea ubique in preliis, hastiludiis, torneamentis, duellis et aliis quibuslibet exercitiis nobilibus scilicet et militaribus, necnon anulis, sigillis, cortinis, velis, papilionibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo gestare, eisdemque uti, frui et gaudere valeant atque possint, quodque ipsi cunctaque ipsorum posteritas eisdem gratiis honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles, milites et clientes regni nostri armis huiusmodi utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavisi, gaudeant et fruantur, ac de tanto singularis et specialis gratie antidoto merito exultent, tantoque ampliori studio ad honorem regalis dignitatis eorum in antea solidetur intentio, quanto se largiori favore regio preventos conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, inpendenti communitas memorato Georgio litterato aliisque supradictis duximus concedendas. Datum in Feldkirchen, feria quinta proxima post festum beatorum Symonis et Jude apostolorum, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo quinto, Romanorum vigesimo secundo et Bohemie duodecimo.

Hártyán, vörös-sárga-kék selyemzsinórral függő pecséttel. Eredetije Csoma József birtokában.

Az adományozott czímer az oklevél jobboldali sarkát (heraldice) foglalja el, a kettős kék vonal által keretelt rózsaszín háttér, aranynyal festett virágornamentikát mutat. A balra dőlt czímer leirása következő:

Kék pajzsban aranyleveles koronából két — könyökeikkel kifelé fordúlt, hajlott — fehér (ezüst) mezbe öltözött kar nyúlik ki, markaikban három-három veres rózsát tartva, melyeknek leveles szárai, a koronán áthúzva, a felett egymást keresztezik. — Sisakdísz: a pajzsalak; takarók: kék-ezüst.

A festett czímer az eredeti oklevélben rongált, az érczszínek a háttér aranyos virágornamentikáit kivéve, lehullottak, a pajzsalak, sisakdísz s takarók bélléseinek, a sisaknak s koronájának — melyek eredetileg érczszínnel voltak festve, — ma csak tollrajzzal készített alapvonalai vehetők ki, minek következtében a fentebb jelzett színezés is, csak a pajzs s a takarók külső színére nézve állapítható meg, kétségtelenül.

VAJDAY GYÖRGY CZÍMERE

1431. ÉVBŐL.

E címer — heraldikailag kifogástalan kivitelét tekintve — előkelő helyet foglal el a Zsigmond király által adományozott címerek között. — Az alól kerek pajzs, tárcsára emlékeztető felső karimájával, a pajzsalak, a szép idomú csőrsisak, a pajzsalakhoz kellő nagyságban arányló sisakdísz s a kecses hajlású könynyed takarók, együttesen kifogástalan egészet képeznek. — Az elenyészőleg csekély hiba azon eltérésben vehető észre, mely a pajzsalak és sisakdísz rózsái között van, t. i. a pajzsban egy száron három rózsa látható, a sisakdíszen kettő. — E csekély eltéréssel vétett a festő a heraldika azon szabálya ellen, mely szerint ott, hol a sisakdísz a pajzsalak ismétlése, a kettőnek egymással szigorúan egyezniök kell.

A Hunt-Pázmán nemzetségből származó Vajdayak és Jánokyak ezen címere is, miként a Chapyak, Uszok, Soósok 1418-iki, Kisfaludyak 1419-iki címerei, azoknak egyike, melyeknek egy ős, nemzetségi címer esett áldozatúl. — Hogy ősi nemzetségekből származó családaink oly könnyen, hogy ne mondjuk könnyelműen felcserélték ősi címerjelvényeiket, újabban adományozott czifra címerekkel, annak gyakorlati okát alig adhatjuk. — Egyes nemzetségek túlságos elszaporodása alig tekinthető ennek, mert a mennyi bizonyíték szól mellette, ugyanannyi ellene. — Igaz, hogy a XIV. század első felében bekövetkezett ősi birtokfelosztás meglazította az egyes nemzetségek tagjait összekötő kapcsot, de ez a címerváltozásra nem volt semmi különös befolyással s ha talán az elágazott Bogáth-Radván, Tekule, Boksa stb. nemzetségek címercserei a fentebbi elmélet mellett szólanak, ellene mond az, hogy egyrészt a kevés tagú Csákok, Lőrenték, Salamonok stb. is elhagyták ősi címerüket, másrészt az Aba, Divék, Guthkeled, Káta, Osl, Rathold stb. nemzetségek, daczára nagy elágazásaiknak, állandóan ragaszkodtak ősi jelvényeikhez. — E címerváltoztatások fő oka nálunk, azt hiszem: a heraldikai érzékhiányban keresendő. — Magyarországon a heraldika mély alapot soha sem verhetett, tornák, harczjátékok nem dívtak úgy, mint nyugaton s alap hiányában egészségesen nem fejlődhetett s a hanyatlás korábban bekövetkezett, mint másutt. Egy másik ok — kivált az élő heraldika letüntével — a tetszősebb, czifrább, szövevényesebb címerek utáni vágy, holott a jeles német heraldikus Mayer von Mayerfels egyenesen kijelenti, hogy voltaképen csak azok tekintetnek valódi címerképeknek, melyek egy háromszögpajzsba befoglalhatók. — Ezzel ellentétben, ha végig tekintünk Zsigmondkori címerleveleink sorozatán, azok közt a valóban egyszerűen szép heraldikai alkotások mellett, valódi, korát meghaladó komplikált címerképekre találunk, minők az Usz, Vadkerti Vincze, Mohorai Vid, Moghy, Szlopnay stb. családok címerei. — Ezekben már egyes episodokat megörökítő jelképes jelentőség nyomaira is találunk, holott a heraldika ezen ferde kinövése Németországban leginkább csak a harminczéves háború korában kezdett terjedni.[1] — A Daby Mihály udvari chirurgusnak adományozott címerben ott látjuk a mesterségére vonatkozó három odvas fogat, Eresztvényi Ferencz udvari szakács czímerében lángok felett sülni a márnát. — Csontos János czímere egész novellába illő episodot tartalmaz, hol látni véljük a csöndes *csillagos* éjet, az ébren őrködő Csontos Jánost a *vár egyik őrtornyában*, az éjjeli támadók csapatát, a védők ébredését Csontos *kürtszavára* s az ellenség győztes visszaveretését. — Csontos ébersége megmentette a várat s érdemei jutalmául czímert kap, melyben ott látható *ő* a vár tornyában, kezében a *kürt* s felette a *csillag*, mely az éjet jelképezi.

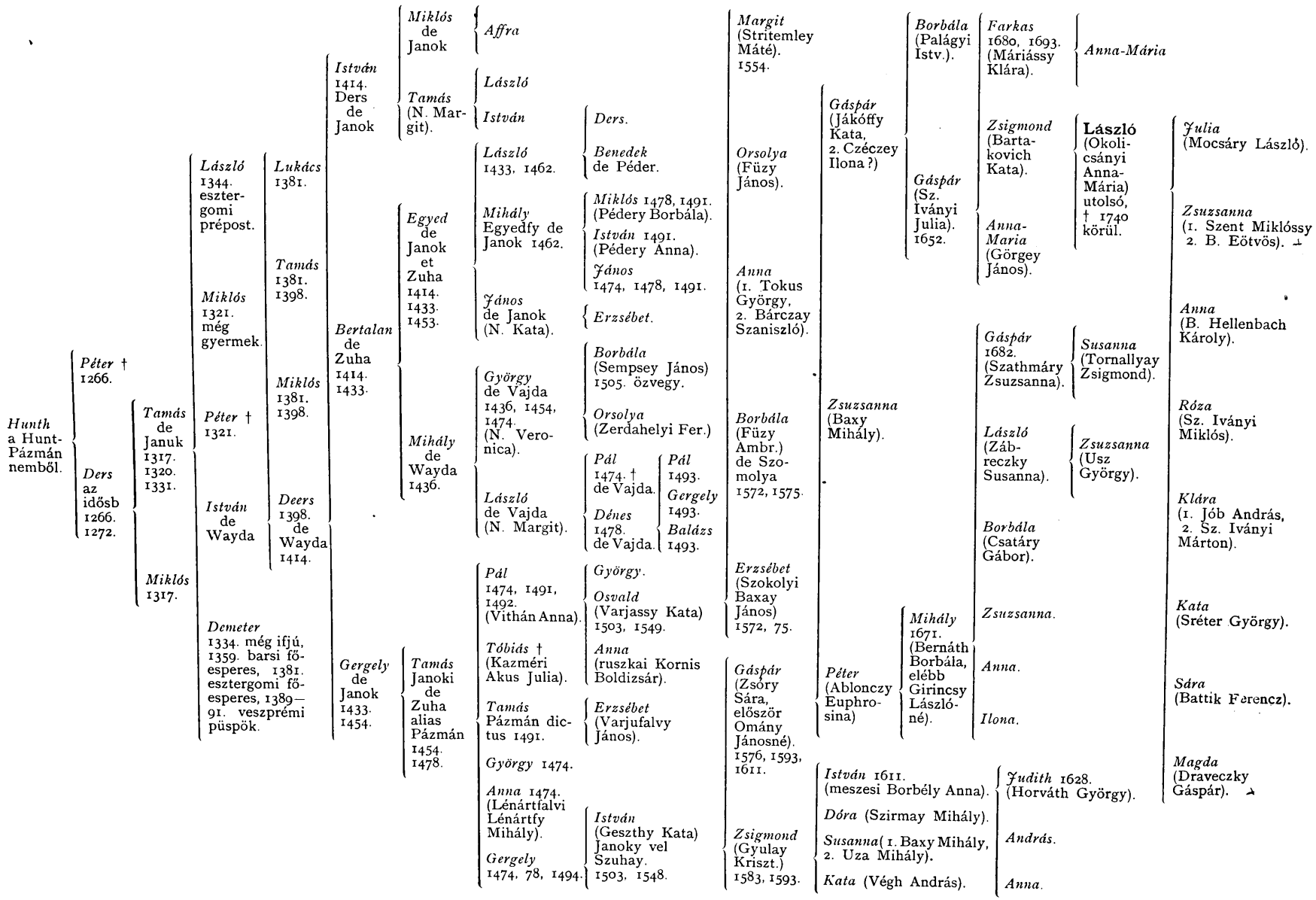
E címerek mind a hanyatlás s a heraldikai érzékhiány jelei s ez volt fő oka annak, hogy oly hamar s könnyen feledésbe ment régi nemzetségi címereink tekintélyes része.

* * *

A Vajday és Jánoky családok, a Hunt-Pázmán nemzetség két elágazása. — Nevüket, egy Jánok, Papolcs, Raksow, Parlag, Vajda, Büttös és Krasznik helységekből álló[2] nagyobb birtoktest két falujáról, Vajdától és Jánoktól, vették. — E család régibb története eléggé ösmeretes Kubinyi Ferencz Monumentáinak II. kötetéből, mely annak csaknem teljes diplomatariumát képezi, az ezen kiadványt megelőző terjedelmes

[1] Pusikan: Über die Bedeutung der Wappenfiguren 2. l.

[2] Mind abaújmegyei községek, Jánok, Vajda, Büttös ma is faluk, Krasznik egy Vajda községhez csatolt puszta, Papolcs, Raksow, Parlag ma már nem léteznek.

Hunth a Hunt-Pázmán nemből.
Péter † 1266.
Ders az idősb 1266. 1272.
Tamás de Januk 1317. 1320. 1331.
Miklós 1317.
László 1344. esztergomi prépost.
Miklós 1321. még gyermek.
Péter † 1321.
István de Wayda
Demeter 1334. még ifjú, 1359. barsi főesperes, 1381. esztergomi főesperes, 1389—91. veszprémi püspök.
Lukács 1381.
Tamás 1381. 1398.
Miklós 1381. 1398.
Deers 1398. de Wayda 1414.
István 1414. Ders de Janok
Bertalan de Zuha 1414. 1433.
Gergely de Janok 1433. 1454.
Tamás Janoki de Zuha alias Pázmán 1454. 1478.
Miklós de Janok
Affra
Tamás (N. Margit).
László
István
Ders.
Benedek de Péder.
László 1433, 1462.
Egyed de Janok et Zuha 1414. 1433. 1453.
Mihály Egyedfy de Janok 1462.
Miklós 1478, 1491. (Pédery Borbála).
István 1491. (Pédery Anna).
János 1474, 1478, 1491.
János de Janok (N. Kata).
Erzsébet.
Mihály de Wayda 1436.
György de Vajda 1436, 1454, 1474. (N. Veronica).
László de Vajda (N. Margit).
Borbála (Sempsey János) 1505. özvegy.
Orsolya (Zerdahelyi Fer.)
Pál 1474. † de Vajda.
Dénes 1478. de Vajda.
Pál 1493.
Gergely 1493.
Balázs 1493.
Pál 1474, 1491, 1492. (Vithán Anna).
Tóbiás † (Kazméri Akus Julia).
Tamás Pázmán dictus 1491.
György 1474.
Anna 1474. (Lénártfalvi Lénártfy Mihály).
Gergely 1474, 78, 1494.
György.
Osvald (Varjassy Kata) 1503, 1549.
Anna (ruszkai Kornis Boldizsár).
Erzsébet (Varjufalvy János).
István (Geszthy Kata) Janoky vel Szuhay. 1503, 1548.
Margit (Stritemley Máté). 1554.
Orsolya (Füzy János).
Anna (1. Tokus György, 2. Bárczay Szaniszló).
Borbála (Füzy Ambr.) de Szomolya 1572, 1575.
Erzsébet (Szokolyi Baxay János) 1572, 75.
Gáspár (Zsóry Sára, először Omány Jánosné). 1576, 1593, 1611.
Zsigmond (Gyulay Kriszt.) 1583, 1593.
Gáspár (Jákóffy Kata, 2. Czéczey Ilona?)
Zsuzsanna (Baxy Mihály).
Péter (Ablonczy Euphrosina)
Borbála (Palágyi Istv.).
Gáspár (Sz. Iványi Julia). 1652.
Mihály 1671. (Bernáth Borbála, elébb Girincsy Lászlóné).
István 1611. (meszesi Borbély Anna).
Dóra (Szirmay Mihály).
Susanna (1. Baxy Mihály, 2. Uza Mihály).
Kata (Végh András).
Farkas 1680, 1693. (Máriássy Klára).
Zsigmond (Bartakovich Kata).
Anna-Maria (Görgey János).
Gáspár 1682. (Szathmáry Zsuzsanna).
László (Zábreczky Susanna).
Borbála (Csatáry Gábor).
Zsuzsanna.
Anna.
Ilona.
Judith 1628. (Horváth György).
András.
Anna.
Anna-Mária
László (Okolicsányi Anna-Mária) utolsó, † 1740 körül.
Susanna (Tornallyay Zsigmond).
Zsuzsanna (Usz György).
Julia (Mocsáry László).
Zsuzsanna (1. Szent Miklóssy 2. B. Eötvös).
Anna (B. Hellenbach Károly).
Róza (Sz. Iványi Miklós).
Klára (1. Jób András, 2. Sz. Iványi Márton).
Kata (Sréter György).
Sára (Battik Ferencz).
Magda (Draveczky Gáspár).

bevezetésből, Majláth Béla ezen kiadványra vonatkozó ösmertetéséből,[1] mindezek ismétlése e helyen hosszúra nyújtaná közleményemet. — E családok újabb története megyéik szűk határain belül mozog, noha előkelő állást foglaltak el: az egy Jánoky Zsigmond kivételével, ki II. Rákóczy Ferencznek alkanczellárja volt, egy tagja sem magaslott ki közülök. — Családjuk történetét kiegészítendő, közlöm leszármazásukat egész kihalásukig, leginkább Kubinyi Ferencz említett műve, — a Szentimrey Kálmán birtokában levő Jánoky-levéltár, — s a jászói konvent levéltára alapján. — A fő czímerszerző Vajday György családja már a XV-ik század végén kihal, a Jánoky-család harmadfélszáz évvel élte túl s 1740 év táján Jánoky Lászlóban hal ki férfiágon.

(A családfát lásd a megelőző lapon.)

Vannak ezenkívül a családnak egyes tagjai, családfa-töredékek, melyeket, kiegészítő adatok hiányában, nem illeszthettem a nagy családfához. — Ilyenek:

- *Péter.*
  - *István* 1550—1551.
    - *Mihály* 1554.
      - *Anna* 1570. (Nádasdy Miklós).
    - *Boldizsár.*
    - *Zsigmond.*
  - *István* pap 1550.

Egy másik:

- *Pál* 1543.
  - *Kata* (kis-kaki Sisáry, másként Gedeő János).
- *Orsolya* (Geszthy Gergely).

II.

Ez alkalommal nem látom feleslegesnek a Hunt-Pázmán nemzetség czímerének tisztázására vonatkozó nézeteimet röviden előadni, bár e téren kényes helyzetben találom magamat, több százados elfogadott nézettel állva szemben. — A Hunt-Pázmánok ősi czímerére vonatkozólag elfogadott nézet az, hogy az *veres pajzsban fehér kutyafej volt*,[2] s hogy ezzel ellentétes nézeten vagyok, t. i. hogy ezen ősi czímer kék pajzsban arany csillag s félhold volt, csak az bátorit, hogy a fennt említett általános nézet egyetlen kútfőből eredett: a «Bécsi krónika» gyönyörű miniatürjeiből. — Hogy a «Bécsi krónika» mint heraldikai kútfő mennyiben számíthat hitelességre? az a következőkből kitünik.

A «Bécsi krónikát» heraldikai szempontból vizsgálva, tekintetbe kell vennünk, hogy az a XIV. század közepéről, a heraldika fénykorából származik s figyelembe véve ezt, hiányai is szembeötlőbbek lesznek.

Azon anachronismus hogy IX—XI. században élt alakokat a XIV. század közepén dívó viseletekben s fegyverekkel látunk ábrázolva, nem feltünő, mert ilynemű anachronismusokat világhirű mesterek századokkal fiatalabb műveinél is tapasztalunk, s itt csak annyiban említem, a mennyiben ennek tulajdoníthatjuk e szép miniatürökön következetesen alkalmazott XIV. századbeli tárcsákat, — még oly képeken is, hol az ábrázolt alak jobbjában pallost vagy kardot tart, holott a tárcsa csaknem kizárólag lándzsákkal vívott tornajátékoknál volt használatban. — Erre utal fő ismérve, a jobb felső sarkán levő kivágás, mely a tornalándzsa befogadására szolgált.

A tárcsának a «Bécsi krónikā»-ban ábrázolt alakját czímerpajzsúl nem használták. — Egyes esetekben mint ritkaságok fordúlnak elő. — A heraldikai czímerpajzs a XIII. s XIV. század folytán a háromszögpajzs volt, ez az alak dívott a fegyverzeteknél a közéletben is. — Ezen háromszögpajzs alakjához idomúltak a czímerképek is, melyek ha heraldikailag kifogástalanok, alól keskenyedők, hogy azok a pajzs mezejét helyesen töltsék ki. — Az alól szélesedő czímerképek helytelenek és nem heraldikusak. — A XV. és XVI. század folytán a tárcsák is heraldikai pajzsokká váltak, de alakjuk is változott s vesztett hosszúságából s hasonló lett az alól kerek pajzsokhoz, melyek szövevényesebb, osztott vagy négyelt czímerképek befogadására is alkalmasabbak voltak. — XV. század végén használt négyszegletű tárcsák, alig tekinthetők czímerpajzsoknak, a mennyiben az ily alakú pajzsra nemcsak a pajzsalakot festették, hanem a teljes czímert, sisakjával, sisakdíszével, takaróival s hozzá nem ritkán még ráadásúl díszítéseket, arabeszkeket, jelmondatokat stb. stb.

[1] Turul VI. 173.

[2] Mellőzendőnek vélem itt Mednyánszky-Hormayer Taschenb. s Bel Notitia Novæ Hung. IV. előadásait, melyek szerint a Forgáchok ősi czímere fehér farkas volt, mert ez egyszerüen a fehér kutyafejre vissza vihető tévedésen alapúl.

Ha a miniatürök pajzsalakjának megválasztása a mesternek a heraldika iránti csekély érzékét mutatja, még feltünőbb ez, a pajzsnak s pajzsalaknak egymáshoz való viszonyánál. — A «Bécsi krónika» kora az, mely leginkább nevezhető a heraldika fénykorának, e kor az, mely a kezdet nehézségeit leküzdve, a heraldika minden szépségét érvényre emelte, e korból maradtak fenn legklasszikusabb heraldikai s sphragistikai emlékeink, úgy nálunk, mint a külföldön. — Ez emlékek, nagy számát mutatják a legszebben stilizált czímer-alakoknak, melyek — szem előtt tartva a tér kellő felhasználását — ügyesen töltik ki a pajzs mezejét, sőt a XIV. század heraldikájának egyik főfő törekvése a pajzs mezejének ügyes betöltése és felhasználásából állott.

A «Bécsi krónika» pajzsai ezektől nagyon elütők. — A túlhosszú tárcsák közepén az alakok nagyon kicsinyek, a mezőnek aránylag nagyon csekély részét foglalják el s ha ehhez hozzá veszszük azt, hogy ezen kicsiny alakból is hiányzik minden heraldikai lendület, a bécsi krónika czímerpajzsai nem teszik reánk a valódi czímerpajzsok hatását.

A mi végül ezen czímerpajzsok színezését illeti, e tekintetben is csak kifogásolhatót találunk. — A heraldikai színeket egyátalán nem látszik ösmerni s mindenütt kevert színeket használ. — Vannak e pajzsok közt kékes szürke, sárgás barna, barnásszürke, zöldesszürke sőt rikítóan zöld szinűek is. — A kék szín ösmeretlen előtte. — Hogy két helyen fehér alapra arany czímeralakot festett (Huntnál és Olivernél), ez nem oly alapos heraldikai tévedés, mint a minőnek az első tekintetre látszik, érczre érczet alkalmazva, mert a fehér színt csak a XV. század elejétől kezdve tekintik ércznek, s ekkor keletkezett azon heraldikai szabály, mely tiltja az ércznek érczre s a színnek szinre való alkalmazását. — De a fő hibát ott követi el a bécsi krónika mestere, midőn ösmert s későbbi sphragistikai emlékeink által hitelesített, ősnemzetségi czímereink színeire nézve idéz elő zavart, a mennyiben ezek czímeralakjait egyszer egy, — máskor más szinű pajzsban tünteti fel, holott az ő korában még ösmertek voltak ez ősi nemzetségi czímerek valódi színei is. — Így a Ratholdok arany hárslevelét egymás mellett veres és fehér pajzsban látjuk, a Hedriknek tulajdonított csillagot és félholdat veres zászlón és veres öltönyön s ugyanakkor fehér pajzson tünteti fel. — A színek ily önkényes használatát tapasztalva, azon czímerek színei is kétségessé válnak, melyek csak egyszer fordulnak elő. — A turul madár fekete színben fehér pajzsban, a Hermannok sárkánya arany színben veres pajzsban, a Buzádok ökörfeje veres színben fekete szarvakkal fehér pajzsban, a Pothok madara fekete színben, fehéren fegyverezve veres pajzsban, mindaddig csak feltételesen fogadható el, míg a színekre nézve az egyedüli kútforrást a «Bécsi krónika» miniatürjei képezik. — Hogy minden pajzs három színárnyalatot mutat, az a tárcsa hajlását jelző árnyékolatnak tudható be s e tekintetben egyedüli mentsége az, hogy e mű első sorban illustrált krónika s a heraldika csak kiegészítő alkatrészét képezi.

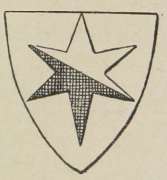
A bécsi krónika heraldikai hitele mellett szól az, hogy több nemzetség ősi czímerét helyesen adja. — Így a Rathold-nem hárslevelét, a Hermann-nem sárkányát, a Buzád-nem ökörfejét, fennmaradt nagyszámú sphragistikai emlékeink hitelesítik, azonban a «Hedrich-nem» tárgyalásánál a miniatür egy lovagot ábrázol, ki jobbjában *veres* zászlót tart, melyen arany félhold és csillag látható, baljával egy pajzsra támaszkodik, melyen szintén rajta van az arany csillag és félhold. — E miniatür kettős bizonyítékot rejt magában. — Első az: hogy a félhold és csillag okvetetlen genus czímer volt; második az: hogy a fennmaradt nagyszámú Héder nemzetségi czímeres pecsétek bizonysága szerint, az semmiesetre sem volt a Héder nemzetségé. — Kié tehát? — Ha kutatjuk, talán épen ezen «Bécsi krónika», a Hunt-Pázmán nemzetség ősi czímerének ezen egyedüli kutfője, fog reá vezetni azáltal, hogy belőle tudjuk meg, miszerint a beköltözött idegen lovagok között, egyik nemzetségnek ősi czímere *a csillag és félhold volt.*

III.

A Hunt-Pázmán nemzetség egyike azon szerencséseknek, melynek multja több egymást követő jeles értekezések alapján, nagy részben tisztázva áll előttünk. — Tisztázva vannak: története beköltözésüktől, birtokviszonyai, elága-

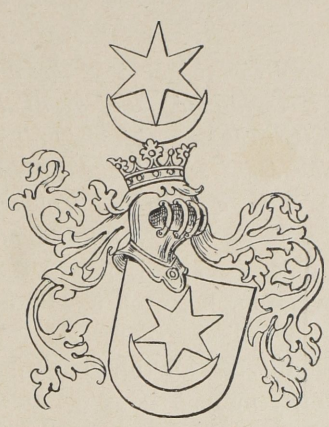
zásai. — Elágazása oly kiterjedt volt, hogy az ezen nemzetségből származó családok nevei, egy hosszú névsort képeznek. — Ide tartoznak a Bazini és Szentgyörgyi grófok, Bucsányiak, Csalomjaiak, Cseryek, Forgáchok, Jánokyak, Vajdayak, Korláthkőyek, Kováriak, tisza-ujhelyi Ujhelyiek, Zovárdffyak, Fancsikayak, Endrédiek, Werbőczyek.[1] — E nagyszámú családokból eddig tudtommal csak a Szentgyörgyi grófok, Bucsányiak, Forgáchok, Jánoky és Vajdayak, Korláthkőyek, Kováryak, Ujhelyiek és Fancsikayak címerei ösmeretesek. — E címereket sorra veszszük, hogy azokból megnyerhessük heraldikai bizonyítékainkat.

1. *A Szentgyörgyi és Bazini grófok* címere, több hiteles pecsét után kétségtelenül megállapítva: hatágú csillag. — Ezt látjuk, Szentgyörgyi Tamás 1278-iki,[2] Ábrahám 1302-iki,[3] Tamás 1394-iki,[4] és Péter 1511-iki[5] pecsétein, s az országos levéltárban őrzött nagyszámú kiadatlan pecséten. — Ez egyszerű hatágú csillagot látjuk a Szentgyörgyi György gróf címerpajzsá-

ban a szentgyörgyi templomban levő 1467-ből származó gyönyörű sírkövén.[6] — Hogy ezen csillag haránt osztott volt, ezt már Szentgyörgyi Tamás 1278-iki pecsétén észlelhetjük s ezt erősíti meg 1450-ben III. Frigyes császár címeradományozása, melynél a kék pajzsban levő hatágú csillag, arany s veresben haránt osztott. A kassai szentségházon levő Szentgyörgyi-címernek pajzsa kék, a csillag arany. — Ezen színek szolgálhatnak útbaigazításúl az ősi nemzetiségi címer színeire nézve is, mivel ezekkel a még ösmert, ezen nemzetiségből származó családok címerszínei is egyeznek. — Sisakdíszszel ellátott pecsét az 1450. évi, III. Frigyes császár által adományozott címerbővítést megelőzőleg, nincs közzé téve, azonban Rajcsányi címer-tollrajzai között van egy Szentgyörgyi-címer, melynek sisakdísze: szarvaival felfelé álló holdsarló, reá illesztett hatágú csillaggal. — Hogy Rajcsányi ez adatot az Országos levéltárban őrzött nagyszámú Szentgyörgyi-pecsét valamelyikéről vette, valószínű.

2. A *Bucsányi*-címer, Siebmacher után: Kék pajzsban, arany leveles koronára illesztett, szar-

vaival felfelé álló ezüst holdsarló, felette hatágú arany csillag. — Sisakdísz: a pajzsalak; takarók: kék-arany, veres-ezüst. A dr. Szendrei oklevélgyűjteményében Bucsányi Pál nyitramegyei alispán pecsétje ezzel teljesen egyező, csak a korona hiányzik a pajzsból.

3. A *Forgách*-címer. — Ismeretes azon címer-monda, mely szerint Mária királynő 1386-ban megengedi Forgách Balázsnak, hogy képét címerében viselhesse, — Majláth Béla, — ki ezen mondát a Hunt-Pázmánokról írt jeles értekezésében[1] felemlíti, végül megjegyzi, hogy erre okiratos adatot nem ösmerünk. — Ha ezen mondát hitelesnek elfogadnók, ezáltal feladatunk is meg lenne oldva, valószínűség is szól mellette, annyival is inkább, mert ezen különös királyi kegyet — mely mellett könnyen háttérbe szorúlhat az ősi címerjelvény is — később férje Zsigmond király is gyakorolta.[2] — Azonban a Forgáchok címerére vonatkozó *legrégibb* pecséttani adalékot vizsgálva, egészen más eredményre jutottam. — A Forgách-család címer-

[1] Nem Werbőczy István családja, l. Bunyitay: Váradi püspökség III. 251.
[2] Orsz. ltár 998. Nyáry: Heraldika 139.
[3] Orsz. ltár 1638, Nyáry 219, XIII-tb. 96.
[4] Orsz. ltár 7994, Nyáry V-tb. 44.
[5] Turul V. 51. 52.
[6] L. Henszlmann: Magyarország műemlékei II. 196.

[1] Turul I. 77.
[2] Dr. Szendrei: Miskolcz város monographiája I.

pajzsát tulajdonképen nem is ösmerjük, mostan használt czímerük a legrégibb sisakpecsét után alakult lassanként át. — Ezen legrégibb sisakpecsét Forgách Péternek egy 1412. évből szár-

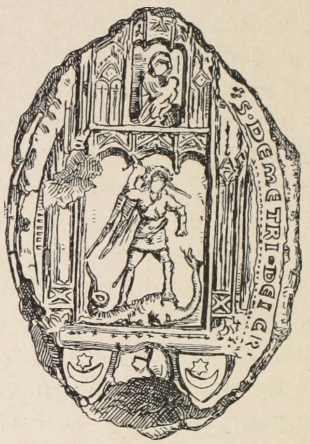

mazó magyar köriratú pecséte,[1] *hol a csősisakon koronás női törzs látható, tehát az általában használt segéd sisakdíszek*[2] *egyike, mely támpontúl szolgál a tulajdonképeni sisakdísznek, a halántékához illesztett két befelé fordult holdsarlónak.*[3]

Hogy a pajzsalak mi volt? Ezt nem tudjuk, de nincs okunk kételkedni, már csak ezen sisakdíszt tekintve sem, hogy az a Hunt-Pázmánok ősi jelvénye, a csillag s holdsarló volt.

Ezen sisakdíszből alakult lassanként a mai Forgách-czímer, melyen hogy a holdsarlók mily előkelő helyet foglaltak el, mutatja az, hogy a kassai dóm szentségházának czímerfestője a XV. század közepe táján ezeket elnézésből a koronás női alak hátára *szárnyaknak* festette. — Ugyanezen sisakpecsét képezi az 1525-ben II. Lajos királytól adományozott czímer pajzsalakját is, ezt használja még Forgách Zsigmond 1618. évi pecsétén is,[4] de az idők folyamán a holdsarlók elvesztik fontosságukat, főalakból az egykori sisakdísz kiséretévé lesznek, később a sisak helyét korona váltja fel a pajzsban, melyben a női törzs növekvő alakká válik, az egyik holdtartót csillag helyettesíti s lassanként megalakult a mai Forgách-czímer.

4. A *Jánoky és Vajday* családok 1431-ben kelt armálisban adományozott czímerét fentebb ösmertettem. — Előbbi czímerökre nézve útba igazít, az ugyanezen családból származott Demeter veszprémi püspök 1391. évből fennmaradt pecsétje,[1] mely mandula alakú. — Csúcsíves fő

fülkéjében Mihály arkangyal látható, a sárkánynyal viaskodva, felette Mária, a gyermek Jézussal ölében s alatta a püspök térdelő alakja. — A püspök alakjától jobbra és balra helyezett háromszög pajzsok czímerképe: szarvaival felfelé irányúlt holdsarló, felette hatágú csillag.

5. A *Korláthkőy*-család czímerével, az Országos levéltár 24148 számú oklevelén levő pecsét útján ösmerkedünk meg. — Ez Korláthkeőy Péter királyi kanczellár és főajtónálló pecséte

1524-ből, ki Mohácsnál esett el s halálával családját is sírba vitte. — Czímere: osztott pajzs: felül sas; alól szarvaival felfelé fordúlt holdsarló, felette hatágú csillag.

6. A *Kóváry*-család czímerét Kubinyi Ferencz úr volt szives velem közölni. E czímer, a mint azt Kóváry Pál mester, Garay Miklós nádor itélő

[1] Közölve b. Radvánszky által, saját levéltárából: Századok 1880. 485. l.

[2] Mint tudjuk a segéd sisakdíszek nyolczfélék: ú. m. szarvak, szárnyak, kalapok, férfi, női és állati törzsek, forgótartók, táblák, zászlók és zacskók. — Ezenkívül a pajzs s pajzsalak színeinek visszaadására: püspöksüvegek és structoll-forgók. — Nálunk leginkább a szarvak, szárnyak, törzsek és structoll-forgók voltak használatban. — Ez utóbbiak a II. Ulászló, II. Lajos és I. Ferdinandtól adományozott czímereken.

[3] A pecséten a korona két szélső erősen kinyúló sugára könnyen tekinthető a lebegőként nem alkalmazható *csillag* támaszának, s ez esetben megtaláljuk e sisakdíszen kétszeresen a Hunt-Pázmánok ősi czímerét.

[4] Mocsáry: Nógrád vármegye ismertetése IV. 129.

[1] Nyáry: Heraldika XII. tb.

mestere, 1421-ik évből kelt pecsétje mutatja: szarvaival felfelé álló holdsarló, felette hatágú csillag.

Az eddig elősorolt egybevágó heraldikai bizonyitékok erejét növeli az, hogy mindezen családok, melyek e bizonyítékokat nyujtják, a Hunt-Pázmán nemzetség ősi fészkén éltek századok során át, legtöbbje egészen kihalásukig s így ősi czímerüknek folytonos ösmeretével birtak. De hogy ez ősi jelvény iránti kegyelet és ragaszkodás nem halt ki a távol Szathmár- és Ugocsamegyébe költözött nemzetségek szívéből sem, mutatja:

7. A *Fancsikay*-család czímere. — E család Komáromy András jeles értekezése szerint[1] kétségtelenül bebizonyítva a Hunt-Pázmán nemzetségből, Felician comestől származik. — Ezen Felician ötödizen való unokája: Fancsikay Lázár (Lazarus de Fanchoka) a nevezett értekezésben közlött leszármazás szerint 1423-ban Ugocsamegye alispánja volt, de egy birtokomban levő 1425-ben kelt eredeti oklevél szerint, már Szathmármegyének volt alispánja. — Ez oklevélen fennmaradt az alispánnak sárga viaszba nyomott pecsétje is, melyen erőteljes lenyomatban

látható a szarvaival felfelé fordult holdsarló s felette hatágú csillag.

Ezen sokszoros, egybevágó heraldikai bizonyiték ellen, csupán egy bizonyít: a tisza-ujhelyi Ujhelyi család *kétségtelenül újabb eredetű* czímere, mely dr. Komáromy leirása szerint «két egymás ellen ágaskodó vadászeb, markolatánál fogva meztelen pallost tart».

[1] Dr. Komáromy: A Hunt-Pázmán nemzetség ugocsai ágazata. Turul VII. 148.

Ezek elmondása után úgy vélem, a bécsi krónika is inkább mellettünk bizonyít, mint ellenünk. — Látunk ott egy nemzetségi czímert, mely *kétségtelenül* létezett, a csillagot s félholdat, egy oly nemzetségnek (Héder) tulajdonítva, melynek ettől teljesen elütő czímere számos sphragistikai adatok segélyével *kétségtelenül* constatálva van, ha tehát sikerül sokszoros heraldikai bizonyítékokkal bebizonyítanunk azt, hogy ezen nemzetségi czímer valóban létezett s hogy a Hunt-Pázmán nemzetségre vonatkozó legrégibb s újabb sphragistikai adatoknál ezen a Héder nemzetségnél tulajdonított czímerkép folytonosan előfordul, sőt a pajzsalakot teljesen az képezi, nem látszik túlmérésznek azon állítás, hogy a bécsi krónikában a Héder-nemzetségnek tulajdonított czímerkép: a *hatágú csillag és holdsarló*, a Hunt-Pázmán nemzetség ősi czímere volt.

Nagyon valószínű, hogy ezen ősi czímert a XIV. századot megelőző időkben csak az egyszerű hatágú csillag képezte, a mint azt a Szentgyörgyieknek, a Hunt-Pázmán nemzetség ezen kétségtelenül legelőkelőbb ivadékainak czímerében látjuk, s a félhold csak később a XIII. század végén, vagy a XIV. elején, a nemzetségi elágazásoknál talán mint czímertörés vétetett fel a csillag mellé. — Ezt eldönteni a további pecséttani kutatások feladata leend.

Hogy a «Bécsi krónika» miért tulajdonítja e czímert a Héder s nem a Hunt-Pázmán nemzetségnek? Erre biztos feleletet alig adhatunk. Legvalószínűbb feltevés az, hogy a krónika-iró határozottan egyik nemzetség czímerét sem ösmerte,[1] de tudta, hogy ezek egyike a csillagot

[1] S valószinűleg származásukkal sem volt tisztában. Kézai a Wolfer és Hedrik testvérekről ezeket írja: «Ezután Wolfer jöve be Hedrik testvérével Vildoniából negyven tegzes lovaggal stb.» Kézay ezen előadását a «Bécsi krónika» így bővíti ki: «Ezután Alemanniából a *Heinburgi grófok* közül eredt Wolfger jött be, testvérével Hedrikkel együtt, háromszáz páncélos lóval stb.» — Ezzel szemben német tudósok (Wisgrill: Schauplatz III 248—266, Nach alten Pfandbriefen und Gedenkbücher im k. k. Hof-Kammer-Archiv; Bergmann Jos. Über die Grafen von St. Georgen und Pösing in Ungarn und Österreich, Jahrbücher der Literatur CXXIII, Anzeigeblatt 1848) állítják, hogy a Szentgyörgyi és Bazini grófok eredetileg a német Altenburgi vagy Heinburgi grófoktól származnak. — A Heinburgi grófoktól származott családok czí-

s félholdat viseli czímerül. — Előbb kerülvén megirás alá a Héder-nemzetség, az előtte kétséges czímert itt használta fel, s az utóbb következő Hunt-nemzetségnek beszélő czímert adott, vagy Majláth Béla fent idézett jeles értekezése szerint, annak pajzsát a sváb lovagok jelvényével látta el.

Ezzel befejeztem észrevételeimet. Százados, meggyökerezett vélemény ellen küzdeni, sőt azt megdönteni akarni, sokkal fontosabb feladatnak tartom, semmint hogy azt egy szűk keretek közzé szorított értekezéssel kivívni lehetne, de czélomat értem, ha talán soraimmal az érdeklődők figyelmét, a Hunt-Pázmán nemzetség czímerkérdése s annak tisztázása iránt felkölthettem.

CSOMA JÓZSEF.

mere, vagy annak jellegzetes fő czímeralakja a csillag volt (L. Siebmacher, Cilley alatt), mely egyezik a Szentgyörgyiek általánosan ösmert czímerével. — Ezek szerint a «Bécsi krónika»-nak a Hedrik nemzetségre vonatkozó megjegyzése is a Hunt-Pázmánokra vonatkozhatik.

MESE-E VAGY VALÓSÁG?

A heraldikai és genealogiai társaság elnöke beköszöntő beszédében e társaság czéljául többek közt azt mondotta ki, hogy «hirdetni, gyarapítani és terjeszteni akarjuk a *kritikailag tisztázott valót*».

E czél elérését akarom előmozdítani ezen dolgozatommal, a melyben az állítólagos Micz bánnak egyszerre született hét fiáról szóló elbeszélést és az ezen elbeszéléshez csatolt magyarázatokat kritikai vizsgálat alá veszem.

A kérdéses elbeszélés e folyóirat olvasói előtt ismeretes. Mellette, mint azt a Turul 1890. évf. I. füzetében kimutatták, csaknem háromszázados hagyomány tanúskodik.

A hagyomány maga szintén kútforrása a genealogiának; sok helyt zavart okoz ugyan a személyek, idő, hely fölcserélése által, de másutt meg útba igazít. Elvetni tehát a hagyományt épen csak azért, mert hagyomány, nem lehet.

Ámde sehol nagyobb elővigyázat nem kell a hagyomány fölhasználásánál, mint a genealogiában, mert sehol könnyebben nem hamisították meg a hagyományt, mint a családok származásának előadásában.

Az állítólagos Miczbán hét fiáról szóló hagyományt pedig még a közönségesnél is szigorúbb vizsgálat alá kell vetnünk.

És pedig először azért, mert szokatlan, rendkívüli dologról tudósít. — Annak eldöntése, hogy születhetik egyszerre egy anyának hét gyermeke és az mind életben marad? tulajdonkép az orvos- és természettudomány dolga. De az bizonyos, hogy a történettudós előtt az ilyen eset rendkívüli, szokatlan dolog számba jön. Rendkívüli eseményt pedig a történettudós csak akkor fogadhat el valónak, csak akkor hirdetheti azt megtörténtnek, ha azt *a hitelesség minden kellékével bíró tanúk bizonyítják.*

Másodszor azért szükséges e hagyományt a közönségesnél szigorúbb vizsgálat alá vetnünk, mert teljesen, szóról-szóra megegyező elbeszélés fordul elő a német irodalomban is. Bruschius nevű író Altorfi Isenbert német gróf Irmentrud nevű nejéről teljesen, ismételjük: szóról szóra megegyező esetet mond el; a különbség csak a névben és a számban van, mert szerinte Irmentrud nem 7, hanem 12 fiút szült egyszerre.[1] Már pedig tagadhatatlan, hogy a mesék vándorolnak, s a hogy egy kis alkalom nyílik reá, más személyekre is átviszik. Csak kétségbevonhatatlan hitelű tanúk biztosíthatnak bennünket arról, hogy az állítólagos Miczbán hét fiának eseténél nem a német mesét alkalmazták.

Hitelre méltó-e tehát az állítólagos Miczbán egyszerre született hét fiáról szóló hagyomány.

A hagyományt részletesen két, a XVIII. század elején élő író jegyezte föl: Alvinczy Péter, kassai pap és Szamosközy István erdélyi történetíró, kevésbbé részletesen több a XVII. század elejéről való sírkő és a mint látszik, egy 1596-iki oklevél.

Vegyük ezeket egyenkint vizsgálat alá.

Alvinczy elbeszélését végig olvasva, a legvégén mindjárt szemünkbe ötlik az, hogy szerinte a

[1] Beyerlinck: Theatrum vitæ humanæ. III. k. 150. l.

hét fiútól: «Csapi, Bocskai, Szörtei, Sós, Ráskai, Eszeni, Kövesdi» nevű családok származtak.

E fölsorolás által Alvinczy saját jólértesültségét ingatja meg. — Ugyanis a Ráskai-család a Butykay-val együtt a Guthkeled-nemzetségből származott és semmi köze sincs a Csapy, Bocskay, stb. családokhoz;[1] továbbá XIV. és XV. századbeli hiteles oklevelek szerint a Csapyakkal egy törzsből a következő hét család származott: Szerdahelyi, Csapy, Bocskay, Ágócsy, Gálszécsy, Soós és Szürtey családok;[2] a család történetében való nagy járatlanságra mutat tehát Alvinczynél az, hogy ő három, a Csapyakkal rokon családot (Szerdahelyi, Ágócsy, Gálszécsy) kihagy, s ezek helyében odateszi *a)* a Ráskai-családot, a mely, mint tudjuk, egész más törzsből származott, *b)* az Eszenyi-családot, a mely a Csapyval egy, mert ez előbb Eszenyről, azután Csapról írta magát,[3] *c)* a Kövesdy-családot, a mely nem létezett, vagy ha létezett, még távolról sem volt rokon a Csapy, Bocskay stb. családdal. A zemplénmegyei Kövesd a XIV—XV. században mindig a Szerdahelyi és Sóvári Soós család birtokában volt, arról más nemes család nem nevezhette el magát.[4]

Még jobban arczul támadja az igazságot Alvinczynek azon állítása, hogy a hét fiúnak atyja és a hét család törzse Miczbán nevet viselt. 1271—1329-ig terjedő időközből legalább is 15, mindenféle, királyi, káptalani, megyei oklevél állandóan és kivétel nélkül Simonnak nevezi a hét család törzsapját. (Fejér. Cod. Dip. V. III. 17, 52, 106, 249, 274, 321, 333, 487; VI. II. 215. Árpádkori új okmánytár V. 59, VIII. 342, XII. 434; Zichy cs. okm. I. k. 64, 225, 230; Anjoukori okm. II. k. 163, 452. ll.) Hogy pedig ez oklevelek írói nagyon jól tudták, a mit írtak, semmi sem bizonyítja jobban, mint a Soós-család ősének, Györgynek, azon levele, a melyben magát: «Georgius filius Simonis»-nak nevezi;[1] már pedig ő csak tudta, hogy az atyját hogy hívták.

Ámde azt mondhatná erre valaki, hogy ezek a hivatalos oklevelek írói nem akarták használni azt a hét család törzsének közönséges, a magán életben elterjedt nevét.

Ezzel szemben bátran merjük állítani, hogy a hét család törzse soha Miczbán melléknevet nem viselt. Következtetjük ezt először is abból, hogy okleveleink köztudomás szerint nagyon is szeretik használni a ragadvány neveket és nemcsak az ilyen Miczbán-féle ártatlan mellékneveket, hanem Czudar, Ördög, Gunya, Öklelő, Kopasz stb. furcsább neveket is. Lehetett volna tehát használniok okleveleinknek a Simon mellett a megkülönböztető Miczbán nevet. De nemcsak lehetett volna, hanem kellett volna is használniok, mert a hét család törzsatyjával éppen egy időben élt egy Thekule nemzetségből származó Simon comes, és egy Kaplyon nemzetségbeli Simon (a Károlyiak őse);[2] hogy tehát ezektől megkülönböztessék a hét család törzsatyját, mily önként kínálkozott a Miczbán melléknév! S ha még sem használják, mi más az oka, mint az, hogy ilyen mellékneve a kérdéses Simonnak nem volt. Végre nemcsak hivatalos oklevelek, hanem magán levelek is beszélnek a hét család őséről; így pl. Demeter zólyomi főispán Amadé nádorhoz írt magán levelében: «Simon filius Simonis»-nak nevezi a Szürtei család ősét, pedig tudhatta volna, mi a közönséges neve, hiszen rokona vala.[3] Aztán pedig Drugeth Fülöp 1323 előtt a kérdéses Simon unokáihoz intézett levelét így czímezi: «Ladislao et Nicolao et omnibus fratribus eorum de genere Syman».[4] Elképzelhetetlen, hogy így magán levelekben mért nem használták volna a közönséges nevet, mikor az sokkal különb megkülönböztető jel lett volna?![5]

Végre abban is hibázott Alvinczy, hogy a hét család törzsatyját «bán»-nak nevezi. Az egykorú oklevelekben a törzsatya mindig comes-

[1] Nagy Iván: Magyarország családai IX. k. 634—35. ll.

[2] Károlyi-család oklevéltára II. 37. l. Rupp. Magyarország helyrajzi története II. k. 300, l. Zichy cs. okm. V. 406. l. Csánky Dezső: Magyarország történ. földrajza a Hunyadiak korában. I. 338. 369. ll.

[3] V. ö. Zichy cs. okm. I. k. 89. l.

[4] Zichy cs. okm. I. k. 225. l. Fejér: Cod. Dipl. VI. II. 215. l. Csánky Dezső: Magyarország tört. földrajza. I. k. 334. l.

[1] Fejér: Cod. Dip. V. III. 397. l.

[2] Árpádkori új okmánytár VIII. 242. l. Károlyi cs. levéltára. Fejér. VII. I. 330. l.

[3] Fejér. Cod. Dip. VI. II. 340. l.

[4] U. o. 342. l.

[5] Árpádkori új okmánytár VIII. 342. l. Fejér. Cod. Dip. V. III. 52, 10, 6185. ll.

nek van írva. Így neveztetik még 1284-ben is, mikor már nem volt az élők sorában vagy legalább nem szerepelt a tettek mezején.[1] Már pedig a bán szó oly nagy czím volt, hogy azt az egyszerű comes czímért soha oda nem adták; letehette a hivatalát az olyan, de a «Banus» «alias Banus» czímét soha el nem hagyta. Mivel pedig a hét család törzsatyja csak «comes» czímet visel, s legtöbbnyire még azt sem adják meg neki, világos, soha bán nem volt.

Alvinczy elbeszélésével ekkép végeztünk. Az ő hivatkozása az előkötőre csak akkor érne valamit, ha annak az előkötőnek évszámát is följegyezte volna. Egy, esetleg XVI. században készült hímzéssel nem sokat bizonyít. A józan kritika olyan tanúnak, a ki annyira tájékozatlan, annyi tévedést követ el s még a főszemélynek nevét sem tudja, mint Alvinczy, bizonyságát el nem fogadhatja. Nem fogadhatja el még közönséges dologban sem, annál kevésbbé oly rendkívüli esemény elbeszélésében, mint a minőről ő szól.

Lássuk már most Szamosközy bizonyságát. Ő a dolog velejét nagyjában úgy adja elé, a mint később Alvinczy előadá, de a hét család törzsatyját ő Simonith bánnak nevezi. Ez pedig a Szamosközy hitelét is megingatja, mert, a mint láttuk, a törzsatya nem volt Simonith, hanem csak Simon és nem volt bán, hanem csak comes. Téved e szerint még a fő személyre nézve is. Mennyire járatlan volt a család régi iratainak ismeretében, mutatja azon megjegyzése, hogy «a király ad ezeknek egy oroszlánt czímerül, ki az szájában és lábában egy nyílat tart, az farka penig hét ágra discriminált tatott, mely az hét fiakot jegyzi».[2]

Világos ebből, hogy Szamosközy a Bocskayak eredeti czímerlevelét soha sem látta. A Turulban közölt és az eredetiről vett czímerképről látjuk, hogy ott az oroszlán nem a szájába, hanem a jobb szemébe ütött vető dárdát tart és a farka nincs hét ágra elosztva.[3]

Ennélfogva Szamosközy sem alkalmas tanú ily rendkívüli eset igazolására.

A sírkövek és az 1596-iki oklevél megint nem fogadhatók el hiteles tanukúl, mert azt állítják, hogy a hét család törzsatyja Miczbán nevet, vagy Miczbán melléknevet viselt, pedig egyik sem igaz.

Van-e már most valami más, elfogadható bizonyíték az állítólagos Miczbán egyszerre született hét fiáról?

Újabban, mint látszik, hivatkoznak az eszenyi népre és annak hagyományára, a következő szavakban: «Simonnak egyik fia, Tamás (az eszenyi Chapy család őse) Eszeny faluját kapván 1355-ben osztályrészül, ott megtelepedett, várkastélyt építtetett s azt származásának emlékeül eszenyi Miczbán kastélynak nevezte el. Az eszenyi nép a letarolt földön képzeletében most is látja a Miczbán kastélyt s a való ismeretének hiányában a hozzá fűződő mesét.[1]

E hagyomány, úgy, a hogy előadatott, semmi hitelt sem érdemel. Eszeny, akkor, mikor a hét család alapítói születtek, nem volt a Baksa-nemzetségé, hanem a Becsegregoroké.[2] Csak 1284-ben, a mikor már a hét család alapítói mind meglett emberek voltak, vették meg e falut Baksa és Tamás, Simon fiai, Becsegregor Gergelytől és Jakabtól.[3] Fejérnél fordul ugyan elő egy oklevél-kivonat, a mely e dolgot éppen megfordítva adja elő, de ugyanezen oklevélnek a Századokban megjelent kivonata,[4] továbbá az idézett és nem kivonatos, hanem egész terjedelmükben közlött oklevelek kétségtelenné teszik, hogy a Fejér-féle kivonat hibás, s az, hogy Eszeny már régebben a Baksa nemzetségé lett volna, tévedés.

Az eszenyi nép tehát közvetlen tapasztalásból nem tudhatja a hét fiú történetét, mert azok nem ott születtek s még földesuraik sem voltak.

Továbbá 1355-ben a Csapyak őse, Simon fia, Tamás nem építhetett Eszenyben kastélyt, mert még Kún László idejében 1289 körül meghalt.[5] Az ő unokáinak egyikét szintén Tamásnak hívták ugyan s ez építhetett ott Eszenyben várkastélyt, de, hogy azt miért nevezte volna el Miczbán kastélynak, s egyáltalában csakugyan

[1] Fejér V. III. 249. l.
[2] Történeti maradványai 240. l.
[3] Turul. 1885. III. füzet.

[1] U. o. 1890. 44. l.
[2] Árpádkori új okmánytár. VIII. 262. l.
[3] Fejér. Cod. Dip. V. III. 321, 510. ll.
[4] Századok 1882. 51. l.
[5] Zichy cs. okm. 64. l. Fejér. Cod. Dip. V. III. 487. l.

annak nevezte-e? annak tudományos értelme, alapja nincsen. Bátran mondhatjuk ennélfogva, hogy az eszenyi nép hagyománya nem eredeti, nem az esemény megtörténte óta köztük élő, szájról-szájra adott történeti elbeszélés, hanem mint annyi más, az irodalomból a nép közé átültetett mese.

Az állítólagos Miczbán hét fiára vonatkozó bizonyítékok sorát befejezi egy oklevél-kivonat, a mely a Századok 1882-iki évfolyamában (50. l.) jelent meg és így szól: «1281. Mátyás, Roland bán fia, Kövesd, Semyen és Halász birtokot elcseréli Miczbán Simon fiával Batan és Dióvég birtokért a Mátra mentében».

Kétségbeejtőleg rosszúl állhat már akkor a hét egyszerre született fiú ügye, ha ilyen bizonyítékhoz kellett nyulni. Hiszen ugyanezen oklevél már régen, egész terjedelmében közölve van Fejérnél[1] és ebben épen a kérdéses Miczbán szó hiányzik. Az oklevél-kivonat tehát hibás, sőt nemcsak hibás, hanem interpolált is.

E szerint az összes bizonyítékok közűl egy sem állja ki a kritikát.

Még tovább megyünk vizsgálódásainkban és azt állítjuk, hogy minden igyekezet a Miczbán hét fiáról szóló hagyománynak és a való történeti adatoknak kiegyeztetésére meghiusult.

Így pl. teljes lehetetlenség, hogy a XIV. század első felében élő Micsk bánt és a hét család törzsatyját egy személynek vegyük. Oklevelek alapján, kétségbevonhatatlanúl kimutatta ezt e folyóirat lapjain Bunyitay Vincze,[2] de már Nagy Imre is figyelmeztette rá történettudósainkat.[3] Oda lenne a történeti bizonyosság, ha a kronologiának ily világos adatai előtt sem hajolnánk meg.

Így pl. már régen tudták, hogy az oklevelek szerint a hét család törzsatyjának, Simonnak, tulajdonkép nem hét, hanem csak hat fia volt. Hogy tehát a hagyományt és az oklevelet kiegyeztessék, már régebben egy Demeter nevű fiút vettek föl, és erről azt írták, hogy szerzetes, később leleszi prépost lőn s ezért nem fordul elő a birtokügyeket tárgyaló levelekben.[4] Újabban meg azt mondják, hogy ez a Demeter nem leleszi prépost, hanem a convent őre «custos ordinis» (így) lett volna.[1]

Mivel már annyian mondják és oly biztosan állítják, talán már kénytelenek lettünk volna megadni magunkat és elhinni, hogy csakugyan ez a Demeter volt a hetedik fiú, ha szerencsénkre hozzá nem teszik, hogy e Demeternek a vezetékneve «Kövesdy» volt. De ezzel elárulták, hogy oklevelek nélkül dolgoztak. Kövesd akkor, midőn ez a Demeter a szerzetbe lépett volna, még nem volt a Baksa-nemzetségé, hanem a Rátolté. Már 1281-ben kisérletet tettek ugyan annak csere útján való megszerzésére,[2] de az nem vezetett czélhoz, mert Kövesd még 1283-ban is Rátolt Mátyásé.[3] Csak 1283 után jutott Kövesd vétel útján a Baksa-nemzetség kezére,[4] s a kérdéses Demeter prépost, vagy konvent-őr állítólag már 1280-ban meghalt. Hogyan viselhetett volna tehát Kövesdy előnevet?!

Fentebb kimutattuk, hogy «Kövesdy» nevet még azután sem vettek föl a Baksa-nemzetség tagjai, miután Kövesd az ő kezükre jutott, hát még azelőtt hogy vehették volna föl? Míg okleveles adatot nem mutatnak föl, mindig tagadjuk a hetedik fiúnak létezését és fentartjuk azon nézetünket, hogy csak azért adott a hagyomány a Csapyak, Bocskayak stb. ősének hét fiút, mert hét család származott tőle; pedig ez úgy történt, hogy az egyik fiú, Dénes, két családnak, az Agóczy-nak és Bocskay-nak lett alapítója.

A hagyomány és a való történeti adatok kiegyeztetésére irányuló magyarázatot olvashatunk újabban a Turul 1890. I. füzetében. Négyes föltevéssel igyekszik itt a «Miczbán eredete» cz. értekezés szerzője a dolgot kimagyarázni: *a)* hogy a beregmegyei Miczköz Miczbán nevét tartá fenn, *b)* Miczközét a hét fiú atyja nejével, Bánkbán leányával kapta, *c)* Miczbán tulajdonképen annyi, mint Miczpán = földesúr. Ugyanis a beregmegyei szláv nép így nevezte közönségesen a hét fiú atyját és ebből a magyarok ajkán Miczbán lett. *d)* A hét fiú atyja Simon neven kívül Miczbán nevet is viselt.

A történelem, ismételjük, csak olyasmit fo-

[1] Cod. Dip. V. III. 52. l.
[2] Turul. 1889. 32—33. ll.
[3] Anjoukori okm. II. 455. l.
[4] Nagy Iván i. m. I. k. 9. l.

[1] Turul. 1890. 44. l.
[2] Fejér. V. III. 52. l.
[3] Árpádkori új okm. XII. 383. l.
[4] Zichy cs. okm. I. k. 64. l.

gadhat el valónak, a miről hiteles tanú tesz bizonyságot. Ha hiteles tanú nincs, néha az igazság könnyebb kiderítése végett hozzáfordúl ugyan a feltevésekhez, hypothesisekhez, de valamint a természettudományban, úgy itt is, csak azon föltevésnek van jogosultsága, a melynek kiinduló pontja, alapja biztos; mert különben az egész kártyavár, vagy a mi még rosszabb, petitio principii.

Lássuk tehát a fölsorolt négy föltevésnek biztos-e a kiinduló pontja és van-e valami alapja.

Az első föltevésre nézve (hogy a hét fiú atyja nevét a Miczköze tartja fenn) hadd álljon itt egy oklevél-sorozat a Baksa-nemzetség első birtokairól. Ez nem olyan érdekes ugyan, mint valami rege, de való.

1271-ben V. István királytól kapták Simon fiai Kengyelteleke nevű, zemplénmegyei földet.[1]

Ugyancsak V. István királytól kapták Szerdahelyt; mert az bizonyos, hogy e faluról 1332-ben határleirással ellátott kiváltságlevelet mutattak föl;[2] minthogy pedig a régen birt falvakról szóló új adományozások akkor még nem voltak szokásban, az a kiváltságlevél nem lehetett más, mint adomány-levél.

1280-ban kapja Simon fia, Tamás, a pataki várhoz tartozó Radván földet.[3]

1281-nél hamarább nem szerezhette a Baksa-nemzetség Csap falut, mert ez évben az még Rátolt Mátyásé volt.[4]

1281-ben vette meg e nemzetség Szürte falut Rátolt Mátyástól.[5]

1284-ben vették meg a Simonfiak Eszenyt a Becsegregoroktól.[6]

1284-ben IV. Lászlótól kapták Rát falut Ungmegyében.[7]

1285-ben kapta Simon fia, György, Sóvárt és tartozékait.[8]

1286-ban kapta Simon fia, Tamás, Ásvány ungmegyei falut, Butykai Andrástól.[9]

[1] Arpádkori új okm. VIII. 342. l.
[2] Anjoukori okm. II. k. 603. l.
[3] Fejér. Cod. Dip. V. III. 17. l.
[4] U. o. 104. l.
[5] U. o. 106. l.
[6] Századok. 1882. 51. l. Fejér V. III. 510. l.
[7] Fejér. V. III. 249. l.
[8] U. o. 274. l.
[9] Fejér. Cod. Dip. V. III. 333. l.

IV. Lászlótól kapta a Baksa nemzetség a leleszi monostor kegyuraságát[1]

1289 körül vették meg a Simonfiak Rátolt Mátyástól Hunka, Booz, Kövesd nevű zemplénmegyei és Szürte nevű ungmegyei falvakat.[2]

Végre 1321-ben kapták Simonnak unokái Purustyán várát a hozzá tartozó Gálszécs, Bacskó, Tehna, Kohány, Gerenda, Zebegnyő, Horváthpálháza, Visnyó, Andrásháza, Albun, Kenchench, Polyánka és Pornó falukkal, továbbá Bazza (most Possa) falut.[3]

Mi tünik ki ebből? Az, hogy a hét család alapítói legkeletiebb birtokaikat: Rátot, Szürbél, Eszényt, Ásványt, Csapot mind később, atyjuk halála után szerezték és Beregmegyében nem volt birtokuk. De talán nem ismerjük minden birtokukat? Dehogy nem. 1329-ben Simon unokái megosztoztak a közös szerzeményű és ősi javakon, részletesen fölsorolják, kinek mi jutott, kiterjeszkednek egy falu hatod részének elosztására is, megmondják mi marad közös birtoknak, de egyetlen egy miczközi, vagy csak beregmegyei falut sem említenek olyat, a mely az ő birtokuk volna.[4] Pedig ez osztálylevélből hiányozhatnak és hiányoznak is a nem közös szerzeményű, hanem az egyes fiúk személyét illető birtokok, de nem hiányozhattak a közös törzsatyától örökölt javak, mert ezekhez az unokáknak már születésüknél fogva joguk volt.

Hogy lehet már most minden adat nélkül, az oklevelek ellenkező bizonyságaival szemben ráfogni a hét család törzsatyjára, hogy a Miczköze tőle veszi nevét, mikor ő ott még birtokos sem volt. A Miczközén valóban birtokos Káta és Gutkeled nemzetség annyit perlekedik a XIII—XIV. századokban, annyi határjárást tartat, hogy van tehát, hogy e perekben a Miczközét állítólag birt Miczbán vagy fiai és unokái se tanúkul, se szomszédokúl soha sem említtetnek?

Nincs erre más felelet, mint az, hogy a hét család törzsatyjának és Miczközének semmi közük egymáshoz.

Egy szikrával sem szerencsésebb azon föl-

[1] U. o. 487. l.
[2] Zichy cs. okm. I. k. 64. l.
[3] Zichy cs. okm. II. k. 123. l. Anjoukori okm. II. k. 452—54. ll.
[4] Anjoukori okm. II. 452–54. ll.

tevés, hogy Miczközét a hét fiú atyja nejével, Bánkbán leányával, kapta.

Erre nézve egy 1270. királyi oklevél a következőkről tudósít bennünket: V. István a Gertrud királyné megöletésében részes és maradék nélkül elhúnyt Simonnak (Simeonis *sine herede decedentis*, qui aviam nostram interfecit) birtokait és pedig Bátyút, Botrágyot, Szalókot és Két-Lónyát, továbbá Szolyvát és Szentmiklóst (Beregmegyében feküdtek) Endrefia Mihálynak adományozza. Lónya faluról megjegyzi az oklevél, hogy azt Bánkbán pénzért vette és leányával az ő vejének, az említett Simonnak, adta (Bankbanus pretio comparaverat et cum filia sua Simoni generi suo donaverat).[1]

Világosan mondja ezen oklevél, hogy az a Simon, a ki Bánkbánnak veje volt, maradék nélkül halt el. Hogy lehet már most ezt összezavarni a hét család törzsatyjával? Boldog Isten, mire jutunk, ha minden Simon nevű embert egy személynek veszünk! Nem elég, hogy annyi ideig összezavarták a hét család törzsatyját, Simont, Nagymartoni Simonnal, most meg újra egy másikkal cseréljük föl?

Az első és második föltevés alaptalanoknak bizonyulván be, elesik a harmadik föltevés is. Az ung- és beregmegyei szláv nép csak akkor nevezhette volna el a hét család törzsatyját Miczpánnak = földes úrnak, ha csakugyan birt volna ott földekkel, de föntebb kimutattuk, hogy nem birt.

A negyedik föltevésre, hogy t. i. eredetileg nem a hét család ősét, hanem ennek atyját hívták Miczbánnak és Simon e nevet atyjától örökölte volna, egyszerűen azt feleljük: affirmanti incumbit probatio. Mi fentebb eléggé kimutattuk, hogy az egykorúak használhatták volna a Simon mellett a Miczbán melléknevet, kellett volna is használniok, s mert még sem tették, joggal okoskodhatunk úgy, hogy ilyen mellékneve a hét család törzsatyjának nem volt.

Hiábavaló fáradság tehát a Miczbán hét fiáról szóló hagyománynak és a való történetnek kiegyeztetésére törni. Nem lehet azokat kiegyeztetni azon egyszerű okból, mert az igazság a hazugsággal össze nem fér.

Említsem-e még, mekkora bakokat lő a hagyomány a hét fiú születéshelyének kijelölésében? Némelyek szerint Purustyán várában történt volna a rendkivüli szülés. Ámde ez lehetetlen, mert Purustyán várát, a mint láttuk, csak 1321-ben kapták a Baksa nemzetségbeliek.[1]

Mások szerint Kövesd várában történt az eset. De a hét család alapítóinak születésekor ez sem volt a hét család törzsatyjáé s maga a kövesdi vár csak 1289 után épült. Ismét mások szerint Erdélyben Egeresen történt volna, holott az csak pár százévvel a hét család törzsatyja halála után került a hét család egyikének kezére.[2]

Mese-e tehát vagy valóság?

Bizony mese, tele tévedéssel; és mint ilyen nem méltó arra, hogy a «Turul» lapjain, a hol a kritikailag tisztázott valót hirdetjük, komolyan számba vétessék, vagy hogy annak valaki védelmére keljen.

Dr. Karácsonyi János.

[1] Árpádkori új okm. VIII. 260—62. ll.

[1] Zichy cs. okm. II. k 123. l.

[2] V. ö. Zichy cs. okm. I. k. 64. és 225. ll.

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLYNAK OROSZ VEJE.

Dr. Karácsonyi János úr a *Turul* 1890-iki évfolyamának II. füzetében említi, hogy az Árpádok házassági összeköttetése az orosz fejedelmi családdal már Szent-László idejében kezdődött, mert a somogyvári apátság 1091-iki alapító-levelében egy orosz fejedelem Gerosclavus, azaz Jaroszló, Szent-László vejének nevezetik; ámde ezen összeköttetés az árpádházi családfákon mindeddig nincs föltüntetve.

A mi szerző állításának első részét illeti, határozottan mondhatom, hogy az Árpádok és Rurikok közötti genealogiai összeköttetések Szent-László idejénél sokkal korábban vették kezdetüket. Nem akarok azon úgy a krónika-

sok, mint okíratok által eléggé be nem bizonyított házassági összeköttetésekre utalni, melyek a legrégibb orosz tudósítók elbeszélése szerint a Rurik s az árpádházi *vezérek* között létrejöttek, s melyek hitelességét egyáltalában megingatni nem igen lehet,[1] elég, ha el kell ismernünk, hogy már Szár-László herczeg[2] s I. András király Rurik-házi nőkkel keltek egybe, s hogy — ha a vezérek korában kötött orosz-magyar házasságokat tekintetbe nem veszszük — Szent-Lászlónak a Rurikokkal kötött házassági frigyét ezen összeköttetések *harmadik* esetének kell tekintenünk.

Második állítása, hogy ez utóbbi összeköttetés az árpádházi királyok családfáján eddig még nincsen feltűntetve, igaz.

«Álmos királyfi és családja» című, Karácsonyi úr czikkével a Turul-ban egyidejűleg közzétett értekezésemben, melyben egy más Rurik-Árpád-féle házassági összeköttetést valódi értékére vezettem vissza, Szent-László orosz vejéről is teszek ugyan említést, de a dolog közelebbi részleteit «az Árpádok történelmi-kritikai genealogiája» című nagy munkámnak akartam fentartani; — Karácsonyi úrnak fennebbi megjegyzése s azon körülmény, hogy nagy munkámnak közzétételére nézve a visszonyok nem igen kedvezők, arra indítottak, hogy a Szent-Lászlónak ezen orosz házassági összeköttetéséről szóló fejezetet említett munkámból itt szószerint közöljem.

* * *

Sz.-Lászlónak *gyermekei*. Történelmileg csak két elvitázhatlan gyermekét ismerjük:

I. László 1091-ben (Fejér I. 469) a somogymegyei Szent-Egyed-zárdát alapítván, az erre vonatkozó alapító-levél többi között a következő tanukat sorolja fel: «Dator istius precepti rex Ladisclavus. Testes, qui cum eo fuerunt: dux Lambertus frater eius, dux David consobrinus, *Gerazclavus filius regis Rutenorum gener ipsius.*»

Az okiratnak e megbecsülhetlen genealogiai adata tudtommal eddig még érintetlen kincs; lássuk most, hogy mit nyertünk vele.

a) Tagadhatatlan tény, hogy Lászlónak itt említett gener-e («gener ipsius») a nevezett királynak *veje*, mert az okirat e gener nevének említése

[1] Az orosz kútfők erre vonatkozólag a következő adatokat szolgáltatják:

a) Igorevics Szvjetoszló nagyherczegnek (sz. 942 † 972.) neje Predszláva, magyar herczegnő.

b) I. Wladimir nagyherczegnek második leánya, Premiszláva, a magyar király neje.

c) I. Wladimir fia, Szvjetoszló, magyar herczegnővel kelt egybe. Nestor elbeszéli, hogy e Szvjetoszló, ki atyai adományozás utján a Derevljának földjét kapta, I. Szvjetopolk nagyherczeg elől Magyarországba akart menekülni, de az utána küldött gyilkosok nem messze a Kárpátoktól megölték.

d) Nestor Szent-Istvánnak egy 1000 körül I. Wladimir nagyherczeghez menesztett küldöttségéről szól.

e) Tmuratakani Wladimirovics Rosztiszlónak felesége magyar születésű nő volt; férjének 1065 febrnár 3-án bekövetkezett halála után Izjaszló nagyherczeg megengedte az özvegynek, hogy hazájába visszatérjen.

[2] Erre vonatkozólag a bécsi heraldikai társaság 1888-iki augusztusi «Monatsblatt»-jában a következőt közlöm: «Szár-László feleségéről Turócziban (II. 42.) a következő adatot találjuk: . . . mert ezek(t. i. I. András és testvére) Szár-László fiai, *kinek* — úgy mondják — *orosz származású neje volt*, s kitől ama 3 testvér született.» Turóczinak ezen csak odavetett megjegyzése azáltal nyer valószínűségben, hogy I. András és testvére Levente, az orosz udvarban menedéket kaptak s hogy Premislava, I. Wladimir orosz nagyherczegnek második leánya, orosz kútfők szerint magyar királynak neje volt (v. ö. Strahl Gesch. des russischen Staates 1832. I. 150). I. Vladimir nagyherczeg 1015 julius 15-én halt meg. Leányai közül ismerjük Predslávát, Premyslavát és Dobronegát. Az elsőről tudjuk, hogy miután I. Boleszló lengyel fejedelem 1017 aug. 14-én Kievbe, mint győztes bevonúlt, a győztes kezébe kerűlvén, annak ágyasa lett. Dobronega I. Kázmér lengyel fejedelemhez férjhez menvén, keresztségben a Mária nevet vette fel; hogy mikor történt e házassági összeköttetés, nem tudjuk, de valószinű, hogy 1040-re esik. (Kázmér t. i. Jaroszló, Dobronegának fivére által 1041-ben orosz segélyhadat kapott mazóviai Moyszló ellen. Vajjon az orosz nőt e hadjárat előtt vagy után vette-e feleségül, Linnitschenko [«az Orosz- és Lengyelország közötti érintkezések» oroszúl, p. 229.] szerint, bizonytalan. A régibb írók szerint 1043 ban történt volna; de fontolóra kell vennünk, hogy atyja már 1015-ben halt meg és Kázmér csak 1016-ban született.) Ennek következtében valószínű, hogy Mária, késő férjhezmenetele miatt, nővérei között a legfiatalabb volt.

Strahl szerint Premyslava e nővérek másodika. Schtscherbatoff e herczegnőt András magyar király nejének tartja, a mi világos tévedés, mert ha ezen orosz herczegnőnek valóban magyar fejedelem, illetőleg magyar herczeg volt a férje, akkor ez csak Szár-László lehetett; de ez esetben az is bizonyos, hogy Premyslava a nővérek legöregebbike, s hogy ha férjhezmenetele alkalmával kikereszteltetett, valószinűleg *keresztény hangzású nevet is kapott.*

előtt «frater eius» és «consobrinus eius»-ról szól s mert egy Lambert herczeget mint László fivérét s egy Dávid herczeget mint unokatestvérét valóságban ismerünk.

b) Ez által megtudjuk, hogy Lászlónak egy leánya 1091-ben orosz herczegnek vagy menyasszonya vagy neje volt.

c) Ki volt tehát a királynak e veje? — mindegy ha az a királyleány jegyese vagy férje volt.

Az okirat magát a királyt «Ladisclavus»-nak nevezi; ismerjük «Ladislaus»-nak, vagy minthogy *u* helyett a *v* betűt is használták, «Ladislavs»-nak vagy rövidítve «Ladislav»-nak is. Miután tehát a «clavus» végszó «laus», «lavs» és «lav»-val azonos, Gerazclavus helyett «Gerazlaus»-t, illetőleg «Gerazlavs» vagy rövidítve «Gerazlav»-t kell olvasnunk, a mi pedig nem más mint az orosz «*Jaroszlav*». Mert hogy a «Geraz» szótagok csakis «Jaros»-t jelenthetnek, brémai Ádámnak egy helye bizonyítja, mely a következőt mondja: «Olaph autem rex Sueonum . . . filiam Slavonum, Estred nomine . . . accepit uxorem, ex qua genitus est filius Jacobus et filia Ingerd, quam *rex Gerzleff de Russia* duxit in uxorem». Pedig hogy az említett svéd Ingegerd I. Jaroszló orosz fejedelemnek volt neje, az éppen oly elvitázhatlan tény, mint az, hogy brémai Ádám a Gerzleff nevet már sokkal korábban mint 1091-ben ismerte.

d) A gener nevével, illetőleg személyével már tisztában lévén, azon kérdés marad hátra, melyek az ő genealogiai és chronologiai viszonyai?

E kérdés tisztázására, miután a magyar kútfők a fent idézett okiratban mondottaknál többet nem szolgáltatnak, szükséges, hogy az orosz forrásokhoz forduljunk; de miután ezek — sajnos — nem állanak óhajtott módon rendelkezésemre, csak a következőkre kell szorítkoznom.

a) Azon Jaroszló nevű orosz fejedelmek, a kikre a fennebbi okirat idézett helyét alkalmazhatjuk, a következők:

1. II. Szvjetopolk nagyherczegnek (1078 novgorodi fejedelem, 1088. Turov úra, 1093. ápril. kievi nagyherczeg, † 1113. ápril 16-án) fia Jaroszló. Születési éve ismeretlen; atyja által 1100. Wladimir fejedelme, 1112. Busk, Dubno és Czertorysk ura; menekszik 1118-ban Lengyelországba s elesik 1123-ban Wladimirovics András ellen Wladimir vára előtt.[1]

2. Jaroszló, az előbbinek unokatestvére, az 1086-ban elhalt Jaropolk, wladimiri és turovi fejedelemnek fia. Mint Brzesc ura 1101-ben Szvjetopolk fogságába kerűlvén, 1102-ben ott meg is halt.

3. Jaroszló, az 1076 deczember 27-én elhalt II. Szvjetoszláv nagyherczegnek fia. 1097-ben Csernigov ura, 1126 csak Räsan és Moromra szorítva, 1129-ben halt meg.

Okiratunk ama bizonyos helyének szövegezése én reám azon benyomást gyakorolja, hogy az 1091-ben Magyarországban tartózkodott (máskép nem is szerepelhetne az országban tanúként) orosz herczegnek, illetőleg Szent-László vejének, *atyja 1091-ben még életben volt.* Miután Jaropolk már 1086-ban, II. Szvjetozlav pedig már 1076-ban meghalt, ennélfogva csak Szvjetopolk fia Jaroszló maradna hátra, kinek atyja csak 1113-ban halt meg.

b) De van azonkívűl még más momentum is, mely valószínűvé teszi, hogy László genere alatt Szvjetopolkovics Jaroszló értendő.

II. Szvjetopolk, kievi nagyherczeg, halicsi Wolodár fejedelmet 1099-ben jogtalanúl megtámadván, általa nagy vereséget szenvedett. Hogy kudarczát Wolodáron megbosszúlja, fiát, Jaroszlót Magyarországba küldte Kálmán királyhoz, hogy ez vele együtt Wolodár ellen vonúljon. Kálmán az ajánlatot azonnal elfogadván, 8000 ember élén Wolodár ellen vonúlt és annak Przemysl nevű várát ostrom alá vette. Wolodár Dávid Wladimir (= Volhynia) fejedelmével s a

[1] Schiemann (az Oncken-féle egyetemes történelemben) következőleg ecseteli az eseményeket: «Bis zum Jahre 1113, in dem der Grossfürst Swjaetopolk starb, hatte König Boleslaus (III. von Polen) in Freundschaft zu Kiew und Wolhynien gestanden, dagegen fast ununterbrochen mit den unruhigen Rostislawitschen von Halics kämpfen müssen. Als dann Wolhynien sich von Kiew löste, unterstützte Boleslav den Fürsten Jaroslav von Wolhynien (= Wladimir) in seinen Kämpfen mit Wladimir Monomach. *Auch Ungarn verfolgte dieselbe Politik.* Trotzdem wurde Jaroslav von Monomach aus seinem Fürstenthum vertrieben. Er floh nach Polen und suchte von dort aus das Verlorene wiederzugewinnen. Auch sind namhafte Anstrengungen für ihn gemacht worden. Als im Jahre 1123. der von Polen und *Ungarn* unterstützte Jaroslav bei der Belagerung von Wladimir fiel, wurde Monomach Herr in Wolhynien.»

polovciak (= kúnok) khánjával, Bonjákkal, szövetségre lépett, kik Przemysl-vár segítségére sereget menesztettek. Szvjetepolk a kún segélyhad támadását elhanyagolván, Kálmán a kúnok által annyira megveretett, hogy még közvetlen életveszélybe is került.

Hogy Kálmán 1099-ben a nagyherczeg meghivásának oly készségesen engedett, — a mit különben nem igen könnyen lehetne átlátni — ezt következőleg szokták magyarázni: a kúnok, miután László magyar király által érzékeny csapást szenvedtek, nem zaklatták ugyan Magyarország belső vidékét, de annál inkább pusztították a magyar határt, elannyira, hogy a határvidéket napról-napra nagyobb mérvben néptelenítették. Ezt pedig többnyire a przemysli (= halicsi) oroszok közreműködése tette lehetővé, kik részint a kúnoknak országukon keresztül szabad átvonúlást engedtek, részint az általuk eszközölt rablásokon osztozkodtak.

Kálmán tehát a Szvjetopolk által a halicsiak ellen történt meghivásának azért engedett, hogy a kúnok szövetségesén bosszút álljon.

Megengedem, hogy Kálmánnak készsége a dolgok ilyetén ecsetelése által valószínüvé tétetik; de hogy Szvjetopolkot, midőn a magyar királyt szövetkezésre felhívta, csakis ennek bosszúvágya vezette-e, az már más kérdés.

Igaz ugyan, hogy a Rurikok s az Árpádok között már Szár-László s I. András király ideje óta (s talán azelőtt is) sógorsági viszonyok léteztek, de Kálmán ezek alapján Wolodárhoz éppen oly sógorsági viszonyban állt mint Szvjetopolkhoz.[1] Sokkal érthetőbbé válik pedig reánk nézve Kálmánnak készsége Szvjetopolkkal szemben, ha a szövetkezés létrehozatalára 1099. menesztett *Jaroszló nevű herczegben Szent-Lászlónak 1091-ben említett gener-ét supponáljuk*, mert szembeszökő dolog, hogy ily kényes és fontos küldetéssel megbizottnak már némileg érett korban lévőnek kellett lennie, — Jaroszló pedig 1091. már érett ifjú lehetett, mert atyja akkor már 40 éves volt.

[1] Schiemann 422. azt mondja: «Die Rostislavicsen von Halics waren dem ungarischen Königshause verschwägert». Én az eddig érintetten kívül mást nem ismerek. Schiemann nem is magyarázza, hogy a Rosztizlavicsok Magyarország ellen e sógorságnak daczára a kúnokkal miért szövetkeztek.

E házassági összeköttetésnek keltére nézve a következő körülmény bír fontossággal. Midőn László király 1091. Horvátországban tartózkodott, hogy az ottani viszonyokat rendezze, tudtára adatott, hogy a Moldovában nomád életet élő kúnok, Kopulcs khánjuk vezérlete alatt Magyarországba újra betörvén, Bihar- és Békésmegyéket pusztították s arra készültek, hogy a Maroson keresztül az országot elhagyják. László utólérte őket a Temesnél, hol igen érzékenyen megverte. Midőn a hazájukban visszamaradt kúnok fogságba ejtett rokonaik szabadon bocsátását kérték s a király ezt meg nem engedte, az alsó-Dunán újolag Magyarországba akartak törni. László a Vaskapunál megtámadván őket, Ákos nevű vezérüket párviadalban győzte le s országát ily módon mentette meg. Turóczi (II. 57. 58) azt mondja, hogy László e kettős győzelmével meg nem elégedvén, az oroszok ellen vonúlt volna, mert annak, hogy a kúnok Magyarország keleti részét olyannyira veszélyeztették, nagy részben az oroszok voltak az okai, kik, hogy a rabló néptől szabaduljanak, a kúnoknak országukon keresztül szabad átvonúlást engedtek meg. László tehát hadseregével Oroszországba vonúlt; de midőn az oroszok a helyzet komoly voltát felismerték, kegyéhez fordúltak, melyben a király részesítette is.

E körülmény 1091. évre esik. Feltételezhető tehát, hogy Jaroszló herczeg 1091-ben Lászlónak Oroszországban való tartózkodása alatt annak leányával jegyeztetett el, vagy pedig, hogy a királylyal együtt leánykérés vagy egybekelés czéljából Magyarországba ment, hol a fennebbi okirat kiállítása alkalmával tanúként szerepelhetett; de az sincs kizárva, hogy az oroszok **s a magyarok között 1091-ben létrejött kibékülés csakis e házassági összeköttetésnek kifolyása lehetett.**

c) Hogy a két más Jaroszlónak, kik voltak a nejei, nem tudom; Szvjetopolkovics Jaroszlóról tudjuk, hogy novgorodi I. Msztiszló fejedelem leányát 1114. nőül vette s 1118-ban elbocsátotta; de ez állításunkat azért nem ingatja meg, mert Jaroszlónak 23 évvel azelőtt magyar királyleány igen jól lehetett jegyese vagy neje, hisz van számos eset arra, hogy orosz fejedelmek csak egyetlen egy nejének nevét ismerjük, holott pedig biztosan tudjuk, hogy e nő az illető

fejedelmeknek nem volt egyedüli felesége. Ennek szembeszökő példáját maga Jaroszlónak atyja is nyújtja, kinél bebizonyítottam,[1] hogy a kúnok khánjának 1094-ben vele egybekelt leánya első felesége (legalább Szvjetopolk gyermekeinek anyaságára nézve) nem volt.

Szvjetopolkovics Jaroszló gyermekei közül ismerjük: Wjäcseszló-t, 1127. Klezk fejedelmét és Györgyöt, 1157. Turov fejedelmét.

[1] L. «Almos királyfi és családja» című értekezésemet a Turulban, 1890 II.

d) Legyen bár az orosz Jaroszlók bármelyike László leányának jegyese vagy férje, annyi bizonyos, hogy e leánynak László öregebb gyermekének kellett lennie, mert nővére, Piroska, 1088. körül születvén, életének harmadik évében aligha jegyeztetett el (annál kevésbbé mehetett férjhez) s különben is más férjnek nejeként halt meg. Ha pedig Lászlónak Piroskánál öregebb leánya Szvjetopolkovics Jaroszló neje volt, akkor világos, hogy az Árpádház e leánya 1114. előtt meg is halt.

Dr. WERTNER MÓR.

RÉGI MAGYAR SÍRKÖVEK.

I.

Lazó János sírköve Rómában.

(Egy sírkő rajzával.)

Bunyitay Vincze kanonok úr, ki« Nagyváradi püspökség története» című művében egész sorozatát adta az érdekesnél érdekesebb régi sírköveknek, a «Monumenta Vaticana Hungariæ» című nagy vállalatnak egy általa szerkesztett kötetében ismét alkalmat talált arra, hogy ezen becses sírkő-emlékek számát egygyel szaporítsa.

Hogy ezen emlék nem hazai földről való, ez csak neveli érdekességét, minthogy régi sírköveinknek három fajára kell figyelmünket kiterjeszteni, t. i. olyanokra, melyek hazai földön magyar emberek emlékét őrzik, továbbá olyanokra, melyek hazai földön, idegenek részére emeltettek s végül azokra, melyek alatt idegen földön, magyarok nyugosznak.[1] Az első és harmadik sorozatba tartozók egyenlő értékkel birnak előttünk, a második sorozatban említettek értéke a szerint nőhet, a minő szerep tulajdonosának hazai történelmünkben jutott. — De bár mily érdektelen volt is multja az ily sírkő alatt nyugvónak, a sírkő műtörténeti szempontból, kisebb-nagyobb mértékben mindig érdekes marad.

Ismertetendő sírkövünk Rómában a San Stefano il Rotondo templom padozatába van beeresztve, s teljesen ép állapotban van fenntartva,[1] anyaga fehér márvány, magassága 2·18, szélessége 0·90 méter. A sírkő képes mezejét széles, felirattal ellátott keret szegélyezi, alól a képes mezővel egyenlő szélességű síma lap szintén felirással van ellátva. — A keret felirása következő:

IO . LAZO . ARCH
IDI . TRANSSIL . PANNO . PENIT AP . DVM.
ANN AGERET
LXXV. OBIIT. XVII. AVG. M . D . XXIII.

Azaz: Joannes archidiaconus Transsilvanensis, Pannonius, penitentiarius apostolicus, dum annos ageret LXXV. obiit XVII. Augusti MDXXIII.

Ez tehát Lazó János erdélyi főesperes, apostoli penitentiarius, a magyar zarándokok gyóntatójának sírköve, ki 1523 aug. 17-én, 75 éves korában, az akkor Rómában dühöngő pestis áldozata lett.

A képes mezőt a főpap életnagyságú, teljes

[1] Magyar vonatkozású sírkövek száma külföldön nagyon csekély lehet, noha miként jelen sírkövünk is mutatja, e téren is történnek szórványosan felfedezések. — Nagy Iván ismert műve s a Siebmacher magyarországi része gyakran utal hasonló esetekre, minők a többek közt Zungenberg magyar báró, Csonka bég fiának sírköve Tirolban, egy Thököly sírkő Bécsben, b. Megyeri sírköve u. o. a sz. István templomban, stb. stb.; noha mind ezek későbbi korból származnak.

[1] Ezen szép sírkő sikerült rajzát Szoldatics Ferencz hazai művészünk készítette.

papi díszbe öltözött alakja tölti ki, helyzete kettős, fekvő és álló. — Feje alatt a párna hosszas, négyszegű, széles szegélylyel s négy sarkán lángnyelv alakú bojtokkal diszített, rajta jobbra és balra az alak fejétől a Lazó-család címere van elhelyezve, melyről alább lesz szó. — A símára borotvált arcz nemes, határozott vonásain nyugalom és szelídség ömlik el. — Ez arcz kétségtelenül hű mása az elhunytnak, melyet valamely kész képről vagy emlékezet után vésett a művész. — Az elhúnyt fejét egy a felső karokig lecsüngő, alól hat lángnyelv alakú bojttal diszített fejkendő takarja. — Ezen, talán csak olasz földön dívott fejkendő az egész alaknál szokatlan, és idegenszerű hatást idéz elő, kezei egymásra helyezve mellén nyugszanak, a keskeny gallérral ellátott casula, alább a tunicella s ez alatt a földig érő alba, gazdag de merev ránczokba szedve fedik a főpap termetét. — Az alba alatt a puha bőr- vagy szövet-sarukba öltözött lábfejek látszanak, melyeknek talapzatúl a fentebb említett feliratos kőlap szolgál, ezen a kis antiqua betűkkel vésett felirat következő:

NATVM Q . . . DVM VID . . AD ISTRVM
ROMANA TEGTER VIATOR VRNA
NON MIRABERE SI EXTIMABIS ILLVD
Q . ROMA EST PATRIA OMNIVM FVIT.

Ha már ezen második legenda szokatlannak tűnik fel előttünk ezen a XVI. század elejéről származó sírkőnél, minthogy e korban még csak a keretre alkalmazták a feliratokat, — hasonló szokatlan az elhúnyt czímerének a párnán, fejétől jobbra és balra, két példányban való elhelyezése, mely csakis symetria kedveért történt, holott ha sírköveken két czímer alkalmaztatik, a balkézt eső pajzs mindig az anyai czímert tartalmazza. — Szintúgy nem elégíti ki a szemlélőt a czímerpajzsok alakja sem, s ki erről következtetne e sírkő korára, alig helyezné azt a XVI. század elejére. — E czímerpajzsok elhelyezése, valamint azok külalakja, valódi olasz nemzeti — jellegre vallanak, minthogy Olaszországban csekély kivétellel mindenütt hol heraldikáról van szó — tehát nem csak sírköveknél — az sohasem fő czél, hanem csak eszköz, mellékes, alárendelt, ornamentalis szerepet játszik s ez okból legtöbbször felületes munka eredménye, kivált ha a pajzs, sisak s takarók nyomait tekintjük, sőt a felületesség legtöbbször kiterjed a czímeralakokra is.

A sírkövön levő czímer leirása következő: Egy ruha-ujjból kinyúló kézfej három tollas s száraikkal egymást keresztező nyilat tart, melyek közől a középsőnek hegye felfelé áll. — Ezen czímerkép szépen és izlésesen van szerkesztve és kivíve; mestere a tér ügyes felhasználását is kellő figyelembe vette. — Hasonló czímerképpel gyakran találkozunk a magyar heraldikában, használta s használja azt több régi és újabb család czímerében (p. Serédy, Comáromy, Katona). Külföldön is előfordúl, noha ritkábban, mint nálunk.

E czímerpajzsnál még egy csekélységet tartok felemlítendőnek. — Itt ugyanis csak egy kézfőt látunk a ruha-ujj végéből előtünni, az egész, könyökben hajlott kar helyett, miként az magyar heraldikánkban szokásos. — Ezen kis eltérés — valószinűleg — szintén az olasz mester szeszélyének tudható be, de ez egyáltalán nem történt a czímer hátrányára.

A Lazó-család multja teljesen ösmeretlen előttem s nagy köszönettel venném, ha erdélyországi heraldikusaink s genealogusaink közől bárki e család multjára vonatkozó adatokkal felkeresne.

Csergheő Géza.

II.

Tapolcsányi János sírköve Kis-Tapolcsányban.

(Egy sírkő rajzával.)

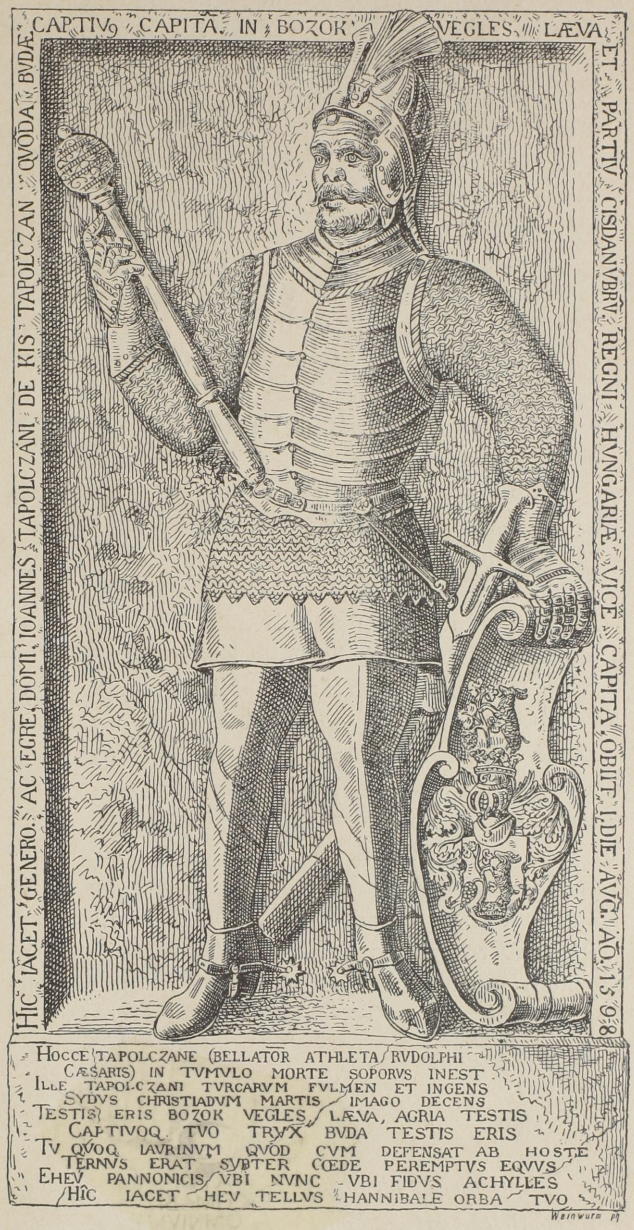
Tapolcsányi János sírkövének körirata:

HIC IACET GENEROSVS AC EGREGIVS DOMINVS IOANNES TAPOLCZANI DE KIS TAPOLCZAN QVONDAM BVDAE CAPTIVVS CAPITANEVS IN BOZOK, VEGLES, LAEVA ET PARTIVM CIS DANVBIANARVM REGNI HVNGARIAE VICECAPITANEVS OBIIT I. DIE AVGVSTI ANNO 1598.

A szobor alján állanak a következő versek:

HOCCE TAPOLCZANE (BELLATOR ATHLETA RVDOLPHI
CAESARIS) IN TVMVLO MORTE SOPORVS INEST
ILLE TAPOLCZANI TVRCARVM FVLMEN ET INGENS
SYDVS CHRISTIADVM MARTIS IMAGO DECENS
TESTIS ERIS BOZOK VEGLES LAEVA, AGRIA TESTIS
CAPTIVOQVE TVO TRVX BVDA TESTIS ERIS.
TV QVOQVE IAVRINVM QVOD CVM DEFENSAT AB HOSTE
TERNVS ERAT SVBTER COEDE PEREMPTVS EQVVS
EHEV PANNONICIS VBI NVNC VBI FIDVS ACHYLLES
HÎC IACET HEV TELLVS HANNIBALE ORBA TVO.

Ezen sírirat ma már alig olvasható teljesen, de egy «Extractus ex visitatione Batthyanyiana (Batthyány érsek) ecclesiæ Kis-Tapolcsanensis de anno 1779» megőrizte azt, s megis jelent 1856-ban. (Mittheilungen I. kötet 91. lap.)

A sírkő régen a nős hamvait födte, de midőn, körülbelől e század elején, a régi templom lebontatott, úgylátszik senki sem törődött többé a hajdan félelmetes vitéz porladozó hamvaival, csak a szép vörös márvány sírkő lett az új templomba áthelyezve s ott befalazva.

Az alak orrának kivételével, mely le van törve, az egész sírkő ép.

Néhai Botka Tivadar jeles tudósunk iratai közt találtam Tapolcsányi János rövid életrajzát, melyet ide csatolok.

A régi barsmegyei nemes családnak csemetéje és legifjabbik fia a rendkívüli csodakövérsége által híres és első Ferdinánd császár és király számára lefestett Tapolcsányi Tamás kir. tanácsosnak.

Ezen csodaember képe még az Ungarische Magazin idejében megvolt a császári gyűjteményben.

Tamás egyike volt a barsi legvagyonosabb földbirtokosoknak; övé voltak Hrussó és Kis-Tapolcsány várak és uradalmak.

A török járom vagy uralom szükségessé tette a magyar nemességnek karddal kezében a hazát szolgálni és Tapolcsányi János azt örömmel és egész megadással tette.

Ez időben Bars főispáni székén az egri hős Dobó István ült. Mily vonzó erő a barsi ifjakra, kik a megyét alatta szolgálták. Tapolcsányi János igen fiatal korában Dobó alatt 1567-ben lett szolgabiró, de más hivatás fogta el csakhamar lelkületét; felhagyott reménydús kinézéseivel a polgári pályán és főispánjának fegyvertársává vált, fegyvertársává a Dóczyaknak, Dersffyeknek, Forgáchoknak, Pálffyaknak, kik a barsi birtokosok közül azon időben vitézül szolgálták a hazát.

A lévai, bozóki és véglesi várak kapitánysága sorral reá bízatott és ő azokat híven és emberül az ólálkodó törökök ellen megtartá. Ily emberre volt szüksége Pálffy Miklósnak, ki ezidétt a magyar hadfiak legdicsőbbike, legnagyobbika volt. Őt szemelte tehát ki oldala mellé dunáninneni országos alkapitánynyá és ezentúl ott találjuk őt vezére oldalán a legjelentőbb ütközetekben, veszélyek közepette. A győri csatában három ló lövetett meg alatta; a keresztesi öldöklő nagy ütközetben, melyet a török egri ütközetnek nevezett, szomorú tanúja volt az időelőtti ragadományvágy vesztette dicső győzelemnek, de hazafi-érzelmének jutalmazó élvét találta a Pákozd és Fejérvár közti győzelemben, hol még azon öröme is volt, hogy siketnéma banderialistája a török sereg megfutamodott vezérét, Hassan budai pasát, a nagyvezér, Sziget hőse Mehemet Szokoli fiát elérni, vele megvívni és drágaköves aranyhüvelyű kardját ketté vágva, győzelme jeléül elhozni szerencsés volt, kár, hogy a meggyőzöttet futni hagyta, alkalmasint nem tudva, mily martalékot vett űzőbe. Pedig szükség lett volna rá, hogy urának pótlást szerezzen azon váltságért, mivel ez egykor, budai fogságból menekülésekor hihetőleg busásan adózott a töröknek és ottani szenvedéseiért, mikről a sírkő tanúskodik.

1598-ban augusztus 1-én elérte a halál és ő már azon édes öntudattal halt meg, melyet nagy vezére Pálffyval osztott, hogy az ez időben sok szerencsével és okos belátással kezdett hadjáratok kitartó folytatása meg fogja szabadítani nemzetét az érdemetlen török uralomtól. A kistapolcsányi sírkő nem hizelegve, hanem híven és röviden adta át az utómaradéknak Tapolcsányi János emlékezetét. Neje Cziráky Zsuzsánna volt, kitől két gyermeket nemze, Pált, kiben fiága kihalt és Ilonát a vitéz pápai kapitány, Enyingi Török István hitvesét.

SZERÉMI.

KÖNYVISMERTETÉS.

Palásthyak. Kiadja: **Palásthy Pál,** *sareptai fölszentelt püspök, esztergomi kanonok. I. kötet, 4 + LXVII + 464 + 13. lap. Hét genealogiai táblával. Budapest, 1890.*

Hont vármegye területén közvetlenül egymás szomszédságában, a középkorban több Palást helység vagy birtok (terra) létezett, u. m.: Alsó-, Felső-, Közép-, Radó-, Páska-Palást stb., melyeknek lakói eredetileg úgy látszik mindannyian a zólyomi, bolondóczi, kiváltképen pedig a *honti* vár hatósága alá tartozó várjobbágyok, várnépek és udvarnokok voltak. A várszerkezet intézményeivel, az annak felbomlását előidéző külső és belső okok részletezésével nem szükséges e helyen foglalkoznunk; egyszerűen constatálhatjuk, hogy az elősorolt Palást helységek némelyikében a királyi várak védelmére, fenn-

tartására és szolgálatára kötelezett conditionatus emberek mellett már a XIII. század első felében — a mint ez országszerte közönséges dolog volt — független birtokos nemeseket is találunk, részint személyük- és javaikra nézve fölszabadított várjobbágyok (várnépek, udvarnokok) utódjait, részint olyanokat, kiket fejedelmeink — gyakran tékozlásnak nevezhető — bőkezűsége magszakadás esetében vagy egyébként a koronára háramló jószágok uraivá tett. Ez utóbbiak rendszerint hatalmas főnemesek voltak, a kik — ha a szükség úgy hozta magával — a várjavaknak idegen kézre jutását rossz szemekkel néző várjobbágyok egyetemével szemben is érvényt tudtak szerezni jogaiknak. Így lettek a *Csákok* IV. Béla adománya erejénél fogva *Alsó-Palást* legnagyobb birtokosai, noha 1288-ban már ők is jobbnak látták túladni földjeiken, alkalmasint, mert a birtoklás a várjobbágyok ellenséges magatartása miatt sok kellemetlenséggel járhatott rájuk nézve.

Az Árpádok uralkodásának vége felé e várjobbágyok közűl — a gyakori hadjáratok alatt szerzett érdemeiknél fogva — már sokan kiemelkedtek függő helyzetükből. Palásti Guze fiai *Álmos* és *Fábián*, Kun Lászlónak Ottokár cseh király ellen vívott harczaiban tüntették ki magukat, Palásti Ivánka fia *Jób*, Demeter zólyomi főispán zászlója alatt Albert osztrák herczeg, majd Nassaui Adolf ellen vitézkedett s amazok 1281-ben, *Jób* rokonaival együtt 1300-ban a honti várjobbágyság kötelékei alól fölszabadíttatván, az ország valóságos nemeseinek sorába léptek. Hasonló kiváltságban részesítette Róbert Károly 1327-ben *Palásti Liptó* fiait, noha az elősoroltak nem annyira személyük, mint inkább jószágaik nemesítését, fölszabadítását tartották szükségesnek, nehogy a régi várjavakhoz kötött szolgai állapot, nekik vagy maradékaiknak valaha ártalmára váljék. Tették ezt hasonló körülmények között, sokkal később előkelő nemzetségek ivadékai is, hogy annál erősebb s megdönthetlenebb jogczímet szerezzenek maguknak tulajdonaikhoz.

Természetes dolog, hogy a most említett várjobbágyok utódjai — akár volt közöttük vérségi összeköttetés, akár sem — birtokaikról mindannyian *Palástiaknak* nevezték magukat, de rajtuk kívül igen sokan viselték még s tették örökössé családjukban ezt a nevet — kikről be lehetne bizonyítani, hogy egymásra nézve teljesen idegenek voltak — annál az egyszerű oknál fogva, mert Palástón laktak és birtokoltak. Palást pedig, a mint oklevelekből határozottan megállapíthatjuk, Hont vármegyében már a legrégibb időkben is legalább kettő-három volt.

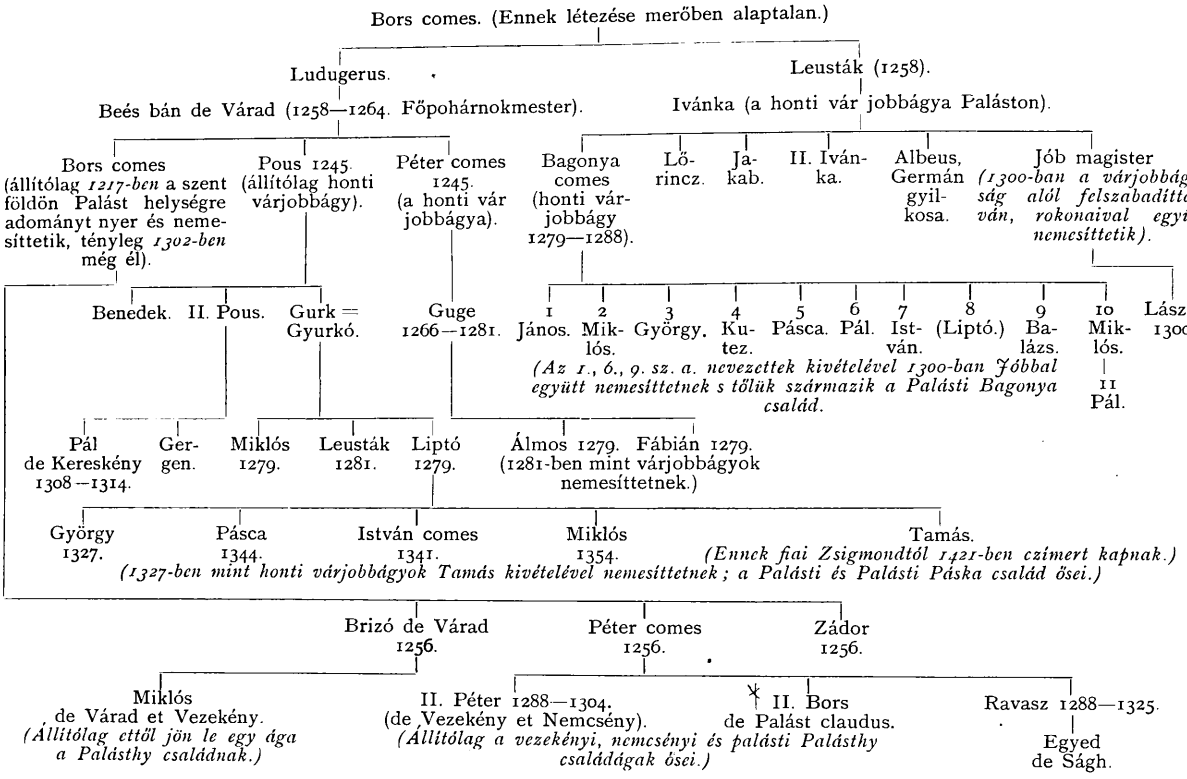
Az előttünk fekvő munkának egyik sarkalatos hibája, — mely a tévedések egész sorát vonja maga után, — hogy ezzel a körülménynyel nem vet számot. Szerző meg van arról győződve, illetőleg szentül hiszi, hogy az oklevelekben nagy számmal előforduló *Palástiak* egytől-egyig vérségi kapcsolatban állanak, s nem csekély szomorúságára szolgál, ha némelyiküket sehogysem képes elhelyezni a 600 esztendős családfán. Sőt ezzel meg nem elégedve, legjobb igyekezetét arra a czélra fordítja, hogy az általa föltételezett vérség ezerfelé szétágazó zűrzavaros szálait egy hatalmas törzsökben egyesítse, a kit azután jóhiszeműleg a mai napig virágzó *Palásthy* család ősének vall. Így jelenik meg előttünk *Beés* bán, illetőleg *Ludugerus*, majd a keresztes vitéz *Bors* comes olympusi ködbe burkolt alakja, kiknek ivadékai Hont- és Bars vármegyét rövid idő alatt benépesítik. Valóban káprázik a hivő szeme, a kritikus pedig ugyancsak magasra emelje szövétnekét, hogy el tudjon igazodni a Palásthyak nemzedékrendjének sok száz esztendős labyrinthusában. Pedig az említett *Beés* bán, meg atyja *Ludugerus*, hús- és vérből álló valóságos emberek voltak, csak épen azt nem tudjuk elhinni róluk, hogy a Palásthyak ősei lettek volna. Különben nem lett volna sokkal nehezebb dolog a magyar nemzet ősatyját az ó-testamentombeli patriarchák között kimutatni, mint a genealogusnak e vaskos kötetben összegyűjtött oklevelekről a sokféle Palásthyak vérét egy törzsökben összpontosítani.

De vizsgáljuk a kérdést közelebbről.

Az oklevelek érdemes kiadója munkája bevezető soraiban határozottan kijelenti, hogy nem akar családtörténetet írni, mert véleménye szerint ez az oklevelek publicálását — a mi pedig legfőbb czélja volt — tökéletesen fölöslegessé tenné. Némely általános jellemvonások előre bocsátását azonban szükségesnek tartja azok kedvéért, kik az okleveleket tüzetesen nem fogják tanulmányozni. Minthogy azonban a kötethez nem kevesebb mint *hét*, nagy szorgalommal és fáradsággal készített leszármazási tábla van mellékelve, a bevezetésben pedig a Palásthyak eredete, nemesítése, vérségi és birtokviszonyai, a közéletben való szereplése s úgy a nemzetséggel, valamint a nevet adó helységgel kapcsolatos más históriai tények részletesen tárgyaltatnak: családtörténeti műnek kell azt tekintenünk s nem egyszerűen oklevél-gyűjteménynek, mint a kiadó nevezi. Ily körülmények között valóban nehéz feladat előtt állunk, mert azok után, miket az előszóban olvasunk, rendszeres bírálat alá nem vehetjük a monographiát. Már ez igazán kíméletlenség volna tőlünk az íróval szemben, ki ez előtte ismeretlen térre mások ösztönzése következtében úgyszólván kötelességérzetből lépett, és a nemzet történetében családja múltja iránt való kegyeletből, igaz lelkesedéssel fáradozott műve létesítésén. Másfelől

azonban, bár örömest meghajlunk áldozatkészsége előtt, teljesen elismerjük, méltányolni tudjuk szorgalmát, ügybuzgóságát, sőt még azt sem tagadjuk, hogy ez oklevél-gyűjtemény közrebocsátásával fine finale használt is a történetirás ügyének: épen a minden szempontok felett álló tudomány érdekében, a históriai igazság kedvéért, nem szabad egyet-mást elhallgatnunk s kötelességünknek tartjuk rámutatni azokra a tévedésekre, melyeknek szerző, a Palásthyak nemzedékrendjének, vérségi elágazásának összeállításánál legjobb igyekezete mellett is áldozatul esett.

Ebből a czélból okvetlenül szükséges megismertetnünk az olvasóval a családnak egy pár íziglen való leszármazását, úgy a hogy ezt a kötetben találjuk, mert máskülönben nem lehetünk elég világosak, sőt ártatlanúl még a hamis vádló színében tünhetnénk föl. Megjegyezzük, hogy a zárójelbe (—) foglalt magyarázó sorok tőlünk származnak, egyebekre nézve betűhíven közöljük a nemzedékrendet.

Láthatjuk e táblázatból, hogy szerző meg nem elégedve a Palásthy-család eredetének egyszerű, de igaz történetével, egy kétes értékű traditió alapján kutatni kezd, de kutatásai közben hamis nyomokra téved s az 1281—1327 között személyük- és javaikra nézve felszabadított várjobbágyokat, a Palásthyak kétségtelen őseit (a kik mellesleg mondva — bár volt közöttük némi-néműi vérség — egymásnak is távoli atyjafiai lehettek) jóhiszeműleg kivétel nélkül *Beés bán*, illetőleg Ludugerus ágyékából származtatja. Elbeszélése szerint nevezett *Beés bán* — noha hitelt érdemlő oklevelek bizonyítják, hogy 1258-ban *István ifjabb királynak fő pohárnokmestere volt*, a mit szerző ép oly jól tud, mint magunk — három várjobbágy fiúnak adott életet; ezek voltak; *Bors*, *Péter* és *Pous*. Bors comes a szent földön vitézkedvén, Jeruzsálemi András király által 1217-ben Táborhegy ostroma alkalmával *Palást* föld adományozása mellett *nemességre emeltetett*, «a két testvér ezalatt nem nemes várjobbágy maradván». Időmultával Péter unokái *Álmos* és *Fábián* 1281-ben szintén felszabadultak a honti vár hatósága alól, 1300-ban pedig *Leusták* unokái (a ki Ludugerusnak testvére volt) részesültek hasonló kiváltságban, Beés bán főpohárnokmesternek állítólagos Pous fiától származó unokái azonban csak 1327-ben léptek az ország valóságos nemesei közé. Idáig jutva szerző, szinte sajnálkozni látszik azon, «hogy a négyes nemesítés után egy újabbra okmányainkban sehol sem akadunk», nekünk pedig önkénytelenül is eszünkbe jutnak néhai jelesünk Botka

Tivadar következő szavai: «*A hazai családtant csak úgy emelhetjük a tudomány színvonalára, ha elveket, ha kritikát, ha felelősséget hozunk bele.*»[1] Harmincz esztendő múlt el azóta, a felelősséggel már csak megvolnánk valahogy, de kritika és elvek dolgában sajnos, a genealogia, úgy tapasztaljuk, gyakorta vissza sülyed fejlődésének abba a stádiumába, a mely bizony-bizony még csak meg sem közelíti a tudomány színvonalát.

Magunk részéről teljesen feleslegesnek tartjuk bizonyítgatni e szakfolyóirat olvasói előtt, hogy egy embernek, a ki országos főméltóságot visel, fiai várjobbágyok nem lehetnek, unokái nemesítésre nem szorulnak, constatálni akarjuk mindazonáltal a szerző által is használt oklevelekből azt, hogy:

1-ször: Beés bánnak *Pous* és *Péter* nevezetű fiai nem voltak,

2-szor: Ludugerus testvére *Leusták* fiú maradékok nélkül halt el,

3-szor: Beés bán és a *Palásthyak* között vérségi összeköttetés nincs, végre

4-szer: hogy *Bors* comesnek a szentföldön való járása s általában a Táborhegyen kelt Palásthy-féle donatio históriai alappal nem bir.

Részletekbe nem bocsátkozhatom, állításaim igazolására azonban egyetmást el kell mondanom, a miből ki fog tűnni, hogy szerző járatlan lévén a középkor ingatag terminologiájában, részint az oklevelek néhol bizony homályos szövegének félremagyarázása, részint a személynevek felcserélése s helytelen olvasása következtében oly zűrzavart idézett elő a Palásthyak genealogiájában, hogy az ember ugyancsak összeszedje magát, hogy eligazodjék rajta.

Az alább következőkkel azt akarom megvilágosítani, hogy kerültek a sokszor említett palásti várjobbágyok Beés bán nemzetségébe. Haladjunk tehát időrendben.

1256-ban Bors fiai s közöttük *Péter* a honti várjobbágyok ellen az esztergomi káptalan előtt nemes harmadmagukkal esküt tesznek arra, hogy Drinó föld atyjukról maradt örökös birtokuk. Az eskütársak egyike *Guze* (vagy *Guge*) Péter fiának mondatik s ennélfogva szerző felperes *Péter* fiának, Bors unokájának tartja őt (az atya mellett a fiú tanúskodik!). Minthogy pedig az 1281-ben fölszabadított *Álmos* és *Fábián* palásti várjobbágyoknak atyja történetesen szintén *Guze*, szerző habozás nélkül azonosítja és beoltja őket Beés bán nemes törzsökébe, a mint a közlött táblázaton is szemlélhetjük.

Tudjuk az oklevelekből, hogy Ludugerus testvére *Leusták* leány gyermekeket hagyván hátra, nemzedékét nem terjesztette tovább s nevével 1258-ban találkozunk utoljára. Minthogy azonban egy 1279-ben élő *Leusták* nevezetű palásti várjobbágynak *János* fiát emlegetik az oklevelek, szerző nem hisz a magszakadásban és az 1300-ban nemesített *Palásti Jóbot* (kinek atyja Ivánka volt) rokonaival együtt néhai *Leusták* unokájának tünteti föl, holott ezen összeköttetést a nevek hasonlóságának gyarló argumentumán kívül semmivel sem lehetne igazolni. Ez a második idegen hajtás Ludugerus törzsökén, lássuk a többit; előre kell azonban bocsátanunk, hogy a mennyiben terünk szűk volta miatt állításainkat részletesen nem bizonyíthatnók, a felelősséget bárkivel szemben is elvállaljuk.

1295-ben egy Fejér által is kiadott oklevélben Bors comes, Péter és *Pous* testvéreivel együtt említtetik. Szerző megjegyzi, hogy az előtte fekvő eredeti szövegben *Ruoz* = *Ravasz* áll s így a *Pous* név csak Fejér hibás olvasásának köszönheti lételét (a minthogy tényleg Bors comes testvérét *Rovosz*-nak nevezték). Mindazonáltal *Beés bán* ivadékai között ott találhatjuk *Poust*, sőt ott találjuk valamivel alább *Ravaszt* is, Egyed (de Ságh) nevezetű fiával együtt, kinek atyja pedig tudomásunk szerint az 1245-ben említett *Rugas* egészen idegen nemzetség sarja volt. A dolognak az a magyarázata, hogy az oklevelekben többször előforduló *Pósa* nevezetű palásti várjobbágyot szerző — megfeledkezvén iménti szavairól — a csak képzeletben létező *Pous*-sal azonosítja, s megteszi azt a Liptó fiaiban nemességre emelt Palásthy család ősének; a *Rugas* (Rugoz) nevet pedig egynek tartván a *Ravaszszal* (Ruoz), megveti alapját annak a családtörténeti confusiónak, mely a kötetben lépten-nyomon kísérti az embert, s a legnagyobb képtelenségekben nyilvánúl.

Azt hiszszük, hogy a most előadottak, ha többet nem is, de annyit mindenesetre igazolnak, hogy a táblázat élén álló Ludugerus, illetőleg Leusták, meg az 1281-től 1327-ig fölszabadított palásti várjobbágyok között vérségi összeköttetés nincs, vagy legalább is ezt szerző által követett módon s az általa fölhasznált oklevelekből bebizonyítani nem lehet. Immáron tehát az a kérdés, hogy egyáltalában tekinthetjük-é Beés bánt, illetőleg ennek fiát Bors comest a Palásthy család legrégibb ősének, a kiről kivételképen megjegyzi szerző, hogy II. András királytól a nemesítés mellett birtokadományozásban is részesült.

Ez volna tehát a sokat emlegetett *Táborhegyi* donatio. Verbőczy István Hármaskönyvében emlékezetnek okáért fel vagyon jegyezve, hogy Jeruzsálemi András királynak, *bizonyos hontvármegyei helység adományozásáról* a Táborhegyen kiállított privilegialis levele, a nagy törvénytudós idejében még létezett. De hogy

[1] Újabb családtani adalékok (Magyar Történelmi Tár. X. kötet 221. lap. Pest, 1861.).

ki volt az adományos, hogy hívták az illető hontvármegyei birtokot, arról hallgat az írás. Szerző ugyan határozottan állítja, hogy a donatio tárgyát «*terra Palást*» képezte, s szerinte az oklevél még a múlt században is a Palásthy-család birtokában lett volna, sőt egy osztályos per alkalmával a királyi ítélő tábla előtt is forgott; mindazonáltal a rá vonatkozó homályos tudósítások alapján az oklevél puszta létezéséből szerző által levont következtetéseket magunk részéről való históriai tények gyanánt semmi körülmények között sem fogadhatjuk el. Ő ugyanis határozottan megnevezi az adomány szerzőjét Beés bán fia Bors comes személyében, *ki mint várjobbágy indulván a szent földre, mint magyar nemes és Palást falu birtokosa tért onnan vissza.* Föltevését azonban (a mi nagyon természetes dolog) oklevelek nem támogatják, sőt a való tények ellentmondanak annak, minélfogva nem is tarthatjuk egyébnek *subjectiv meggyőződésnél*, melylyel pedig a komoly tudomány számot nem vethet. De Bors comes személyével közelebbről meg kell ismerkednünk.

Ha az előttünk fekvő kötet okleveleit, más kétségtelen hitelű tudósításokkal egybevetjük, meggyőződhetünk arról, hogy a XIII. században Hont és Bars vármegyékben egymáshoz közel, sőt néha egy területen is birtokolva két *Bors* nevezetű ember élt, már t. i. olyan, a ki bennünket közelebbről érdekel. Az egyik Beés bán fia Ludugerusnak unokája 1302-ben tiltakozik testvére László ellen (noha szerző állítása szerint már 1217-ben a szent földön vitézkedett), a ki *Nemcsény* birtokot Vezekényi Péter három fiának, *Bors*, *Ravasz* és *Péternek*, eladta.[1] A másik Bors 1256-ban már úgy látszik nem él, azt sem tudjuk, ki volt az atyja, csupán fiait s ezektől leszármazó nemzetségét ismerjük.

A genealogia így áll.

I. sz.

Ludugerus
Beés bán 1252—1264.
Bors 1302. László 1302.

II. sz.

Bors † 1256.
Brizó 1256. I. Péter 1256. de Vezekény. Zádor 1256.
II. Péter. II. Bors. Ravasz.
(1301-ben Beés bán fiától megveszik Nemcsényt.)

Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy a II. táblán látható Bors unokái az oklevelekben Vezekényiek, Váradiak, Nemcsényiek; Beés bán unokáit jobbára *Türeieknek* (de Ture) nevezik.

[1] Botka id. h.

A két nemzetség, noha birtokaik egymás szomszédságában feküdtek, egymásra nézve teljesen idegen volt, még csak össze sem házasodott. 1382-ben Beés bán fia Bors unokájának magva szakadván, a II. táblán álló *Bors*-nak kis unokája *Váradi László*, állítván, hogy ő is Borstól s ezen a réven Beés bántól, Ludugerustól származik, tiltakozott a magszakadás s a jószágok eladományozása ellen. Perre kerülvén a dolog, *Váradi László* a leányági utódokkal egyességre lépvén, vérségét az országbíró által annak rendi és módja szerint elismertette, s a következő leszármazási tábla jogérvényesen megállapíttatott.

III. sz.

Ludugerus.
Beés bán 1258—1264.
Bors (1302).
Brizó (1256—1270 között).
Miklós (1295—1324.).
Péter (1306—1351.).
Váradi László 1383.
Miklós «de Ture» dictus Kónya.
Miklós † 1382.
Dorottya (Családi Miklósné) 1383.

Ily módon a két család birói ítélettel összeolvasztatott, ámde *Botka Tivadar* éles szemei már harmincz évvel ezelőtt fölfedezték, hogy e genealogia — akár jóhiszeműségből, akár fortélyból, de mindenesetre — nagy tévedésen alapul, s bár jogi érvénye kétségbe nem vonható, a tudomány és kritika ítélőszéke előtt meg nem állhat.[1]

Ha szerző szinte nem is olvasta volna át Botka jeles értekezését, a rendelkezésére álló oklevelekből önkényt rá kellett volna jönnie erre a nagy fontosságú genealogiai tévedésre, vagy legalább is beláthatta volna azt, hogy a Palásthyaknak *Beés* bánnal való összeköttetése merőben alaptalan. Az ismeretes birtokviszonyok, a chronologiai ellentmondások, de az okiratoknak félre nem magyarázható sokszoros tanúbizonysága magában véve is elegendő arra, hogy az egész Palásthy genealogiát ízről-ízre megdönthesse, s nyugodt lélekkel merjük állítani, hogy legalább is 5—6 idegen nemzetség tagjai vannak abba fölvéve, nem ritkán kétszer, háromszor is szerepelvén egy és ugyanazon ember, mit számos példával illustrálhatnánk, a *Pous*, *Ravasz* és *Rugas* nevek metamorphosisán kívül.

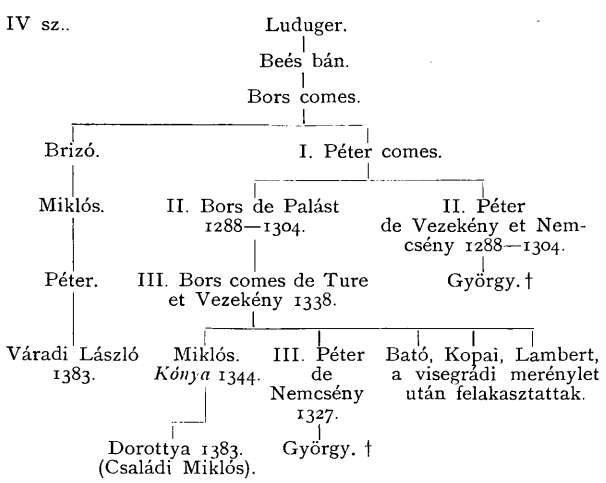
Lássunk tehát egyet a sok közül.

Szerző nem csak ismeri, de teljes szövegében közli is Széchi Miklós, Mária királyné országbirájának 1383-ban kelt ítélet-levelét,[2]

[1] L. id. h. 237. l. Az évszámokat mi toldottuk a táblázathoz.

[2] Felette jellemző az oklevél oldaljegyzete: «*1383? vagy 1483. Botka 1383-at hiszi.*»

melylyel Beés bán és Bors maradékai törvényesen egyesíttettek. Az általunk most közölt leszármazási tábla helyett azonban a kötet végén ilyen nemzedékrendet találunk:

A III. sz. táblázaton *Kónya Miklósról* legalább elismertetik, hogy Beés bán unokája volt, szerző azonban, a II. táblán álló Vezekényi Pétertől származtatja, s egy sohasem létezett (III.) Bors fiának tartja őt, a ki pedig tulajdonképen egy személy Vezekényi Péter (II.) *Bors* nevezetű fiával. Továbbá nevezett *Kónya Miklósnak* a táblázat szerint III. Péter, Bathó, Kopai és Lampert nevű testvérei vannak; az oklevelek azonban a leghatározottabban bizonyítják, hogy 1. *Kónya Miklós* egyetlen fia atyjának, 2. hogy a táblázaton álló II. és III. *Péter* tulajdonképen egy személy s így 3. hogy a visegrádi merénylet után felakasztott Bors fiaknak *Péter* nevű testvérök nem volt (a mit pedig szerző igen hangsúlyoz), végre 4. hogy a nemzedékrendbe felvett két magtalan *György* közül, tulajdonképen csak az egyik (II. Péter fia) létezett.

De elég ebből ennyi, mert ívekre terjedne ismertetésünk, s felényire olvadna a *Palásthyak* hatalmas genealogiája, ha a tévedéseket ízről-ízre ki akarnók mutatni.

Kétségtelenül ki lehet mutatni az oklevelekből, hogy a Beés bán családjába olvadt Váradiak, Nemcsényiek, Vezekényiek, noha birtak is *Palástom*, sőt egyikök, másikuk onnan írta nevét, a *Palásthyak vérségéhez nem tartoztak*, pedig erre szerző különös súlyt helyez, s épen ezek révén kapcsolja össze az egykori palásti várjobbágyokat Ludugerus törzsökével. Ki lehet mutatni, hogy a Borstól származó Váradiak, Vezekényiek stb. Palástom szerzett jószágaikat részint eladták, részint elvesztették. II. Bors «*de Palást*» fiai Zách Felicziánnal való összeköttetésük miatt halálra ítéltetvén, 1331-ben palásti birtokuk is elkoboztatott, a Bors fia Pétertől jövő testvérágnak pedig *Nemcsényi Györgyben* csakhamar magva szakadt. Megszünvén pedig az egyes családtagoknak Palástom való birtoklása, végkép kijött a forgalomból közöttük a *Palásti* név is, melyet különben a középkor ismerője vérségi együvé tartozás alapjául magában véve sohasem fogadna el. Nem lehet azonban sehogysem kimutatni, hogy a Zsigmond királytól 1421-ben czímerlevelet nyert *Palásti Gergely* és rokonsága az 1281—1327 között felszabadított palásti várjobbágyok utódaival milyen összeköttetésben állott, mert szerzőnek erre vonatkozó közlései nyilván félreértéseu alapulnak. Hasonlóképen áll a dolog az oklevelekben előforduló sok más személylyel, kiket szerző — a nélkül, hogy erre elfogadható alapja volna — a Palásthyak között szerepeltet. Ha egy Miklós nevezetű ember atyját Jánosnak hívják, s a Palásthyak vérségében szintén akad egy Miklós, kinek atyja János (pedig mennyi volt), bizonyosak lehetünk felőle, hogy amazok utódjai bekerülnek a genealogiába, bármennyire ellentmondjanak is a birtokviszonyok és a chronologia az ily fattyúhajtások átültetésének. Merész vádnak látszik, de szükség esetén bebizonyítom, ha ugyan az elmondottak után ez már fölösleges nem volna.

Összefoglalva tehát az általunk eddig előadottakat, végeredmény gyanánt kimondhatjuk, hogy a Palásthyak nemes törzsökének egyenes ősei (a mennyiben *Álmos* és *Fábiánnak* magva szakadt) az 1300 illetőleg 1327-ben fölszabadított várjobbágyok voltak, nem pedig Beés bán, Leusták vagy Bors comes. Nevezettek utódjai két fő ágban virágzottak, idők folyamán kisebb-nagyobb mellékágazatokra oszolva. Ha szerző kizárólag ezeknek vérségére szorítkozik vala, azt hiszszük, megtalálja a helyes irányt s mindenesetre derék, számot tévő munkát végez. De bolygó fényt követett s magasabb régiókban keresvén a Palásthyak őseit, eltévedt a genealogia szövevényes útjain, úgy hogy mikor bevégzett munkáján végig tekint, kénytelen bevallani, hogy «a függelék gyanánt szemlélhető családfák, több ízben csak *valószínűséggel* dicsekedhetnek». Ez már pedig csakugyan nem a mi hibánk, sőt az okleveleket sem vonhatnók érte felelősségre.

Távol áll tőlünk, hogy szerzőt meg nem érdemlett váddal terheljük, mindazáltal azt hiszszük, hogy műve tudományos értékét egyáltalában nem emelte akkor, midőn *Hőke Lajos* Hont vármegyéről szóló kézirati monographiájának Palást helységre vonatkozó részét egész terjedelmében átvette. Úgy látszik ez által vert benne hatalmas gyökeret az a meggyőződés is, mely a Palásthyak eredetét a Tábor-

hegyen kiállított nevezetes donatióhoz köti, s melyet Verbőczi «valószínűleg azon alkalommal látott, mikor jószágából Ipolykeszibőből Paláston át Zólyomba, ottani várába Dobronyivára utazott s a vendéglátó Palásthyaknál megszállott».[1] De más, ennél tanulságosabb dolgokra is akadunk Hőke Lajos czikkében, nevezetesen, hogy Palást határában egy sziklán 24 hüvelyk hosszú, 12 hüvelyk széles emberi lábnyom létezik, jeléül annak, hogy valamikor, midőn még «*a sziklák annyira puhák voltak, hogy a beléjük tapadt emberi lábnyomot fölvették*», egy két öles óriás járhatott azon a vidéken. A mi bizony még nem is olyan nagy dolog, fejtegeti tovább Hőke úr, ha meggondoljuk, hogy az özönvíz előtti emberek (Mózes hagyománya szerint) közel két ezer évig éltek, mely idő alatt óriásokká könnyen fejlődhettek s ha tekintetbe veszszük, hogy Ceylon szigetén az u. n. Buddha lábnyoma hat láb nagyságú és «*talán egy hat öles emberé lehetett*». Véleményünk szerint hasonló dolgokat nem lett volna szabad bevenni egy komoly, tudományos munka keretébe.

Áttérve most magára az oklevél gyűjteményre, készséggel elismerjük, hogy ez, a benne rejlő históriai anyagot tekintve, valóban becses és szerző különösen Botka gyűjteményének, s némely nehezen hozzáférhető levéltárak okmányainak közrebocsátásával, határozottan jó szolgálatot tett a történetírás ügyének s ezért köszönettel is tartozunk. Bizonyos dolog azonban, hogy az oklevelek publicátiójának módja sok kíván Ɛ. valót hagy fenn, s a már megállapított és rendszerint követett modern elveket szerző munkájában nem érvényesíté; arra sem volt szükség, hogy egyes okleveleket kétszer, sőt háromszor-négyszer is felvegyen a gyűjteménybe, átiratok, kivonatok stb. alakjaiban, de utóvégre is ezzel csak magának szerzett több fáradságot s költséget. Nagyobb baj ezeknél, hogy az oklevelek élén álló kívánatok gyakran felületesek, megbizhatlanok, s nemhogy azok rövid pontos tartalmával ismertetnének meg bennünket, de néha félrevezetnek, sőt képtelenségeket beszélnek. Álljon itt egy példa. 1288-ban mondatik, hogy *Palást* birtokot «*quae olim erat terra castrensium de Hunth et de Bolondoucz*» IV. Béla Csák Istvánnak adományozta. A kivonatban pedig szóról-szóra ezeket olvassuk: IV. Béla Csák Istvánnak ... adományozta Palást felét, mely még Hont várához tartozott «*és Bolondouch magva szakadtával a koronára vissza esett*» (19. sz. oklevél). A szövegből aztán (XXVII. lap) megtudjuk azt is, hogy *Bolondócz nemes család* már IV. Béla alatt kihalt.

[1] Szerző maga részéről hozzá teszi, hogy Werbőczy azért nem említi meg, hogy a szent földön nemesített Bors a Palásthyak őse volt, mert ez a «*magas körökben általánosan ismert lehetett*».

Személy- és tárgymutató zárja be a kötetet, mely után függelék gyanánt hét genealogiai tábla következik.

Ezeket tartottuk szükségesnek a «*Palásthyak*» harmincz ívre terjedő első kötetéről elmondani. Tudjuk, hogy a szerep, mit magunkra vállaltunk, bizonyos tekintetben háládatlan, de vigasztal és megnyugtat bennünket az az öntudat, hogy igyekeztünk szigorúan tárgyilagosak maradni, s a történeti igazság földerítésén kívül más czélunk nem volt.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

Okmányok a Melczer család levéltárából. XIII., XIV., XV. század, közli s kiadja Kellemesi **Melczer István**, *val. b. titkos tanácsos, kamarás, a magyar főrendiház tagja. — Budapest, Hornyánszky Viktor könyvnyomdája. 1890.*

Melczer István valóságos belső titkos tanácsos, főrendiházi tag, ez év nyarán egy kötetben kiadta családi levéltárának legrégibb okleveleit. Ezzel a magyar judikatura kitünősége, a ki mint az utolsó personalis régi törvénykezésünk történeti alakjai közé tartozik, s a ki Majláth Györggyel együtt éveken keresztül az országos nagybírák legelseje volt, tényleges munkásaként lép fel a magyar történettudománynak, melynek haladását kezdettől fogva nem szünt meg méltányló figyelemmel, meleg érdeklődéssel kísérni.

Mintegy tíz ívre terjedő oklevélpublikatió, nyolczvan darabra rugó középkori oklevélszöveggel, ha nem is kicsinylendő, de magában véve épen nem szokatlan jelenség immár történetirodalmunk terén. Örvendetes esemény min denesetre, hogy közel száz régi oklevél válik újabb kincsévé a történetkutatásnak, megmentve az elkallódásnak, elpusztulásnak százféle alakban fenyegető veszedelme elől. De azt lehet mondani, hogy e tekintetben már meglehetősen el vagyunk kényeztetve: hiszen egyik családi oklevéltárunk a másikat követi, egyik anyagközlés a másik nyomába lép, s mindannyija a szakismeret, a diplomatikai iskolázottság oly magas színvonaláról tanuskodik, hogy e téren most már nagyon nehéz dolog valami feltünőt produkálni.

És mégis, ez az aránylag kis terjedelmű kötet megjelenésében van több oly momentum, mely a szokottnál nagyobb érdeklődésre késztet és a tárgyilagos ismertetés előtt némi személyi reflexiókat ad a recensor tollára. Mindenekelőtt úgy kell üdvözölnünk a kötetet, mint úgyszólván első jelenségét annak, hogy a családi levéltárak kiadása körül megindult örvendetes mozgalom a főrangú nemzetségek körén túl immár a kisebb

kiterjedésű nemesi családok között is viszhangot keltett. A Károlyi, Zichy, Sztáray grófok codexei mellett, már régóta óhajtva várjuk a magyar középnemesség főbb családainak oklevéltárait. Az évek múlnak, s a Kállayaknak s annyi más gazdag levéltárral dicsekvő ősrégi magyar nemesi családnak végre is az idegen eredetű s aránylag nem is oly régi család sarjadéka mutat példát, megkezdve családi oklevéltárának közzétételét, nem hogy országos nevű főúri családok enemű vállalataival vetélkedjék, hanem a «noblesse oblige» elvében gyökerező ama meggyőződéstől indíttatva, hogy e tettével a hazai tudományosságnak tartozó honfiúi kötelességet ró le. S e nemes gondolkozás gyümölcse, a most megjelent kötet nemcsak a mæcenast dicséri Melczer Istvánban. Ő maga vállalkozott a szerkesztés nem kis gondot okozó munkájára is; ő állította össze az oklevéltár anyagát, ő látta el az egyes okleveleket rubrumokkal és felvilágosító jegyzetekkel és többszörös név- és tárgymutatót csatolt a kötethez, mindezt a fáradságos munkát a nyolczvanadik életév küszöbén végezve el, mely saját szavaiként is «határt szab az emberi tevékenységnek». Ez a körülmény fokozza elismerésünket, s míg a kötet kiadása a családfő nemes irányú liberalitásáról tesz méltó tanuságot, addig lehetetlen bámulatunkkal nem adóznunk a tudományszeretet és munkakedv oly magas foka előtt, a mely a nyolczvan éves aggastyánt egy érdemekben megfutott fényes életpálya alkonyán a tevékenység új terére készteti, hogy a magyar tudós szerényen hangzó epithetonjával zárja be a koronától nyert magas czímek és kitüntetések díszes sorozatát.

De térjünk át a kötet ismertetésére.

A Melczer István szerkesztésében megjelent oklevéltár a kellemesi Melczer család levéltárában őrizett oklevelek középkori anyagát teszi közzé, az 1232. évtől kezdve a XV. század utolsó éveig. Ez oklevelek közül 7 db. az Árpádkirályok korából származik, és a legelső kivételével mind ismeretlen, valaminthogy először lát napvilágot a 19 db. XIV., és 54 db. XV. századbeli oklevél is. A magyar királyi kiadványok számát ez oklevéltár II. Endrétől, IV. Lászlótól és III. Endrétől 1—1, Róbert Károlytól 3, I. Lajostól 1, Zsigmondtól 2, Albert özvegyétől, Erzsébet királynétól 1, és Mátyástól 9 eredeti oklevéllel gyarapítja. A hiteles helyek közül legtöbbel: 10 dbbal van a jászói konvent képviselve, utána következik a szepesi káptalan 7, váczi káptalan és a leleszi konvent 4—4, a budai és egri káptalanok 3—3, az egri püspöki helytartó 2 oklevéllel; a tihanyi konventtől van 1 Árpádkori kiadvány, a fehérvári, győri és vasvári káptalanoktól s a csornai és pécsváradi konventektől 1—1 oklevél. A többi jobbára nádori és országbirói itéletlevél; van két vármegyei kiadvány is Borsodból, s hogy a sorozat teljes legyen: két magánokirat a XV. század második feléből.

Mindezek az itt felsorolt oklevelek a középkori oklevél-anyag elég terjedelmes és változatos gyűjteményét képezik; csakhogy a gyűjtemény egyátalában nem tekinthető családi levéltárnak, annyiban t. i. nem, hogy az a család történetéhez semmiféle adatot nem tartalmaz.

A Melczer család tudvalevőleg csak a XVI. század második negyedében, a mohácsi vész évében tűnik fel Melczer Boldizsárral, a ki 1526-ban Eperjes város főbirói tisztét viselte. A polgári származású család főleg szerencsés házassági összeköttetések segítségével küzdi ki magát a városi élet szűk keretéből, s emelkedik fel a magyar birtokos nemesek közé. Melczer Kristóf, a ki családjának a czímeres levelet megszerezte, Werner Szabina kezével jut sárosvármegyei birtokaihoz. Utódai az ő nyomdokán haladnak, s a Berzeviczy, Kékedy, Serédy családokból választott hitvesek révén mindjobban gyarapodik vagyonban és tekintélyben a család, mely száz év leforgása alatt Sáros, Borsod, Abauj, Zemplén s a többi szomszédos vármegyékben bír tekintélyes jószágokat.

E jószágok képezik az egyedüli kapcsot a Melczer család és a most megjelent Melczer-codex között. Ezekre a több oldalról összegyűjtött birtokokra és azok középkori tulajdonosaira, valamint e tulajdonosok többi birtokaira vonatkoznak a családi levéltár itt közzétett középkori oklevelei, nem pedig a későbbi származású Melczer családra, melynek neve még csak elő sem fordulhat azokban. Ezért választotta nagyon helyesen Melczer István is «*A Melczer család oklevéltára*», helyett ezt a czímet kötetének: «*Okmányok a kellemesi Melczer család levéltárából*», ezzel a kevésbbé jól hangzó, de minden esetre pontosabb czímmel kívánván elejét venni azok csalódásának, a kik a Melczer család múltjával remélnek ez oklevelekből megismerkedhetni. De épen ezért annál feltünőbb, hogy a XV. század utolsó évét választotta publicatiója határául, a helyett hogy a rendes szokás szerint a mohácsi vész éveig haladt volna, mely reá nézve még családja történetének szempontjából is nevezetes időpontot képez. Igaz, hogy a mohácsi vész, mint középkori történetünk határkövének kérdése felett sokat lehet vitatkozni, s a hagyományos felfogás mellett az ellenkező nézetnek is meglehet a maga jogosultsága; de ennél az esetnél, midőn az 1526. év egyuttal a Melczer család első fellépésének évét is jelzi, minden tekintetben czélszerűbb lett volna az oklevelek közlésében ez időpontig haladni. Így a következő kötet igazi családi oklevéltár gyanánt folytatta volna a most megkezdett vállalatot.

Ha tehát a család történetének adatait hiába

is keresnők e kötetben, azért nem kevésbbé tanulságos e gyűjtemény annak az érdekes és változatos sorsnak megismerése körül, a melyen a kisebb nemesi birtokok még a föld megkötöttségének idején is a birtokos családok elágazásai, szerződések, elzálogosítások, igényperek útján keresztül mentek, míg nem egy ügyes és körültekintő család kezében egységes családi uradalommá egyesültek.

A kisebb birtokos nemesi családok jelentékeny száma az, mely e kötet okleveleinek — jobbára adományleveleknek, zálogos szerződéseknek, itéleteknek — szövegéből elénk lép. A róluk beszélő adatok a középkori magyar nemesség nemzetségi évkönyveihez tartalmaznak hézagos bár, de összeségükben mégis sokat mondó adalékokat, melyeknek a családtörténetek buvárai igen nagy hasznukat fogják venni.

Az alábbiak igazolni fogják e várakozásunkat.

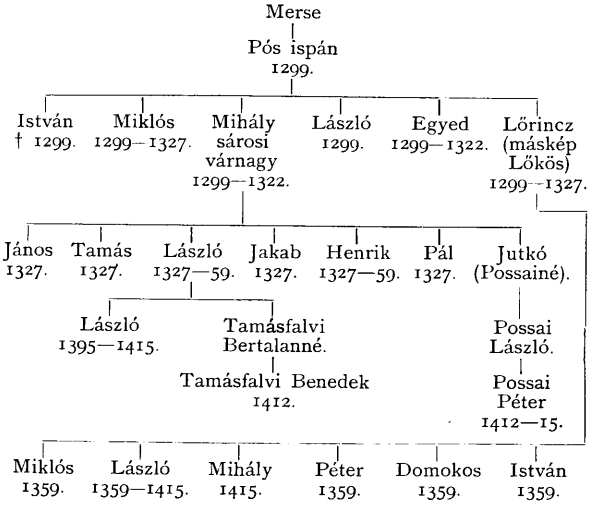
A Melczer család törzsbirtokai: Kende és Kellemes révén egy már kihalt nemzetség, a *Kendi* család történetével ismerkedünk meg, melynek kezdetei az Árpád-királyok koráig vezetnek vissza bennünket.

A XIII. század végén találkozuk a Kendiek első ismert ősével: Mersefia Pós ispánnal, a ki öt fiával, István, Miklós, Mihály, László és Egyed testvérekkel III. Endre több oldalról fenyegetett trónjának erős támaszai közé tartozik. István, a legidősebb fiú egyike a király legjobb katonáinak; Albert osztrák herczegnek nassaui Adolf király ellen 1298-ban indított hadjáratában ott harczolt ő is a Demeter ispán által vezérelt szövetséges magyar csapatok soraiban és Strassburg falai alól két halálos sebet hozott magával, a mint azt maga Albert kiemelte Endre királyhoz írt levelében. Majd a Csák Péter nádor fiai, Máté és Csák ellen küldött sereg sorai közt találjuk őt Holics (Holysow) vára alatt, melynek ostromában el is esett. III. Endre vitéz katonájának hű szolgálatait azzal ismerte el, hogy hősi halála után családjának adományozta a kendei jószágot, melyet addig a királyi litiscariusok (hálókötők?) bírtak. Az 1299. október 29-én kelt adománylevelet a codex az eredetiből közli (5. sz.), s egyike az a kötet legérdekesebb okleveleinek.

A többi testvér közül Miklós mester 1310-ben mint sárosi várnagy szerepel (9. sz.) s Mihály, Egyed és Lőrincz testvéreivel együtt osztozik Kende és Kellemes, továbbá a hevesvármegyei két Csehi, két Alsok, Siva (talán a mai Szilvaegyház?) és Bolya hegységek birtokán. Miklósnak jutott Kellemes és a két Csehi, a többiek Mihály és a másik két testvér osztályrészei lettek.

Ezek a jószágok képezték a család törzsbirtokait, melyeket mindvégig megtartott a maga kezében. De ez nem ment minden megpróbáltatás nélkül. A Csák Máté és Amade nádor fiai által támasztott zavarokban, melyek az ország északkeleti vármegyéiben 1312-ben érték el tetőpontjukat, a Kendiek a lázadók pártján voltak s úgy látszik nagy részük volt abban, hogy a királyi seregek kudarczczal távoztak a sárosi vár falai alól. Róbert Károly ugyanis ez időtájt «pro excessibus eorumdem, quos in conservatione castri nostri Saros vocati contra nostram comisissent maiestatem», minden jószágukat elkobozta és másoknak adományozta. De Mihály mester ügyessége változtatott a dolgon. A rozgonyi csata után, Sáros várának második ostroma alatt, mely a királyi fegyverek diadalával végződött, talált módot előbbi hibájának jóvátételére, s a király 1314. márczius 18-án visszavonta az elkobzási rendeletet, új adománylevelet állítva ki a család birtokai felől. (14. sz.) Az új adomány később 1327. április 27-én újabb megerősítést nyert (u. o.); 1364-ben Lajos király pecsétjével is ellátta a Corpus Jurisból ismert formula alatt (u. o.), végül pedig Zsigmond 1393. június 2-án még egyszer megerősítette. (25. sz.)

A család további elágazását a codex adatai alapján a következő táblázat tünteti fel:[1]

Az itt elősorolt családtagok neveit egy érdekes pör iratai őrizték meg (29. sz.), melyek jogtörténeti tekintetben igen figyelemre méltó mozzanatokat tüntetnek föl.

Kendi Mihálynak a családfa szerint hat fián kívül Jutkó nevű leánya is volt, a ki férje révén a Possaiakkal hozta a Kendieket rokonságba. Jutkó asszony unokája, Possai László-fia Péter 1412-ben pört indított a Kendiek ellen nagy-

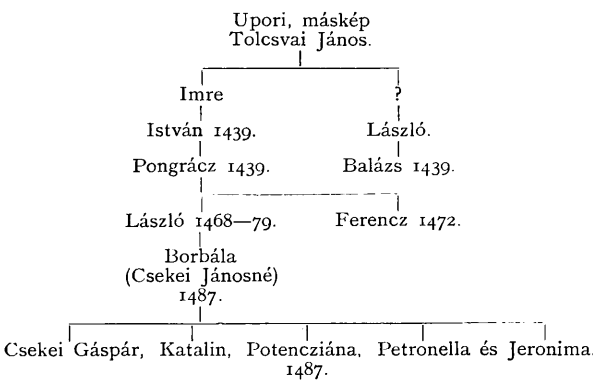
[1] Az évszámok az okleveleket jelzik, melyekben az illető családtagok mint élők szerepelnek.

anyja leánynegyedi illetősége tárgyában. A Kendiek e követeléssel szemben abból a körülményből merítik védelmüket, hogy a Károly király alatt pártütés miatt elvesztett birtokokat ugyan e királytól kegyelemből, mint új adományt kapták vissza őseik, ekként ezek immár nem aviticus, hanem szerzett birtok számba jönnek. E védekezés, és az, hogy az új acquisitió egy másik tényeül tüntették fel az 1364-iki megerősítést is, melyet Róbert Károly és Nagy Lajos pecséteinek elvesztése után új királyi pecsét készíttetése tett nemcsak itt, de minden régebbi adománynál szükségessé, érdekesen világítja meg ama korszak jogi felfogását. Pedig e felfogást a bíróság is szentesítette — főleg miután az alperesek Zsigmond királynak egy ma már ismeretlen törvényczikkében is találtak támaszt a maguk védelmére: a mely szerint a hűtlenség czímén elkobzott jószágokból a leányokat semmi rész nem illeti meg. Az 1415. november 24-én kelt nádori itélet mindezek alapján a felperest elutasította keresetével.

A Kendiekből még egy nemzedékkel találkozunk az 1469—70. években: László-fiai Lászlóval és Gergelylyel (57—58. sz.), kiket a század elején szereplő két hasonnevű unokatestvér: Mihály-fia László és Lőrincz-fia László közül aligha nem az előbbi kapcsán lehetne a családfába beigtatni, de erre nézve közelebbi adataink hiányoznak.

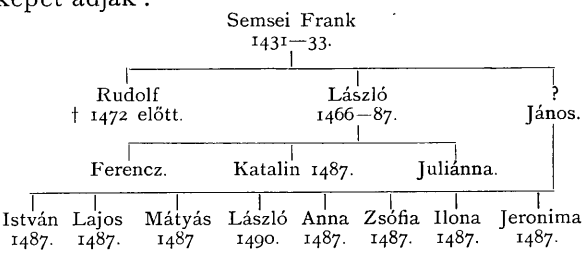
A sárosvármegyei családi jószágok egy másik csoportja: Jakabfalva, Som és tartozékaik a régi oklevelek egy újabb sorozatát juttatták a családi levéltárba, a *Semseiek*, *Uporiak*, *Tarköviek* és *Csaholyiak* múltjából ismertetnek meg velünk nehány nem épen érdektelen részletet.

Az *Uporiak*, úgy látszik, Jakabfalva nagyobb részét bírták, Sommal és Kápolnával együtt. A család leszármazását a XV. században az alábbi tábla illusztrálja:

Sárosvármegyén kívül voltak birtokaik Zemplén, Bereg és Szabolcs vármegyében is. Jószágaik tekintélyes száma daczára is vagyoni viszonyaik mindazonáltal meglehetős rendezetlen színben tűnnek fel. (40., 54., 56., 59. és 62. sz.) Jakabfalvi birtokaik egy-egy részét minduntalan zálogba vetik, vagy eladják, hol a *Frichi* családnak — Frichi István-fia Jánosnak, majd e János fiának, Lászlónak, — hol a *Semseiek*-nek, egyszer, a mint látszik, ugyanazt a részt mind a kettőnek, a mi több ízben hosszú perlekedésre adott okot s a családra mindannyiszor kedvezőtlenül végződött.

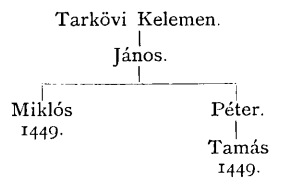
A *Semseiek* ez oklevelekben 1431-ben jelentkeznek először Jakabfalván birtokos urakul, zálogjogon megszerezvén maguknak Olsaviczai János deák 24 jobbágytelkét, némi kápolnai és somi birtokrészekkel együtt. (36. sz.) A család mind jobban terjeszkedik a további nemzedékek alatt, melyekről az oklevéltár adatai a következő képet adják:

Semsei László 1483-ban *Csaholyi* Imre-fia Páltól s ennek Péter, András, Borbála, Ilona és Katalin gyermekeitől megvette sárosvármegyei, 16 helységben fekvő birtokaikat 40 arany forintért, minek egy részéből Csaholyi Pál, Csaholyi Sebestyén özvegyének Ágota asszonynak hitbéri igényeit elégítette ki. (64. sz.)

Az Uporiak férfiágának 1487 körül magva szakadván, a Semseiek azok összes jószágaira igényt tartottak, eltiltva az egyedüli leányági örököst, Csekei Jánosnét azok elfoglalásától (67. sz.) Mindkét család örökségi igénye azonban hatalmas ellenfélre talált Mátyás király személyében, a ki Upori László halála után jószágait «absque omnis iuris tramite» elfoglalta és magának tartotta. Mátyás halála után Csekei János Corvin János herczeggel tárgyal a jószágok megszerzése ügyében, a mi ellen a Semseiek eleve is óvást emelnek. (73. sz.)

Még a Tarköviek nagy kiterjedésű nemzetségének egy ága is szerepel az oklevelekben (48. sz.):

kik közül Miklós és Tamás 1449-ben jakabfalvi birtokuk egy részét 40 forintért zálogba adják belső emberüknek Miskolczi István-fia Herczeg Lászlónak.

A kékedi jószágra csak egy oklevél vonatkozik, Ónodi Czudar Simon 1464. június 9-én kelt oklevele (51. sz.), melyben Kéked helység jobbágyait a Mélpatakon Kékedi Imre által veretett híd vámjának fizetésétől fölmenti. A *Kékedyek* azonban, kiktől e jószág a Kékedy Katalin kezével Melczerékhez jutott, Nógrád vármegyében is bírtak, nevezetesen a ma Homoknak nevezett Kis-Pösztyénben és szomszédságaiban. Egy egész csoport oklevél foglalkozik e jószágok sorsával. A legelső mindjárt a budai káptalan határjáró levele 1301-ből (7. sz.), mely az Árpád-korbeli oklevelek sorozatát bezárja és több tekintetben kiváló érdekkel bír.

Drai Tamás ispán és fiai, János és Miklós, pösztyéni birtokukat csere útján átengedték Falkus-fia Mihály ispánnak és fiainak, Simon, Tamás és Pető mestereknek. A határjárással egybekötött beigtatást a budai káptalan a király által kijelölt nyolcz szomszéd birtokos nemes — mind Mihály ispán nemzetségbeli rokonai — jelenlétében teljesítette, miről 1301. május 18-án adta ki bizonyságlevelét. A káptalan okirata nemcsak a határjárásnál szereplő szakértők — arbitratores — adatának szempontjából bír fontossággal, de azért is, mert e szakértők közt említi *Zaah-fia Felicziánt* is, a később Visegrád falai közt lejátszott véres tragédia szomorú nevezetességű hősét.

Ez oklevelet a XIV. század végén a *Palástiak* és *Libercseiek* iratják át, a kiket ennélfogva a birtokszerző Mihály ispánnal hozhatunk leszármazási kapcsolatba.

Palásti, máskép Nagylibercsei vagy Egyházaslibercsei
Radó.
|
Miklós 1373.
|
Mihály
1420—1439.

képezik a család e korbeli leszármazóit, kik mellett még Péter-fia Tamás (1397), Kislibercsei Taplán-fia András (1420) és Radáni Libercsei István (1499) neveivel találkozunk az oklevéltárban.

A pösztyéni birtokos-nemesek közül másodsorban a nagy-pösztyéni, máskép vingárti, *Geréb* családról kell megemlékeznünk, melynek leszármazási táblájához a codex a következő adatokkal járul:

Péter.
|
János.
|
János.
|
András 1439. † 1447 előtt. — János 1439. — Miklós 1447 előtt.
István. — Lőrincz 1447. — Péter. — László 1439. — János. — Miklós 1439—47.

A Geréb család birtokainak egy részét az 1430-as évek körül az *Araniak* kezén találjuk, kik közül Arani Miklós, Nógrád, Hont és Gömör vármegyék főispánja, 1437-ben nyerte zálogjogon a magvaszakadt Zagyvafői Miklós pösztyéni birtokrészét, 223 arany forintot kölcsönözve ezért a folytonos pénzzavarokkal küzdő Zsigmond királynak. (39. sz.) Az Araniak pár év múlva már a szomszédos Libercsén is bírnak; és megakadályozzák a Gerébeknek és Hugyagi János-fia Balázs deáknak a néhai Nagylibercsei Simon pösztyéni birtokába való beiktatását. Hugyagi Balázs deák 1439-ben a maga költségén vállalkozik a Geréb család jogainak érvényesítésére (41. sz.), a mi egyesség révén sikerül. A Gerébek 1444-ben hozzájutnak a Libercsei Simon örökségéhez (44. sz.), Balázs deák pedig fáradozása jutalmául pösztyéni birtokuk felét kapja. (46. sz.) Ez a birtokrész Balázs deák utódaitól 1499-ben 1500 frtért Szentiványi Tárnok Osváthoz került. (79—80. sz.)

Úgy látszik, a Kendiekkel való összeköttetésük révén került a gyűjteménybe nehány adat a *Hubaiakról:*

Domokos.
|
Miklós
† 1427 előtt.
|
János, Gáspár, Anna, Anasztázia
1427—1429.

kik közül az utolsó nemzedék a *Latránfalvi* Jakab fiaival Jakabbal és Lászlóval állott perben a latránfalvi jószág miatt. 1429-ben a felek az ügyet fogottbírák elé viszik (32. és 34. sz.), 1464-ben pedig Latránfalvi János perli a maga részét Hubai Gáspár, Menyhért és Detre testvérektől. (50. sz.)

A sóvári *Soós*okra két oklevél vonatkozik. Az egyikben egy sófőző kút feletti per nyer elintézést, melyek tizedrészét az egri püspökség még V. Istvántól kapta adományban a király szüleinek, IV. Béla királynak és Mária királynénak lelki üdvösségeért. A Soós család, mely a sóskút többi részét bírta, mindjárt kezdetben megtámadta az adományt; ebből hosszú per fejlődött ki, melynek folyamán a családnak többszörös pénzbirságot kellett fizetni, míg végre 1326-ban az országbíró előtt létrejött egyesség vetett véget a pörlekedésnek. (12. sz.) Ugyanez évi június 10-éről van keltezve Károly király oklevele, mely a Soós család törvénykezési közvetlenségét biztosítja. A család történetére oly nagy fontosságú oklevelet a codex a szepesi káptalan ez évi átiratából közli (13. sz.); az eredetit a magyar nemzeti múzeumban elhelyezett családi levéltár bírja.

Nehéz feladat volna a többi oklevelek provenientiájáról is beszámolni, melyek a heves-

vármegyei Saár, a gömöri Latránfalva és Zubogy, a borsodi Alacska, Devény, Egres, Jákfalva, Sajó-Kaza, Sajó-Szöged és Szentalbert, továbbá az abauj-vármegyei Alsó-Méra, Bogdány, Bölzse, Gibárt, Kelecsény, Lengyelfalva, Nádasd, Széplak, Szkáros és Zsadány, a sárosi Bábafalva, Kükemező, Pósfalva, Ternye, a máramarosi Herincse és Lipcse, a tolnavármegyei Agárd, a sopronvármegyei Csél és Szemere és a zalavármegyei Paloznak helységek és azok birtokosai, az Agárdiak, Alacskaiak, Bölzseiek, Bugáthiak, Csécsiek, Hubaiak, Ilosvaiak, Latránfalviak, Melléteiek, Porkolábok, Putnokiak, Roskoványiak, Szemereiek, Szentalbertiek, Tolvajok, Tornaiak, Ungaiak, Vidfiek, Zubogyiak stb. krónikáit gyarapítják megannyi új adatokkal. Csak apró töredékei azok egy mozgalmas nemesi társadalom belső életének, melynek képét bajos volna belőlük összeállítani. De az egyes részletek, a mik ez adatokból itt-ott kidomborodnak, elég érdekesek arra, hogy e korszak társadalmi viszonyainak kutatója azokat figyelmére méltassa.

Az ismertetett részletek már maguk is sok olyan momentumot tüntetnek fel, melyek az ország történetével állanak szorosabb összefüggésben. Így a Kendiek őseinek viselt dolgai, melyek közül Holics vár ostroma III. Endre alatt, s a család szerepe Sáros vára védelmében a korszak legújabb nyomozásokon alapuló képét is egész ismeretlen adatokkal egészítik ki. Ezeken kívül azonban még egész sorozata a köztörténeti adatoknak ötlik szemünkbe e codex átlapozásakor. Legyen elég ezúttal csak amaz oklevelekre hivatkozni, melyek a nikápolyi csatában eltünt Nyéki György-fia Balázs és Zamari Miklósfia Istvánnak (26. sz.), továbbá a wiklefita mozgalmakban szerzett katonai érdemekért királyi adománynyal jutalmazott Ternyei Mihálynak tartották fent emlékezetét. Jogtörténeti szempontból ismételten felhívjuk a figyelmet a Kendiek és leányági leszármazóik között 1412—15. években lefolyt perre, valamint a budai káptalan 1301-iki (7. sz.), az egri vicarius 1333-iki (15. sz.) és 1381-iki (23. sz.), a Pálóczi Mátyás országbiró 1429-iki (34. sz.) és Mátyás király 1466-iki (54. sz.) okleveleire, melyek a fogott bírák intézményéhez szolgáltatnak adatokat. A hiteles helyek egymás közti helyettesítésére érdekes példa, hogy 1310. január 11-én a Kendiek osztozásánál az egri káptalan helyett «propter discrimina viarum» a szepesi adja ki a bizonyságlevelet, azzal a feltétellel mindazonáltal, hogy a felek tartoznak azt husvétig az egri káptalannal átiratni. (9. sz.)

A történelem segédtudományai a családtörténet kivételével aránylag kevés új adattal gyarapodnak a Melczer-codexből. Mint adatot a királyi kanczellária nomenclaturájához, kiemeljük Miklós mestert, az utolsó Árpád-király udvari notariusát (7. sz.). Kortani adalékul megemlíthetjük a tihanyi konvent 1293-iki oklevelének «in octavis beati Michaelis arcangeli *autumpnalis*» keltezését.

Mindaz, a mit az eddigiekben az oklevéltár tartalmáról kivonatosan elmondottunk, elegendő tanuságot tesz annak belső értékéről. A mi az oklevéltár habitusát, az oklevelek felszerelését illeti, úgy a szerkesztő, mint buzgó munkatársa: *Kovács Nándor* igyekeztek a kiadványt a hazai oklevélpublicatiók mai színvonalára emelni. Hogy ez helylyel-közzel kevésbbé sikerült, hogy a palæografiában, a szöveg pontozásában több hiba csúszott be, azt talán elnézés, talán apróbb akadályok rovására lehet írnunk. Hasonló fogyatékosság elvégre minden codexben előjöhet. De a mit az úgynevezett tudományos fölszerelés legfontosabb részénél, az oklevél élén közölt regestáknál találunk, azt a legjobb indulattal sem hagyhatjuk szó nélkül. Ennél a lényeges pontnál valamivel több figyelem sok oly szövegezési hibának vehette volna elejét, melyek az értelmet elferdítve, a nyelvérzéket sértve, azok előtt, a kik a tartalmat nem tekintik, nagy mértékben kisebbítik a kötet értékét.

Mint tárgyilagos recensornak, kinek tiszte nemcsak ismertetni, de birálni is a kötetet, meg kellett ezt említenem. Éppen újabb időben, midőn oklevéltáraink tudományos színvonala oly támadásnak volt kitéve, melyet, ha nem is veszélyes, közönynyel néznie nem szabad, a hallgatás e pontnál könnyen félreértésre adhatna alapot. De ismétlem, hogy e kötet családtörténeti adalékainak gazdagságával és tartalmának aránylag kis terjedelme mellett meglepő változatosságával oly bő anyagát nyujtja a historiai adatoknak, a melyek az említett hibákkal szemközt állítva a kiadvány javára döntik az itélet mérlegét.

Melczer István, midőn oklevéltárát közrebocsátotta, a hazai történetkutatás elismerő köszönetére tette magát érdemessé. Most csak azt kívánhatjuk még, hogy e kötetet mielőbb kövesse a levéltár további anyagának publicátiója, a tulajdonképeni családi oklevéltár. Igaz, hogy ő maga könyvének előszavában korára való hivatkozással lemond a folytatásról; de az öreg kort nem a betöltött évek, hanem a munkakedv után szokták számítani, s a ki nyolczvan éves korában munkásságának ilyen szép eredményét tudja felmutatni, attól bizvást remélhetjük, hogy a mit elkezdett, azt be is fogja fejezni.

Dr. SCHÖNHERR GYULA.

A nagybesenyői Bessenyey család története. Irta és oklevéltárral ellátta **Széll Farkas.** *Budapest, 1890. VI és 304 l., két arczképpel és hasonmásokkal. Ára 3 frt.*

Régi óhajtása történeti irodalmunk irányadó köreinek, hogy a nagy köztörténeti thémák mellett a szűkebbkörű monografiák is megtalálják hivatott művelőiket. Főleg a családtörténet az a speciális munkakör, melynek művelése első sorban kivánatos, mert általa remélhetjük leginkább oly részletek megvilágítását, melyek elkerülhetetlenül szükségesek történelmünk egészének megértéséhez.

A régi magyar társadalomnak a magyar nemesi családok adták vezéralakjait s többékevésbbé jelentékeny fő- és mellékszereplőinek seregét. E férfiak, a kik koruk közéletének irányt adtak, a nemesi kúriák falai között nyerték működésük, életpályájuk anyagi és eszmei tartalmának magvát. Családjaiknak az ősökről reájuk maradt és századok szentesítette hagyományai szolgáltatták a talajt a közérzülethez, mely őket koruk munkás szereplőivé avatta; ez ősi tradicziók adtak a legtöbbször irányt is szereplésüknek. Vagyoni viszonyaik szabták meg e szereplés mértékét és határait; vérségi s egyéb összeköttetések hálózata befolyásolta annak egyes részleteit. E magánviszonyok tanulmányozása nyilvános szereplésük, egyéniségük, egész valójuk kulcsát adhatja kezünkbe úgy a nagy alakoknak, kik egymaguk uralkodnak a helyzet felett, mint a tömegük által imponáló apróbb szereplőknek.

Ezt a kulcsot mostanig senkinek sem jutott eszébe a história érdekében felhasználni. A nagy problemák keresése bizonyos kicsinylését vonta maga után ez aprólékos részleteknek. Nagy férfiaink szereplése az ország kormányának vezetésében egészen elfoglalta figyelmünket; a mellékalakokkal, régi társadalmunk zömével szemben megelégedtünk azzal, ha intézményeiket tanulmányozzuk (s ezeket sem a kivánatos alapossággal), mely intézmények számukra a közéletben való részvételt biztosították. De a köztörténeti szempontok túlságos keresése mellett elmulasztottuk felkeresni a szereplőket magánéletükben, megfeledkezve arról, hogy épen e magánélet viszonyaiból, a házi tűzhely mellől vitték magukkal gondolkozásmódjukat, elveiket, meggyőződésüket, cselekvésük módját s mindazt, a mi nyilvános életpályájuk irányát kijelölte.

Hogy ez így van, nem egyszer panaszolták el tudományos férfiaink; hogy e mulasztás pótolva legyen, eddigelé alig történt valami. Az apróbb családtörténeti tanulmányok, egyes genealogiai kérdések tisztázásai, melyek folyóiratunk hasábjain s egyébütt napvilágot láttak, mindenesetre örvendetes haladást jelentenek; a családi oklevéltárak közléseit is hathatós előzményekül kell tekintenünk. De igazi fundamentális családtani munkát, minőkben a külföld annyira bővelkedik, hiába keresünk hazai irodalmunk repertoriumában. A középkori Magyarország hatalmas nemzetségeinek, a Kanizsaiaknak, Rozgonyiaknak, Garaiaknak, Héderváriaknak oly hálás anyaggal kecsegtető történelme még mindig nem talált méltó monografusokra; annál kevésbbé számíthatnak munkásokra a kisebb nemesi családok multjának látszólag szűk körre szorítkozó problémái.

El kellett ezt mondanunk, hogy érthető legyen az örvendetes jelentőség, melyet *Széll Farkas* most megjelent családtörténeti munkájának tulajdonítunk. Az általános óhajtás visszhangjául, az ébredező érdeklődés jeléül kell-e fogadnunk e terjedelmes kötetet, melyben Széll Farkas a *Bessenyey* család történetével ajándékozta meg az irodalmat, nem tudjuk. A szerző vérségi kapocsban állván a családdal, melynek multja megörökítésére vállalkozott, a személyes motivumnak bizonyára döntő súly jutott a tárgy megválasztásában. De az eredmény szempontjából ez teljesen közönyös, s az irodalomnak mindenesetre hasznára volt; nélküle talán más tért keresett volna a szerző munkássága, s nem jött volna létre ez a munka, melyet úgy üdvözölhetünk, mint az első nagyobbszabású termékét fejlődő genealogiai irodalmunknak.

Széll Farkas több mint két évtized óta foglalkozik a *nagybesenyői Bessenyey* család monografiájával elismerésre méltó türelemmel és utánjárással gyűjtve össze minden oldalról az erre vonatkozó adatokat. Ebbeli munkásságának eredményeül mutatóban a Magyar Heraldikai és Gen. Társaság előtt két év előtt terjedelmes és nagy gonddal megírt tanulmányt olvasott fel, mely vázlatos képét adta a Bessenyey család történetének; felolvasása a Turul 1889. évfolyamában jelent meg. Ennek a vázlatnak alapján dolgozta ki aztán a részletek teljes kidomborításával munkáját, mely oklevéltárral ellátva és több műmelléklettel diszítve, ez év nyarán került ki a sajtó alól.

A könyv azonban nemcsak terjedelemben, de egyes fontos részeknél a kiindulási pontban és a felfogásban is alaposan különbözik a mutatóba közölt értekezéstől. Mindjárt az első pontnál, a család származásának kérdésénél meggyőződhetünk e felől. 1888-ban, midőn e vázlatot készítette, Széll Farkas a család eredetét a *Szoárd* nemzetségben kereste, alapúl véve egy 1436-iki oklevelet, melyben bizonyos Bessenyey László a Szoárd nemből származó Izsákiak birtokait a közös származás alapján perelte. Ebből az egyetlen okleveles adatból vélte Széll a család leszármazásának kérdését eldönthetni, a nélkül,

hogy a kérdéses Bessenyey Lászlót a nagybesenyői Bessenyeyek családfájába képes lett volna beilleszteni. Távolról összeszedett momentumok némileg elfogadhatóvá tették a különben elég gyönge alapon nyugvó kombinációt; de maga a szerző is jónak látta megjegyezni, hogy a beillesztési kapocs hiányában föltevése csakis valószínűség értékével birhat.

Hogy ez a megjegyzés nagyon is szükséges volt, a további kutatások rövid idő alatt igazolták. Egyetlen új körülmény, a mi magában véve nem is látszik oly nagy bizonyító erőt rejteni magában, elég volt arra, hogy más irányba terelje a nyomozást, s új kiindulási pontot jelölve ki a származás levezetésében, a *Szalók* nemzetséget mutassa meg a Bessenyeyek családfája törzséül.

A *Szalók* nemzetség, Horvát István szerint honfoglaló genusaink egyike, az ország két távoleső részében: a Tisza vidékén, és a Dunántúl szívében, Zala vármegyében virágzott. A két ág között az összetartozást a közös nemzetségi néven kívül semmi sem jelöli, s a dunántúli ágazattal szemben a szerző megelégszik azzal, hogy időrendben összeállítja az oklevéltáraknak reá vonatkozó adatait. A tiszamenti ág, melynek első ismert tagjai 1248-ben lépnek fel Péter egri kanonok, László borsodi főesperes és Tékó személyében, a Hevestől Sarudig és Tisza-Szalóktól Eger-Szalókig terjedő földterületet foglalta el; okleveleik a XIII. és XIV. században a nemzetség nagy kiterjedéséről tesznek tanuságot. Birtokviszonyaik a szomszédos *Tomaj* nemzetséggel hozták sűrű érintkezésbe, s e két nemzetség közt a XIII. század derekán hosszú perlekedés folyt a Tisza vize felett, melynek 1270-ben Lampert egri püspök előtt barátságos egyezkedés vetett véget.

Ennek az egyezkedésnek, illetve az arról kiállított oklevélnek története szolgáltatta azt az adatot, melytől Széll Farkas előbbi kombinációja megdőlt.

A Szalók-nembeli *Mártonos* fia *Márk* ugyanis, testvére annak a *László*nak, ki az egyességnél nemzetségét képviselte, a birtokában levő egyességlevelet a kunok elől való futásában vízbe ejtette, mitől az annyira megrongálódott, hogy az egri káptalantól 1284-ben új átiratát kellett kérni. Ezt az egyezséglevelet később a Bessenyeyek birtokában találjuk, a kik 1818-ban azt egyéb családi irataikkal együtt a jászói konvent levéltárában helyezték el.

A Bessenyeyknek oklevelekből beigazolt őse *Márk*, fia, *Márk* lévén, a ki 1322-ben Besenyő helységben birtokot szerzett, a Márk név azonossága s az a körülmény, hogy a Szalók nemzetség egyességlevele a Bessenyeyek családi oklevelei között szerepel, kézzelfoghatóvá tették azt a következtetést, hogy a Bessenyeyek a Szalók nemből váltak ki, s hogy a család és a nemzetség közti kapcsot épen az említett Martonos, fia, *Márk*ban kell keresnünk, a ki ennélfogva a birtokszerző *Márk* atyjával azonos személy. Egy távolabbi körülmény, mely a régebbi dolgozatban sem kerülte el a szerző figyelmét, megerősítni látszik ez új föltevést, s talán még tovább vezethet a kérdés tisztázásában. A Bessenyeyeket egy 1455-iki oklevél a *Terpesi*ekkel egy törzsből származtatja le; a Terpesiek törzséül pedig sok jelenség az *Aba* nemzetséget jelöli ki. A szerzőben ez már régebben felébresztette az Abákból való kiválás gondolatát. A Szalók genustól való leszármazás, melyet Kandra Kabos az Aba nemzetség hatalmas kisarjadzásának tart, újból előtérbe helyezi e kérdést, melyet talán a heraldikai kriteriumok méltatásával lehetne kellőkép megvilágítni. Széll Farkas későbbi kutatásokra bizza a feladatot; s épp így mellőzi a leszármazás egy másik kérdését, a hadviselő besenyőkkel való összeköttetést, melyhez pedig a Szalókok közt előforduló *Becsenegh* személynév is támpontúl szolgálhatna. A munka ebben a tekintetben hiányosabb lőn a vázlatnál; de lehet, hogy épen a Szoárd-genus-féle kombináczio szomorú sorsa volt az, a mi a szerzőt az újabb föltevések tárgyalásától visszatartotta.

Bizonyos, hogy ez az eset sok tanulságot rejt magában arra az irányra nézve, mely az egyes kérdések tárgyalásánál a sokszor kikerülhetetlen hézagokat tetszetős konjekturákkal akarja elfödni. Ennek az iránynak még mindig meglehetős sok követője van, a kik feledik azt, hogy egyetlen új adat, váratlan oldalról felbukkanva, halomra döntheti egész munkájukat, ha az ily gyönge alapra van építve, a legjobb esetben utólagos rektifikálást, átdolgozást vonva maga után s ez ritkán történik meg a nélkül, hogy ne csökkentse a munka tudományos értékében, a történeti igazságban vetett bizalmat.

Ezt azonban csak általánosságban jegyezzük meg. A jelen esetben a szerzőnek megvolt a kellő ideje és alkalma, hogy munkája conceptusának megrontása nélkül értékesítse új fölfedezését, beillesztve azt a régi kombináczió helyére, s dicséretére kell említenünk, hogy birt a kellő érzékkel a tanulság levonásában és művének további fonalán gondosan került minden alkalmat, mely a süppedékes talajra vezethette volna.

Az adatok gondos megválasztása mellett azok tartalmának ügyes csoportosítása, kiváló formaérzék és az előadásnak az az egyszerű nemessége teszi e munkát vonzóvá, mely a tárgy szeretetével párosult igazságérzet kifolyása. Kellemesen győződünk meg erről a könyv további részeiben, a hol a szerző a homályosabb kérdések nehézségein túlesve, a biztosság-adta ön-

tudattal, egyszerű és mégis érdekes, szemléltető modorban adja elő a régi törzsökös nemzetségből kivált Bessenyey család leszármazását.

Az a körülmény, hogy e munka vázlatát a Turul olvasói már ismerik, felment bennünket annak részletes ismertetése alól. Csak a mivel az első dolgozat közzététele óta gazdagították a kérdést a szerző fáradhatatlan kutatásai, az új adatok eredményéről kell ezuttal bővebben beszámolnunk.

A Bessenyey családfájának eleit két nemzedékkel vitték előbbre a Szalók nemzetség oklevelei. Ezek szerint a tatárjárás körül élő Mártonos, illetőleg ennek második fia (I.) Márk a család ősatyja. Ezzel a Márkkal hozzák filiatióba a fentebb ismert körülmények azt az erdőtelki Márkot, a ki 1322-ben Bessenyőn birtokot vett, s a kitől a család leszármazását az oklevelek teljes continuitással igazolják. Márk ispán eddig ismert két fia, Miklós és Imre mellett most már egy harmadikat is ismerünk, Lászlót, a ki 1347-ben Miklós egri püspökkel állott bessenyei jószága elfoglalása miatt perlekedésben. Imrének mind a tíz fiát ismerjük már, kik közűl leginkább László válik ki, a nápolyi (és nem siciliai) László által támasztott forradalom alatt Zsigmond királynak hű embere. László fia, Mihály, első kimagasló alakja nemzetségének; 1452-ben V. Lászlótól címereslevelet kap s 1459-től haláláig, tehát 19 éven át az alnádori tisztet viselte. Mihály több nevezetes jószág szerzéssel, királyi adománynyal gyarapította öröklött javait; acquisitori tevékenységének képét az új adatok sokban kidomborítják. Imre többi fiai közűl (I.) János 3 fiával: (I.) Györgygyel, (II.) Balázssal, (II.) Istvánnal s ennek fiával (III.) Jánossal bővűl a családfa; hasonlóképen új hajtások (II.) Jánosnak fia (IV.) László s ennek fia (II.) György, továbbá (I.) István két fia (V.) László és (III.) István, kik mindannyian az 1467-iki leszármazási bizonyságlevélben vannak megnevezve.

Az alnádor gyermekei közűl (IV.) Jánosról, (I.) Lampertről és (III.) Györgyről új adalékúl megtudjuk, hogy Mátyás király 1472-ben elismeréssel emlékezik meg hűséges szolgálataikról, mikor atyjuknak s általa nekik adományozza a mérai birtokot. György fia (II.) Mihály a mohácsi vész után János király pártjára állott, minek következtében Ferdinánd a besenyői jószágot elkobozta és Borjas Istvánnak adományozta; pár évvel később azonban már a Ferdinándpárti Báthori András oldala mellett találjuk, mint ecsedi várnagyot, s a mint látszik, urának közbenjárásra Bessenyőt is visszakapta. Fiai közűl (V.) György, (VII.) István és (III.) Mihály a katonai pályán szereztek dicsőséget a Bessenyey névnek.

Ettől a generációtól elkezdve a Bessenyeyekkel ott találkozunk a nagy mozgalmakban, melyek a magyar nemzetet a török uralom kezdetétől egész Rákóczy Ferencz szabadságharczáig forrongásban tartották. Míg Bessenyey István és Mihály a Báthoryak katonai szolgálatába állottak s az előbbi mint Báthory Endre hű embere a miriszlói ütközetben esett el, György úr a király egri végházi vitézei között harczolt a törökök ellen, tipikus példányaként a törökverő magyar nemes katonának. György fia Boldizsár úrfi török rabságának története érdekes és szépen megírt epizódja e könyvnek, mely mint korfestő jellemkép is kiváló becscsel bir. Sok érdekes részlettel bővelkedik Mihály fia Zsigmondnak pályája is, mely egészen a kuruczok ügyének hű szolgálatában folyt le. Mint a bujdosó magyarság előkelőinek egyike, s Thököly alatt kisvárdai kapitány, majd Szabolcs vármegye alispánja, később Rákóczy udvarmestere és ezereskapitánya, e viharos korszak tevékeny, rokonszenves alakjai közé tartozik; a nagyváradi ostrom vezetésében kiváló szerep is jutott osztályrészeűl. Fiai közűl László a szerencsétlen trencséni ütközetben halálával pecsételte meg a fejedelem iránti hűségét; Zsigmond pedig atyja halála után, mely kevéssel a békekötésre következett be, berczeli kúriájába vonult vissza, a vármegye szolgálata mellett vagyoni viszonyai rendezésének szentelve életét. Nemzetségének egyetlen férfisarja lévén, ő lett nyolcz életerős, hatalmas fia, a *Vas-Bessenyeyek* által, a Bessenyeyek ma virágzó ágának ősapja.

Széleskörű buvárlatokon alapuló történeti tanulmány fejezi be e munkát *Bessenyey György*nek, a magyar irodalom halhatatlan úttörőjének életéről. A magyar irodalomtörténet sok becses adatot talál e tanulmányban nemcsak a költőfilozofus életére, családi s vagyoni körülményeire, de a korszak irodalmi életére, s annak legsúlyosabb bilincsére, a censurára. Tisztázva van itt Bessenyey születési évének kérdése, melyhez a kulcsot a magyar nemesi testőrségbe való felvétel iratai adták meg a szerzőnek. Ez a felvétel — nem Abauj, hanem Szabolcs vármegye ajánlatára — 1765-ben történt, s minthogy Bessenyey saját nyilatkozata szerint 18 éves korában került a testőrséghez, az 1747. esztendőt kell születési éveül elfogadnunk. Érdekes figyelemmel kisérni a továbbiakban Bessenyey szellemi ébredésének folyamatát, melyre idősebb testvérének Mihálynak serkentése is jelentékeny befolyást gyakorolt. Mindez adatok összegyűjtése és felhasználása kiváló érdeme a munka szerzőjének és rendkívül emeli munkája becsét.

Még Bessenyey György testvéreiről tartalmaznak a munka utolsó sorai nehány adatot, s ezzel bevégződik a család története; a legújabb nemzedék már csak neveivel szerepel a családfán, életrajzi adatok nélkül. A mivel nagyon

szépen dokumentálja a szerző azt a helyes felfogást, mely gondosan kerül mindent, a mi a családtörténeti munkát személyes motivumok ápolójává tehetné.

A Bessenyey család története mellett mellékes excursiók gyanánt oly családokról is találunk a munkában adatokat, melyek a Bessenyeyekkel különböző időszakokban rokonsági összeköttetésbe jutottak. Kiemeljük a Berczeliek és a Gávayak családfáit. A család a mult században a galánthai Bessenyeyekkel is tartotta az atyafiságot. Bár a két család összetartozását oklevelekkel kimutatni nem lehet, a szerző jónak látta ezekre is kiterjeszteni kutatásait, miknek eredményekép 1455-től 4 mohácsi vész előtti, 17 XVI. és 2 XVII. századbeli oklevél regestáját teszi közzé. Ezek kizárólag a család birtokviszonyaira vonatkoznak.

Hét teljes íven keresztül ez rövid tartalma a könyv első részének. Függelék gyanánt, de valójában második résznek is beillve, szép terjedelmű oklevéltár van hozzá csatolva, miről úgy terjedelme, mint tartalma miatt külön kell megemlékeznünk.

A történelmi dolgozatokhoz «ad thema probandum» csatolni szokott oklevéltárakat újabb időben divatba jött fölösleges számba venni s e szempontból gáncsolni. A kik ezt a nézetet vallják, abból indulnak ki, hogy az író műve folyamán úgyis felhasznál minden lényeges adatot; a miket nem illeszthet be előadásának keretébe, azok mint lényegtelenek bátran elmaradhatnak. E felfogáshoz általában véve is sok szó férhet. Nem említve, hogy az ily okleveles függelék a legjobb eszköz a dolgozat történelmi hitelének ellenőrzésére, nyilvánvaló dolog, hogy az egyes thémák szolgálatában összegyűjtött oklevelek sok egyéb dolgot is tartalmazhatnak, melyek a tárgygyal alig állanak összefüggésben, de azért más szempontból nem kisebb értékkel birnak a történetkutatókra. Magában a dolgozatban érdemük szerint felhasználva, ezek nehézkessé tennék az egész conceptiót; az írónak sem lehet feladata részletes feldolgozásukra kiterjeszkedni. Ilyen esetben arra való a függelék, hogy ott bocsássa az érdeklődők rendelkezése alá azt, a mihez azok nélküle csak újabb fáradságos kutatások árán tudnának hozzájutni. Épen a mi tudományos viszonyaink közt, mikor kevés olyan théma van, a miben az író egyszerűen hozzá ülhetne, mikor az anyagot évek során át kell nagy türelemmel és kritikával összegyűjteni, s csak azután kerülhet a feldolgozásra sor: valóságos vétkes mulasztás volna az ily fáradsággal összegyűjtött adatok bármi kis részét — csak azért, mert nem áll a kérdéses tárgygyal szorosabb összefüggésben — használatlanúl félre dobni. Nem is reflektálva arra, hogy az oklevelek magukban véve is rendkívüli jelentőséggel birnak, mint az oklevéltan forrásai, mely tudományág nálunk egészében és részleteiben: a formulák, kanczelláriai gyakorlat stb. kérdéseiben csak most kezd tudományos, szakszerű művelőkre találni. Minden egyes oklevél, mely közlevéltárból vagy egyes családok leveles-ládáiból, nem egyszer a lomtárból közlésre kerül, megannyi becses acquisitio az oklevél-publicatiók nagy anyagkészletéhez, s minden ily oklevélnek a nyilvánosság elől való elzárása megannyi veszteséget, pótolhatatlan hézagot jelent történetirásunkra nézve.

A gazdagnak sem szabad semmit kicsinyelni; a mi szegénységünkben a tékozlás kétszeres könnyelműség, megbocsáthatatlan hiba volna. Ezért kétszeres örömmel vesszük Széll Farkastól a monografiájához csatolt oklevéltárat. Ez a kis gyűjtemény 97 szám alatt 169 darab oklevelet és levelet tartalmaz 1270-től kezdve 1778-ig, melyeket a szerző az országos levéltárból, a jászói konvent, Szabolcs vármegye, a gróf Károlyi és gróf Rhédey családok levéltárából, a besenyői Szabó család leveles-ládájából, az Erdélyi Múzeum-egylet gyűjteményéből s a budapesti Egyetemi Könyvtárból gyűjtött össze, saját gyűjteményéből nem kevesebb, mint 33 darabbal járulva a gyűjtemény kiegészítéséhez.

Ez oklevelek közül csak a négy Árpádkori ismeretes; a 10 darab XIV. századbeli oklevél mind ismeretlen, a 31 db XV. századbeli közül 2 volt közölve; a XVI. századból 2 mohácsi vész előtti, 23 Mohács utáni, a XVII. századból 18, a XVIII-ból 80 darab teljesen ismeretlen oklevél, levél és egyéb irat van ez oklevéltárban közzétéve.

A mohácsi vész előtti oklevelekből, melyek száma ekkép 47 darabra rúg, törvénykezési szempontból kiváló érdekkel bir az 1348. július 4-én kelt nádori itéletlevél, mely a Bessenyey család több tagja és az egri püspök közt folyt per folyamán az egyik fél makacsságából származható bonyodalmakat és azok jogi következményeit illusztrálja. Érdekes Zsigmond király 1403-iki adománylevele Bessenyey László részére a Cházi Gergely hűtlensége folytán elkobzott császi birtok felől. Bessenyey Mihály alnádor birtokszerzéseire az oklevelek jókora száma vonatkozik 1459-től 1472-ig; köztük 3 királyi adománylevél, és Guthi Országh Mihály nádor bizonyságlevele a Bessenyey családnak Márk ispántól való leszármazásáról. A család vagyoni viszonyait illusztrálják jobbára a többi oklevelek is, melyek még az Izsépiekre, Himfiekre, Farnosiakra, Dormánháziakra, Berczeliekre, Szalókiakra, Rozgonyiakra, Szóláthiakra, Kenderesiekre, Lévai Csehekre, Szőllősiekre stb. tartalmaznak kisebb-nagyobb jelentőségű adatokat.

A mohácsi vész utáni oklevelek közül az első három a Gávai családra vonatkozik; a negyedik

Bessenyey Mihálynak Berczelen, 1570. deczember 2-án kelt magyar végrendelete, mely mint nyelvemlék is figyelmet érdemel. 1587-ből két magyar levele van Bessenyey Györgynek a szepesi kamarához, melyekben a Balás Deák Istvántól felkért felsőszóláti és más birtokok értékéről, évi jövedelmeiről s tényleges tulajdonosairól tesz jelentést a kamarának. Az informálás e módja, mint az adományozás előzményeinek legfontosabb pontja, a birtok-eladományozások körüli eljáráshoz nyujt adalékot. Öt törűl metszett régi magyarsággal megírt levél vonatkozik Bessenyey Boldizsár török rabságának történetére; különösen érdekes a szolnoki raboknak 1592. július 24-én börtönükben irott levele, melyben értesítik Bessenyey Györgyöt, hogy rab fiáért kezességet vállaltak. Mindezek eredetije a szerző gyűjteményében található. A XVII. századból kiemeljük Lórántffy Mihály 1614-iki és Bessenyey István 1668-iki végrendeletét, továbbá Bessenyey Mihálynak Kővárról 1672. szept. 7-én kelt levelét, mely a bujdosók első kisérleteiről ad tudósítást. Bessenyey Zsigmond kurucz ezereskapitánynak Nagyvárad alól 1705-ben Rákóczyhoz írt levele és Károlyi Sándorhoz 1705—1710. években intézett hadijelentései, szám szerint 70 eredeti magyar levél, e kor történetének forrásai között nem épen jelentéktelen helyet igényelnek maguknak.

Bessenyey Györgyre, a költőre aránylag kevés adatot találunk: Szabolcs vármegye két feliratát a testőrök közé való felvétele tárgyában, és Laczka János levelét, melyben egy fordítását neki ajánlja. Befejezi a gyűjteményt néhány mutatvány Bessenyey Annának, a költő unokahugának verseiből, melyek 1815-ben nyomtatásban megjelent füzete ma a könyvészeti ritkaságok közé tartozik.

Az oklevelek közlése felől nem mondhatunk egyebet, mint hogy egy-két interpunctionális hibától eltekintve, az a diplomatikai elvek gondos és következetes érvényesítésével lőn eszközölve, a miben, mint tudjuk, nem kis segítségére volt a szerzőnek *Kovács Nándor* szakismerete. A név- és tárgymutatónál megejtett próbák is annak megbizható voltáról tettek tanuságot.

A kötethez *Szilágyi Sándor* írt előszót, a szerzőhöz intézett nyilt levél alakjában. A kiváló veterán történetíró, kiben az ifjabb nemzedék megszokta törekvéseinek legmelegebb patronusát tisztelni, élénk és közvetlen módjával vázolja e levélben azokat a benyomásokat, a miket e könyv átolvasása benne támasztott. Teljesen áthatva annak szükségétől, hogy történetirodalmunk az általános kérdések feldolgozása mellett speciális körű monografiákkal is gyarapodjék, s megemlítve azt, hogy a Magyar Tud. Akadémiában is kifejezésre jutott e szükség érzete, annak megoldása első kisérleteként, mint fontos irodalmi mozzanatot köszönti Széll Farkas munkáját, s úgy üdvözli, mint fegyelmezett észjárással, kritikai érzékkel, lelkiismeretes pontossággal megírt jó könyvet, mely díszére válik genealogiai irodalmunknak, s a ki e könyvet végig olvassa, készséggel fogja elismerni ez itélet igazságát.

Dr. SCHÖNHERR GYULA.

VEGYES.

Családtörténeti és genealogiai kalászatok.

I.

Gróf Bercsényi-család.

A folyó 1890-ik év nyarán a nyitrai káptalan levéltárában kutatván, a Székesi gróf Bercsényi-család bars-, hont- és nyitravármegyei birtokviszonyait illető nehány érdekes oklevélre akadtam. Ezek közűl legnevezetesebb egy az 1533-ik évből származó kir. adománylevél, mint a mely nemcsak a jelentékeny bars- és hontmegyei jószágok birtokba vételéről tanúskodik: de a nagy történelmi emlékű család nemzedékrendjét is, — ama meglehetős távoli korból — két, eleddig ismeretlen taggal bővíti.[1]

Az 1470, 1476 és 1479-ben oklevélileg említett s a pozsega-vármegyei Bercsényt és több más helységet bírt Bercsényi I. Miklósnak alkalmasint unokája volt ama Bercsényi I. László, kit II. Lajos király udvari nemes ifjai (aulæ familiares) közt találunk, s a ki a hűtlenségbe esett Doroszlay Jánosnak barsmegyei nagy-malonyáni és kalacsnai, 400 frtban bírt zálogos részjószágait kapta 1525-ben a királytól adományban és e jószágokért, az örök-tulajdonos Kis-Tapolcsányi György és Tamás testvérekkel, ezek hontmegyei Ősöd falujának átengedése fejében, a mondott év julius 9-én kiegyezkedik

[1] Megjegyezzük egyúttal, mint a Bercsényi-névre nézve eddigelé szintén új dolgot, hogy a gr. Sztáray-család levéltárában (sexus masc. nro. 258.) őrzött s 1409. febr. 16-án Nagy-Kaposon kelt eredeti oklevél szerint már ekkor élt ott Unghban — a gr. Bercsényi-család későbbi székhelyén — és hallgattatott ki hites tanúként *Bercsényi Lőrincz* («Laurentius dictus Berchen»). De a ki vajjon ezen vérségből való, sőt hogy egyáltalában nemes volt-e? kérdéses. (L. gr. Sztáray Okl. tára II. köt. 58. l.)

s magát a 400 frtos adományozásra nézve ezzel teljesen kielégítettnek vallja.[1]

Ugyanott több okmányt idézünk, melyek szerint 1531 és 1534-ben e most nevezett Bercsényi László a barsmegyei *Bélád* helységben 7, *Perlepen* 6, és *Malonyánban* 6 portát bír vala; örök- avagy zálogjogon? nincs följegyezve. Mindezen 1525—34-iki, úgy az ezután következő évtizedbeli adatok azonban csupán Bercsényi *Lászlót* említik, testvéreit nem. Most ennek a nyitrai káptalan 1533-iki okmányában még *két testvérével* ismerkedünk meg, mint *társadományosokkal*, a bars- és hontmegyei volt Maróthy- és Doroszlay-féle újon nyert, igen jelentékeny jószágokban.

Bercsényi I. Lászlóról tudjuk, hogy II. Lajosnak Mohácsnál történt szerencsétlen eleste után, a két ellenkirály közül, néhai koronás ura sógorának, I. Ferdinándnak pártjához csatlakozván, ezen királyt ama zilált erkölcsű korban ritka hűséggel szolgálá; állandóúl kitartott mellette, s bizalmas udvari emberévé lőn. E példás hűséget és a legválságosabb évek folyamában tett hasznos szolgálatait kívánta aztán megjutalmazni Bercsényi Lászlónak és fivéreinek I. Ferdinánd, Bécsben, feria quinta proxima post festum beati Bartholomei apli A. D. 1533. kelt adománylevelével s egyúttal a nyitrai káptalanra szóló beiktatási parancsával, melynek a kir. középpecsét alatt kiadott *eredetije* e hiteles hely levéltárában (fasc. sub Lra A. nro 234.) őriztetik.

A király ez adománylevelében kiemelvén «fidelium nostrorum nobilium *Ladislai Berchiny, aule nostre familiaris*, necnon *Petri* et *Michaelis* similiter *Berchiny, fratrum eiusdem*» hív szolgálatait «que ipsi sedulo ac fideliter Maiestati nostre exhibuerunt et impenderunt»: jutalmúl nekik és összes ivadékaiknak («eisdem ipsorumque heredibus et posteritatibus universis») örök joggal adományozza nemes Maróthy Tamásnak és Györgynek hontvármegyei *Maróth* (ma: Egyházas-Maróth) nevű egész faluját («totalem possessionem»), ugyanazon megyében *Dyznos* községben bírt részjószágát, s barsmegyei *Perleb* (ma: Perlep) egész faluját, valamint *kisbéládi* részbirtokát; továbbá nemes *Dorozlay Jánosnak* az ország bármely vármegyéjében, akár örök-, akár zálogjogon bírt (itt részletesen elősorolva nem lévő) összes birtokait és birtokjogait. Mind e jószágok — a kir. levél előadása szerint — azon az okon szállottak volt a koronára és képezték adományozás tárgyát, mivelhogy a megnevezett két Maróthy és Doroszlay János «keresztyén hitökről megfeledkezvén s ördögi ösztöntűl üzettetvén», nemes Nagh Jánost és Szepesi Magyar Demetert gonoszúl meggyilkolák. Ezek után a király megparancsolja a káptalannak, hogy kirendelendő hites tagja és az itt névszerint elősorolt kir. emberekűl kijelöltek egyike által, az összehívandó tanúk és szomszéd birtokosok s jobbágyok jelenlétében a föntnevezett birtokokba Bercsényi Lászlót, Pétert és Mihályt, a törvényes formáknak megfelelően iktassa be; ha pedig valakik netalán ellentmondanának, azokat jogigényeik igazolása végett akir. ítélőmester széke elé «intra quindenam» idézze meg. Végre az actusról bizonyságlevelet adjon ki.

E kir. parancslevél üresen maradt hátlapján megvan az imént említett káptalani bízonyságlevélnek «datum 28-vo die introductionis et statutionis præmissarum. A. D. 1534» kelt fogalmazata, arról, hogy a beiktatás a fönt elősorolt javakba, Perleb községben Barsy Ambrus mester kanonok mint kiküldött káptalani tag és Gellyénfalvi Kápolnay Mihály, az első helyen kijelölt kir. ember által, az illető szolgabiró és esküdt, számos meghivott birtokos nemes — köztük Forgách Ferencz és Zsigmond, — továbbá a szomszédos községbirák és jobbágyság jelenlétében annak rendi szerint, «dominica infra octavas festi visitationis B. M.» végbement és ott, valamint utána is a káptalanban a törvényes határidő alatt senki ellent nem mondott, («nemo contradixit in capitulo.»)

Így lőnek nagybirtokosokká a Bercsényiek Hontban és Barsban, ehhez járulván még utóbb a magban szakadt Pély István szintén tetemes barsmegyei jószágaira 1639-ben nyert nádori s illetőleg kir. adomány, b. Bercsényi Imre részére.[1]

Bercsényi I. László 1533-ban élt és szintén I. Ferdinánd szolgálatában működött s vele együtt megjutalmazott *Péter* és *Mihály* nevű — valószínűen utódok, mindenesetre fiutódok nélkül elhúnyt — testvéreiről e kir. adománylevél világos tanúbizonyságot tévén: a Bercsényi-családnak alólírott által összeállított s e folyóirat 1885-ik évi folyamában (60. l.) közzé tett nemzedékrendje tehát I. László oldalán e két testvérrel bővítendő.

A mi már a föntebbi kir. levélben említett Maróthy Tamást és Györgyöt illeti: Nagy Iván alapvető jeles munkája («Magyarország családai») három Maróthy-családot ismer: 1. a Gúthkeled nemből származót, mely azonban már az I. Mátyás alatt élt M. Lajosban kihalt fiágon (l. VII. köt. 336. lap); 2. a szathmármegyei Maróth-egyházi Maróthiakat; 3. a, mint látszik, újabb keletű Dobófalvi Maróthiakat. A Hontban s Barsban 1533-ig tekintélyes birtokos, egyházas-maróthi és perlepi Maróthiak a szathmáriakból szakadtak légyen-e oda? avagy egészen más család? adatok híján el nem dönthetjük. Az 1525-iki (föntebb idézett), nemkülönben e most tárgyalt 1533-iki kir. levélben előfordúló

[1] L. «A Székesi gr. Bercsényi-család», 1. köt. 14—15. l.

[1] L. ugyanott 143. és 157—158. ll.

Doroszlay János családjáról sincs Nagy Ivánnál emlékezet. Mint az 1525-iki levélből kitűnik, e D. János Szapolyay-párti volt és így talán Erdélybe vagy a tiszai részekbe szakadt és ott halt ki.

A nyitrai káptalan levéltárában lelt többi ügyiratok a XVII. század közepén élt báró Bercsényiek birtokviszonyaira vonatkoznak s a nemzedékrendet nem bővítik. Tartalmukat e család történetének III. kötetében fogjuk értékesíteni.

II.

Báró Heölgyi-család.

Hirtelen emelkedett föl a XVII. század közepén és hirtelen halt ki. Kevéssé ismert. Nagy Iván V. kötetében (95. l.) szól róla, de csak igen röviden. Bárói rangját sem ő nem ismeri, sem Tagányi Károly bárói diplomák sorozatában nem fordúl elő, pedig mint számos eredeti okiratból meggyőződtem, minden kétséget kizárólag, legalább két nemzedéke a családnak bírá e rangot és széltében használta. A család a Csallóköznek régi nemesei közül való s nemesi ága, — a Nagy-Madi *Barthaloss*[1] és más családokkal rokon, — a győrmegyei Csallóközben Nyárádon és környékén még most is él; legalább a jelen század elején még élt s a reform. vallást követte. Egyik tagja, az 1821-ben győrmegyei Szapon elhunyt Heölgyi Lídia, Nagy-Madi Barthaloss István földbirtokos és előkelő győri ügyvédnek, a gr. Batthyányak, Amadék, Viczayak jogi tanácsosának neje s illetőleg özvegye vala. A több mágnáscsaládainkkal (gr. Esterházyak, gr. Berényiek, b. Bossányiak, Perényiek, stb.) rokonúlt *bárói ág* irományainak egy része hg. Odescalchi Arthúr birtokába került újabb időben, kinek szívességéből nyilt alkalmam azokat megtekinteni s belölök az alábbiakat kivonni.

Heölgyi I. Gáspár — ki a XVI. század második felében és a XVII. elején élt, — a Hunt-Pázmán nemből származó ősrégi Cseri Csery-családdal, — mely Hont-, Bars- és Nyitrában birtokol vala — rokonságba keveredvén, vagyis mint látszik, Csery-leányt vevén nőül: e vérség révén ősi fészkéből a pozsonymegyei Csallóközből Nyitramegyébe származott által és ott «a vármegye» (talán inkább a püspök-főispán?) provisorává lőn. Ennek fia lehetett *Heölgyi II. Gáspár*, kinek, — mint életpályája, különösen jogi és latin nyelvbeli gazdag ismeretei tanúsítják, — magasabb tudományos képeztetésben kell vala részesűlnie. Alkalmasint ő katholizált ifjúságában, a mely épen Pázmány Péter contra-reformátori hatalmas működésének virágkorára esik. A tudós érsek maga mellé vevé a tehetséges ifjat s a primatiális jószágokban alkalmazást adott neki. Utóbb Heölgyi Gáspár az esztergomi érsekség összes jószágainak kormányzójává lőn, mely jövedelmező állását évtizedeken át buzgalommal viselte, a XVII. század közepén. Hűséges fáradozásai jutalmául nemcsak vagyonát gyarapítá: hanem hatalmas pártfogói, különösen Lippay György egri püspök és udvari cancellár, utóbb esztergomi érsek, mindegyre emelték őt — mint bizalmasukat, — tekintélyben és hivatalban. Lippay támogatásával, a kitűnő jogi ismeretekkel biró férfiú — a mellett, hogy a primási uradalmak kormányzóságát továbbra is megtartá, — egyszersmind a kir. ítélőtábla bírájává lőn.

Hosszas bírói pályáján Heölgyi Gáspár annyira kitünteté magát s az udvar kegyeit is megbízható loyalitása- és buzgó katholicizmusával annyira kivívta, hogy azután a nemcsak törvénykezési, hanem — mint az alsó tábla elnöke — politikai tekintetben is kiváló fontosságú *kir. személynöki méltóságot* Lippay érsek segélyével ő nyeré el, 1665 január 12-én. Valószínűleg ekkor — de mindenesetre már kir. személynöki minőségben — emeltetett *bárói rangra.* (1665-ben már «Nagyságos»-nak, azaz bárónak czímezik őt).

Heölgyi Gáspár, csallóközi ősi javain kívül tetemes jószágokat bírt, vagyis szerzett. Nevezetesen még mint kir. ítélő táblai bíró, a pozsonymegyei eredetű, ekkor magban szakadt régi *Szászy-család* jószágaira kért és nyert vala III. Ferdinándtól kir. adományt. Bírt a berencsi uradalomban és Laszkáron részjószágokat, ez utóbbi helyütt a kastélyt is. A nyitramegyei Szucsánban is volt birtoka, nemkülönben Nagy-Szombat és Bazín szab. kir. városokban curiális házai tartozandóságokkal és Récsén terjedelmes szőlei, Szeredben is volt valami — talán inscriptionális — jussa. Voltak még Pozsony- s Nyitramegyékben egyéb jószágai is. (Mit csupán az előttünk feküdt, hézagos családi iratokból meríténk.)

A már koros b. Heölgyi Gáspár nem soká viselheté kir. személynöki díszes hivatalát és nem sokkal élte túl főpártfogóját, Lippay érseket: mert 1667. második felében már nem élt; neje, ekkor már mint özvegy, gyászszal pecsétel. E nő, név szerint *Bóka* (vagy Boka) *Anna*, 1667-ben, mint néhai Heölgyi Gáspárné, «Nagyságos»-nak, «Baronissá»-nak czímeztetik. A Bóka-család Nagy Iván szerint somogy- és zala-vármegyei nemes familia volt. Anna asszonyt *három fiú-* és *három leánygyermekkel* hagyá maga után árváúl a néhai személynök. Egy, anyjok által aláírt kötelezvény elmondja neveiket. Ugyanis

[1] A csallóközi Barthalossok «de Nagy-Mad» előnévvel már a XV. században, mint birtokos nemes család említtetnek a pozsonyi káptalan jegyzőkönyveiben.

Nzetes és Ngos Boka Anna asszony, néhai jó emlékezetű Tek. és Ngos Heölgyi Gáspár personális uram meghagyott özvegye, magára vévén Ngos Heölgyi *Ferencz*, *János* és *Gáspár* (III.), nevű kiskorú fiainak, továbbá, *Borbála*, *Kata* és *Klára* nevű leányainak mindennemű terheket, mint ezek édes anyja és természet szerint való gyámja 1667-ben bizonyos jószágszerzési ügyben 2000 frtot vesz kölcsön Szily Gergely esztergomi kanonoktól, a kinek azt azután 1669-ben vissza is fizeté.

A mikor e visszafizetés történt: Bóka Anna már nem volt többé özvegy. A hat gyermekkel megáldott asszonyt 1669-ben már újra férjnél találjuk; még pedig igen előkelő családbeli férjhez ment: *b. Esterházy Farkashoz*, a Heölgyi Gáspár után kinevezett *új kir. személynökhöz*, a ki tehát e tisztével néhai elődjének özvegyét is öröklé.

Farkas úr a Galánthai Esterházyak zólyomi vonalából származott: Miklós nádor legifjabb öcscsének, Pál báró érsek-újvári generálisnak unokája, Miklós zólyomi főispánnak fia. Művelt, törvénytudó főúr volt, az 1655. és 1662-iki diætákon mint commissiók tagja szerepelt, s mikor 1667-ben kir. személynökké lőn, már nem lehetett épen fiatal. Nemsokára el is hala: mert Bóka Anna 1671-ben már, mint elsőben néhai Tek. Nghos Heölgyi Gáspár, most pedig ugyan *néhai Tek. Nghos Esterházy Farkas, personális uram meghagyott özvegye* bocsát ki családi iratot. Nagy Iván is (II. 156.) Esterházy Farkas kir. személynök özvegyéül említi őt 1675-ben, a mikor egy «Páduai Sz. Antal Solosmája» cz. kegyes könyv ajánltatik neki, Nagy-Szombatban nyomatva. Másutt azonban ugyancsak Nagy Iván (IV. 99.) sokkal később: 1690-ben halatja meg E. Farkast, «vadászaton meglövetve». A nemzedékrenden ugyancsak egy Esterházy Farkast ismerünk; de talán a dolog úgy áll, hogy a kir. személynöknek született Bóka Annától egy apja keresztnevét viselő fia és ez halt meg 1690-ben vadászati szerencsétlenség miatt.

A fönt előszámlált három b. Heölgyi-leány közül a legidősb *Borbála*, 1671-ben már b. Bossányi II. Mihály neje volt, a másodikat pedig, *Katát*, az 1686. Buda ostrománál elesett b. Esterházy Mihály (a kurucz tábornok gr. E. Dániel atyja) birta hitvesül: végre a harmadik: *Klára* (nem «*Anna*»!) b. Berényi Péterné. Mindhárman előkelő családokba jutottak tehát.

Testvéreiket, a három b. Heölgyi-fiút a mi illeti: közülök az idősbtől *Ferenczről* 1674 s 75-ből láttunk sajátkezű iratokat. 1675-ben H. *Ferencz*, egy obligatoriában már csak *Gáspár* öcscsét említi, mint a kinek terheiért jót áll; ellenben a középső fivérről *Jánosról* nem emlékezik. Valószínű tehát, hogy ez nagykorúsága előtt halt el. 1689-ből *báró ifjabb Heölgyi Gáspárnak* egy iratával találkozunk, és ez az utolsó nyom, mely róluk eddig szemünkbe ötlött. A Rákóczi-korban se pro, se contra egyik b. Heölgyi-fiú sem szerepelt, nem is említtetik. És így alkalmasint még a XVIII. század hajnala előtt kiveszett a bárói ág, melyről a következő származékrendet állíthatjuk össze.

I. Gáspár 1581—1610.
nyitrai provisor.

II. Gáspár,
primási jószágkormányzó, kir. itélő táblai biró, 1665. kir. személynök, *báró*. † 1667.
(Bóka Anna; 1669. b. Esterházy Farkasné. † 1675 után.)

Ferencz	János	III. Gáspár	Borbála	Kata.	Klára.
1674. 1675.	† 1675 előtt.	1689.	1671. (B. Bossányi Mihály.)	(B. Esterházy Mihály, ezredes † 1686.)	(B. Berényi Péter.)

Közli: THALY KÁLMÁN.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi szeptember hó 25-én *Szinnyei József* vál. tag, utóbb *Nagy Imre* másodelnök elnöklete alatt ig. választmányi ülést tartott, melyben Dr. Szádeczky Lajos vál. tag felolvasta *Csoma József* vál. tagnak «Vajday György czímerlevele» czímű értekezését, bemutatván az 1431-ben adományozott czímernek színes rajzát is; az értekezés jelen számunkban olvasható. Az elnöki széket Nagy Imre másodelnök foglalván el, Szádeczky Lajos bemutat öt nemesítő és czímeres levelet, melyeket fogarasföldi tanulmányútja alatt talált; ez oklevelek ismertetése a Turulban fog megjelenni. Ezután a titkár felolvasta Dr. *Karácsonyi János*-nak «Mese-e vagy valóság?» czímű dolgozatát, melyet szintén a jelen füzet közöl.

A folyó ügyek során határoztatott, hogy a folyó évi nagygyűlés deczember 6-án tartassék a következő tárgysorozattal: 1. Elnöki megnyitó beszéd. 2. Az Osl nemzetség, felolvasás *Pór Antal* társ. tagtól. 3. Titkári jelentés. 4. Pénztári kimutatás. 5. Esetleges indítványok.

A titkár ezután bejelenté a következő tagajánlásokat: alapító tagúl 100 frtnyi alapítványnyal Br. *Mednyánszky Dénes* Rakoviczon (eddig évdíjas tag); pártoló tagúl: nádasi *Terstyánszky Andor* Ipoly-Keszin (ajánlja Ipolyi György). Évdíjas tagokúl: Dr. *Szűts*

Andor Sz.-Fehérvárott (aj. Salamon Vincze), *Pongrácz Kálmán* kir. közjegyző Nyitrán (aj. Majláth Béla), *Áldásy Antal* Budapesten, *Ragályi Ferencz* Ragályban, *Nagyszebeni városi levéltár* (aj. a titkár), *Kőszeghy Sándor* Budapesten (aj. Dr. Schönherr Gyula), *Strohoffer Sándor* Szepsiben (aj. Ketskés Dezső). Az ajánlottak a társaság tagjaivá választattak.

A titkár bemutatja a pénztárnok jelentését a társulati pénztár állapotáról, mely szerint f. évi január 1-től szept. 24-ig volt

Bevétel	2019 frt	09	kr.
Kiadás	1706 «	60	»
Készpénz	312 frt	49	kr.

Vagyonállás.

Papirjáradék-kölcsönkötvényekben	7600 frt	—	kr.
Jelzálog-hitelbank kölcsönkötvény	100 «	—	«
Alapító kötelezvényekben	3300 «	—	«
Alapító levelek nélküli alapítványok	700 «	—	«
Összesen	11700 frt	-	kr.

A Nemzetségi Zsebkönyv alapja.

Bevétel	163 frt	08	kr.
Kiadás	150 «	—	«
Készpénz	13 frt	08	kr.

Ezzel kapcsolatban a titkár jelenti, hogy f. évi május hó végén Pfeiffer Ferdinánd könyvárussal a második leszámolás a Nemz. Zsebkönyv eladott példányairól megtörtént és hogy 40 eladott példány ára fejében 120 frt a társaság pénztárába lefizettetett.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Szinnyei József* és *Nagy Gyula* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

Felhívás a választmány t. tagjaihoz.

Az alapszabályok 18. és 19. §. értelmében az igazgató vál. tagságra az ajánlatok az évi nagygyűlés előtt való ülés megelőző napjáig (a jelen évben november 26-ig) adandók be a titkári hivatalnál. Felkérjük tehát a választmány t. tagjait, hogy két választmányi tag aláírásával ellátott ajánlataikat a mondott napig beküldeni szíveskedjenek. Az ig. választmány tagjainak száma jelenleg 55, mely szám az alapszabályok 18. §-a értelmében hatvanra felemelhető. Hasonló módozatok közt történik a levelező tagok ajánlása is (alapszab. 22. §.).

SZAKIRODALOM.

Magyarország történelmi földrajza a Hunyadyak korában. Írta Dr. Csánki Dezső. I. kötet.

A M. Tud. Akadémia történelmi bizottságának kiadásában jelent meg e nagy terjedelmű kötet, a *Hunyadyak kora* VI. kötete gyanánt, mely monumentális munkának folytatását, illetőleg kiegészítését az Akadémia négy évvel ezelőtt határozta el. A nagy feladattal *Dr. Csánki Dezső*, a jeles történetíró, e korszak legalaposabb ismerője lett megbízva, utasításul kapva mindenek előtt a földrajzi rész kidolgozását, a Teleki József gróf és Szabó Károly által megkezdett formák között, de a levéltári kutatások lehető legszélesebb alapon való felhasználása mellett. Ennek a munkának első eredménye közel három évi munkálkodás után a most megjelent kötet, mely az ország Tisza-menti részeinek földrajzát adja. Tárgyánál fogva e munka kevéssé látszik a folyóiratunk által képviselt tudományágak körével összefüggésben állani; valójában azonban rég jelent meg történelmi irodalmunkban munka, melynek családtörténeti kutatások nagyobb hasznát vehetik, mint ez az ötven ívnyi terjedelmű vaskos kötet az egyes vármegyék helységeinek lexicalis alakban adott száraz lajstromával. *Csánki Dezső* ugyanis, kinek bámulatos szorgalmáról, munkaerejéről s a helyzet fölött uraikodó kritikai talentumáról az általa végzett munka fényes bizonyságot szolgáltat, nem elégedett meg azzal, hogy betűrendes jegyzékbe szedte minden egyes vármegyénél a várak és erősségek, városok és mezővárosok s helységek legiőit, s a reájuk vonatkozó okleveles adatokat, hanem kiváló figyelmet fordított az ezeket birtokló nemesi családokra is, úgy hogy minden vármegyénél a földrajzi részt a birtokosok teljes jegyzéke követi, a genealogikus és birtokviszonyaikra vonatkozó oklevelek kimerítő indexével együtt. Csánki munkája ilyen formán nemcsak a XV. századbeli Magyarország földrajzi — s ennek kapcsán közigazgatási — képének hű tükre, s mint egyik ismertetője mondta: valóságos telekkönyve és statisztikája, hanem indexe, mondhatjuk: *libro d'oro*-ja e korszak birtokos nemesi családjainak, melyek az időben az ország területét, s azzal együtt a közügyek vezetését, a politikai jogok gyakorlását kezükben tartották. Mint ilyen, első rangú, s a maga nemében páratlan genealogiai forrásmunka, melyet megirigyelhet tőlünk a külföld gazdag szakirodalma is.

Az első kötet, mint említők, a tisza-menti részek területét tárgyalja, jobban mondva az ország északkeleti részét, melynek derekát a Tisza vízválasztó medenczéje képezi. (Az erdélyi és délmagyarországi részekre a második, a nyugati országrészre a harmadik kötet van szánva.) E nagy terület 26 vármegyéjének 197 várát, 253 királyi s mezővárosát, 6426 helységét s azoknak 4370 birtokosát találjuk itt felsorolva. E pár sornyi átnézet, melyet a kötet végén található összegezésből írtunk ki, legjobban illustrálja a kötet tartalmának gazdagságát; s ha megemlítjük még, hogy a felhasznált levéltári anyag az Országos Levéltár 14 különböző osztályán, a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárán és az ott elhelyezett családi levéltárakon kívül több mint negyven káptalani és konventi levéltárból, családi archivumokból s más nyilvános és magán gyűjteményekből lett összegyűjtve, akkor fogalmat nyerhetünk egyrészt az óriási munkáról, melyet Csánkinak végeznie kellett, s másrészről arról, mennyire megkönnyítette e munka mindazok feladatát, kik ezentúl e kor keretén belől családtörténeti tanulmányokkal fognak foglalkozni. E tanulmányok felvirágzása, mit mostantól fogva bizton remélünk, lesz legszebb dicsérete e munkának, melynek folytatása elé már ennélfogva is a legnagyobb várakozással tekinthetünk.

AZ OSL-NEMZETSÉG TÖRTÉNETE A XIII. ÉS XIV. SZÁZADBAN.

Tisztelt barátomnak, THALY KÁLMÁN-nak, az Osl-nemzetség leány-ágon ivadékának ajánlva.

Anjoukori tanulmányaim közben figyelmet kellett fordítanom a Kanizsaiakra: Csornai Imrefia Lőrinczre, a Német-Ujváriak egyik pőrölyére, ki I. Károly királytól hadi érdemei jutalmául a kanizsa-szegi uradalmat nyervén, a Kanizsaiak közvetlen törzse lett. Azután Lőrincz fiára, István zágrábi püspökre és jeles diplomatára, ki keservesen tapasztalta a szerencse forgandóságát. Élete viszontagságai nagy érdeket keltenek. Figyelmemet lekötötték továbbá Lőrincz unokái: János, a nagynevű esztergomi érsek, a magyar primások elseje; Miklós a tárnokmester és István a királyi főajtónálló, — noha ezek működése inkább már Zsigmond király uralkodása idejére esik.

Minthogy pedig a Kanizsaiak az Osl nemzetségéből valók, kiterjeszkedtem az egész nemzetség történetére legalább addig, a meddig az tanulmányaim körébe esik. Tovább azért sem igen lehetett folytatnom vizsgálódásaimat, minthogy okiratos kútfőink kiadásának sok időt igénylő, lassú menete, az alapos vizsgálatot lehetetlenné teszi.

Terebélyes az Oslok nemzetségfája. Az *Agyagosiak*, *Asszonyfalviak*, *Bresztócziak*, *Csávaiak*, *Csornaiak*, *Kanizsaiak*, *Keserűk*, *Kis- és Nagy-Heflániak*, *Herbortyaiak*, *Hereniek*, *Lozsiak*, *Ostffyak*, *Rábaköz-Németiek*, *Szántaiak*, *Szemenyeiek*, *Szent-Mártoniak*, *Tardiak*, *Vásárosfalviak*, *Viczaiak*: mind elágazásai.

Vizsgálódásaim körébe vontam még az Osl nevet és Osl ispán, a nemzetségfő eredetét.

Töredék csak (tudom: ez se hibátlan), a mit nyújthatok; de hinni szeretem, ezúttal biztos alapja az Oslok történetének, melyre okirataink folytonosan szaporodó közzététele mellett tovább építhet szerencsésb folytatóm.

AZ «OSL» NÉV.

Hogy az *Osl* név se vezetéknév, se ragadványnév, azt használatának módja kétségtelenné teszi. Tehát keresztnévnek kell lennie, melyet a középkorban vagy az ó-testamentomi pátriárkáktól, vagy a keresztény martyrologium szentjeitől kölcsönöztek, és hol eredeti alakjában, hol megrövidítve, kiejtésökhöz idomítva, nem ritkán nemzeti nyelvökre lefordítva használtak.

Köztudomású, hogy a keresztnevek értelmezése, más nyelvekre fordítása, tehát magyarítása is, a középkori tudomány egyik kedvencz ága volt. Még *Ilosvai Péter* után is maradt verses mű, melynek czíme és tartalma «Sokféle neveknek magyarázatja.»[1]

Senki kétségbe nem vonhatja, hogy okirattárainkban annyiszor ismétlődő Erős, Kemény, Szilárd, Erdő, Erdős, Erdél, Bodor, Fodor, Szerény, Szolga, Jólegény, Babos, Husvét, Bús,

[1] Kiadta Szilády, Régi költők tára, IV, 254—263.

Ferde, Finta, Hitlen, Vadas, Zsidó, Csuda, Keresztes, Zarándok, Ajándok, Kakas, Farkas, Gyöngy, Gyöngyös, Rózsa stb. magyarra fordított keresztnevek.

Ilyen keresztnévnek tartom a *Szamár* nevet is.

A Szamár-név keresztnévül azon korban, melyből okleveleink bővebben vannak, könnyen érthető okokból, már csak átalakított formában (Zomor, Zumar, Zamur, Zotmar, Zathmar, Zatamar) fordul elő ugyan; de ez nem ingatja meg azon meggyőződésemet, hogy előbb nem ritkán használták. A következő helységnevek: villa vagy terra Samar, Zamar, Zamard, Zamur, Zamarfölde, Zamarszigete, Zamaruthja, Zamardi, Zamardfölde, Zamarol, Zamaros, Egyházos-Szamár, Lyuk- (talán: Fiók-) Szamár, Zomor, Zomordok, Zamol[1] stb., melyek bizonyára hajdani tulajdonosaik, nem pedig azok tehervivő állatjai után hivattak így, — ezt kétségtelenné teszik.

S épen úgy, mint mi magyarok, tettek egyéb nemzetek, tettek a szlávok is, hogy az idegen, leginkább latin keresztneveket lefordították saját nyelvökre.

Ilyen szlávra fordított keresztnév az *Osel* vagy *Osl*,[2] mely közhasználatú volt és nem csupán az Osl-nemzetség tagjainál használatos.[3]

[1] Knauz, Monum. eccl. Strigon. I, 172. 471. II, 46. 322. 323. 325. 369. 611. — Fejér, CD. III/II, 126. VIII, 287. VIII IV, 294. IX IV, 349. IX/VII, 539. X I, 64. 576. X VIII, 255. — Vat.-magy. Okiratt. I IV, 121. 578. — Árpádk. új Okmt. VI, 475. 497. VII, 42. VIII, 122. IX, 106. 324. 496. 502. X, 237. 361. 417. XII, 145. 154. 580. 668. — Hazai Okmt. III, 122. 123. VII, 5. — Melczer-Oklt. 44. — Fraknói, Szekszárdi apátság, 63. stb.

[2] A szlávban következő változatokkal fordul elő e szó: *ó-szláv:* osïlŭ, *szlovén:* osel, *cseh:* osel, *tót:* osol, *lengyel:* osiol, *orosz:* osel. (Miklosich, Etymolog. Wörterbuch, 228. l.)

[3] Például, 1227-ben megjelent a váczi káptalan előtt comes Watha filius Osl de Kesyn; 1235-ben a győri káptalan említi Koza fiait: *Oslu*-t s a többit, kik nem tagjai az Osl nemzetségének. 1269-ben kétszer is olvasom az *Ozul* nevet (Tkalčić, Monum. eppatus Zagrab. I, 142. 147.). A sopronyi Osl helység se kölcsönözte nevét az Osl-nemzetség valamely tagjától, minthogy még a XIII. század végén mint «terra castri Soproniensis» fordul elő. (Kubinyi Okltára, I, 125. 163. — Árpádk. új Okmt. IX, 276. X, 4.) Úgy vélem, hogy okleveleinkben előforduló Oselsko, Ozold, Oslteluke (Erdélyben), Ozlar, Oslen, Hoslen, Oslan (Árpádk. új Okmt. IV, 35. 47. 171. VII, 339. X, 107. XI, 110. — Anjouk. Okmt. V, 568. stb.) helynevek szintén az Osl tőből származnak.

Azon kérdésre: mely eredeti keresztnév lehet a *Szamár*, illetve *Osl* fordítása? Van-e megfelelő nevű szent? Válaszom a következő:

A ki a keresztény onomastikában csak némileg is otthonos, annak feltünhetett, hogy nem egy szentnek neve valamely állattól van kölcsönözve. Ez ó-római szokás. Ismeretes, hogy a régi rómaiaknál divatos volt az állatok nevét ragadvány névül használni, mint az *Asellus* (szamárka) és *Verres* (vadkan) nevek tanusítják, mond egy neves tudós.[1] És csakugyan nem ritkán bukkanunk hasonló nevekre, mint Decius *Mus*, L. Corn. *Merula*, T. Statilius *Taurus*, Aulus Terentius *Murena*, C. *Asinius Gallus* (s ez esetben már nomen gentilitiummá alakult az állatnév), Corn. *Lupus*, *Taurus Corvinus*, M. Flavius *Aper*, Q. Sosius *Falco*.[2]

A mi pedig az Asinustól származott neveket illeti, találtam *Asinát*, *Asellust*, *Asiniust* többet, kik közől a leghíresebbek: C. *Asinius* Pollio, fia: C. *Asinius* Gallus és *Asinius* Deuto.[3]

Minthogy pedig a keresztény egyház a rómaiak közől számos hitvallót, még több vértanút nyert, a keresztény szentek közt is találkoznak hasonló nevűek. Így találtam a Martyrologium Romanumban deczember 6-ára: «Romæ sanctæ *Asellae* virginis, quæ (ut beatus Hieronymus scribit) ab utero matris benedicta, vitam ieiuniis et orationibus usque ad senectam produxit.» Azonképen a Bollandistáknál előkerül márczius 13-ára: «*Aselus* martyr ad archi-monasterium s. Antonii in Gallia translatus», januárius 23-ára: «*Asilas* martyr in Thebaide», június 9-re «*Asimo* seu *Asimus* in Helvetia». — Megengedem, hogy e nevek eredete talán nem mind a latin asinusból veendő; de a keresztnevek középkori fordítói, mint még Ilosvai Péternél is tapasztaljuk, szintén nem szőrszálhasogatók e nemben.

A mi leginkább megerősített az Asellus (Osol, Osel, Osl) név használatáról, az, hogy a

[1] Kleinpaul R. Menschen- und Völkernamen czímű műve 95. lapján. (Lipcse, 1885.)

[2] Livius, XXXV, 4. — Fasti Consulares inde a Cæsaris nece usque ad imperium Diocletiani, composuit Jos. Klein. (Lipcse, Teubner, 1881.) 4. 8. 12. 32. 48. 64. 86. lapok.

[3] Cicero, De Oratore, II, 258. 268. — Livius, XXVII, 41, XVIII, 10. — Lübker és Klotz Szótárai. — Fábián, Cicero levelei, VII.

nonai káptalan Dalmátországban e szent nevéről nevezte magát így: «Capitulum ecclesiæ Nonensis s. *Aselli* in Dalmatia».[1] — De megjegyzem egyúttal azt is, hogy ugyane káptalan, miután kiadványaiban egy darab ideig védszentjét elhallgatta, 1403-ban szent *Anselmus*ról címezi egyházát.[2] Tehát itt is névmódosítást tapasztalunk csak úgy, mint az Osloknál, kik hosszas habozás után végleg *Ost*-ra módosították eredeti nevöket.

AZ OSLOK EREDETE.

Horvát István az Osl-nemzetség *nevéből* annak idegen eredetét gyanítja;[3] ellenben *Nagy Iván* törzsökös magyar nemzetségnek tartja azt,[4] míg *Szopori Nagy Imre* szerint ezen nemzetség egyike azoknak, melyek őseink beköltözésekor már az országban levén, meghódoltak és birtokaikat megtartották. Mely állítását azzal erősíti, mert — úgymond — nincs annak nyoma, hogy a honfoglalás után következett régibb századok folyamán a magyar nemzetségek közől egyik vagy másik alattvalóival együtt a Fertő vidékén telepedett volna le.[5]

Ebben az utóbbi pontban Nagy Imrének igaza van; de az is áll, hogy se krónikáink, sem okirataink az Osl-nemzetségről semmit se tudnak amaz I. Osl ispánig, ki a XII. század második felében élt. Sokszor előfordul, az Osl-nemzetség okleveleiben is számtalanszor előfordul, hogy a nemzetség valamely tagja megnevezi atyját, nagyatyját, eleit két-három nemzedéken át; de ezen első Oslon felül soha se mennek. Mintha autochton volna, atyja se volt volna, mintha a földből bujt volna elő . . .

Nyilván ő az alapítója a róla nevezett nemzetségnek, valamint alapítója a nemzetség szentélyének a csornai monostornak, mely pecsétjében mind e napig «Osl conventjének» nevezi magát[6]

Nekem tehát úgy tetszik, hogy ezen I. Osl ispán volt, ki letelepedvén a Fertő vidékén, alapítója lett az Osl nemzetségnek.

Eredetére nézve szlávnak, a Dráván túlról, a Kulpa vidékéről érkezettnek tartom.

Az okok, melyek engem e föltevésre vezettek, a következők: Az Oslok első nemzedékének nevei nagyrészint szlávok. I. Osl egyik fiát szintén Oslnak hítták; a másikat *Belud*nak, a mi épúgy mint *Béla*, Albust, Albertust, Adalbertust, fehért jelent, mint ezt a szláv írók, nevezetesen Šafařik bőven fejtegetik;[1] a harmadikat *Súr*nak, mely

[1] Fejér CD. IX/VII, 486. ddo 1358. — II. Szilveszter pápának is birjuk levelét Aselinus püspökhöz. (L. Ipolyi, A m. sz. korona, 41. l.)

[2] Fejér, CD. X/VIII, 457.

[3] Magyarország gyökeres régi nemzetségei, 75. l.

[4] Magyarország családai, VIII, 292. V. ö. VI, 64.

[5] Turul, 1883. évf. 7. l.

[6] A jelenleg is használatban levő pecsét eredetijét, mely használhatatlan, meghasadt állapotban szintén létez még, Zsigmond király 1393. évi márczius 21-én adta a csornai conventnek. Leirását a király levele ekként közli: «oblongum est, in cuius meditullio sculpta est imago beati Michaelis archangeli genu dextrum tenens flexum, habens thuribulum in manu dextra, et super alam dextram eiusdem imaginis in ordine circumferencie est posita una aquila et clypeus quadrangularis, denotans arma nostra; ... in circumferenciis vero hec est inscripcio: «Conventus de Chorna Oslonis». (Fejér, CD. X/II, 101.) A leírás eléggé pontos, de legenda pontosabban ez:

+ S. COVЄRTVS * D * CHЄRRA * OSLORIS *

Hogy ezen, Zsigmond-féle pecsét nem volt a csornai convent első pecsétje, minthogy tőle régibb kiadványokat is birunk, melyek természetesen pecséttel voltak ellátva, kétségtelen. De a csornai konvent hiteles pecsétjét — úgy tetszik 1360 körül — elvesztette, miért? kivehető Zsigmond király idézett levele e szakaszából: «quia . . possessio Chorna, in qua monasterium constructum . ., est cognatorum Osl, qui patroni existunt . ., ideo ne *ex post* scandalum possit evenire aliquale . ., decernimus . ., ut eedem cognaciones ipsius Osl ullo unquam tempore sub sigillo per nos concesso, literas queant habere aliquales, et litere sub eodem sigillo pro ipsis qualitercunque emanande pro eisdem valeant in aliquibus suffragari et vires obtinere.» — Tehát visszaéltek az Osl nemzetség tagjai kegyuri hatalmukkal, és olyan oklevelekre üttették a convent pecsétjét, melyek inkább feleltek meg az ő hasznuknak, mint a valóságnak. Kanizsai János esztergami érsek és a csornai monostor nagy jótevője, nemkülönben testvérei kérelmére Zsigmond király új pecsétet adott, melynek azonban alakja (én ezt biztosra veszem) a régi maradt, csak Zsigmond czímere, a sas újítás rajta. A dolog természetéből foly ez, melynek legpregnansabb bizonyítéka az elavult *Cherna* és *Oslonis* szavak megtartása. Egyébiránt Nagy Imre tisztelt barátom, a legrégibb pecsét egy lenyomatának nyomán van, s igéretét birom, hogy ha lehet, közlendi azt Sopron vármegye története II. kötelében, melyből huszonkét szemleívet ritka liberalitással már is rendelkezésemre bocsájtott.

[1] Geschichte der südslav. Literatur, III, 146. — Egyébiránt Kont Miklós nádor is ösmeri már a Béla név jelentését, midőn így ír: «Dominus Adalbertus, qui et

név Miklosich szerint a szlávban ferdét, fintát jelent,[1] ugyanazt, a mit véleményem szerint a Csák szó. — Súrtól vette nevét Súrna, később Cserna, aztán maig: Csorna, mely szó alakítására ép oly szláv, mint Zebirna, Poták és Frad, melyek mind az Osl-nemzetség első birtokai a Fertő vidékén.

Hogy pedig I. Osl ispán a Dráván túlról jött, azt onnét következtetem, mert az Oslok ott már kezdetben, tudtunkra a XIII. század elején birtokosok valának. Okiratilag bizonyos, hogy II. Osl bán 1230-ban a csornai egyháznak a Dráván túl fekvő helységét, Szent-Videt adományozta a hozzátartozó rabszolgákkal és szőllőkkel együtt.[2] IV. Béla király már 1225-ben említi e helységet «Osl» név alatt, mint a mely a zágrábi kanonokok Toplicza nevű birtoka körül fekszik.[3] 1349-ben pedig a topliczai cisztercita apát ily alakban említi ugyanezen helységet: «Sancti Viti de Ozel», mint olyat, mely a gerecsei vagyis goriczai főesperességhez tartozik.[4] A mai Ozalj vagy Ozaly, Zágrábmegye károlyvárosi alispánságában fekvő kisded falu ezen helység,[5] honnét, mint hiszem, I. Osl ispán Soprony vármegyébe átköltözött.

Bírt az Oslok első nemzedéke ama vidéken egyebütt is; mert ugyancsak okiratilag bebizonyítható, hogy az Osl-nemzetség egy másik tagjának, Benedek győri püspöknek, kit I. Osl ispán fiának tartok, szintén volt birtoka a dráván túli Szala vármegyében: Raszina, a későbbi Herbortya.[6]

Se Szent-Vidről, se Raszináról nem halljuk, hogy újabb szerzeményes vagy vételes birtok volna; föltehetjük tehát, hogy I. Osl birta azokat, még mielőtt Fertő vidékére költözött, hova nem mint szegény ember, hanem jómódú ispán (gróf, comes) érkezett.

I. Osl ispán, a nemzetség alapítója.

Tehát nem az Osl-nemzetségnek az országba költözéséről, hanem Osl ispánnak áttelepedéséről, lakhelye változásáról lehet csak szó. — Kevésbbé fontos esemény volt a XII. század derekán, mikor e dolog valószínűleg megesett, hogy a király nehány szolgájával jelentkező, Osl nevű ispánnak, Sopron vármegyében, a Hanság közelében, lakatlan vidéken nehány száz hold mívelendő földet adott. Ha ugyan adott? Mert valószínűbbnek tartom, hogy Osl ispán vételes birtokon telepedett meg a Rábaközén. Történeti följegyzésre nem volt érdemes ez eset, s azért nem is jegyezték föl kevésbeszédű koríróink.

Az első értesítést az Oslok létezéséről egy szelet iróhártya nyújt ugyancsak a XII. század második feléből. Erre «Oslu comes» emlékezet okáért följegyezte birtokait. A két Farádon, úgymond, van három ekényi földje; Külső-Száron[1] húsz hijján nyolczszáz holdja, meg három ekéje van; nehány cselédje és szolgája nyolczvan telken, melyek mindegyike húsz holdas.[2]

Ezerhatszáz, ezerhétszáz hold az egész, melyek akkori értéke harmincz-negyven márka ezüstnél több nem volt.[3]

Ha egyebet nem tudunk is róla, hogy élelmes, alkotó ember volt I. Osl ispán, kitetszik tetteiből.

Bela nuncupabatur, olim rex Pannonie.» (Fraknói, Szekszárdi apátság, 63. l.)

[1] Etym. Wörterbuch, 345. l. — Hálásan kell e helyt megemlékeznem dr. *Wagner* Lajos reálisk. tanár úrról, ki fogyatékos szláv nyelvi ösmereteimet bő tudományával kiegészítette.

[2] Sopronm. Oklt. I, 18: «Ultra Dravam dedi terram unius ville Sancti Vidus cum mancipiis et quatuor vineis.»

[3] Árpádk. új Okmt. XI, 181. — Tkalčić, Monum. eppatus Zagrab. I, 53.

[4] Tkalčić, Monum. eppatus Zagrab. II, 51.

[5] V. ö. Pesty, Az eltünt várm. II, 272.

[6] Árpádk. új Okmt. VII, 262. — Fejér, CD. IV/II, 31. — Sopronm. Oklt. I, 518.

[1] Szárföld ma is Farád szomszédságában fekszik.

[2] Árpádk. új Okmt. VI, 222. — V. ö. Kubínyi Oklt. I, 9.

[3] Egy ekényi, vagyis ekealja föld: erdő, szántóföld, rét, legelő vegyest három márkára (egy márka = 21 osztr. ért. forint) becsültetett, ugyanannyiért kelt is. Egy ekealja föld nagysága a helyi viszonyokhoz képest 120 és 170 hold közt váltakozott, közepesen 150 holdra tehető. Egy hold hosszában 72, széltében 12, egész térfogatában tehát 864 négyszögű ölet tett ki. (Árpádk. új Okmt. V, 102. — Zichy Okmt. I, 495.) — Az öl (amplexus manus, az ölelésre, ölbe fogásra kiterjesztett két kar) hossza törvényesen meg volt állapítva, s ezt, a hosszmértéknek ezen törvényes egységét, a mérőfonalat (funiculus, melyet szövetdarabba — in drapello — zárva és lepecsételve küldöttek valamely terület hiteles fölméréséhez, nem pedig valamely földterületet) hítták «regalis mensurá»-nak, királyi mértéknek.

Magyarországon, főleg a Dunán túl, közel az ország határához, az időben kivált, három termelési és iparág virágzott: a lisztipar, a bortermelés és lótenyésztés. — Ausztria kenyerét és borát már akkor, akkor még inkább Magyarországon vásárolta; a lónak pedig, mikor a hadsereg kiváltképen lovasságból állott, itt benn se volt megvetendő ára.

Az Oslok birtokviszonyaiból kitünik, hogy a Rábán több malmuk volt; szőlleikről is nem ritkán van emlékezés; ménesöknek szintén fönmaradt a híre. — A mit ez uton fölpénzeltek, azt új birtok szerzésére fordították, mert úgy találjuk már a második nemzedéknél, hogy folyton folyvást újabb vásárlásokat tesznek. Kétség kívül, hogy a fiúk ebben atyjok nyomán jártak.

Hanem a földbirtokhoz mívelő kéz is kellett. Az Oslok vásároltak ugyan rabszolgákat is; de ez nagyon költséges beruházás volt. Egy rabszolga annyiba, ha nem többe került, mint egy ekealja birtok.[1] Olcsóbb volt szegődött földmívesek, szabad jobbágyok által míveltetni a földet. — A Dunán túl nagyobbadán húsz hold volt egy egész jobbágyi telek, melyért részint pénzben, részint termesztményekben több, kevesebb földbért (mai pénzünk szerint átlag öt—hat osztr. ért. forintot) fizetett a szerződött paraszt.

Hogy I. Osl ispán kellő számmal gyűjtsön birtokaira efféle földmívelő népet és nehány mesterembert, központot kellett alkotnia. E központot, a szent Mihály főangyal tiszteletére alapítandó templomot és monostort sietett I. Osl ispán fölépíteni, prémontrei szerzetesekkel megnépesíteni és javadalmazni.[2] Ez úton lett ő és a tőle leszármazó nemzetség kegyúr, patronus a monostorban és templomban, mely mellé (a mi szintén czélja volt akkor az efféle építkezéseknek) temetkeztek.

Ez a hely, melyen a templom és monostor állott, és mely köré az úri lakok épültek, a szolgák és jobbágyok házai csoportosultak, *Súrna* nevet nyert, valószinűleg Súrtól, I. Osl ispán — úgy tetszik — legidősb fiától.

[1] Árpádk. új Okmt. IX, 8.

[2] II. Endre király 1228-ban kijelenti, hogy a csornai prépostság földjeit Osl ispán adta. (Fejér, CD. III/II, 144.)

I. Osl fiai.

II. Endre király I. Osl ispánnak két fiát említi: *Beled*et (Belud, néha Belyd) és *Osl*t, kik őt nemcsak benn az országban szolgálták híven, hanem hadjáratában a tengeren túl is követték. Ezért nekik adja az udvarnokok valamely földjét, a rajta megtelepedett lakókkal együtt. Utóbb azonban kitünt, hogy a király ezt nem helyesen cselekedte. Visszavonta tehát az országnagyok tanácsára ezen adományát és I. Osl nevezett fiainak két más, a sopronyi vár kötelékéből kioldott, «Mugurch és Boborchs» nevű falut ajándékozott (1220);[1] sőt ez adományát Maglóczától nyugatra fekvő földtérrel ki is bővítette (1222).[2]

Az Oslfiak pénzen is szereztek birtokot; nevezetesen Beled és Osl Viczán, Sopronmegyében, a Rábcza mellett két izben vettek összesen öt ekényi földet, a hol Beled fiai lakóházat és templomot is építettek.[3]

I. Osl említett két fia megmaradt a király hűségében és kegyében mindvégig. II. Osl ismételve előfordul mint homo regius, utóbb mint szörényi bán.[4] — Beled pedig IV. Béla ifjabb királynak volt főpinczemestere.[5]

1238. évi deczember 27-én, midőn IV. Béla király II. Osl mestert farádi, immár harmincz ekényi birtokában, «melyet részint II. Endre királytól, részint IV. Bélától megérdemelt», megerősíté, Beled már nem élt; fiait mindazonáltal öt ekényi viczai birtokukban szintén megerősítette a király.[6]

Abból azonban, hogy II. Endre király I. Osl ispánnak csak két fiát említi, nem következik, hogy több fia nem volt. A király levele nem

[1] Maglócza és Barbacs Csornától éjszakra fekszenek. (Árpádk. új Okmt. XI, 157. — Fejér, CD. III/I, 300. VII/I, 203.)

[2] Arpádk. új Okmt. VI, 407. — Fejér, CD. VII/V, 566. — M. Akad. Évkönyv, VI/II, 197. — E földtér határai leírásában említtetik Beled faluja és Osl szigete.

[3] Hazai Okmt. I, 8. — Árpádk. új Okmt. VI, 449. — Fejér, CD. VII/I, 621.

[4] Fejér, CD. V/III, 500: «Oslu bano de Zevren.» V. ö. Óváry, Regesták, I, 40.

[5] Árpádk. új Okmt. I, 309. IV, 275. VI, 524. VII, 54. XI, 175. — Fejér, CD. III/I, 465. — Hazai Okmt. V, 16. — Hazai Oklt. 5.

[6] Fejér, CD. VII/I, 621.

arról tesz tanuságot, hány fia volt I. Oslnak, hanem hogy a megjutalmazandók esetleg I. Osl fiai valának.

Volt I. Oslnak több fia is.

II. Osl, a bán, azon, 1230-ban kelt levelében, melylyel a csornai monostornak bővebb javadalmat ad, maga nevezi *Móriczot* testvérének.[1] Igaz, hogy a «frater» kifejezés középkori okleveleinkben azon általános értelemben is vétetik, mint a magyar atyafi; de ha fölveszszük, a minthogy kénytelenek vagyunk vele, hogy a magyar Oslok mind egy őstől, I. Osl ispántól eredtek, valamint hogy magokat valamennyien de genere vagy generacione Osl, az Osl nemzetségbelieknek vallják: szükségkép föl kell vennünk I. Osl fiaiul a nevezett Móriczon és Súron kívül még *Benedek* püspököt, talán *Miklós*t is.

Súrról egy későbbi oklevél tesz tanúságot. 1256-ban ugyanis, bizonyos erleni és potyondi nemesek megtámadják pérrel Péter grófot és fiait, a Súr unokáit,[2] hogy Ogegus (Agyagos) nevű földjöket jogtalanul bitorolják.

Súr korán elhalhatott, mert 1237-ben[3] már nem ő, hanem fia, sőt unokái említtetnek,[4] miből talán nem ok nélkül azt következtetem, hogy ő volt I. Osl ispán legidősb fia.

II. Osl utolsónak maradt életben testvérei közől, habár a XIII. század második felét ő is aligha érte meg. Neje túlélte őt. «A nemes matrónának», (miként IV. Béla király «Osl bán özvegyét» 1250 körül nevezi), pörei voltak Beleddel és *Ensil*-lel,[5] továbbá Urkund fia Péterrel, vagyis igazabban: Csák bánnal. Roland nádor az özvegy javára dönt és meghagyja Korlád[6] nevű pritaldusának, hogy Osl bán özvegyét Vadas és Család falvak birodalmába iktassa be.

Még 1261-ben is életben van.[7]

[1] «Frater meus.» Sopronm. Oklt. I, 17. — Fejér, CD. III II, 208. 209.

[2] «Petrum comitem, Gregorium et fratres suos, filios Petri comitis, *nepotes Suur*» (Sopronm. Oklt. I, 23.), ki egyebütt számtalanszor neveztetnek Osl ivadékának.

[3] Sőt talán már 1228-ban (Fejér, CD. III II. 145.)

[4] Árpádk. új Okmt. II, 75.

[5] Ugy látom: az Osl név enyhített német alakja.

[6] Korlát, Korlád, Corrald, Corrad = Konrád.

[7] Hazai Okmt. I, 26. 27. VII, 43. — Sopronm. Oklt. I, 21. — Árpádk. új Okmt. VII, 306. 542. — Kubínyi Oklt. I, 39. Vadas ma Vados; Család a mai nagy erdő nevű térségen feküdt három Család egyike. (Nagy Imre.)

Benedek varadi, utóbb győri püspök.

Benedek püspökről IV. Béla királynak 1248-ban kelt adományos leveléből értjük, hogy ő is az Osl-nemzetségből való volt.[1] A nevezett király, ugyanis, II. Osl fiának, Herbordnak adja a Dráván túl Zalavármegyében fekvő Raszinát egyebek közt azért, mert e helység előbb Benedek győri püspöké, Herbord atyjafiáé volt,[2] kinek halála után az a király kezére került.

Volt ugyan Herbordnak Benedek nevű édes testvére is, de hogy itt nem ezt kell értenünk, azt alább, hol ezen, II. Oslfia Benedekről tárgyalunk, világosan megmutatjuk. Itt csak annak bebizonyítására törekszünk, hogy Benedek sokkal idősb volt Herbordnál s ennélfogva valószinűleg csak nagybátyja, vagyis I. Osl ispán fia lehetett.

Herbord IV. Béla királynak játszótársa volt, tehát vele egy időben 1206 körül születhetett. Ellenben Benedek már 1225-ben esztergomi olvasó-kanonok, mely tisztét 1231-ig szakadatlanul betölti.[3] Tehát tanult, az ügykezeléshez értő papnak kellett lennie, minthogy ő szerkesztette és adta ki az esztergomi székes káptalantól, mint hiteles helyről kikerült okiratokat, s ő volt a papjelöltek oktatója. Ő neki meg kellett érdemelnie állását, mely nem volt sine cura; fiatalon tehát oda nem juthatott. Erre mutat az is, hogy midőn megürült a váradi püspökség, a váradi kanonokok egy része őt választotta meg püspökének, a kalocsai érsek, mint metropolita e választást megerősítette, és Benedeket — mihez kétség nem fér — föl is szentelte. Az időben, tudniillik, még nem volt szükséges, hogy a pápa erősítse meg a suffraganeusokat is.

Rómában azonban nem őt, hanem bizonyos Primogenitus nevű pápai subdiaconust, kit a váradi káptalan egy más töredéke választott, pártoltak;[4] és IX. Gergely pápa nehány elégületlen

[1] Árpádk. új Okmt. VII, 262. — Fejér, CD. IV/II, 31.

[2] «Sub eisdem terminis . . , quibus *fratri suo* bone memorie Benedicto quondam episcopo Jaurinensi» stb.

[3] Benedek esztergomi olvasó-kanonok emlékezetét találjuk: Knauz, Monum. eccl. Strigon. I, 256. 261. 273. — Fejér, CD. III/II, 485. 490. VII/V, 568. — Árpádk. új Okmt. I, 257. VI, 460. 488. — M. Tört. Tár, IX, 99.

[4] Ezen Primogenitus kellő jellemzésére szolgál, hogy noha Várad szinét is alig látta, engedélyt kért és kapott,

s ezért javadalmaiktól megfosztott, váradi kanonok rosszakaratú informatiója alapján Benedeket kiközösítettnek, a püspökségre alkalmatlannak, becsempészettnek, világi hatalommal fölerőszakolt egyénnek nevezi ugyan, mindennemű vizsgálatot indíttat ellene, perbe is fogatja, de fiatalságot nem vet szemére.[1]

Mindezek daczára Benedek szakadatlanúl betöltötte püspöki hivatalát,[2] és mint egyházi főúr is teljesítette a haza iránti kötelességét. Mikor a tatárok az országba törtek, zászlóaljával sietett a király sajói táborába. Útjában tatár csapatokkal találkozván, ezek egyikét megverte, de másika azon csellel, hogy embervázakat kötött vezeték-lovakra, visszavonulásra birta a püspököt. Kisvártatva aztán nehány katonát gyűjtvén, átkelt a Dunán és menekült.[3]

Primogenitus időközben meghalt ugyan; IX. Gergely pápa mind a mellett meghagyta az esztergomi érseknek, hogy Benedeket, «ki váradi püspökként viselkedik», Rómába idézze, a javadalmaiktól megfosztott váradi kanonokokat pedig azokba visszahelyezze.[4]

Benedek püspök, úgy látszik, engedett a pápa hivásának, s ennek köszönhette, hogy a szent-szék őt minden megszorítás nélkül elismerte váradi püspöknek. Mit onnan tudunk, mert midőn 1242 elején a győri kanonokok egyhangúlag őt választották meg a győri egyház püspökének, a pápa a megválasztottat váradi püspöknek czímezi, és pedig olyannak, «ki az egyházi és világi ügyekben egyaránt körültekintő, dicséretes élete és társalkodása miatt Isten és emberek előtt kedves, a miért kioldja őt azon kötelékekből, melyek a váradi egyházhoz fűzik és áthelyezését a győri püspökségbe helybenhagyja.[5]

IV. Imre pápa e megerősítő levele 1243. évi július 11-én kelt, a meddig Benedek váradi, egyúttal megválasztott győri püspöknek czímeztetik.[1] Mint csupán győri püspökkel 1244- és 1245-ben találkozunk vele. Ez utóbbi évben azonban meg is halt, mert 1245. évi decz. 12-én már Adolfot nevezik utódjának.[2]

* * *

1307-ben az «Osl-nemzetségbeli» *Keserű András* és fia *Jakab* eladják Sövegd nevű, biharmegyei birtokukat a Tetétlen testvéreknek.[3]

Mint szakadt az Oslok ez ága Biharba? arról eleddig fölvilágosításunk nincs. Bunyitay Vincze[4] azt véli, hogy Benedek püspökkel jöhetett oda, és hogy az 1236-ban élt Keserű Péter, úgy lehet, szintén az Osl-nemzetségből való. Ez okon tűztük Benedek püspökhöz az Oslok e töredékét.[5] — Lehet azonban, hogy a szóbanforgó Keserű András a János-ági András, kinek szintén van Jakab nevű fia.

Szatmárfia Miklós.

Íme ez ama Miklós, kiről gyanakszom, hogy I. Osl fia volt.

Hogy szintén tagja volt az Osl-nemzetségnek, kétségtelen. Ilyenül elismerték őt 1237-ben *Osl* (a bán), *Tamás* (a Kanizsaiak őse), *Miklós* (a főispán) és Péterfia *Péter* (a Súr unokája). Mi több: halála után, 1239-ben követelték hagyatékát, mely, mint mondák, öröklött birtok, s ekkor a föntebbiekhez szegődött *György* is, a Móricz fia és *Herbord*, II. Osl fia.

Mily rokonsági viszonyban állott Szatmárfia Miklós a föntebbiekhez, kik a nemzetség nem

hogy a váradi egyház terhére százötven márka ezüst kölcsönt köthessen. (Theiner, Monum. Hung. I, 149.)

[1] Theiner, Monum. Hung. I, 148. — Katona, Hist. Crit. V, 60[illegible]. — Fejér, CD. III/II. 307. IV/I, 38.

[2] Benedek mint váradi püspök előfordul 1231-től 1343-ig a következő helyeken. Árpádk. új Okmt. I, 292. 303. VI, 519. 521. 549. 551. 569. VII, 116. 133. XI, 234, 257. XII, 689. — Fejér, CD. III/II, 231. IV/I, 293.

[3] Rogerius mester Siralmas Éneke. (Abday ford. 14. l.)

[4] Theiner, Monum. Hung. I, 177. — Fejér, CD. IV/I, 183.

[5] Theiner, Monum. Hung. I, 186. — Fejér, CD. VII/V, 262.

[1] Árpádk. új Okmt. VII, 133. XII, 689. — Fejér, CD. IV/I, 293.

[2] Árpádk. új Okmt. VII, 156. 264. XI, 340. — Fejér, CD. IV/I, 388.

[3] Az orsz. ltárban, Acta neo-regestr. 1860. csomag, 68. szám, 105. lap.

[4] A váradi püspökség tört. III, 250. 299.

[5] A Keserűk Gibárd nevű valkómegyei helységtől vették előnevöket. Gibárti Keserű István volt Valkó vármegye követe az 1505. évi rákosi gyülésen. (Pesty, Eltünt régi vármegyék, I, 290.) Nem lehetetlen a föntebbiek után, hogy e Keserűk is az Osl nemzetségéből valók, kik, mint tudjuk, Valkómegyében is birtokosok valának. De ez lehet teljesen alaptalan gyanítás is.

egy nemzedékéhez tartoztak, hanem vegyest a másodikhoz, harmadikhoz és negyedikhez, szabatosan meg nem határozzák, hanem csak rokonuknak, cognatusnak nevezik őt.[1]

Lehet, hogy Miklós fia volt Oslnak. A Szatmár név, ha kivetjük belőle az euphemisticus *l* betűt, szabatos fordítása a szláv *Osl*nak. Később is, hogy az Oslidák magok untak rá ősi nevökre, szintén egy *l* betűt vetettek közbe. Előbb Hostel-nek, aztán Ost-nak nevezték el magokat.

Ha föltevésemet valaha talán megerősítené valamely szerencsés lelet, nem sok hasznát venné a genealogia, mert Miklós úrnak fiú örököse nem maradt, csak egy leánya.

A mit felőle tudunk, annyi, hogy szerző ember, emberséges gondolkozású és kegyes férfiú vala. Birtoka volt Csornán, Moróczon (Márcz), Berényen, (Sajtos-) Kálon, Domonyán, Lozson, Behun és Salysán. Többnyire vételes birtokok. Halála előtt, 1237-ben nejéről, ki őt híven és szeretettel gondozta, szépen gondoskodott.[2] Azonképen ellátta a csornai egyházat és zárdát, melynek kegyura volt.[3]

[1] Fejér, CD. IV I, 147. — Árpádk. új Okmt. II, 75.

[2] Fejér, CD. IV I, 77. — A köteles hitbéren felül nejére hagyta kis-csornai (in minori Syrna) összes házait tartozékaikkal, érteni kell: a jobbágyházakat telkeikkel együtt; továbbá a helység negyedrészét egy ekével s Legina nevű rabszolgáját tized magával, fiaival és leányaival együtt. Ezekre azonban kikötötte, hogy felesége halála után fölszabadíttassanak. Hagyott neki négy ökröt, hat nem idomított, s egy jó, idomított, tarka lovat. Neki hagyta a Hemo comestől vett földet egy (rab-) szolgával, egy (rab-) szolgálóval és öt szabadossal, kiket ugyancsak Hemótól vett harmincz márkáért. Neki hagyta még szebenai (másutt Zebirna, Zibirna alakban fordul elő e név; tán a mai Szobor) szőllei harmadrészét azon kikötéssel, hogy e szőllő felesége halála után a csornai templomra maradjon. «Sed, ut præfatus sum, ista omnia non pro dote sua, sed pro humillimo servitio suo et reverentia, quæ mihi, in gravi infirmitate laboranti exhibuit, pie sibi donavi», és pedig «absque ulla contradictione». Buzgón kéri rokonait, hogy ezért semmit se vonjanak le az asszony hitbéréből, hanem teljesen adják ki neki. Miből kitetszik, hogy Miklós úrnak csakugyan volt öröklött birtoka is, mely levonva belőle a felesége hitbérét és leánya negyedét, a rokonokat illette.

[3] Kis-csornai magánbirtoka felét hagyta a prépostságnak, két ekealja földet, kaszálókkal és rétekkel, Moróczon pedig egy (jobbágy-) telket. Azon körülmény, hogy egyik kegyura volt az «Osl conventjé»-nek, szintén megerősít a föltevésben, hogy Miklós Osl fia volt.

Birtokai legnagyobb részét azonban[1] halála esetére, II. Endre király engedelmével és rokonai ellenmondása nélkül a templomos lovagoknak hagyta. Miután azonban elhúnyt, pert indítottak az imént név szerint fölsorolt rokonok a templáriusok ellen, állítván, hogy végrendelkező rokonuk eme birtokai örökösek levén, az ország fennálló szokásai szerint nekik joguk volna azokat pénzen megváltani, a mire hajlandók is. IV. Béla király állításuk megbizonyítására esküt kivánt. Hogy esküdjenek meg a győri templomban, miszerint csakugyan örökösek és nem vételesek a templomosoknak hagyott birtokok. De az Oslok nem merték az esküt letenni, miáltal elismerték, hogy a szóban forgó birtokok csakugyan vételesek.

Ekkor előállott Szatmárfia Miklós veje és követelte ama hagyatékból felesége leánynegyedi illetményét. De a király azon világos végzéssel ütötte el e felperest követelésétől, hogy vételes javakból nem illeti meg a nőket a leánynegyed.[2]

A Súr-ág.

Az Agyagosiak.

Végezvén Szatmárfia Miklóssal, akár fia volt I. Oslnak, akár nem; sorra kell vennünk I. Osl fiainak: *Súr*nak, *Mórics*nak, *Beled*nek és *II. Osl*nak ivadékát, hogy syntheticus módszerrel állíthassuk egybe az Oslok nemzetségfáját.

Megkezdjük Súrral, kinek fiával és unokáival 1256-ban találkozánk, midőn az erleni és potyondi nemesek Agyagost el akarták tőlök perelni. — Súr unokái azt felelték e nemeseknek, hogy Agyagost II. Endre király cserébe adta nekik Adul nevű örökölt birtokukért, s hogy erre a királynak teljes joga vala. Ugy látszik azonban, mintha állításukat sem okiratos bizonyítékkal, se tanúkkal begyőzni nem tudták volna; mert a nádor Isten ítéletére hagyta az ügy eldöntését, a feleket furkókkal kivívandó harczra

[1] Behu, Damonya, Lozs és Salysa néven fordul elő e birtokrész Fejérnél.

[2] Adjuk eredetiben is ezen, középkori jogtörténetünkre nézve fontos decisiót: «Cum (bona) fuerint emticia et non hereditaria patris ipsius, et pater filie nihil expresse reliquerit de eisdem, nullam inde eius filiam de iure habere porcionem.» (Fejér, CD. IV I, 146.)

utasítván. Végre békéltetők szavára hajtva, akként egyeztek meg a pörlekedők, hogy az alperes Péterfiak húsz márkát fizessenek a felperes nemeseknek, mit miután a győri káptalan előtt megcselekedének, a nádor elrendelte, hogy beigtassák őket Agyagos birodalmába, melytől azután többnyire Agyagosiaknak nevezték magokat.[1]

Súrfia I. Péternek nyolcz fiát: *Gergely*t, *Dénes*t, *András*t, *II. Péter*t, *Feldrik*et, *II. Súr*t, *Domokos*t és *Benedek*et, nemkülönben két leányát ismerjük, *Margit*ot és *Bibarát*.

Tárgyaljuk őket ezen sorban.

1. *Gergely* többnyire Agyagosi vezetéknévvel 1256 és 1292 közt fordul elő. Egyszer azonban önmaga így nevezi magát: «Nos Gregorius comes de Alrams, filius Petri comitis de genere Oschli».[2] Levelét, mely e fölirattal kezdődik, az Osl-nemzetség karmos sas szárnyát feltüntető pecséttel erősítette meg.[3] — Volt Alramson kívül, mely utóbb a Nagy-Martoniak birtokába ment át, Hideg-Séden és Homokon is birtoka.[4] Ezt Czenken és Gyalókán szerzett fekvőségekkel szaporította; de czenki birtokát meg eladta. Gyalóka negyedrészét Wlcsei (Velcsei) Szoboszlófia Jakabtól kapta azon igaztalanságok és károk pótlásául, melyeket ez neki okozott.[5]

Maradékáról nincs említés.[6]

2. *Dénes* Csák Máté nádornak, a Trencsényi nagybátyjának állott szolgálatában és részt vett a Marchegg mellett vívott csatában, hol Otakár cseh király életét hagyta, s a magyar hadsereg a Habsburgi fejedelmi ház, nemkülönben a németség uralmát a szláv elem fölött napjainkig megalapította. Máté nádort, a magyar segítő hadak vezérét (principem) majdnem ugyanazon sors éri vala, mely Otakárt érte, ha Dénes mester vére hullásával nem védelmezi. Az ellenség, ugyanis kiemelte nyergéből, mi nagy veszedelem volt az akkori pánczélos időben, mert a földre bukott vitéz a maga jóvoltából lábra sem igen tudott állani. — IV. László király ezért megjutalmazta Dénest, neki adván (1279.) a sopronvármegyei Dág nevű birtokot.[1]

Dénes két fiáról: *Dezső*ről és *István*ról többször van említés, leginkább akkor, ha egyik vagy másik birtokukat eladják.[2] Hanem azért maradtak még birtokaik, de ezek is eladók valának, mert Imrefia Lőrincz és testvérei (a Tamás-ágból) mindenkit, hazafiakat és osztrákokat tilalmaztak azok megszerzésétől, őket mint közelebbi rokonokat és szomszédokat illetvén az elővételi jog.[3] Csakhogy hasztalan volt e tilalmazás, mert «nemes Hereni István», a Dénesfia 1334-ben összes, Németiben, Kéren, Sarrodon, Agyagoson, Családon, Herenen és Aranyoson levő birtokait Nagy-Martoni Lőrincznek kétszáz márka denárért zálogba adta azon kikötéssel mégis, hogy közelebbi rokonainak jogukban álland a mondott összegen azokat kiváltaniok.[4]

3. A harmadik testvérrel: *Agyagosi András*sal 1257-től fogva szintén ismételve találkozunk.[5]

Az 1280-as években András mester is, meg

[1] Sopronm. Oklt. I, 23. — Agyagos a határjárásában előkerülő Vitnyéddel együtt maig is fönnáll.

[2] Sopronm. Oklt. I, 58. — Fejér, CD. VII/II, 164.

[3] Lásd e pecsét mássát Duelli, Hist. Ord. Teutonici, p. III, c. III, pag. 82, nro 13.

[4] Hideg-Sédet és Homokot vagy Honkit Csák bán fiaitól előbb zálogba birták volt az Osl-nembeli Péterfiak: Gergely és András. Minthogy azonban Csák bán fiai ki nem tudták váltani, ráállottak, hogy méltányos felülfizetéssel a zálogolók örök birtokában maradjon a két helység. (Fejér, CD. V/III, 98. VII II, 89. — Árpádk. új Okmt. IX, 313. 314. — Sopronm. Oklt. I, 50. 296.)

[5] Hazai Okmt. I, 85. — Árpádk. új Okmt. IX, 316. — Kubinyi Oklt. I, 222.

[6] 1281-ben (Fejér, CD. V/III, 100) előkerül bizonyos «Geur filius Petri, qui est de cognacione Mauricii de genere Osl». Ezen Geur (Georgius) meglehet, Gergelyünk, minthogy Georgius és Gregorius neveket sürűn fel szokták az időben cserélni.

[1] Árpádk. új Okmt. IX, 223. — Fejér, CD. V/II, 561. — Dág előbb Péter, soproni várnagyé volt. De Péter Purgravius (Burggraf) elárulta Sopronyt Otakár cseh királynak, s a hű sopronyi polgárok közül némelyeket kivégeztetett, amiért Csák Máté nádor és soproni ispán őt halálra itélte.

[2] 1302-ben Péter-Németi birtokukat adják el a Nagy-Martoniaknak (Fejér, CD. VIII/I, 104.); 1318-ban elvesztik Pomáz mellett fekvő aszófői fekvőségöket (Anjouk. Okmt. I, 484.); 1321-ben Szerdahelyt idegenítik el (Fejér, CD. VIII/II, 313.); 1322-ben agyagosi birtokrészöket adják el Lőrincznek, a Kanizsaiak törzsének (Sopronm. Oklt. I, 91.).

[3] Sopronm. Oklt. I, 98. 131.

[4] Fejér, CD. VIII/III, 751.

[5] L. Hazai Okmt. IV, 60. — Arpádk. új Okmt. IX, 313—4. — Fejér, CD. V/III, 98. — Sőt az egyességben a Jákiak és Pósa fiai közt már 1229-ben előforduló «Andreas comes, filius Petri de genere Osl» alighanem Agyagosi András. (Fejér, CD. VII/I, 223.)

II. Súr is a Német-Ujváriak pártján állának, minthogy a Német-Ujvári Miklós adományos levelén a kedhelyi monostor számára tanúkul mint «chari nostri» szerepelnek.[1] Később azonban András gróf több más Osl-nemzetségbelivel a király, IV. László részén küzdött, midőn ez a Német-Ujváriak erősségét, Perestyén[2] várát megtámadá. András gróf, ki ekkor már jó koros lehetett, fogságba került, melyből aligha került ki csekélyebb váltság-díjjal, mint unokaöcscse Imrefia Gergely,[3] haugyan ott nem hagyta életét.

Hogy Agyagosi Andrásnak több fia volt, kitetszik II. Súr (filius comitis Petri de genere Osl) 1298-ban tett bevallásából, melyben testvérének, Agyagosi Andrásnak több fiát említi;[4] aztán Kanizsai Lőrincz és testvérei tiltakozásából, melylyel a Súr-ág több tagját birtokaik elidegenítésétől tiltják, hol András fiairól szintén többes számban van szó.[5]

Ezek egyikéről, *Jánosról* 1302. április 15-én értesülünk, midőn Péter-Németi nevű birtokát unokatestvérével Peticzczel Nagy-Martoni Simonnak elzálogosította.[6] Máskor, ugyanazon évi június 11-én, midőn Péter-Németit és Sikremset, mely helységek Kabold-vára és Nagy-Marton közt feküdtek, ugyancsak a Nagy-Martoniaknak, többed magával, birtokos társaival eladta.[7] — Ugyanekkor említtetik II. *András* is, mint János testvére, kit ő, János, képvisel. Minden arra mutat, hogy édes testvérről van szó.

Agyagosi András harmadik fiát (III.) *Péter*nek hítták, ki 1351-ben mint tanú szerepelt. Egyébkint iparkodó és szerző ember volt. Kont Miklós nádor Nagy-Heflán három negyedrészét és Arlamost neki ítélte meg Nagy-Martoni Miklós ellenében és I. Lajos király ez ítéletet megerősítvén, elrendelé, hogy a nevezett birtokba igtassák be. Mi megtörténvén, egész Nagy-Heflán az övé lett, mert a negyedik részt már előbbről birta.[1] Ez időtől fogva Nagy-Hefláninak is nevezték, hihetőleg azért, mert lakását oda tette át és gondja volt, hogy jobbágyokat telepítsen e birtokára s azt jövedelmessé tegye.[2] Ellenben Homokra és Hidegsédre vonatkozó birtokleveleit Kanizsai Lőrincz fiainak adta át, bizonyára nem más okból, hanem mert azok a mondott birtokokat megvették.[3]

1359. április végén Győrött nagy betegen feküdvén, magához kérette a káptalan nehány tagját, kik előtt nagy-hefláni birtoka azon telkét, melynek Fux volt a bérlője, nővére, *Velflin* soproni polgár felesége fiára hagyta.[4] — Volt egy másik nővére is, *Klára* nevű, ki felesége volt bizonyos Wolfartnak (aligha Nagy Lajos híres condottierejének), ki után fiai: Mert (Márton) és Péter Nagy-Heflán negyed részét öröklék, melyet utóbb Fraknói Pál grófnak eladtak.[5] — Többi birtoka fiának, *Agyagosi Zeure Antal*nak maradt.[6]

A mit erről a Szőre Antalról tudunk, nem épen épületes dolog. Nagy-Heflán idegen kézre jutott. Negyedrészét, mint láttuk, a Wolfartfiúk kapták, s ezt is, valamint a többi három negyedrészt a Nagy-Martoniak vették meg, illetve csikarták ki Antal úrtól, és váltották magokhoz Smerel és Ewal nevű soproni uzsorás zsidóktól, kiknek körmei közé került a gyámol-

[1] Árpádk. új Okmt. IX, 427.

[2] Pernstein, később Porostyán, aztán Borostyánkő a neve. A Német-Ujváriak az osztrák kútfőkben nem ritkán Pernsteini grófoknak neveztetnek. — V. István király egy levelében *Frusten*, egy másik 1273. évi levélben *Furustan* alakban fordul elő. Ez egykor erős sziklavár Vas vármegyében, a kőszegi járásban fekszik. (Tudománytár, 1840.)

[3] Árpádk. új Okmt. XII, 455.

[4] Filios comitis Andree fratris sui (Fejér, CD. VII/II, 254.)

[5] Sopronm. Oklt. I, 92. ddo 1324.

[6] Fejér, CD. VIII/I, 103.

[7] Fejér, CD. VIII/I, 104. — Meg van említve, hogy Péter-Németiben bástyafallal körített templom (ecclesia incastellata) állt, kétségkívül a szomszéd németek többször ismétlődő rablásai ellen.

[1] Sopronm. Oklt. I, 250. — Fejér, CD. IX/II, 528. ddo 1356.

[2] Sopronm. Oklt. I, 297.

[3] Sopronm. Oklt. I, 297.

[4] Fejér, CD. IX/III, 103.

[5] Fejér, CD. X/I, 317. X/II, 149.

[6] Az Index script. antiq. famil. Puchheim fol. 59. (l. Wertnernél, Die Grafen von Mattersdorf-Forchtenstein, pag. 84.) *Czura* nevű testvért is ad Antalnak. Ha vajjon ezen Czura *III. Súr-e*, mint Wertner véli, eldönteni nem tudom. Magyar okirat-tárainkban eleddig III. Súrnak nincsen nyoma. — 1405-ben említés tétetik néhai *Agyagosi Szőre János* özvegyéről, Lajkóról, ki Agyagost illetéktelenül elfoglalva tartja. (Sopronm. Oklt. I, 572.) Azt azonban, hogy mily rokonság fűzte Antalhoz? nem tudjuk.

talan Szőre. Egyéb birtokai is idegen kézre jutottak, miért rokonai, az Oslfiak pörrel támadták meg őt, aztán a Nagy-Martoniakat.[1] E hosszan tartó pör nemzedékről nemzedékre szállott és túlélte a Nagy-Martoniakat. Volt Szőre Antalnak egy (IV.) *Péter* nevű fia, ki atyját 1390. június 10-én javai elidegenítésétől, Fraknai Pált pedig azok megszerzésétől tiltja. De ez, alig lehet kételkednünk benne, atyja előtt húnyt el.[2]

1410-ben, már Szőre Antal halála után, fölállottak az Oslfiak Sopron vármegye közgyűlésén és panaszosan előadák, mint fogta el néhai Fraknai Pál gróf osztályos rokonukat, Szőre Antalt és tartotta béklyókban mindaddig, míg Heflánt, mely voltaképen őket, a panaszosokat illeti, örökbe nem vallotta neki. S az alispán, meg a szolgabirák ez állítás valóságát nem tagadták.[3]

4. I. Súr negyedik unokájáról, Péterfia II. *Péter*ről elsőben 1256 ban, aztán 1265-ben értesülünk, midőn Kolochon (Széplaktól nyugatra) négy ekényi földjét II. Oslfia Herbordnak elörökíti, és ismét 1299-ben, midőn hereni (Hirm) jobbágytelkeit Nádasdi Perlup grófnak, kivel közelebbről azonnal megismerkedünk, zálogba adja.[4]

Fiát a maga nevére *Péter*nek (IV.) keresztelteltette, de ezt atyjától megkülönböztetésül kis Péternek, *Peticz*nek (Petice) nevezték el.

Ezen Peticz 1302-ben Péter-Németi nevű birtokát, mint már érintők, a Nagy-Martoniaknak előbb zálogba adta, aztán végleg elörökítette.[5] — 1318. október 12-én kerül ismét szemünk elé, mikoron arról értesülünk, hogy Pomáz és a dömösi prépostság birtokai szomszédságában levő aszófői jószágát, melyet nagybátyjának Dénesnek fiaival: Dezsővel és Istvánnal, nemkülönben Domonkosfia Miklóssal közösen birt, I. Károly király tőlök hűtlenségök büntetéseül elvette és Becsei Imrének adta. De úgy látszik, a hűtlenség (valószinűleg a Német-Ujváriakkal tartottak) nem volt főben járó; voltak továbbá a nemzetségben, kik azt hűségök és jeles szolgálataik által ellensúlyozták, s így a bűnbocsánat nem volt kizárva: a miért Becsei Imre jónak látta pénzen is magához váltani e birtokot, és negyven kereskedelmi márkát adott érette.[1] — Aztán ismét előkerül 1324. évi márczius 28-án nevezett atyafiaival, kikhez még András járult, midőn Kanizsai Lőrincz és testvérei tiltják őket birtokaik: Szerdahely, Heren, Márcz, Szemenye, Heflán, Agyagos és Rábaköz-Németi eladásától.[2] — Utóbb (1335. június 9.) Németi nevű birtokát a Rábaközön mégis csak zálogba adta IV. Osl fiainak: Jánosnak, Miklósnak és Domonkosnak olyképen, hogy őt annak haszna élvezetében bántani nem fogják. Pénzt is kapott tőlök.[3] Miből arra lehet következtetni, hogy rossz gazda azért volt, mert gyermekei nem valának, valaminthogy ilyenekről nem is történik emlékezés, és hogy vagyonát a nevezett Oslfiak biztosítani akarták magoknak.

5. *Feldrik*ről 1258-ban van emlékezés, midőn testvére Gergely az ő nevében is tárgyal a veszprémi káptalan előtt. Minthogy aztán nem fordúl elő, valószinű, hogy korán elhalt.[4]

6. II. *Súr*, a hatodik Péterfi, egy személy azon «Péter fia Súrral», ki 1277-ben kaboldi várnagy és mint ilyen idősb Csák Máténak, a volt nádornak, soproni, mosonyi és banai vármegyeispánnak serviense.[5]

Egy leányát ismerjük csak, *Margit*ot, és biztosra vehetjük, hogy ez volt egyetlen, őt túlélő magzatja. E leánya feleségül ment imént említett Nádasdi Perluphoz. Számokra, leánya és neje számára igyekezett II. Súr gróf minden vagyonát biztosítani. Nagy-Heflán felét, mely az ő osztályrésze volt, 120 márka erejéig, — Mo-

[1] Sopronm. Oklt. I, 482. 503. — Fejér, CD. X/I, 315. V. ö. Turul, VII, 68.

[2] Fejér, CD. X/VIII, 316: «Petrus filius Antonii, filii Petri dicti Zeme (így, Zeure helyett), de Agyagos.» Fraknai Pál pedig így fordul elő: «Magister Paulus dictus Her de Frachno.»

[3] Sopronm. Oklt. I, 630.

[4] Fejér, CD. VI/II, 217.

[5] Fejér, CD. VIII/I, 103. 104.

[1] Anjouk. Okmt. I, 484.

[2] Sopronm. Oklt. I, 98.

[3] Sopronm. Oklt. I, 132.

[4] Árpádk. új Okmt. II, 312. VII, 496. V. ö. Wertnert a Turulban VIII, 47.

[5] Árpádk. új Okmt. X, 367. — Kubinyi Oklt. I, 100. Levelét birjuk gazdájához, Csák Mátéhoz «Sopron, 1277. márczius 26.» kelettel, melyet testvére pecsétnyomójával erősít meg. E pecsét köriratából csupán nehány betű maradt fönn; egyebek közt: «+ S. F. . . .»; miből bátran következtethetjük, hogy ezen pecsétkölcsönző, megnevezetlen testvére Feldrik, minthogy F betüvel kezdődő nevű testvére más nem volt.

róczot száz márka erejéig elzálogositotta vejének azon kikötéssel, ha fiút nem hagyna maga után, az oldalrokonság kiváltliatja ugyan e zálogot, de kétszáz márkát köteles leányának negyedi járandóság czímén kifizetni.[1]

Ezen asszony, «az Osl nemzetségbeli Margit asszony, a Súr gróf leánya» 1312-ben már mint néhai Nádasdi Perlup özvegye nagy-hefláni és márczfalvi birtokait, melyek atyjáról férjére, ennek halála után pedig zálogképen reá jutottak, Nagy-Martoni Pálnak, a későbbi országbirónak engedte át, mert ez őt eddig is szegénységében pénzzel, ruházattal, élelemmel segítettte, különös pártfogásába vette és kötelezte magát, hogy élte fogytáig minden tekintetben gondoskodik felőle.[2] — Láttuk, hogy ez alku nem állott meg: Nagy-Heflán visszaszállott a Súr-ágra.

7. *Domokos*ról 1302-ben veszünk tudomást, midőn testvéreivel és unokatestvéreivel közösen a Nagy-Martoniaknak eladják az osztrák határon fekvő Péter-Németit és Sikremset, osztatlan birtokukat. Ő ez eladásnál első helyen említtetik és fiait is képviseli.[3] Ezek közől azonban csak egyet ismerünk név szerint: Németi vagy Rábaköz-Németi *Miklós*t, ki a többször említett Peticzczel és Dénes fiaival egyetemben, mint Károly király hűtlenei, 1318-ban elvesztik aszófői közös birtokukat.[4] Előkerül még 1324-ben is azon ágbeli rokonai közt, kiket a Kanizsaiak birtokaik elidegenítésétől tiltanak.[5] — Végre 1332. évi április 12-én alkotott végrendeletében a sarrodi vámjövedelemnek reá eső részét a csornai monostornak hagyja. Jelen van ez alkalommal Oslfia János az Osl-ágból és hozzájárulását jelenti ki.[6]

8. *Benedek*et csak fiában, *Egyed*ben ismerjük, ki szintén egyike a Péter-Németi nevű közös birtok eladóinak.[7]

9. Súrfia I. Péter két leánya egyikét *Margit*nak hítták és Örsi Miska comesnek volt felesége. Margit asszony az örsi templomban férje védszentjének, szent Mihálynak oltárt emelt, melyet Bertalan veszprémi püspök (1226—1234) szentelt meg.[1] Két fia volt: Ábrám és Rénold, kikkel anyjok hitbérére nézve annak fivérei egyeznek meg huszonöt márkában.[2]

10. A másik leányt *Bibará*nak hítták és Miskócz fia Egyednek volt neje, utóbb özvegye. 1291-ben már nem élt.[3]

* * *

1255-ben említtetik bizonyos «Stephanus filius Stephani de generacione Cherna»,[4] kinek ivadéka nem lévén, őt örökség útján megillető csernai összes birtokát a csernai monostornak hagyta — testvérének is, Ivánnak megegyezésével, mint ezt IV. Béla királynak az adományt megerősítő, 1257-ben kelt leveléből tudjuk.[5]

Minthogy a Surna név idő folytán Csernára, aztán Csornára változott, valószinűnek tartom, hogy a «Cserna generacio» alatt első sorban a Súr ivadékát lehet értenünk, a miért I. Súrnak I. Péteren kívül még egy fiút kell adnunk, ezen *I. István*t, kinek egyik fia, *II. István* fimaradék nélkül halt meg, míg a másik, *János* vagy *Iván* 1264-ben nejének *Bibor*nak, Jakvai István leányának hitbére és nászhozománya fejében a sopronmegyei Szoport, vételes földét adta.[6] Ez

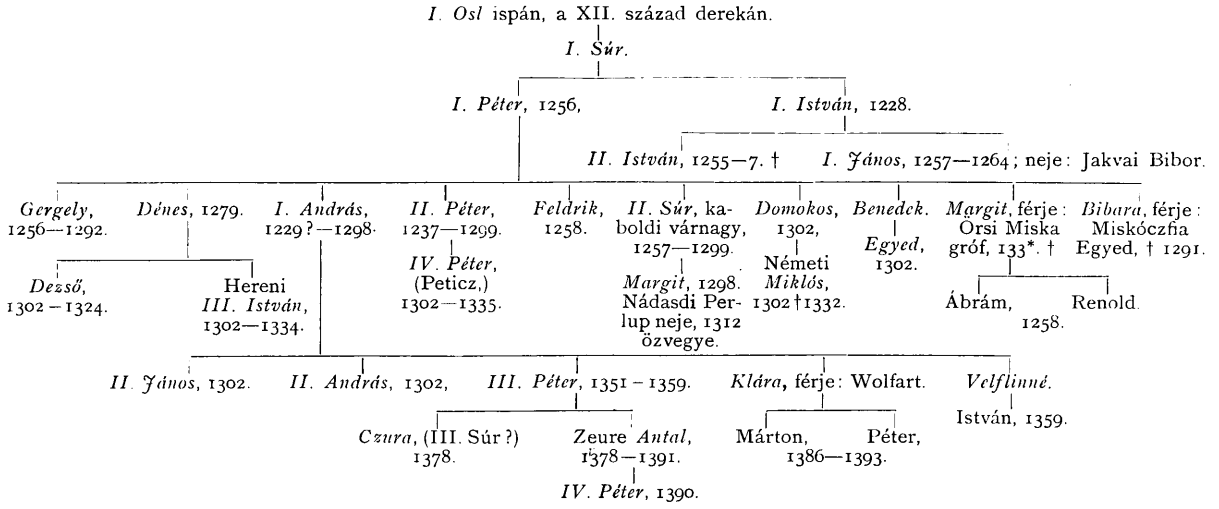
[1] Fejér, CD. VII/II, 254. VIII/I, 74.
[2] Fejér, CD. VIII/I, 470.
[3] Fejér, CD. VIII/I, 104.
[4] Anjouk. Okmt. I, 484. — Ugyanazon évben elzálogosítja, 1321-ben pedig eladja Szerdahelyt a Nagy-Martoniaknak. (Fejér, CD. VIII/II, 198. 312.)
[5] Sopronm. Oklt. I, 98.
[6] Fejér, CD. VIII/III, 649.
[7] Fejér, VIII/I, 104.

[1] Hogy ez alkalommal az Osl nemzetség elnézésből vagy készakarva, de hibásan van *Sol*nak írva, arra Wertner figyelmeztetett a Turulban (VIII, 47.). Szándékosságot is föltételezhetünk e kisérletben, mert időközönkint tapasztalható, hogy e nemzetség egyik-másik tagja a fatalis Osl névtől szabadulni óhajt; míg végre a különböző probálgatások (Oschli, Oslu, Osol, Sol, Hosl, Hostel, Hosth) után közakarattal az *Ost*-ban állapodtak meg.
[2] Árpádk. új Okmt. VII, 496.
[3] Hazai Okmt. I, 85.
[4] Hazai Oklevélt. 31.
[5] U. o. 35. l. — 1228-ban meg «terra Stephani nomine Chorna» (Fejér, CD. VII/V, 238) fordul elő. Azt vélem, hogy ezen István egy a föntebbivel.
[6] Árpádk. új Okmt. III, 115. — Hogy e helyt egy külön nemzetséggel nincs dolgunk, hanem az Osl genus egy elágazásával, ez iránt annál kevésbbé van kételyem, minthogy más helyütt (Árpádk. új Okmt. III, 115.) minden valószinűséggel ugyanezen István fia János Osl nemzetségbelinek mondatik («Johanne filio Stephani de generacione Osl») ott, hol neje Bibor asszony Szoport «Comiti Georgio de Cherna» elidegeníti. Ezen Chernai Móriczfia György szintén Oslida, a mint azonnal látni fogjuk a Móricz-ág ivadéka közt. A ki ez időben Csornai nevet viselt, arról ne kételkedjünk, hogy Osl-ivadék.

körülbelül szintén ugyanannyit tesz, hogy nincsen fimaradékok. A szerencsés anya nem vette vissza nászhozományát, nem követelte hitbérét, hanem hagyta fiainak. Bibor azonfelül, a mint kikapta illetményét, azt nyomban el is adta Móriczfia Györgynek! — Ezek után a Súr-ág vagyis az Agyagosiak (Nagy-Heflániak, Rábaköz-Németiek, Hereniek) nemzedékfája így alakul:

A Súr-ág nemzedék-fája.

(Az Agyagosiak, Nagy-Heflániak, Németiek, Hereniek.)

A Móricz-ág.

A Szemenyeiek és Szántaiak.

Móricz I. Osl ispánnak volt fia. Tudjuk ezt II. Osl bán ajakáról, midőn a csornai prépostság alapítványát szinte az egész nemzetség hozzá járultával megjavította. «Móricz öcsém — ugymond — szintén adott hozzá egy fél szőllőt Sorokón (Sacorou) és mágocsi vételes földet».[1]

Vajon ő-e az a Móricz, ki 1233-ban és 1234-ben mint II. Endre király főpinczemestere és mosonyi ispán fordul elő,[2] állítani nem merjük, minthogy ugyanekkor egy másik Móricz is szerepel: a Móriczhidai, a Pok nemzetségből való.

Két fiát ismerjük, *II. Móricz*ot és *György*öt.

II. Móriczot Csák Máté nádor az idősb, Tót-Telek nevű vételes, Szárföld és Vezekény szomszédságában fekvő birtokába iktatta;[3] mi arra vall, hogy szerző ember volt. Hogy istenfélő is volt, arról a győri káptalan tanuskodik azon pecsétes levelével, melyben előadja, hogy az Osl nemzetségbeli Móricz ispán fia Móricz gróf nagyon érett korában, igen ájtatosan elhunyt Csornán 1281-ben. Betegágyán tett utolsó rendelkezésében, körülötte levén felesége, a Locsmándi Frank ispán leánya, továbbá, atyafiai: a Péterfia Győr (Geur = Georgius, a Súr-ágból) és Imre a Tamás gróf fia (a Kanizsaiak őse), nem különben Demeter barát a monostor kincstárosa és János a szent Ilonáról nevezett csornai plebániatemplom papja, — minthogy Isten meg nem áldotta fiörökösökkel, a csornai monostornak hagyta zebirnai, két kerékre és két kőre járó malmát, két telkét, a malom szomszédságában emelkedő kastélyát (arcem), és Morócz (Márcz) közelében a Bichturianuson az őt illető cseberészt (cybriones, hegyvámot), melynek a csornai prépostság az utóbbi bordézma-váltságig birodalmában volt.[1] Azután meghalt és a monostori templom alá, melynek kegyura volt, örök nyugalomra eltétetett.[2]

György, a másik fiú, egyike azoknak, kiket a várföldeket visszafoglaló bizottság a jáki temp-

[1] Sopronm. Oklt. I, 18.

[2] Árpádk. új Okmt. I, 304. VI, 518. 521. 549. 552. XI, 257. 260. — Fejér, CD. III/II, 407. — Knauz, Monum. Strigon. I, 296.

[3] Árpádk. új Okmt. VII, 255. 328. — Kubínyi Oklt. I, 100. 124 225.

[1] Laky Demeter perjel úr szives közlése.

[2] Fejér, CD. V/III, 100.

lom fölszentelésekor (1256. május 2.) meghiteltetett arra, hogy az Al nevű földtér az Oslok örökölt birtoka.[1] Ugyancsak neki[2] adja el Iván neje, Jakvai Bibor asszony hitbéri járandóságát Szoporon.[3]

Györgynek több fia volt; név szerint azonban csak kettőt ismerünk közülök: *Márk*ot és *II. György*öt.[4]

Márknak ismét két fiát ismerjük, *János*t és *Miklós*t, Györgynek pedig egy fiát, *II. Miklós*t.[5]

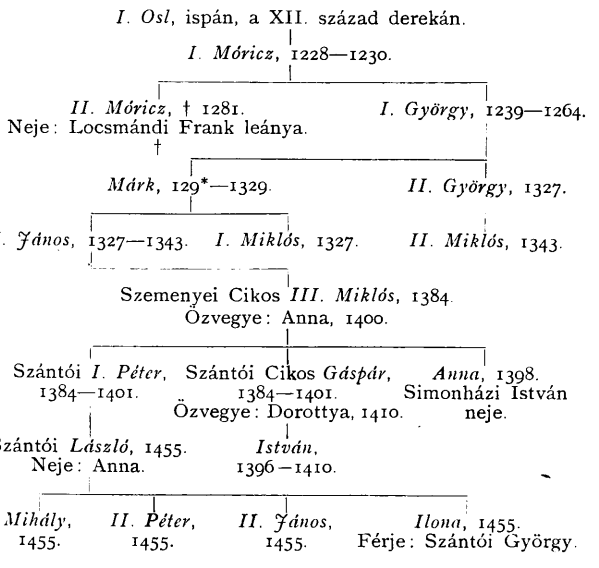
E két Miklós ivadékáról eleddig föltárt régiségeink hallgatnak; ellenben Jánosnak ismerjük fiát is, unokáit is. Tudniillik *Szemenyei Cikos III. Miklós*t és fiait: *Pétert és Gáspárt*, a sopronmegyei Szántó birtokosait (1384),[6] kik, úgy tetszik, nagyon is lefelé gazdálkodának; mert minden tilalmazás daczára eladogatták birtokaikat,[7] úgy hogy midőn nővéröket *Annát* az «egyház szine előtt» feleségül akarták adni, nem állott módjokban őt illőn felruházni. Szopor nevű birtokukat tehát átengedték «*urá*nak és férjének,» Simonházi Terestyénfia Istvánnak, azt is azzal, hogy váltsa ki magának (1398).[1]

Azonban utódjaik már megint szerezgetnek. Úgy értesülünk 1455-ben, hogy *Szántói Péterfia* László, felesége *Anna*, fiaik: *Mihály*, *II. Péter* és *II. János*, azonképen leányok *Ilona*, Szántai Pálfia Györgyné asszony, amiért Egyház-Karmacsi Miklóst horvátországi fogságából negyvennégy arany forinton kiszabadították, ez némi birtokát leköté nekik. V. László király pedig, tekintve a Szántaiak néha napján kimutatott hűségét, megerősítette az adományt. De bizony szegényes emberek ekkor már a Móricz gróf maradéki, mert a király és a kapornaki konvent is, nem hogy «magnificus», de még «egregius» czímmel sem illeti őket, hanem csak «providus»-«előrelátók»-nak czímezi.[2] Előrelátók vajha eleik voltak volna!

Adjuk a Móricz-ág nemzedékfáját:

A Móricz-ág nemzedékfája.

(A Szemenyeiek és Szántaiak.)

A Beled-ág.

A Kis-Heflániak, Lozsiak, Viczaiak.

I. Belud avagy *Beled* — mert e név ily alakban maradt ránk egy sopron- és egy mo-

[1] Árpádk. új Okmt. XI, 432.

[2] «Comiti Georgio, filio Mauricii de Cserna.»

[3] Árpádk. új Okmt. III, 115. V. ö. Sopronm. Oklt. I, 621.

[4] Árpádk. új Okmt. X, 417: III. Endre király meghagyja a győri káptalannak, hogy «terras magistri Mark et *fratrum suorum, filiorum* comitis Georgii de genere Osul, Pechen, Tattheluk et Vamarol (helyesebben Kubinyi Okltára I, 181: «Puthun, Totthelluk et Zamarol) vocatas» újra határolják meg. — Másutt arról értesülünk, hogy a sopronmegyei Szerdahely határos «a meridie Marcii, filii Georgii de .. generacione Osl» birtokával, mely «Zemene nuncupatur» (Fejér, CD. VIII/II, 312). Miből arra kell következtetnünk, hogy a Szemenyeiek (nobiles de Zemenye, mint őket a csornai prépost nevezi) a Móricz-ág ivadéka.

[5] Megismerkedünk velök 1327-ben, midőn «*Johannes filius Mark de genere Osl pro se et pro eodem patre suo ac Nicolao fratre suo*» Osl fiainak: Jánosnak, Miklósnak és Domokosnak (az Ostffyak törzsének) csornai birtokrészöket zálogba adják. (Sopronm. Oklt. I, 119. V. ö. Fejér, CD. X VIII, 402.) — Midőn pedig ezen zálogba vetett birtokukat 1343-ban ugyancsak a nevezett Oslfiaknak végleg eladják, akkor megismerkedünk György fiával is, II. Miklóssal. (Sopronm. Oklt. I, 172.)

[6] Sopronm. Oklt. I, 4-8; Ludbregi Chuz bán utódai tilalmazzák «Nicolaum dictum Chykus filium Johannis filii Mark de Zemenye, Petrum et Gaspar filios suos» a két Szántó elidegenítésétől. — Szántó ma Ottova. (Nagy Imre.)

[7] Sopronm. Oklt. I, 501. 522. 553. — Fejér, CD. X II, 812. Ez alkalommal megismerkedünk Gáspár fiával Istvánnal is.

[1] Sopronm. Oklt. I, 533. V. ö Ugyanott I, 621, hol Gáspár özvegyével, *Dorottyával* is megösmerkedünk.

[2] Hazai Okmt. II, 333.

sonymegyei helység nevében — I. Osl ispánnak már említett fia, ki 1230-ban, a csornai monostor újabb javadalmazásához adott egy ekealja földet Perczelen (ma: Tót-Keresztur), két szőllőt Nágocson (Maglócza) és egy malmot sopronmegyei Beleden,[1] 1238-ban — mint jelentők — már nem élt, két fiút hagyván maga után: *I. Jánost* és *II. Beled*et, kik közől János a Kis-Hefláni, Beled a Lozsi és Viczai családoknak lett törzse.[2]

A Kis-Heflániak.

I. Beledfia *János*ról 1238-ban van emlékezés, mikor nagybátyjaival: II. Osl bánnal, Miklós ispánnal és Herborddal bizonyos örsi nemesek birtokát megveszi;[3] 1261-ben elzálogosítja ugyane Herbordnak, a győri vármegye-ispánnak Széplak őt illető hatodát, melyet Miklós ispántól örökölt, és a mely, mivelhogy ki nem váltotta, Herbordé maradt.[4] Ellenben megvédte birtokos társaival: öcscsével II. Beleddel, II. Osl fiaival: Jakabbal és III. Osllal, valamint I. Tamás fiaival: II. Tamással és Imrével Széplak heti vásártartási jogát, melyet Lőrincz főispán s a soproni várjobbágyok Hegykőre szerettek volna átvinni. IV. Béla király megvizsgáltatván ez ügyet, minthogy kiderűle, hogy a vásárjog Széplakot alapítása óta megilleté, abba az Oslokat Poki Amadé győri püspök által ujolag beigtatni rendelte.[5] János azután folytatta zálogolásait, helyesebben: javai elidegenítését 1284-ig, mikor van még róla emlékezés. Csornáról, az Oslok ősi fészkéről, hol a nemzetség legtöbb ágának volt valamelyes birtoka, nem ritkán Csornainak nevezte ő is magát.

Fia kettő maradt: *Simon* és *IV. Beled*, kik már Heflániaknak (Kis-Heflániaknak közben) is neveztetnek, és szerző emberek.[1] — Érdekes pör maradt rólok följegyezve. Frankói Gős fiai, ugyanis, arról vádolták őket, nevezetesen János fia Hefláni Beledet, hogy haragosa levén, fölbérelt osztrák zsoldosokat küldött házokra, Frankóra, kik elől csak futással menekülhettek. Ellenben visszamaradt feleségeiket, nővéreiket s ezek asszonyait ezen rablók levetkőztették, mindenökből kifosztották; fegyvereiket elszedték, lovaikat elhajtották, házokat felgyujtották, egy szolgájokat megölték, összesen száz márka kárt okozván. Hefláni János fiai tagadták e rút vádat, Nagy-Martoni Pál országbiró tehát istenitéletet rendelt a pörös felek közt, hogy bajnokaik lóháton, pánczéloson (super equis et in armis militaribus) vívjanak meg egymással. Azonban közbevetették magokat némely békekedvelő főurak (Tamás vajda, Garai Pál ....) és egyességet hoztak a Frankóiak és Heflániak közé. (1340.)[2]

Simonnak egy fiát ismerjük, *V. János*t, ki 1368-ban a Nagy-Martoniak tanujakép szerepelt a pörben, melyet Nagy-Martoni Lőrincz fia Miklós indított Asszonyfalvi János ellen.[3] — 1372-ben pedig némely Ják-nemzetségbeliek tilalmazzák őt Felső-Heflán elfoglalásától; azonképen 1376-ban az Ajkaiak tiltakoznak az ellen, hogy Felső-Heflánt jogtalanúl elfoglalva tartja.[4]

Simon testvérének, IV. Belednek két fiáról: *III. Miklós*ról és *Gergely*ről, mely utóbbi a Kanizsaiak szarvkői várnagya volt, tudunk.[5] E Gergely és Lozsi Jakabfia Beled (helyesebben: Imre, mert Beled csak agnomen volt) 1381-ben szerződést kötöttek. Közös törzsből származván, úgy-

[1] Sopronm. Oklt. I, 18. — «Stephanus palatinus de Chak, comes Soproniensis et magister agasonum regis» a csornai egyház viczai malmát, «in sua propria curia sitam» 1247-ben jól fölszerelve találta. — Ugyanezen malmot a Beled fiai később hatalmaskodva visszavették, azonban 1307-ben meg visszaadták szent Mihály főangyalnak, «qui est corona, tutela et redempcio nostra coram supremo iudice.» (Fejér, CD. IV/I, 457. VIII/VII, 46.) — Még azután is sok baj volt e malom miatt. (Sopronm. Oklt. II, 15.)

[2] *Heflán* annyi mint Höflein, Höfling; *Vicza* (terra Vidcha, Vitcha, Viccha, Wyczczaffewlde) a Vid diminutivuma.

[3] Fejér, CD. IV/I, 138. — Hazai Okmt. I, 20. — Árpádk. új Okmt. VII, 64.

[4] Kubínyi Okmtára I, 39. 41. — Árpádk. új Okmt. III, 27. VIII, 13. V. ö. IV, 275.

[5] Sopronm. Oklt. I, 25. — Előkerül 1281-ben is mint tanu. (Fejér, CD. V/III, 100.)

[1] L. Sopronm. Oklt. I. 137. 153. 154. 159. 173. 194. 195. 227. 276. 291. Fejér, CD. VIII/VI, 168: Csornai János fia Simon 1339-ben negyven márkáért zálogba adja hefláni hat telkét s egy szőllejét (nyilván nőági) rokonának Marczaltői Istvánfia Bertalannak.

[2] Sopronm. Oklt. I, 154. 159.

[3] Sopronm. Oklt. I, 376.

[4] Sopronm. Oklt. I, 398. — Fejér, IX/VII, 590. 597.

[5] Sopronm. Oklt. I, 537.

mond e kötés, biztosítják egymás örökösödési jogát e pestises időben, melyet Isten bűnei végett, mint deret küldött az emberiségre. A ki túléli a másikat, azé legyen az elhalt birtoka.[1] Azonban a pestis egyiköket se ragadta el.

Gergely, ki 1420-ban még az élők közt van, ekkor *Dorogi*nak is neveztetik, valószinűleg akkori lakó helyéről. Fiai közől kettő: *VI. János* és *IV. Miklós* már 1382-ben elökerülnek, mikor (nem is atyjokkal, hanem) anyjokkal, az osztrák eredetű Trosthouscamur (Trosthauskammer?) leányával, Erzsébettel Szent-Györgyi Teumelt (Tamást) és Spatai Jánost Pamgard (Baumgargarten, Kertes) és Nádasd nevű birtokok megszerzésétől tiltják.[2] — 1402-ben még egy fiával ismerkedünk meg: *György*gyel (Jeruggal).[3] De e fiúk atyjokkal együtt egyenkint elhunyván, birtokaikat, mint maradék nélkül elhalt emberek hagyatékát, Zsigmond király kezéhez vette, s azt a csallóközi Megyer-, Izsóp- és Csicsóért Kanizsai II. Istvánnak és III. Jánosnak adta. Hanem ez ellen az osztályos atyafiak: Ostfi Gergely, Ferencz és Demeter (a bánfiak), nemkülönben Gergely leánya: *Anna*, Szent-Gróti György özvegye tiltakoztak (1421),[4] úgy látszik kevés sikerrel, minthogy elvégre a hatalmas Kanizsaiak époly közeli atyafiak valának, mint az Ostfiak.

Gergelylyel és fiaival a Beled-ág Kis-Hefláni vonala kihalt.

A Lozsiak és Viczaiak.

I. Belednek hasonnevű fia, *II. Beled* vitéz ember és jó gazda volt.

IV. László király 1276-ban kelt adománylevele igen magasztalja ezen II. Beledet érdemeiért, melyeket, előbb atyját, V. István királyt, aztán pedig őt híven és vitézül szolgálván, szerzett. Mikor – úgymond IV. László — a németek Sopron vármegyébe törtek, Beled Pata vára mellett merészen megtámadta őket, többeket közűlök megsebzett, megölt s egy jeles vitézt elfogott, noha maga is nehezen megsebesűle. Máskor, mikor a cseh király tört Sopronba, Beled a Bad vize mellett győzedelmeskedett fölötte, sokakat elejtvén, megsebesítvén és foglyokká tevén seregéből. Minap is, — végzé a király, — hogy a németek bejöttek az országba rabolni, Beled ispán egy vitézt fogott el közűlök. — Ennyi érdemeért a vasvár-megyei Keczel nevű falut, a soproni vár tartozékát, hol a vár katonái s az erdőőrök laktak, ajándékozta neki. Azonban nemsokára kitűnt, hogy e birtok nélkül a soproni, illetve a babóti királyi vár el nem lehet. Visszavette tehát ez adományát, és helyébe Lozs, Lobló és Tard nevű falvakat adta a király. III. Endre király pedig ez adományt Beled kértére 1291-ben megerősítette.[1]

II. Beled öt fiút nemzett; ezek: *II. János*, *I. Imre*, *III. Beled*, *László* és *I. Miklós*. — Miklós korán elhalt *III. János* nevű fiút hagyván maga után, ki már akkor szerepel, midőn nagybátyjai mindazon birtokrészeket, melyeket András fiaitól, a magban szakadt Jánostól és Jakabtól Beleden, Szerdahelyen, Családon és Csornán örököltek, elcserélték Imre fiai (Tamásság) Sefred nevű birtokaival.[2]

Vegyük sorra II. Beled fiait.

1. *II. János*nak egy fiát ismerjük: *Péter*t, s egy leányáról tudunk, kinek unokája, Gencsi Miklós neje, 1409-ben özvegye, ennek fia pedig Gencsi Balázs mester.[3]

Péternek két fia volt: *II. Jakab*[4] és *I. Mihály*.

Mihály ivadék nélkül maradt. Jakab fiát II. Imrét, ki magát Belednek is, Lozsinak is nevezte, már említettük azon alkalommal, midőn 1381-ben Kis Hefláni Gergelylyel kölcsönös örökösödési szerződést kötött. Különben igen erőszakos ember volt. Ezen heves természetéről tanuskodik először azon körülmény, hogy első feleségét, Pinnyei István leányát, Katát megölte és a Pinnyeieken több más hatalmaskodást kö-

[1] Sopronm. Oklt. I, 457.
[2] Sopronm. Oklt. 461. 633. II, 49.
[3] Sopronm. Oklt. II, 162.
[4] Sopronm. Oklt. II, 60.

[1] Fejér, CD. VII/II, 50. 57. — Sopronm. Oklt. I, 55.
[2] Hazai Okmt. V, 93. — Sopronm. Oklt. I, 70. — Sefred vagy Sebret Bideskút és Pomogy szomszédságában fekszik, hol egyébként már előbb is volt birtokuk, mert 1272-ben mondatik: «Terra Sebreth est terra Belud et aliorum filiorum de genere Osl.» (Árpádk. új Okmt. VII, 362.)
[3] Fejér, CD. IX/VII, 167. — Sopronm. Oklt. I, 167. 247. 248. 607.
[4] Péterfia *Lozsi* Jakab serviensének és jótevőjének Pamagyi Tamásnak a sopronymegyei Balán egy házhelyet és földeket ajándékoz. (Fejér, CD. IX/IV, 278. 416. ad a. 1378.)

vetett el. Végre kibékülnek vele süvei azon föltétel mellett, hogy nyolczvan márkát fizet nekik és kiviszi, miszerint Pinnye fiókegyház önálló egyházzá alakulandó a lozsi anyaegyháztól elszakíttassék.[1]

Ezen ügy alig lehetett még elintézve, már meg pört indított ellene rokona, az imént említett Gencsi Miklósné, hogy anyja és nagyanyja hitbérét, jegyajándékát és leánynegyedi illetményét nem birja kikapni tőle, jóllehet a győri püspök ötvenegy márka erejéig ezt neki nemcsak hogy megitélte, de a késedelmes adóst egyházi tilalom alá vetette, sőt ünnepélyes egyházi kiközösítéssel sujtotta.[2] — Mindez nem használván, Zsigmond király utasította a nádort, Garai Miklóst, hogy a püspök itéletét világi karhatalommal hajtsa végre.[3]

Hanem aztán ellene is fordult a szekér rúdja. Keservesen panaszkodik Sopron vármegye Csepregen tartott közgyűlésén, hogy balai és beledi birtokait hatalmasul elfoglalták a Fraknói grófok; valaminthogy az osztrákok, midőn a Kanizsaiak kis-martoni erősségét elfoglalák, Lozsot, hol rendes lakóhelye vala, szintén földúlták, okleveleit is elraboltak.[4]

Ugyancsak az ő nevét is olvassuk azon szerződés alatt, melylyel Zsigmond király magtalan halála esetére Magyarországot Albert osztrák herczeg kezére szállítja.[5]

Két fia maradt — úgy látszik — első feleségétől; mindkettőt *János*nak (VIII. és IX.) hítták,[6] de nagy kort nem érhettek. Valószinűleg ez bírta arra, hogy másodszor is nősüljön. Nejét Anniczának hítták, kitől *Gáspár* nevű fia született.[7] De hatalmaskodó természetéről ekkor, késő öregségében se tett le.[8] Folytonos perlekedéseiről és hatalmaskodásairól 1425-ig hallunk. 1429-ben azonban már nem élt; fia ügyeit is özvegye Zsigmond király fáradhatatlan kedvezésével végzi.[1]

A mit Gáspárról tudunk, az csak becsületére válik. Trosthauskammer Erzsébet, Kis-Hefláni Gergely özvegye, azonképen leánya: Szent-Gróti György özvegye három udvarhelyet, illetve összes hitbéri és hozományi követelésöket átengedték neki.[2] Zsigmond király is Lozs, Széplak, Bala, Vicza, Lobloth, Csorna, Horpács nevű falvakban és Kis-Lozs, Kalacs, Szőrekéri nevű pusztákban rejlő jogát — tekintve hűséges szolgálatait — reá és általa özvegy anyjára ruházta; Kanizsai László soproni főispán ellenében is nekik adott igazat, sőt Gáspár úr kértére Lozson országos és heti vásárt is engedett.[3]

1434-ben még van róla emlékezés, de 1436-ban már nem él. Fiatalon halhatott meg, mert nemcsak magtalan özvegye Sitkei Mihály leánya, Katalin, de anyja is túlélte őt.[4]

Vele sírba szállott a beled-ági Lozsi család is.

2. *I. Imré*nek, II. Beled fiának fimaradéka nincs; leánya Derki Meggyes Jakabhoz ment feleségül.[5]

3. Ellenben *III. Beled*nek, ugyancsak II. Beled fiának van két fiutóda: *I. Jakab* és *V. Beled*.[6]

Érdekes ezen V. Beledről följegyeznünk, hogy a kapuvári várnagyhoz és rábaközi ispánhoz azon kéréssel fordult: tiltaná meg Viczai III. János fiainak, Tamásnak és Miklósnak, hogy a házához ne járogassanak.[7] Úgy tetszik, féltékenység bántotta szegényt.

Maradt utána egy *János* (IV.) nevű fiú, ki feleséges volt ugyan, de gyermeket nem hagyott maga után. Mit biztosra azért vehetünk, mert özvegye Erzsébet, Sitkei István leánya kielégít-

[1] Sopronm. Oklt. I, 556. 591.

[2] «Dum populi ad divina audienda convenissent, pulsatis campanis et accensis candelis et demum in terram proiectis et exstinctis in signum eterne dampnacionis.»

[3] Sopronm. Oklt. I, 607.

[4] Sopronm. Oklt. I, 618. 620.

[5] Fejér, CD. X/IV, 138.

[6] Sopronm. Oklt. I, 556. 636. — 1373-ban előfordul «*Johannes filius Jacobi de Losy*» nevű homo regius (Fejér, CD. IX/IV, 534.), kit testvéreül kellett vennünk és VII. *János*nak a nemzedék-fára illesztenünk.

[7] Sopronm. Oklt. II, 140.

[8] Sopronm. Oklt. I, 612. II, 10. 15. 31. 73. 83. — Fejér, CD. X/V, 551.

[1] Sopronm. Oklt. II, 140 és alább.

[2] Sopronm. Oklt. II, 141. 154. — E két család közti jó viszony, mint tudjuk, régibb keletű, melyet a gyermekek föntartottak. Gergelyfia Kis-Hefláni Miklós is átengedte csornai birtokát Lozsi Beled Imrének. (Sopronm. Oklt. II, 63.)

[3] Sopronm. Oklt. II, 160. 161. 178.

[4] Sopronm. Oklt. II, 208. 253.

[5] Sopronm. Oklt. I, 248.

[6] Fejér, CD. VIII/VII, 46. a föntebb idézettek.

[7] «Sine lege ad domum ipsius magistri Belud non valeant accelerare.» (Sopronm. Oklt. I, 202. V. ö. 131. 167. 206. 210. 247.)

tette magát hitbérére nézve. (1358.) És mert e kielégítést II. János fia Péter és III. János fia Tamás vállalták magokra, kétséget nem szenved, hogy I. Jakab se hagyván ivadékot maga után, a Viczaiak ezen vonala kihalt.[1]

4. II. Beledfia *László* maradékának sincs nyoma.

5. Ellenben a már említett, korán elhúnyt *I. Miklós* fiának *III. Jánosnak* két, talán három fiát ismerjük: *Oslt*, *II. Miklóst* és *Tamást*[2] és egy leányát: *Annát*, ki Berend mesternek lett felesége,[3] míg két fivérének: Oslnak és Miklósnak magjok szakadt.[4] Csak Tamásnak van egy fia *IV. János*, ki a Viczaiak föntartója.

1355-ben, ugyanis, II. Beled ivadékából három vonalon mindössze csak öten valának életben: II. János fia *Péter* s ennek fiai *II. Jakab* és *I. Mihály* (a Lozsiak); továbbá V. Beled fia *IV. János*, végre III. János fia *Tamás*. Ezen három vonal egyenlő részre osztotta összes, Viczán, Lozson, Széplakon, Ballán és Kalacson fekvő birtokait és kielégítette I. Imre özvegyét hitbérére és hozományára nézve.[5]

Ezen osztozkodók közől V. Beled fia IV. János is rövid időn maradék nélkül elhunyván, vagyonában a fönmaradt, immár két vonalbeliek újra megosztozának. De Tamás, mivel — úgy látszik — rossz gazda volt, sietett ezen újabban örökölt osztályrészét Kis-Hefláni Simonnak adni zálogba;[6] aztán pedig nővérének, Berend mester nejének kiadván Vicza, Lozs, Széplak, Balla, Lobol, Család és Beled nevű birtokokból leánynegyedi illetőségét, a fönmaradt egy harmadot is zálog czímen neki vallotta föl.[1]

Fiának X. *Jánosnak* tehát nem sokja maradhatott. S azt a keveset is, a mit Lozson birt, kénytelen volt Lozsi Beled-Imrének adni száz font denárért zálogba, a miért megszabadította őt az örökös fogságtól (a vinculo captivitatis capitis);[2] mely csávába miként került? csak gyaníthatjuk, ha ama zavaros időket, melyek Zsigmond király trónraléptét jelzik, észben tartjuk.

X. János fia *György*, a milyen tisztességes,[3] oly szegény ember volt, úgyhogy Lozsi Gáspár indíttatva érezte magát Vicza feléről javára lemondani.[4]

Érthető tehát, hogy Lozsi Gáspár magva szakadtával, annak őt jogosan megillető hagyatékát: Lozsot és Viczát, nemkülönben a széplaki, csornai, beledi és horpácsi birtokrészeket, kiadván Gáspár özvegyének hitbérét és hozományát, azonnal lefoglalta. Oka volt sietni vele; minthogy Zsigmond király figyelemre se méltatván a szegény Györgyöt, a «maradék nélkül elhalt» Lozsi Gáspár birtokait Csornai Péter fiainak, Lászlónak és Istvánnak adta volt. — Pörre került az ügy; de György hét darab oklevél fölmutatásával oly fényesen mutatta meg, mint osztályos atyafi jogát Gáspár hagyatékára, hogy Pálóczi György esztergomi érsek és nádori helyettes, jóllehet megrótta önkényes eljárását, mégis neki, Viczai Györgynek ítélte meg Lozsi Gáspár összes birtokait, miben Csornai Péter fiai is, belátván, hogy a királynak ez esetben nem volt joga a nevezett birtokokhoz, megnyugodtak.[5]

A zavaros időben, mely Albert király halála után keletkezett, jóllehet Viczai György úr, mint Pálóczi Simon hive és kőszegi kapitánya, Ulászló király pártján állott, még se kerülhette ki, hogy a király lengyel hadnagyai összes birtokait, az ország főrendeinek felszólalása és Ulászló király tilalma daczára el ne foglalják és elég sokáig

[1] Sopronm. Oklt II, 261.

[2] Sopronm. Oklt. I, 194. 195. 206. 209. 291. 366. 519.

[3] Sopronm. Oklt. I, 330. Viczai Osl özvegye, Katalin asszony, Geregyei Mihálynak, az Egerváriak ősének leánya, utóbb Apáti István felesége elhalt férje javaiból kijáró hitbérét és hozományát felerészben testvérének adta. Ez alkalommal ismerkedünk meg «Osl fil. Johannis de Vicha»-val (ugyanott 366. lap), de kissé felületesen, minthogy biztosan nem tudjuk, II. vagy III. Jánosnak volt-e nevezett Osl a fia. A «Viczai» vezeték-név birt végre arra, hogy föltételesen ide igtassuk.

[4] Miklós azonban 1348-ban még élt, minthogy ez évben a maga és testvére Tamás nevében zálogba adta a mosonmegyei Beledet (németül: Pelde) Kis-Hefláni János fiainak és Belednek. (Sopronm. Oklt. II, 260.)

[5] Sopronm. Oklt. I, 247. 248.

[6] Sopronm. Oklt. I, 291.

[1] Sopronm. Oklt. I, 330.

[2] Sopronm. Oklt. II, 486.

[3] Sopron vármegye legderekabb férfiai közt, kik a király rendeletére a győri püspököt érdeklő ügyben intézkedtek (1429), ugyancsak az utolsók közt, mely hely őt szegénysége miatt illette, Viczai György is említtetik. (Sopronm. Oklt. II, 131.)

[4] Sopronm. Oklt. II, 209. l. jegyz.

[5] Sopronm. Oklt. II, 253. 258. 293.

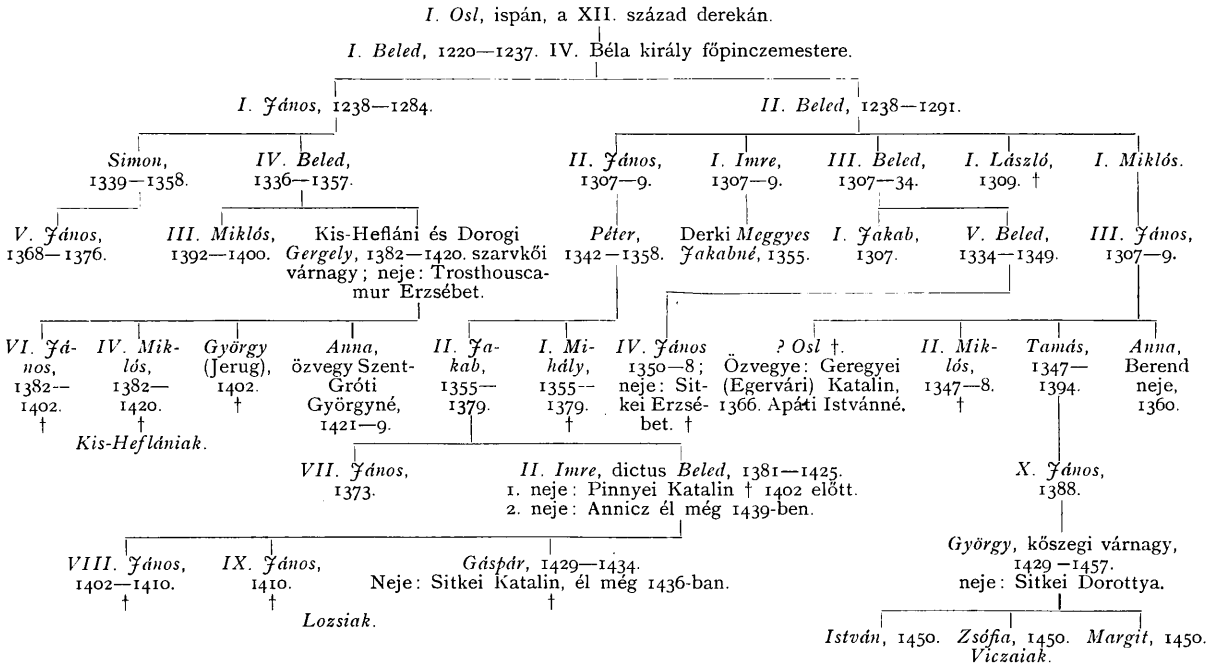
elfoglalva ne tartsák. (1441.) — Midőn pedig ezen bajból kikerült, akkor meg Kanizsai Imre parancsára, ki V. László király és Frigyes császár hive volt, a kapuvári várnagy követett el hatalmaskodást Viczán. (1447.)[1]

De a jó Isten csak megsegítette a becsületes embert, a miért gyermekeivel: *István*nal, *Zsófi*ával és *Margit*tal egyetemben egy telket ajánlott föl az Oslok szentélyének, Szent Mihály főangyal csornai egyházának.[2]

A Beled-ág nemzedéke rendjét ezek után ekként állíthatom egybe:

A Beled-ág nemzedék-fája.

(A Kis-Heflániak, Lozsiak és Viczaiak.)

II. Osl bán ágazata.

II. Oslnak, a szerémi bánnak hét fiát ismerjük; ezek: *Benedek*, *Miklós*, *Herbord*, *Jakab*, *János*, *III. Osl* és *Tamás*,[3] kiket és kiknek ivadékát egyenkint kell tárgyalnunk.

Benedek.

A levélben, melylyel II. Osl a csornai prépostság javadalmát 1230-ban kibővíti, önmaga nevezi Benedeket fiának.[4] 1256-ban pedig a várföldek visszavételére kiküldött birák: Amadé győri püspök, Favus szentmártoni apát, Ábrám ispán és az *Osl nemzetségből való* II. Oslfia Herbord ispán vallják *Benedeket*, Jakabot és Oslt

[1] Sopronm. Oklt. II, 304. 332.

[2] Sopronm. Oklt. II, 346. — György úr néhai Beled özvegyével, Annicz-czal egyetemben már 1439-ben adott egy lozsi szőllőt a csornai monostornak. (Fejér, CD. XI, 360.) — *Lozsi Imre*, esztergomi érsek aligha származott az Osl nemzetségből, jóllehet a sopronmegyei Lozson született. Ő maga mint választott váradi püspök kérte Dallos Miklós, választott győri püspököt, hogy «de parentela, ortuque et natalibus suis» bizonylatot adjon neki. Dallos tisztéhez képest a vasvári prépostot küldötte ki, hogy ez érdemben vizsgálatot tegyen. A vizsgálat eredménye volt: «Reverendissimum dominum Emericum Lossy electum episcopum Varadiensem ex honesto matrimonio natum, optimis et honestis parentibus patre quidem Mattheo Losy, matre vero Anna Nemetszeghy in præscripto oppido Loss commorantibus progenitum esse.» Atyja még csak providusnak se czímeztetik. Lozsnak akkor két birtokosa volt: Viczay Ádám és Viczay Anna. (M. Sion, 1866. 664.)

[3] Sopronm. Oklt. I, 17. 22. — Árpádk. új Okmt. VIII, 262. XI, 432. és egyebütt, mint ezt értekezésünk folytán részletesen kimutatjuk.

[4] Sopronm. Oklt. I, 18: «Magister *Benedictus, filius meus* lucratus est a rege annuatim quinque marcas argenti in salibus», s e sallariumát engedi át a prépostságnak.

«Osl bán fiainak».[1] S ép e körülmény bizonyíték arra, hogy ezen Benedek nem ugyanegy személy a föntebb tárgyalt Benedek püspökkel, jóllehet IV. Béla király őt (a püspököt) II. Oslfia Herbord «frater»-ének (mi itt csak atyafit jelent) nevezi. Benedek püspök, ugyanis, 1256-ban már nem élt (meghalt 1245-ben); a várföldek visszavételére kiküldött birák oklevelében említett Benedek ellenben élőnek vétetik és megidéztetik. Az évszámban se lehet tévedés, minthogy sem Amadé győri püspök (de genere Pok), se Favus szentmártoni apát nem volt egykorú az Osl-nembeli Benedek püspökkel. Amaz először 1254-ben fordul elő győri püspökűl s mint ilyen második utódja volt az Osl-nembeli Benedeknek; ez pedig 1252-ben jelenik meg első ízben szent-mártoni apátúl.[2]

Benedeknek innentúl nyoma vész. 1298 körül említi ugyan Roland királyi udvari biró «Benedeket, az ifjabb Osl fiát»,[3] de ezen ifjabb Osl alatt már IV. Oslt kell értenünk, mint ezt alább megmutatjuk.

Miklós.

Hogy Miklós II. Oslnak volt fia, kitetszik az ország egyik birájának itéletéből, melyben *Miklóst*, Herbordot, Tamást, Jánost és ifjabb Oslt Osl fiának mondja.[4] Kitetszik továbbá a csoportosításból, melylyel a győri káptalan Oslt, *Miklóst*, Herbordot és Jánost egy sorban és elkülönítve nevezi Beled fiaitól, midőn az örsi nemesek némely birtokát közösen megveszik.[5]

E levélben értesülünk arról is, hogy Miklós győri vármegyeispán volt. Csakhogy ez időtájt két izben fordul elő Miklós nevű győri ispán: egyszer 1212 és 1214 közt, ki egyuttal a király asszony udvari ispánja; másszor 1238 és 1239-ben.[6] Ez utóbbi kétségtelenűl ő; ha vajjon az előbbi is? nem tudjuk.

Meghalt a XIII. század közepe táján fimaradékot nem hagyván maga után. Birtokain tehát, melyek Csáva, Aranaz, Bezernuk, Csorna és Széplak nevű helységekben feküdtek, meg akartak osztozni testvérei: Herbord és Tamás, nemkülönben unokái: a János és ifjabb (III.) Osl fiai. Azonban II. Beled szintén részt kért magának, mire az Osl bán ivadéka rá nem állott. Nehéz is a jogalapot, melyre II. Beled követelése támaszkodék, kitalálni. Mind a mellett, perre kerülvén az ügy, Beled jogát érvényesnek találta a biró, s úgy intézkedett, hogy néhai Miklós ispán hagyatékát arra külön megkért urak öt egyenlő részre oszszák föl, melyből egyet II. Beled is kapjon, s az örökösök sorsoljanak a fölött, kinek melyik rész jusson. A Miklós széplaki tornyát szintén sorsolják el; a kinek a sors juttatja, az köteles osztályos társait becsü szerint pénzben elégíteni ki. — Ha pedig, teszi hozzá az itélet, Herbord ispán a széplaki templomban megesküszik arra, hogy a nevezett birtokok megszerzésére tizenöt márkát költött, s ennyit a birtokból még be nem vett: a közösből térítsék meg költségeit; de míg pénze megtérül, birja békén Csávát.[1]

A Herbord-ág.

Herbortyaiak (Csávaiak, Vásáros-Falviak).

I. Herbord, Osl bánnak harmadik fia életrajzát IV. Béla királytól birjuk.

Gyermekkorában szemelték ki őt az említett király játszótársának, kivel együtt a királyi udvarban nevelkedett és folytonosan a királyfi körül forgolódván, ennek hajlandóságát már ekkor annyira megnyerte, hogy föltette magában «eum provehere munificencie regie donativis», hogy őt felmagasztalja.

Hogy az ifjukori barátság a legtartósabb, azt a király és pártfogoltja is megmutatta. Egy alkalommal — úgymond a király — az Oroszországba indított hadjárat alkalmával, a Galicziába vezető nagy kapunál (hegyszoros), mely magyar kapunak neveztetik, a magunk és fő-

[1] Árpádk. új Okmt. XI, 432.
[2] Fejér, CD. IV/II, 129. 218.
[3] Arpádk. új Okmt. X, 328.
[4] Sopronm. Oklt. I, 22.
[5] Hazai Okmt. I, 20. — Árpádk. új Okmt. VII, 64. — Fejér, CD. IV/I, 138.
[6] Árpádk. új Okmt. I, 135. — Fejér, CD. III/I, 149. IV/I, 148. VII/II, 303. — Győr egyetemes leirása, 604.

[1] Sopronm. Oklt. I, 22. — Hogyan esett mégis, hogy Beled fiainak csak egy hatodrész jutott Széplakból? (Árpádk. új Okmt. II, 27. — Kubínyi Okltára, I. 39.) megírva nem találjuk; hacsak úgy nem, hogy II. Osl ötödik, még élő fia, Jakab szintén részt követelt magának testvére, Miklós hagyatékából.

uraink szeme láttára dicséretesen harczolt; ugyanakkor a Dnyeszter folyó mellett szintén férfiasan megállott az ütközetben. Visszatérvén pedig az anyaországba (in corpus Ungarie) gyakran végzett követségeket az országon kívül.[1]

Midőn pedig Isten itélete, — folytatja a király, — melynek ellenállani ember nem képes, a tatárok kárhozatos faját küldé reánk, Herbord elhagyván minden birtokát, testvérét, atyafiát, el szeretteit, hűségében a tenger vidékére követett bennünket, ahol szakadatlanúl szolgálatunkra állván el nem tért oldalunktól. Teljes megnyugvással reá biztuk tehát legkedvesebb elsődszülött fiunkat, (V.) István királyt, elhelyezvén őt Clissa várában magzatunk lakó háza szomszédságában, hogy a veszély idején biztos bástyája, éber ótalma legyen. Valóban e jelesünk hűsége azon időben tengeren és szárazon egyaránt fényeskedett. — Mikorra pedig haza segített bennünket Üdvözítőnk, s úgy esett, hogy az osztrák herczeg ellen kellett hadat indítanunk, Herbord ismét becsülettel megállotta helyét. Végre Kőszeg vára alatt is ő volt a győztes; az ő hadi népe diadalmas támadása által adta nekünk ama várat az Eg, noha ugyanott tizen sebesültek meg övéi közől.

Ezen érdemei jutalmául — végzi a király — mintegy előlegül adjuk neki Zalavár-megye dráván-túli részében Raszinát, mely atyafiának, boldogult Benedek győri püspöknek halálával királyi kézre került vala, olyképen, hogy adhatja, hagyhatja, a kinek akarja életében és halálában. (1248.)[2]

Herbord ekkor már ispán (comes) czímet viselt, valaminthogy királyi megbizásokban is többször részesült[3] — Hogy vármegye-ispán volt 1261-ben, kitűnik abból, mert Ete nevű alispánja (curialis comes) jelenik meg az ő képviseletében.[4] — 1366-ban IV. Béla király «báró»-jának nevezi Herbordot,[1] s ez kétségtelenné teszi, hogy előkelő hivatalt viselt a királyi udvarban. Milyent? nem találjuk följegyezve. Ellenben, hogy IV. László uralkodása alatt hol a királyi lovászok, hol a királyi pinczések, hol a királyné tárnokainak mestere, erre nézve adatokban nem szűkölködünk.[2]

Jó gazda is, mert szerző ember volt Herbord.[3] IV. László királytól is nyert újabb adományt, Sopron vármegyében Perczel földét, némi erdőt és kaszálót, vára körül, melynek építésére még V. István királytól kapott engedelmet.[4]

1279-ben még élt, hanem már a következő évben azzal tisztelé meg hasonnevű fia atyja emlékét, hogy annak végrendelete értelmében és saját elhatározásából is birtokai mindegyikében: Csorna, Erlen, Perczel, Szent-Kereszt, Beled, Ujfalu, Horpács, Ilmicz és Csáva helységekben egy-két jobbágytelket, Lusán pedig, vagyis a Kis-Rába egyik ágán Vicza közelében két malmot ajándékozott a csornai egyháznak, melynek kegyuraságában neki is volt része.[5]

I. Herbordnak e fián kívül *Kata* nevű leányát is ösmerjük, a Csák nemzetségbeli Miklós fia Iván feleségét, ki 1258-ban halt meg. Ennek végső rendelkezésénél jelen volt atyjával együtt ennek *Hubcsa* nevű fia, kivel ekkoron találkozunk először és utoljára.[6]

II. Herbord szintén vitéz ember volt, és részt vett a hadjáratban, melyet III. Endre király, felültetvén az összes nemességet, Habsburgi Albert osztrák herczeg ellen indított, hogy megtorolja a jogtalanságokat, melyeket a herczeg Magyarországon elkövetett. Endre király fennen magasztalja Herbord mester fényes vitézségét, melyet hol a várak megvételénél, hol mezei ütközetek alkalmával tanúsított, a miért IV. Lász-

[1] Ezen hadjárat és követségek alatt, úgy látszik, még a Kálmán herczeg és a Rosztizláv érdekében történteket kell érteni, minthogy a tatárjárás előtt említtetnek.

[2] Árpádk. új Okmt. VIII, 262. — Fejér, CD. IV/II, 31. — Ezen jószágot azután Herbortikának, Herbortiának, Herbortyának nevezték új birtokosáról Herbordról.

[3] Árpádk. új Okmt. III, 27. VIII, 52. IX, 537. 567. XII, 674. — Hazai Okmt. I, 37.

[4] Árpádk. új Okmt. VIII, 13.

[1] Fejér, CD. IV/III, 326.

[2] L. Index cod. dipl. Árpád. 830. 831. l. és Fejér, CD. V/II, 57. 245. VII/V, 394. 400. 592 . . .

[3] Szerzeményeiről l. Árpádk. új Okmt. III, 27. VIII, 13. 110. 245. 246. 332. — Fejér, CD. IV/I, 138. V/I, 82. — Kubínyi Okltára, I, 39. 41. 47. 65. 66. — Hazai Okmt. I, 20.

[4] Századok, 1889. vidéki kirándulás 92. — Kubínyi Oklevéltára I, 110. — Árpádk. új Okmt. IX, 239.

[5] Sopronm. Oklt. I, 47.

[6] Hazai Okmt. V, 30.

lónak 1279-ben kelt adománylevelét Perczelre, 1291-ben megerősítette.[1]

II. Herbord mester ekkor már nem lehetett fiatal legény, talán azért is oly szokatlan vitézségének dicsérete,[2] a nélkül, hogy annak valamely részletes eredményét is fölemlítenék. Fiatalabb korában rablólovagi hajlamairól, melyek unokáiban fékezetlenül törtek ki, volt ismeretes. IV. László király meginteni volt őt kénytelen, hogy a soproni polgárokat ne háborgassa; máskor az országbiró rendelt vizsgálatot ellene, a miért Óvári Konrád birtokát hatalmasúl megtámadta, lerombolta, kifosztotta, száz márknyi kárt okozván benne.[3] — Ladomér esztergomi érsek is szép, de kemény leczkét ad neki, mint «specialis» barátjának, melyben érzékenyen inti, hogy a kedhelyi zárdát illető tizedet, melyet ez István királytól kapott, el ne vegye.[4] — Baja volt a vasvári káptalannal is Ilmőcz nevű sopronmegyei falu miatt, melyet szintén jogtalanúl foglalt el. Utóbb azonban kiegyeztek, míg végre a pör unokái idején meg kiújult.[5]

Alig esett meg tehát káröröm nélkül, midőn Herbord mesterre is rájára a szekér rúdja. IV. László király, tudniillik, megtámadván a hűtlen Német-Ujváriakat, az Oslok közől is többen valának táborában, mikoron Perestyént ostromolta — de szerencsétlenül; mert többen, köztök II. Herbord is fogságba került. Zálogba kellett vetnie széplaki birtokát és adósságot csinálnia, hogy magát kiválthassa.[1] László király azonban kárát pótolta a sopronmegyei Dicsk nevű jószággal.[2] Viszont e birtok felét Herbord hű szolgájának, Gyalókai Istvánnak adta, ki később mint Károly király hűtlene elvesztette minden javait.[3]

Herbordfia II. Herbord 1308-ban még említtetik; aztán elvesz szemünk elől. Helyébe fia, *István* lép, ki Raszina, másként Herbortika nevű drávántúli birtokát a Kanizsaiak törzsének, Imrefia Lőrincznek és testvéreinek 1330-ban zálogba adja, máskor mindenkit tilalmaz jószágai elfoglalásától.[4]

Biztosra vehetni hiszem, hogy az Osl-nembeli *Miklós*, váradi prépost s a királyné kápolnája ispánja, valamint testvérjei, kik közől azonban név szerint csak *György* említtetik, szintén II. Herbord fiai.

Az ügy, mely miatt Károly király megemlíti őket, a következő: Az imént érintett Gyalókai István maradék nélkül elhúnyván, birtokait, Dicsket is, fölkérte Kanizsai Lőrincz érdemei jutalmáúl; de fölkérte Miklós váradi prépost is, mert, mint mondá, azok örökölt javai (suas esse dicebat hereditarias possessiones), mit semmiképen se mondhatott volna, ha nem lett volna II. Herbord fia. A király úgy intézkedett, hogy Miklós prépost és testvérei a kérdésben forgott birtokok egyik felét, másik felét a Kanizsaiak kapták.[5]

Egyébként nem sokat tudunk Miklós prépostról. Csanádnak, a később jeles esztergomi érseknek volt utódja a prépostságban, miután Csanádot egri püspökké választották. Neve előkerül még a váradi káptalan 1323. évi kiadványában.[6] Sokáig nem volt prépost, minthogy már 1325-ben bizonyos István fordul elő a prépostok közt. Bunyitai Vincze, a váradi egy-

[1] Kubínyi Oklt. I, 146. — Árpádk. új Okmt. X, 20.

[2] «Claris milicie titulis . . dimicando gloriosis preconiis meruit commendari.»

[3] Árpádk. új Okmt. IV, 381. XII, 696. V. ö. Hazai Okmt. VII, 213. 305.

[4] Knauz, Monum. eccl. Strigon. I. 426. — Fejér, CD. VIII, 79. «Cum ex intime dileccionis affectu vos diligimus, maiori tamen et propensiori cura tenemur circa spiritualia, et que ad spiritualia faciunt, vos fovere, ab his, que periculum anime pariunt, paternalibus studiis vestrum animum, quantum in nobis est ammonendo», így ír az érsek. Érdekesek továbbá tanai a papi tizedre vonatkozóleg: «Decime quippe, oblaciones et primicie in solis bonis ecclesiarum computantur, et a laicis possideri penitus prohibentur . . Nec vicesima decimarum a maiestate regia transferri potest in personam aliqualiter laicalem, quia nec ipsa celsitudo regia possidere potest aliquam particulam decimarum, nisi in ecclesia vel alia monasteria transfundendo; . . decima pars dominica censeatur, et ob cultum divini nominis psallentibus in ecclesia debeatur.»

[5] Árpádk. új Okmt. V, 29. 58. 221.

[1] Árpádk. új Okmt. IV, 274. 275. XII, 455. — Hazai Okmt. VI, 323. — Később azonban meg egymás kezéhez békéllettek, mert a Német-Ujváriak Herbord mestert kedves barátai, «chari nostri» sorában említik. (Árpádk. új Okmt. IX, 427.)

[2] Dicsk, akkor Gicsk erdő volt Megyes és Tormás közt (Nagy Imre.)

[3] Sopronm. Oklt. I, 69. 84.

[4] Anjouk. Okmt. II, 461. — Sopronm. Oklt. I, 137.

[5] Sopronm. Oklt. I, 95.

[6] Zichy-Okmt. I, 226.

ház nagyérdemű történetirója azt véli, hogy elhalt.[1]

A harmadik testvérnek, Istvánnak *János* nevű fia volt, ki birtokairól hol Csávainak, hol Csornainak, hol Vásáros-Falvinak, hol meg Herbortyainak neveztette magát, és 1363-ban özvegyet, két leányt: *Szépasszonyt* és *Hölgyasszonyt* és két kiskorú, egy három- s egy négyéves fiút: *Herbord* és *Osl* nevűeket hagyott maga után.[2]

III. Herbord és Osl hatalmaskodó,[3] özvegy anyjoknál rossz iskolában nevelkedtek és valóságos rablólovagokká, azokká is a selejtesebb fajtából, fejlődtek.

Osl egy alkalommal Woller Simon nevű soproni kereskedőt, ki árúival az alvidékre útban vala, az országuton megtámadta és mindenéből kifosztotta. Elvett tőle negyven vég kölni, hetven vég lengyel posztót, háromszáz forintot, fegyvereket, hat lovat, végűl a kereskedőt szolgájával együtt felkötötte. (1392.) — Zsigmond király szigorú vizsgálatot rendelt ellene,[4] és — úgy látszik — fej- és jószágvesztésre ítélte. Fejét megmentette jószágaival. Erre mutat, hogy nővérei: *Szépasszony*, Raszina-Kereszturi Jánosné és *Hölgyasszony*, Bikszádi Péterné megkönyörűltek rajta, és minden fekvő birtokukat (értsd: leánynegyedi illetményöket) Herbortyán, másként Raszinán, mindkét Zegenyén Kőrösmegyében, azonképen a sopronmegyei Vásáros-Falun, Csáván, Magyar-Falun, Kereszturon, Horpácson és Imlóczon, merő testvéri szeretetből reá, Oslra ruházták.[1]

Szakasztott mása, talán inkább mintája volt III. Herbord. Ő már előbb űzte volt a rablás nemes mesterségét, a miért fej-és jószágvesztésre ítélték őt is. Hanem találkoztak jóakarói: Alsáni Bálint pécsi püspök és bíboros, Garai Miklós nádor és Asszonyfalvi Ostfi János, kik kéréseikkel addig ostromolták Erzsébet királynét, míg ez (1380. szeptember 9.) azon feltétel alatt, hogy a nevezett közbejárók a károsultakat Herbord vagyonából annyira-mennyire (mediocriter) kielégítik, s azon kikötés mellett, hogy őt, ha még egy hatalmaskodást elkövetne, a király elé állítják, megkegyelmezett neki.[2]

Innét indulhatott ki a nagy barátság, sőt szövetség a Herbord-ág és Osl-ág közt. Herbortyai Osl fiát II. Jánost sürűn látjuk a Domokos bán unokáival szövetkezve. E szövetségben kezdék visszaszerezni a nemzetség egyik-másik elkallódott birtokát: Agyagost, Nagy-Heflánt.[3]

Az említett Herbortyai II. Jánosról először 1401-ben hallunk, midőn Vásárosfalvi Osl mester özvegye és János nevű fia (már mint t. i. maga és édesanyja) birtokai elfoglalásától tiltják Vadasfalvi Györgyöt.[4] Utoljára 1438-ban, mely évben meg is halt, minthogy ugyanezen évi augusztus

[1] Váradi püspökség tört. I, 172.

[2] Mint ez Bebek országbiró ítéletéből, melylyel Ilmeczet a vasvári káptalannak ítéli meg, kitetszik. E pörben a fiúk egyszer Ferencznek és Herbordnak, máskor Herbord- és Oslnak iratnak. (Sopronm. Oklt. I, 338.) Hogy ez utóbbi váriáns a helyes, kiviláglik a győri káptalan leveléből, melynek erejével Mihályi Pál Csávai Herbordtól és Osltól, az Istvánfia János fiaitól zálogban birt rábaközi Magyar-Falu és Német-Falu (Vásáros-Falu) nevű birtokokat Asszonyfalvi Oslfia Jánosnak tovább adja. (U. o. 456.) A csornai prépost is így nevezi őket: «Herbordus et Osl, filii Johannis, filii Stephani, filii Herbordi de Csáva.» (U. o. 390.) Előkerülnek 1379-ben is mint «magistri Herbordus et Osl filii Johannis, filii Stephani de Csorna.» (Hazai Okmt. III, 205.)

[3] Sopronm. Oklt. I, 365.

[4] Sopronm. Oklt. I, 506. Azok közt, kiket a király ez ügyre nézve kihallgatni rendelt, következő Osl-nemzetségbeli előkelő férfiakkal találkozunk: *Johannes filius Ostel de Asszonyfalva*, ki egy a «Johannes filius Johannis, filius Osl»-lal; *Johannes filius Lewkus* a Jakabágból; «*Franciscus filius condam bani*», Domokos macsói bán unokája; végre «*Gregorius filius Beleud castellanus de Sarkew*» a Beled-ágnak Kis-Hefláni vonala tagja.

[1] Sopronm. Oklt. I, 518. — Valószinűleg akkor került Ozaly vagy Ozolvára a király kezére, ki nem késett azt Frangepán Miklós vegliai és modrusi grófnak 17,000 dukátért elzálogosítani. A Frangepánok előbb már megvették a szomszéd Ribniket Miczbán hasonnevű unokájától. (Katona, Hist. Crit. X, 459. V. ö. Kerchelich, Hist. eccl. Zagr. I, 134. és Fejér, CD. X/II, 215. 254. 546.) — Hogy e birtok később, részben legalább visszakerült a Herbord-ágra, hozzá vethető a csornai prépost tiltakozásából Herbortyai Oslfia János ellen, ki mindazon jószágokat, melyeket ősei: Osl (II.) és Herbord (II.) a csornai monostornak adományoztak, köztök «ultra Dravam terram unius ville, que dicitur Wydus», hatalmasul elfoglalta és elfoglalva tartja. (1435. L. Sopronm. Oklt. II, 235.) Azután Pálóczi Máté nádor előtt kiegyeztek, s ha kombinációm nem csal, a csornai monostor Szent-Vidért Kereszturt és Vásáros-Falvát kapta. (V. ö. Sopronm. Oklt. II, 289.)

[2] Fejér, CD. X/VIII, 142.

[3] Fejér, CD. X/VIII, 118. XI, 77. — Hazai Okmt. II, 266. 285. III, 371.

[4] Sopronm. Oklt. I, 553.

18-án Albert király, Herbortyai II. János összes, körös- és sopronmegyei birtokait eladományozta, mi ellen Asszonyfalvi Ostfi László keményen tiltakozik,[1] mely körülményből bizton következik, hogy a Herbord-ág fiágon kihalt.

II. János özvegye, Alsó-Lindvai Zsigmond leánya, Katalin túlélte férjét, valamint leánya, *Borbála* is.[2]

A Herbord-ág nemzedéksora ekként állítható egybe:

A Herbord-ág családfája.

(A Herbortyaiak, Csávaiak, Vásáros-Falviak.)

II. Osl, szerémi bán, 1220—1240.

Benedek, 1230—1256. — *Miklós*, 1238—1250 körül, győri ispán. — *Herbord*, 1206—1279. országbáró, főispán. — *Jakab*. — *János*. — *Osl*. — *Tamás*.

II. Herbord, 1230—1308. — *Hubcsa*, 1258. — *Kata*, Csák Istvánné, † 1258.

Miklós, 1323. váradi prépost. — *György*, 1323. — *István*, 1308—1335.

I. János, † 1363.

III. Herbord, 1359—1380 — *Osl*, 1360—1401. — *Szépasszony*, Raszina-Kereszturi Jánosné, 1394. — *Hölgyasszony*, Bikszádi Péterné, 1394.

János, 1401—1438. Özvegye: Alsó-Lindvai Katalin, 1453. — Miklós, 1394.

Borbála, 1453.

A Jakab-ág.

Midőn az illetéktelenül elajándékozott várjavak visszavételére IV. Béla király által kiküldött bizottság Sopron vármegyében 1256-ban működék, eléje léptek a vasi várjobbágyok állítván, hogy Ol (Al) nevű egy ekényi földtér, melyet *Osl bán fia*: *Jakab*, Benedek és Osl elfoglalva tartanak, a vasvári földekhez tartozik. A megidézett Oslfiak azonban azt felelték, hogy a kérdéses föld örökölt birtokuk. — A védekezés ezen neme más körülmények közt alig leendett elégséges; de mivel Herbord ispán is, a nevezettek fivére, szintén tagja volt ama bizottságnak, s mint Osl-nembeli «az igazságot jobban tudta vagy tudhatta», ugyanezt vallotta: esküt ajánlottak nekik, melyet miután Jákon, az ottani monostor fölszentelése alkalmával Jakabunk is letett, a bizottság a vasi várjobbágyoknak hallgatást parancsolt.[1]

Ez alkalommal értesülünk első ízben hitelesen arról, hogy Jakab is fia volt Osl bánnak. Egyébiránt a családi osztozásban is részt kapott Jakab és ivadéka, egyszer 1250-ben testvérének, Miklós győri ispánnak elhunytakor, máskor 1325 előtt, a János-ágnak magva szakadtakor.[2]

V. István király is fennen magasztalja az Osl bán fiai: *Jakab* és III. Osl vitézi szolgálatait, melyeket előbb atyjának IV. Bélának, aztán neki különb-különb hadjáratok alkalmával tettek. Nevezetesen, midőn V. István atyja halála után Otakár cseh király ellen általános hadjáratot rendelt, Jakabra és Oslra bizta Sopron vára védelmét, mely föladatnak, jóllehet többszörös ostromot kellett kiállaniok, emberül megfeleltek, némelyeket elfogván, számosokat megölvén az ostromlók közől. Midőn továbbá Német-Ujvári Henrikfia Henrik bán elárulván a hazát és több királyi várat, a cseh király táborába szökött; Kőszeg várából pedig rabolta, fosztogatta és gyujtogatta az ország végeit: Jakab és Osl testvérek Gergelyhez, a királyné tárnokmesteréhez és vasvári ispánhoz, ki Kőszeg bevételére kiindult, csatlakozván, dicséretesen működtek. Voltaképen nekik és hadaiknak volt köszönhető, hogy Kőszeget elfoglalták s az országos rablókat belőle elűzték. A miért a király a vasi ispán megegyezésével is nekik adta Vasvár lakatlan földjét, Al-Csepet (Mihályfalva mellett), melybe ellenmondás nélkül be is vezették őket.[3]

Nem is ez az egyetlen adomány, melyet Jakab, az Osl bán fia vitézségeért megérdemelt. V. István király neki adta hadi költségei pótlásaul az udvarnokok vasvár-megyei Buruzth nevű földjét; IV. László király pedig tekintve «Oslfia Jakab ispán» hűséges és vitéz tetteit, nevezetesen, hogy Győr vára bevételénél, a király s az ország bárói láttára egy számszer-íj (balista) nyila által

[1] Fejér, CD. XI, 167, 184. — Sopronm. Oklt. II, 289. — Utóbb Herbortya, Tivanócz, mindkét Zegenye, Kalbászna, Merlincz és Pessölcz császmamegyei birtokok mégis Mihályfalvi György kezére kerültek. (Hazai Okmt. V, 259.)

[2] Zalam. Oklt. II, 551: Borbála tilalmazza anyját az alsó-lendvai és nemti várakban birt részének eladásától. Alsó-Lendvai Katalin nővére, Dorottya Gimesi Forgách Jánosnak volt felesége (Fejér, CD. X/VII, 383.); ezért van Forgách Benedek is a tiltakozók közt.

[1] Árpádk. új Okmt. XI, 432.

[2] Sopronm. Oklt. I, 22. 102.

[3] Hazai Okmt. I, 183. 351. — Fejér, CD. V/I, 234. 259.

megsebesült, megerősítette Maglócza birodalmában, melyet atyja II. Endre királytól kapott volt; és ugyancsak IV. László király neki adta a vasvár-megyei Csehi nevű birtokot, mely alkalommal kiemeli Jakab mester emberséges indulatát, ki a hadjáratok alatt soha senkit meg nem bántott, senkinek nem ártott, senkit meg nem károsított.[1]

Ezen jóakaró gondolkodás módjának tudandó be, hogy a Ják-nemzetségbeliek őt is fölkérték, szerezne békét közöttök hosszas ellenségeskedéseik után.[2] Valamint hogy II. Herbordon is segített, midőn ez a Német-Ujváriak fogságába sínlődék, hogy kiválthassa magát.[3] — A csornai monostornak, melynek kegyura volt ő is, szintén adott egy malmot Viczán, meg ifjabb (III.) Osl is egyet,[4] mely testvéréhez benső ragaszkodás fűzte.

Két fiát ismerjük: *Jánost* és *Istvánt*,[5] kiknek a magban szakadt András fiai hagyatékából szintén kijárt a részök.[6]

Hogy János fia *Lőkös* volt, kétségtelen. Lőkös cseréli el 1347-ben Csehit unokaöcscse, Domokos bán maglóczai birtokával, kapván ráadásul húsz márkát, mely alkalommal így neveztetik: «Leukus, filius Johannis filii Jacobi de eadem (Osl) generacione».[7] — Más alkalommal ugyanezen «Leukus filius Johannis de Azzun» egyik rokonával, az Osl-ági II. Jánossal (filius Johannis filii Osl) a Kanizsaiak Tamási nevű vasmegyei birtokán hatalmaskodást követett el.[8]

Fiának vehetjük *II. Jánost*, ki 1368-ban a Nagy-Martoni Lőrincz fia Miklós s az Osl-ági János közt folyt pörben tanuként így említtetik: «Johannes filius Leucus de Azzunfalva».[9] — Ugyanezen Asszonyfalvi Lőkös fia II. János az Osl-ági I. Ferenczczel, ki Domokos bánnak volt unokája, veszprémmegyei Szörzsöki Andrást megölvén, fej- és jószágvesztésre ítéltetett. Azonban Zsigmond király némely főpapok és főurak kérésére megkegyelmezett mindkettőjöknek és utasította őket, hogy pénzzel váltság meg magokat. (1388.)[1] — 1392-ben is említtetik,[2] és hosszú kort ért, hogy teljesen tönkre menjen.

Úgy látszik az említett gyilkosság miatt, vagy talán — a mi valószinűbb — mert jelentékeny részt vett a lázadásban Zsigmond király ellen (1403), Garai Miklós nádornak temérdekkel tartozott. Örökösei tehát, az imént említett I. Ferencz s a szintén Osl-ági II. Jánosfiak: Gergely és I. László 1409-ben abban egyeztek meg, hogy a végleges becsűig a nádor a Jakab-ág összes birtokait Asszonyfalván, Német-Falván, Farádon, Csornán, Maglóczán, Osliban, Viczán, Széplakon, Dalkán, Csengén és Mihályfalván kezéhez vegye; ellenben a kigyókői (másként asszonyfalvi) vár az Ostfiaké, mint az Osl-ágiak ez időben már hítták magokat, maradjon.[3]

Világos ebből, hogy fimaradék nélkül halt meg.

Említtetik ugyan fia, *Miklós*, kivel 1385-ben Asszonyfalván, a Rábán járó malmát szomszédjának és unokatestvérének, Ostfi Jánosnak eladta;[4] de ez a fia (nem lehet másként) előtte halt meg.

Leányát *Ilkának* hítták, ki 1422-ben Szent-Györgyi Eberhárd grófnak felesége, 1432-ben pedig már Felső-Lindvai Herczeg Péter özvegye, 1437-ben még él.[5]

A Jakab-ágnak eddigi adataink szerint nem terebélyes családfája ezek után így alakul:

A Jakab-ág családfája.

(Az Asszonyfalviak.)

II. Osl, bán.
|
Jakab, 1256—1294.
|
I. János, 1307—1327. — *István*, 1307—1325.
|
Lőkös, 1347—1359.
|
Asszonyfalvi *János*, 1368—1409.
|
Miklós, 1385. — *Ilka*, 1422. Szent-Györgyi Eberhárd gróf neje; 1432—1437. Felső-Lindvai Herczeg Péter özvegye.

[1] Hazai Okmt. VI, 204. 289. — Fejér, CD. VII/V, 591. — Sopronm. Oklt. I, 202. — Kubínyi Oklt. I, 93.

[2] Hazai Okmt. IV, 87.

[3] Árpádk. új Okmt. IV, 275.

[4] Sopronm. Oklt. I, 49.

[5] Hazai Okmt. IV, 113. — Anjouk. Okmt. I, 168. II, 278.

[6] Sopronm. Oklt. 1, 102.

[7] Sopronm. Oklt. I, 201. — 1348. márczius 30-án. Gecsei Beke fiai az Osl nemzetségbeli János fia Lőkös ellen ügyvédet vallanak. (Anjouk. Okmt. V, 172.)

[8] Sopronm Oklt. I, 234. ddo 1351. október 1. — Említtetik még 1359. május 2. Ugyanott 302.

[9] Sopronm. Oklt. 374.

[1] Hazai Okmt. II, 152.

[2] Sopronm. Oklt. I, 506.

[3] Sopronm. Oklt. I, 603.

[4] Fejér, CD. X/VIII, 187.

[5] Sopronm. Oklt. II, 67. 271. — Zalam. Oklt. II, 476. — Fejér, CD. X/VII, 908.

A János-ág.

Hogy János nevű fia is volt Osl bánnak, kétséget nem szenved. 1238-ban, midőn Osl bán fiai az örsi birtokot megvásárolják, János köztök van, és Herborddal, Miklóssal, III. Osllal egy sorban áll. 1250-ben pedig Miklós hagyatékából Herborddal, Tamással és III. Osllal, mint «Osl bán fia» együtt örökösödik, nem ugyan ő, mert ekkor már nem élt, hanem fia, kit *András*nak híttak,[1] és 1269-ben megvette mint szomszéd Család nevű falu felét.

De már András fiaiban,[2] *II Jánosban* és *Jakab*ban még 1318 előtt magva szakadt ezen ágnak.

Birtokain megosztoztak: III. Oslnak, Tamásnak és Jakabnak, nemkülönben II. Belednek ivadékai, — kielégítvén Jakab özvegyét, *Erzsébet*et hitbérére, három árva leányát, azonképen János árváját, *Katiczát* leánynegyedi illetékeikre nézve.[3]

A János-ág családfája.

II. Osl bán.
|
I. János, 1238.
|
András, 1250—1269.
|
II. János, 1279. — *Jakab*. Özvegye: Erzsébet, 1318—1325.
Árvája: *Katicza*, 1325. — *N. N. N.*, árva leányok, 1318.

III. Osl ivadéka.

Az Asszonyfalvi Ostffyak, Bresztócziak, Tardiak, Szent-Mártoniak.

II. vagyis Osl bán fia *III. Osl* először 1230-ban és ismét 1256-ban említtetik;[4] aztán előkerül 1262-ben, midőn fivérével, Jakabbal, a magok és unokaöcscseik, a Tamás fiai: Tamás és Imre nevében panaszt emelnek IV. Béla király előtt, hogy a soproni ispán Széplakot megfosztotta heti vásárától.[1] Ugyancsak Jakabbal együtt vitézkednek és veszik ezért a király jutalmát.[2] A csornai egyházat is együtt javadalmazzák egy-egy viczai malommal[3] és együtt könyörűlnek unokaöcscsükön, II. Herbordon, hogy magát a Német-Újváriak fogságából kiszabadítsa,[4] mint ezeket már itt-ott érintők.

III. Osl közben megnősült. Feleségül vette Nagy-Martoni Bertalan (Bertrandus Latinus) kisebbik leányát, kivel Sopron vármegyében két, Család nevű birtokot kapott. IV. László király megerősítette őt e két Család birodalmában.[5] Miután azonban ipja meghalt, kénytelen volt pörösködni a Nagy-Martoniakkal napa hitbére, sógornője: Gerlosoki Anna, nemkülönben neje leánynegyedi öröksége végett. A pört egyesség szüntette meg 1302-ben.[6] III. Oslnak e feleségétől ekkor két nagykorú fia volt: *IV. Osl* és *Péter*, kik atyjokkal együtt magokra vették a kötött egyesség végrehajtását.[7]

Volt neki leánya is, *Erzsébet* nevű, ki az 1311-ben elhalt Pápa nemzetségbeli Miklósnak vala második felesége és István nevű fiának anyja.[8]

Politikai magatartására világot vet III. Endre király levele, melyben III. Osl ispánnak, ki őt különböző hadjaratokban követé, elszakadván a hűtlen Német-Újváriaktól, a miért ezektől ezer márkányi kárt szenvedett, a sopronmegyei Szárt (Szárföld), a Henrik bán-ivadékok egyik serviensének birtokát adta.[9]

[1] Árpádk. új Okmt. II, 292. VII, 64, 472. VIII, 248. — Sopronm. Oklt. I, 22.

[2] 1297-ben Andrásnak több fia is volt. Az adománylevélben, melylyel IV. László király Herbortnak adja Perczelt, a határolásban előkerül «terra Johannis et *fratrum suorum, filiorum* comitis Andree». (Kubínyi Oklt. I, 110.)

[3] Fejér, CD. X/VI, 156., hol a rubrum tévesen tünteti föl az 1418-iki évszámot. — Sopronm. Oklt. I, 102. V. ö. Hazai Okmt. V, 93. — A föntebbi Jakabról még annyit tudunk, hogy Imre fia Gergelylyel (Tamás-ág) az egymásnak okozott károk miatt párbajt kellett volna vívnia; azonban Herbord mester, Osl mester és Beled fia János közbenjárására kiegyeztek. (Hazai Okmt. I, 97.)

[4] Sopronm. Oklt. I, 18. — Árpádk. új Okmt. XI, 432.

[1] Sopronm. Oklt. I, 25.

[2] Hazai Okmt. I, 183.

[3] Sopronm. Oklt. I, 47.

[4] Árpádk. új Okmt. IV, 275.

[5] Árpádk. új Okmt. IX, 552. — Kubínyi Oklt. I, 139.

[6] Fejér, CD. VIII/I, 113.

[7] Előkerülnek 1307-ben tanukul ily alakban: «*Item Osl et Petrus et Johannes et Nikel et Dominicus filii Comitis Osl*» (Hazai Okmt. IV, 113), miből arra lehetne következtetni, hogy ezek valamennyien III. Osl fiai. Pedig ez két nemzedék: III. és IV. Osl fiai. Másutt (Sopronm. Oklt. I, 203.) föntebbi Péter és Domokos egyenesen «*fratres consangvinei*»-nek mondatnak, a mi ellentétben a fratres germani vagy uterini-vel, vérrokont, atyafit jelent.

[8] Anjouk. Okmt. I, 430.

[9] Sopronm. Oklt. I, 61.

IV. Oslnak négy fiát ismerjük; ezek: *János*, *Miklós*, *Domokos* és *Benedek*.[1]

Benedek fölmerül és eltűn a látó határról; ellenben a többiek előkelő országos hivatalt viseltek.

János 1350 előtt varasdi ispán volt,[2] utóbb «nagyságos»-nak címeztetik.

Miklós 1334-ben a korogi várnagyságot viselte;[3] a következő évben azonban már mint macsói bán nagy dicsérettel működik, mely az időben fontos hivatalát mind haláláig jelesen betölté, a miért Károly király kinevezte őt egyúttal szerémi, bácsi, valkói, bodrogi és baranyai vármegye-ispánnak és ezen országrész legfőbb birájának ugyanazon hatáskörrel, melylyel az országbiró és nádor birtak.[4]

Domokost elsőben mint veszprémi ispánt találjuk. Már 1330-ban viselte e méltóságot azon országgyűlésen, mely Zách Feliczián véres tette fölött ítélt.[5] Bátyjának, Miklósnak, halála után pedig, 1340-ben ő veszi át a macsói bánságot, melyet Bács, Veszprém, Szerém, Valkó és Baranya vármegyékkel együtt hosszú ideig kormányoz.[6]

Nagy Lajos király tekintve e két testvér, néhai Osl fia Miklós és Domokos érdemeit, melyekkel már ifjú korukban atyját szolgálták, részt vevén minden hadjáratban, nevezetesen pedig midőn a félhitű rácz király az ország déli végeit, Macsót és Szerémet pusztítá, sokakat meggyilkolván, másokat gyermekeikkel együtt rabszíjra fűzvén, lakóitól nagyrészint megfosztá; tekintve, hogy elsőben Miklós bán s ennek elhunytával Domokos bán valának, kik megfékezték a rácz kegyetlen királyát, az ország határait helyreállították, Ráczországba törtek, egész vidékeket fölprédáltak és várakat elfoglaltak; tekintve főleg Domokos bánnak azon érdemét, hogy míg az ország határait nagy gonddal védte, Macsó meggyérült lakossága számát tetemesen szaporította, a jólétet ismét fölvirágoztatta: a sopronmegyei Sárkány és a vasmegyei Hőgyész nevű jószágokat adta neki és fiainak, kizárván testvéreit, unokatestvéreit és egyéb osztályos atyafiait azok birodalmából.[1]

A záradék okát abban kereshetjük, hogy Miklós bán fiutódok hátrahagyása nélkül hunyt el; következményeül pedig azt vehetjük, hogy III. Osl fia Péter mester osztályt sürgetett. Az osztozkodás 1346. évi november 23-án történt meg. Az osztozkodók a nevezett Péteren kívül nagyságos János mester és Domokos bán. Ez alkalommal értesülünk III. Osl ivadékának eddig osztatlanúl birt összes fekvőségeiről. Ezek Asszonyfalva,[2] Semjén, Narey, Vicza, Farád, Maglócza, Széplak, Morócz, a viczai és asszonyfalvi malmokkal, melyek örökjogon származtak a nemzedékre, míg Család, Csapod-Család, Szerdahely és Fel-Csorna szerzeményes jószágaik valának.

Nem történt ez osztály pör nélkül, és Nagy-

[1] Anjouk. Okmt. II, 180., hol a három első említtetik, míg Benedek, ki ellentétben Tamással az Osl bán fiával «filius Osl iunioris»-nak neveztetik (Árpádkori új Okmt. X, 328.), hogy IV. Osl fia, alig szenved kétséget, mert hisz ekkor (1298 körül) a senior Osl a III. Osl volt. — Róla többé nincs emlékezés; 1307-ben már csak János, Miklós és Domokos szerepelnek. Benedek, úgy látszik, maradék nélkül halt el

[2] Hazai Okmt. VII, 408.

[3] Sopronm. Okmt. I, 131.

[4] Fejér, CD. VIII/IV, 60. 304. VIII/V, 253. VIII/VII, 268. 279. — Anjouk. Okmt. III, 268. 298. 534. 623. — Hazai Okmt. V. 111. — V. ö. Pesty, A macsói bánok. (Századok, IX, 372 . . .)

[5] Fejér, CD. VIII/III, 419. — Hazai Okmt. I, 169.

[6] 1340-ben fordul elő legelőbb mint macsói bán Domokos (Pesty i. h.), utoljára 1353. április 27-én (Fejér, CD. IX/II, 238.). Ugyanezen évi május 16-án már András a macsói bán. (Ugyanott, 212.) — Ezen Laczfi András előkerül ugyan Fejérnél (ugyanott, 62.) már 1351. deczember 9-én macsói bánul, de tévedésből. L. továbbá Fejér, CD. IX/I, 56. IX/II, 47. 136. 238. 212. — Anjouk. Okmt. IV, 514. 567. V, 131. 134. 344. 509. 593. 594. — Hazai Okmt. V, 125. — Chron. Dubnic. M. Floriani, Fontes domest. III, 188.

[1] Hazai Okmt. II, 82. 87. de dato 1345. május 26-án s a jeles alakú adományos levél 1351. februárius 27-én. — A szerb hadjáratok nyomait találtam: 1334-ben Zichy-Okmt. I, 446.: pro reprimendo insulto scismaticorum gentis Serbie; 1339-ben Anjouk. Okmt. III, 623: Nicolaus banus de Macho cum exercitu est contra Rachiam.

[2] Mikor jutott Asszonyfalva az Oslok birtokába, arról adataink — tudtomra — nincsenek. Asszonyfalva előbb vasi várbirtok volt, melyet V. László adott Német-Újvári Miklós nádornak, a Henrik bán fiának, ki azt Doroszló mesternek, a Rumiak ősének ajándékozta. (Hazai Okmt. VII, 189. 196.) Minthogy 1346-ban mint örökölt birtok fordul elő az Oslok kezén, valószínű, hogy azt még III. Osl érdemelte meg a Német-Újváriak ellen szerzett érdemei jutalmául — talán csereképen Szárföldért, mely immár nincs kezökön.

Martoni Pál országbiró ítélete előtt hajlott meg Péter mester, midőn az összes birtokok harmadával kénytelen volt megelégedni. Ellenben ki volt kötve, hogy az összes, nővéreiket illető leánynegyedi tartozásokat, azonképen néhai Miklós bán özvegyét János és Domokos tartoznak kielégíteni, valamint hogy Péter mestert a közös ménesből már ki is elégítették.[1]

Hogy Péter mesternek örökösei, jelesen fiai voltak, azt valamint ezen osztályos levélből, úgy a szerződésekből, melyek erejével Családot, Csapodot és Maglóczát Domokos bánnak zálogba adta, kiviláglik.[2] Fiai azonban ezen okiratban megnevezve nincsenek. Azt vélem mégis, hogy ama *Péterfia György* és testvére *András*, bresztóczi nemesek, kik 1350-ben a körösmegyei alispán előtt ügyeskednek, az ő, III. Oslfia Péter magzatai. Kívülök előfordul 1368-ban «Johannes filius Petri de Azzonfalua», ki opuliai László nádor embere.[3]

Minthogy a Péter név az Asszonyfalvi Oslok ivadékában csak egyszer kerül elő, hajlandó vagyok ezt is fiául fogadni.

Péter fiairól történeti adataink eleddig lappanganak; kikkel tehát e harmadik nemzedéknél számolnunk kell: I. János és Domokos bán, mert csak ezeknek van fimaradékok.

I. János hasonnevű fia, «Oslfia Jánosfia (II.) János» 1347-ben jelenik meg első ízben nagybátyjának, Domokos bánnak oldalán, hogy vele egyenlő jogon intézkedjék a közös javakban.[4]

Domokos bán meddig élt, meghatározni nem tudjuk; de hogy 1395. május 2-án már nem volt az élők közt, azt nemcsak onnét tudjuk, mert néhainak neveztetik, hanem onnét is, mert fiai: *II. Miklós*, *III. János* és *Demeter* ismét megosztoznak és most csak II. Jánossal, kinek az összes fekvőségek fele jut, nevezetesen a vasvármegyei Asszonyfalva, Semjén, Naray, Csehi és Mindszent, másként Pogh, továbbá a sopronvármegyei Nemti, Csorna, Farád, Vicza, Beled, Morócz, Sarród, Széplak, Csapod és Család, nem különben a valkó-megyei Tard, Csabalaka, Mező-Barlaba és Monyoród, végre a baranyamegyei Karocha nevű birtokokból. Közösek maradtak azután is: a csornai monostor, a plebániák fölött gyakorlandó kegyúri jog haszna, a hegyvám, vásárjog, a malmok, halászatok, mészárszékek, fürdőházak és kaszálók jövedelmei.[1]

Asszonyfalvi II. János hatalmas alakká domborodik ki. Nevével azután még sokszor találkozunk. Hosszantartó, meg-megújuló pöre van Nagy-Martoni és Fraknói Lőrinczfia Miklóssal Szerdahely (Stettera) és Zemenye (Semwerth) és e perlekedésekből folyó hatalmaskodások miatt.[2] Azt tartották a magyar közmondással mindketten: «A ki pöröl, az erősen pöröljön»; és noha Bebek István országbiró 1364-ben azt az ítéletet hozta, hogy Nagy-Martoni Miklós javai a Jánosunkon elkövetett hatalmaskodás miatt elkoboztassanak, a pör tovább folyt.[3]

Egyik érdekes epizódja, midőn a nevezett országbiró annak bebizonyítására, hogy Nagy-Martoni Lőrinczfia Miklós Asszonyfalvi János két sarródi jobbágyát hatalmasul bebörtönözte, tanuvallást rendele: háromszáz nemes tanu a hatalmaskodás elkövetéséről, ötszáz ellenben a Nagy-Martoni bűntelenségéről tett bizonyságot.[4]

De a hatalmaskodás ráragadt II. János mesterre is. 1370-ben, midőn a csornai prépost összes, Osl nemzetségbeli kegyurait tilalmazza egyháza birtokai elfoglalásától, különösen (specialiter) megemlékezik Jánosunkról.[5]

[1] Sopronm. Oklt. I, 189.

[2] Sopronm. Oklt. I, 203. 204. — Asszonyfalva is visszakerült IV. Osl nemzedékére. (U. o. I, 302.)

[3] Anjouk. Okmt. V, 392. — Hazai Oklevélt. 284.

[4] Sopronm. Oklt. I, 201. 204.

[1] Sopronm. Oklt. I, 300—311. — Fejér CD. X/VI, 591

[2] Hazai Okmt. II, 120. 136. — Sopronm. Oklt. I, 333. 370. 480. — Fejér, CD. X/VIII, 217.

[3] Fejér, CD. IX/VIII, 526.

[4] Sopronm. Oklt. I, 373. — A tanuk közt, kik János mellett bizonyítának, megemlítendők: Ladislaus filius Michaelis de Csorna a Tamás-ágból, Jacobus filius Petri de Vicza a Beled-ágból, Johannes filius Leukus de Asszonyfalva a Jakab-ágból. A Nagy-Martoni mellett is tanuskodott egy Osl-nembeli: a Hefláni Simonfia János szintén a Beled-ágból.

[5] Sopronmegyei Oklt. I, 389. A kegyurak ez időben: a zágrábi püspök és a többi Kanizsaiak; Domokos bán fia Miklós; László, Mihály és Kónya prépost a Tamás-ágból; a beled-ágí Péter fiai: Jakab és Miklós; Imrefia Kún János, szintén a Tamás-ágból; «Herbordus et Osl filii Johannis, filii Stephani, filii Herbordi de Csáva», a Herbord-ágból; végre a zemenyei nemesek a Móricz-ágból. — Máskor (1380.) Lajos király rója meg Oslfia János mestert, hogy a győri püspöktől elfoglalt egy birtokot és három malmot. «Cur novitates inducitis abusivas?» veti szemére a haragos király. (Hazai Okmt. II,

1375-ben zagoriai, 1380-ban vasi és soproni, 1381-ben csupán vasi ispánnak czímeztetik[1] és híven szolgálta Lajos királyt, ki neki a veszprémmegyei Vinárt (Újvárnak olvasandó) adta.[2]

1390-ben ismét találkozunk vele, mely alkalommal fiai: *Gergely*, *László* és *Zsigmond* szintén említtetnek.[3]

1392-ben ily alakban fordul elő: «Johannes filius Ostel de Azzunfalua», s ez tudtomra egyike az első eseteknek, hogy az Osl nemzetség ez ága az Ost nevet kezdi használni.[4]

1395-ben már nem él.[5] Leányai: *Rohonczi Andrásné* asszony és nővére *Apolina* leányasszony tilalmazzák anyjokat és fivéreiket, de már csak Gergelyt és Lászlót, Zemenye nevű, zálogos birtok elidegenítésétől.[6] Zsigmond, a harmadik fiú tehát már aligha él, mert se nem tilalmaz, se nem tilalmaztatik; utódairól sincs emlékezés.

De Gergelynek, a Zsigmond bátyjának, Vas és Sopron vármegyék ispánjának, Zsigmond király tántoríthatatlan hívének, ki hű szolgálatait a király minden hadjáratában kimutatta,[7] s az 1402. évi szeptember 21-én a Zsigmond és III. Albert osztrák herczeg között kötött, kölcsönös örökösödési szerződés egyik aláírójának[8] se lehetett kilátása utódokra, minthogy engedelmet kért a királytól, hogy birtokait szabadon hagyhassa, adhassa, a kinek akarja. És Zsigmond király Gergely hűségét, melyet ama zavaros időben, midőn a «hálátlan és hűtlen» főpapok, főurak és nemesek némelyei ellene föllázadtak, tanusított, ezt nemcsak megengedte neki, hanem többféle adományokkal fejedelmileg megjutalmazta.[1]

Értendő e helyt Nápolyi László ellenkirály vetélykedése, kit IX. Bonifácius pápa, Kanizsai János esztergomi érsek, csaknem az összes főpapok, számos főúr, főnemes és nemes pártolt. Kétséget nem szenved, hogy a csornai convent szintén elpártolt Zsigmond királytól, a miért keményen megérezte Ostfi főispán kezét. Gergely — úgymond Kanizsai János esztergomi érsek — a csornai templomot «szentségtelen hatalmaskodó kézzel» megrabolta, kincseiből, adományos leveleiből kifosztotta.[2]

Ezen politikai viszály miatt — úgy tetszik — nemzetsége összes tagjaival, kik jóformán mind János érsekkel tartottak, meghasonlott. Mert alig kapta meg a már érintett szabad rendelkezési engedélyt a királytól, legott egyértelemben feleségével, összes szerzeményes birtokait: Zabar, Vugh (Ung), Palkonya, két Bogota és Szent-Márton nevű falvait, azonképen szigeti és pachai birtokrészeit, ifjúkori barátjára, Molnári Kelemen királyi főjegyzőre, később győri püspökre és ennek testvéreire: Istvánra és Domokosra, a Molnári Péter fiaira hagyta, kiket — minthogy házassága teljesen gyermektelen maradt — testvéreiül fogadott.

Kétségtelennek vehetjük tehát, hogy édes fivérének Lászlónak, szintén nem voltak gyermekei, s ezt annál inkább, minthogy utóbb (1428) már nemcsak szerzeményes, de örökölt birtokait is, melyekre Lászlónak és ivadékának, ha volt volna, kétségtelen joga leendett, szintén

138. — L. továbbá Sopronm. Oklt. I, 421. — Zalam. Oklt. II, 168. 174.)

[1] Sopronm. Oklt. I, 421. 455. 480. — Hazai Okmt. II, 138. IV, 222—3.

[2] Fejér, CD. IX/VII, 616. Ujvárt Veszprémmegyében egyébiránt már 1374-től birta zálogban Sitkei Lászlótól. (Hazai Okmt. III, 194.) 1379-ben panaszt emel a Herbord-ági Osl és III. Herbord ellen, hogy Csávát és Horpácsot Salamonvári Jánosnak adták zálogba, noha illett volna a rokonság miatt neki adni. Lajos király vizsgálatot rendel ez ügyekben, s a vizsgálatok megtételére kiküldi Viczai Jakabot és Mihályt. Oslfia János mindkét levélben (Fejér, CD. IX/VII, 616. 620.) comes de Segniye, Zegmnye (talán Zemenye és nem Zeng) czímet visel.

[3] Sopronm. Oklt. I, 501: Megveszik Szántói Czikus Miklós fiaitól a sopronmegyei Szántót vagyis Ottovát.

[4] Sopronm. Oklt. I, 506. — Ez időtől fogva tapasztalható, hogy kiváltképen a III. Osl ivadéka elsőben Oslfiaknak, aztán Ostfiaknak nevezi magát. — Fejérnél (CD. X/VIII, 217.) Nagyságos Ost Jánosnak czímeztetik, mely alak egészen szokatlan ez időtájt. — Hazai Okmt. IV, 222—3: Mária királyné Hosl fia Jánosnak nevezi.

[5] Fejér, CD. X/VIII, 402.

[6] Sopronm. Oklt. I, 523.

[7] Fejér, CD. X/IV, 814. X/VII, 174.

[8] Az Osl nemzetségből aláírták e végzetes szerződést: 2. Johannes A. Episc. Strig. 17. Steph. de Kanisa, pridem ianitor. regalium. mag. 58. Beled de Loos és 75. Greg. Osl C. Castriferrei. (Fejér, CD. X/IV, 134.)

[1] Fejér, CD. X/IV, 545; Zsigmond az Alsó-Lindvai János és István összes, Somogyban és Zalában fekvő birtokait Ostfi Gergelynek adja. — Neki adja továbbá unokatestvérének, Ostfi Ferencznek összes fekvőségeit. (Hazai Okmt. II, 187.)

[2] Fejér, CD. X/IV, 340.

a Molnáriakra ruházta át. Nevezet szerint a vasmegyei Asszonyfalvát házaival és váraival együtt, Kádárt, Simonyit, Konothát, Nádasdot, Szent-Györgyöt, Csehit, Mindszentet és Ondodot, valamint a Semjénben és Mihályfalván birt birtokrészeit; továbbá a sopronmegyei Saroldot, Szerdahelyt, Agyagost, nemkülönben a Németiben, Farádon, Csornán, Beleden, Széplakon, Egerden, Szántón és Moróczon birt birtokrészeit; azonképen a zalamegyei Zabart, Ungot, Palkonyát, két Bagatát a szigeti és pachai birtokrészekkel; végre a valkómegyei Tard, Monyorod, Csabalaka és Karacha nevű birtokait.[1]

Előbb is, azután is még ismételve történik Ostfi Gergelyről emlékezés.[2]

Valószínűleg már 1431 végén halt meg.[3] — Özvegyét, Salamonvári Ágotát[4] kivetette birtokából a Domokos bán ivadéka, nevezet szerint Ferencz fia III. László. De aztán Zsigmond király parancsára kénytelen volt megegyezni az özvegygyel és az özvegyre nézve annyiból előnyösen, mert ez kikötötte, hogy ha sógornői, t. i. néhai férje: Gergely, és sógora: László nővérei követelnék örökségöket, azt kiadni a mondott Ferencz fiának Lászlónak lesz kötelessége.[5] Mely körülményből ismét nemcsak az tünik ki, hogy II. János fia I. László már nem élt, hanem az is, hogy örökösök nélkül mult ki.[6] S így biztosra vehetjük, hogy az Ostfiak ezen vonala, melyet János vonalának nevezhetünk, kihalt, s ezen túl csak a Domokos bán ivadékával lesz dolgunk.

* * *

Domokos macsói bánnak három fia volt: *II. Miklós*, *III. János* és *Demeter*. Ezek közől Miklósnak csak három leányáról tudunk: *Katalin*ról, *Klárá*ról és *Margit*ról.[1]

Katalin Pomázi Cziko Ferencznek volt felesége és két fiának: Istvánnak és Jánosnak anyja, kinek jussán e fiúk a sopron-, illetve a vasmegyei Hőgyész, Csehi, Németi és Mindszent nevű birtokokban, Garai Miklós nádor ítélete alapján örököltek.[2]

Domokos bánfia III. Jánosnak egy fiát ismerjük, *I. Ferenczet*, ki soproni és vasi vármegyeispán.[3] Tekintélyes része volt a lázadásban Zsigmond király ellen. De miután a Garaiak: Miklós nádor és testvére János a dunántúli lázadók seregét szétverték, egyebek közt Asszonyfalva várát is elfoglalták és lerombolták, Ferencz ispán is meghódolt. Majd azonban megint Nápolyi László zászlaját tűzte ki,[4] de újra leveretett. Zsigmond király ekkor megfosztá őt birtokaitól s azokat rokonainak: Ostfi Gergelynek és öcscsének adományozta. Több év mulva, 1407. augusztusban történt, hogy Zsigmond király megengedte, miszerint e rokonai elkobzott jószágait visszaadhassák.[5] — 1408-ban megosztozott Kata-

[1] Hazai Okmt. II, 171. IV, 248. — Sopronm. Oklt. II, 118.

[2] Zalam. Oklt. I, 33. II, 391. 430. — Hazai Okmt. II, 187. III, 316. IV, 265. V, 208. — Sopronm. Oklt. I, 561. 603. II, 49. 61. 76. 150. — Fejér, CD. X/IV, 156.

[3] Midőn Asszonyfalvi Ostfi Gergely 1420-ban elcseréli maglóczai birtokrészét a csornai monostor sarródi hatvan holdas birtokával, melyre falut akar építeni, azzal kecsegteti a monostort, hogy magtalan halála esetére Sarródot lelke üdveért neki fogja visszahagyni. A gondos csornai prépost már 1431. deczember 28-án eszközölt ki parancsot Garai Miklós nádortól, hogy Sarród birodalmába bevezessék. (Fejér, CD. X/VII, 264. 285. X/VII, 389. 441. — Sopronm. Oklt. II, 49.)

[4] Salamonvári Jánosnak volt leánya, és unokája Salamonvári Vörös Salamonnak, — nekem úgy tetszik — Német-Újvári János azon vérszomjas csatlósának, ki 1316 körül Gersei András fiai, László és Dénes családjait kipusztította. (Fejér, CD. VIII/III, 592.) Ágotának nővére, Beátka Alsó-Lindvai Miklós fia Zsigmond özvegye. (Zalam. Oklt. II, 423. de dato 1421. február 27. V. ö. Fejér, X/VI, 434.)

[5] Hazai Okmt. II, 50.

[6] Ezen László, a Gergely öcscse volt, ki 1410—1412-ben (mint soproni főispán ?) Rozgonyi Simonnal, az országbiróval együtt elnökölt Sopron vármegye gyűlésein. (Hazai Okmt. IV, 262. V, 203. Sopronm. Oklt. I, 620.)

[1] Hazai Okmt. III, 296.

[2] Hazai Okmt. II, 200. — Cziko annyi mint Ferencz, a maig is használatos Franczika második fele. «Franciscus dictus Chyko de Pomaz» tehát így fordítandó: «Pomázi Ferencz, ki Czikonak is mondatik». Utóbb e ragadványnév családi névül szolgált.

[3] 1382-ben a Herbord-ági III. Herbordot és Oslt, azonképen II. Jánost, végre saját nagybátyját, Demetert jószágaik eladásától (Fejér, CD. IX/VII, 629. 630.), 1384-ben Potyondi Miklóst a sopronmegyei Németi nevű birtoka elfoglalásától tiltja. (Sopronm. Oklt. I, 479.) — Azt már említettük, hogy a Jakab-ági II. Jánossal Szörcsöki Andrást megölte. (Hazai Oklt. II, 152.)

[4] Hazai Okmt. VII, 441.

[5] Hazai Okmt. II, 187. III, 267. — Ezentúl nagy híve lett, «fidelibus fidelior effectus» Zsigmond királynak. (Fejér CD. X/VIII, 532.)

linnal, Pomázi Cziko özvegyével és Demeterfia II. Lászlóval Szent-Márton, Csehi, Mindszent és Németi nevű közös birtokokban;[1] 1418-ban pedig Demeter három fiával, unokatestvéreivel. Az osztozás tárgya: Tard, Barlaba, Monyoród és Csabalaka Valkó vármegyében; Asszonyfalva, Mihályfalva és Semjén Vasban; Széplak, Sarród, Sárkány és Naray Sopronyban, mely jószágok fele őt illette.[2]

1428-ban már nem él. Kardos özvegyéről azonban még 1449-ben is történik emlékezés.[3]

Fiáról, *III. László*ról egyszer már, 1433-ban, megemlékeztünk, midőn Ostfi Gergely özvegyével kiegyezett.[4] Élelmességének máskor is adta tanujelét; egyszer, mikor a Herbort-ági Oslfia Jánossal szövetkezvén 1429-ben meg akarta végleg szerezni Agyagost. Zsigmond király el is rendelte beiktatásukat, de Velcsei István és Mérgesi Péter ellenmondottak, minthogy a nevezett Oslok csak zálogban birták — úgy mondanák — Agyagost; miből aztán pör támadt.[5] Továbbá ugyanők ketten folytatták Fraknói Pál gróf halála után is pörüket Agyagosi Antal hagyatéka, Nagy-Heflán végett, melynek többszöri halasztás után nem épen sovány egyesség vetett véget. Az Ostfiak 1438. évi junius 1-én nyolczszáz arany forintért mondottak le igényeikről.[6]

Ez alkalommal Albert király II. Ostfi Lászlót udvari vitézének és soproni főispánnak czimezi és megnevezi fiait, leányait; ezek *János*, *Ferencz*, *Miklós*, *Katalin*, *Margit* és *Borbála*, kiknek, valamint *leendő* gyermekei nevében szintén megtörténik a lemondás. Ez előre látó kikötés nem volt fölösleges, mert 1449-ben, midőn az országkormányzó Hunyadi János perújítást enged II. László fiainak a Darabosok ellen Kadar, Kanotha és Rákosd nevű vasmegyei birtokok iránt, név szerint így sorolja fel őket: *Ferencz*, *Miklós*, *István* és *László*.[1] Az elsődszülött tehát időközben meghalt ugyan, de jött helyébe két új fiú: István és László.

A szapora asszonynak is fönmaradt emléke. Pálóczi Máté nádor, midőn őt Ládon nevű zálogos birtokába igtatja (1436. április 13.), nemes Anna asszonynak, néhai Felső-Lindvai Bánfi János leányának nevezi; I. Ulászló király pedig meghagyja Kanizsai Imrének, hogy a Rába folyót, melyet a nemes asszony malmáról elterelt, régi ágyába terelje vissza.[2]

Ostfi III. László előkelő szerepet játszott az országban. A soproni főispánságot hosszabb ideig viselte.[3] Érdemeit, melyeket már Zsigmond király körül szerzett, csak úgy magasztalja Albert király, mint a cseh Tabor város ostrománál kimutatott vitézségét, melyért neki és akkor még élő fiának Jánosnak, nem különben a Demeter fiának (Bresztóczi) Benedeknek a fehérmegyei Dinnyésmédet adományozza.[4]

Fiairól: *II. Ferencz*ről, *IV. Miklós*ról, *István*ról és *IV. László*ról többször történik emlí-

[1] Hazai Okmt. III, 293.

[2] Fejér, CD. X/VI, 158.

[3] Hazai Okmt. II, 297. — Anyja — úgy tetszik — Laczkfi leány volt. 1426-ban értésére esvén, hogy Zsigmond király a maradék nélkül elhalt Kerekegyházi Mihály és László birtokait Garai Jánosnak és Miklósnak adta; minthogy e birtokok közt vannak vételesek és zálogosak is, melyek anyai jogon őt is illetik: ezek adományozása ellen tiltakozik. (Zalam. Oklt. II, 454.) — Egyéb viselt dolgait l. Fejér CD. IX/VII, 629. 630. X/VI. 601. X/VII, 130. 595. X/VIII, 354. 530. — Sopronm. Oklt. I, 479. 603. II, 204. 210. Zalam. Oklt. II, 408.

[4] Ugy látszik, Gergelyék örökösével, a hatalmas győri püspökkel is meggyűlt a baja. (Sopronm. Oklt. II. 143.)

[5] Fejér, CD. X/VIII, 118. — Sopronmegyei Oklt. II, 164. — Nagy későn, 1458-ban nyugosznak meg a felek, Mérgesi Péter és Ostfi Ferencz, a László fia, az egyességben, melyet közöttök Szécsi Dénes esztergomi érsek tett. (Teleki, Hunyadiak kora X, 586.)

[6] Hazai Okmt. II, 266. 285. III, 371. — Sopronm. Oklt. II, 297. — Fejér, CD. XI, 35. 77. — Ugyanezen évben fiaival együtt keményen tiltakozik az ellen, hogy Albert király a magban szakadt Herbortyai János birtokait idegeneknek eladományozta. E tiltakozást folytatták fiai Mihályfalvi György özvegye ellen 1458-ban, kit a császmamegyei Herbortya, Tivanócz, mindkét Zegenye, Kolbászna, Merolincz és Pessölcz nevű birtokok akárminemű elidegenítésétől tilalmaznak, minthogy e birtokok őket «omnis iuris titulo» megilletik. (Fejér, CD. XI, 167. — Hazai Okmt. V, 259.)

[1] Hazai Okm. II, 301.

[2] Sopronm. Oklt. II, 248. — Hazai Okmt. II, 291.

[3] Már 1435-ben előkerül mint ilyen. (Sopronm. Oklt. II, 237.) — Előfordul azon főurak közt is, kik Albert királylyal megegyeznek abban, hogy az 1440-ben indítandó hadjárat tekintetéből az ország hadi segedelemmel rovandó meg. (Teleki, Hunyadiak kora, X, 72.)

[4] Fejér, CD. XI, 274. Előkerül még Fejér, CD. XI, 362. — Sopronm. Oklt. II, 246. — 1449-ben már nem élt; özvegye azonban, sőt anyja, illetve atyja özvegye még életben vannak. (Sopronm. Oklt. II, 341.)

tés.[1] Közülök Miklós papi pályára adta magát és 1453-ban már mint nagyprépost áll az esztergomi főkáptalan élén, mely méltóságot 1469-ig viselte.[2] Az ő érdemei tekintetéből engedte meg V. László király, hogy az osli-asszonyfalvi határban állott, s a Rába kiöntéseinek kitett kígyó-kői várat, melyet a század elején Zsigmond király lerontatott, aztán visszakerülvén az Oslok kezére, fölépíttetett; majd meg Erzsébet királyné és Czillei Ulrik kezéből 1440-ben az országnak visszaadatott, — újra fölépíttessék (1456).[3] — A zavarokban, melyek Zsigmond halálát követték, valamint a Kanizsaiak, úgy tetszik, az Ostfiak is az osztrák párthoz szítottak. Frigyes római császár, ugyanis, még 1463-ban is hívének tekinti «Frantzen Ostfy von Assonfalva».[4]

Úgy tetszik nekünk, hogy e vonalon származott le a máig virágzó Ostffy család.

* * *

Domokos bán harmadik fia, Demeter után *Imre*, *II. László* és *II. Benedek* nevű fiúk, nem különben *Zsuzsánna* nevű leány maradt, kit Tetétlen Mihály vett el hites társul.[5]

E fiúk, miután Domokos bántól maradt közös birtokaikat unokatestvérökkel, Jánosfia Ferenczczel megfelezék, 1418-ban magok közt is megosztozának,[1] birtokaikról Tardiaknak, Szent-Mártoniaknak, legtöbbször mégis Bresztócziaknak neveztetnek.

A drávántúli Bresztócz nem volt örökös birtokuk, nem is képezte a mondott felezés tárgyát, miből talán nem épen alaptalanúl vonhatjuk le a következtetést, hogy Bresztócz Demeter úr szerzeménye.

A mit a Bresztócziakról érdekesbet tudunk, a következő: 1430-ban Asszonyfalvi Ostfi Gergely rajtütött Bresztóczi Demeter fiai: Imre és Benedek Sárkány, Csorna, Farád és Németi nevű birtokain és nagy hatalmaskodást követett el rajtok. Zsigmond király megbizta Kanizsai László soproni főispánt, hogy ez ügyben intézkedjék.[2]

Jobb atyafiságot tartanak Ostfi III. László és Bresztóczi II. Benedek, kik ismételve együtt működnek húgok a Jakab-ági Ilka ellen[3] és Albert király adományát Dinnyés-Médet is közösen kapják, mint már érintők.

Imrének eleddig utódairól nem tudunk; ellenben II. Lászlónak két fiát ismerjük: *Györgyöt*, kivel 1418-ban ismerkedénk meg és a ki 1442-ben még szemünk elé kerül. Mint «Gregorius de Breztowcz», azon főurak egyike, kik kezeskednek a mellett, hogy Erzsébet özvegy királyné bátran jöhet Esztergomba megalkudni I. Ulászló királylyal;[4] és *Miklóst.*

1467-ben előkerül ugyanis «Nicolaus filius condam Ladislai, filii Demetrii de Breztholc», ki a sopronmegyei Sárkány, Farád, Németi, Beled, Sarród és Csorna, továbbá a vasmegyei Asszonyfalva, Semjén, Mindszent és Csehi helységekben levő birtokrészeit Csornai Istvánnak eladja.[5]

II. Benedek «Tardi» melléknevet vett föl, és két fia volt: *Tardi Gergely és Bálint. Gergely*nek fiát ismét *Benedek*nek hítták.[6]

Adjuk ezennel III. Osl ivadékának családfáját.

[1] Hazai Okmt. II, 297. III, 412. IV, 406. 420? V, 259. — Zalam. Oklt. II, 551.

[2] Memoria Cons. Bas. Strigon. 132. l.

[3] Hazai Okmt. II, 340. — Zalai Oklt. II, 504.

[4] Hazai Okmt. V, 268. — Azon Ferencz, ki 1485-ben Beatrix királyné apródja, valószínűleg már III. László unokája. (Hazai Okmt. V, 265.) Azonképen a «Nicolaus Hosthfy prepositus ecclesie s. Crucis de Lelez» (Melczer Oklt. 113. 119.), ki e méltóságot 1484—1493 közt viselte. (Wagner Károly, Uj m. Múzeum, 1859. I, 173.) Talán a föntebbi Ferenczczel egy személy azon Franciscus Osthfy, ki 1519-ben II. Lajos király híve és «dicator pecuniarum exercitualium» Vasvármegyében (Hazai Okmt. VII, 486.)

[5] Hazai Okmt. III, 296. — Domokos bánfia Demeterről 1376-ban van még emlékezés. Ez évben tilalmazza őt Zolk nevű birtoka eladásától saját testvére, II. Miklós és testvérének III. Jánosnak fia, I. Ferencz. (Fejér, CD. IX/VII, 595.)

[1] Fejér, CD. X/VII, 158. — Ez alkalommal ismerkedünk meg Bresztóczi II. László fiával Györgygyel.

[2] Sopronm. Oklt. II, 168.

[3] Fejér, X/VII, 908. — Sopronm. Oklt. II, 271.

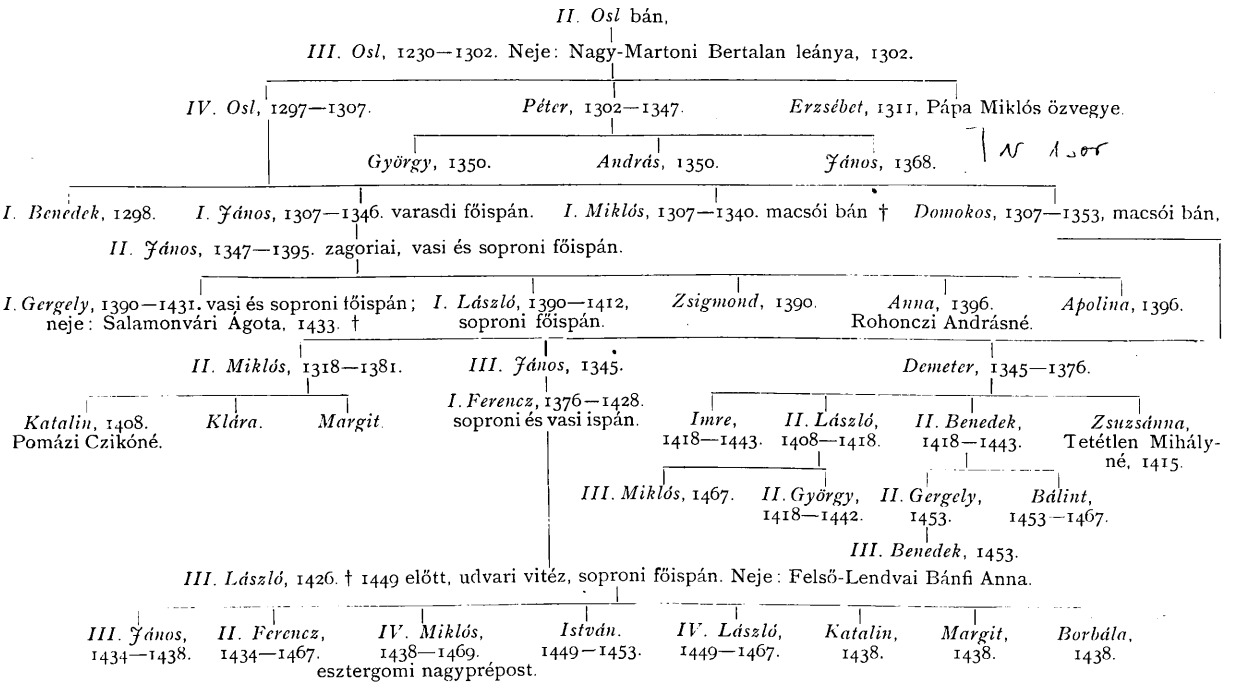
[4] Teleki, Hunyadiak kora X, 120.

[5] Hazai Okmt. IV, 419. Ki ezen Csornai István? alább fejtjük ki.

[6] Sopronm. Oklt. II, 380. 401.

III. Osl ivadékának leszármazási rendje.

(Az Asszonyfalvi Ostffyak, Bresztócziak, Tardiak, Szent-Mártoniak.)

A Tamás-ág.

I. A Kanizsaiak.

Tamás II. Osl, a bán fiai közt — úgy tetszik — egyike volt az idősbeknek, mert már 1228-ban azt találjuk, hogy II. Endre király neki adta a Neweg nevű soproni várjószágot, melyet, midőn IV. Béla ifjabb király az illetéktelenül elajándékozott királyi javakat visszaszerezni kezdé, a soproni várjobbágyok reklamáltak. Azonban II. Endre király örök hallgatást parancsolt a követelődző várjobbágyoknak és Neweget meghagyta Tamásnál annak világos jeléül, hogy az adomány nem tartozott az eltékozolt királyi javak közé és hogy azt Tamás hű szolgálataival megérdemelte.[1]

1230-ban Tamás a csornai prépostság javadalmazására szintén adott egy ekényi földet «in villa Huche».[2] 1232-ben pedig barátságosan megegyezett Emud földére nézve a Churt nemzetségbeliekkel.[3] Kapott ő is testvérének, a maradék nélkül elhalt Miklósnak hagyatékából egy ötödrészt, s a Miklós széplaki tornyát a sorsvetés neki juttatta.[1] Ellenben Beled nevű pusztáját, igazságtalanúl pörösködvén — meglehet — neje hozománya fölött, Ekch bán ellenében csaknem elvesztette. Csupán Csák tárnokmester és soproni vármegye-ispán közbenjáró kérésének köszönheté, hogy azt husz márkáért visszaválthatta.[2]

Ez időtől, 1248-tól nem hallunk felőle. Hogy 1264 végén már nem élt, kitünik fiainak: *Tamás*nak és *Imré*nek[3] intézkedéséből, kik mindketten törvényes korban levén, ekként osztoztak meg atyai örökükön: Tamásé maradt Ysobor falu egészen, míg a csornai, beledi, moróczi és széplaki birtokrészek a toronynyal, Halászi sziget a Fertő mellett, valamint a somogymegyei Nagács Imrének jutott.[4] Megosztoztak szabadosaikon is, melyek száma öt vala. Minthogy pedig ezek közől csak kettő jutott Tamásnak, ő egy szolgálót (rabnőt) is kapott.[4]

[1] Árpádk. új Okmt. VI, 455.
[2] Sopronm. Oklt. I, 18.
[3] Árpádk. új Okmt. VI, 511. XI, 251.

[1] Sopronm. Oklt. I, 32.
[2] Árpádk. új Okmt. VII, 266.
[3] Imre itt-ott még Henriknek neveztetik. Tudni való, hogy «Imre» a «Henrik» magyaros átalakulása.
[4] Zalam. Oklt. I, 46. — Tamás e két fiáról már 1262-ben van említés. (Sopronm. Oklt. I, 25.) — A sza-

1308-ban az Osl-nemzetségbeli Imre és fiai: *Gergely*, *Lőrincz*, *László*, *Imre*, *Mihály* és *Dénes* (helyesebben: *Dezső*) a szintén Osl-nemzetségbeli II. Herbordnak és fiának, Istvánnak átengedték Beledet, melyet I. Herbord I. Imrétől megvett ugyan, de utóbb pörösködtek miatta. A pört megszüntették, s ennek elismeréseül a Herbord ivadéka a maradék nélkül elhalt Andrásfia Jakabtól örökölt birtokrészekből Csornának, Belednek és Csapod-Családnak negyedrészét engedte át Imre grófnak és ivadékának.[1]

Imre fiai közől leginkább kivált *Lőrincz*, a Kanizsaiak törzse.

Pályája kezdetén, valamint többi testvérei, a Német-Újváriak részén állott Lőrincz is. Tudjuk ezt nemcsak Károly király leveléből, mely Lőrincz mester első érdemeül a Német-Újváriaktól való elszakadását jelzi; hanem kiveszszük azon kedvezésből, melyben a Német-Újváriak Imre fiait részesíték. Nagyságos András, a Gergely fia és Kakas Miklós, a néhai Miklós nádor fia a Héder nemzetségből (illetőleg annak Volfer-ágából) visszaadták, ugyanis, I. Imre gróf imént elősorolt fiainak a rába-közi Sobur (Ysobor) nevű birtokot, melyet a zavaros időben elfoglaltak, noha ahhoz semmi joguk se volt (1314).[2]

De Lőrinczet, ki akkor Hegykői grófnak címezte magát,[3] a Német-Újváriak barátsága, mely elvégre kétes és alárendelt jövővel kecsegtette, nem elégíthette ki.

A Dunán túl, mely eleddig a zsarnok Német-Újváriakat uralta, szakadás támadt. Az Amadék, Köcskiek, Nádasdiak, Nagy-Martoniak, Reznekiek, a Dunántúlra szakadt Abák, Koppányiak, Bogár Istvánék és mások visszatértek a szent korona hűségére. Velök tartottak az Oslok is, első sorban Lőrinczünk. Természetesen a Német-Újváriak dühe legott ellenök fordult: ölték, kegyetlenül kínozták, kiket kézre kerithettek a renegátok közől; foglalták, rabolták, pusztították birtokaikat. De Lőrincz emberül megfelelt e kihivásra; kegyetlenül visszatorolta azt. Kitetszik ez Károly király dicséretén felül, mely Lőrinczet a lázadók letiprása, az ország részei visszafoglalása és a béke helyreállítása miatt magasztalja, azon szigorú rendeletéből, melylyel a bíróságokat utasítja, hogy Lőrinczet, akkor (1322.) zalai ispánt, semminemű kártétele miatt felelősségre vonni ne merészeljék.[1]

A Német-Újváriak nagy szorultságban lehettek, minthogy megkeresték német atyafiságokat is, hogy segítségökre siessen. Jöttek is, mint mindig, ha a magyarság megrövidítése forgott a koczkán, a «kevély» pánczélos vitézek nem kis számmal. Károly király azonban ellenök küldötte Miklóst a soproni ispánt, utóbb szlavon bánt és Lőrinczünket, kik a német segítséget is megverték és belőle többeket elfogtak.

Lőrincznek másik vitéz tette volt Kanizsa vára megvétele, melyet Német-Újvári Miklóstól foglalt el. Kapronca vára bevételénél is, melyet a híres Micz bán az Ákosok nemzetségéből (az Eördög család őse), ostromolt, szintén jeles része volt Lőrincznek, valamint hogy egyéb várak visszafoglalását is az ő érdemeül tudja be Károly király.[2]

Magától értetik, hogy Lőrincz mester nem egymaga, hanem rokonai, serviensei, szabadosai tekintélyes csapatával járult a királyi seregheż; sokakat csatlósai közől el is vesztett, s a hadjárat tömérdek vagyonába került. De a király se maradt kedvelt híve érdemei mögött, midőn azok jutalmazásáról volt szó. Többszörösen elárasztá adományaival Lőrinczet. Neki adta a sopronmegyei Garablyánt, Gyalókát és Dicsket,[3] Igriczet,[4] Kisasszonydot Somogy vármegyében,[5] Kehidát,[6] Récsét Zalában,[7] Nimiget Sop-

badosnak (libertinus) kötelessége volt urát a királyi hadseregbe követni. (Hazai Okmt. IV, 81.)

[1] Anjouk. Okmt. I, 154. — Hogy Dénes tévesen van irva Dezső helyett, az több oklevélből (Anjouk. Okmt. I, 335. Sopronm. Oklt. I, 70.) kitünik.

[2] Anjouk. Okmt. I, 335.

[3] «Nos magister Laurencius, filius Emerici, comes de Igku.» (Sopronm. Oklt. I, 76.)

[1] Zalam. Oklt. I, 157. — A kapornoki monostor, mely a Német-Újváriak kegyurasága alá tartozott, szintén megérezte Lőrincz keze súlyát. (Fejér, CD. VIII/VI, 67.) — Viszont a zalai főispánságot se viselte mind halálig Lőrincz. (Fejér, CD. VIII/III, 423. 455.)

[2] Fejér, CD. VIII/II, 419. — Anjouk. Okmt. I, 626. — Zalam. Oklt. I, 164. — Sopronm. Oklt. I, 84. 108.

[3] Sopronm. Oklt. I, 84. — Garablyán ma Grébli, Salamonfa egyik része. (Nagy Imre.)

[4] Zalam. Oklt. I, 161.

[5] Anjouk. Okmt. II, 165.

[6] Zalam. Oklt. I, 160.

[7] Zalam. Oklt. I, 309. V. ö. Fejér, CD. VIII/IV, 219. X/II, 386.

ronyban,[1] és Pereszteget ugyanazon vármegyében.[2]

Legfényesebb ajándéka pedig Kanizsa-Szeg vára és a hozzá tartozó uradalom volt. Ezt I. Károly király Német-Újvári Kakas Miklóstól vette el, hogy leverőjének, Lőrincznek adhassa.[3] E nagy terjedelmű uradalom, melyet vételekkel minden módon kikerekíteni iparkodtak, hosszú ideig volt a Kanizsaiak főbirtoka. Ettől kölcsönözték vezetéknevöket is, de csak nehány évtized mulván, mert ez időben még közönségesen Csornaiaknak hivatták magokat.

A király kedvezéséhez mások, egyes birtokosok kedvezései is járultak. Így Bés bán fia László, kit Lőrincz a Német-Újváriak fogságából kisegített, zálogba adta neki Buzi (a mai Bóz Sopronymegyében a Fertő partján) nevű birtokát.[4] Kehidát (akkor Keddhidának hítták), melyet Német-Újvári Miklós nádor hatalmasul elfoglalt vala a Koppányiaktól, most, hogy a nádor fia, Kakas Miklós leveretett, Károly király Lőrinczünknek adta ugyan; hanem ehhez a régi tulajdonos, kit Kehida jog szerint megilletett, hozzájárulása is megkívánták. És ez szeretetből és hálából Lőrincz iránt, ki őt bajában segítette és pártolta, lemondott jogáról.[5] Hasonlóképen mondottak le Igriczirőll a Póka[6] fiai a szeretetért, melyet iránták keserves napjaikban Lőrincz tanusított.[7] E baráti viszony fönállott Lőrincz és nemzetségének egyéb tagjai közt.[8] De Lőrincz mesternek magának is nem utolsó gondja volt, hogy mentül nagyobb gazdagságra szert tegyen. A gazdagság, a terjedelmes birtok adott az időben, sokkal inkább, mint manap, tekintélyt. Mentül nagyobb hadi csapatot kiállítani, az volt ama harczias időben a főérdem, a tekintély kútforrása. Ezt terjedelmes földbirtok nélkül elérni nem lehetett, minthogy a csatlós nem zsoldot kapott gazdájától, hanem telket, melyen gazdálkodott, családját föntartotta, s egyetlen kötelessége volt a hadba követni gazdáját.

Már 1309-ből vannak adataink Lőrincz mester jószágszerzési hajlamairól, melyek — mondhatni — évről-évre és hatványozva növekedének.[1]

Kirí ezen jószágszerzési mohó vágy azon levélből is, melylyel az Osl-nembeli Lőrincz mester és testvérei a győri káptalan előtt 1324. évi márczius 28-án tilalmazzák rokonaikat bárhol létező birtokaik elidegenítésétől, hogy azokat akár hazafiaknak, akár osztrákoknak eladják, mert az elővételi jog a rokonságnál és szomszédságnál fogva őket illeti.[2]

Kanizsai Lőrincz halála életéhez méltó volt. A legborzasztóbb csaták egyikében, mely 1330. november 9-től 12-ig tartott, midőn Bazaráb népei, a ravasz oláhok havasaik szorosai közé rekesztették a magyar sereg virágát és agyonverték: itt találta Lőrincz mestert «vitézül harczolva» a halál.[3]

Öt fiát ismerjük; ezek: *János*, *István*, *Lőkös*, *Miklós* és *Benedek*. Lőköst atyja maga nevezi fiának 1330. február 14-én;[4] hét évvel később azonban már nem említik a testvérek közt. Miklósról ekkor (1337. februárius 1-én)[5] még van emlékezés, de csakhamar eltűnik ő is szemeink elől; 1343-ban s azontúl nem fordul elő

[1] Sopronm. Oklt. I, 99. — Nimig ma Fertő-Szent-Miklós. (Nagy Imre.)

[2] Megjegyzendő ez utóbbi adománynál, hogy Károly király Pereszteget előbb Lőrincz bátyjának, Gergelynek adta volt. Hogy aztán meg elvette tőle, arra okul nem Gergely méltatlansága, hanem Lőrincz nagyobb érdeme szolgált. (Sopronm. Oklt. I, 108.)

[3] Anjouk. Okmt. I, 626. — Zalam. Oklt I, 164. — Fejér, CD. VIII/II, 414.

[4] Sopronm. Oklt. I, 86.

[5] Zalam. Oklt. I, 160.

[6] Póka annyi mint Pál, Pálka, így: Paulka, Pauka, Pouka, Póka.

[7] Zalam. Oklt. I, 161.

[8] Sopronm. Oklt. I, 102. — Ellenben találkoztak, kik az országos zavarokat kizsákmányolni iparkodtak. Miután I. Károly király Récsét a hűtlen Német-Ujvári Miklóstól elvevé és Kanizsai Lőrinczneк adá, fölkelt bizonyos Márk unokája, állítván, hogy a mondott Récsét a Német-Ujváriak erőszakkal foglalták el Tiborcztól, ki azt az ő, a felperes atyjától zálogba birta. Ez akkor modus merendi volt. Az illető, ha nem is kapta meg az igényelt birtokot, kisebb-nagyobb kárpótlást, borravalót mégis kapott. A zalavári convent azonban kiderítette, hogy Récsét Márk fia György Tiborcz orvosnak előbb — igaz — zálogba, de utóbb örök áron adta, és Tiborcz mestertől szintén örök áron vette azt Miklós, a néhai Henrik nádor fia. Zalam. Oklt. I, 309. V. ö. Fejér, CD. VIII/VII. 178.)

[1] Ez adatokat a Sopronm. Oklt. I, 70. 71. 87. 89. 91. — Zalam. Oklt. I, 161. 179. 190. — Anjouk. Okmt. I, 367. II, 461. szolgáltatják.

[2] Sopronm. Oklt. I, 98.

[3] Sopronm. Oklt. I, 264.

[4] Anjouk. Okmt. II, 461.

[5] Fejér, VIII/IV, 219.

ő sem.[1] Benedek, ki 1357-ben még «nobilis iuvenis»-nek neveztetik,[2] azután se tünt föl bátyjai: János, főleg István mellett.[3] Csak ezek érdemei fényében sütkérezik, mígnem 1361 közepén túl híre vesz a nélkül, hogy maradékának nyomát lelnők.[4]

Kanizsai István papi pályára szánta magát. 1343-ban mint a bácsi káptalan olvasó-kanonokja, 1347-ben mint budai prépost fordul elő.[5] A nehéz napokban, melyek I. Lajos király tróra lépte után támadtak, a Kanizsaiak kitüntek hűségök és szolgálataik által. István prépost, a király benső káplánja gyakorta vett részt követségekben a szent-székhez, hogy Endre herczeg ügyét előmozdítsa, Lombardiába és Közép-Olaszországba (ad partes Tuscie), hogy Lajos király nápolyi hadjáratát előkészítse. E hadjárat alatt pedig saját költségén követte királyát, oldalától el nem távozván. — János mester is, mint régi udvari vitézhez, milyenül már Károly király alatt szolgált, illett, részt vett a király minden hadjáratában. Záránál súlyos sebet kapott ugyan, de azért Nápolyban nem hiányzott. Nagy-Lajos Aversa bevétele után állíttatta ki az adományos leveleket, melylyel Csornai Lőrincz fiai jutalmazására a sopronmegyei Szovátot adta, mihez később a Nimigről 1324-ben adott okirat megerősítése járult.[6]

István ekkor (1356) már kinevezett zágrábi püspök volt. E méltóságot személyesen nyerte el Avignonban, hol 1356 nyarán a végett járt a pápánál, hogy Lajos király velenczei hadjáratát kimentse és a szent-széket arról biztosítsa, hogy e miatt hadjárata a szerbek ellen el nem marad.[7] Miután VI. Incze pápánál a király minden kívánsága teljesültét kieszközlé, Lajos király Szlavonia kormányát is reá bizta.

1366 közepén azonban kegyvesztett lőn. I. Lajos király leveléből[1] értesülünk e nagy kellemetlenségről, mely István püspököt érte. Némely hazug emberek, név szerint Kont Miklós nádor, olyakat fogtak reá, melyek miatt a király őt hivatalától megfosztotta és bezáratta; miután pedig V. Orbán pápa kiadatását erélyesen sürgeté, száműzte.[2] Kiderült azonban bűntelensége és 1369 elején visszahították. Lajos király a visszatérőt, hogy tévedését jóvá tegye, mindennemű kegyeivel elhalmozta. Ismételve megajándékozta[3] és midőn a németek elbizakodott szemtelensége (insolencia et protervia) annyira megnőtt, hogy az ország határait fenyegeték (1369—1370), a király István zágrábi püspököt és testvérét Jánost bizta meg Sopron és Vas vármegyék védelmével, kik ez által igen kedves szolgálatot tettek neki.

Az osztrákokat a Nagy-Martoniak elnémetesedett, a hazaárulásig lealjasodott, elzüllendő ivadéka hozta az országra. Lajos király azzal büntette meg őket, hogy mindennemű adásvevési szerződésöket érvénytelennek nyilvánított, kivévén melyeket a Kanizsaiakkal kötöttek. Ezen kikötés nagy fontosságú volt. A Kanizsaink valának ugyanis, kik az eladósodott és uzsorás üzletek által csaknem elmerült Nagy-Martoniakat «nem is mint rokonok, hanem édes testvérekként» a teljes elsülyedéstől megmentették, a miért nekik adták zálogba esztergommegyei birtokaikat,[4] melyek utóbb a komárom- és pozsonymegyei birtokokkal együtt kezeiken maradtak. Lajos király, hogy kedvezzen nekik, cserét ajánlott a Kanizsaiaknak. Szalónak váráért, melylyel régebben ajándékozta meg őket, továbbá az esztergommegyei (Nyerges-) Újfalu, Bajót, Pél, Csenke, a komárommegyei Kesző s a pozsonymegyei Sárfő, Csataj, Keszi, Csánok (Senkvicz), Szemet és Nyárasd nevű Nagy-Martoni féle birtokokért nekik adta a somogy-megyei Szent-Pál, Berény, Ság, Varásló, Falkos, Deuch, Remete-Szent-Péter, Poch és Páld nevű birtokokat a sopronmegyei Fülessel együtt.[5]

[1] Sopronm. Oklt. I, 173. jegyz.

[2] Zalam. Oklt. I, 572., holott ekkor, ha utószülött volt is, már huszonhat évesnek kellett lennie.

[3] E lapok feladata nem engedi, hogy Kanizsai István, a jeles magyar diplomata életrajzát egész terjedelmében adjam. Minthogy azonban e kitünő férfiú élete bővebb tárgyalást érdemel, másutt fogom azt leírni.

[4] Önálló fellépésének némi jelét találjuk Zalam. Oklt. I, 572. Sopronm. Oklt. I, 335.

[5] Sopronm. Oklt. I, 173. 295.

[6] Sopronm. Oklt. I, 212. 264. — Fejér, IX/II, 386.

[7] Theiner, Monum. Hung. II, 24—28.

[1] Fejér, CD. IX/IV, 576.

[2] Theiner, Monum. Hung. II, 82. — Fejér CD. IX/VII, 386.

[3] Fejér, CD. IX/IV, 166. — Sopronm. Oklt. I, 384. 406. — Zalam. Oklt. II, 35.

[4] Fejér, CD. IX/II, 218.

[5] Sopronm. Oklt. I, 395.

Ezeken fölül a Kanizsaiak legfontosabb szerzeménye Szarvkő vára volt, mely nem régen (1340 körül) az ország határainak biztosítása végett épülvén, vétel által került kezökre. Lajos király örömmel látta e fontos erősséget a hazafias Kanizsaiak birtokában és ünnepélyesen megigérte nekik, hogy e várat akaratjok ellenére se vétel, se csere útján el nem veszi tőlök, vagy ivadékaiktól soha.[1]

És teljesen visszatért kegyeinek jelét abban mutatta meg a nagy király, hogy miután elsődszülött leánya Katalin a világra jöve (1370. julius), István püspököt szemelte ki a gyermek kereszt-atyjául s ez által lelki atyafiságot kötött vele.[2]

E leány kedveért történt, hogy I. Lajos király 1374-ben újra fölelevenítette a siciliai kérdést. Terve az volt, hogy Valois Lajos, a franczia király másodszülött fia feleségül veszi Katalint, kik aztán Johanna magtalan halála után, birják Nápolyt. E kényes ügy elintézését Lajos király Kanizsai István zágrábi püspökre bizta, ki e miatt sokat járt a franczia királynál és a pápánál követségben, mígnem ügyessége és erélye a sikert biztosítani látszott, melyet azonban Katalin halála utóbb meghiúsított.[3]

Kanizsai István vagy 1375 végén, vagy 1376 első napjaiban hunyt el. 1376. február 15-én már Demetert, előbb erdélyi püspököt czímezi a pápa zágrábi püspöknek. Főpásztori buzgóságának lett áldozata. A járvány dühöngvén Zágrábban, nem hogy elhagyta volna székvárosát, de a betegeket gondosan ápolta.[4]

Megelőzte őt a sírban bátyja, János mester, ki az 1370-es éveket alig érte meg. Egyszer Orbász és Zana, máskor Varasd és Zagoria ispánjának czímeztetik.[5] Tehát — úgy látszik — öcscsének, István püspöknek és szlavoniai helytartónak köszönhette méltóságát, vagy hogy az ő kedveért és érdekében vállalkozott ilyes tisztségre. Két feleségéről tudunk. Az egyik Pozsegai Geletfia Miklós mesternek volt leánya Lipóczi Demeter királyi tárnokmester leányától Klárától. Kétséget alig szenved, hogy e házasság maradék nélkül maradt, minthogy az aszszony hozományát vissza kellett szolgáltatni.[1] — Másik felesége, kiről azonban nem tudjuk, kinek volt leánya, túlélte őt. Ettől négy fia maradt: *Miklós*, *János*, *Lőrincz* és *István*. A három elsőről még atyjok életében, 1367. október 30-án történik emlékezés;[2] a negyedik, István akkor talán még a világon se volt.[3] Lőrincz, a harmadik helyen nevezett, nem lett nagy korú; 1376 után híre vész; bátran föltehetjük tehát, hogy ezen évben meghalt.[4]

A Kanizsai Lőrincz e második nemzedékét tehát voltaképen Miklós, János és István teszik ki. Kitünő férfiak mindhárman, kikben nemcsak a család, de az egész Osl nemzetség delelő pontját érte el. A legfényesebb egyházi és világi méltóságokat viselték; gazdagságok mérhetetlen, hatalmok, tekintélyök országosan mérvadó. Nagyatyjok, Lőrncz mester jelleme nyilatkozott bennök, de hatványozva, mondhatnám: köbre emelve. Vitézek, számítók, föltörekvők az erőszakig. Míg nagyatyjoknak be kellett érnie, hogy Zalában legyen az első, ők legelsők az országban; míg nagyatyjuk egy-egy birtokot szerzett, ők uradalmakat, várakat szereznek; hol nagyatyjok százakkal számított, ott ők ezreket adtak ki; erőszakoskodások is, mely azonban hazafiasságból is sarjadt, a király elleni lázadásig fokozódik s arra irányul, hogy a sok tekintetben képtelen királyt koronájától foszszák meg. Leveretvén, ismét talpon állanak és az ősi élelmesség soha se távozik tőlök.

Lássuk őket közelebbről.

Mindhárman a királyi udvarban nevelkedtek és ifjúságuktól fogva kedvesen fogadott szolgálatot tettek elsőben Lajos királynak, aztán öz-

[1] Sopronm. Oklt. I, 399. V. ö. 361. 383.

[2] Fejér. CD. IX/IV, 576.

[3] Theiner, Monum. Hung. II, 149. köv. — Anjouk. dipl. Emlékek, III, 77. — Magy. Tört. Tár, XXIII, 37—48.

[4] Theiner, Monum. Hung. II, 159. — Kerchelich, Hist. eccl. Zagrab. I, 133.

[5] Sopronm. Oklt. I, 350. — Fejér CD. IX/III, 560.

[1] Anjouk. Okm. V, 205.

[2] Kanizsai János mind a négy fiát már 1338-ban említi Fejérnél (CD. VIII/VII, 302.) egy oklevél, melyet jóllehet a megbizható Gyurikovics György másolt, ez egyszer mégis tévesen van keltezve.

[3] 1373. évi deczemberben először van róla emlékezés Fejér, CD. IX/IV, 534.)

[4] 1375-ben és 1376. május 28-án még életben van (Sopronm. Oklt. I, 407. 418.), de már ugyanezen 1376. évben (Fejér, CD. IX/VII, 387.), következőleg 1377-ben (Sopronm. Oklt. I, 142.) és soha többé nem fordul elő neve testvérei sorában.

vegyének, Erzsébet királynénak és leányának, Mária királynőnek, végre Zsigmond királynak.

Az udvari szolgálat rendesen apródságon kezdődött, folytatása az udvari vitézség volt, mely némileg hasonlított a mai szolgálattevő kamarássághoz, csakhogy az udvari vitézek e mellett testőrei is voltak a királynak.

Kanizsai Miklós valószínűleg szintén így kezdette meg pályáját, melyre nagybátyjának, a zágrábi püspöknek keze vezethette, és melyen előre haladva 1387-ben a soproni és vasi, néhány hónappal utóbb már a zalai vármegyei ispánságot is viselte. Egy év mulván s a XIV. századnak csaknem végeig a tárnokmesteri fontos méltóságban találjuk őt, mely mellett azonban a nevezett főispánságokat is megtartotta.[1]

Öcscse János a papi pályára adta magát és mint a királynő benső (specialis) káplánja, tehát már mint fölszentelt pap kezdette meg az udvari életet. Előbb (1376. május 28.) egri, aztán (1377. deczember 21.) esztergomi prépostul találjuk.[2] — Vagy nagyon kedvelték fejedelmi úrnői, vagy hogy nem volt még meg kellő kora, püspökké 1384-ben, augusztus 27-én nevezte ki őt VI. Orbán pápa Egerbe, Zudar Imre helyére, kit (miért, miért nem?) az imolai püspöki székre helyezett át.[3] Midőn Demeter, a bíboros esztergomi érsek elhunyt (1387. augusztus 3.), Kanizsai János lett utóda előbb a főkanczellári méltóságban, aztán az esztergomi érseki széken.[4] Nagy szolgálatokat tett a királynéknak ama zavaros időkben, mikor annyian elhagyták őket, udvarokat kerülték, hogy Kis-Károly pártjára szegődjenek. Kanizsai János egri püspök kedves egyénisége, megnyerő modora, békéltető édes beszéde sok szenvedélyt csillapított és sok ellenzékit nyert meg számokra.[1]

A harmadik testvér: Kanizsai István már 1386-ban végzett apródi szolgálatot Erzsébet és Mária királyi udvarában, mire őt előkelő származása (generis insignitas) és szelid lelkülete (bone indolis iuvenis) tette alkalmassá. Midőn a kiralynék Kis-Károly megöletése után a Garák kiséretében a déli részekre indulának, hogy a horvát lázadást lecsendesítsék, Kanizsai István is kíséretökhöz tartozott. Lovagias részt vett a király védelmében, midőn Gara várától nem messze a lázadók őket megrohanták. Leverték őt is, elfogták, zsákba varrták, tömlöczbe vetették, hol lábán és nyakán megvasalva szinte egy egész keserves évet töltött el (1386/7).[2]

Mind hármuk érdemeit az ország és király körül Zsigmond adományos leveleiből[3] a következőkben adjuk elő:

Már Zsigmond koronázása se történt János érsek és fivére hozzá járulása nélkül. Sőt az ő kedvezésök, segélyök és tanácsok sokban előmozdítá, hogy Zsigmond fejére tették a koronát.[4]

Midőn pedig Zsigmond hadat jára a ráczok ellen, János érsek két zászlóaljjal szegődött hozzá. Részt vettek a hadjáratban Miklós és István is, mely utóbbi számos csatlóssal testvéreinek zászlója alatt mint «vitéz katona» (tiro fortis) harczolt. Az ő segélyöknek köszönte Zsigmond király első sorban, hogy Chestin és Borych várakat elfoglalhatta.[5] Hogy Dalmát- és Horvátország visszatértek a király hűségére, sőt Bosznia királya is újra meghódolt a magyar koronának, abban is nagy részök volt a Kanizsaiaknak. Zsigmond király, ugyanis, hadat vezetvén a Száván túl a Horvátiak ellen, kik előle Dobor várába menekültek, e várat a Kanizsaiak taná-

[1] Sopronm. Oklt. I, 483. 488. 491. 495. 529. — Fejér, CD. X I, 347. 402. X II, 265. X III, 198. — Hazai Okmt. V, 165. — *Kanizsai Miklóst* tárnokmesterré 1388. évi husvét előtt, elmozdítván e méltóságból Zambo Miklóst, nevezte ki a király. Első teendője volt a makacskodó körmendi birákat fej- és jószágvesztésre ítélni. (Fejér, CD. X/VII, 267.)

[2] Sopronm. oklt. I, 418. 420. 442. 451. 462. — Memoria Basilicæ Strigon. 125.

[3] Pray, Specimen Hierarch. Hung. I, 209. — Ez érdekes adatokat nyilván a pápai regesták oly kötetéből másolta le Pray, mely azóta a napoleoni időkben elveszett, mert Theinernek nincs rólok tudomása.

[4] Hazai Okmt. V, 165. — Fejér, CD. X/I, 347. — Sopronm. Oklt. I, 488. 491. 493.

[1] Fejér, CD. X/I, 402.

[2] Fejér CD. X I, 334. 399.

[3] Pray. Dissert. in Annal. vet. Hunn. 143. — Katona, Hist. Crit. XI, 272. — Fejér, CD. X/II, 438. — Sopronm. Oklt. I, 542.

[4] Fejér, X/I, 420. — A koronázás 1387. márczius 31-én történt; azt azonban különböző alkudozások előzték meg. (V. ö. Palacky, Gesch. von Böhmen, III/I, 41.)

[5] Fejér, CD. X/I, 599. — Engel (Gesch. des ung. Reichs, II, 179.) tud valamit, de igen keveset, e hadjáratról.

csával és segítségével vette be a magyar sereg és égette porrá.[1]

Később Zsigmond király Kis-Oláhországba vagyis Moldvába szándékozott hadat vezetni, melynek vajdája és népe fölmondották a magyar szent koronának az engedelmességet. Kanizsai István, akkor a székelyek ispánja, a maga népével s a székelyek hadával megelőzte a király seregét; a havasok szorosait megtisztítván az ellenségtől, nagy pusztítást vitt végbe Moldvában, s a király előhaladását, ki mellett János érsek zászlóalja őrködött, megkönnyítette. Majd egyesülvén a derék haddal, a vajda hadi tömegét ügyes vitézséggel és megfontolt hideg számítással megbontotta és szétszórta.[2] Aztán a királyt a vajda fővárosáig kísérte, hol ennek sikerült alázatos meghunyászkodással Zsigmondot megengesztelnie s a hűségi esküt megújítván, ismét adófizetője lett az országnak.[3]

Zsigmond király ezután csak azért tért vissza országába, hogy hadait rendezvén, újabbakat gyűjtvén, legott az oláhok és — kikkel ezek szövetkezének — a törökök ellen harczolandó, Havasalföldre törjön. A Kanizsaiak közől csak István volt vele, ki bátyjának, Miklósnak hadait is vezette. Fényes győzedelem járt nyomában; az oláhok és törökök megfutamodtak. Zsigmond király aztán megostromolta Kis-Nikápolyt és bevette, hol Kanizsai István és övéi közől számosan megsebesültek.[1] — Bátyjai ez alatt másutt voltak elfoglalva. Miklós, a királyi tárnokok mestere követségben járt a franczia királynál és

[1] Zsigmond király e levele hitelesíti Turóczi krónikáját (IV. rész, 5. fej.), csakhogy Turóczi előbbről kezdi, onnét, hol Zsigmond Pozsega várban veszi ostrom alá a Horvátiakat, mint azt Zsigmond egy más oklevélben (Fejér, CD. X/II, 315.) előadja.

[2] «Adversus cuneum exercitus ipsius Stephani vaivode agilitate strenua et audacia imperturbabili, in ingentem nostram et regni nostri exaltacionem ... hostium cuneum conquassavit.» (Fejér, CD. X/II. 274.)

[3] A királyi levél előadása növeli hitelét a Turóczi krónikájának (IV. könyv, V. fejezet), mely — nincs kétség benne — e helyt a királyi könyvekből merített. Időmeghatározása ellen azonban némi kifogást tehetni. A Turóczi krónikája ezen moldvai hadjáratot a Zsigmond koronázása utáni negyedik évre, 1390-re teszi. Nyomdokait követik (régibb történetíróinkat nem említvén) *Ráth Károly* (M. kir. tartózkodási helyei 88. l.), ki azt 1390 nyarára —, azonképen *Szabó Károly* (Székely Oklt. I, 82.) ki szintén 1390-re —, nem különben gróf *Lázár Miklós* (Századok, 1880, 743.), ki ugyanazon évi juniusra teszi e hadjáratot. A mit bajos elhinni. Tény, hogy Kanizsai István e hadjáratban már mint székely ispán vőn részt, «Stephanus de Kanisa pro tunc comes Siculorum existens», mond Zsigmond király. Ő azonban még 1390. augusztus 23-án csak «aulæ regiæ iuvenis» (Sopronm. Oklt. I, 498.), 1392. évi február elején nősül (ugyanott I, 504.), és csak 1392. évi márczius 10-én neveztetik (tudtunkra) először székely ispánnak (Fejér CD. X/II, 54.). — Ez ugyan nem elég ok azon állításra, hogy Kanizsai István akkor lett székely ispánná, mert okleveleink hallgatása mellett lehetett már előbb is azzá. Mégis 1390. augusztus 23-ka előtt nem, s így a moldvai hadjárat ugyanezen év nyaráról, nevezetesen juniusáról már elmarad, annál inkább, mert Zsigmond király junius elején Pozsonyban, Trencsénben vagy Temesvárt, junius 21-én Váradon keltez. (Ráth K. i. h.) De továbbá, Zsigmond király a Kanizsaiak számára kiállított adományos levelekben (előttem épen a Sopronm. Oklt. I, 544. lapja áll nyitva), miután a moldvai hadjáratot elmondá, így folytatá: «his laudabiliter ... iam finitis et solidatis, post ingressum nostrum ad regnum Hungarie factum, instaurato per nos et preassumto exercitu in partes Transalpinas» indított hadjáratot. E szövegből azt olvasom ki, hogy a moldvai és havasalföldi hadjárat közt nem telt el sok idő; csak annyi, míg Zsigmond az országba visszatérvén, seregét reorganizálta. Ámde a havasalföldi hadjárat ideje meg van határozva, mert ezen hadjárat alatt halt meg Zsigmond király első neje Anjou Mária 1395. évi május 17-én. Én tehát a moldvai hadjáratot a téli idő daczára az 1395-ki januáriusra vagyok hajlandó tenni, már azért is, mert Zsigmond 1394 deczember 26-án Tordán, aztán ismét 1395 február 13-ik napjától márczius 25-ig Brassón, Fekete-Halmon, Szebenben és Kolozsvárt keltez. Hozzá járul e nézetem támogatásához, hogy Kanizsai István, a moldvai hadjárat főhőse ugyancsak 1395. évi márczius 11-én először fordul elő mint királyi főajtónálló, de még egyúttal székely ispán (Fejér, CD. X/II, 274.), mely előléptetés jutalma lehetett moldvai vitézkedésének, valamint hogy ugyanazon napon, 1395 márczius 11-én, Zsigmond király Kanizsai Istvánnak adományozza a maradék nélkül elhalt Orbánhidai Varju János jószágait «a moldvai hadjáratban kitüntetett hű szolgálatai jutalmául». (Fejér, CD. X/II, 273.) Mely jutalom, ha a moldvai hadjárat 1390-ben volt volna, nyilván kissé későn érkezett volna.

[1] V. ö. Thwrocz, Chronica Hung. p. IV, c. VI. — A havas-alföldi hadjáratban való részvétel jutalmául veendő, hogy Zsigmond király Kanizsai Istvánt somogyi vármegye-ispánná, mely méltóság Dabbisa bosnya király halálával 1395 szeptember 7. üresedék meg, tette (Megyes, 1395. szeptember 29.). A király Kanizsai Istvánt «curiæ nostræ magister»-nek nevezi. Az udvari méltóságok viselői, az ajtónállók, étekfogók, pinczérek, lovászok stb. mesterei a királyi udvar mesterei köznevet viseltek. (Fejér, CD. X/II, 274.)

Olaszország fejedelmeinél.[1] János esztergomi érsek pedig az országkormányzás gondjait vette magára. — Mária királyné az alatt, míg férje Havasalföldön harczola, elhunyt. János érsek fényesen temettette el őt Váradon. Alig végezte el azonban e gyászos feladatát, a sürgős kötelesség Kassa vidékére, a lengyel határra szólította, honnan Ulászló lengyel király Mária halálának hirét vevén, szándékozott az országba nyomulni, hogy nejének, az Anjou Hedvignek, Mária hugának jogait, mint hivé, érvényesítse. De Kanizsai János tekintélyes haddal utját állotta s az országot a háború nyomorától megóvta.[2]

A következő évi hadjáratban a törökök és bolgárok ellen részt veendők, a három Kanizsai testvér mindegyike egy-egy zászlóaljjal személyesen megindult. A király azonban Miklóst Bulgáriából visszaküldötte ország-őrizni. — Zsigmond hadai Bodonyt és Orsovát[3] megvették; ellenben Nagy-Nikápolynál 1396. évi szept. 28-án iszonyú vereséget szenvedtek. Az Osl-nemzetség számos, minden korú tagja ott veszett,[4] mert a Kanizsaiak három zászlóaljából csaknem senki se menekült. Megmenekült mégis a király, kinek oldala mellől Kanizsai János érsek és István mester nem távozának. Ők egy hajóra szállottak a királylyal, mely őket a Duna torkolatáig, innét a tengeren Konstantinápolyba, aztán tovább Dalmátországba hozta.[5]

Ennyi érdem jutalom nélkül nem maradhatott. Az első jutalmak a méltóságok valának, melyeken a Kanizsaiak fokról fokra fölebb haladtak, és melyek bőséges javadalmazással jártak. — János esztergomi érsek volt Magyarország első prímása. IX. Bonifáczius pápa Zsigmond király kérésére kinevezte őt a római szent-szék született követének, mi nem volt puszta czím akkor, s elsőben (1394. április 24.) az esztergomi érseki tartomány, aztán (1395. márczius 16.) egész Magyarország prímásának.[1] János egyike volt legjelesb főpapjainknak.

Azután következtek a jószágadományozások, melyek a Kanizsaiak szemében ép oly kívánatosak valának, mint a méltóságok. Megnyitja ezek sorát a kapuvári királyi uradalom adományozása János egri püspök és kanczellár részére.[2] — Azután következett a jólelkű és vitéz testvér, ki oly lovagiasan igyekezett felséges asszonyait megvédeni. A királynő kiszabadulása után Novigrádból, még Kőrösön, 1387. aug. 3-án iratta meg adományos levelét[3] a győrmegyei Barátiról, melyet a gesztesi királyi vár törzsvagyonától a végre szakított el, hogy azt Kanizsai Istvánnak s általa bátyjainak adományozza.[4] — Röviddel utóbb, 1388. május 7-én kapták a Kanizsaiak a Zala vármegyében fekvő Gelse, Lak és Sziget nevű királyi javakat;[5] és még azon évi június 20-án a hűtlen Endrédi

[1] E követség egybefüggött a nagy hadjárattal, mely a nikápolyi szerencsétlen ütközetben érte végét. (V. ö. Aschbach, Gesch. K. Sigmunds, I, 95.)

[2] V. ö. Caro, Gesch. Polens III, 160.

[3] Bodony = Bdyn = Widdin; Orsova alatt Török-Orsovát kell érteni a Duna jobb partján.

[4] «Proximis et consanguineis in prima, secunda et tercia generacionis lineis eisdem annexis . . interemtis.» Kár, hogy név szerint nem ismerjük őket.

[5] Nieheim «de Scismate» czímű művében (Additamentum codicis Paderborn. ed. Erler, p. 328.) a franczia és német segélycsapatok vetélkedését mondja a csatavesztés okának. Ugyanígy nyilatkozik Jac. Twinger de Königshofen: «da widersprochent die Swobe: es were ir recht von alter her, daz sii den vorstrit soltent han.» — «Dum (Sigismundus nex) victus fugatusque a Basarcho (Bajazet) dominatore Teucrorum errabundus et pavens versus Byzantium perveniret, capitaneus nostre (a velenczei tanács írja ezt) armate classis, qui partibus illis aderat in succursum christianorum, eundem dominum regem, omnia a tergo et fronte timentem, de faucibus inimicorum eripuit, susceptumque in galeis cum multis prelatis et baronibus honorabiliter et humane Byzantium perduxit, exinde divertendo per portus et oppida nostra in Dalmacie partibus felici navigacione deposuit.» A velenczei állami levéltárból (Deliberazioni VI, f. 67.) kiadta Finke, Forschungen und Quellen, 319. lap. — V. ö. Fejér, CD. X/II, 343.

[1] Vat. magyar Okiratt. I III, 249. 291. — Fejér, CD. X/II, 200.

[2] Hazai Okmt. V, 165. 167. 169. 177—183. — Zsigmond levele Semtén, 1387. május 16-án, Mária királynőé Zágrábban ugyanazon évi július 13-án kelt. A kapui uradalomhoz tartozott: Kapu vára és helysége, Lövő, Vitnyéd, Iván, Keed, Szil, Pordány, Bogyoszló, Istvánháza, Babót, Erdő, Hidász, a beledi hídvám, a hozzá tartozó üres (jobbágyi) telkek s a kegyuri jog a nevezett helységek egyházai fölött.

[3] Melyhez Zsigmond király hozzájárulása következett; valaminthogy a királyi pár kölcsönös egyértelemmel járt el hasonlókban azóta, hogy Zsigmond megkoronáztatván, Mária kormánytársa lett.

[4] Fejér, CD. X/I, 333. 339. 344. 377.

[5] Fejér, CD. X/I, 402. 420.

Szász Mátyás összes birtokait, melyek kettejében: Endréden, és Szergén vagy Zereglyén a beigtatás ellenmondás nélkül meg is történt;[1] míg november 3-án a lázadó Babonaki Andrásnak, Horváti János kegyetlen hivének birtokát, Kis-Babonakot Zala vármegyében.[2] — Továbbá 1390. április 17-én a Kanizsaiaknak engedte át Zsigmond a sopronmegyei Rovó várat, melyet előbbi birtokosai, mint hazaárulók az osztrákok kezére juttattak, de aztán a Kanizsaiak visszafoglaltak.[3] És ismét a kőrösmegyei Szentét, melyet a lázadó «keresztes», Palisnai János hivétől, Szentei Jánostól,[4] — nemkülönben a somogymegyei Korpádot, melyet a hűtlen Korpádi Lászlótól vett el.[5] — Érintettük már, hogy Zsigmond király Kanizsai Istvánt a moldvai hadjáratban szerzett érdemeiért Varjú János örökösévé tette.[6]

Ugyancsak a koronázás körül teljesített jeles szolgálatokért, mintegy koronázási emlékül adta Zsigmond király János érseknek és általa az esztergomi főegyháznak az Esztergom közelében fekvő Nyerges-Ujfalu, Bajót, Gene-Marótja, Mocs és Sédtő (ma: Süttő) nevű lakott, nem különben Rab, Csenke, Pél és Berény nevű lakatlan helységeket.[7] E birtokok előbb a Nagy-Martoniakéi voltak, aztán zálogképen a Kanizsaiakra —, csere útján Lajos királyra — és királyi adományozás által az esztergomi érsekségre jutottak, mely maig is birja azokat. De Bajót ellen kifogást tett a királyi kápolna ispánja, minthogy Bajót időközben az ő javadalmazásához tartozott. Zsigmond király azonban rövid úton kivette Bajótot a királyi kápolnai ispánság tartozékából, melyhez hosszú időn át úgyse tartozhatott, és különösben adta János érseknek, hogy adhassa vagy hagyhassa, a kinek akarja, első sorban mégis egyháziaknak (1395. április 26.).[8]

Ha már az elősorolt adományok fejedelmiek valának, nem kevésbbé fényes vala az, midőn Zsigmond király 1397. márczius 4-én a hűtlen Laczkfiak: Istvánfia István és Miklósfia András simontornyai birtokait elvette s a Kanizsaiaknak adta.[1] A Kanizsaiak számára tett királyi adományokhoz sorolandók még a sopronmegyei Barbács, Sárkány és Kisfalud.[2]

A királyi bőkezű adományoknál nem kevesebbre mehetett, a mit a Kanizsaiak vásárlásokkal szereztek. Mert őseik példáját, kik jó gazdák, szorgalmas, iparkodó és szerző emberek valának, híven követték. Bizonyság reá, hogy Kanizsai Miklós, a tárnokmester nem átallotta a győri püspök locsmándi tizedét bérbe venni;[3] a főbizonyság pedig azon tömérdek összegek, melyekkel rendelkeztek.

Hallgatással mellőzve kisebb vételeiket,[4] mennyit kölcsönöztek a folytonos pénzszükségben szenvedő Zsigmond királynak a Kanizsaiak, arról szám szerint csak egy alkalommal értesülünk, midőn Kanizsai István részint Lajos bregai herczegnek, részint Zwydergal herczegnek és némi részben zsidóknak 2198 magyar arany forintot fizetett helyette.[5] De ezen, akkor tekintélyes összeg potomság lehetett azon pénzhez képest, melyért Zsigmond a Kanizsaiaknak a lékai és

[1] Sopronm. Oklt. I, 488.

[2] Fejér, CD. X/I, 347. 365. 425. X/V, 147.

[3] Fejér, CD. X/I, 586. X/IV, 48. — Sopronm. Oklt. I, 495.

[4] Fejér, CD. X/II, 54. X/IV, 48.

[5] Fejér, CD. XI, 426. 527.

[6] Fejér, CD. X/II, 273.

[7] Fejér, CD. X/I, 454. 461. 499. X/IV, 479. X/V, 691.

[8] Fejér, CD. X/II, 265. X/VIII, 394. — János érsek Bajótot, Ákos-Palotával és Zamárddal, nemkülönben Chinoránnal és Rippénynyel együtt, melyeket szintén Zsigmond királytól kapott, az általa alapított Boldogasszony kápolnának javadalmazására fordította. (Fejér, CD. X/II, 181. 184. 237. 345. 360. 385. 469. X/IV, 474. X/V, 690. X/VI, 144.)

[1] Fejér, CD. X/II, 415. X/IV, 48.

[2] Fejér, CD. X/I, 599.

[3] Sopronm. Oklt. I, 495. — Nem különben cselekedett Kanizsai János érsek, ki a veszprémi püspöktől «decimam cultelli Germen» vette bérbe. (Fejér, CD. X/VIII, 342.)

[4] Sopronm. Oklt. I, 407: Robauer Péter soproni polgár eladja a Kanizsaiaknak majadi (Margaréta) birtokát 55 márkáért. — Ugyanott 410: Az Ebergőcziek eladják a Kanizsaiaknak ebergőczi, dági, muzsaji és röjtöki birtokaikat. — U. o. 417: A Kanizsaiak megveszik a sopronymegyei Vonaz felét. — U. o. 459: Dési István eladja a Kanizsaiaknak dési birtokát 332 font *fehér* denárért. A «fehér» denár, vagyis jó ezüstből készült pénz ellentétben a «szerecsen» denárhoz, melynek emléke szintén fönmaradt a Sopronm. Oklt. I, 484. lapján. — Nagyságos Monostori Miklós zálogba adja birtokrészét «in possessione Nemethet vocata in districtu Csallóköz in minori comitatu Posoniensi». (Fejér, CD. X/II, 185. 227. 242.)

[5] Hazai Okmt. VII, 446. — Kik azok a Bregaiak és Zwydergal, l. Wertnert, Századok, XXIII, 772.

sárvári, csepregi és szigeti uradalmakat zálogba adta, utóbb (1390-ben) pedig rájok iratta.[1]

A Nagy-Martoniaknak 1381-ben 1400, hat penzás font bécsi dénárt kölcsönöztek, a miért zálogba kapták Kőhid- (Vulka-) Pordányt és Kövesdet, azaz a mai Száraz-Vámot.[2] — Bazini és Szent-Györgyi Tamás grófnak pedig 6800 arany forintot adtak, hogy kiválthassa magát Jodok morva őrgróf fogságából. Ez összegért Tamás gróf Zazlop (Oszlop) várát összes tartozékával, továbbá Szék és Szaka nevű birtokokat ruházta rájok.[3] — Uj-Udvar miatt is, mely a Kanizsaiak csurgói birtokával szomszédos vala, sok surlódások volt a kereszteseknek a Kanizsaiakkal, melyeket végre is úgy szüntettek meg, hogy elzálogosították nekik Uj-Udvart 4000 arany forintért.[4] — Megszerezték a Kanizsaiak még Porostyán várát Soprony megyében, Azárt és Tót-Rédét Veszprém megyében, Bekcsehelyet és Egerszeget Zalában. Értesülünk felőlök, midőn Zsigmond király összes, a Kanizsaiaknak tett adományait új pecsétjével megerősíté, és az összes bíróságoknak meghagyá, hogy mindezen birtokjogok behatóbb igazolására ne kényszerítsék őket.[5] — És midőn Zsigmond király Temesvárt országgyűlést tartván, ez őt felhatalmazta, hogy mindazon adományokat, melyeket elleneseinek félelemből tett, visszavonhatja: a Kanizsaiak javaira e határozatot ki nem terjeszté a király. (1397.)[6]

Mindezeken felül még egy nagy kedvezményről van tudomásunk, melyet Zsigmond király a Kanizsaiaknak tett.

[1] Sopronm. Oklt. I, 497., hol ez uradalmak tartozékai fölsorolvák.

[2] Sopronm. Oklt. I, 453.

[3] Sopronm. Oklt. I, 511. 512. 514.

[4] Fejér, CD. IX/VII, 348. 375. 382. 396. 406—7. X/I, 52. V. ö. CD. X/V, 216. 225. 448. 801.

[5] Sopronm. Oklt. I, 541. 586. — Fejér, CD. X/IV, 489. 753. Végül még egy visegrádi házat is ajándékozott nekik Zsigmond király azon házak keleti szomszédságában, melyeket már birtak. (Fejér, CD. X/V. 302. 304. 457.) Mennyi házok lehetett Budán is, hozzávethetjük abból, hogy Kanizsai Miklós az örményesi pálosok (Kehida mellett) javadalmazására csupán öt budai házat ajánlott fel. (Zalam. Oklt. II. 257. V. ö. Fejér, CD. X/II, 163. 407.)

[6] Fejér, CD. X/II, 438. — A 1397-i temesvári országgyűlésre nézve l. Knauz ily című jó értekezését: «Az MCCCXCVII-ki országgyűlés végzeménye.» Pest, 1856.

Érintők, hogy Szarvkő vára a Kanizsaiak birtokába jutott. Szarvkőhöz tartozott Szabó-Marton, másként Kis-Marton, mely már akkor a maig is használatos német nevén, mint Eisenstadt se volt ismeretlen. E helyet szemelte ki Kanizsai János özvegye, Miklós, János és István anyja lakó helyéül. Hogy biztosan lakhassék itt az osztrák határon, a németek gyakorta ismétlődő rablójárataik ellen meg kellett azt erősítenie, s mivel új erősségek építése királyi engedelem nélkül nem járta, parancsot eszközölt ki Lajos királytól, melyben meghagyja Kanizsai János özvegyének és fiainak, hogy Szabó-Marton nevű mező-városukat fallal kerítsék be.[1] Ez kellett a Kanizsaiaknak, mert ők Kis-Martonból tekintélyes várost akartak alkotni. Kivitték tehát Zsigmond királynál, hogy Kis-Martont szabad várossá tette; megengedte, hogy országos, a budaihoz hasonló vásárt tarthasson; hogy a kereskedelemnek akkor is tényezői, a zsidók falai közt lakhassanak és azon jogokkal birjanak, mint a budai vagy a soproni zsidók; kiváltságot adott, hogy a kis-martoniak sehol az országban, Sopronban legkevésbbé harminczadot fizetni ne tartozzanak.[2]

Kellemes, de sőt fényes, a király befogadására is alkalmas lakóhelylyé és jómódú várossá tette a Kanizsaiak gondoskodása Kis-Martont. Mert midőn 1392. évi februárius elején Kanizsai István ott üllötte menyekzőjét, csakugyan megjelent a király is az ünnepségen.[3] — Jöttek oda később más vendégek is, de nem szivesen látottak, kiket szintén a város jóléte kecsegtetett: osztrák rablók, mint azonnal előadjuk.

A dolog, mint Zsigmond király leveléből értesülünk,[4] így esett: Fraknói Pál gróf még élt, Fraknó vára gondozását és kormányát Lintzer nevű németre bízta, s ezt nevezte ki halála esetére († 1390 után) gyermekei gondviselőjéül.[5] Lintzer

[1] Sopronm. Oklt. I, 394.

[2] Fejér, CD. X/I, 605. 607. — Sopronm. Oklt. I, 491. 493.

[3] Sopronm. Oklt. I, 504. — «Quod nos, una cum prelatis et baronibus nostris tercio die festi S. Dorothee virginis et martiris (február 8.) in Kismarton existentibus», írja 1392-ben Zsigmond király. (Fejér, CD. X/II, 44.)

[4] Sopronm. Oklt. I, 530., de dato 1398. aprilis 14.

[5] «Graff Paul ze dem Vorchtenstein» ezen embert, 1388-ban telkes bérlőjét így nevezi: «der Gnecht Hanns

megrakta Fraknót fegyveres idegenekkel, kivált németekkel és rabló hadjáratokat végzett velök a szomszéd magyar urak ellen. Igazságot nem a királynál keresett, hanem a maga birája volt. Mintha Fraknó nem is a magyar koronához tartoznék, hanem független grófság volna, «német módra» fölmondotta a Kanizsaiaknak a barátságot, s míg ők a király fölhivására a törökök ellen harczolának, az «új rabló» lecsapott Fraknó várából német zsoldosaival és tömérdek kárt okozott nekik. Zsigmond király tehát Lintzerre és czinkostársaira szabadítá a Kanizsaiakat, hogy ott és úgy ártsanak nekik, a hol és a mint tudnak. Ha sikerülne Fraknót elfoglalniok, legyen az övék. — De Lintzer — úgy látszik — nem volt magában; mert ugyanazon napon felhatalmazta Zsigmond király a Kanizsaiakat, név szerint Miklós urat, mint Sopron, Vas és Zala vármegyék ispánját, hogy Répczefői Jánost (Jensel) és czinkostársait, kik közt egy cseh Jankó is említtetik, valamennyit a borsmonostori apát benső embereit, kik mint kémek és árulók a szomszéd osztrákokkal szövetségben állottak, ezeket az országba hozták rabolni, pusztítani, gyujtogatni, fenyítse meg, jószágaikat foglalja el és további utasításig elfoglalva tartsa.[1]

A Kanizsaiak — ebben nem kételkedhetünk — eljártak megbizatásokban. Ha Fraknót el nem foglalták is, a Nagy-Martoniakat segítették tönkre tenni. Valószinűleg összefügg ez ügygyel, hogy 1406-ban «némely németek Ausztriából» álnok módra Kis-Martonba lopództak, a várost elfoglalták, s onnét, mint már érintők, Lozst is meglepték és feldúlták.[2] — Viszont a bors-monostori apát még 1411-ben is tiltakozik az ellen, hogy Kanizsai János érsek, öcscse István előbb királyi főajtónálló, ennek fia László, nemkülönben néhai Miklós tárnokmester fiai: János és István birtokait elfoglalva tartják.[3]

Így érték meg a Kanizsaiak, az Osl nemzetség ezen kimagasló ága a XV. századot.[4]

* * *

Az első, ki a három testvér közől meghalt, II. Miklós, az ex-tárnokmester volt: 1405-ben már nem él.[1] — Két felesége volt. Az elsőt Katalinnak hítták, s midőn elhunyt, Miklós, örömében-e, bujában-e? nem tudjuk, de ünnepélyesen megfogadta, hogy többé nem nősül. Utóbb, 1292-ben azonban arra való tekintetből, hogy a Kanizsai család fája nagyon kevés termő ágra szorítkozék, kérte a pápát, mentse fel őt fogadalma alól, és újra megnősült.[2] — Két fia maradt: *III. János* és *IV. István*.

Kanizsai II. János, esztergomi érsek 1418. évi május hava 20-án szenderült jobb létre.[3]

István a királyi ajtónállók volt mestere, ki 1418-tól fogva mint soproni vármegye-ispán megint és pedig 1428-ban elkövetkezett halálaig szolgálta a közügyet,[4] egy *László* nevű fiút hagyott maga után.[5]

A Kanizsai Imrétől származott harmadik nemzedék tehát három tagból áll; ezek: *III. János* és *II. István* (a II. Miklós fiai), I. *László* (a II István fia).[6]

III. János, noha atyjának, a volt tárnokmesternek első feleségétől született,[7] öcscse, III. Ist-

der Lintzer und Fraw Ursula seine Hausfraw.» (Fejér, CD. X/VIII, 91. 274.)

[1] Sopronm. Oklt. I, 529.

[2] Sopronm. Oklt. I, 620.

[3] Sopronm. Oklt. I, 646.

[4] Tekintettel arra, hogy voltaképen genealogiát irok, s hogy értekezésem amúgy is már hosszúra terjedt; aztán meg, minthogy kifogytam az Anjou-korból, mely tanulmányaim talaját képezi, melyet míg meg nem műveltem, elhagyni annál kevésbbé akarok, minthogy a Zsigmond-kori történet számára csak most kezdik gyűjteni az újabb adatokat: összevonom vitorláimat, s innentúl csak a genealogiai adatok összeállítására szorítkozom, a mennyiben azok tanulmányaim közben kezem ügyébe estek.

[1] Fejér, CD. X/IV, 448. 451. — Sopronm. Oklt. I, 496, jegyz. — V. ö. Fejér, CD. X/IV, 560. X/V, 216. 225. 447.

[2] Vat.-magyar Okiratt. I/III, 233.

[3] Schematism. cleri Strigon. 1890.

[4] Fejér, CD. X/II, 267. X/VI, 267. — Sopronm. Oklt. I, 45. 103.

[5] Kanizsai II. Istvánt 1427. aug. 29-én találom utoljára említve. (Sopronm. Oklt. II, 11.) Nagyon hatalmaskodó emberré vált a «bonæ indolis iuvenis.» Zsigmond király 1422-ben írja neki: «Vobis pridem oretenus commisisse recolimus, a patracione ... actuum nefariorum debeatis abstinere.» (U. o. 64.) Ellenben jótékony cselekedeteit l. Fejér, CD. X/VI, 267. 778. 779.

[6] Együtt említtetnek 1411-ben (Sopronm. Oklt. I, 646.); azonban János és István már 1406-ban is szerepelnek. (U. o. 496. 575.)

[7] Minthogy III. János fiáról, *II. László*ról már 1406-ban veszünk tudomást (Sopronm. Oklt. I, 576.), nem lehet, hogy az 1392-ben kötött második házasságból szüle-

ván megelőzte őt a sírban, mert 1411-től fogva se felőle, sem ivadéka felől nem emlékeznek történeti kútfőink.[1] Ellenben III. János, ki érsek nagybátyját a konstanczi zsinatra követte (1415),[2] 1424-ben az akkor még élő II. Istvánnal, szintén nagybátyjával s ennek fiával, I. Lászlóval a simontornyai uradalmat Ozorai Pipo (Scolari Fülöp) sárvári uradalmával elcserélte.[3] — Elhúnyt 1428. évi őszszel, III. Imre nevű kiskorú gyermeket hagyván maga után; ezt is anyátlanul, mint látszik, minthogy szükséges volt jószágigazgatókat, gyámokat rendelni melléje.[4]

Azonképen I. László is, noha 1430 elején még királyi kegyelemben részesüle, még ugyanezen évben meghalt, mert felesége ez évben már özvegyül említtetik.[5] Ez hasonnevű fiút, *III. Lászlót* és három unokát hagyott maga után.[6]

Ime tehát a negyedik nemzedék csak két tagból állt: *II. Imré*ből, ki III. János fia, és *III. László*ból, ki I. László fia.

III. László előkelő szerepet viselt az országban. Részt vett a királyi tanácsban; Zsigmond király sürgősen kéri, hogy Sienába száz lovas katonát küldjön az ő veszedelmes helyzete ótalmára; soproni főispánnak és «nagyságos»-nak czímeztetik.[7]

Azonban nem sokáig élte túl atyját. Zsigmond király 1343. augusztus 26-án fölhíja Molnári Kelemen győri püspököt, hogy abban a perben, melyet *az időközben elhalt* Kanizsai János és László ellen folytatott, ezek kiskorú fiainak: a Jánosfia Imrének és a László fiainak: Miklós-, László- és Lőrincznek (sic), mert még gyermekek, haladékot adjon.[1]

II. Imre és III. László özvegye, Dorottya kiskorú fiaival együtt elsőben Albert király özvegyének, Erzsébetnek, aztán fiának, V. László királynak és gyámjának Frigyes császárnak pártjához csatlakoznak, a miért jószágaikat elvesztették. Nevezetesen Kéthidát I. Ulászló király a Gersei Petőknek adományozta, a Rozgonyiak pedig Kanizsa várát ostrom alá vették. A szorongatott őrség látván, hogy a várat tovább nem tarthatja, fölkérte Alsó-Lindvai Bánfi Istvánt és Pált, mentsék meg a várat. Az őrség kész volt a várat átadni a Bánfiaknak, a vár védelmében netán teendő költségeiket megtéríteni; csak az ostromlókat távoztassák el és szabadítsák meg Kanizsai Imrét Rozgonyi Rénold fogságából. Hogy ajánlatokat kecsegtetőbbé tegyék, megigérték, hogy Bánfi István leányát, Dorotytyát a Kanizsaiak közől az, kinek korához leginkább illik, feleségül veendi.[2]

Lett-e valami e tervezett szövetségből? eddig ki nem deríthettük.[3] Tény azonban, hogy a Kanizsaiak egyéb birtokait, nevezetesen Kapuvárt és Sárvárt Rozgonyi János és testvérei elfoglalták s az országos tanács parancsára 1446. június 21-én adták vissza. Ekkor azonban a Lászlófiak közől csak ketten éltek, III. Miklós t. i. és IV. László. IV. János időközben, tehát fiatalon és maradék nélkül meghalt.[4]

II. Imre azután még hosszabb ideig szerepel; 1456-ban a zalamegyei Récsét adja zálogba.[5] Ezentúl nem hallunk felőle. 1476-ban, midőn fiául *György* említtetik, ő már csak néhai.[6]

Ezen *I. György* tehát és III. László fiai: *III. Miklós*, *IV. László* és *IV. János* teszik ki a Kanizsaiak ötödik nemzedékét.

IV. Lászlóról tudjuk, hogy erdélyi vajda volt;

tett legyen. De ezen II. László nem volt hosszú életű, mert aztán nincs róla emlékezés.

[1] 1414-ben január 27-én, midőn a Kanizsai család összes, nagykorú tagjai együttesen lépnek föl, már csak II. János egymaga jelentkezik a néhai tárnokmester fiául. (Sopronm. Oklt. II. 11. azonképen a 15. és 18. lapon.)

[2] Fejér, CD. X VIII, 558.

[3] Sopronm. Oklt. II, 77.

[4] Fejér, CD. X VIII, 168. — Sopronm. Oklt. II, 147. 228.

[5] Sopronm. Oklt. II, 147. — Fejér, CD. XI, 376.

[6] 1431. deczember 19-én Kanizsai László és Imre, nemkülönben László fiai: László, János és Miklós panaszt emelnek Garai Miklós nádor előtt, hogy három kis-martoni kereskedőt, jobbágyaikat, midőn a székesfehérvári vásárra menének, a poki erdőben megrabolták. (Sopronm. Oklt. II, 179.)

[7] Fejér, X VII, 429. 474. — Sopronm. Oklt. II, 184. 187. — Zalam. Oklt II, 480.

[1] Sopronm. Oklt. II, 210. — László harmadik fiát Lőrincznek nevezi a király levele, nyilván tévedésből, miután atyja ezen harmadik fiát, a fiúk is ezen harmadik testvéröket mindig Jánosnak nevezik. (Sopronm. Oklt. II, 179. 182 . . .)

[2] Zalam. Oklt. II, 504. 530.

[3] Van némi okunk úgy vélekednem, hogy Kanizsa a Kanizsaiak számára elveszett. (Zalam. Oklt. II, 591.)

[4] Teleki, Hunyadiak kora, X, 178. — Sopronm. Oklt. II, 299. 300. 311. 321. 332.

[5] Hazai Okmt. II, 298. — Zalam. Oklt. II, 556.

[6] Teleki, Hunyadiak kora, XI, 548.

testvérével, Miklós soproni főispánnal együtt Mátyás királynak hűséget esküdött minden ellensége, névszerint Frigyes császár ellen (1459); később (1465) ugyanő és Elderbach Bertold Mátyás király főlovász-mesterei.[1] Mátyás király ezen Kanizsai Lászlónak tekintetbe vevén hű szolgálatait, melyeket előbb atyjának, a kormányzónak, később neki magának tőn, Döbrente várát a hozzátartozó helységekkel, a veszprém-megyei Pápát több más zala- és vasmegyei helységgel, valamint Remetét Temes vármegyében adományozta.[2]

1476-ban még élt, mikor is a maga és fiai: *V. László*, *V. János*, *IV. István*, nemkülönben édes testvére, néhai *III. Miklós* fiának *II. György*nek és II. Imrefia *I. György* nevében Pereszteg, Hidegség, Boz és Füles helységeket egészen, valamint Kövesd és Czenk felét — nagy szükségben levén — Csupor Demeter győri püspöknek ezerötszáz forintért zálogba adja.[3]

Ezek tehát (I. Györgyöt kivéve) a hatodik nemzedék tagjai.[4]

Megkisértjük ezek után a Kanizsaiak családfáját egybeállítani:

[1] Hazai Oklt. II, 574. 577. — Teleki, Hunyadiak kora, XI, 105. 114.

[2] Teleki, Hunyadiak kora, XI, 96.

[3] Teleki, Hunyadiak kora, XI, 548.

[4] Hozzájok adhatnók még VI. «nagyságos» Lászlót 1512-ben néhai Kanizsai György fiát (Hazai Okmt. V, 409.), ha tudnók, I. vagy II. György fia volt-e? Melyik a két György közől, ki 1505-ben Vas megye örökös főispánjának nevezi magát, biztosan szintén nem tudjuk. Nagy valószinűséggel úgy véljük, hogy az I., mert az örményesi pálos zárda kegyurának vallja magát. E zárdát pedig II. Miklós alapította. (Schmitth, Eppi Agr. I, 356., hol az okmány kelte tévesen 1405-re van téve.) — S ekkor valószinűleg a másik György lesz, ki ugyanazon évben, a rákosi országgyűlés végzésein ily alakban fordul elő: «Georgius de Kanysa, Banus Nándor-Albensis.» (Tudománytár, 1839. ért. VI, 62.) — Egy Kanizsai László, valószinűleg az V., dalmát-, horvát- és tótországi bán (1494. Óváry, Regestái I, 772. szám. V. ö. Hazai Okmt. V, 420.). — 1526-ban előfordul még «nagyságos» Kanizsai *Ferencz*. (Hazai Okmt. V, 428—430.) — 1564-ben végre Miksa király utasítja «generosam et magnificam Ursulam Kanizsay» (Hazai Oklt. III, 451.), kinek eredeti két magyar levelét a Magyar Leveles Tár (I, 131. 141.) adja.

A Kanizsaiak családfája.

I. Osl, ispán, a XII. század második felében.
II. Osl, szerémi bán, 1220—1240.
Tamás, 1228—1248.
I. Imre, 1262—1308.
Kanisai *I. Lőrincz*, zalai főispán, 1308—1330 nov.

I. János, 1330—1370, Orbász, Zana, Varasd és Zagoria ispánja.
I. István, 1330—1376, zágrábi püspök, horvátországi kir. helytartó.
Lőkös, 1330.
I. Miklós, 1337.
Benedek, 1333—1361.

II. Miklós, 1367—1405, kir. tárnokmester.
II. Lőrincz, 1367—1376.
II. János, 1367—1418 május 20., primás, esztergomi érsek.
II. István, 1371—1427, kir. főajtónálló, soproni főispán.

III. János, 1406—1428.
III. István, 1406—1411.
I. László, 1411—1430.

II. László, 1406.
II. Imre, 1429—1456.
III. László, 1431—1434. soproni főispán.

I. György, 1476—1505, vasi örökös főispán.
?
III. Miklós, 1431—1459. soproni főispán.
IV. László, 1431—1476. erdélyi vajda, kir. főlovászmester.
IV. János, 1431—1434.

VI. László, 1512.
II. György, 1476—1505, kir. főpincze-mester, zalai főispán, belgrádi bán (?)
V. László, 1476—1498, Dalmát-, Horvát- és Tótország bánja.
V. János, 1476—1492.
IV. István, 1476.

II. A Csornaiak.

Említettük fölebb, hogy II. Oslfia Tamásnak két fia volt: II. Tamás és Imre, és hogy e testvérek osztozkodásakor II. Tamásnak a rábaközi Szobor jutott. Minthogy pedig Szobor nemsokára «tévedésből» idegen kézre került, 1314-ben pedig visszakerült, de nem a II. Tamás, hanem I. Imre fiaira, mint a mely jószág «erat et est *hereditaria* filiorum comitis Emerici de generacione Osl»:[1] föl kell tennünk, hogy II. Tamásnak semminemű, vagy legalább hosszú életű fimaradéka nem volt, valaminthogy ilyenről említés nem is történik.

Említettük azt is, hogy I. Imrének hat fia volt: *Gergely*, *Lőrincz*, *László*, *II. Imre*, *Mihály* és *Dezső*, kik közől, minthogy Lőrinczczel, a Kanizsaiak törzsével már tüzetesbben foglalkoztunk, e szakaszban róla nem emlékezünk.

[1] Anjoukori Okmt. I, 335.

A harmadik testvér, *László*, is hamar kimarad a sorból, minthogy felőle az 1314. éven túl nincs emlékezet.[1] Kétségkívül időközben kimúlt.

Gergely, I. Imre legidősb, mert mindig első helyen nevezett fia, vitézi pályáját már régebben kezdette meg. IV. László király 1287-ben neki, mint apródjának kárpótlásképen adta a győrmegyei Bika nevű falút, — mely maradék nélkül maradt birtokosát még a tatárjáráskor vesztette el, s azóta lakatlanúl állott, — azért, mert midőn a nevezett király összes seregével a hűtlen Német-Ujváriak, a Henrik bán fiai: János és Miklós ellen síkra szálla, Gergely is rokonaival: a Herbordfia Andrással (Herbord-ág) és Péterfia Andrással (Súr-ág) fogságba került, és kétszáz márkán kellett megváltania magát, s ezen fölül még nagy kárt szenvedett abban, hogy jószágait kifosztották.[2]

Viszályát a Beled-ági Andrásfia Jakabbal szintén érintettük már.[3] Érintettük azt is, mint egyezett meg testvérei élén rokonaival a magban szakadt András fiainak hagyatéka iránt (1325).[4] Valaminthogy részt vett I. Károly király hadjárataiban a Német-Ujváriak ellen, és hogy I. Károly neki adta volt Pereszteget, melyet azonban ismét elvett tőle, hogy nagyobb érdemű öcscsének, Lőrincznek adja (1327).[5] E testvérek közti sajátságos eljárás talán abban leli megfejtését, hogy Gergelynek egyenes örökösei nem voltak; aminthogy ez évtől fogva se felőle, se maradékáról értesítést nem találunk.

Csornai *II. Imré*nek fiául *János* kerül elő 1349-ben, midőn Kanizsai Lőrincz fiai unokatestvérének neveztetvén,[6] személye iránt kétség fönn nem foroghat. Ugyanő előkerül 1359-ben mint «Joannes dictus *Kun*» és 1370-ben mint «Joannes *Kwn*, filius Emerici».[7] És ezen ragadvány-név nagy valószinűséggel sejteti velünk, hogy Kún György és fia Miklós és testvérei, kiket 1398-ban Pinnyei Miklós egyéb Csornaiakkal, tudniillik a Tamás-ági Mihály ivadékával együtt, az Osl nevű birtokon levő halásztanya eladásától tilalmaz; a kik továbbá egyéb levelekben egyenesen Csornaiaknak neveztetnek: maradéka II. Imrének.[1]

A mit e Kún György ivadékáról biztosan tudunk, a következő: három fiát ismerjük: a nevezett *Miklóst*, *Benedeket* és *Pétert*.[2]

Péter kitünt testvérei közt. A sopronmegyei közgyűlésen az első emberek közt szerepel,[3] és Kanizsai Imre kiskorusága alatt Hidvégi Imrével ő van megbizva a nevezett főúr gondnokságával, javai kormányzatával.[4] 1339-ben már nem élt, *Binchel* asszony nevű özvegyet és két fiút hagyván maga után.

Fiai: *László* és *István* szintén érdemes emberek. Már említők, az utolsó Lozsi halálával a király nekik adta ennek hagyatékát. Ez adomány ugyan nem vált be; de ez mitsem von le érdemeikből, valamint az sem, hogy ők, miután kitünt, hogy a király nem volt jogosítva e hagyaték elajándékozására, a jogos örökösre, Viczai Györgyre ruházták e jogczímöket.[5]

Lászlónak több fia maradt, kik közől azonban csak kettőt ismerünk: *Bertalant* és *Miklóst*.[6]

István túlélte Lászlót. 1467-ben még életben van, midőn *Katalin* nevű feleségével, *László*. és *János* fiaival ismerkedünk meg azon alkalommal, hogy a Osl-ágbeli Bresztóczi Miklós birtokait a

[1] Sopronm. Oklt. I, 102.

[2] Árpádkori új Okmt. XII, 455. — Hazai Okmt. VI, 323.

[3] Hazai Okmt. I, 102.

[4] Sopronm. Oklt. I, 102.

[5] Sopronm. Oklt. I, 108.

[6] Sopronm. Oklt. I, 208.

[7] Sopronm. Oklt. I, 307. 389.

[1] Sopronm. Oklt. I, 528. 537. 562. 595. — Ha Kún Györgyöt, mint vélem, nagy valószinűséggel Csorna II. Imre unokájának vehetjük, még egy testvért adhatunk neki: Csornai János fia Lászlót, ki Csornai Mihály unokáival 1411-ben ellent mondott annak, hogy a csornai konventet Márczon két jobbágytelek birodalmába igtassák. (Sopronm. Oklt. I, 642.)

[2] Lásd a föntebbi idézeteket. — A Durazzoi Károly herczeget 1380-ban Nápolyba kisérő hadnagyok (caporales) egyike, kit a florenczi közjegyzők «Nicolaus Subegne Kun»-nak írnak, én pedig nagy merészséggel Zemenyei Kún Miklósnak olvasok, Kún György fia. Zemenye Zala megyében csak úgy, mint Zegenye Kőrös vármegyében, tudjuk, szintén az Oslok birtoka volt. (Anjouk. dipl. Eml. III, 387.)

[3] Sopronm. Oklt. 131.

[4] Sopronm. Oklt. II, 25. — 1435-ben «Petrus filius Georgii dicti Kun de Chorna necnon filii eiusdem Ladislaus et Stephanus» a csornai egyház jánosfalvi birtokán foglalást követnek el. (Fejér, CD. X/VII, 714.)

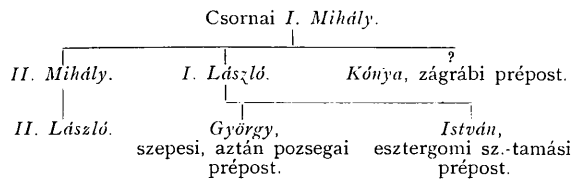
[5] Sopronm. Oklt. II, 293.

[6] Sopronm. Oklt. II, 338.

sopronmegyei Sárkány, Farád, Németi, Beled, Sarród és Csorna, nemkülönben a vasmegyei Asszonyfalva, Semjén, Mindszent és Csehi helységekben ezer arany forinton megveszik.[1]

*Dezső*ről, a Csornai I. Imre legkisebb fiáról azonkívül, hogy 1335. április 7. már nem élt, egyebet nem tudunk.[2]

Valamivel többet tudunk I. Imrefia *Mihály* ivadékáról, melynek nemzedékrendét ekként állítottuk össze:

Ezen vonal is megtartotta Csornai melléknevét.

Imrefia *I. Mihály*t 1335-ben is említik még.[3]

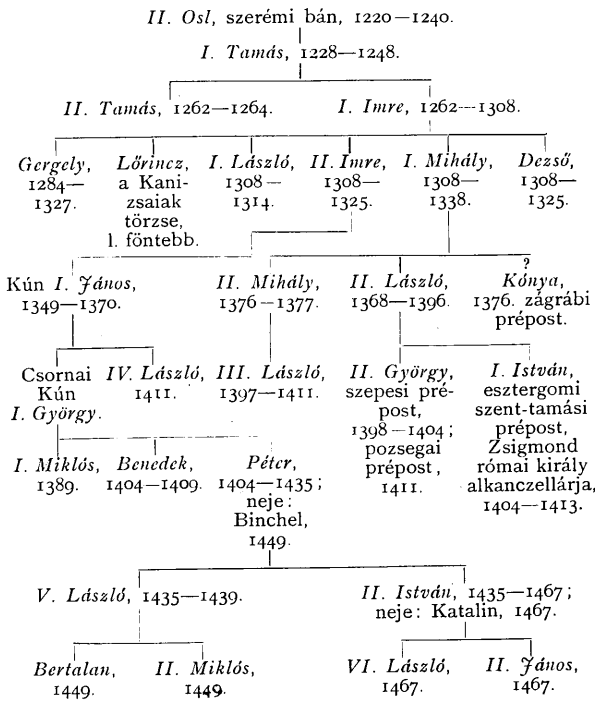
Csornai Mihály fia *László* 1368-ban mint tanu szerepel.[4] 1376-ban pedig Csornai Mihály fiait: *László*t és *Mihály*t, nem különben *Kónya* mester zágrábi prépostot Kanizsai János fiai tilalmazzák.[5] Kónya mester nem mondatik ugyan Mihály fiának, de föntartással annak vehetjük, minthogy ugyanegy ügyben s velök egy sorban említtetik. Ugyancsak Mihályfia II. Mihály előfordul még 1377-ben.[6]

Ezen II. Mihálynak 1398-ban már csak özvegyét és *II. László* nevű fiát említik; de említik egyúttal *György* szepesi prépostot és *István* esztergom-szent-tamási prépostot, kik 1404-ben I. Mihály fia I. László fiainak említtetnek. Ugyanakkor említik I. Mihály fiát I. Lászlót is, és azt mondják rólok, hogy mind a hárman, a két prépost t. i. és II. László egy anyának gyermekei.[7] Mely két oklevél egybevetéséből kétségtelenné válik, hogy II. Mihály özvegyét öcscse I. László vette feleségül és nemzette vele a két prépostot, kik közől az egyik, György 1411-ben már pozsegai prépost, a másik, István pedig Zsigmond római király alkanczellárja.[1]

Csornai Mihály fia III. László szintén előkelő szerepet játszott. A nikápolyi szerencsétlen csatában részt vett mint Kanizsai János esztergomi érsek csatlósa. Hű és hasznos szolgálatai, nem különben az esztergomi érsek ajánlata által kiérdemelte, hogy Zsigmond király a verőczemegyei Szent-Bertalan, másként Bakva nevű jószágot, melyet a néhai nagyérdemű Micz-bán unokájától, az immár nyilvános hűtlenségbe esett Ordöng Istvántól elvett, neki adta (1397. decz. 1.), még is azzal a kikötéssel, ha netán magtalan halna el, a nevezett jószág a Kanizsaiakra szálljon.[2]

Adjuk immár a tamás-ági Csornaiak nemzedékrendét:

A Csornaiak leszármazási rendje.

Az említetteken kívül még bizonyos Csornai *Balázs*ról, özvegy Csornai Mihálynéról, kik Temes vármegyében Rékáson birtak, azonképen *Miklós*ról, a néhai *Mihály* fiáról, ki török fog-

[1] Hazai Okmt. IV, 419.
[2] Sopronm. Oklt. I, 132.
[3] Sopronm. Oklt I. 132
[4] Sopronm. Oklt. I, 373.
[5] Sopronm. Oklt. I, 420.
[6] Sopronm. Oklt. I, 425.
[7] Sopronm. Oklt. I, 528. 562.

[1] Sopronm. Oklt. I, 642. — Finke, Forschungen und Quellen. 311.
[2] Fejér, CD. X/II, 557. — Ezen oklevél tanulmányozásából könnyen jutunk azon ismeretre, hogy Akos, Akus, Ochuz, Oguz egy és ugyanazon név.

ságban sínlék, értesülünk egy, a győri káptalanban őrzött 1460. évi oklevélből. De azt, hogy mily rokonságban állanak a föntebbiekhez, ama levélből megmagyarázni nem lehet.[1]

[1] Hazai Okmt. III, 409. — Az 1360-as években előfordul *Emericus de Csorna* és *Nicolaus filius Michaelis de Csorna*, ez utóbbi mint homo regius, kit Lajos király a szekszárdi apáthoz küldött. Ezek azonban aligha Oslok, mert egy *villa* Csorna Kalocsa közelében már a XI. században ismeretes (Fraknói, Szekszárdi apátság 62. 63. 69.), valószinűleg a mai csornai puszta.

Az Osl-nemzetségből leszármazott családok genealogiai kapcsolatát összefüggőleg a mellékelt terjedelmes táblázat tünteti föl.

PÓR ANTAL.

LIPTÓMEGYEI TÖRZSÖKÖS CSALÁDOK 1526. ÉVIG.

V.

Serefel leszármazói.

*2. A pottornyai és csáthi Pottornyay-család.**

A Vág folyó jobb partján azon terület, melyet kelet felől Liptó-Újvár, Dovalló, Kokava, délről a Vág folyó, nyugatról az úgynevezett philisteusok völgye, északról a liptai alpesek egy része határol el, terjed szét a liptai fensik, általában «svihrova» néven ismeretes, melyen a XIII. század második felében az ős fenyvesek kiirtása után a Pottornyay család első ősei virágzó községeket telepítettek. Mielőtt azonban a benépesítés megkezdődött, 1242-ik évben a fensík déli lejtője felett homlokegyenest a szentiványi völgygyel, a tatárpusztítás rémes hírére egy vizsgáló őrtorony épült az úgynevezett «Warta» magaslaton, mely alatt közvetlenül keletkezett Tornallya község — Pottornya manapság — honnét a Pottornyay család Tornallyay előnevét vette, midőn ezt megelőzőleg már majdnem egy századig a Szentpéteri nevet viselték, a törzsbirtok azon községétől, mely Szent-Péter néven a fensík legrégibb telepe levén s Béla király első adománya is csak erről szól, s midőn az a Pottornyay család első ismert ősének, Serefelnek birtokába jutott. Sőt még 1286. évben is, midőn László király május 8-án kelt oklevelében[1] I. Bogomér és I. Serefel comes fiait, Andrást a Pongráczok és I. Miklóst a Pottornyayak második ősét a nemesek sorába igtatja, csakis Zent Péter van megemlítve: «... cum terris et possessionibus ipsorum Zent Péter ...» Ezután sorban keletkeztek a virágzó népes községek s már 1360-ik évben hat község volt megtelepítve a fensíkon, minthogy az említett év június 25-én[1] «octavo kalendas Julii» Lajos király által kiadott okiratban előszámláltatnak Zent Péter, Tornaallya — mai Pottornya — Jamnik, Zenthlylek, Chikkoteleke, Damsteleke — e három utóbbi a mult században teljesen elpusztult — és Vayrysou, ma Wavrisó.

Azon birtokpörben, melyre vonatkozólag 1299-ik évi május 8-án «dominico proximo post festum beati Stanislay martyris» a szepesi káptalan oklevele kelt,[2] melyet már a Szentiványi és Pongrácz-család történetének ismertetésénél említettünk, s melyet Miklós, Botyz testvére indított a most nevezettek ellen, mint közös birtokos I. Serefel fia, Miklós is érdekelve volt; midőn is a szóban levő birtokot Bogomer comes fiai, valamint I. Serefel fiai a magok öröklött, nem szerzett birtokuknak vallották: «Andreas et Nicolaus filii Seraphini ipsas terras eorum hereditarias et non aquisitas referebant».

Kimutattuk a Pongrácz-családról szóló megelőző értekezésünkben azt, hogy Serefel két fia, András a Pongráczok és I. Miklós a Pottornyaiak ősei között a birtokközösség a XIII. század végeig fenállott s az osztozkodásnak a XIV. század három első tizedében kellett megtörténnie; indokoltuk azt is, hogy a nemzetségeknek családokra való szétosztására oly fontos időszakból, t. i. a XIV-ik század három első tizedéből miért hiányzanak az okiratos adatok, s így azt itt ismételni feleslegesnek tartván, áttérünk a Pottornyay család történetének azon korszakára,

* L. Turul 1890. III. füzet.

[1] Szentiványi család levélt. Lit. A. Fasc. I. No. 5.

[1] Magyar Történelmi Tár IV. köt. l.

[2] Szentiványi levélt. Lit. A. fasc. I. No. 10.

Az Osl nemzetség családfája. — Szerkesztette PÓR ANTAL.

Osl ispán, a XII. század második felében.

Benedek, 1225—1245. váradi, aztán győri püspök.

Sur.

Péter, 1256.

Gergely, 1256—1292.
Dezső, 1302—1324.
Dénes, 1279.
István, 1302—1334.
András, 1229?—1298.
János, 1302.
András, 1302.
Péter, 1237—1299.
Péter (Peticz), 1302—1335.
Péter, 1351—1359.
Czura (Súr?) 1378.
Velfinné.
Zeure *Antal*, 1378—1391.
Péter, 1390.
Feldrik, 1258.
Kldra, férje: Wolfart.
Súr, kaboldi várnagy, 1257—1299.
Margit, 1298. Nádasdi Perlup neje, 1312. özvegye.
Domokos, 1302.
Németi *Miklós*, 1302—1332.
Benedek.
Egyed, 1302.
Margit, férje: Orsi Miska gróf, 133*
Bibara, férje: Miskáfia Egyed, † 1291.

A gyagosiak.

Nagy-Heflániak.

Móricz, 1228—1230.

István, 1228.

János, 1257—1264. neje: Jakvai Bibor.
István, 1355—1357 †

Móricz, † 1281.
Neje: Locsmándi Frank leánya.

György, 1239—1264.

Márk, 129*—1329.
Miklós, 1327.
György, 1327.
Miklós, 1343.

János, 1327—1343.

Szemenyei Czikos *Miklós*, 1384. Ozvegye: Anna, 1400.

Szántai *Péter*, 1384—1401.
Szántai *László*, 1455. Neje: Anna,
Mihály, 1455.
Péter, 1455.

Szántai Czikos *Gáspár*, 1384—1401.
István, 1396—1410.
János, 1455.

Anna, 1398. Simonházi István neje.
Ilona, 1455. Szántai Györgyné.

Szemenyeiek, Szántaiak.

Herbord, 1206—1279. báró, főispán.

Herbord, 1230?—1308.
Miklós, 1323. váradi prépost
György, 1323.
István, 1308—1335.
János, † 1363.
Herbord, 1359—1380
Osl, 1360—1401.
János, 1401—1438.
Özvegye: Alsó-Lindvai Katalin.
Borbála, 1453
Raszina Keresztúri Jánosné, 1394.
Hubcsa, 1259.
Szépasszony, Bikszádi Péterné, 1394.
Kata, Csák Istvánné, 1259.
Hölgyasszony, 1394.

Herbortyaiak, (Csávaiak, Vásárosfalviak.)

Beled, 1220—1237.
IV. Béla király főpincznemestere.

Benedek, 1230—1256.

Miklós, 1238—1250. körül győri főispán.

Jakab, 1256—1294.
János, 1307—1327.
Lőkös, 1347—1359.
Asszonyfalvi *János*, 1369—1409.
István, 1307—1325.
Miklós, 1385.
Ilka, 1422. Szent-Györgyi Eberhard gróf neje, 1432—1437. Felső-Lendvai Herczeg Péter özvegye.

Asszonyfalviak.

Osl, 1220—1240.
szerémi bán.

János, 1238.
András, 1250—1269.
János, 1279
Katicza, 1325.
Jakab, özvegye: Erzsébet, 1318—1325.
N. N. N. árva leányok, 1318.

Osl, 1230—1302.
Neje: Nagy-Martoni Bertalan leánya, 1302.

Osl, 1297—1307.
Benedek, 1298.
Péter, 1307—1347.
György, 1350.
János, 1307—1346. varasdi főispán.
János, 1347—1395. zagoriai, vasi és soproni főispán.
Gergely, 1390—1431. vasi és soproni főispán. Neje: Salamonvári Agota, 1433. †
László, 1390—1412. soproni főispán.
András, 1350.
Miklós, 1307—1340. macsói bán. †
Zsigmond, 1390.
Anna, Rohonczi András neje, 1396.
Domokos, 1307—1353. macsói bán.
Apolina, 1396.
Katalin, 1408. Pomázi Czikóné.
Erzsébet, Pápa Miklós özvegye, 1311.
János, 1368.
Miklós, 1318—1381.
Klára.
János, 1345.
Margit.
Demeter, 1345—1376.
Imre, 1418—1443.
László, 1408—1418.
Benedek, 1418—1453. Tetétlen Mihályné, 1415.
Zsuzsánna.
Miklós, 1467.
György, 1418—1442.
Gergely, 1453.
Bálint, 1453.

Bresztóczkiak.

Benedek, 1453.

Tardiak.

Ferencz, 1376—1428. soproni és vasi főispán.

László, 1426 † 1449 előtt, udvari vitéz, soproni főispán. Neje: Felső-Lindvai Bánfi Anna.

János, 1434—1438.
Ferencz, 1434—1467.
Miklós, 1438—1469. esztergomi nagyprépost.
István, 1449—1453.
László, 1449—1467.
Katalin, 1438.
Margit, 1438.
Borbála, 1438.

Asszonyfalvi Ostffyak.

Szatmár fia *Miklós*, † 1237.
N. István felesége.

Tamás, 1228—1248.

Tamás, 1262—1264.

Gergely, 1284—1327.

Lőrincz, 1308—1330. nov. zalai főispán.

László, 1308—1314.

Imre, 1262—1308.

János, 1330—1370. Orbász, Zana, Varasd és Zagoria főispánja.
Miklós, 1367—1405. kir. tárnokmester.
Lőrincz, 1367—1376.
János, 1406—1428.
László, 1406
Imre, 1429—1449.
György, 1476—1505. vasi örökös főispán.
?
László, 1512.
István, 1330—1376. zágrábi püspök.
János, 1367—1418. május 20. primás, esztergomi érsek
Lőkös, 1330.
Miklós, 1337.
Benedek, 1333—1361.
István, 1371—1427. kir. főajtónálló, soproni főispán.
László, 1411—1430.
László, 1431—1434. soproni főispán.
Miklós, 1431—1446. soproni főispán.
László, 1431—1476. kir. fólovászmester.
György, 1476—1505. kir. főpincznemester, zalai főispán, belgrádi bán.
László, 1476—1498. Dalmát-, Horvát-, és Tótország bánja.
János, 1431—1434.
János, 1476—1492.
István, 1476.

Kanizsaiak.

Imre, 1308—1325.
Kún *János*, 1349—1370.
Csornai Kún *György*.
Miklós, 1389.
Benedek, 1404—1409.
László, 1411.
Péter, 1404—1435. Neje: Binchel, 1449.
László, 1435—1439.
Bertalan, 1449.
Miklós, 1449.
István, 1435—1467. Neje: Katalin, 1467.
László, 1467.
János, 1467.

Mihály, 1308—1338.
Mihály, 1376—1377.
László, 1397—1411.
László, 1368—1396.
György, 1398—1404. szepesi prépost, 1411. pozsegai prépost.
Kónya, 1376. zágrábi prépost.
István, 1401—1413. esztergomi szt.-tamási prépost, a római király alkanczellárja.
Dezső, 1308—1325.

Csornaiak.

János, 1238—1284.

Simon, 1339—1358.
János, 1368—1376.
Beled, 1336—1357.
Miklós, 1392—1400.
Dorogi *Gergely*, 1382—1420. szarvkői várnagy; neje: Trosthouscamur Erzsébet.
János, 1362—1402.
Miklós, 1382—1420.
György, (Jerug). 1402.
Anna, özv. Szent-Gróti Györgyné, 1421—1429.

Kis-Heflániak.

Beled, 1238—1291.

János, 1307—1309.
Péter, 1342—1358.
Imre, 1307—1309.
Derki *Meggyes Jakabné*, 1355.
Jakab, 1355—1379.
János, 1373.
Mihály, 1355—1379. †
Beled, 1307—1334.
Jakab, 1307.
László, 1309. †
Beled, 1334—1349.
Miklós.
János, 1307—1309.
Imre, dictus Beled, 1381—1425.
1. neje: Pinnyei Katalin, † 1402 előtt. 2. neje: Annicz, él még 1439.
János, 1402—1410.
János, 1410.
Gáspár, 1429—1434.
Neje: Sitkei Katalin, él még 1436. †

Lozsiak.

János, 1350—1358. Neje: Sitkei Erzsébet. †

? Osl, † Özvegye: Geregyei Katalin, 1366. Apáti Istvánné.

Miklós, 1347—1348.

Tamás, 1347—1394.
János, 1388.
György, 1429—1450. kőszegi várnagy.
István, 1450.
Zsófia, 1450.

Anna, Berendné, 1360.

Margit, 1450.

Viczaiak.

melyre nézve habár csak gyér adatokkal, de mégis oklevéltári kutatások alapján képesek vagyunk értekezésünk minden egyes tételét támogatni és igazolni. Adatok ezek, melyek egyáltalában ismeretlenek, melyek éppen azon korszak három századát világítják meg, melyekről Nagy Iván érdemes tudósunk, daczára minden fáradozásának, sem bírt levéltári mozzanatokat gyűjteni, t. i. 1346—1526; de melyek ha most sem lehettek teljesek, csak is a most élő család tagjainak közönyösségén hiúsultak meg.

Az első tény, melylyel a család egyik első ősénél találkozunk, a culturális tér egyik nevezetes momentumához vezet bennünket, melynek tudata már végképen kiveszett, s magára nézve elég fontossággal bir arra, hogy Liptómegye egyházainak keletkezési történetében a megillető helyet méltán elfoglalhassa. Ez I. Miklós fiának, Tornallyay Sándornak ténye, a ki Tornallyán, Pál testvérével még az 1331-ik évet megelőző időben, neki jutott osztályrészén templomot épített; s az abban tartandó isteni szolgálatra nézve említett Pál testvérével, ki birtokáról Zentpéterinek hivatott, egyességet kötött a liptai alesperes és szentmihályi plébános: «Jacobus rector ecclesiæ beate Michaelis archangeli de Liptovia et vicearchidiaconus de eadem» Jakab előtt.[1] Ugyanis a most említett Jakab alesperes Zentmihályon 1346-ik évben keltezett oklevelében elmondja, hogy mindazon pörös ügyek, melyek a Csanád,[2] esztergomi érsek engedélyéből Tornalyán Sándor mester által épített kápolna dolgát is illetik s Tornallyai Sándor és testvére Zentpéteri Pál között fenforogtak, a szentmiklósi plébános Márton, a szentiváni Miklós; Jakab szentistváni; István szentkatalini és Simon boldogasszonyfalvi plébánosok által következőleg döntettek el: hogy Pál megengedi Sándornak az említett kápolnában bárkit is választani káplánúl és a kápolnát családja összes tagjaival, valamint tornallyai minden népével szabadon használhatja; minden adomány, melyet a kápolnában adnak, Sándor káplánjáé legyen; s ha Sándor nejével együtt ünnepnapok alkalmával az anyaegyházba menne Zentpéterre, az esetben az ő káplánjának, bárki más lenne ott, az isteni szolgálatot átengedni köteles, minden egyéb más egyházi jog azonban az anyaegyházat illeti. Mindezek fejében Sándor mester az anyaegyháznak és plebánosának, a Zentpéter határában levő malmának, vagy ha még másikat is építene, annak is a felét örök időkre odaadta és adományozta; továbbá azon jobbágyait, kiket a «Csrmnik» és wawrisói út között szántóföld nélkül elhelyezett, ugyancsak az anyaegyháznak adta és azon földrészeket is, melyeket Pál a zentpéteri és yemniki — most jamniki — jobbágyoknak hagyott, az anyaegyházra ruházza. Megjegyzi végre, hogy azon esetre, ha a szentpéteri anyaegyház megkaphatja a tizedet, az esetben a tornallyai kápolna függetlenül anyaegyházzá válik.

Felemlítettük már a Pongrácz-nemzetség történetében, hogy Serefel birtokaira vonatkozó királyi adományiratok 1355-ik évben András házában elégtek. Oda vesztek ugyanakkor a szentpéteri birtokra vonatkozók is; mert ime 1360-ik évben Sándor fia Miklós a saját és testvérei Péter és András nevében is kéri Lajos királyt, hogy egy tűzvész alkalmával elégett adományleveleit, birtokjogainak védelme czéljából újra kiadja s azt Lajos király 1360-ik évi június 25-én ki is állította: «. . . privilegium pristinum exustum fore . . . Nicolaus filius Alexandri in sua item Petri et Andree fratrum suorum personis querulose dixisset . . .»[1]

A szentpéteri nagy kiterjedésű fensík a XIV. század második felében igen alkalmas volt a népforgalom, a közlekedés közvetítésére, mit egyrészt előmozdított az is, hogy a fensík alatt elvonuló Vág völgye igen keskeny levén, a közlekedés főere, a Szepesség felé vivő országút Zentpéteren keresztül húzódott Liptóujvár és Dovalló között. Fel is használta a kinálkozó alkalmat Sándor fia Miklós, midőn 1363. évben vásárjogot kérve, azt Lajos királytól ugyanazon évi január 25-én: «in festo conversionis beati Pauli apostoli» meg is kapta.[2]

A most említett Sándor fiát Miklóst kalandos természete úgy látszik messze űzte már mint fiatal embert ősei birtokáról, s őt az ország déli vidékein találjuk, a hol család alapítása

[1] Saját gyűjtem. eredetije.
[2] Csanád, esztergomi érsek 1331—46-ig.

[1] Magyar Tört. Tár. IV. köt. 27. lapon.
[2] Magy. Tört. Tár IV. köt. 27. lap.

czéljából meg is nősült, Gerencher György fiának, Pálnak Klára nevű leányával. Tudtunkra adja ezt nekünk Jakab comes országbiró által Visegrádon 1376 május 20-án «Datum in Visegrad feria tertia proxima ante festum ascensionis domini» . . .[1] keltezett oklevél,[2] melynek tartalma szerint Tornallyai Sándor fia Miklós, Jakab comes országbiró előtt megjelenvén, Gerencher György fia, Pálnak leányától, Klárától született fiai Gergely és László, leánya Anna nevében: «. . . in personis Gregorii et Ladislai filiorum ac Anne filie suorum ex nobili domina Clara vocata filia Pauli filii Gyurke de Gerencher . . . .» kijelenti, hogy említett gyermekeinek anyai örökségen illető, s István fiai, Bajai Gunya fiainak Miklós és György jószágai között levő birtokát «Zilágh»-ot, említett Miklósnak és Györgynek 100 denárral számítandó 50 forintért zálogba vetette: «quod ipse quandam possessionem eorundem filiorum et filie suorum Zilagh vocatam inter possessiones Nicolai et Georgii filiorum Stephani filii Gunya de Baie adiacentem eosdem filios et filiam suos iure materne successionis contingentem dictis Nicolao et Georgio filiis Stephani pro quinquaginta florenis singulos eorum in centum denarios computatos . . . pignori obligasset . . .»

Tornallyai Miklósnak nyugtalan, pezsgő vérével párosúlt még a vallási rajongás is, mely őt a szent sír felé Jeruzsálembe zarándok-útra kalauzolta. A rajongásának hozott emez áldozat nagy anyagi károkat okozott neki és gyermekeinek. Értésünkre adja ezen esetet Lajos királynak egy 1377-ik évi april 7-én «datum in Visegrad in octavis festi pasce domini» kelt rendelete,[3] melyben elmondja, hogy Sándor de Liptovia fia Miklós, előtte megjelenvén, Gergely és László fiai nemkülönben Anna leánya nevében azon panaszt emelé, hogy mikor ő a szent sír meglátogatására zarándokolt, azon idő alatt Heem unokája, Pál fia, Benedek egykori bán, említett gyermekeit Saasd nevű birtokaikból kizárta és kiüzte: «quod magister Benedictus filius Pauli filii Heem quondam banus pridem, tempore videlicet quo ad sepulchrum domini profectus exstitisset, ipsos propria sua potentia mediante de dominio possessionis eorum Saasd et pertinentiarum eiusdem exclusisset et eiecisset omni sine lege». Lajos király ezen tény kiderítése miatt elrendelte a csanádi káptalannak, hogy saját hiteles embere által Gyertyámosi Ceep András vagy István, vagy Hellenbai Imre, vagy Chornai Balázs királyi ember jelenlétében az igazságot tudja meg, s azt híven jelentse be. A káptalan erre április 19-én «die dominica proxima ante festum beati Georgii martyris» jelenti,[1] hogy a Miklós által előadott hatalmaskodási tény csakugyan igaz és a valóságnak híven megfelel.

Azon birtokjogi perben, melyet Zentmiklósi Pongrácz fia, András 1377-ik évben a Nádasdiak, Zemerchenyek és Zentiványiak ellen emelt, a boczai, krizsan-porubai, németh-porubai és lazani Liptómegyében fekvő jószágok fele része iránt, a turóczi conventnél beadott tiltakozó és óvó levelében Tornallyai Sándor fia, Miklós, mint jogigénylő nevében is György Aladár fia junius 29-én megjelent, s érdekében az ünnepélyes óvást megtette.

Négy évvel később Liptómegyében találkozunk vele 1381-ik évben, midőn decz. 14-én, mint szomszédbirtokos Magyarfalvi Mikow fiát, Egyedet a szepesi káptalan a magyarfalvi birtokba Lajos király rendeletéből bevezeti s őt a Zentiványiak hasonló nevű birtokától elhatárolja.

Úgy véljük, hogy ez időben Tornallyai Miklósnak ősi fészkében már nem volt lakása, s leginkább neje birtokain Temesmegyében, s minden valószinűség szerint Dalmácziában mint zárai várnagy lakott. Huzamos távollétének következménye pedig az lett, hogy liptómegyei birtokainak hasznát mások vették, s azt illetéktelenül visszatartották előle. A tulajdonjogában sérülést szenvedett Miklós, megsokalván a jogháborgatás boszantásait, 1381-ik évi oct. 16-án «feria quarta in festo videlicet beati Galli confessoris» a Boldogasszonyfalván tartott megyei közgyűlésen, a király hites embere és a turóczi convent egy tagjának, és Bubek György liptói főispánnak jelenlétében személyesen megjelenvén, tiltakozást és óvást emelt az

[1] Magy. Tört. Tár IV. köt. 27. lap.
[2] Eredetije saját gyűjteményemben.
[3] Eredetije saját gyűjteményemben.

[1] Szentiványi csal. levélt. Lit. A. Fasc. II. Nr. 13.

ő ősi jószágainak bárki által való haszonélvezete, különösen pedig a vadászatnak és halászatnak üzése ellen, akár a király, akár a nemesek jobbágyai által.[1]

Mint katonaviselt és harczedzett férfiú nem kevés érdemeket szerezhetett magának arra, hogy Erzsébet királyné bizalmát megnyerje, hogy őt a dalmát partokon oly fontos helyre mint Zára, várnagyúl elhelyezze, és hűségére bizza a kikötők eme nevezetes pontját. 1383 ik április 24-én Budáról keltezve, megbízza Radethius Jakab zárai legistát[2] és Sándor fiát, Miklós zárai várnagyot, hogy: miután a zárai várat általok kijavíttatni, helyreállíttatni és átalakíttatni kívánja, megparancsolja nekik, hogy ezen rendeletének foganatosítására közbenjárjanak és azt végrehajtassák.[3]

Nem tudjuk, mikor és minő okoknál fogva, Lajos király Tornallyay Miklósnak jószágait lefoglaltatta; de az elkobzás minden bizonnyal az 1377-ik évet megelőzőleg akkor történhetett, midőn Tornallyay Miklós a szent sírhoz zarándokolva, jószágait Benedek bán valószinűleg a király rendeletéből Temesmegyében elkobozta, s a mint már feljebb említettük, onnét gyermekeit kiűzte. Idő közben azonban hűségéből kifolyólag nagy szolgálatokat tett Lajos királynak, Erzsébet királynőnek, kiváltképen pedig Kis Károlynak, a későbbi magyar királynak azon időtől fogva, a mióta Lajos király, Kis Károly sziciliai király érdekeit támogatta, s Tornallyay Miklós, mint Zára várnagya elősegíthette ügyeit. Ugyanis eredményes működést kellett kifejtenie, midőn 1382-ik évben Anjou Lajost az ellenpápa Avignonban nápolyi királylyá koronázván, ez Olaszországba törekedett s ellene Károly Lajos királytól segítséget kért. Lajos távollétében Erzsébet királyné, a többi között Zára, Ragusa, Trau, Sebenico, Spalato és Cattaro városban is elrendelte Károly érdekében a felfegyverkezést. Ekkor és még később 1383-ik évben, midőn Kis Károly nápolyi király érdekében Zárában összeesküvés történt, nem csekély mértékű tevékenységet fejthetett ki Tornallay Miklós Zára várnagya, minthogy Kis Károly a tett szolgálatokról megemlékezvén, Erzsébet magyar királynéhoz 1383-ik évi november 16-án «datum Neapoli sub annulo nostro secreto die XVI. Novembris indictione VI.» levelet ír, melyben a többi között mondja: hogy indíttatva azon újabb kedves és hasznos szolgálatok által, melyeket Tornallyay Miklós liptai Tornallyay Sándor fia, Zára várnagya, ellenségeinek és az ellene lázadóknak elnyomására cselekedett, s neki Imre, Dalmáczia és Horvátország bánja által tudomására jutott: kéri Erzsébet királynét, hogy mindazon jószágait Miklósnak, melyeket Lajos király lefoglaltatott, neki visszaadja és adassa: «quatenus velit ipsa Serenitas .... eidem magistro Nicolao possessiones suas omnes quas recolende memorie dominus Ludovicus .... Ungarie rex ... olim sibi arestare mandaverat .... restituere et restitui mandare benigne ...»[1]

Utolsó nyoma ez Miklósnak, ezentúl vele többé az oklevelekben nem találkozunk, s valószinű, hogy 1384—86-ik évek között elhalt, mert már 1386-ik évben fiaival találkozunk, s róla csak mint apáról történik megemlékezés.

A liptómegyei birtokaitól távol élő Miklósnak fiai jószágaik tulajdonjogában sok hátrányt, háborgatást és zaklatást szenvedhettek, minthogy Miklósnak Gergely, László, Egyed és Sándor fiai II. Károly király pártfogását és védelmét vették igénybe, apjuknak nagyérdemű szolgálatai révén. Károly király nem is késett Miklós fiait oltalma alá és védelmébe venni. Meghagyta 1386. évi január 25 én: «Datum Budæ in festo conversionis beati Pauli apostoli» kelt[2] és Bubek György tárnokmester, liptóvármegyei főispánhoz intézett levelében, hogy miután Gergelyt, Lászlót, Egyedet és Sándort, Szentpéteri Sándor fiának Miklósnak fiait, minden birtokaikkal oltalma és védelme alá vette: őket minden jogaikban, minden háborgatóik ellenében védelmezze és pártfogolja: «cum nos Gregorium, Ladislaum, Egydium et Alexandrum filios Nicolai filii Alexandri de Zentpetter simul cum universis eorum juri-

[1] Eredetije saját gyűjteményemben.

[2] A decretistáktól való megkülönböztetésül, kik az egyházi joggal foglalkoztak, a közép-korban *legisták*nak nevezték a római jogban jártasokat.

[3] Eredetije saját gyűjteményemben.

[1] Eredetije saját gyűjt.

[2] U. o.

bus . . . sub nostram recepimus protectionem et tutelam specialem . . .»

A Liptómegyében 1391-ik évben Bubek Imre országbiró és liptómegyei főispán által tartott általános nemesi és birtokvizsgálat alkalmával ugyancsak Miklós fiai, Sándor unokái: György, László, Egyed és Sándor mutatták fel a Zentpéter, Tornallya, Jamnik, Zentlylek, Chikkoteleke, Damsteleke, Wayriso és Vicarisyaylyse — Jakabfalva — felerész birtokukról szóló s 1360-ik évben kelt adománylevelet, nemkülönben a Zentpéteri vásártartási jog iránt 1363-ik évben kiadott szabadalmat.[1]

A XV-ik századnak beálltával találkozunk először a *Tornallyaik Pothornyaivá* változott nevével Simon és Kristóf személyében, azon reánk nézve nagyértékű oklevélben, melyben tizennyolcz liptómegyei családnév fordúl elő, s melyet a szepesi káptalan 1401-ik évi május 14-én «sabatho proximo post festum ascensionis» állított ki, Zsigmond királynak, ugyanazon év Budán márczius 22-én «feria tercia proxima post dominicam Judica» kelt rendeletére. Király-Bocza községe ugyanis a liptóújvári várnagy ellen panaszt emelvén az iránt, hogy a Bocza- és Vág folyó közötti erdőterületet tőlük elfoglalták, holott az az ő jogos tulajdonuk. Ezen ügy felderítésére Zsigmond király elrendelvén a vizsgálatot, a káptalan 18 családot megidéz és tanúkihallgatást eszközöl.[2] A meghivott tanúk között megidézve lettek Zentpéteri Pál fiainak, Pothornyai Pothurnyay Simonnak zentpéteri szabadosa Soltyz Pál és Pothurnyay Kristófnak jamniki zsellérei, Jankovics Lukács és Gyuthzi György.

László, Tornallyay Miklós fia panaszt emelt Prónay Seraphin fia, György ellen, hogy ennek 336 új forint erejéig sót adott, oly reményben, hogy a mondott összeget neki visszaadja, a mely összegből azonban neki 100 aranyforintot visszaadni nem tud és nem akar. Ezen panasz folytán Zsigmond király 1407-ik évi január 1-én «datum Cassovie in festo circumcisionis domini» meghagyja a szent-benedeki conventnek az ügy megvizsgálását. A nevezett convent jelentése azon év február 27-éről mondja,[3] hogy a László panasza annyiban igaz, a mennyiben Prónay Györgynek adott 336 frt értékű sót, de hogy Lászlónak mennyit adott vissza, azt meg nem tudhatta.

II. Miklósnak gyermekeire, Lászlóra, Gergelyre, Egyed és Sándorra jutott vagyona, úgy látszik a testvérek között osztatlan állapotban maradt, s időközben a testvérek közül Gergely és Egyed elhaltak. Ezt indokolja azon tény, hogy Sándor, Miklós fia 1410-ik évben László testvérét bepanaszolván, összes birtokaikra nézve osztályt kér. Ha tehát akkor Gergely és Egyed is élt volna, az osztozkodásnak a négy testvér között kell vala megtörténnie, minthogy a birtok osztatlan állapotban volt. Zsigmond király ugyanazon év február 6-án kelt oklevelében a turóczi conventnek elrendelé a kért osztozkodás foganatosítását.[1]

1410—26 évek között az imént említett osztozkodásnak László és testvére, Sándor között meg kellett történnie, mert a Lászlóra esett birtokrészt már 1426-ban László fiainak, Gergelynek, Mihálynak és Sándornak kezén találjuk. Ugyanis Gergely és Mihály 1426-ik évben a szepesi káptalan előtt augustus 25-én tiltakozó óvást emelnek Sándor testvérük ellen, hogy az, az őket megillető Tornallyay-jószágukat, különösen pedig a Vág folyón épített malmuknak felerészét a maga számára elfoglalta.[2] Ez időben Miklós fia, László Liptómegye alispánja volt. Bizonyítja ezt azon okirat, melyet a négy szolgabiró Bensetelki Gál özvegye részére 1426-ik évi julius 4-én kiadott, a ki beperölvén Miklós fiát, Lászlót, az akkori alispánt: «Ladislaus filius Nicolai de Tornallya vicecomes modernus» kijelenti, hogy az alispán által levágatott ökrei miatt szenvedett kárt neki az alispán megtérítette időközben.[3]

Fentebb említettük Kis Károly közbenjárását 1383-ik évben Erzsébet magyar királynénál az iránt, hogy Miklósnak, Sándor fiának a Benedek bán által Lajos király rendeletéből elkobzott temesmegyei birtokait visszaadja, a mely birtokok Miklós gyermekeit anyjuk utáni örökségi jogon illették. Az iránt azonban,

[1] Magy. Tört. Tár, IV. köt. 27. lap.

[2] Király-Bocza község levélt. Szepesi kápt. hiteles másolatában 1818. évi márcz. 6-ról kiadva.

[3] Eredetije saját gyűjtem.

[1] Saját gyűjtem. eredetije.

[2] U. o.

[3] U. o.

ha lett e Kis Károly kérelmének foganatja: semmi okiratos adatokkal nem birunk. Ámde hogy azt tényleg visszakapták, kiviláglik abból, hogy 1449-ik évi november 8-án[1] «sabbato proximo ante festum beati Martini episcopi et confessoris...» Nagy Simon és János, Tornallyai Miklós fiának Lászlónak fiai, «Symon magnus et Johannus filii quondam Ladislai, filij Nicolai Lipthai dicti de Tornallya» megjelenvén az egri káptalan előtt, kinyilatkoztatták, hogy Simon fiának, Tamásnak és Brigita leányának, továbbá Péter testvérüknek, nemkülönben nővérüknek, Margitnak, Szentkirályi Patolchy Jánosnénak és Klára nővérüknek Thizay Imrénének minden terheiket magukra vállalván: «onera et quelibet gravamina Thome filii et Brigide filie ipsius Simonys, Petri fratris ac nobilium dominarum Margarethe Johannis Patolchy dicti de Szentkirály et Clare vocatarum Emericy Thizay dicti demarito consortum sororum eorundem carnalium . . .» a Temesmegyében levő Nagh-Saasd, Felse-Saasd, és Két-Saasd, továbbá a Borsa folyó mentén levő Belényes pusztájok felerészét Helembai Sándornak, László fiának és nejének, Borbálának ötven magyar arany forintért zálogba vetették: «medietatem possessionis eorum Nagh-Saasd, nec non possessionis Felse-Saasd, et Utrius-Saasd ac prædium Belényes nominatum penes fluvium Borsa in comitatu Temesiensi . . .» Az itt említett Nagy Simon 1453-ban már nem élt, mert a most mondott évben annak özvegyét, Rozaliát, Tamás fiát, Brigitta és Dorottya leányait a «Vamus»-i szigorú rendű ferenczesek guardiánja, Beczeni Mihály 1453 ban máj. 14-én a confraterek közé fölveszi.[2]

A Tornallyayak között királyi rendeletre véghez vitt osztozkodás magában viselte az egymással való súrlódás csiráját. Az egyes tagok között gyakorta beállott pénzzavar, a jószágrészek zálogba vetése, a jogtalan vevők betolakodása mind csak arra szolgált, hogy az osztályosok egymást bosszantsák. Valószinűleg ily okból történhetett az is, hogy Tornallyay Sándor Miklós szentpéteri, vavrisoi, tornallyai, daniskoi, szentléleki, jakabfalvi, chitkoi és jamlek — most jamniki — osztályrészét Liptómegyében elidegeníteni, és Komoróczy Péter liptói főispánnak eladni szándékozott. Tudomására jutván ez Tornallyay Tamásnak és István fiának, Tornallyai Sándor Miklósnak, ez ellen a szepesi káptalan előtt ünnepélyes tiltakozó óvást emeltek, a miről a káptalan 1473-ik évi márczius 26-án «feria sexta proxima post festum annunciacionis gloriosissime virginis Marie» a bizonyság-levelet kiadta.[1]

Egy évvel később, 1474-ik évi május 4-én[2] «feria quinta proxima post festum inventionis sanctæ Crucis» Mátyás király Tornallyay Sandrinus fia, Miklósnak, Nagy Simon fia, Tamásnak és Tornallyay Sandrinus unokájának, István fiának Sandrinusnak új donatio czímén adományozza a fentebb említett liptómegyei és Csáth, Csitke és Banok nevű borsodmegyei birtokokat. Minthogy pedig a megnevezett birtokok mindannyijáról az oklevélben az van mondva, hogy azoknak békés és folytonos birtokában voltak már az adományosok ősei is: «in quarum possessione et prædiorum pacifico dominio iidem progenitores suos ab antiquo perstitisse sequenter persistere asserunt eciam de presenti . . .» föl kell tennünk, hogy a borsodmegyei birtokokat is megelőzőleg kellett kapniok, bárha a csáti előnév használata az előbbeni időkből előttünk ismeretlen, s annak használását csak 1488-ik évben tapasztaljuk először.

Tornallyai Nagy Simon fia, Tamás, alig hogy az új donatio birtokában volt, Zentlélek pusztáját Demiénfalvi Mihálynak huszonnégy magyar arany forintért zálogba vetette, miről a szepesi káptalan bizonyság-levelét 1474-ik évi junius 20-án[3] állította ki.

1488-ik évi junius 12-én tornallyai és csáthi Sándor Miklós Liptómegyében levő Wawrisó nevű birtokát egészen, Szentpéter, Danischo, Zentlélek és Chutkó jószágait pedig felerészben, Jakabfalvát negyedrészben Tornallyai Tamásnak 190 arany forintért zálogba adja oly formán, hogy ha ő vagy utódai a zálogos birtokot visszaváltani kivánják, az esetben azt Tamás háromszáz arany forint lefizetése mellett visszaadni köteles.[4]

[1] Saját gyűjtem. eredetije.
[2] Saját gyűjt. Eredeti.

[1] Eredetije saját gyűjt.
[2] U. ott.
[3] U. ott.
[4] U. ott.

Bekövetkezett a XVI-ik század, melynek első tizedében a Tornallyaiak neve végképen átváltozik Pothornyayvá, s míg e családnévvel az előbbeni századokban csak egyszer 1401-ben találkozunk, ez időtől fogva törzsökös ősi fészkük Tornallya, Pottornyának, családjuk pedig Pottornyainak iratik állandóan. Ugyanis Tornallyay Tamásnak fia, Ferencz, 1507-ik évben Hedvigtől, Zápolya István özvegyétől parancslevelet kapott, melyben elrendeli, hogy miután a király Szent-György napjára országgyűlést hírdetett s arra fiát Zápolya Jánost is meghívta: «illustrem natum nostrum charissimum ad ipsam dietam accessere curavit . . .» minden fegyveres népségével felkészülve, őt Liptó-Újvárott várja.[1] 1512-ik évi márczius 15-én: «Ex arce Strigoniensi feria secunda proxima post festum Gregorii papæ», Forgách Péter esztergomi várnagy és Deesházy István administrator Pottornyay Ferenczhez levelet ír, melyben tudatja vele, hogy miután ő fölsége elrendelé nekik, hogy ő fölsége népeit készen tartva, jó harczi fegyverekkel fölszerelve, kellő időben minden húza-vona és nehézség nélkül hadba indíthatván azokat: megkeresik Potthornyai Ferenczet, hogy népeit jól felszerelvén és vegyesen lovasítván is, azokat készen tartsa.[2]

Tornallyai Tamással, de már Pothornyai néven még egyszer találkozunk 1513-ik évi május 1-én Ulászló király által Budán kiadott oklevélben,[3] mely szerint többeknek meghagyja, hogy Kis Palugyai György és Jánosnak, Kis Palugyai Kizzel György és Barnold elleni pörös ügyében tanúságot teendő, mint választott bíró a szepesi káptalan előtt megjelenjen.

Hogy Pothornyay Tamás 1514-ik évi április havában már nem élt, bizonyítja az említett évben április 3-án kelt[4] osztálylevél, mely Tamás fiai, István, András és Ferencz között kelt: «Stephanus, Andreas et Franciscus Pothornyai filii condam Thomæ Pothornyai alias Tornallya.»

Tamás gyermekei közűl András, úgy látszik Liptómegyéből elköltözött, s valószinűleg Komárommegyében Olchaadon lakott, neje Sófia, Radváni Ferencz leányának birtokán, a ki 1521. évi április 22-én: «feria secunda proxima ante festum beati Georgii martyris» a nyitrai káptalan előtt olchaadi birtokát Pazalay Jakabnak, neje Annának és János nevű fiuknak 40 magyar arany forintért zálogba veti:[1] «Sophia consors nobilis Andree de Pothornya filia videlicet condam Francisci de Radvan . . . . totalem possessionem suam Olchaad vocatam in comitatu Komaromiense . . . nobili Jacobo de Pazalay et domine Anne consorti nec non Joanni filio eiusdem Jacobi.»

Andrásnak Ferencz testvére Szepesmegyében telepedett le, s ott mint alispán 1528. évben augusztus 16-án Váraljánál keltezve kiadta Késmárk városának azon elismerő oklevelet, melyben bizonyítja, hogy az említett várost Ferdinánd hívségébe fölvette,[2] Spervogl Konrád szepesi annalisai szerint[3] Pothornyánszky István, Andrásnak és Ferencznek testvére, Ferdinándtól hív szolgálatai jutalmául Dunajecz várát adományúl kapta, de azt a Zápolya-pártbeliek megszállották. Az 1530. évi meddő ostrom után Istvánt Kosztka Miklós lefejeztette.

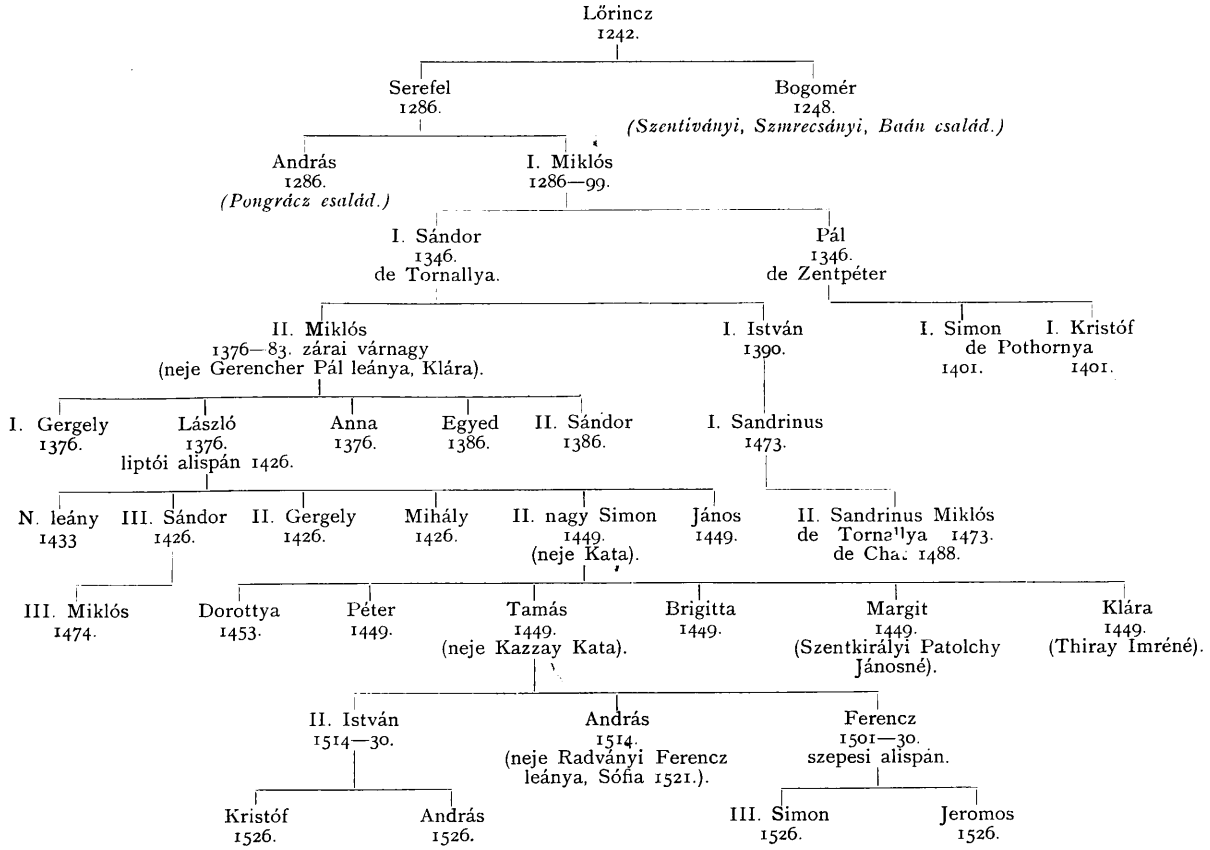
A Tornallyay- és Pottornyay-névnek egy és ugyanazon család tagjai által történt használatát a kezünknél levő okiratos adatok alapján hitelesen kimutatván, elértünk ama korszakhoz, melynek határán túl ez alkalommal nem terjeszkedhetünk. Mielőtt azonban értekezésünket befejeznők, még néhány rövid sort kell koczkáztatnunk ama nemzedékrendi kapocs összefűzéséhez, mely érdemes és tudós genealogistánk munkájában a «Magyarországi családok» IX. kötetének 467 lapján találja folytatását. Nagy Iván ugyanis Pottornyay Ferencz nejéül Kassai Katát említi, megjegyzi azonban, hogy ezen Ferencz néhol Tamásnak is van írva. Az itt alább következő táblázatban felemlített okirataink alapján Tamás, Ferencznek, Istvánnak és Andrásnak volt apja. Ezen Tamásnak és nem Ferencznek volt neje Kazzay Kata, a mint azt Ferdinánd királynak 1561. évi augusztus 16-án Bécsben kelt donationalis oklevele bizonyítja.[4] Ferdinánd király t. i. a trencsénmegyei Nagy-Stricze és Cluchow nevű jószágokat új adomány czímén adja hű szolgála-

[1] Eredetije saját levélt.
[2] U. o.
[3] U. o.
[4] Pottornyay Eduárd szentiványi levélt.

[1] Eredetije saját gyűjt.
[2] Wagner Analecta Scepusii, pars III. pag. 242.
[3] Wagnernál: Anal. Scepusii, pars II. pag. 156
[4] Eredetije saját gyűjtem.

tok fejében Simonnak és Istvánnak[1] néhai Pottornyay Ferencz fiainak, egykori Kazzay Kata unokáinak: «Simonis et Hieronimi filiorum quondam Francisci Pothornyay filii olim dominæ Catharinæ Kazzay . . .», továbbá «Christophori et Andree filiorum quondam Stephani similiter Potthornyay de Pothornya filii præfatæ dominæ Catherinæ.» Kétségtelennek tartjuk ezen teljes hitelű oklevél alapján, hogy Kazzay Kata Ferencznek nem neje, de anyja volt.

A pottornyai és csáthi Pottornyai-család leszármazási táblázata.

MAJLÁTH BÉLA.

[1] Ezen Istvánnak neje nem Helyi, mint azt Nagy Iván írja, de Holy Anna, Challóközy Mihály özvegye Holy Mátyás leánya volt. A Görgey csal. levélt. 1548-ik évben Pottornyay István özvegye és gyermekei szepesmegyei birtokok osztása felett egyezkednek Sutha Györgygyel.

VEGYES.

Lazói János czímere.

(Egy czímerrajzzal.)

Csergheő Géza úrnak részint az Archæologiai Értesítőben, részint a Turul hasábjain megjelent, régi magyar sírköveket ismertető becses czikkeihez legújabban ismét járúl kettő e folyóirat idei 3-ik füzetében, melyek egyike Lazó (helyesebben Lazói, Laszói vagy Laszai) János erdélyi főesperesnek a római San Stefano il Rotondo templomban levő sírkövéről szól.

E sírkő a Monumenta Vaticana «Liber confraternitatis sancti spiritus de Urbe» czímű, Bunyitay Vincze által szerkesztett kötetének megjelenése óta nem ismeretlen irodalmunkban, heraldikai szempontból azonban Csergheő Géza méltatta először.

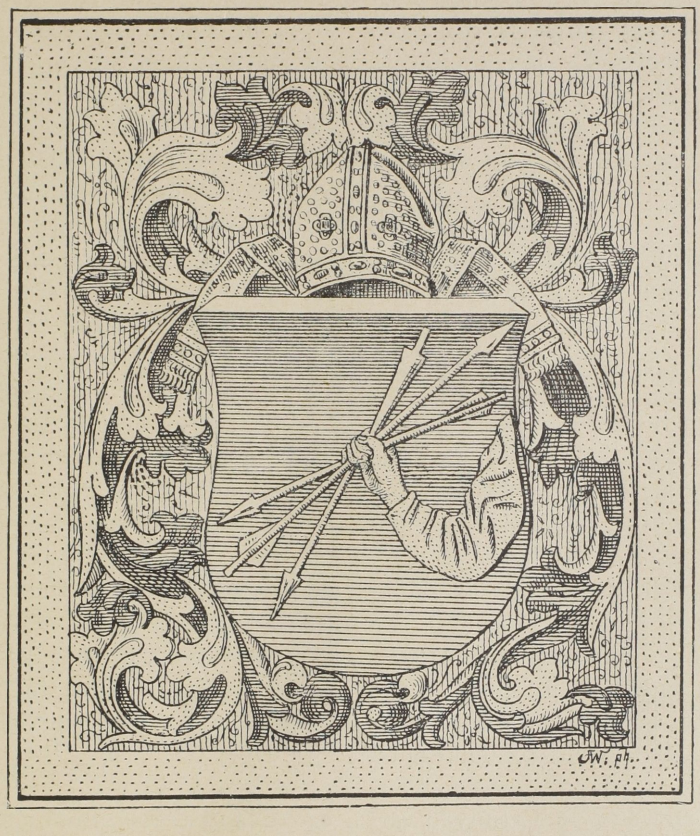
Kétségtelen dolog, hogy a sírkő-párnán jobbról és balról látható egyforma czímer csak Laszai János saját czímere lehet, s ha heraldikai szabály az, hogy sírköveken alkalmazott két czímer-pajzs közűl a balkézt eső mindig az anyai czímert mutatja, úgy első tekintetre is azt kell feltennünk, hogy Laszai János maga volt a czímer-szerző családjában, s mint nem nemes apától származó, valószinűleg anyai czímerrel sem dicsekedhetett.

Teljesen igazolja e feltevést Mátyás királynak 1489. évi nov. 16-án kelt, s az Országos Levéltárban őrzött eredeti armalis levele, melyben a király Sánkfalvi Antal pozsonyi prépostnak s vele rokonainak: Heős Tamásnak, Miklósnak, Ferencznek, Hereni Bálintnak és Lazói János erdélyi főesperesnek, a sírkövön látható háromnyilas czímert adományozza.

A fölöttébb érdekes armalis levél tartalma ekként következik:

Nos Mathias dei gratia Hungarie Bohemieque rex, ac Austrie dux, etc., significamus tenore presentium quibus expedit universis, quod nos rationem habentes fidelitatis et servitiorum fidelis nostri venerabilis Anthonii de Sankfalwa, prepositi ecclesie Posoniensis, que ipse nostre maiestati, regnoque ac eiusdem regni nostri sacre corone, omnibus in rebus cure et fidei sue creditis et commissis, precipua quadam fide et diligentia, circiter sex annos et viginti, non minus utiliter quam fideliter exhibuit et impendit, pauca ex obsequiis eiusdem pro laude et memoria suarum virtutum duximus presentibus annotanda: atque inter alia imprimis occurrit nunccium illud expectatum, quod nobis de restitutione corone regni nostri idem ex urbe Grecz, a prelatis et baronibus nostris, qui causam huiusmodi restitutionis apud serenissimum dominum Fridericum Romanorum imperatorem agebant, primus omnium maiestati nostre attulit, quo et nos et regnum nostrum singulari certe letitia mirum in modum affecit; ceterum cum ipsum in gravi et periculoso tempore regni nostri, quo primogenitus serenissimi domini Kazimiri regis Polonie regnum nostrum valida manu subintrarat, ad eundem dominum Polonie regem cum fidele nostro egregio Emerico Nyfor nomine oratorum nostrorum misissemus, iidem iuxta voluntatem nostram firmatam utrinque pacem et concordiam ab ipso rege, exacto iam per nos filio et gentibus suis de regno nostro, ad nos retulerunt; plures etiam legationes alias ipse Anthonius prepositus ad plurimos principes christianos, cum nostris privatis in rebus, tum in aliis maximis et gravibus negotiis publicam utilitatem totius reipublice christiane concernentibus, obivit, nam non semel ipsum ad serenissimum dominum Ferdinandum Sicilie regem, patrem et socerum nostrum misimus, deinde in Franciam, tum ad senatum remque publicam Venetam, necnon ad illustrissimum dominum Mediolanensium ducem, fratrem et consanguineum nostrum, aliosque principes, qui semper nobis sua singulari sapientia et virtute, optatam atque expeditam rem secundum acceptam a nobis instructionem reportavit; sed neque ipsius frater nobilis Thomas Hews apud maiestatem nostram et in rebus nostris bellicis fide et virtute segnior extitit, nam nobiscum frequens affuit, et nonnunquam magnis periculosisque fortune casibus se vitamque suam opposuit, et ut decuit militem egregium, gloriose certavit, plures ictus, plurima vulnera prope letalia suscepit, atque inter alia, ut cetera obmittamus, in Moldavia in eo bello quod cum illustri Stephano vayvoda Moldavie gerebamus, tribus sagittis preter cetera vulnera ibidem susceptis fuerat sauciatus. Ut igitur prefatus Anthonius prepositus servitiorum meritorumque suorum et eiusdem fratris sui memoria perpetua letetur, in eiusque et fratrum suorum infrascriptorum posteris eadem memoria perenniter elucescat, hec arma seu nobilitatis insignia: scutum videlicet cuius campum per omnia celestinus color occupat, et in cuius medium manus aurea protensa trinas sagittas argentei

coloris, cum cuspidibus sanguine tinctis, in argumentum militie ac susceptorum vulnerum atque plagarum ipsius Thome Hews continet; infula deinde scuto imminens mitra est episcopalis, et ecclesiam seu preposituram Posoniensem representat, que ecclesia eo dignitatis ac maiestatis insigni inter ceteras regni nostri ecclesias refulget, ut eius prepositi infulati habeantur; prout ipsa arma in principio seu capite presentium literarum nostrarum figurata sunt et distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostra scientia, memorato Anthonio preposito ac prefato Thome Hews, et per eos magistro *Johanni de Lazo* archidiacono et canonico in ecclesia Transsilvanensi, necnon Nicolao et Francisco similiter Hews condivisionalibus fratribus, et Valentino de Heren sororio eiusdem Anthonii prepositi, eorumdemque Thome, Nicolai et Francisci, Valentini et Anthonii heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et presentibus elargimur, ut ipsi et eorum posteritas prenotata a modo perpetuis semper temporibus hec arma seu nobilitatis insignia ubique in sigillis, anulis, vexillis, cortinis, velis, tentoriis, et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, actibusque nobilitaribus et militaribus, sub mere et sincere nobilitatis titulo ferre et gestare, omnibusque et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles et milites regni nostri armis utentes quomodolibet fruuntur et gaudent, frui, uti et gaudere possint et valeant, harum nostrarum quibus sigillum nostrum est appensum, vigore et testimonio literarum mediante. Datum Bude, feria secunda proxima post festum beati Martini episcopi et confessoris, anno domini millesimo quadringentesimo octogesimo nono; regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo secundo, Bohemie vero vigesimo primo. Ad relationem magistri Francisci prepositi ecclesie Budensis etc.

Eredeti, hártyára írott példánya, a levél fejében a czímer művészies kivitelű festett képével, melynek rajzát itt szemlélheti a szíves olvasó, az Országos Levéltárban «N. R. A. fasc. 851. nr. 14. M. O. D. L. 19599.» jelzet alatt őriztetik.

A czímer leirása ez: Kék mezőben arany mezbe öltözött, s arany kézben három véres hegyű egymást keresztező ezüst nyilat tartó, könyökben hajlott kar; a pajzs felett püspöki süveg, ettől jobbra és balra tarka foszlányok.

Csergheő úrnak kitünő heraldikai érzékére vall azon észrevétele, hogy a Laszai János sír-

kövén levő czímer-pajzsokban csak egy kézfőt látunk a ruha-ujj végéből előtünni, a magyar heraldikában szokásos egész kar helyett, a mi a pajzsok nálunk szokatlan formájával egyetemben az olasz mester szeszélyének és felületességének tudható be. Íme, az eredeti czímer bizonyítja az észrevétel helyességét.

A levél tartalmából kitűnik, hogy a tulajdonképeni czímer-szerzők Sánkfalvi Antal pozsonyi prépost és Heős Tamás valának; amaz számos követségei alkalmával, emez a hadakban, különösen az István moldvai vajda ellen viselt hadban szerzett érdemei, s azon három nyiltól szenvedett sebei által, melyeknek emlékezetére a nyilakat czímerül kapták. A czímer-pajzs felett álló püspöki süveg, mely a pozsonyi prépost kitüntetésére szolgált, egyház-jogtörténeti szempontból nevezetes adat, a mennyiben — az oklevél szavai szerint is — arra mutat, hogy a pozsonyi társas káptalan prépostja szintén birt a püspöki jelvények viseletének kiváltságával, a mivel ma — ha nem tévedünk — csak a veszprémi és győri székes káptalanok columnaris kanonokjai bírnak.

A mi már Laszai Jánost illeti, a ki kétségbe nem vonhatólag ugyanazon egy személy a Rómában 1523. évi aug. 17-én 75 éves korában elhunyt magyar gyóntatóval, felőle a közölt oklevél alapján csak annyit mondhatunk, hogy a czímer-adományra kiválóan érdemesült Sánkfalvi Antallal és Heős Tamással rokonságban kellett lennie, s hogy már 1489-ben, tehát 41 éves korában, erdélyi kanonok és főesperes vala. Családi körülményeire vagy származására vonatkozó közelebbi adatokkal nem rendelkezünk, hanem azt valószinűnek tarthatjuk, hogy — erdélyi ember lévén — nevét a mai Hunyad vármegyei Laszó helységtől vette. A sírkövén olvasható felirat némileg hibásan másolt szavai, melyekből az lenne következtethető, hogy János főesperes valahol a Duna mentén született, hihetőleg tágasabb értelemben az elhúnytnak magyar hazáját jelentik.

NAGY GYULA.

Az egyházas-nagyberzsenyi Berzsenyi család nemzedékrendi táblája 1559. évtől.

Az egyházas-nagyberzsenyi Berzsenyi család igen régi nemes család, őseik már az Árpádok korában szerepeltek; régi adománylevelük azonban úgylátszik elveszett, mert a családi iratok között hiteles másolatban egy új királyi adománylevél van (a zalavári konventben levő eredeti után), mely szerint 1559. május 16. Orbanos, másképp egyházas-nagyberzsenyi *Berzsenyi Györgyö*t, *Mátyás*t és *Balázs*t, Miksa császár, atyja I. Ferdinánd távollétében, már őseiktől birt birtokukban megerősíti és statuáltatja. Eme kir. adománylevélből látszik, hogy a felvett *egyházas-nagyberzsenyi Berzsenyi* nevet már a család régibb tagjai is használták s hogy ezen kívül voltak még *kis-berzsenyi* és *nagy-berzsenyi*ek is, kik akkor nem impetráltak, de mint tanuk jelen voltak s úgy látszik, hogy ezek — a különböző előnevek daczára — mind rokonok, sőt ugyanannak a család ivadékai voltak. A törzsbirtok *Nagy-Berzsenyben* feküdt, melyből még Berzsenyi Dániel gyermekei is birtak mintegy hat hold bekerített földet, melyet azonban, mint rájuk nézve hasznavehetetlent, a főbirtokos gróf Erdődy családnak eladtak; ezen kívül volt még birtokuk *Enderszeghi-Chaffordon*, *Hetyén* és másutt is, de hogy ezek, mint appertinentiák oda tartoztak-e, nem tudható.

A nemzedékrendi táblázatot, az új királyi adománylevelet nyert *egyházas-nagyberzsenyi Berzsenyi György*, *Mátyás* és *Balázs*tól, 1559-től levezetve, a következőleg állítottam össze.

(Lásd I. táblán.)

Miként e táblázatból látható, a család *György*től származott le. *I. Benedek* 1710-ben 110 éves korában halt el.

III. Benedek[1] testvére *Mihály*, vizeki Tallián

[1] *III. Benedek*nek Thulmon Magdolnától született leányát *Évát* birta nőül Noszlopy Sándor, a kinek fia volt Noszlopy Antal, dukai ügyvéd, ki utóbb Somogy vármegyébe Vrácsikra költözött s kinek II. unokatestvére volt a költő, *Berzsenyi Dániel* s vele folytonos összeköttetésben, levelezésben is állott. Sömjénből, Vasvármegyéből 1806-ban lejött a költő Somogyba, nagyatyámhoz Noszlopy Antalhoz s vele mint kérő ment el Német-Apátiba, Tolna vármegyébe s szeniczei Bárány János

I. TÁBLA.

Berzsenyi Orbanos Kálmán.

- György, donátiót kaptak 1559.
  - János.
    - Mihály.
      - Ferencz, lakott Nemes-Magasiban.
        - I. Benedek, † 1710.
          - Zsigmond.
          - János.
            - János.
            - Pál.
              - József.
              - Zsófi.
              - Zsuzsi.
              - Pál.
            - Rebeka.
          - Boldizsár.
            - Lajos.
              - Eszter.
              - László.
                - Gyula.
              - Erzsébet.
              - Ludovika.
            - Gábor.
              - Miklós.
              - Lénárd.
              - Anna.
              - Eleonóra.
              - Elek.
            - Zsigmond.
            - Teréz.
          - II. Benedek.
            - István, felesége Orozváry Erzsébet.
              - Lajos, Hetyén, Vasvármegyében, felesége Thulmon Rozália.
                - **Dániel,** a költő, f. dukai Takács Zsuzsánna.
                  - Lidia, Barcza Károlyné.
                  - Farkas, f. Gyarmathy Mária.
                    - Ida.
                    - Nelli.
                    - Sándor.
                    - Lajos.
                    - Mária.
                  - Antal, f. Lovász Teréz.
                  - László, f. Noszlopy Julia.
              - Anna, Thulmon Andrásné.
              - Teréz, Thulmon Pálné, előbb Mesteriben, utóbb Sörnyén laktak.
              - Katalin, Sándor Lászlóné.
            - IV. Benedek, felesége Horváth Zsuzsánna, Vrácsikon, Somogyvármegyében.
            - János.†
            - Ádám, Sörnyén, Somogyvármegyében, † 1773. február.
            - Éva, Noszlopy Sándorné, Dukában, Vasvármegyében.
          - III. Benedek, felesége Thulmon Magdolna.
            - István, I. felesége Barcza Anna, II. felesége Biró Anna.
              - I-től: István, f. Váczy Borbála.
                - Pongrácz, fel. Pázmándy Krisztina.
                - Lajos, kapitány, felesége br. Alpikos Konstánczia.
                - Miklós. †
                - Leó. †
              - Lajos. †
              - Károly. †
              - Fáni. †
              - II-tól: Jozefa, Bakó Lászlóné.
              - Julia, Vajda Albertné.
              - Zsuzsi.
              - Erzsébet.
              - Pál. † Nyitrán, 1874.
              - Juszti, Kosinszky Ferenczné, Szepetnek, Zalavármegye.
              - Béla.
              - Sarolta.
              - Géza. †
              - zabella.
              - Antónia.
            - József, felesége Váczy Borbála.
              - Imre, fel. Némedy Anna, Vrácsikon, Somogyvármegyében.
                - József, felesége Váczy Gizella.
                - Kornélia, Hampek Imréné.
                - Ilona, Hatos Károlyné.
                - Gyula.
                - Mihály.
              - Etel.
              - Mór, felesége Ágoston Anna.
                - Miklós. †
                - Kálmán. †
                - Andor. †
                - Lujza. †
                - Sándor, I. fel. Miklós Jolán, II f Perlaky Gizella, Lengyeltótiban.
                  - I-től: János
                  - István.
                - Irma. †
              - Boldizsár, felesége Adrián Paula. †
                - Gerő, fel. Perlaky Fáni, Lengyeltótiban.
                  - Zoltán.
                  - Mariska.
                  - László.
          - Julia, dukai Takács Ferenczné, 1746.
        - Mihály, felesége vizeki Tallián Krisztina, Tót-Vázsonyból.
        - Ferencz. †
        - János, ügyvéd. †

II. TÁBLA.

Dukai Takács Ferencz, felesége Berzsenyi Julia, 1746.

- Ádám.
- Ferencz, f. Saáry Éva.
  - Ferencz.†
  - Márton.
  - Zsuzsánna, *Berzsenyi Dániel,* a költő neje.
  - Sándor.
  - Lidi.
  - Anna.
  - Eszter.
- József.
- István, f. Thulmon Teréz.
  - István.
  - Károly, f. Thulmon Rozália.
    - *Judit,* irónő, 1. Göndöcs Ferenczné, 2. Patyi Istvánné.

Krisztinát (Tótvázsonyból) birta nőül; gyermekei voltak: *Lajos*, *Anna*, Thulmon Andrásné, *Teréz*, Thulmon Pálné, a ki előbb Mesteriben, utóbb Sörnyén, Somogy vármegyében lakott s kit a költő ifjú korában meglátogatott, és *Katalin*, férj. Sándor Lászlóné.

*Lajos*nak Thulmon Rozáliától származott fia *Dániel*, a költő, a ki dukai Takács Zsuzsánnát, második unokatestvérét birta nőül. Dukai Takács Ferencz ugyanis, — mint a II. táblázaton látható — *Berzsenyi Juliát*, a költő nagyatyjának *Mihály*nak testvérét birta nőül. E házasságból származott dukai Takács Ferencz és István.[1] Ferencznek Saáry Évától született leánya volt dukai Takács Zsuzsánna.

Berzsenyi Dániel gyermekei voltak: *Lidia*, egy ritka műveltségű leány, ki német és franczia munkákat fordított magyarra s ő maga is írt. Lidia, nagyalásonyi Barcza Károly neje volt Kalimbán, Zala vármegyében s ott halt el utódok nélkül. *Farkas*, *Antal* és *László*. A költő három fia közül csupán Farkasnak maradtak gyermekei: *Ida*, *Nelli*, *Sándor*, *Lajos* és *Mária*.

A Berzsenyi családnak két ága telepedett le Somogy vármegyében, az egyik, III. Benedek fia *István*, a ki anyja Thulmon Magdolna után maradt birtokára költözött s utódai *Sándor*, orvos és *Gerő*, ügyvéd Lengyeltótiban. A másik, *Dániel*, kinek anyja szintén Thulmon leány volt Somogyból s a költő anyjának Thulmon Rozáliának birtokrészére költözött Niklára, ezenkívül volt még anyai birtoka Somogy vármegyében *Gombán* és *Vrácsikon* is. Unokái: *Sándor* és *Lajos*, — mindketten Niklán ősi birtokaikon élnek.

NOSZLOPY TIVADAR.

evang. esperes és Czékus Juliánna leánya Julia kezét meg is kapta nagyatyám. Az itt kiállított móringlevélen 1806. márczius 10-én mint tanú szerepel Berzsenyi Dániel. Valószinű, hogy ekkor határozta el a költő, hogy ő anyai terjedelmes birtokára, Somogy vármegyébe költözik s nem gazdálkodik feleségének a testvérekkel közös birtokán. Ugylátszik, már a következő évben 1807-ben megvalósította eme szándékát, mert Niklán 1808. január 14. már egy adóslevelet írt alá s mert nem képzelhető, hogy oly messziről télidején költözött volna le családjával; inkább hihető, hogy 1807. év őszén vette át a Thulmon Páltól zálogból kiváltott birtokot.

[2] *Dukai Takács Istvánnak* Thulmon Teréztől származott fia *Károly* Thulmon Rozáliával lépett házasságra, — ennek leánya volt *Judit*, az ismert irónő.

Bács-Bodrogh vármegye czímere.

Bár a vármegyék institutióját a nyugati minták után szt. István király létesítette, mindazáltal bizonyos, hogy az első vármegyék, melyek sorába Bács és Bodrogh is tartoztak, első királyainktól épen oly kevéssé nyertek czímert, mint a nemesség. A czímereknek s czímeres leveleknek adományozása nálunk csak a vegyes házból származott királyok idejében jött divatba, a mi nagyon is érthető, ha tudjuk, hogy a heraldika csak a keresztes háborúk kora után, tehát a XIII. század végén kezd virágzani.

Az utókornak azonban sajnálattal kell constatálnia, hogy e vármegyéknek nemcsak az Árpádok korából, nemcsak a mohácsi vész előtti korból,[1] hanem még csak a török hódoltság korából sem maradt fenn czímere. Így aztán épen nem lehet tudni, mikor kezdtek e vármegyék czímert használni, s ha használtak, mi volt legrégibb czímerük? E kérdésekre csak úgy lehetne feleletet adni, ha akár az országos czímergyűjteményekben, akár pedig a régi oklevelekben maradt volna fenn nyoma a vármegyei czímernek, vagy legalább irott feljegyzések lennének felmutathatók, a melyek alapján a czímer-részleteket megállapítani lehetne.

Ezek hiányában Bács-és Bodrogh vármegyék régi czímereiről kellő positivitással épen nem szólhatunk, s mindaz, a mit azokról mondhatnánk, nem lenne egyéb problematikus találgatásnál. A helyett, tehát, hogy az egykor létezett czímerek jellegét meghatározni törekednénk, helyesebbnek véljük Bács és Bodrogh vármegyék azon czímereiről szólni, a melyek maig ismeretesek.

E vármegyék, mint tudva van, a mohácsi vész után elvesztették önnállásukat, s nem is nyerték vissza mindaddig, míg e területről a törökök ki nem üzettek. Az 1698-ik évben felujíttatván az alsó Tisza-Dunaköz vármegyei szervezete, most Bács és Bodrogh vármegyék is ujjászülettek. A vármegyék megalakulása után természetesen első dolog volt önálló czímert,

[1] Bodrogh vármegye 1351-ben Háj-Szt-Lőrinczen tartott közgyűléséből kifolyólag a királyhoz intézett egyik fölterjesztésében az ottani káptalan pecsétjét használta, még pedig ezen indokolással: «quia notorio sigillo utenti caremus.» (Zichy okmtr. II. 447.)

pecsétet készíttetni, a mi minden valószinűség szerint az I. Lipót királytól nyert visszaállítási diploma által részletesen meg volt állapítva. Minthogy azonban e diploma a XVII. század elején bekövetkezett zavarok s a Rákóczy-féle szabadságküzdelmekből folyó pusztítások áldozata lett, így ma már azt nem tanulmányozhatjuk.

De bár az ezen vármegyéket visszaállító oklevelek idő folytán veszendőbe mentek, mindazáltal maradt fenn oly adalék, a melynek nyomán a vármegyei czímereket ismerhetjük. Ez az adalék pedig nem más, mint a különböző időkben készült pecsétek gyüjteménye, vagy a pecséteknek egykorú lenyomata. Számos, maig létező oklevélen találkozhatunk Bács vármegyének 1699-ben készült pecsétjével, mely vármegyei czímerrel ékeskedik.[1]

Bodrogh vármegye 1698-ban szintén visszaállíttatván, ez alkalommal új czímert is nyert. E czímer az egykorú lenyomatok szerint két egymásba szakadó folyót «Duna és Tisza» ábrázol, melyek egyikén kacsa uszik. Ugyane folyó «a Duna» bal partján egy tornyos erőd «állítólag Bodrogh vára» látszik. E czímert, miután a vármegye pecsétje a Rákóczy-féle mozgalmak zivatarai között szintén elveszett, 1715-ben lett megújítva, de mivel Bodrogh vármegye már 1729-ben megszűnt önállóan működni, e pecsét a következő évben felsőbb rendeletre a kir. kancelláriához küldetett fel.

Bács vármegyének fentebb említett 1699-ben készült pecsétje egy ovális alaku fémlap, melyen «Sigillum Comitatus Bachiensis. 1699.» felirat között szt. Pálnak álló, jobb felé néző, jobbjában hegyével lefelé fordított kardot tartó, baljával pedig égfelé mutató alakja látható. E pecsét állandóan alkalmazásban volt egész 1837-ig, a midőn magyar vésetű új pecsét készült. Ezen újabb pecsét a czímeren semmi változtatást nem mutat, kivéve azt, a mit a ma is használatban levő vármegyei czímeren is láthatni, t. i. hogy szt. Pál nem jobbra hanem előre néz. A pecsét körirata azonban az 1699-ikivel szemben eltérést mutat, a mennyiben latin helyett magyar nyelven szól és a két vármegye «1802-ben történt» egyesülésére is vonatkozással van. A felirat teljes szövege ez: «Bács Bodrogh Vármegye Petsétje. 1699. Meg-Ujitatott 1837.»[1]

E pecsét egészen 1848-ig volt használatban, s az azóta készült újabb pecsétek sem heraldikai, sem sphragistikai szempontból nem különös érdekűek.

DUDÁS GYULA.

[1] E pecsét ma a vármegyei levéltárban (Zomborban) őriztetik.

[1] Nem rég a zombori határban egy pecsétet találtak, melyen Magyarország czímere szerepel ezen felirattal: «Comitatus Bachiensis. 1786.» E pecsét, úgy látszik, csak II. József korában lehetett rövid ideig használatban. L. Bács B. várm. tört. társ. Évkönyve 1890. évf. 16. l.

Wesselényi Ferencz pecsétgyűrűje.

(Egy rajzzal.)

Csergheő Géza, folyóiratunk ez évi folyamában (86. l.) «Az Apaffyak, Rhédeyek és Wesselényiek legrégibb ismert czímerei» című czikkében foglalkozik a Wesselényiek érdekes czímerváltozataival s e közben azon czímer hitelessége tekintetében, a melyben egy halfarkú kutya nyakánál fogva egy fatörzshöz van lánczolva; hivatkozik Tarnóczy Gusztávné gyűrű-gyűjteményére, hol egy hasonló czímerrel ellátott pecsétgyűrű van.

Miután e gyűjtemény rendezésével én foglalkozom, mintegy fölhíva érzem magamat, hogy a kérdéses pecsétgyűrű rajzát e helyt szaktársainkkal közöljem.

A gyűrűt több mással együtt a múlt évi ötvösmű-kiállítás alkalmával Bécsben hozták hozzánk eladásra, midőn ott épen a gyűjtemény felállításával foglalkoztunk. Provenientiájára nézve azt adták elő, hogy az Lengyelországból származik. Az eladó kereskedő nagy becset tulajdonított neki, s így drágára is tartotta; de magam is fölismerve annak történelmi becsét, kérésemre a gyűjtemény tulajdonosa, habár magas áron is, megvásárlotta azt.

A gyűrű tömör aranyból készült, a fejnél két oldalt öntött és vésett műben növényi ornamentika díszlik. Az egész mű stilja a XVII. századra vall. A nyolczszögletű fej lapjának két oldalán egy-egy gyémánt van befoglalva. A fejet zárt foglalatban ragyogó ceyloni zaphir képezi, melybe nyolczszögletű vonalkörbe igen

szépen van az itt természetes nagyságában bemutatott czímer bevésve. A gyűrű karikájának átmérője 2·03 cm., a zaphir átmérője 1·07 cm., súlya pedig 20 gramm.

A czímer pajzsában jobb felé fordúlt koronás s felfelé kunkorodó halfarkú kutya nyakánál fogva egy három levelű és gyökeres fatörzshöz van kötve. A sisakdísz három strucztoll.

Fent két oldalt F. W. betűk láthatók, világos jeléül, hogy gyűrűnk a lengyel indigena Wesselényi Ferencz pecsétlő czímeres gyűrűje volt.

Mint látjuk, a hal itt hiányzik a pajzs lábából, a mint az az ismert lengyel czímerkönyvben előfordul.

Pecsétgyűrűnk tehát a mellett, hogy a Wesselényiek lengyel ágának ezen czímer használatát igazolja, a mellett annak egy új variansát is adja.

Egyuttal azonban van még e kérdéshez egy észrevételem: A magyar nemzetségi zsebkönyv leírása szerint a magyarországi Wesselényiek czímerében egy halfarkú koronás syrén jobbjában zöld száron három vörös rózsát tart.

A XVII. század elejétől kezdve azután feltűnik a Wesselényieknek egy czímere, hol a syrén feje már kutyafejjé változott, de a három rózsa még lábai között van.

Egyszer csak azután feltűnik a lengyel indigenák czímere, hol a halfarkú kutya a két lábával kapaszkodik egy fatörzshöz, de már hozzá is van kötve. Világos, hogy ez a fatörzs a hármas rózsaszálból lett, mit az is bizonyít, hogy most bemutatott pecsétgyűrűnkön a fatörzsnek három kihajtott levele van.

Nézetem ezek következtében az, hogy számos tagból álló s szétágazó levén a család, a czímer biztos ismerete folyton vesztett, az eredeti armálist nem volt mindig mindegyiknek módjában látni, s így ha új czímert vésettek, azt pecsétlenyomatról tették. Egy töredezett pecsét azután könnyen megmagyarázza, hogy miként lehetett a syrén fejét kutyának nézni s hogy lett a hármas rózsaszálból fatörzs.

Véleményem szerint tehát a Wesselényieknek csak egy czímere volt, a többi csak az eredetinek elrajzolt utánzata.

Dr. Szendrei János.

A Divék-nemzetség leszármazási és czímerkérdéséhez.

A bacskafalusi Bacskády, Besznák, Bossányi, Csermendy, Divéky, zomorfalusi Jókuthy, Majthényi, Motesiczky, Rudnay, Rudnyánszky, divékujfalusi Ujfalussy és tőkésujfalusi Ujfalussy családoknak a Divék-nemzetség férfisarjából való egyenes leszármazását okleveles genealogiai adatok kétségen kívül helyezik; mihez csak azt jegyezzük meg, hogy a Motesiczkyek csak később jönnek elő e néven: előbb a Majthényi nevet viselték.[1]

A Divék nemzetség leszármazóinak közös czímeréhez főalakjában teljesen hasonló czímert viseltek (illetőleg viselnek ma is) a nemes és báró Kosztolányi, a Prileszky, turcsányi Turcsányi és a csoltészi és váli Vály családok.[2] A Turcsányiakról már tudjuk, hogy leányágon a Divék-nemzetségből származnak;[3] a Divék-nemzetség czímeralakja tehát itt átment az előkelő leányági leszármazókra is; — oly modus procedendi, melylyel úgy a hazai, mint a külföldi heraldikában nem először találkozunk. Fenmarad azonban a kérdés, hogy jutottak a Kosztolányi, Prileszky és Vály családok a Divék-nemzetség czímeralakjához?

* * *

A nyitra-zsámbokréti Zsámbokréthy család Nagy Ivánnál s egyebütt szintén a Divék-nemzetség leszármazójául van feltüntetve. A család mindazonáltal a medvés czímertől tökéletesen eltérő motivumokat visel czímerében, úgymint: két élével egymás felé forduló keresztbetett ekevasat, melyeket jobb felől fogyó félhold, balról hatágú csillag kisér. E czímerre már Nagy Iván felhívja a figyelmet, s hasonló czímert: egymás felett két lefelé fordított teljes ekét találunk

[1] V. ö. Siebmacherrel s a többi idevágó családtani és heraldikai munkával.

[2] A Kosztolányi, Turcsányi és Vály néven több más család létezett, melyek egész más czímerrel élnek.

[3] Turul, 1887. évf 114. l.

Fejérváry Károly ismert kézirati munkájában.[1] Kétségtelen családi czímerűl azonban csak attól kezdve fogadhatjuk el azt, mióta egy Zsámbokréten 1576. évben kelt oklevelen Zsámbokréthy György aláírása mellett e czímert és az ő kezdőbetűit feltüntető pecsétet ismerünk, melyen a czímer a fentebbivel egyezőleg van blasonálva. Az egész tipus igen korai keletkezési időre enged következtetni, csak a hold és csillag tekinthetők későbbi — valószinűleg a XV. század végéről vagy a XVI. elejéről származó — járuléknak, a mi a magyarországi czímereknél gyakori jelenség.

Miután a Divék-nemzetség összes eddig ismert kétségtelen leszármazói kivétel nélkül a természetes fa tövében álló medvét viselik czímerükben, s így e család-csoport azokhoz tartozik, melyek — mint már egyebütt is kiemeltük — az ősi czímeralakhoz változatlan hűséggel ragaszkodtak, a Zsámbokréthyek czímerkérdése kettőzött mértékben felhívja a heraldikus figyelmét, ez lévén az egyedüli család, a mely — ha csakugyan a Divék-nemzetségből vált ki — nemzetségének e jellemvonása alól már a XVI. században kivételt tesz.

Ez a Zsámbokréthy család már kihalt. A most e néven élő család nyíltól talált fölugró szarvast visel czímerében, ha jól vagyok értesülve, Trencsén vármegyében virágzik s nehány év előtt nyerte czímerének s nemességének megújítását, illetőleg megerősítését uralkodó királyunktól.

HGD.

[1] A Magyar Nemz. Múzeum kézirattárában.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1890. november hó 27-én Nagy Imre másodelnök elnöklete alatt ig. választmányi ülést tartott, melyen *Majláth Béla* vál. tag felolvasta a Tornallyai-családról szóló értekezését; felolvasása kapcsán a családra vonatkozó több eredeti oklevelet mutatván be, köztük Kis-Károly királynak még magyar királylyá létele előtt Erzsébet királynőhöz Tornallyai Miklós zárai várnagy érdekében intézett 1383. évi nagyérdekű levelének eredetijét, és a Palugyay családnak Mátyás királytól 1476. évben nyert czímeres-levelét. A dolgozat folyóiratunk jelen füzetében olvasható.

Ezután *Bánó József* vál. tag egy érdekes XVI. századi ötvös művet (ezüst palaczkot) mutatott be, melyen négy czímer látható, ú. m. a Dessewffy, Horváth-Stansits, Holligans családoké és egy ismeretlené. Egyúttal jelentést tett a demétei (Sárosmegyei) kastélyban egy ajtó fölött látható czímeres faragványról.

A folyóügyekre kerülvén a sor, a titkár bejelenti a következő tag-ajánlásokat. Alapító tagúl 100 forint alapítványnyal: Gr *Cziráky Antal* Lovas-Berényben (eddig évdíjas tag); pártoló tagokúl: *Szent-Iványi-Nagy Margit* úrnő Budapesten, *Koronghy Henrik* Budapesten (ajánlja Szent-Iványi Zoltán), *Eötvös Jenő* Vásárosnáményban (aj. Csergheő Géza), *Malobiczky Ignácz* plébános Csesztén (aj. Ipolyi György); évdíjas tagokúl: *Hodinka Antal* Bécsben, *Tóth Kálmán* Sopronban, Kilián Frigyes könyvkereskedése Budapesten (aj. a titkár), *Malobiczky János* Budapesten (aj. Ipolyi György), Gr. *Pongrácz Frigyes* Bécsben (aj. Thallóczy Lajos), Dr. *Konkolyi Balázs* Komáromban (aj. Nagy Imre.) Az ajánlottak a társaság tagjaiúl megválasztattak.

A pénztári ügyrend kidolgozásával az április 24-én tartott vál. ülés által megbizott, Majláth Béla vál. tagból, a titkárból és a pénztárnokból álló bizottság előterjeszté javaslatát, mely némi változtatásokkal elfogadtatván, a választmány a társaság pénztári ügyrendjét a következőkép állapítja meg:

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság pénztári ügyrendje.

I. *Pénztári könyvek.*

1. §. A pénztárnok a következő könyveket vezeti: *a)* Pénztári napló. *b)* Törzs- vagy tagdíj-könyv. *c)* Alapítványok könyve. *d)* Esetleges külön kiadványokról (mint a Nemz. Zsebkönyv) vezetett pénztári könyvek.

a) A *pénztári naplóba* minden bevétel és kiadás megtörténte után legkésőbb 48 órával időrendben bejegyzendő. A pénztári napló minden év végével lezárandó.

b) A *törzs- vagy tagdíj-könyv* betürendben magában foglalja a társaság összes tagjait. Ebbe az évi tagdíj- vagy alapítványi kamat-befizetések, utalással a pénztári napló illető lapjára, bejegyzendők. A törzskönyvben a tagokat illető minden változások körülményei, mint halálozás, kilépés stb. pontos bejegyzés által feltüntetendők.

c) Az *alapítványok könyve* magában foglalja az alapító tagok névsorát, az alapítványi összegeket, az alaptőkét képező értékpapirok számait és névleges értékét. Az újabb alapítványok abba beérkezésük sorrendjében (utalással a pénztári naplóra) bevezetendők. Az alapítványi kötelezvények, lejáratuk kitüntetésével, külön beirandók. A társulat évi pénztári maradványából tőkésített összegek és egyéb adományok, melyek az alapítványok természetével nem bírnak (Alapsz. 41), külön nyilvánlatban tartandók.

d) A külön kiadványokról vezetett könyvek berendezését azok természete, esetleg a választmány által adandó utasítás határozza meg.

II. *Alapítványok.*

2. §. A társaság alapítványait mint kezelési letétet az osztrák-magyar bank budapesti főintézeténél helyezi el. Az erről szóló letéti jegyet a pénztárnok biztos helyen őrzi. Az értékpapirok kamatait a fizetés napján a nevezett intézettől nyugta mellett felveszi, és a pénztári naplóban számadásba teszi.

3. §. A társulatot mint letét-tulajdonost az alaptőke letételénél és esetleges tőke-kivételnél az elnökök egyike, a titkár és a pénztárnok együtt képviselik.

4. §. Új alapítványoknál, ha azok készpénzben fizettetnek be, valamint a társaság évi pénztári maradványából a választmány által tőkésíttetni rendelt összegeknél a választmány által meghatározandó értékpapirt a pénztárnok megszerzi, és azt a nevezett intézethez juttatja. Az értékpapirokban befizetett alapítványokat szintén ott helyezi el. Az ezekről szóló letéti jegyeket az elnök vagy másodelnök láttamozásával ellátva megőrzi; és erről a választmánynak jelentést tesz.

5. §. A nevezett pénzintézetnek az alapítványokról szóló értesítései, kimutatásai stb. az elnöknek és a választmánynak bemutatandók.

6. §. Az alapítványi kötelezvényeket biztos helyen a pénztárnok őrzi.

III. *Bevételek.*

7. §. A bevételi rovat minden egyes tétele melléklettel igazolandó, mely a pénztári napló illető folyó számával látandó el. Ily mellékletek:

a) póstán érkező pénzküldeményeknél a pénzutalványok szelvényei, pénzes levelek borítékai stb.

b) a tagoktól nyugta mellett beszedett tagdíjaknál, vagy a pénztárnoknál személyesen teljesített tagdíjfizetéseknél a rendes tagdíj-nyugtatványnak szelvénye, mely kitöltve és a fizetést teljesítő fél által aláirva, a történt fizetés igazolásául szolgál.

c) Rendkívüli bevételeknél, mint egyes füzetek eladásánál, adományoknál stb. kitöltött és a fizető fél által aláirt nyomtatott ellennyugtatvány-lapok szolgálnak bizonyítékul.

8. §. A pénztárnok a Budapesten lakó tagoktól a tagdíjakat minden év első felében a társaság megbizható alkalmazottja által szedeti be. A tagdíjukkal hátrálékos vidéki tagoknak a folyóirat évi III. füzetét utánvétellel küldi meg, vagy póstai megbízás útján hajtja be a tagdíjat.

9. §. A befolyó pénzekből, hacsak a társaságnak nagyobb kiadásai nincsenek közeli kilátásban, a 300 frton túl menő összeget a társaság nevén takarékpénztárban helyezi el, ott kamatoztatja és a kamatokat a pénztári naplóban bevételezi.

IV. *Kiadások.*

10. §. A kiadások minden egyes tétele nyugtázott számlákkal, nyugtatványokkal igazolandó, melyek a pénztári napló illető folyó számával látandók el. Pénzt a pénztárnok csak az elnök vagy másodelnök és a titkár által aláirt utalványokra szolgáltat ki. (Alapsz. 13. §.)

V. *Számadások.*

11. §. A pénztárnok minden vál. ülés elé összegezett kimutatást terjeszt a bevételek, kiadások és alaptőke állapotáról. A nagygyűlés elé és az év végén a költségvetés rovatainak megfelelő részletes számadást készít, melynek megvizsgálásáról a választmány intézkedik (Alapsz. 21. §.)

12. §. Az év végén az évi számadással egyidejűleg összeállítja a tagdíjukkal hátrálékos tagok névsorát s azt a választmány, illetőleg a számadás-vizsgáló bizottság elé terjeszti.

13. §. A pénztárnok az elnök vagy másodelnöknek rendkívüli pénztárvizsgálati szándékát mindenkor tartozik teljesíteni (Alapsz. 10. és 12. §.)

14. §. A jelen ügyrend 1891. január 1-én lép életbe.

A pénztári ügyrenddel kapcsolatban határoztatott, hogy az esetleges tőke-kivételek felől a választmány esetről-esetre külön fog intézkedni.

Ugyancsak a pénztári ügyrend kidolgozására kiküldött bizottság előterjeszté véleményét a társulati tagdíj-hátrálékok tárgyában, melynek következtében határoztatott, hogy választmány ezúttal a hátrálékok behajtása tekintetében külön intézkedések tételét nem látja szükségesnek; azonban a társulat fővárosi tagjai nyugtáik előmutatása mellett a pénztárnok által tartozásaik részletes törlesztésére fel fognak szólíttatni; a vidéki tagok részére a Turul f. évi III-ik füzetének utánvétellel történt szétküldését egyelőre elégséges intézkedésnek tartja; s egyúttal hosszabb idő óta tartozásban lévő tíz tagnak nevét, kiknek holléte tudva

nincs, a törzskönyvből törültetni rendeli és tartozásukat törlésbe hozza.

A pénztárnok kimutatása szerint november 26-áig volt

Bevétel	3798 frt 59 kr.
Kiadás	2542 « 76 »
Készpénz maradvány	1255 frt 83 kr.

Ezután felbontattak az ig. választmányi tagságra beérkezett ajánlatok, mely szerint vál. tagoknak ajánltattak: *Pór Antal* pozsonyi kanonok, évdíjas tag (ajánlják Csánki Dezső, Tagányi Károly, Szinnyei József és Fejérpataky László vál. tagok) és Dr. *Karácsonyi János* nagyváradi theol. tanár és évdíjas tag (ajánlják Csánki Dezső és Tagányi Károly vál. tagok). A bekövetkezett titkos szavazás által mindketten a társaság igazgató választmányi tagjaivá választattak.

A pénztárnok évi számadásainak és a pénztári állapotnak megvizsgálására *Csontosi János*, *Nagy Gyula* és *Szinnyei József* vál. tagokból álló bizottság küldetett ki.

A titkár előterjesztésére a választmány felhatalmazást adott a szerkesztőnek arra, hogy a Turul f. évi III. és IV-ik füzete 1—2 nyomtatott ívvel bővíttessék.

Ugyancsak a titkár javaslatára a választmány a társulati ügyrend 1. és 2. szakaszát a gyakorlatnak megfelelőleg következőképen módosítja:

1. A társaság egyelőre évenként négy igazgató választmányi ülést és egy közgyűlést tart. A választmányi ülések január, április, szeptember és november hónapok utolsó csütörtökén tartatnak. A választmányi üléseken egy-egy felolvasás fél óránál hosszabb ideig nem tarthat. A közgyűlés napját és tárgyait a szeptemberi választmányi ülés határozza meg.

2. A «Turul» című folyóirat terjedelme egyelőre évenként huszonnégy ívben, s alakja negyed rétben állapíttatik meg. Márczius, június, október és deczember hónapokban jelenik meg egy-egy füzet.

A Nemzetségi Zsebkönyv folytatásának módozatai és az e tárgyban teendők megbeszélése a jövő választmányi ülésre halasztattak.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Majláth Béla* és *Széll Farkas* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság

1890. deczember 6-án Nagy Imre másodelnök elnöklete alatt tartotta nyolczadik *nagygyűlését*, melynek főtárgya *Pór Antal* vál. tagnak «Az Osl nemzetség története a XIII. és XIV. században» című értekezése volt. A dr. *Schönherr Gyula* által felolvasott terjedelmes dolgozatot folyóiratunk jelen füzete tartalmazza.

Ezután a titkár olvasta föl jelentését a társaság elmúlt évi működéséről, mely egész terjedelmében a következő:

Tisztelt Nagygyűlés!

Nyolczad ízben számolván be a t. nagygyűlés előtt társulatunk évi működéséről, miként eddig is tettem, vázolni szándékozom társulatunk működésének elmúlt esztendejét, röviden felemlíteni a társulat életében előfordult nevezetesebb mozzanatokat, ismertetni az eredményeket, melyeket a működése czéljául kitűzött szaktudományok terén úgy felolvasó ülésein mint rendes időközökben megjelenő folyóirata hasábjain elért; e mellett felemlítem a társulat anyagi életében előfordult nevezetesebb eseményeket, remélve, hogy ezeknek hű elmondása által való képet nyujtok a t. nagygyűlés birálata alá, melynek figyelmét pár perczre az elmondandók meghallgatására igénybe venni bátorkodom.

Mindenek előtt örömmel constatálhatom, hogy az érdeklődés a nagy- és kivált a szakközönség körében társulatunk működése iránt az elmúlt évben sem csappant meg; kivált azon körülmény, hogy a heraldikai és genealogiai tudományok terén társulatunk élénk irodalmi mozgalmat teremtett, mely évről évre növekvőben van, úgy, hogy a társulat folyóiratának szűkre szabott hasábjai az új virágzásnak indult szaktudományokban elért eredmények közzétételére hovatovább elégtelennek bizonyulnak: eléggé fényesen igazolja azt, hogy társulatunk megalakulására a szaktudománynak szüksége volt s hogy az valósággal hézagot tölt be. Míg más társulatoknál az illető szaktudománynak már meglévő virágzása tette szükségessé az egy czélra való egyesülést: nálunk, mondhatjuk, megfordítva áll a viszony. Az alkalom hiányában csak csöndben, elvonultságban, sok helyt amateur-szerűleg művelt disciplináknak organumra volt szükségük, hogy virágzásnak induljanak, hogy szakszerüleg, a tudomány szabályainak megfelelőleg műveltessenek.

E szaktudományok művelésére társulatunk hetedik (1889. nov. 9-én tartott) nagygyűlése óta öt ig.-választmányi ülésben (1889. nov. 28., 1890. jan. 30., ápr. 24. szept. 25. és nov. 27-én) a kisebb-nagyobb fontosságú folyó ügyeken kívül tizenkét tagtársunk összesen 13 felolvasást, előadást tartott, s ezek kapcsán a hazai heraldikának számos becses emléke került bemutatásra.

Igy *Szendrei János* vál. tag a kapivári Kapyaknak azóta a N. Muzeumba került levéltárából öt nagybecsű czímeres levelet mutatott be, melyek közül koránál fogva legérdekesebb a Tétényi és Haraszty családoké, a Kapyak őseié, kik 1405-ben Zsigmond királytól nemességet, és külön oklevélben czímert is nyertek. Korra nézve a legrégibb armális ez, melyen az adományozott czímer kifestve látható (mert a Semseyek 1401. évi czímeres leveléről nincs biztos tudomásunk). A minden tekintetben érdekes armális abban is eltér Zsigmond király hasonló kiadványaitól, hogy az adományozott czímer képe nem a szöveg élén, hanem annak közepén

foglal helyet. Ily elrendezéssel, mely Zsigmond királynak a német birodalom részére adott címeres leveleiben gyakori, hazánkban csak néhányszor, így pl. Csapi András címeres levelében találkozunk. — A bemutatott oklevelek közt kiváló figyelemre méltó a Zárai családé, melyet 1533. évben János királytól nyert; ez az adományozó személyénél fogva a ritkább emlékek közé tartozik.

Szádeczky Lajos vál. tag szintén az eredetiek bemutatásával a gr. Teleki-család marosvásárhelyi levéltárából négy czímer-adományozó oklevéllel ismertetett meg minket. Ezek között legnevezetesebb a Somkúthi családé, melyet Zsigmond királytól 1415. évben nyert. A festése által is kiváló emléknek legnagyobb érdekessége az, hogy azt a német birodalmi kanczellária állította ki magyar nemes részére, jelezve azzal, hogy ez időben még a két kanczellária szoros határokkal egymástól elkülönítve nem volt.

A titkár bemutatta a Komjáthy-családnak 1415. évből való, és Komjáthy Béla orsz. képviselő birtokában levő eredeti czímeres levelét és ezzel kapcsolatban részletes jelentést tett a néhai Paur István tagtársunk hagyatékából a választmány jóváhagyásával megszerzett kilencz darab mohácsi vész előtti czímerképről. E czímerek: az Eresztvényi család 1414., a Szecsődy cs. 1418, a László-karchai Török cs. 1418, a Jersay cs. 1431, a Básznа cs. 1434, a Pryber cs. 1476, a Tapprai Spissich cs. II. Ulászló korabeli, a Mesthery cs. 1500, és az Imreffy cs. 1523. évi czímerei. E hű czímer-másolatok megszerzésével folyóiratunknak hosszú időre becses anyagot biztosítottunk.

Egyéb bemutatott tárgyak közül ki kell emelnem a *Nagy Imre* másodelnök által ismertetett Kis-Károlyféle oklevelet, mely oklevéltani ritkaságot folyóiratunk később a bemutató magyarázó soraival hasonmásban tette közzé. Mint ötvösmű, figyelmet gerjesztett a *Bánó József* vál. tag által bemutatott XVI. századi ezüst-palaczk, melyen három nevezetes felvidéki családi, a Dessewffy, Horváth-Stansits, Holligans és egy ismeretlen czímer látható.

Az üléseinken tartott felolvasások tárgyaikat leginkább a genealogia köréből merítették. Rövid ismertetésöket a következőben adom.

A legelső magyar királyi család, az Árpádház régibb kori nemzedékrendével foglalkozott Dr. *Karácsonyi János* vál. tag «Az Árpádház második elágazása» című értekezésében, melyben kritika alá vetvén az eddig minden történelmi munkában elfogadott nemzedék-rendet, egykorú források adatai alapján azon új eredményre jut, hogy I. Endre és I. Béla királyok atyja nem Szár László, hanem ezek testvére Vazul (szerinte Vászoly), kiknek atyja Gyula, keresztény nevén Mihály, Géjza (szerinte Gecse) fejedelem testvére volt. Az új genealogiai combinatio, ha föltevés számba jönne is, mindenesetre alapos kritikai vizsgálat és tanulmányok eredménye.

Fejedelmi családnak, a történelmünkben nagy szerepet játszott Brankovicsoknak nemzedék-rendét a XIV. század derekán élt Mladen vajdától, az 1516-ban elhalt utolsó sarjig, György metropolitáig, Dr. *Wertner Mór* tagtársunk állította össze, egyik ülésünkön felolvasott és folyóiratunkban közzé tett dolgozatában, melylyel e családnak okiratos alapon álló első teljes genealogiáját nyújtotta.

Hazánk egyik legrégibb, bár idegen eredetű, de e földön korán meghonosodott és rendkívül szétágazott nemzetségének, a Hunt-Pázmánoknak eddig merőben ismeretlen leszármazású ugocsai ágazatával foglalkozik Dr. *Komáromy András* vál. tagnak a múlt nagygyűlésen felolvasott terjedelmes dolgozata, melyben eddig érintetlen családi levéltárnak adatai alapján a XIII. század elején élt Hunt-Pázmán nembeli Feliczián comestől a Fancsikay- és fancsikai Lázár, a vele egykorú Marczellus comestől pedig a wédi Ujhelyi, tisza-ujhelyi Ujhelyi és Zovárdffy családok tagjait mutatja ki ez előkelő nemzetség ivadékaiúl.

Ugyanezen nemzetség egy másik, abaujmegyei elágazásának, a Jánoki és Vajdai családoknak a XIII. század első évtizedeiben élt Hunt-tól való leszármazását állította össze *Csoma József* vál. tag «Vajday György czímerlevele és a Hunt-Pázmán nemzetség czímere» című, új eredményeket nyujtó dolgozatában, melyben Zsigmond király egy 1431. évi czímer-adománya kapcsán kiterjeszkedik a Hunt-Pázmán nemzetség czímerének kérdésére. Heraldikai és sphragistikai kétségbe vonhatatlan hitelű bizonyítékok alapján kimutatja, hogy a nagy nemzetségnek, melynek ivadékai közt az említetteken kívül a Szentgyörgyi és Bazini grófokat, a Forgáchokat, a Korláthkőieket stb. látjuk, ősi jelvénye nem a képes krónika által vallott kutyafej, hanem a Héder nemzetségnek tulajdonított hatágú csillag és holdsarló.

Egy, folyóiratunkban közölt czikk nyujtott alkalmat Dr. *Karácsonyi János* vál. tagnak «Mese-e vagy valóság?» című értekezésére, melyben a Miczbántól állítólag eredett hét családnak regéjét tudományos és első sorban okirati alapon tarthatatlannak bizonyítja be.

A felsővidéknek egy ősrégi, az 1283 táján élt Serefeltől a Pongráczokkal együtt eredő családjáról a Tornallyayakról *Majláth Béla* vál. tag értekezett, kiemelvén különösen a család egy tagjának, Miklósnak, ki Zára várnagya volt, a XIV. század 80-as éveiben vitt politikai szereplését. Értekezése kapcsán több oklevél eredetijét is bemutatta; ezek közt Kis-Károlynak még királylyá létele előtt Erzsébet királynőhöz az említett zárai várnagy érdekében intézett levelét, és a Palugyay

családnak Mátyás királytól 1476. évben nyert armálisát.

Újabb, jobbára a XVI—XVII. századokban szerepelt család multjával foglalkozott — eredeti oklevelek bemutatásával — *Széll Fakas* vál. tag «Kihalt-e a telekesi Török család?» című értekezésében, alapvető nagy genealogiai munkánk egy téves állítását rectifikálván. Míg dr. *Szombathy Ignácz* tagtársunk egy általa talált régi családfa és egyéb okiratok alapján a nagyemőkei és győri Török család leszármazását és történetét állította össze.

Felolvasó üléseinket, t. nagygyűlés, e tárgyak foglalkodtatták. Ugyanezen értekezések és bemutatások folyóiratunk hasábjain — kevés kivétellel — szintén megjelenvén, szak-irodalmunkat gyarapították. Ezeken kívül azonban igen gazdag az az anyag, melylyel folyóiratunk az általunk felölelt tudományos disciplinák irodalmának gazdagításához járult.

A heraldika terén társulatunk, miként eddig is, a lefolyt évben szintén kiváló figyelmet fordított a mohácsi vész előtt kelt címeradományozó oklevelek, a magyar heraldika legbecsesebb forrásának felkutatására és kiadására. Miként az elmúlt években, utolsó évfolyamunknak is minden egyes füzete egy-egy színes czímer-mellékletet adott, melynek rajza az eredeti oklevélről vétetett. A társulat nem kimélt költséget, sem fáradságot, hogy e nemcsak czímertani, hanem műtörténelmi szempontból is nagybecsű emlékeket közkincscsé tegye. Hogy e tekintetben mennyit tett a társulat, álljanak itt a szám-adatok, hogy nyolcz éves fennállása óta folyóiratában összesen 29 ily czímerképet tett közzé, melyekből 19 Zsigmond király, 2 Hunyadi János kormányzó, 2 V. László, 5 Mátyás király korára esik; 1 pedig XII. Lajos franczia királytól való. E számban az elmúlt év füzetei a következőkkel vannak képviselve: A Nagymihályi nemzetség 1418. évből való czímerét Dr. *Komáromy András* vál. tag a Gr. Sztáray-család oklevéltára második kötetének megjelente alkalmából ismertette; míg egy másik Zsigmond-kori czímer, Vajday Györgyé, 1431. évből, *Csoma József* vál. tag említett dolgozatában akadt szakavatott ismertetőre. Berekszói Péternek 1448. évben Hunyadi János kormányzótól kapott czímerét az Erdélyi Múzeum-egylet tulajdonában levő eredeti után a szerkesztő tette közzé; ezzel ismeretessé tevén a kormányzónak második ilynemű kiadványát. Végre *Sváby Frigyes* tagtársunk a gr. Csáky család lőcsei levéltárából Telegdy Istvánnak XII. Lajos franczia királytól 1502. évben kapott czímerével ismertetett meg, melylyel az előkelő magyar főúri család idegen uralkodótól, követségben szerzett érdemeiért egészen új czímert nyert jutalmúl.

A választmány határozata következtében e czímerképekről díszes kiállítású különnyomatok készültek; s jelenleg egy nem sokára kiadandó czímertani publicatio czéljaira már 16 ily kép-melléklet áll rendelkezésre, mely hivatva lesz e nembeli emlékeinket hazánk határain kívül a külfölddel is megismertetni s azokra a szakférfiak figyelmét felhívni.

Az ország különböző levéltáraiban még legnagyobb részt felhasználatlanúl rejlő czímertani anyag ismertetése és legalább lajstromos felsorolása a folyóiratnak kezdettől fogva egyik kitűzött czélja lévén, a már közölt gazdag anyagú jegyzékekhez legutóbb hármat csatoltunk: a Máramaros vármegye levéltárában és Nagybánya sz. kir. városában lévő czímeres levelek sorozatait, melyek *Dr. Schönherr Gyula* tagtársunk, és a Borsodmegye levéltárában őrzöttekét, melyek Dr. *Szendrei János* vál. tag közlésében jelentek meg.

A magyar heraldika egyik legérdekesebb és legkevésbbé megoldott kérdésével, a régi nemzetségek czímer-jelvényének meghatározásával, Csoma József említett dolgozatán kívül *Csergheő Géza* tagtársunk foglalkozott, ki a lefolyt évben ismét egy genusnak, a Ratold nemnek czímerét heraldikai és sphragistikai bizonyossággal állapította meg, vizsgálata körébe vonván az e nemzetségből eredett családok czímereit. Ugyancsak ő adalékúl az erdélyi családok heraldikájához, az Apaffy, Rhédey és Wesselényi családok ősi czímeréhez érdekes megjegyzéseket közölt.

A czímerek egy különös és nálunk igen gyéren előforduló csoportjára, a gúnyczímerekre nézve példát nyújtott *Csoma József* vál. tag a Guthay családnak Rudolf királytól nyert 1582-évi czímerében, melylyel kimutatta, hogy a czímer-adományozás eredeti jellegével teljes ellentétben lévő gúnyczímerekre hazai heraldikánkban is van példa.

A heraldika kőbe vésett emlékei, a czímeres sírkövek közűl, folyóiratunk a megelőző évfolyamokban közzétett gazdag anyaghoz, újabban hárommal járult. *Csoma József* vál. tag Tarczay Tamásnak 1493, *Csergheő Géza* vál. tag Lazói Jánosnak 1523, és *Szerémi* Tapolcsányi Jánosnak 1598. évi sírköveit közölték. Mindezen emlékeknek heraldikai és genealogiai vonatkozásai a közlők ismertetésében kellő kifejezést nyertek.

A városok heraldikája köréből vette tárgyát *Dudás Gyula* tagtársunk egy közleménye, mely Szeged czímereivel foglalkozik.

A czímertan körébe vágó dolgozatok mellett úgy mennyiség mind eredmények tekintetében méltó helyet foglalnak el azok, melyek a hazai genealogia terén vitték előbbre tudásunkat.

Első nemzeti uralkodóházunk családi összeköttetéseit világítják meg Dr. *Wertner Mór* tagtársunknak «Álmos királyfi és családja» és «Sz. László király orosz veje» című dolgozatai. Az elsőnek legfőbb eredménye az,

hogy a szerző kimutatni igyekszik az Álmos és Ingeborg svéd királyleány közt kötött házasság tarthatatlanságát és Álmos nejéül az orosz Predszlávát tartja, kit íróink Kálmán király nejének mondanak. Utóbbi dolgozatában kimutatja, hogy sz. László király egyik leányának Jaroszlav orosz herczeg volt férje. — Szintén e szerző a régi magyar nemzetség-nevek tekintetében oklevéltáraink két hibájára figyelmeztet, és kimutatja, hogy az azokban előforduló «genus Sol» és «genus Bouch bani» elnevezések alatt az Osl nemzetséget és Borich bán nemzetségét kell értenünk.

Ismeretlen családi levéltárak adatai nyomán egészen új világot derítenek *Majláth Béla* vál. tagnak terjedelmes dolgozatai hazánk egyik éjszaki megyéjének, Liptómegyének családtani bonyodalmaira. A megye benépesítésének korszakától, a XIII. század első éveitől kezdve nyomról-nyomra kimutatja a családi kapcsot egy közös őstől leszármazó családok közt, és feleleveníti a közös törzsi összetartozás tudatát számos oly családnál, hol az már veszendőbe ment. Dolgozatai világos fogalmat nyújtanak a megyének nemcsak családtani, hanem középkori topographiai képéről, a birtokviszonyokról, melyeknek zűrzavarába biztos kézzel belenyúlva, hosszú évek tanulmányainak eredményét nyújtja «Liptómegyei törzsökös családok 1526. évig» czímű czikksorozatában. E tanulmányok eddigelé a Seperétől eredő Rásztokay és Szalay, a Bogomér nemzetségből származó Szmrecsányi, Szent-Iványi és Baán, a Hauk Polkutól kiágazó Dettrich, Luby, Horánszky és Andreánszky, Zalók ivadékairól: a Podhorányi, és végre Serefel leszármazottairól: a Pongrácz és Pottornyai (Tornallyay) családok legrégibb nemzedékrendéről nyújtanak felvilágosítást. A még be nem fejezett sorozat következő részei által Liptómegye középkori családtani viszonyairól oly teljes képet fogunk nyerni, minőt az ország egy megyéjéről sem bírunk.

Soós Elemér lev. tag dolgozata Miczbán eredetéről a családregék ködös homályába vezet vissza, és a családi hagyománynak igazolását keresi egyes történeti és mondai motivumokban.

Genealogiai munkákba becsúszott hibákra, apróbb tévedésekre figyelmeztet *Doby Antal* lev. tag a Perényi család nemzedék-rendét illetőleg; míg *Bay Ilona* tagtársunk a ludányi Bay család leszármazásához, egyes tagjai szerepléséhez érdekes adatokat közölt, melyekhez később *Bay István* tagtársunk néhány kiegészítéssel járult. Ily adatokkal gazdagították ismereteinket: Br. *Radvánszky Béla*, társ. elnök, ki a Teleky Mihály leányának, Annának, Apafi Miklóssal 1676-ban költött házassága alkalmából kiadott nyomtatott házassági jelentést közölte; a bibliographiailag is nagyérdekű egyleveles kolozsvári magyar nyomtatványt folyóiratunk hasonmásban is közzé tette. *Thaly Kálmán* vál. tag a gr. Bercsényi család nemzetségfáját bővítette két bár tovább nem ágazó kihajtással; s egy rövid ideig virágzott főúri családot — a br. Heölgyieket — emelte ki az ismeretlenség homályából.

Meg kell még emlékeznem *Csergheő Géza* tagtársunk rövid közleményéről, melylyel hazánk nagy költője Petőfi Sándor leszármazásának, nemesi voltának és czímerének kérdését a pozsonymegyei levéltár néhány adata alapján új világításba tette.

Ezek azon tárgyak és tudományos kutatások, t. nagygyűlés, melyeket társulatunk elmúlt évi működése eredményeül felmutathat. Ehhez járulnak még a folyóiratunkban nagy számmal közzétett apróbb közlemények, a szakirodalom termékeinek ismertetései, és az általunk művelésre kitűzött disciplinák körébe vágó hírek, melyekkel annak haladását figyelemmel kisérni és azokat az érdeklődők tudomására juttatni igyekeztünk.

A tudományos részről szóló jelentésemet — hogy teljessé váljék — ki kell egészítenem a társulat anyagi gyarapodásáról, tagjai számának állapotáról, annak körében beállott változásokról szóló adatokkal, melyek habár nem is tanuskodnak társulatunk rohamos növekedéséről — hisz zajtalan, a tudomány szolgálatában álló, és minden feltünést kerülő működésünk inkább a belső virágzást mozdítja elő — de feltüntetik azt, hogy az egyensúly társulatunk működésében annak anyagi ereje és a nyújtott eredmény közt megmaradt, s hogy nem terjeszkedtünk tovább, csak addig, a meddig ez egyensúly veszélyeztetése nélkül terjeszkednünk lehetett.

Alaptőkénk a tavalyi nagygyűlésen kimutatott 11.200 frtról 11.800 frtra emelkedett; ennek biztosítására, valamint a társaság pénztári kezelésének rendezésére az újonnan alkotott pénztári ügyrend által elkövetett a választmány minden lehetőt. Erélyes eljárásának eredménye az, hogy az alapítvány összegből csak 700 frt olyan, melyet eddig többszörös felszólítások daczára alapító kötlevelekkel vagy tényleges befizetésekkel biztosítani nem sikerült. — Évi bevételeink tekintetében megmaradtunk a tavaly elért keretben, úgy hogy most 3000 frtnál többet fordíthatunk évenként arra, hogy folyóiratunk a modern követelményeknek teljesen megfelelő belső és külső kiállításban lásson napvilágot.

Múlt nagygyűlésünk óta tagjaink száma 1 kétszázforintos, és 4 száz forintos alapító, 12 pártoló és 34 évdíjas taggal növekedett. Tekintve azonban, hogy néhány évdíjas tagunk az alapítók sorába lépett, továbbá hogy a lefolyt évben szokatlanúl pusztító halál többeket kitörült tagjaink sorából s hogy mintegy tizen az alapszabályokban minden öt év elmultával érvényesíthető kilépési jogukat igénybe vették, valamint hogy

egyéb okok is közreműködtek tagjaink számának apasztásában: a növekedéssel szemben csaknem ugyanannyi veszteség áll; úgy hogy jelentésem szorosan véve csak a status quo fentartásáról szólhat.

A társulat által az alapszabályok értelmében közzétett vállalatnak a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv I. kötetének anyagi dolgait még véglegesen rendezni — a nagy áldozatokkal közre bocsájtott kötet iránt nem az óhajtott mértékben nyilvánuló érdeklődés miatt — eddigelé nem sikerült. Mindenesetre megfontolást érdemel a vállalatnak a közeli jövőben leendő folytatása, mert a társulatnak amúgy is nagyon igénybe vett szellemi és anyagi erejét túlcsigázni a jelen körülmények közt még nem látszik tanácsosnak.

Választmányunk halálozás által nagyérdemű tagját, a feledhetetlen *Pesty Frigyes*t vesztette el; habár e veszteség sokáig pótolhatatlan marad, választmányunk új erőket nyert *Pór Antal* és Dr. *Karácsonyi János* évdíjas tagok személyében; kiknek társulatunk iránt tanusított élénk érdeklődését némileg viszonozni és folyóiratunkban közzétett számos becses dolgozataik iránt érzett elismerését óhajtotta a választmány kifejezésre juttatni azzal, hogy őket november 27-én tartott ülésében tagjai sorába iktatta.

Ime, t. nagygyűlés, rövid kivonatban egy év története társulatunk életéből. Ha megnyugtató az érzés, mely valakit a kötelesség teljesítésekor elfog; ha kellemes a visszaemlékezés, melyet valaki elvállalt tiszte betöltésekor érez: úgy társulatunk is megnyugvással gondolhat vissza a munkában eltöltött évre, mely szaktudományainkat számos új, eddig nem is sejtett eredménynyel gazdagította.

Kérem a t. nagygyűlést, hogy jelentésemet tudomásúl venni méltóztassék.

A nagygyűlés e jelentést tudomásúl vévén, a titkár előterjeszti a pénztárnok részletes kimutatását a társulati pénztár állapotáról. E szerint deczember 3-án az következő képet nyújtott:

Bevétel.

Pénztármaradvány 1889. évről	873	frt	09 kr.
Értékpapirok kamatai	384	«	— «
Alapítványok befizetése	300	«	— «
Alapítványi kamatok	100	«	— «
Pártoló tagdíjak	1610	«	— «
Évdíjak	875	«	37 «
Egyes füzetek eladásából	27	«	— «
Összesen	4169	frt	46 kr.

Kiadás.

Személyi, irodai stb. kiadások	657	frt	82 kr.
Nyomtatás	1183	«	45 «
Metszetek, rajzok, festések	435	«	80 «
Expediálás	24	«	54 «
Írói tiszteletdíjak	707	«	50 «
Tőkésítés	302	«	82 «
A Nemz. Zsebkönyv nyomdai számlájának törlesztésére	300	«	— «
Összesen	3611	frt	93 kr.
Készpénz	557	«	53 «

Vagyonállás.

Értékpapirokban	7800	frt	— kr.
Alapító kötelezvényekben	3300	«	— «
Alapító kötelezvények nélküli alapítványok összege	700	«	— «
Összesen	11.800	frt	— kr.

Minthogy a választmány a számadások megvizsgálásáról már intézkedett, a pénztári kimutatás ideiglenesen tudomásúl vétetett.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Csergheő Géza* és *Csoma József* vál. tagok kéretvén meg, a nagygyűlés véget ért.

SZAKIRODALOM.

Régi magyar sírkövek. Folyóiratunk olvasói gyakran találkoztak *Csergheő Géza* és *Csoma József* nevei vel magvas czikkek alatt, melyek a középkori magyar sírkövek egyes példányainak ismertetésével foglalkoztak. A tudományos világ régtől fogva kiváló figyelemmel kísérte e két jeles szakférfiú működését, a kik midőn kiváló archæologusunk *Hampel József* kezdeményezésére s az Archæologiai Értesítő és folyóiratunk támogatása mellett középkori műtörténetünk e nembeli emlékeinek felkutatására vállalkoztak, a szakirodalomnak egy valóban régen érzett, feltünő hiányán kívántak segíteni. A kezdetet gyors és határozott siker követte; negyedfél év alatt húsznál több régi sírkő lett ismertetve a két folyóirat hasábjain, melyek legnagyobb része félreeső falusi templomok magányából lőn ekkép a szaktudomány számára megmentve. A munka természetesen még nincs befejezve; az eddigi közlések az anyagnak csak nagyon kis részét merítik ki. A szerzőknek azonban időközben az a jó eszméjük támadt, hogy az eddigi eredményeket a Magyar Tud. Akadémia német folyóiratának közvetítésével a külföld számára is hozzáférhetővé teszik, a

mi felett már volt alkalmunk mult évi folyamunkban elismerésünket kifejezni. Az *Ungarische Revue*-ben megkezdett s részben még közlésre váró — czikksorozat első része most *Alte Grabdenkmäler aus Ungarn* czímmel önálló kötetben jelent meg, nyolczadfél íven 25 régi síremléknek tartalmazva korrendben haladó és sikerült illusztrácziókkal kísért ismertetését. Ez ismertetésekről már annak idejében elmondottuk, hogy egészen átdolgozva kerültek az új közlés alá. Most azonfelül még oly sirkövekkel is találkozunk soraik közt, melyek még eddig nem voltak ismertetve, a már ismertekhez fűzött magyarázatok pedig úgy műtörténeti, mint genealogiai, de főleg heraldikai szempontból annyi új adalékot tartalmaznak, hogy a kötetet bízvást egész új, önálló dolgozatnak kell tekintenünk. Ez nemcsak okadatolja, de szükségessé is teszi a bővebb ismertetést, annál is inkább, mert Ipolyi ismert műve óta úgy szólván most van először alkalmunk középkori szobrászatunk ez érdekes emlékeit nagyobb csoportban együtt láthatni, róluk áttekintést szerezni s némi általános szempontok felállítását megkísérteni.

A középkori sírkövek ismerete nemcsak műtörténetünknek képezi egyik legérdekesebb fejezetét és sokoldalu tanulmányainak kimeríthetetlen forrását, de heraldikai tekintetben is kiváló tanulmányi forrásul szolgál. Az ornamentika különböző fázisainak fejlődésében a családi czímereknek mind nagyobb és nagyobb szerep jut a sírköveken. Az úgynevezett czímeres sírköveknél jelentkezik nem egyszer a nemzetség czímere a maga őseredeti alakjában. A későbbi sírköveknél pedig, melyek az elhunyt alakját tüntetik fel, a czímeres pajzsnak és sisaknak díszül való felhasználása a legelső érintkezési pontokat jelzi a heraldika szimbolikus jellege és gyakorlati alkalmazása közt. Német- és Franciaországban, a lovagkor klasszikus földjén a sírkövek díszítésében határozott elvek nyilvánultak; a czímer s a fegyverzet főbb részei elhelyezésének, az alak helyzetének mind meg volt a maga jelentősége, s a kísérő motívumul fellépő állat-alakok alkalmazásában a lovagkori szimbolikának egy sajátságos ága fejlődött ki.

Mindezeket az alapvonásokat — ha nem is oly határozottan, mint a külföldön — hazai sírköveinknél is feltaláljuk, mint a melyek a külföldi befolyást talán még sokkal erősebb mértékben tüntetik fel, mint azt egyéb műemlékeinkről mondhatjuk.

A *Csergheő* és *Csoma* könyvében ismertetett 25 sírkő ez irányban igen tanulságos megfigyelésekre adhat alkalmat. Valamint külföldön az egyenes és görbe vonalokból összerótt díszítés volt az a motivum, mely a legrégibb sírfedő kőlapokat jellemezte, úgy e gyűjtemény első és legrégibb síremlékének, a *zségrai sírkőnek* is ily keresztmotivum képezi egyedüli díszítését. Az ily fajta sírkövek hazáját a műtörténet a IX—X. századbeli Elsassban keresi, honnan Szászországon keresztül jutottak Ausztriába, Kölnben hagyván hátra legszebb példányaikat. Minő útvonalon került ez a sajátságos sírkőalak a szomszédból hazánkba, fel a Szepességig, műtörténetünknek bizonyára hálás kérdése volna, ha e tudományág mai apparátusai mellett nem kellene előre lemondanunk a feleletről. A családi czímer már itt is fellép, de csak mint az ornamentika kiegészítő része. Fődíszítésül való felhasználása a sírkövek fejlődésének második fázisát jelzi. Ennek legrégibb példánya a törökök elleni harczban elesett *Gagyi László* sírköve 1332. évszámmal, mely felül csonkított gúlában végződve, alakjánál fogva is a ritkább exemplárisok közé tartozik. (A törökök említése e sírkő feliratán anachronismusnak látszik, de a sírkő stílusa a XIV. századra vall. A fenforgó ellenmondás megoldását a szerzők a történetbuvárokra bízzák, mely feladatnál talán a halálozás dátuma: «die dominico post festum sancti Jacobi apostoli» is némi támpontul szolgálhatna.) *Bebek György* és *László* 1371-iki és *Tornay János* 1406-iki síremlékei e genrehez tartoznak, valamint a *Berzeviczy* család sírköve a XV. század első feléből, *Perényi Istváné* 1437-ből, *Perényi Jánosé* 1458-ból — az évszámok természetesen a halálozás évét jelzik — végül a XVI. századból *Telegdy István*, *Lardi Tádé*, *Thurzó Zsigmond*, *Jurisich Ádám* és *Anna*, *Telekessy István* és *Máriássy Krisztina* síremlékei. Az elhunyt alakjával vannak díszítve *Scolari András* váradi püspök és *Sirokay László* neopolisi püspök sírkövei. (E két díszes főpapi síremlék Thurzó Zsigmond sírkövével együtt új közlés e kötetben, valamint egészen új dolgozat a Berzeviczy család síremlékével foglalkozó czikk is, melynek rajzát pár év előtt *Römer Flóris* nagyon rövid ismertetés mellett közölte az Archæologiai Értesítőben.) Továbbá a *szürthei síremlék*, *Máriássy István* 1516-iki, *Pálóczy Antal* és *Mihály* 1519-iki sírkövei, *Perényi Imre* nádor díszes síremléke, s az újabbak közül *Warkócz Kristóf*, *Illenfeld András*, *Pribék László* és *Csetneky István* sírkövei. A síremlékek legdíszesebb alakját, a tumbát ezuttal sajnálatunkra csak egy későbbi és töredékes példány képviseli: *Dobó István* síremléke, melynek 4 oldalfala a dobóruszkai templom oltárainak alkatrészei gyanánt maradt meg, míg a felső lapot a hős alakjával Pyrker László patriarcha érsek az egri vár falában helyeztette el.

Ekkép e 25 darabból álló gyűjteményben e nembeli műemlékeink egész fejlődésének képét szemlélhetjük, az egyszerű kereszttel megjelölt sírkőtől kezdve addig a pontig, míg a sírtábla a díszesebb sarcophag-

nak ad helyet. S ez már magában foglalja a tervszerűségnek dicséretét, melylyel a szerzők az anyag kiválasztása és csoportosítása körül eljártak. A mi a feldolgozást illeti, teljes elismeréssel emlékezhetünk meg a szakavatottságról, melyet a tárgynak minden oldalról való megvilágításában érvényesülve látunk. Az általános szempontok kifejtésében ugyan sok ismétléssel találkozunk, s a fejtegetésekben sincs mindig megtartva a tárgyi sorrend; de ez oly hiányosság, a mit időszakonkint, külön közlések alakjában megjelent czikkeknél nagyon nehéz kikerülni. Az új adatok közül, mik főleg czímertani és családtörténeti szempontból emelik a kötet becsét, kiemeljük a Perényi János sírkövéhez fűzött megjegyzéseket a sárkányrendről, melyek heraldikánk e rendkívül érdekes kérdését különösen az összehasonlító czímertan szempontjából világítják meg. A Telegdy-féle czikk tetemesen bővült a sírkő pendantjának ismertetésével, mely vörös márványból kifaragva Telegdy István alakját ábrázolja és sajátságos magyar sisakjával a régi fegyverzet szempontjából igényel különös figyelmet. Családtörténeti új adatokat a zségrai sírkőnél, Bebek György és Tornay János sírköveinél találunk — utóbbinál a családfa *Csánki Dezső* okleveles adatai szerint két nemzedékkel bővült, — újak még a Szürtheiekről közölt adatok, és a Pribék család XVI. századbeli elágazását feltüntető táblázat.

Ezekben végezve a kötet ismertetésével, buzdítással kell végeznünk sorainkat. Nem a szerzőkhöz, kiknek arra nincs szükségök, — a mint tudjuk, művöknek már második kötetéhez is együtt van az anyag — hanem (mint már régebben is tettük) hazánk művelt közönségéhez, mely az emlékeink összegyűjtésében a szerzőknek tájékoztató közléseivel segítséget nyújtva, nagy mértékben hozzájárulhat vállalkozásuk sikeréhez.

RR.

A Deutscher Herold egyik legközelebbi száma L. v. *Beckh-Widmanstetter* tollából beható kritikai ismertetést közöl Dr. *Szendrei János*-nak, Dürer Albert származásáról és művészetéről írott s német nyelven is megjelent tanulmányáról.

A német tudósok, úgymond, hallani sem akartak eddig arról, hogy Dürer még egyébnek is volna tartható, mint németnek. Most azonban két nemzet között harcz keletkezik belőle és e harczban Szendrei a védelmet általában tárgyilagosan és nagy ügyességgel viszi.

A többek közt megiegyzi a biráló, hogy Dürer naplójának azon kifejezése, melyben azt mondja, hogy «Albert Dürer der aeltere ist *seinem Geschlechte nach* geboren im Königreich Ungarn» etc., azt jelenti, hogy született nemes ember volt, mert a német birodalmi városokban azon időben a városi nemességet «die Geschlechter»-nek nevezték. Az, hogy csak ötvös mester volt, nem bizonyít semmit ez ellen, mert hiszen úgymond ki volna képes összeszámlálni Németországban s talán úgymond Magyarországon is a műiparosokat, kik nemesi családból származtak és származnak.

Szendrei azon föltevésére vonatkozólag, hogy a Dürer nemesi czímerének pajzs lábában látható hármas halom annak magyar eredetét mutatja, a Deutscher Herold ismertetője azt tartja, hogy az nem szükségképpeni bizonyíték annak magyar származása mellett, miután az minden más nemzet heraldikájában előfordul. A ki ismeri heraldikai gyakorlatunkat, tudja ennek ellenében, hogy valóban mennyire jellemző a hármas halom alkalmazása hazai heraldikánkban.

Ezenkívül azonban osztja azon föltevést és kapcsolatba hozatalt, hogy Dürer atyjának a florenczi Uffizi-galeriában levő arczképe a legjobb magyar typuszt mutatja, elfogadja s beigazoltnak tartja, hogy Budának a Schedel-féle nürnbergi krónika 1494-ik évi kiadásában megjelent látképe a Dürerektől származhatik, s hogy geniális ornamentikájában a nagy német mester a magyar vitézkötések mintáit dolgozta fel.

Végül pedig azzal fejezi be: «*Ezeken felül pedig helyezzük vissza a magyarokat minden irigység nélkül jogos tulajdonukba: Dürer Albert a legnagyobb német festő és rézmetsző édes atyja a született magyar* **Ajtósy Albert** *volt, ki hazáját elhagyva, a mint 1455-ben Nürnbergben megtelepedett, előbb Thürernek, később pedig Dürernek neveztetett, élettársául pedig ott német nőt vett vala el.*»

Ez első rangú német szaklaptól nyilatkozatok a Dürer-kérdésben s műtörténetünk és irodalmunk szempontjából egyaránt örvendhetünk az elért eredménynek. O.

A Siebmacher-féle magyar czímergyűjtemény 20. és 21-ik füzete is előttünk fekszik. A nagy vállalatnak huszadik füzete az *Ordódy-Peres* családokat foglalja magában. A nagy szorgalommal összeállított sorozatban a családi czímereken kívül két nemzetségi czímer pontos meghatározásával is találkozunk; úgymint az *Osl* és a *Pecz* (Peech) nemzetségével. Az elsőnél a színeket is meghatározza (arany mezőben vörös lábú fekete sasszárny); az utóbbinál csak az alak határozható meg: keskeny haránt-gerenda. Mindkettőnél felsorolva találjuk azon családokat, melyek az illető nemből vették eredetöket; így az Osl nemből a Kanizsay, Ostffy, Viczay, Lósy, Csornay, Tardy, Agyagossy, Ebergőczy, Pathy, Herbortyai és Pinnyei családok, melyek közül csak az Ostffyak élnek ma is. A Pecz nemből valók a Móriczhidai, Péczy, Berzenczey, Marczali, Gusztányi és a ma is virágzó Apponyi és Csúzy családok. A sorozatban előforduló nevezetesebb és bővebben tárgyalt családok: *Orsich*, güthi *Országh*, *Ottlik*, *Ozorai*, *Palásthy*, *Pálffy*, *Palóczy Palugyay*, *Pásztóhi*, *Pázmány*, *Péchy*, *Pejácsevich*, *Perényi* stb. Mohácsi vész előtt kelt czímereslevelekről a következő családoknál találunk említést: a *Palásthyak* czímereslevele 1421-ből Zsigmond királytól való; 1431-ből a paczali *Peres* családé, melyet folyóiratunk színes másban közölt; 1437-ben kelt a *Patróhy*-czímer, melyet br. Nyáry Albert tett közzé Heraldikájában. Ezeken kívül állítólag Zsigmond királytól nyert czímert a Csicseri *Orosz* és minden valószínüség szerint a *Perényi* család is. — A 21. füzet

a *Pereszlényi-Rácsay* családokat öleli föl. Az érdekes sorozatban bővebb genealogikus és történelmi kitéréseket találunk a *Pergen*, hetesi *Pethe*, gersei *Pethető*, *Petneházy*, zsegrai *Pócs*, *Pongrácz* (szentmiklósi és dengelegi), villei *Pribék*, *Pulszky* stb. családoknál. 1526. év előtti címereslevelekkel sokszor találkozunk a sorban, így a nagymihályi *Pongráczok*nál, kik a Nagymihályiakkal együtt 1418-ban nyertek címert Zsigmond királytól. Úgy ezen címer, valamint a *Petneházyak*nak Zsigmond királytól 1417-ben és Mátyástól 1462-ben kapott címerei folyóiratunk olvasói előtt ismeretesek; úgyszintén közölve volt a *Pogány* családnak Hunyadi János kormányzótól 1447-ben kapott címere. Ellenben új a mérai *Pethő*-féle 1432. évi címer, melynek eredetijét a jászói convent levéltárában őrzik. A gersei *Pethető* családnak is említtetik egy 1507. évi címer-újítása.

Glossen zur bosnischen Genealogie cím alatt dr. Wertner Mór tagtársunktól igen érdekes füzet jelent meg a bécsi «Adler» heraldikai társaság kiadásában, mely Bosznia fejedelmi családainak genealogiájával foglalkozik. E dolgozatában Wertner, ki hosszabb idő óta sikerrel tanulmányozza a középkori uralkodóházak genealogiai viszonyait s azoknak hazai történelmünkkel való érintkezéseiről folyóiratunkban is több magvas tanulmányt tett közzé, a délszláv fejedelmek eddig kevéssé ismert csoportjára fordítja figyelmét, a különböző diplomatariumokban elszórva található gazdag forrásanyag alapján. A dolgozat a Bosznia legelső ismert uraira: Borics, Kulin és Ninoszláv Máté bánokra vonatkozó adatok összeállítása után a *Kotromanics* dinasztia, *Hervoja* spalatói herczeg, *Szent Száva herczegei* és a XIV. század végén rövid ideig szerepelt *Szankovics* bosnyák főuri család leszármazásainak szentel külön fejezeteket. E családoknak a magyar történelemben nem egyszer kiváló szerep jutott, s vérségi összeköttetéseik magyarországi főrangú családokkal — fel egészen a királyi házig — hozzák azokat többszörös kapocsba; ekkép leszármazásuk tanulmánya a hazai genealogiai viszonyok buváraira is kiváló érdekkel bír. Függelékül a Szubicsok történetéhez találunk adatokat, terjedelmes családfa kiséretében, mely a brebiri grófok törzsének összes elágazásait felöleli, egész a *Zrinyi* nevet viselő legifjabb ágnak Zrinyi Jánosban (1703.) bekövetkezett kihaltáig. Bárha a dolgozat a magyarországi családi kapcsok megvilágítására nem terjeszkedik ki oly mértékben, mint például a Kotromanicsoknak a szomszéd stájer főuri családokkal való összeköttetésénél teszi, mindazonáltal elismeréssel kell arról megemlékeznünk, mint úttörőről oly téren, mely genealogusaink figyelmét egészen elhanyagolt talajra vezeti, a honnan sok új eredmény reménye kecsegtetheti a hazai szakirodalmat.

A Cillei grófok birodalmi fejedelemsége felől Zsigmond királynak egy eddig ismeretlen eredeti oklevele került napvilágra nemrég a Hardegg grófok seelfeldi levéltárából. Az oklevél, melyet megtalálója, *Kadich Henrik* a «*Monatsblatt der k. k. heraldischen Gesellschaft Adler*» című címertani folyóirat ez évi augusztusi füzetében tett közzé, Pozsonyban 1435. szeptember 25-én kelt s Cillei Hermann grófnak, Zsigmond király apósának, valamint fiainak Frigyes és Ulrik grófoknak a római szent birodalom fejedelmeivé, s a cillei grófságnak önálló fejedelemséggé való emeléséről szól. *Beck-Widmanstetter Lipót*, a stájer történelem buzgó művelője, ez oklevelet a «*Marburger Zeitung*» f. évi aug. 14. számában beható fejtegetések kiséretében ismertette, s tanulmányát különlenyomatban is kiadta. E fejtegetései folyamán összehasonlítva a most feltalált oklevelet a Prágában 1436. november 30-án kelt hasontárgyu császári oklevél szövegével, melyet a Cillei krónikának Krones által szerkesztett kiadásából ismert, ez utóbbi oklevél hitelét erősen megtámadja, abban későbbi betoldások és elferdítések nyomát fedezi fel, s a most napvilágra került 1435-iki oklevelet tartja az egyedüli, hiteles szövegű eredeti példánynak. A dolog azonban máskép áll. A nélkül hogy e körünkön kívül eső théma beható tárgyalásába kivánnánk bocsátkozni, konstatáljuk, hogy a gyanusított 1436-iki oklevél eredeti példánya megvan a bécsi állami levéltárban, hártyán, a honnan Chmel (Materialien zur österr. Gesch. I. k. 164. sz.) rövid kivonatban közölte; de megvan Zsigmond királynak ugyancsak a bécsi állami levéltárban őrzött birodalmi iktató-könyvei L. jelzetü kötetében is, az 55. lapon. Ez oklevél hiteléhez tehát semmi kétség nem fér. De ismerünk egy előbbi herczegesítő oklevelet is, melyet Cillei Hermann gróf Pozsonyban, 1430. május 1-én nyert Zsigmond királytól, s mely a J. jelzetü iktatókönyv 133. lapjára van bevezetve. (Szinte megfoghatatlan, hogy zavarhatta össze *Krones* a cillei krónikáról írt fejtegetéseiben az oklevél tárgyát a magyar zászlósuri méltóságra való emeléssel, holott bizonyára módjában volt annak szövegével megismerkedhetni.) A Cillei grófok herczegesítése ügyében tehát három különböző kiadványt ismerünk: az 1430-ikit, az 1436-ikit, és közbe a most felfedezett 1435-ikit, melynek eddigelé nyoma sem volt ismeretes. Mindhárom oklevél egyaránt hiteles; így a seefeldi levéltár lelete nem tekinthető egyedüli expeditiónak, s csak mint az ugyanazon ügyre vonatkozó három különböző császári elhatározás egyikének dokumentuma bír jelentőséggel.

RR.

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR KÖNYVTÁRA